

Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék
Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
Ph.D. program

AZ EMBERI JOGOK NEMZETKÖZI VÉDELME

Ph.D. értekezés

Kardosné Kaponyi Erzsébet

Budapest, 2000.

TARTALOM

I. FEJEZET, I. RÉSZ

BEVEZETŐ	5
1. Történeti áttekintés	10
1.1 Ókori keleti államok.....	10
1.2 Az ókori görög államok.....	12
1.3 A római jog.....	14
1.4 A feudális államok joga.....	17
1.5 A polgári fejlődés kora.....	19
1.5.1 <i>Az angol alkotmányos jogfejlődés</i>	20
1.5.2 <i>Az amerikai jogfejlődés</i>	27
1.5.3 <i>A Francia Forradalom; Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata (1789)</i>	33

II. RÉSZ

AZ EMBERI JOGOK NEMZETKÖZI ASPEKTUSAI	41
1. Az emberi jogok nemzetközivé válása.....	41
1.1 A lelkiismereti és vallásszabadságért folytatott küzdelem.....	42
1.2 A rabszolga–felszabadító mozgalmak.....	48
1.3 A kisebbségek védelme.....	51
2. Az emberi jogok és a nemzetközi jog.....	52
3. Az emberi jogok alkotmányos garanciái és érvényesülésük korlátai.....	58
4. Az emberi jogok osztályozása.....	65

II. FEJEZET

ILO ÉS AZ EMBERI JOGOK	68
-------------------------------------	----

1. Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour	
---	--

	Organization, ILO) kialakulása és fő feladatai.....	68
2.	Az ILO egyezményei és ajánlásai.....	72
3.	Az ILO és az ENSZ.....	80

III. FEJEZET

	AZ ENSZ ÉS AZ EMBERI JOGOK.....	86
--	--	-----------

I. RÉSZ

	AZ ELSŐ LÉPÉSEK.....	86
1.	Bevezető.....	86
2.	Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata.....	90
3.	A Teheráni Nyilatkozat.....	96
4.	A Nyilatkozat 50. Évfordulója.....	98

II. RÉSZ

	AZ EMBERI JOGI NORMÁK ÉS AZ ENSZ.....	103
--	--	------------

1.	A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (CCPR).....	103
2.	A Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (CESCR).....	114
3.	Az ún. Limburgi Elvek.....	120
4.	A globalizáció versus gazdasági, szociális és kulturális jogok.....	122
4.1	A Nemzetközi Valutaalap (IMF).....	126
4.2	A Világbank és az emberi jogok.....	127
4.3	A szegénység, avagy az emberi jogok mellőzése.....	133
4.4	UNDP és az emberi jogok védelme.....	140
4.5	Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága.....	143
4.6	A WTO és az emberi jogok.....	146

III. RÉSZ

	AZ EMBERI JOGOKAT ÉRINTŐ EGYÉB ENSZ DOKUMENTUMOK.....	154
--	--	------------

1.1	A Faji Megkülönböztetés valamennyi formájának Kiküszöböléséről szóló Egyezmény.....	154
-----	--	-----

1.2	Az ENSZ Közgyűlése.....	159
1.3	Kínzás, Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Büntetés és Bánásmód elleni küzdelem.....	168
1.4	ENSZ nyilatkozat a gyermek jogairól.....	171
1.5	Az emberi jogok megsértésére vonatkozó panaszjeljárások.....	177

IV. FEJEZET

AZ EMBERI JOGOK REGIONÁLIS VÉDELME.....185

I. RÉSZ

EURÓPAI KEZDEMÉNYEZÉSEK.....185

1.	Az Európa Tanács keretében kidolgozott egyezmények.....	185
1.1	Az Európa Tanács Alapszabálya.....	185
1.2	A Európa Tanács szervezeti felépítése és működése.....	190
1.3	Az ET Parlamenti Közgyűlése.....	193
1.4	Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusa.....	196
2.	Az Emberi Jogok Európai Egyezménye.....	197
2.1	Az Európa Tanács jogvédelmi mechanizmusa	202
3.	Az Európai Szociális Charta.....	207
4.	Az Európa Tanács égisze alatt született egyéb egyezmények és dokumentumok.....	228
4.1	A Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetés és Bánásmód Megelőzéséről szóló Egyezmény és Jegyzőkönyvei.....	228
4.2	Egyezmény az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során.....	231
4.3	Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről.....	232
4.4	A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája.....	239
4.5	A parlamenti Közgyűlés 1201/1993. számú ajánlása	242

5.	Az Európa Tanács tevékenysége a hátrányos megkülönböztetések terén.....	244
5.1	Az intolerancia, fajgyűlölet, ideggyűlölet és az antiszemitizmus elleni küzdelem.....	244
5.2	Egy távoli cél: A férfiak és nők közötti egyenjogúságának megvalósítása.....	246
6.	Az Európa Tanács és a média.....	264
7.	Az Európai Unió.....	270
8.	Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet.....	286
9.	A Független Államok Szervezete.....	296

II. RÉSZ

AZ AMERIKAI ÁLLAMOK SZERVEZETÉNEK KERETÉBEN KIDOLGOZOTT EGYEZMÉNYEK, NYILATKOZATOK ÉS JEGYZŐKÖNYVEK.....	301
---	------------

III. RÉSZ

AZ EMBER ÉS NÉPEK JOGAINAK AFRIKAI CHARTÁJA.....	312
---	------------

IV. RÉSZ

AZ EMBERI JOGOK ÉS AZ ARAB VILÁG.....	323
--	------------

V. RÉSZ

AZ EMBERI JOGOK HELYZETE ÁZSIÁBAN.....	327
---	------------

V. FEJEZET

A HUMANITÁRIUS JOG.....	329
--------------------------------	------------

FELHASZNÁLT IRODALOM.....	338
----------------------------------	------------

I. FEJEZET, I. RÉSZ

BEVEZETŐ

Az emberi jogoknak számtalan megfogalmazása ismeretes. A következő fejezetekben emberi jogok alatt – a legáltalánosabb értelemben – azokról a jogokról lesz szó, amelyek minden embert – lévén emberi lények – egyaránt megilletnek.¹

Az emberi jog kifejezés alatt, a történelem folyamán, az adott kortól és kultúrától függően, a jog, az etika, a politika, és a vallás képviselői mást és mást értettek. Az emberi jogok kérdéskörét lényegében évszázadok óta boncolgatják mind a filozófusok, mind a jogászok, vallásalapítók stb. anélkül, hogy egyetértés alakult volna ki közöttük az emberi jogok pontos és végleges fogalmát illetően.² Sok kiváló tudós és gondolkodó vizsgálta társadalmi együttélés szabályait, mint alapvető társadalmi problémát, az egyén és a közösség, az egyén és az állam, az egyén és a hatalom (világi, egyházi) egymáshoz való viszonyát, az ókortól napjainkig. Az állam által alkotott pozitív jog ill. az embereket öröktől fogva megillető jogok egymáshoz való viszonya, a társadalmi viszonyok alakulásával állandóan változott. Az emberi jogokat hol azonosnak tekintették a természetjoggal, hol részben annak ideológiai bázisaként vagy éppenséggel elméleti szintéziseként ítélték meg, de jellemző volt az a megközelítés is; miszerint az emberi jogok a pozitív jogon felül álló

---

¹ Hersch, J.: "Human Rights in Western Thought's" pp.132, in Alwin Diemer et al., Philosophical Foundations of Human Rights. Paris: UNESCO, 1986

„In the most general sense human rights are understood as rights which belong to any individual as a consequence of being human, independently of acts of law. In stating the existence of human rights, we state that every human being, simply because he or she is a human being, is entitled to something.”

² Wachsmann, P.: Les droits de l'homme 2e édition, Dalloz, Paris p.1.

„Il faut d'ailleurs préciser immédiatement que le découpage académique des matières juridiques lui-même n'est pas définitivement fixé: la distinction des *libertés publiques*, étude du régime juridique des libertés en droit interne, et des *droits de l'homme*, étude du statut international des libertés, n'est ni générale ni, sans doute opportune.”

magasabb rendű normák. (Erről részletesebben a történeti áttekintésnél lesz szó.) Tekintettel arra, hogy az emberi jogok többféle funkciót töltenek be a társadalmi viszonyok között, a köztudatban az erkölccsel és az igazsággal egy szintre emelkedtek, a fennálló jogrendszernek és érvényesülésének egyfajta mércéinek is minősülnek.³ Az emberi jogok általános társadalmi igényt fejeznek ki, amelyek vitathatatlanul politikai–jogi kategóriává fejlődtek. Ezek értelmében, az emberi jogok ugyan az ember természetéből, az ember létezéséből erednek, de biztosításuk az állam kötelezettségeként fogalmazódik meg. Ez utóbbi gondolat fejeződik ki abban az elméletben, amely az államnak meghatározó szerepet tulajdonít az egyes egyének, vagy az egyének egyes csoportjai céljainak az érvényre juttatásában. Ez a felfogás az emberi jogokat, az irányító(k) és irányított(k) közötti kapcsolatnak tekinti.⁴ Kérdés persze, hogy az állam az emberi jogok védelmére hivatkozással milyen mértékben avatkozhat be az egyén életébe, hol húzódik az a kényes határ, amely az államnak az egyénnel szembeni kötelezettsége, az egyén meghatározott jogainak biztosítása és az egyén akaratának érvényesülése között található. Az is vitatható, hogy milyen jogok illetik meg és milyen kötelezettségek terhelik az államot és milyenek az egyént.

A polgári felvilágosodásig nem is igazán született megoldás a fenti kérdésekre, és manapság, mikor számtalan alkotmány, jogi norma, nemzetközi szerződés igyekszik az emberi jogokat biztosítani, ma se mondhatjuk, hogy az egyén és a hatalom, állam viszonya megnyugtató módon rendezve lett. A mai napig kérdéses, hogy a hangzatos elvekből mi valósul meg a gyakorlatban és érvényesítésükhöz kellő garanciák állnak-e rendelkezésre. Természetesen nem csak az állam és az egyén, hanem az egyes államok egymás közötti viszonyában is feltehető az a kérdés; hogy hol húzódik a határ, történetesen az egyes államoknak az emberi jogok biztosítását érintő nemzetközi kötelezettségvállalása és az állam belügyeibe való be nem avatkozás elve között. Figyelmet érdemelnek ebből a szempontból azok a sajátos megközelítések amelyek, az ún. nemzetközi rezsimeleméletekhez⁵ kapcsolódnak. Ezek jellemzői, hogy felölelik

³ Szabó Imre : Az emberi jogok. 2. Bővített kiadás Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978. 7.o.

⁴ Krasner, S.: Sovereignty, Regimees and Human Rights, In: International Regimes. Clarendon Press, Oxford, 1995. 140 o.

⁵ Ruggie, J.G.: International responses to Technology : Concept and Trends c. munkájában, 1975–ben fogalmazta meg először ezt az azóta is vitatott elméletet (570.o.): „Kölcsönös elvárások, szabályok,

mindazokat az elveket, normákat, szabályokat és döntési folyamatokat, amelyek meghatározzák a jogalanyok magatartását, és megkönnyítik az államközi politikai megállapodások megkötését; másképpen olyan rugalmas magatartási, szabályozási és politikai normacsoportokat foglalnak magukba, amelyek a döntéshozatalnak külső kereteit biztosítva, állandó közvetítő struktúrát alkotnak.⁶ Ilyen értelemben, léteznek nemzetközi emberi jogi rezsimek is, amelyek jelenleg – grosso modo – az ENSZ és a különböző regionális nemzetközi szervezetek által kidolgozott és elfogadott emberi jogi normákból ill. azok végrehajtását előmozdító és garantáló ellenőrző mechanizmusokból, döntéshozatali eljárásokból és civil kezdeményezésekből állnak.

A II. Világháborút követően az emberi jogok szerepe és jelentősége nagymértékben megnőtt, azokra a politikai döntéshozatali eljárásokban egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek. Amint azt több szakértő⁷ is megállapította, az emberi jogok védelme terén bizonyos specializálódás és a nemzetközi ellenőrzés hatékonyságának növekedése volt tapasztalható. Az emberi jogok történetét tekintve a tendencia kedvezőnek tekinthető, de tény, hogy az elmélet és a gyakorlat közti különbséget még nem sikerült áthidalni. Az emberi jogok fejlődése, majd nemzetközivé válása nagy előrelépést jelentett e területen; az emberi jogok, a demokratikus berendezkedésű államok egyik alapismérvévé, a nemzetközi kapcsolatok rendszerének egyik meghatározó tényezőjévé, előfeltételévé váltak – ezt jól mutatják az egyes államok alkotmányai és a nemzetközi szervezetek tagfelvételi kritériumai is – de mindezek ellenére, sajnálattal állapítható meg, hogy az emberi jogok oly gyakran említett egyetemleges jellege egyenlőre inkább csak kívánság, mint valóság.⁸

Az ENSZ megalakulásától kezdve, egymás után fektették le az államok nemzetközi közösségének alapszabályait és a békés egymás mellett élés szabályait, megalkotva a polgári és politikai ill. gazdasági, szociális jogok átfogó egyezményeit. A különböző emberi jogi egyezményeknek – pl. a kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés, a faji megkülönböztetés és az apartheid tilalmáról, az

---

tervek szervezeti energiák és pénzügyi elkötelezettségek olyan halmaza, melyet államok egy csoportja elfogadott „

⁶ Kende Tamás szerk.: Európai Közjog és Politika, Osiris– Századvég. Budapest, 1995 92–93 o.

⁷ pl; Kardos Gábor: Emberi jogok egy új korszak határán Budapest, T–Twins Kiadó, 1995 14.o.

⁸ L'Universalité des Droits de l'Homme dans un Monde Pluraliste, Colloque organisé par le Conseil d l'Europe, N. P. Engel, 1990

állampolgárság, hontalanság, menedék a menekültek szabályzásáról, a nők és gyermekek jogairól stb. – a politikára gyakorolt hatásai vitathatatlanok voltak, még akkor is, ha azokat az államoknak csak egy része ratifikálta vagy alkalmazta. A II. Világháborút követően megalakult különböző regionális nemzetközi szervezetek alapdokumentumainak megfogalmazása során is általános gyakorlattá vált az emberi jogok tiszteletben tartásának és védelmének deklarálása. Az Európa Tanács,⁹ és a Független Államok Szervezetének Alapokmányában¹⁰ az Amerikai Államok Szervezete¹¹ és az Afrikai Egységsszervezet¹² Alapszabályaiban, az emberi jogok védelme és a szociális haladás, a béke és biztonság kérdései egyértelműen szorosan összefüggő, egymással kölcsönhatásban álló fogalmakként szerepelnek. Az „El nem kötelezett országok mozgalmá”-t¹³ alkotó ázsiai és afrikai államok már az 1955. áprilisi 24.-i Bandungi Konferenciáján megfogalmazták a nemzetközi béke és biztonság, a békés egymás mellett élés 10 alapelvét (ún. Bandungi Nyilatkozat),¹⁴ melyek között deklarálták, hogy: „Az ázsiai–afrikai értekezlet kinyilvánítja, hogy teljes mértékben támogatja az emberi jogok alapelveit, ahogyan azokat az ENSZ Alapokmánya kifejti. Az értekezlet tudomást vett az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatáról mint valamennyi népre és nemzetre érvényes vívmányról.”¹⁵ (Más kérdés az, hogy a mozgalomhoz tartozó több mint 90 ország, egy része, köztük; pl. Afganisztán, Algéria, Irak, Kambodzsa, Kuba, Nigéria nem az emberi jogok védelmében kifejtett tevékenységével váltotta ki a nemzetközi közösség megkülönböztetett figyelmét.) A Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) Záróokmánya¹⁶ és az azt követő nemzetközi találkozók dokumentumai – így különösen a Bécsi,¹⁷ Koppenhágai Konferenciáké ill. az

⁹ Emberi jogok a nemzetközi jogban, Alapvető Okmányok Gyűjteménye, Emberi jogok Magyar Központja, (MTA Állam és Jogtudományi Intézete) Budapest, 1994, 166.o.

¹⁰ FÁK, „Minszk, 1993.január 22.–Oroszország, Fehér–Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Örményország, Tádzsikisztán, Üzbegisztán.

¹¹ Nemzetközi Szerződések Gyűjteménye, 1945–1958, KJK, Budapest, 1958. 103.o.

¹² Amerikai Államok Szervezetének Alapokmánya, 1948, Bogota

¹³ Hajnal, S.–Hárs–Ravasz, K.: Mit kell tudni a nemzetközi szervezetekről? Kossuth Kiadó. 1987. 202–209.o

¹⁴ Nemzetközi Szerződések Gyűjteménye, 1945–1958, KJK, Budapest, 1958.242–251.o.

¹⁵ Op.cit. 246.o.

¹⁶ Lásd. 8/ 376–483.o.

¹⁷ Ebben jelent meg az „emberi dimenzió” értelmezése, miszerint:” A Helsinki Záróokmányban és más EBEÉ dokumentumokban valamennyi emberi jog és alapvető szabadságjog tiszteletben tartásával, az emberek közötti kapcsolatokkal és más, vonatkozó humanitárius jellegű kérdésekkel kapcsolatban tett vállalásaik”

ún. Párizsi Charta az új Európáért – erőteljesen hangsúlyozták az államok közötti együttműködés szükségességét, az európai biztonság oszthatatlanságát, amelyek megvalósításának előfeltétele, hogy valamennyi nép alapvető jogait, gazdasági és társadalmi haladását és boldogulását egyaránt biztosítsák. Az emberi jogok védelmének kérdése, az alapvetően gazdasági integráció megvalósítását célzó EGK (Római Szerződés) továbbfejlesztése során is szóba került, és a hatályos Amszterdami Szerződés¹⁸ által megfogalmazott egyik jelentős újjdonságnak, pont az emberi jogok megerősítése tekinthető. Az Európai Unió több dokumentuma és az ún. Társulási Megállapodások is tartalmazznak utalásokat az emberi jogok tiszteletben tartására, eleve meghatározva, hogy azok súlyos megsértése automatikusan a szóban forgó szerződés megszűnését jelentik. (Pl. ún. Balti és Bolgár klauzulák) A valódi és tartós béke megvalósítása nyilvánvalóan feltételezi, hogy az emberi jogok védelme ne csak az államok belső kérdése legyen, hanem a nemzetközi közösség kérdésévé is váljon, és a nemzetközi kötelezettségvállalás körébe tartozzon annak megítélése, hogy vajon egy állam valóban biztosítja-e az emberi jogokat az állampolgárainak. Ennek kapcsán felmerül az a kérdés is, hogy csak az állampolgárokat illetik-e meg az emberi jogok vagy a hontalanokat és egy adott ország területén tartózkodó külföldieket is.

Az emberi jogoknak az ENSZ 1993. Évi Világkonferenciáján leszögezett ismérvek¹⁹ alapján, az emberi jogok egyetemes (univerzális) jellegük és azokat valamennyi állam – történelmi, kulturális és vallási hagyományától függetlenül köteles tiszteletben tartani.

A nagy dilemma abban rejlik, hogy a nemzetközi együttélés alapnormáinak érvényesítésére milyen eszközök állnak rendelkezésre és hogyan lehet kötelezni az államokat – mint a nemzetközi jog alanyait – azok betartására? Nincs egyértelműen az sem tisztázva, hogy mennyiben lehet eltérő az államok megítélése a politikai és polgári valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogok biztosítása tekintetében, továbbá; milyen szerepet játszhatnak az ún. NGO-k az emberi jogok védelmében?

¹⁸ Amszterdami Szerződés, 1997.

¹⁹ The Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted 25 June 1993 by the World Conference on Human Rights.” *All human rights are universal, indivisible and interdependent and interrelated.*”

Megválaszolásra vár az a kérdés is, hogy az ún. harmadik generációs jogok érvényesítése hogyan biztosítható? Hogyan lehet az olyan globális problémákat, mint az éhezés, elmaradottság, fegyveres konfliktusok és a környezet riasztó méretű szennyezettsége megoldani? Hogyan viszonyulnak egymáshoz az ún. biomedicinális eljárások és az emberi jogok? A szolidaritáson alapuló jogok valóban emberi jogok-e? Hogyan valósítható meg a fenntartható fejlődés – melynek központjában az ember áll – úgy, hogy a környezetvédelem annak szerves részét alkossa? Kérdés az is, hogy a jelenlegi erőforrások elosztása és felhasználása során súlyának megfelelően figyelembe veszik-e az emberi jogok biztosítását és fejlesztését? Milyen szerepet játszanak ezen a téren a nemzetközi pénz-és hitelintézetek?²⁰

A következő fejezetek a fenti kérdésekre próbálnak választ adni, bemutatva az emberi jogok történeti fejlődésének előzményeit és fő áramlatait, a nemzetközi rendszerhez való kapcsolódását, ismertetve a nemzetközi jog által szabályozott legfontosabb emberi jogi dokumentumokat és azok érvényesítési mechanizmusát.

1. Történeti áttekintés

1.1 Ókori keleti államok

Amint arra a fenti bevezetőben rövid utalás történt, az emberi jogok kérdése eredetileg az *igazságosság* problémájához kapcsolódott és szorosan összefüggött az *ún. természetjogi felfogással*. Ennek a gondolkodásmódnak első elemei már az ókori keleti államok nagy gondolkodóinak munkáiban is megjelentek, és az akkori jogfejlődésre figyelemreméltó hatást gyakoroltak. Ezekben társadalmakban, ahol a rabszolga tárgyként szerepelt, jogok csak a szabadokat illethették meg, nyilvánvalóan nem beszélhetünk a mai értelemben vett emberi jogokról, jogegyenlőségről, hiszen a szabadok jogai között is meglehetősen nagy különbségek voltak társadalmi származásuk és

²⁰ Az ún. Bretton Woods-i intézmények tevékenysége különösen figyelmet érdemel, hiszen az általuk kialakított gazdaságpolitika sok esetben kizárólag csak a fiskális érdekek mentén húzódik és egyáltalán nincs tekintettel arra, hogy az milyen nem kívánatos negatív mellékhatásokkal jár az emberi jogok érvényesítését illetően, így aztán nem véletlen, hogy sok jogos kritika éri ezeket a pénzintézeteket

vagyoni helyzetüktől függően. Az ókori törvényhozás egyik legrégebbi írásos dokumentuma a sumér–akkád joghatását tükröző *Hammurapi törvénykönyve* volt – amelyben a vallási és jogi normák kezdtek elkülönülni egymástól – a polgárjog és a büntetőjog területén egyaránt fejlett szabályokat tartalmazott, de egyértelműen csak a szabadokra vonatkozott. A szabadok között is lényeges különbségek voltak a férfiak és nők között. A nőket és gyermekeket a alárendelte a férjeknek, akik feleségeik és gyermekeik felett különleges jogokat gyakorolhattak; így például joguk volt feleségüket adósszolgátságba taszítani, erre bizonyos esetekben még a házasságot megelőzően keletkezett adósságok fejében is lehetőségük volt.

Ha a Hammurapi törvénykönyvében²¹ tallózunk, annak 282 szakaszából kiderül, hogy akkoriban olyannyira tárgyának tekintették a rabszolgákat, hogy azok megöléséért a szabad embernek csak bírságot vagy a rabszolga vételárának felét kellett megfizetnie. Ez a törvénykönyv, amely nagy hatással volt az asszír és hettita törvénykönyvre is,²² általánosan alkalmazhatónak tartotta a halálbüntetést (A „szemet szemért, fogat fogért” elve alapján) és olyan kegyetlen és embertelen büntetésfajtákat tartalmazott, amelyek napjainkban egyértelműen a kínzás, az embertelen és megalázó bánásmód tilalma témakörébe tartoznak.

1.2 Az ókori görög államok

Az ókori görög államok alkotmányait – elsősorban az athénit tanulmányozva – már a népgyűlés és a vének tanácsa intézményeiben megtalálhatók a politikai jogok csírái.²³ Kr.e. 378–ban, 17 városállam föderációján és autonómiáján alapuló második déloszi–attikai szövetség megalakulása utáni ötven év (ún. pentakontaetie) ill., Periklész uralkodása (Kr.e. 443–429)²⁴ alatt alakult ki az *athéni demokrácia*, amit modern

²¹ David, A.: A hammurabi kódex rendszere és az Ítéletek könyve, Budapest, 1916

²² CUG, C.: Études sur le droit babylonien, les lois assyriennes et les lois hittites, Paris, 1929

²³ Zamarovsky, V.: A görög csoda . Madách Kiadó, Pozsony, 1988. 243–272o.

²⁴ Horváth Jenő: Évszámok könyve, Korona Kiadó, Budapest, 1995 I. kötet 56.o.

szemmel nézve, nagyon tökéletlennek kell találnunk.²⁵ Bár a mai általános normák szerint, csak nevében lehetett ezt a kormányformát „demokratikusnak” tekinteni, több ezer év távlatából szemlélve is felfedezhetők olyan intézmények, amelyek előrevetítették az állam és az egyén újszerű viszonyának lehetőségét.

Ez a demokrácia csak a teljes jogú polgárok osztályának (állampolgárainak) biztosított jogokat, a rabszolgákat teljesen jogfosztott elemnek tekintette és az idegen bevándorlóknak, a *metoikosoknak* – bár adót kellett fizetniük – szavazati joguk nem volt. A szavazati joggal rendelkezők száma, az akkori felnőtt lakosságnak még egyharmadát sem tette ki. Periklész különböző rendeletekkel korlátozta a teljes jogú polgárok számát, kimondva; hogy csak bennszülött athéni apa és anya gyermeke lehet teljes jogú polgár.²⁶ A népgyűlés (*ekklészia*), amely magába foglalta az állam valamennyi teljes jogú férfi polgárát, jogosult volt dönteni a közösség belső ügyeiről és külpolitikájáról ill. megválaszthatta a közigazgatás különféle tisztségviselőit. A népgyűlésen való részvétel nem csak jog hanem kötelezettség is volt. Korabeli feljegyzések szerint, Periklész erről azt mondta: „Mi vagyunk az egyetlenek, akik a közélettel szemben teljesen közönyös embert nem félrehúzódnak, hanem semmirevalónak tartjuk.”²⁷ A népgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatokat a tanács (*bulé*) készítette elő, amely ötszáz – évente sorshúzással választott – harminc évesnél idősebb polgárból állt. Már akkor is ismert volt a bizottsági rendszer, azaz a feladatokat, pl. a tisztségviselők ellenőrzését, az államkiadások vizsgálatát, a vallási ünnepek általános felügyeletét, a középítkezések és hajózási ügyek ellenőrzését valamint hazaárulási perekben a vád képviselőjét a népgyűlés előtt, ezek látták el. A köztisztviselőket (*arkhónok*) és a hadvezéreket (*sztratégosz*) évente, sorshúzással választották. Választással kerültek hivatalukba a kincstárnokok (*póléták*) is.

A sorshúzással való választás lehetőséget adott arra, hogy bármelyik teljes jogú polgár – függetlenül vagyoni helyzetétől elnyerhesse a közigazgatás valamely magas tisztségét. Ez azért is lehetséges volt, mert a közszolgálatot teljesítő polgárok állami

²⁵ Lederer Emma: Egyetemes művelődéstörténet, Káldor könyvkiadó–vállalat, 1935 77.o.

²⁶ Ebbe néhány athéni vezető is beleesett, így Themisztoklés és Kimón is. Maga Periklész sem vehette feleségül kedvesét, az ephesosi Aspasiát és a tőle született gyermeki sem válhattak teljes jogú athéni polgárokká.

²⁷ Roger Ling: A klasszikus görög világ. Helikon Kiadó. 1976. 69.o.

díjazást (*diáita*) kaptak rendes keresetük kiegészítéseként, ugyanakkor a tehetősebb polgárok közszolgálatlaltal (*leiturgiával*) voltak kötelesek az államot támogatni. A hazaárulás bűncselekményét kivéve – amely a népgyűlés hatáskörébe tartozott – a vitás ügyeket népi bíróságok (*dikasztérionok*) döntöttek. Ezek, a hatezer, sorshúzással választott esküdtből (*héliasztészből*) kialakított, 200 vagy több tagot számláló testületek voltak. Hivatásos védők nem voltak, mindenki személyesen járhatott el a saját ügyében. Az eljárás során alkalmazott megvesztegetést és megfélemlítést komolyan büntették, ezért a népi bíróságok – a politikai eljárásokat kivéve – általában betöltötték funkciójukat. Ami a hatalom gyakorlás illeti, figyelemreméltó szabály volt, a választott hivatalos személyek és politikusok felelősségre vonásának lehetősége. ***Minden tisztviselő elszámolással tartozott a népgyűlésnek hivatali ideje alatti tetteiről és kiadásairól.*** Ezt a lehetőséget az alkotmány a türanniszra törő polgárok ellen iktatta az alkotmányba. A polgárok cserépdarabokba (*osztrakonokba*) vették be szavazataikat és ha nem voltak megelégedve az elszámolással, bárkit akár tízévi száműzetésre is ítéltettek.²⁸ A politikai jogok gyakorlásának lehetőségéből – mint amiről már szó esett – az athéni demokrácia kizárta a rabszolgákat és az idegeneket, és a mai értelemben véve már csak azért sem volt demokratikus rendszer, mert a szabad nőket is megfosztotta a közéletben való részvételtől. A nők neveltetése és művelődése már fiatal korukban, a férjhezmeneteltől kezdve megszakadt. Helyzetük rosszabb volt mint a hellenisztikus időkben.²⁹ Csak családjuknak élhettek, a házukat kíséret nélkül nem hagyhatták el, nem vehettek részt a férfiak társalgásaiban, étkezéseiben és a közéletben sem. Később, a gazdag nők mozgáslehetősége, a társasági életben való részvétele általánossá vált, de politikai jogokat azonban ők sem gyakorolhattak.

Periklész halála után a demokráciát a demagógok és az oligarchiák uralma váltotta fel, az érdeklődés az erkölcsi, etikai kérdések felé fordult, és a nagy görög gondolkodók alakjainak – ***Szókratésznek*** (Kr.e. 470–399), ***Platónnak*** (Kr.e. 427–347), ***Arisztotelésznek*** (Kr.e.384–322) feltűnéséhez vezetett. Filozófiájuk és műveik nagy hatást gyakoroltak a későbbi korok tudományfejlődésére és jogfejlődésére is. Például Platónnak az igazságosságról, mint a politika alapjáról írt gondolatai később

²⁸ Flacelier, R. La vie quotidienne en Grèce au siècle de Periclès, Paris, 1960

²⁹ Lederer Emma: Egyetemes művelődéstörténet, Budapest, 1935. Káldor Könyvkiadóvállalat 100.o.

visszatükrözödtek, Cicero (A köztársaságról), Szent Ágoston (Az isten országáról), Morus Tamás (Utópia), Bacon (Új Atlantisz), Campanella (Napállam) című műveiben is.³⁰ Az igazságosságról, az ember és az állam kapcsolatáról szóló elméleteik – ha nem is közvetlenül – de azáltal, hogy továbbgondolkodásra kényszerítették az utókor tudósait, kétségtelenül hozzájárultak az emberi jogok kialakulásához és megfogalmazásához.

1.3 A római jog

Ha jogról és történelmi visszatekintésről van szó, feltétlen említést érdemel több évszázad alatt kialakult *római* jog, amely, az i.e. II. századtól kezdve egyre kiforrottabb lett és az addig érvényes szokásjog írásba foglalásával (XII. táblás törvény), illetve az i.e. 130 körül revideált és rendszerbe foglalt ún. praetori edictumok, az ún. edictum Hadrianum³¹ megalkotásával nagy hatást gyakorolt az ókori társadalom és jog fejlődésére. A római jogot a későbbiek folyamán, mind a római, mind az ortodox bizánci keresztény egyház alkalmazta, majd a XV. században a német–római birodalom saját élő jogává tette.³² Ez utóbbi hatása még a mai modern jogrendszerekben is kimutatható, elsősorban a polgári jog területén. Az ún. *justinianusi kodifikáció*³³ alapozta meg a római jog három elemét: a jogi oktatás céljára tankönyvként készült gyűjteményt, a jogtudósok munkájának kivonatos összeállítását és a császári rendeletek gyűjteményét, az ún. *Codex Justinianus-t*, amely többek között az egyén és az állam jogállását is szabályozta. A római jogban jelent meg először a jogrendszernek „*közjogra*”–”*ius publicum*” és „*magánjogra*”–”*ius privatum*” való felosztása. *Közjoghoz* tartoztak az államélet belső rendjét, intézményeinek felépítését és működését, valamint az egyénnek az államhoz való viszonyát szabályozó normák, míg az egyes emberek közötti – családi, vagyoni – viszonyokat a *magánjog* témakörébe sorolták. A fejlett római jog figyelemreméltó módon szabályozta a vagyoni viszonyokat, a házasság és a család intézményét, valamint a büntetőjogot. Mint a korabeli

³⁰ Zamarovsky, V.: A görög csoda. Madách Kiadó, Pozsony, 1988. 255.o.

³¹ Brósz – Pólai: Római jog, Budapest, Tankönyvkiadó, 1974

³² Op.cit.28.o.

³³ Op.cit.171.o.

rabszolgatartó társadalmakban, a büntetőjogban általános volt a halálbüntetés, amit kezdetben az isteneknek bemutatott emberáldozat formájában hajtottak végre. A XII. táblás törvények értelmében az idegen vetések megsértőjét Ceres istennőnek való feláldozással büntették. Később, a Királyok Rómájában; az állam elleni bűntényeket, a gyűjtogatást, a hamis tanúzást és a templom meggyalázását elkövetőket sújtották halálbüntetéssel. A római köztársaság idején elsősorban a rabszolgákat ítélték halálra de a császárok korában ismét általános büntetési móddá vált a halálbüntetés. Ha a római jog kialakulását az emberi jogok szempontjából vizsgáljuk, felfedezhető, hogy arra komoly hatással volt a görög filozófia, különösen Arisztotelész elméletei. Három fogalom származik ebből a körből: az *aequitas*, a *ius naturale* és a *ius gentium*. Ami az *aequitas*-t illeti, fontos fogalomnak kell tekintenünk, hiszen az egyenlőség kérdését az emberi jogok egyik sajátosságának tekinthetjük, azaz, mai felfogásunk szerint azokat minden emberre egyaránt alkalmazni kell. A formális jogegyenlőség elvének ezt a korai csiráját a római jog, a szabadok közötti árucseré biztosítása érdekében alkalmazta. Maga az „*aequitas*” általában igazságosságot illetve egyenlőséget jelentett, az eredeti „kalon kai dikaion” görög kifejezést a rómaiak „*bonum et aequum*”, azaz, „jó és igazságos”-ra fordították. Cicero³⁴ szerint: „egyenlő az, ami mindenki számára igazságos” („*par, quod in omnes aequabile est*”).³⁵ A kifejezés tartalma idővel átalakult, a klasszikus és posztklasszikus korban először egyenlőséget, majd a tételekbe nem szedett jogot jelentette, míg a jusztiniánuszi korban emberséget–humanitást, jóakaratot–benignitást, méltányosságot és a jog szigorával szembeni enyhítést értettek alatta. A kifejezést, mint „méltányos jog” is használták, kifejezve ezzel egy – a szigorú jog „*ius strictum*” mellett létező – rugalmasabb jogalkalmazási elvet.

A természetjogi felfogás a római jogra is hatással volt, melynek alapja, a görög „füzei dikaion” volt. A „*ius naturale*”, amely szorosan összefügg az *aequitasszal* – egy neves római jogász – Paulus szerint maga „jog” is azt jelenti; „ami mindig megfelelő és jó, mint a természetjog”, Cicero szerint pedig, „ez a természet ereje; ez az értelmes

³⁴ Cicero, Tullius (Kr.e. 106–43) a görög filozófus Posidonis tanítványa, szónok, Kr. E. 63–tól szenátor, aki leleplezte a Catilina vezette, a hatalom megszerzését célzó összeesküvést, és igyekezett megakadályozni, hogy Julius Caesar túlzott hatalomra tegyen szert. Kr.e. 58–ban Cicerót száműzték Rómából azzal a váddal, hogy bírósági eljárás nélkül végeztetett ki rómaiakat.

³⁵ Brósz – Pólai: Római jog, Budapest, Tankönyvkiadó, 1974.48.o.

ember gondolkodása és ésszerűsége; ez a jog és a jogsértés zsinórmértéke”. Más korabeli gondolkodók és jogászok, így Gaius és Ulpianus, a természetjogot, az ember természetes értelmén nyugvó jogként, illetve olyan életviszonyokra vonatkozó jogként fogták fel, amelyek az embereknek az állatokkal való közös természetéből erednek.³⁶

A „ius gentium” vagy „népek joga” kezdetben, a háború és béke jogát jelentette, amely a görög „koinon dikaion” – „közös jog” fogalmának hatására, a természetjoghoz hasonlónak vált. Gaius szerint: „amit a természetes ésszerűség az összes emberek között létrehozott, azt az összes népek egyaránt követik, miért is azt a népek jogának mondjuk, mintegy amellyel valamennyi nép él.”³⁷ Ez az elv, hasonlóan az előző kettőhöz, csak korlátozottan, a szabadokra vonatkozott, és a rabszolgák – akiknek léte végül is nem volt természetjogi felfogásba illeszthető – teljes mértékben ezen elvek alkalmazási körén kívül maradtak. Azt is meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy abban a korban, nem létezett még minden népre alkalmazandó közös normák, ezért a ius gentium a gyakorlatilag egy olyan elvet jelentett, amelyre – csak korlátozottan – a vagyoni és családjogi viszonyok kapcsán lehetett hivatkozni.³⁸

A római jog, jóllehet sok szabályában időtálló alkotott, melyeknek hatása a jogfejlődésre vitathatatlanul figyelemre méltó volt, mégsem mondható el ugyanez az emberi jogok fejlődésére, hiszen a római jog is a rabszolgatartó állam társadalmi viszonyaira épült, a különböző jogok gyakorlása csak egy szűk réteg kiváltsága volt. ezért a mai értelemben vett emberi jogokról még ebben a korban sem beszélhetünk, hanem csak az állampolgári jogok egy sajátos szabályozásáról.³⁹ Mindezek ellenére tény az is, hogy a római kor számtalan gondolkodójának – pl. a már idézett Cicero, Terrentius Varro, Publius Vergilius Naso, Horatius, Ovidius, Seneca, Plinius, Marcus Aurelius – műveiben nyomára bukkanhatunk, azoknak a nemes eszméknek és gondolatoknak, amelyek az emberi jogok fejlődésére minden bizonnal hatással voltak. Marcus Aurelius ezt vallotta.” Severus testvérem példát adott, hogy szeressem a

³⁶ Op.cit.48–49.o.

³⁷ Op.cit.49.o.

³⁸ Ez nem volt azonos az ún. „birodalmi joggal”, amelyet a Római Birodalom teljes területén alkalmaztak, akár rómaiak, akár idegenek közötti jogvitákról volt szó.

³⁹ „Rome was a totalitarian society. All power lay in its hands. If we see human rights concepts in the organisation of Roman society we are misreading Antiquity.” The conquest of Human Rights through history, Council of Europe, Strasbourg, 1993. DECS/EGT(89)45 5.o.

hozzátartozóimat, szeressem az igazságot, szeressem az igazságosságot. Általa ismertem meg Thraseát, Helvidiust, Catót, Diónt és Brutust. Ő adott fogalmat arról, mi a jogegyenlőségre felépített állam, amelyet az egyenlő elbánás és a szólásszabadság elve alapján kormányoznak, mit jelent az az uralom, amely az alattvalók szabadságát mindenek fölé helyezi.”⁴⁰

1.4 A feudális államok joga

Az európai feudális jogrendszer ugyan különbözött a rabszolgatartó államokétól, de távolról sem szabályozta az emberi méltóság és egyenjogúság kérdéseit. Jellemzője, a hűbérúr földtulajdona és a termelést végző dolgozóra vonatkozó korlátozott tulajdonjoga volt. A röghöz kötött jobbágyok, majd a költözködési joggal bíró jobbágyok jogai igen minimálisak voltak, hiszen a hűbérúr gyakorolta birtokain mind a bíraskodást, mind az igazgatást, valamint az adószedést is. A hűbérúr tetszése szerint mindent elvehetett a jobbágyától, be is zárhatta őt, az akkori felfogás szerint ezért csak az Istennek volt felelős. A feudális hierarchia mellett az immunitása joga is biztosította, hogy a hatalmat a hűbérúr gyakorolhatta saját területén.⁴¹ A hűbérurak önkénye és hatalma, valamint egymás ellen folytatott harcaik a fékező központi hatalom hiányában anarchikus viszonyokat teremtettek, melyhez a keresztény középkor jogfilozófiai gondolkodói; „minden hatalom Istentől van, aki a hatalomnak ellenáll Istennek áll ellen” elv hirdetésével támogatást is nyújtottak.⁴² A korai társadalomelméletek a jogokat az ún. „*isteni jogból*” vezették le. *Aquinói Szent Tamás* (1224–1274) a *Summa Theologica*⁴³ című munkájában a szabadság és a tulajdon védelméhez fűző jogokat, illetve az élethez való jogot is az isteni törvényekből vezette le, kimondva; ***hogy az ember, mint az isteni birodalom tagja, bizonyos veleszületett méltósággal rendelkezik, amely mint elidegeníthetetlen és változatlan érték, természetes korlátul szolgál minden külső, így a világi hatalomtól eredő behatással szemben is***. Az egyház befolyása az államra és az

⁴⁰ Marcus Aurelius Elmélkedései, Európa Könyvkiadó, Budapest 1974. 9.o.

⁴¹ Elekes, L.: Rendiség és központosítás a feudális államokban, Budapest, 1962

⁴² Sarlós, M.: Egyetemes állam- és jogtörténet I. (79. o.), Budapest, Tankönyvkiadó, 1964, „Omnis potestas a Deo est; qui potestati resistit, Deo resistit”

⁴³ Turay A. – Nyíri T. – Bolberitz P.: A filozófia lényege, alapproblémái és ágai (114–131.o.), Budapest, Szt. István Társulat, 1981

egyénre kezdetben igen jelentős volt. Az Istentől származó jogokat az egyház természetesen a saját hatalmát illetően is érvényesnek tekintette, és *VII. (Szent) Gergely pápa* (1073–1085) meg is hirdette a pápa egyetemes egyházfői jogának és isteni jogon a fejedelmek fölötti felsőbbségének az elismertetését. Bár a XIII. századot követően, *VIII. Bonifác pápa* (1294–1303) két pápai bullát⁴⁴ is kiadott a hatalomról, a pápaság hatalma meggyengült. A második, az ún. „Unam sanctam” bulla⁴⁵ szerint az isteni akarat két kardot adott az egyház kezébe: az egyik a lelki hatalom, amelyet a római egyház tart kezében; a másik az világi hatalom, amelyet az egyház bízott az államra, de úgy, hogy azt az egyház szellemében gyakorolja. Ha vét az állam e hatalom gyakorlásában, akkor az egyháznak az Isten által rendelt feje, a pápa ítélkezik felette. A pápa pedig csak az Istennek tartozik felelősséggel. Ezt a bullát az *V. lateráni zsinat* (1513–1517)⁴⁶ ugyan megerősítette, de az államhatalomra gyakorolt hatása csekély maradt.⁴⁷ A csökkenő tendenciák ellenére, az állam mellett az egyház domináló szerepet töltött be ebben a korszakban. Az egyén – mind az államhoz, mind az egyházhoz viszonyítva – alárendelt helyzetben volt, és a különböző egyházi és világi dokumentumokban csak mint az uralkodás tárgya szerepelt.

Emberi jogokról még ebben a korban sem lehetett beszélni,⁴⁸ és a helyzet csak a renaissance pápák idején, az északi országokból induló reformtörekvések ill. az új földrészek felfedezésével változó gazdasági helyzet hatására kezdett lassan átalakulni. Ezek a változások új alapokra helyezték az egyház és az állam ill. az egyén és ezen intézmények viszonyát, ami aztán a polgári fejlődés korában kapott erőteljes impulzusokat, megalapozva a modern emberi jogok rendszerének kialakulását és fejlődését.

1.5 A polgári fejlődés kora

⁴⁴ „Clericis Laicos”(1296), „Unam Sanctam” (1302)

⁴⁵ Sarlós, M.: Egyetemes állam- és jogtörténet I. Budapest, Tankönyvkiadó, 1964. 87.o.

⁴⁶ Medvigy, M.: Pápa életpályák, Budapest, Panoráma, 1991 60.o.

⁴⁷ II. Gyula pápa (1503–1513) halálakor félbeszakadt egyetemes zsinatot X. *Leó* – Giovanni de’Medici – (1513–1521) fejezete be.

⁴⁸ „While human rights did exist in mediaeval society, they were the prerogative of limited groups confined to a few practical fields. Moreover, the few rights that did exist were dependent on property. Economic power conferred political power. „The conquest of Human Rights through history, Council of Europe, Strasbourg, 1993.DECS/EGT(89) 45 13..o.

A feudalizmus felbomlását követően a *polgári állam kialakulásakor* erőteljes fejlődésnek indult az egyének jogainak megfogalmazása, dokumentumokba foglalása. Az ún. *keresztény természetjogi* felfogást a *világi természetjogi* felfogás követte, melyben az embereknek a természetéből eredő jogokat hangsúlyozták. Itt mindenekelőtt a szabadság– és a tulajdonjog került szóba, mint az embert születésétől megillető jogok, amelyet nem az államtól kaptak, de védelmük az állam feladata. Az emberi jogok első csírái *Jean Bodin* (1530–1596)⁴⁹ és *John Locke* (1632–1704)⁵⁰ műveiben találhatók. *A természetjogi felfogás értelmében a jogok, például a szabadság– és a tulajdonjog, az emberek természetes, örök és elidegeníthetetlen jogai, amelyeket nem az államtól kaptak, az államnak nincs is joga tőlük azt elvenni, viszont kötelessége azokat megvédeni.* A természetjogi felfogás szerint a jog kettős jellegű: az állam által alkotott „földi jog” és az Istentől vagy természettől származó örökké létező „égi jog”.

A XVII–XVIII. században az emberi jogokat a természetjoggal, annak eszmei részével azonosították. Az egyes szerzők munkáit vizsgálva megállapítható: hogy az egyén jogai az élet, a szabadság és a tulajdon körül kristályosodtak ki. **John Locke** elmélete szerint az ősközösségi társadalomban az emberek eredendő jogait, teljességükben gyakorolhatták, majd az állam kialakulását követően ezeket a jogokat korlátozták. Mivel az emberek jogaikkal az állam létrejöttét megelőzően már rendelkeztek, ezért azokat elidegeníthetetlennek és öröknek vélte. A modern természetjog képviselője **Hugo Grotius** (1583–1645)⁵¹ egyenesen megváltoztathatatlannak tekintette a természetjogot; „oly annyira változhatatlan, hogy még az Isten sem változtathatja meg ... Mint ahogyan tehát Isten sem teheti meg, hogy kétszer kettő ne legyen négy, éppen úgy azt sem teheti, hogy az, ami belső lényegénél fogva rossz, ne legyen az”. Grotius az emberi jogokat a természetjogba sorolta és azoknak érvényesíthetőségét mindenek elé helyezte. **Jean Jacques. Rousseau** (1712–1778)⁵² szerint az állam egy szerződéssel jött létre, amelyben az emberek megőrizték természetükből eredő jogait. A jogokról természetesen nem mondhatnak

⁴⁹ Bodin, J.: Az Államról. C. műve, ami 1576-ban jelent meg

⁵⁰ Dunn, J.: Locke, Budapest, Atlantisz, 1992 (Eredeti: Oxford University Press, 1984.)

⁵¹ Grotius, H.: A háború és béke jogáról, Bukarest, 1973 (De iure belli ad pacis lib.)

⁵² Rousseau, J.J.: Társadalmi szerződés, Budapest, Bibliotheca

le, mert azok örök és elidegeníthetetlen jogok, amelyeket nem az államtól kaptak, így az tőlük el sem veheti, viszont gondoskodni köteles ezek védelméről. Az *emberek a társadalmi szerződés megkötésekor minden embert megillető jogaként jelent meg a jogegyenlőség elve*. Az előbb említett természetjogi felfogás értelmében az emberi jogok még nem törvényként jelennek meg, hiszen inkább erkölcsi követelményekről, mintsem jogszabályokról van szó.

1.5.1 Az angol alkotmányos jogfejlődés

Az emberi jogok – röviden fent vázolt – fejlődése során külön figyelmet érdemelnek azok a dokumentumok, amelyeket a XVI–XVII. századi Angliában fogalmaztak meg, és amelyek a jelenlegi angol alkotmányos elveket és szabályokat tartalmazzák. Ezek közé sorolandók az alábbi kiemelkedő jelentőségű dokumentumok: Magna Charta Libertatum (Great Charter – Nagy Szabadságlevél) (1215)⁵³ The Petition of Right (A Jogok Kérvénye) (1628)⁵⁴ Habeas Corpus Act (1679)⁵⁵ Bill of Rights (A Jogok Törvénye) (1689)⁵⁶ Act of Settlement (Trónöröklési törvény) (1701)⁵⁷ Ezek a dokumentumok az emberi jog fejlődésének mérföldkövei, melyek ugyan csak meghatározott társadalmi pozícióban lévők számára állapítottak meg jogokat, hatásuk azonban alapvetően befolyásolta valamennyi alattvaló és a hatalom (király, parlament) viszonyát Angliában. Sajátos, régies nyelvezetük ellenére a mai napig az angol alkotmány körébe tartoznak és tanulságos olvasmányul szolgálnak az emberi jogok iránt érdeklődőknek. A *Magna Charta*, amely Földnélküli János (1199–1216) ellen fellázadt bárók követelésére született kinyilvánította **„királyságunk valamennyi szabad emberének”** szabadságjogait, és engedményeit; elsősorban; az örökösödési szabályait, az adósság intézményének alapelveit, az ítélkezés rendjét illetve egyéb kiváltságokat. A Magna Chartába foglalt szabadságjogokat a régi és törvényes szokásokra alapozták és leszögezték: *„A jogot és az igazságot nem bocsátjuk áruba, nem tagadjuk meg senkitől,*

⁵³ Nyugat-Európa alkotmányai, szerk.: Kovács István, Budapest, KJK, 1988. 96–104.o.

⁵⁴ Op.cit. 105–107.o

⁵⁵ Op.cit. 108–115.o.

⁵⁶ Op.cit. 116–121.o.

⁵⁷ Op.cit. 122–125.o.

és érvényesülését nem hátráltatjuk” (40. cikk). Az oklevél 1225-ös megerősítése, jelentős lépést jelentett a személyes szabadság védelmében. Ennek 39. szakasza kimondta:” *Szabad embert elfogni, bebörtönözni, jogaitól vagy birtokaitól megfosztani, jogfosztottá nyilvánítani, száműzni, vagy helyzetében bármilyen más módon sérelmet okozni csak a vele azonos állásúak által hozott törvényes ítélet vagy az ország törvényei alapján lehetséges; Mi sem járunk el ellene erőszakkal másként, és nem is küldünk másokat ezt megtenni más módon.... Ha valakit a vele egyenlők által hozott törvényes ítélet nélkül fosztanak meg földjétől, kastélyától, szabadságaitól vagy jogaitól, azt azonnal helyre fogjuk állítani...*” Külön szólt a dokumentum a 41. szakaszában a kereskedőkről, akiknek biztosította; hogy béke időben „sértetlenül és félelem nélkül jöhetnek be és mehetnek el Angliából, benntartózkodhatnak és utazhatnak Angliában, szárazon és vízen kereskedelmi célból minden törvénytelen korlát nélkül, a régi rend és törvényes szokások szerint”. Ebben a szakaszban megjelenik a viszonzóság fogalma is, amely a mai napig a nemzetközi magánjogi viszonyok egyik alapelveként tekintendő. Ennek értelmében, háború esetén, mindaddig őrizetben tarthatták az ellenséges félhez tartozó külföldi kereskedőt, amíg be nem bizonyosodott, hogy hogyan bánnak a másik országban az angol kereskedőkkel. „Ha kereskedőink biztonságban vannak, legyenek ők is biztonságban.” Tanulságos a Magna Charta befejező, 63. szakasza, amely így szól: „ENNÉLFOGVA AZT AKARJUK ÉS PARANCSOLJUK, hogy az Angol Egyház szabad legyen, és az emberek királyságunkban élvezzék és megtartsák maguk és örököseik számára mindezeket a szabadságokat, jogokat és engedményeket jól, békében, teljességében és csorbíthatatlanul, melyeket Mi és örököseink biztosítunk minden dologban, minden helyen és örökké.....” A Magna Chartát még harminchétszer, általában adók megajánlása fejében – utoljára 1423-ban – módosították ill. egészítették ki.

Az ún. *Jogok Kérvénye (Petition of Rights)* előzménye az volt, hogy a király (I. Károly) a parlament hozzájárulása nélkül vetett ki adókat, „önkéntes adományokat” és alkalmazta a katonai beszállásolást, valamint az elégedetlenkedőket a hadijog alapján vonatta felelősségre. 1628-ban a helyzet úgy alakult, hogy I. Károly (1626–1649) kénytelen volt összehívni az ún. Harmadik Parlamentet (1628–1629.), amelynek két háza – a király fenyegetései ellenére –terjesztette elő az ún. *Petition of Rights*-ot. Ebben

megismételték panaszukat az országban uralkodó állapotokról, ill. kérelmüket az alattvalók jogait és szabadságait illetően. A Parlament, amely ellenzéki befolyás alatt állott, határozottan hangot adott az országban uralkodó elégedetlenségnek. Az egyik szónok, Sir Thomas Wentworth kifejtette: **„Érvényesíteni kell régi szabadságainkat...újra meg kell erősíteni az őseink által hozott törvényeket. Olyan pecsétet kell nyomni rájuk, hogy semmilyen féktelen kedv ne merészelje jövőben megsérteni azokat.”**⁵⁸ A Petition of Rights az alattvalók személyes szabadságának és tulajdonának védelmét kívánta biztosítani. 8. szakasza a következőkben foglalta össze a legfőbb követeléseket: *“ezért alázattal kérjük Legkiválóbb Felségedet, hogy ezután senki se kényszerüljön adomány, kölcsön, megajánlás, adó vagy más hasonló teher nyújtására, parlamenti törvényben kifejeződő közös egyetértés nélkül; továbbá senkit se vonjanak felelősségre, ne kényszerítsenek esküre, megjelenésre, senkit se tartóztassanak le, ne zaklassanak és más módon ne háborgassanak ilyen követelések vagy azok megtagadása miatt, és hogy szabad embert ne lehessen az előbb említett módon bebörtönözni vagy őrizetbe venni; továbbá hogy Felséget méltóztassék az említett katonákat és tengerészeket eltávolítani és az Ön népe a jövőben ne terheltesse meg ily módon; és hogy a fent említett hadijog szerinti eljárásra vonatkozó meghatalmazások visszavonassanak és megsemmisítenek; és hogy a továbbiakban hasonló meghatalmazások, amelyekről említés történt, ne adassanak egy vagy több személynek, nehogy Felséged alattvalói közül valaki tönkre tétessék vagy kivégeztessék az ország törvényeivel és szabadságaival ellentétes módon ...”* A Jogok Kérvényét a király I. Károly (1625–1649) 1628. június 7-én kénytelen volt a Parlament egésze előtt elfogadni „Soit droit fait comme est desiré” („Legyen ez a törvény aszerint, ahogy az kívántatott”).

Az 1679-ben elfogadott *Habeas Corpus Act* II. Károly (1649–1685) uralkodása idején született. A Habeas Corpus-t (*Habeas corpus* = vedd, hozd, állítsd elő a (fogoly) testét a királyi elfogató parancs állításából származik) Második Magna Chartaként is emlegetik, amely az önkényes letartóztatás, fogvatartás, valamint egyéb fizikai kényszer ellen kívánt védelmet nyújtani, tekintettel arra, hogy a parancs kiadásának és

⁵⁸ Csató–Jemnitz–Gunst–Márkus: Egyetemes történelmi kronológia, Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 233–234.o.

végrehajtásának körülményei nem voltak rendezettek. A bizonytalanságok és rendezetlen kérdések orvoslását adta a Habeas Corpus Act, amely pótolva a korábbi eljárások hiányosságait, a személyes szabadság védelmét az ugyanazon vétségért való ismételt letartóztatás tilalmát deklarálta. Kimondta: *„És annak érdekében, hogy ugyanazért a vétségért való ismételt letartóztatások igazságtalan zaklatását megelőzzük: iktassék törvénybe a fentiek hatásköre alapján, Hogy az a személy vagy személyek, akiket Habeas Corpus alapján szabadon bocsátanak vagy szabadlábra helyeznek, ezt követően ugyanazért a vétségért nem tartóztatható le és nem tartható fogva más személy vagy személyek által másként, csak olyan bíróság törvényes rendelkezése vagy eljárása alapján, ahol biztosíték által kötelezett vagy kötelezettek a megjelenésre vagy ahol az ügyben az eljárás folyik; ...”* (6. cikk, 2. bekezdés).⁵⁹ A Habeas Corpus-t 1816-ban kiegészítették a nem büntető ügyekben foganatosított őrizetbe vétel szabályaival, és Angliában napjainkban is a személyes szabadság biztosítékaként tekinthető. 1689. február 13-án, az ún. dicsőséges forradalmat követően, amikor II. Jakab lányát, Máriát és férjét – a protestáns hollandiai helytartót – Orániai Vilmost ültették a trónra, született az angol alkotmány egyik jelentős dokumentuma az ún. ***Declaration of Rights***.⁶⁰ A Nyilatkozat, a *Jogok Törvénye*, azaz *Bill of Rights* címén került a jogirodalomba és elsősorban a királyi hatalom korlátait, a parlament és a polgárok (alattvalók) jogait szabályozta. A dokumentum felsorolta, mindazokat a sérelmeket, amelyeket II. Jakab uralkodása alatt el kellett szenvedniük, mivel a király a hatalmával visszaélt, a Parlament hozzájárulása nélkül figyelmen kívül hagyta és felfüggesztette a törvényeket ill. végrehajtásukat. A Parlament hatásköreit és tagjai megválasztásának szabadságát is megsértette. Sérelmezték, hogy II. Jakab elnyomta a protestáns alattvalóit ill. a protestáns vallás kiirtására törekedett. Súlyosbította a helyzetet, hogy az esküdtszékek túlságosan nagy óvadékot követeltek, rendkívül magas bírságokat, valamint törvénytelen és kegyetlen büntetéseket szabtak ki. Az alattvalók, jogaik és szabadságaik érvényesítése és megóvása érdekében fogalmazták meg a Nyilatkozatot, kimondva, hogy: *„Az alattvalókat megilleti az a jog, hogy kérelemmel forduljanak a királyhoz; s az ilyen kérelem előterjesztése miatt történő letartóztatás vagy vádemelés*

⁵⁹ Nyugat-Európa alkotmányai, szerk.: Kovács István, Budapest, KJK, 1988. 111.o.

⁶⁰ Schwoerer, L.: The Declaration of Rights, 1689, Balti more, 1981

törvénytelen” (5. cikk)⁶¹ Rendelkezései érintik a Parlament tagjainak szabad választását (8. cikk), ill. tiltják a túl magas óvadékok ill. magas bírságok követelését és a kegyetlen és rendkívüli büntetések alkalmazását is (10. cikk). Tekintettel arra a körülményre, hogy II. Jakab lemondásával a trón megüresedett és hogy a „koronára támasztott igény folytán keletkező minden vitát és megosztottságot” elkerüljenek részletesen szabályozták és törvénybe foglalták a trónöröklés rendjét is. Az alkotmányos monarchia alapjait megteremtve leszögezték, hogy a törvényhozó hatalom kizárólag a Parlamentté, a király a Parlament hozzájárulása nélkül nem vethet ki adót és nem tarthat állandó hadsereget sem.

A ***Trónöröklési Törvényt (Act of Settlement)*** 1701-ben fogadták el III. Orániai Vilmos (1689–1702) uralkodása alatt, azzal a céllal, hogy megakadályozzák II. Jakab második házasságából származó katolikus fiának a trónra kerülését. (Orániai Vilmosnak és Máriának nem maradt utódja.)⁶² A Trónöröklési Törvényhez két zárszakaszt is fűztek, amelyek kimondták; hogy a bírakat nem lehet a parlament hozzájárulása nélkül elmozdítani és fizetésüket meg kell állapítani valamint biztosítani is kell, továbbiakban a parlament vád alá helyező határozatával szemben nem lehet királyi kegyelemet adni. A Trónöröklési Törvény tehát nemcsak abban játszott szerepet, hogy az Istentől származtatott királyi hatalom eszményét szétfoszlatta, hanem a parlamentarizmus kialakulását is elősegítette.

A parlamentáris rendszer kiépítését szolgálta a választójogi törvény is, amely először 1430-ban szabályozta az alsóházi választásokat, amit 1689-ben érintetlenül hagytak, majd 1710-ben fogadtak el egy olyan szabályt; miszerint az alsóház tagja csak olyan ingatlantulajdonos lehet, aki vidéken évi 600 font, a városokban évi 300 font jövedelmű ingatlan felett rendelkezik. 1832-ben fogadtak el egy új választójogi rendszert, amely a választhatósági cenzust változtatta ill. szüntette meg és megreformálta a városok követküldési jogát. Ugyanez a törvény korlátozott képviselőket biztosított a bérlőknek, de a szabadbirtokosok előjogait fenntartotta. 1838-ban nem csak az ingatlantulajdon, hanem egyéb jövedelem is beszámítható volta vagyoni cenzusba, míg az aktív és passzív választójog közötti különbséget 1858-ban eltörölték. 1867-ben

⁶¹ Nyugat-Európa Alkotmányai szerk. Kovács István, Budapest, KJK. 1988. 117.o.

bevezetett reform lehetővé tette, hogy az a 21. életévét betöltött, városban élő angol férfi, aki egy év óta mint tulajdonos vagy bérlő lakóházat birtokolt, és legalább évi 10 font bérletet fizetett, – amennyiben egyéb törvényes akadályai ennek nem voltak (egy 1712-ben kiadott törvény értelmében azok a polgárok, akiknek állami vagy egyházi adóhátralékuk volt, nem szavazhattak.)⁶³ – választójoggal rendelkezhetett. Angliában csak 1872-től tarthattak titkos választásokat, és a nők korlátozott, szigorú censushoz kötött választójogát – ami aztán 1928-ig volt érvényben – pedig csak a XIX. század végén intézményesítették. Az alkotmányos monarchia időszakában több jelentős szabadságjog, így sajtószabadság is szabályzást nyert. A XVI. században a sajtótermékek kinyomtatásához még királyi engedély kellett. A londoni nyomdacéh 1557-ben kapott monopóliumot, és ezen kívül csak az oxfordi és a cambridge-i egyetem tarthatott nyomdát. Létezett az ún. előzetes cenzúra, amely 1586-tól a canterburi érsek vagy a londoni püspök ill. jogi műveknél a királyi udvari bíróság elnökének hatáskörébe tartozott. 1662-től a törvény a kormányra bízta a cenzúrát, amely 1695-ig érvényben volt, ekkor a parlament alsó háza megtagadta a cenzúra további meghosszabbítását. Ezt követően az előzetes engedély megszűnt ugyan, de az esetleges visszaélések megakadályozása érdekében bírói garanciát biztosítottak. A bíróság gyakorlata nagyban hasonlított az utólagosan gyakorolta cenzúrához. Érdekessége a büntetőügyi ítéleteknek, hogy 1794-ben Thomas Paine-t, „Az emberi jogokról” című könyv kiadóját, 14 évi deportálással sújtották, aki csak úgy tudta elkerülni ennek végrehajtását, hogy elhagyta Angliát. Rousseau hatását tükröző, 1776-ban kelt „Common sense” című iratában utóbb azt írta: „A régi világ minden pontja elnyomatásnak van alávetve. A föld egész kerekiségén hajsza indult a szabadság ellen....”)⁶⁴ Figyelmet érdemel a sajtócenzúra során gyakorolt angol esküdtszéki gyakorlat is. A sajtószabadsággal kapcsolatos büntetőügyekben résztvevő esküdtek lajstromának összeállításakor eleve magasabb vagyoni és műveltségi censust alkalmaztak, mint egyéb ügyeknél. Az esküdtszék az ún. „ténykérdésekben” döntött, a

⁶² Ez a törvény tette lehetővé, hogy később I. György hannoveri herceg (1714–1717) és leszármazói foglalják el az angol trónt.

⁶³ Weissbrodt, D.: Human Rights; An historic Perspective . Routledge, London. 1988

⁶⁴ Sarlós Márton(szerk.): Egyetemes Állam – és Jogtörténet II. Tankönyvkiadó,1964. 38.o.ill. Lederer Emma: Egyetemes művelődéstörténet Budapest. 1935 Káldor Kiadóvállalat, 314 o.

bűnösség kérdését pedig a szakbíró döntötte el. (Ezt a gyakorlatot később megszüntették.) A gyülekezési szabadságot 1714-ben szabályozták és ettől kezdve a törvénytelen gyűlések ellen a rendőrségnek is joga volt fellépni. Így, ha tizenkét embernél több gyülekezett össze és a hatóság megítélése szerint a tömeg nyugtalanítóvá vagy félelmissé vált, akkor a rendőrségnek joga volt felolvasni egy királyi feloszlató parancsot. Amennyiben erre a tömeg békésen nem oszlott szét – azaz a király parancsát nem teljesítették – úgy zendülést követtek el, amit szabadságvesztéssel és deportálással büntettek. Az egyesülési jog, a francia forradalom hatására indult fejlődésnek. Tipikus formái az ún. levelező szervezetek voltak, melyek mind az arisztokrácia, mind a munkások között népszerűek voltak. (1792-ben a Londoni Levelező Egylet kiáltványban üdvözölte a francia forradalmi eseményeket.)⁶⁵ Ezek létrehozását 1796-ban és 1799-ben megtiltották. Tilos volt az olyan társaságok létrehozása is, amely például a tőkevagyon ill. a földtulajdon megszüntetését tűzte ki célul, illetve 1800-tól büntetendő volt az olyan irányú szervezkedés is, amely munkabér emelést, munkaidő csökkentést irányzott elő. Ezeket a tilalmakat csak 1824-ben oldották fel. Az angol fejlődés során említést érdemel az ún. *Trade Unionizmus*, ami 1825-től lehetővé tette, hogy az egyes szakmákban szakmai egyesületek és szakszervezetek alakulhassanak.⁶⁶ A vallásszabadság és vallási türelmesség fogalmát a polgári felvilágosodás idején ismerte csak el az angol jogrendszer, 1689-ben hozták létre az ún. *Tolerancia Törvényt*, amely lehetővé tette a püspöki egyházon kívüli (nonkonformista, disszenter) protestáns felekezeteknek a magán-istentiszteletet, feltéve, hogy a lelkész aláírta a törvényes 39 hittételt. A katolikus egyház és a római pápa befolyását több törvény is igyekezett ellehetetleníteni, így például egy 1700-ban életbe lépett törvény 100 font jutalmat állapított meg annak, aki feljelentette, hogy egy katolikus vallási tevékenységet fejtett ki. Ennek a büntetését ill. a katolikusok birtokképtelenségét csak 1780-ban, ill. 1791-ben szüntették meg. 1828-ban szüntették meg a protestáns disszenterek hivatalképtelenségét és 1829-ben született az ún. *Emancipációs törvény*. Ezután is számos korlátozás maradt fenn, például katolikus továbbra sem tölthetett be régensi, lord kancellári és ír helytartói tisztséget. Érdekességként említhető meg, hogy

⁶⁵ Összehasonlító Alkotmány-és Jogtörténet, ELTE Állam-és Jogtudományi Kar, Tankönyvkiadó Budapest, 1990. Kézirat J 1-444 I. kötet 323 o.

csak 1871. óta lehetséges az oxfordi, cambridge-i és durhami egyetemekre más vallásúak jelentkezése, ill. a polgári házasságot is csak 1836-tól engedélyezték, mégpedig úgy, hogy az a zsidóknak, felekezet nélkülieknek ill. quakereknek (Society of Friends)⁶⁷ vegyes házassága esetén kötelező is volt.

1.5.2 Az amerikai jog fejlődés

A XVII–XVIII. századi amerikai jogfejlődés fontos szerepet játszott az emberi jogok jogegyenlőségen alapuló modern fogalmának és tartalmának kialakításában. Ez a fejlődési folyamat csak a történelmi események, az angol, francia, holland gyarmatosító törekvések és az azok elleni megmozdulások tükrében értelmezhető. Közismert tény, hogy a nagyhatalmak hódító háborúinak „eredményeképpen” az Észak–amerikai kontinens jelentős része idegen fennhatósága alá került. Az angolok 1764-ben – a déli és délnyugati részeket, illetve az Alleghany hegységen túl–fekvő nyugati részeket kivéve – kiterjesztették hatalmukat az egész kontinens felett. Az angol gyarmatokat, vagy a király által kinevezett, vagy választott és királyi oklevelek alapján működő kormányzók irányították, ezáltal közvetlenül az angol koronától függtek. A 13 gyarmat ezen a függőségükön akart közösen változtatni és 1754-ben Albany-ben kongresszust tartottak, ahol Benjamin Franklin előterjesztésében elfogadtak egy tervezetet a gyarmatok szövetségének megalakulásáról. Anglia messzemenőig ellenezte a gyarmatok mindenféle önállósulási törekvését és mind katonai, mind gazdasági eszközökkel nyomást gyakorolt azokra. Már az 1763/64-es években a gyarmatokon különféle klubokat, egyesülteket hoztak létre a függetlenné válás gondolatának jegyében. 1774-ben Philadelphiában tartották az ún. *első Kontinentális Kongresszust*, ahol visszautasították az angol vámintézkedéseket és a fogyasztói adót (ún. bélyeg törvényt) és szövetségi megállapodást kötöttek egymással az áruk bojkottjáról továbbá bizottságokat hoztak létre annak ellenőrzésére. Még ebben az évben – mikor Anglia felfüggesztette Massachusetts önkormányzatát, és azzal a többi gyarmat szolidaritást

⁶⁶ Horváth Jenő: Évszámok könyve, Budapest, Korona Kiadó, 1995.II. kötet 517.o.

⁶⁷ 1689-ben, a III. Vilmos alatt készült Türelmi Törvény biztosította a kvérek szabad vallásgyakorlatát is és csak azoknak helyezett börtönbüntetést kilátásba, akik a tized fizetését és a katonáskodást megtagadják.

vállalt – megkezdődtek a fegyveres összeütközések is az angol katonák és a gyarmati felkelők között. 1775 május 10-én Philadelphiában megnyílt az ún. *második Kontinentális Kongresszus*, amely hosszas huza-vona után, egy előkelő virginiai telepest, *Georges Washington*t bízta meg az függetlenségi háború irányításával. A háború rákényszerítette a kongresszust – melynek Angliához hű tagjai, az „amerikai tory-k” igyekeztek a folyamatot hátráltatni, hogy dolgozza ki a gyarmatok függetlenségével kapcsolatos dokumentumokat, amelyekben az emberi jogok is megfogalmazásra kerültek. Az első, és egyik legjelentősebb dokumentum, az Észak–Amerikai Egyesült Államok, 1776. július 4-én kihirdetett *Függetlenségi Nyilatkozata*⁶⁸ a következőket tartalmazta: „*Vitathatatlanoknak és nyilvánvalóknak tartjuk a következő igazságokat: Minden ember egyenlőnek születik. A Teremtő elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel őket; ezek között elsősorban szerepel az élet, a szabadság és a boldogság joga; e jogok biztosítására az emberek kormányokat állítottak fel, amelyeknek jogos hatalma a kormányzottak beleegyezésétől származik*”. A Függetlenségi Nyilatkozat szövegét *Thomas Jefferson*⁶⁹ (1743–1826) alkotta és miután a 13 állam függetlenségét Nagy–Britannia is elismerte, a Függetlenségi Nyilatkozat elveit az 1787-es Philadelphiában elfogadott, majd 1791-ben módosított Alkotmányba⁷⁰ is belefoglalták. Az amerikai forradalom és szabadságharc vezére, *Georges Washington* (1732–1799) maga is leszögezte, hogy „*Országunk megalapítása nem a tudatlanság és a babona sötét korában, hanem olyan században történt, amelyben az emberi jogokat jobban megértették és világosabban megfogalmazták, mint a történelem bármelyik századában.*”⁷¹ Természetesen nem szabad azt sem elfelejteni, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat kikiáltását követően még hat évig folyt a háború és a néger rabszolgaság és a fehér berrabszolgaság intézményei, valamint az indiánok elnyomása beárnyékolta az amúgy fennkölt eszméket. A néger rabszolgák 1822. évi charlestoni, majd az 1831. évi Virginia állambeli lázadásait kegyetlenül leverték, majd 1859-ben, az abolitionista fehér farmer John Brown vezetésével kirobbant felkelésüket is vérbe fojtották. 1864-ben 200 lázadót végeztek ki az ültetvényesek. A rabszolgaság intézményét csak

⁶⁸ Kovács I. – Szabó I.: Az emberi jogok dokumentumokban, Budapest, KJK, 1976

⁶⁹ Fried, A.: The Essential Jefferson. Collier Books, New York, 1963

⁷⁰ Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya – Embassy of the United States of America

⁷¹ Faerber, D. A. – Sherry, S.: A History of the American Constitution, West Publishing Co. MN. US. 1990

Lincoln elnök (1809–1865) halálát követően (*Lincoln elnököt a rabszolgaság egy fanatikus híve gyilkolta meg*) törölte el 1865-ben az amerikai Kongresszus 13. alkotmánymódosítással, amelynek kikényszeríthetőségét – Andrew Johnson elnöki vétója ellenére – az „egyenlő védelem elvét” deklarálva, 1868-ban ratifikált 14. alkotmánymódosítással biztosították. Az ellentmondások dacára a jogintézmények komoly fejlődésen mentek keresztül ebben az időben az Egyesült Államokban. Az 1791. évi alkotmánymódosítás több alapvető jogot deklarált, így; a szólásszabadságot,⁷² a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot, az állam és az egyház elválasztását.⁷³ Ez utóbbi kérdés, az állam vallási semlegességének és a vallásszabadságnak a rögzítése, a vallási sokféleség tolerálása egyébként egyik fontos követelése volt, a volt gyarmatokon élőknek, hiszen sokan éppen vallási meggyőződésük miatt voltak kénytelenek Amerikába vándorolni, pl. a puritánok az ún. „zarándok-atyák”. Az amerikai modell azt sugallja, hogy az amerikai állam szigorúan veszi az állam ez irányú semlegességét, de ez a bírói gyakorlatra ez nem jellemző, mivel az az egyén méltóságát és önérvénytartását tartja elsősorban szem előtt. Az alkotmány módosítások során részletesen rögzítették a különböző személyes szabadságjogokat: a személyes vagyontárgyak feletti rendelkezési jogot, az indokolatlan házkutatások és letartóztatások elleni védelmet, a fegyverviselési- és fegyvertartási jogot (a népfelkelés céljára), az állampolgárok beszállásolás alóli mentesítését béke idején. A további alkotmánymódosítások (5–8), olyan eljárásjogi szabályokat is tartalmaztak, amelyek az esküdtszék intézményét a büntetőjogi ügyek mellett a húsz dollár értéket meghaladó polgári ügyekre is kiterjesztette. Ezek az alkotmánymódosítások fogalmazták meg a „*kellő törvényes eljárás*” (due process of law) elvét, miszerint ilyen eljárás nélkül senkit sem lehetett életétől, szabadságától vagy vagyonától megfosztani. Ez az eljárás védelmet kívánt nyújtani az

⁷² A szólásszabadságot 1917-ben és 1940-ben korlátozták. Egy 1925-ös Legfelsőbb Bíróság-i ítélet szerint „Alapvető elv, amelyet régen kialakítottunk, hogy a szólás és sajtószabadság, amelyet az Alkotmány biztosít, nem jelent abszolút jogot a szólásra és publikálásra felelősség nélkül...hogy az állam gyakorolja rendfenntartó hatalmát, hogy bünteti azokat, akik visszaélnak a szabadsággal, megsértik a közjólétet, terjesztik a korrupt közérkölcset, bűncselekményekre hívnak fel vagy megzavarják a közbékességet, ez nem is lehet kérdéses.”

⁷³ Az amerikai alkotmány szerint; a Kongresszus nem alkot törvényt vallás alapítása vagy vallás szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában. Az állam és az egyház viszonya az USA-ban két klauzulán alapszik az ún. vallásintézményesítési klauzulán (Establishment Clause) és a szabad vallásgyakorlási klauzulán (Free Exercise of Religion)

állampolgároknak az állammal és hatóságaival szemben. Kimondták a bűnvádi eljárások gyorsaságának és nyilvánosságának elvét is. A vádlott javára szóló tanúk felkutatására az alkotmány kényszereljárását tartalmaz és az ügyvéd részvételét is lehetővé teszi, valamint megtiltja a túlzott bírságokat, a kegyetlen és a szokástól eltérő büntetéseket. Ennek kapcsán joggal merül fel a kérdés; hogy a halálbüntetés vajon ilyen büntetésnek minősül-e? A tények azt mutatják, hogy az amerikai bírói gyakorlat, sem az alkotmányos biztosítékok értelmezésében, sem a halálbüntetés kérdésben nem volt egységes, így korszakonként és államonként változott ezeknek a megítélése. Ezt jól érzékelteti az USA Legfelső Bíróságának gyakorlata is. A testület 1972. június 29-én, 5:4 arányban úgy foglalt állást, hogy a halálbüntetés „kegyetlen és szokatlan”, ezért az Alkotmány 8. és 14. módosításaira hivatkozással alkotmányellenesnek minősítette a már kiszabott ítéletek végrehajtását. Ezt követően pedig 1976. július 2-án 7:2 arányban úgy foglalt állást, hogy a gyilkosságért kiszabott halálbüntetés nem alkotmányellenes.⁷⁴

Az amerikai jogfejlődésre rányomta bélyegét az a tény, hogy az ott élők az első évszázadokban az angol korona fennhatósága alá tartoztak és többnyire az angol common law-t alkalmazták, önálló jogalkotás csak a XVIII. században alakult ki. A politikai jogok megfogalmazása, a fehér férfiak általános választójogának⁷⁵ biztosítása (Pl. New Hampshire 1792, Georgia 1798, New Jersey 1807, Maryland 1810) a polgárháborút megelőző időben a nőkre még nem terjedt ki. 1776-ban, a Második Kontinentális Konferencián részt vevő John Adamsnak írt levelében, felesége – Abigail Adams – azt kérte; hogy a jogok újrászabályozásakor ne felejtkezzenek el a nők jogairól. Valószínűleg mégis elfelejtkeztek, mert a nők jogainak megfogalmazása egészen 1848-ig váratott magára. Ekkor, Seneca Fallsban (New York) megrendezett ún. National Womens Rights Convention megalakulásakor léptek fel először szervezett formában a nők politikai jogainak a biztosításáért. Az ott megfogalmazott Deklaráció elsőszámú követelése a nők a választójoga volt. Megvalósításuk a polgárháború után néhány államban sikerült is; így elsőként 1869-ben, az Ohio állambeli Wyomingban,

⁷⁴ Horváth Tibor: „Kegyetlen és szokatlan”, – az USA Legfelsőbb Bírósága a halálbüntetésről. In. Jogtudományi Közöny 1977/9 495–499o.

⁷⁵ A 24. alkotmány-kiegészítés kimondta, hogy az adózási kötelezettség elmulasztása nem korlátozhatja az elnök, alelnök, szenátor választása során gyakorolható választójogot. A 18. éven felüliek általános választójogát csak 1971-ben, a 26. alkotmány-kiegészítés biztosította. Az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya – Embassy of the United States of America

majd 1870–1910 között még 17 másik államban nyújtottak be törvényjavaslatot a nők választójoga érdekében de csak kettőben – Coloradóban és Idahóban – szavazták meg azokat.⁷⁶ A nők politikai jogait csak az I. Világháború utáni években – 1916 és 1919 között – biztosították néhány államban az elnökválasztásokat megelőző előválasztásokon. Woodrow Wilson (1856–1924) elnöksége alatt kapott lendületet a nők választójogáért folytatott küzdelem. Az amerikai Kongresszus a képviselőházi szavazáson támogatta az ún. Rules Committee által javasolt alkotmánymódosítást, amely megengedte volna, hogy a nők is részt vegyenek a politikai döntéshozatali eljárásokban, de a Szenátusban – két szavazat híján – a javaslat elvérzett. Wilson elnök, aki kongresszusi üzenetében egyértelműen kifejtette, hogy „*A demokrácia azt jelenti, hogy a nők is részt vehessenek a demokrácia gyakorlásában a férfiak oldalán, velük egyenlő módon*”⁷⁷ 1919 májusára új kongresszust hívott össze, amely végül nagy többséggel megszavazta a javaslatot. A hosszú küzdelemeredményeként, az államok háromnegyedének ratifikációja után, 1920-ban, a 19. alkotmány-kiegészítéssel léphettek hatályba a nők választójogát biztosító szabályok. (Ami a nők jogainak általános elismerését illeti, J.F.Kennedy (1917–1963) és Richard Nixon (1913–1994) elnöksége idején már történtek kezdeményezések, az amerikai alkotmány ilyen irányú kiegészítésre, sőt, 1970-ben a törvényhozás el is fogadta az ún. 27. sz. alkotmány-kiegészítő javaslatot, amelyet azonban még a mai napig sem sikerült kellő ratifikációkkal hatályba léptetni.)

A nők egyenjogúságán túl, az emberi jogok egy másik alapvető tétele, a faji megkülönböztetés tilalma is nehezen nyert teret az amerikai jogalkotásban és gyakorlatban. A néger rabszolgák felszabadítását követően, 1875-ben alkotott Polgári Törvénykönyv (Civil Rights Act), ill. az ún. 1877-es Megegyezés (Redemption) szabályozta helyzetüket, megengedve, hogy a polgárok jogait az államok szabályozhassák. Egyes déli államok a formális egyenlőséget sem kívánták fenntartani, és sorban alkották meg az ún. *szegregációs törvényeiket* – 1888-ban Mississippi, 1889-ben Texas, 1890-ben Louisiana, 1891-ben pedig Alabama, Arkansas, Georgia, Kentucky – amelyekben a nyilvános helyeken; az oktatási és közintézményekben,

⁷⁶ Összehasonlító Alkotmány-és Jogtörténet, ELTE Állam-és Jogtudományi Kar, Tankönyvkiadó Budapest 1990. Kézirat J 1-444 I. kötet 386–388.o.

éttermekben, köztereken, kórházakban, de még a temetőben is elkülönítették a fehéreket a feketéktől. Az 1875-ben kiadott törvényt a Legfelsőbb Bíróság 1883-ban hatályon kívül helyezte, megszüntetve a helyi szabályozás (home rule) rendszerét. Az amerikai négereknek a diszkrimináció elleni szervezett fellépése 1910-ig váratott magára. Ekkor ligába tömörülve – a fehérek alkotmányos ligájával karöltve – több legfelsőbb bírósági ítéletet felülvizsgálatát sikerült elérniük. 1915-ben harcuk eredménye képen hatályon kívül helyezték a hírhedt ún. ”grandfather clause-t, melynek értelmében; azok a négerek, amelyek egy másik szövetségi államból vándoroltak be, és nagyapjuk még nem rendelkezett szavazati joggal, a szavazás előfeltételeként intelligencia tesztet kellett kitölteniük. Mozgalmuk kibontakozását akadályozta a „nativizmus”,⁷⁸ amely nem csak a négerekkel, hanem a bevándorlókkal és a különböző vallási felekezethez tartozó személyekkel szemben is ellenséges érzelmeket táplált. A század végén betiltott Ku-Klux-Klan 1915-ben újra aktivizálódott, ami csak a feszültségek fokozódásához vezetett. A helyzet csak az 1960-as évek nagy megmozdulásainak hatására kezdett változni. 1964-ben módosították a Civil Rights Act-t, amely a korábbiaknál kedvezőbb rendelkezéseket tartalmazott,⁷⁹ de önmagában ez sem oldotta meg a problémákat. Előrelépés, csak a kérdést szabályozó nemzetközi egyezmények és az egyre erősödő civil mozgalmak és szervezetek hatására történt. (NAACP, NUL, Martin Luther King, Center for Equal Opportunity, National Urban League, American Civil Liberties Union, Black Panther Party stb.)

1.5.3 A Francia Forradalom; Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata⁸⁰ (1789)

A XVIII. század végének nagy politikai ,társadalmi megmozdulásaira nagy hatással voltak a francia felvilágosodás eszméi és maga a Nagy Francia Forradalom⁸¹

⁷⁷ Chapman C.–Shuler N.R.: Women Suffrage and Politics. Washington, 1969

⁷⁸ A politikában az a felfogás, amely a belföldön születetteket előnyben részesíti a bevándoroltakkal szemben Bakos Ferenc: Idegen kifejezések és szavak szótára, Akadémiai Kiadó, Budapest 1989. 571.o.

⁷⁹ A II.: a szolgáltatások, VI.: a kormányzat, VII.: az alkalmazás terén tiltotta a diszkriminációt, hatását az 1965-ös választójogi törvény ill. az 1968-as polgárjogi törvény módosítás erősítette meg.

⁸⁰ Rials ,S,: La Declaration des Droits de l’Homme et du Citoyen, Hachette, coll. 1988

(1789–1799) jelentősége is túlszárnyalta e kor történeti eseményeit. Franciaország gazdasági és demográfiai helyzete, valamint a változások intenzitása és radikalizmusa fokozta az amúgy is drámai a franciaországi események hatását. A forradalom eseményei és dokumentumai az európai gondolkodásra, a modern európai konzervativizmus kialakulására is komoly hatást gyakoroltak.⁸²

A francia forradalom során megszüntették a feudális kiváltságokat, a feudális abszolút önkényuralmat, megteremtették a polgári alkotmányos monarchia alapjait.

A forradalmat megelőző időben, a francia rendi tagozódás már nem tükrözte a XVIII: sz. tényleges társadalmi viszonyait. Egyes rendeken belül – pl. a főpapság és a az alsópapság között éles különbségek húzódtak, és az. ún. harmadik rend – polgárság, parasztság, a városi tömegek („sans-culotte/térdrág nélküli”)⁸³ soraiban is erőteljes differenciálódás ment végbe. Ugyanakkor, elmosódtak a korábbi éles választóvonalak az egyes rendek között.⁸⁴ A felvilágosodás eszméi és a kialakult gazdasági válság, a pénzügyi és politikai krízis egyaránt bomlasztóan hatottak a francia államra és társadalomra. A francia külpolitika észak–amerikai szerepvállalásának kudarcra is hozzájárult ezeknek a folyamatoknak a felerősödéséhez. Franciaországot, a francia abszolutizmust, nyilván nem az emberi jogok iránti elkötelezettsége hajtotta, hogy részt vegyen a gyarmatok oldalán az Anglia elleni háborúban, hanem elégtételt kívántak venni az 1763–as párizsi békével lezárt angol–francia gyarmati háború sikertelenségéért.⁸⁵ Bár a gyarmatok, a francia beavatkozással kivívták függetlenségüket, a régi francia álmot, Kanada és az észak–amerikai gyarmatok visszaszerzése meghiúsult. A királyi udvar részéről ugyan történtek próbálkozások 1787–1788–ban gazdasági és pénzügyi válság megoldására, de ezek az Előkelők Gyűlésének⁸⁶ feloszlásával (ún.

⁸¹ A forradalom négy szakaszra oszlott: 1789–1792 a monarchikus forradalom, 1792–1794 a „terreur”, vagy rémuralom, 1794–1799 a direktórium, 1799–1804 a katonai diktatúra, amely B.Napoleon császárrá koronázásával ért véget.

⁸² Pl. ezt a hatást tükrözi Edmund Bruke, angol publicista és politikus műve: *Elmélkedések a francia forradalomról*

⁸³ Az előkelők térdrágát –culotte–, míg a szegények hosszú nadrágot –pantalon– viseltek.

⁸⁴ Az első rendbe tartoztak a papok, akik imájukkal szolgálták a királyt, a második rendet a nemesek alkották, akik kardjukkal szolgálták a királyt, és a harmadik rendbe a társadalom egyéb rétegeit sorolták. Ők a munkájukkal szolgálták a királyt

⁸⁵ Lederer Emma: *Egyetemes művelődéstörténet* Budapest. 1935 Káldor Kiadóvállalat, 314 o.

⁸⁶ Két rendi gyűlés létezett: az Általános Rendi Gyűlés és az Előkelők Gyűlése, amelynek tagjait a király személyesen hívta meg. A forradalmat megelőzően, az Általános Rendi Gyűlés 1614–ben, míg az Előkelők Gyűlése 1626–ban ülésezett utoljára.

előforradalom) sikertelenül végződtek. Ezt követően a királlyal szembeni ellenállást a parlamentek (rendi felsőbbíróságok)⁸⁷ irányították és ezt támogatták a tartományi rendi ülések is. Mindezek együttes követelésére a király – XVI: Lajos (1774–1792) – 1788-ban kénytelen volt összehívni az Általános Rendek Gyűlését. Az első két rend, közel 300–300 követét közvetlenül, míg a harmadik rend kb. 600 képviselőjét közvetett választással választották meg. Választójogot kapott minden 25. életévét betöltött, állandó lakhellyel rendelkező, adófizető francia férfi (alattvaló). Panaszait és kívánságait ún. panaszfüzetekbe foglalták, amely jól tükrözte az egyes rétegek követeléseit. 1789. május 5-én nyílt meg az *Általános Rendek Gyűlése*, ahol a harmadik rend június 17-én *Nemzetgyűléssé* nyilvánította magát és csatlakozásra szólította fel a másik két rendet is. Július 9-én az együttes ülés *Alkotmányozó Nemzetgyűléssé* (Constituante) alakult át. Ennek résztvevői, 1789 augusztusában a forradalmi események hatására két jelentős jogi dokumentumot fogalmaztak meg: a *Joglemondó Nyilatkozatot* és az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát*.

1789. augusztus 4-én, „csoda éjszakáján” a Nemzetgyűlés határozatban mondta ki a hűbériség eltörlését (*Joglemondó Nyilatkozat*). Megszüntette a földesúri jogok közül a kártalanítás nélküli személyi szolgáltatásokat, a robotot, az úriszékét, a vadászati-, halászati monopóliumokat, az egyházi tizedet, az adózási kiváltságokat, a tartományi és városi kiváltságokat, a jogcím nélküli állami járadékokat és a hivatalok megvásárolhatóságát, valamint elvileg – bizonyos korlátozásokkal – megválthatóvá tette a dologi szolgáltatásokat is.⁸⁸ A Nyilatkozat végrehajtását az 1789. augusztus 5–11. között elfogadott dekrétumok szolgálták. Ezek királyi szentesítése azonban csak a másik nyilatkozat, az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatával* együtt történt meg. (A földesúri jogok teljes megszüntetését csak 1793-ban mondták ki.)

⁸⁷ A parlamenteket a törvények becikkelyezési joga és figyelmeztetési jog illette meg. A királyi rendeletek érvényességéhez a parlament előzetes bejegyzése, beiktatása volt szükséges. Ha azt a parlament megtagadta, a király az ünnepélyes ülésen személyesen megjelenve, bírói székéből parancsolhatta meg a bejegyzést. A párizsi parlament 1787-ben megtagadta a király reformjavaslatainak beiktatását.

⁸⁸ Összehasonlító Alkotmány-és Jogtörténet, ELTE Állam-és Jogtudományi Kar, Tankönyvkiadó Budapest, 1990. Kézirat J 1–444 I. kötet 398.o.

Az Alkotmányozó Gyűlés 1789. augusztus 26-án szavazta meg a szövegét: „**Az Emberi és a Polgári Jogok Nyilatkozatá**”-nak.⁸⁹ A királynak 1789. október 1-én jóváhagyásra bemutatták, Ő azonban visszaadta a Nyilatkozatot a Nemzetgyűlésnek azzal, hogy az abban foglalt elvek helyesek, de szükséges lenne azok bővebb kifejtése, továbbá az egész csak akkor lehet majd elbírálni, ha az egész alkotmányt elkészítették. Október 5-én, miután több ezer ember vonult Versailles-ba, a király rezidenciához, a király kénytelen volt a Nyilatkozat teljes szövegét azonnal jóváhagyni. A Nyilatkozat, amely preambuluma kívül 17 rendszerezetlen szakaszt tartalmaz, összegzi a XVIII. századi felvilágosodás fő elveit, az egyénnek az államhoz való viszonyát, az államszervezet alapelveit és a törvény előtti egyenlőség elvét.

Ez a dokumentum visszatükrözi az angol Bill of Rights (1689), az amerikai Virginiai Nyilatkozat (1776), a francia parlamentek egyes korábbi nyilatkozatait és a választások során megfogalmazott panaszkönyvek tartalma is.⁹⁰ A francia forradalom, amely során érvényre jutottak azok a társadalmi, gazdasági és szellemi áramlatok, amelyek a XVI. század óta lassan, de folyamatosan fejlődtek ki, és amelyek megalapozták a XIX. század állami, társadalmi berendezkedését, lehetővé tették az emberi jogok összegzését és deklarálását is.

Az Emberi és a Polgári Jogok Nyilatkozatának Preambuluma tartalmazza azt a híres és gyakran idézett megfogalmazást, miszerint: **„a közélet bajainak és a kormányok romlottságának egyedüli oka, hogy az emberi jogokat nem ismerik, elfeledték vagy megvetéssel illetik”**. A Nyilatkozat az ember természetes és elidegeníthetetlen, szent jogait tartalmazza azért, **„hogy a törvényhozó hatalom és a végrehajtó hatalom cselekedetei minden pillanatban összehasonlíthatók legyenek minden politikai intézmény céljával, és így annál inkább tiszteletben tartassanak avégből, hogy a polgárok panaszai ezentúl egyszerű és vitathatatlan elvekre alapítva, mindig az alkotmány fenntartására, mindenki javára szolgáljanak. Mindezeknél fogva a Nemzetgyűlés elismeri és deklarálja a Legfőbb Lénynek jelenlétében és védelme alatt az Ember és a Polgár következő jogait”**.

⁸⁹ Rials, S.: La Déclaration des droits de l’homme et du citoyen, Hachette, Paris, coll.Pluriel, 1988

⁹⁰ Esmein, A.: L’histoire de Droit de 1789 á. 1814, Paris, 1911

A Nyilatkozat általános elvek gyűjteményének tekinthető, konkrét intézkedéseket nem tartalmaz, de így is egyike a legjelentősebb emberi jogi dokumentumoknak.⁹¹

A Nyilatkozat leszögezi, hogy: „**minden politikai társulás célja, megőrizni az ember természetes és elkobozhatatlan jogait. Ezek a jogok: a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az ellenállás jog az elnyomással szemben**” (2.cikk) az ellenálláshoz való jogot csak megemlíti a felsorolás, de kifejtésével adós marad a dokumentum. Érdekessége ennek a felsorolásnak, hogy az **egyenlőség** hiányzik belőle, amit nem mint jogot, hanem csak mint elvet – a szabadság és törvény előtti egyenlőség címszó alatt – a Nyilatkozat 1.–4.– 6. és 13. cikkei tartalmazzák: „**Az emberek szabadon és jogokban egyenlően születnek és maradnak.**” (Jules Renard (1864–1910) francia gondolkodó egyik aforizmájában erről így vélekedik: „Az emberek egyenlőknek születnek. De másnap már nem azok többé”).⁹² Az egyenlőség alatt a Nyilatkozat törvény előtti egyenlőség és a jogegyenlőséget – „**társadalmi megkülönböztetések nem alapulhatnak csak a közjón.**” – érti, elutasítva a születési és rendi kiváltságokat és egyben pozitívan is kiemelve; a hivatalviselési képesség és a közteherviselés – „**ezt minden polgár között egyenlően kell felosztani képességeinek megfelelően**” – területén megvalósítandó egyenlőséget. „**A törvény egyenlő kell hogy legyen mindenkire nézve, akár véd, akár büntet. Minden állampolgár egyenlő lévén a törvény színe előtt, egyenlően képes minden méltóságra, köztisztségre és hivatalra, képességei szerint és erényein és tehetségén kívül semmilyen más megkülönböztetésnek helye nincs.**” (6.cikk) A szabadság megfogalmazása is sajátos, mivel a dokumentum a szabadságnak két megfogalmazását is adja; egy tartalmi és egy formait. Tartalmilag; minden szabad ami másnak nem árt: „**A szabadság abban áll, hogy mindenki teheti azt, ami nem árt másnak; ennél fogva az ember természetes jogai gyakorlásának nincsen más korlátja, mint az, ami biztosítja a társadalom és tagjainak ugyanezen jogai élvezetét. Ezeket a korlátokat csak a törvény állapíthatja meg.**” (4. cikk) Formailag, minden szabad amit a törvény nem tilt: „**A törvénynek csak olyan cselekményeket van joga tiltani, amelyek a társadalomra nézve ártalmasak. Amit a törvény nem tilt, azt nem lehet akadályozni,**

⁹¹ Van Kley, Dale K.: The French Idea of Freedom: The Old Regime and The Declaration of Rights of 1789, Stanford University Press, California, 1994.

*viszont senkit sem lehet kényszeríteni arra, amit a törvény nem rendel.” (5. cikk) A Nyilatkozat a fentiekén kívül tartalmazza: a vélemény és vallás gyakorlás szabadságát, illetve a szólás és a sajtó szabadságát is. A Nyilatkozat 10–11. cikkei a következőképpen fogalmazták meg ezeket, egyben leszögezve azt a fontos elvet is; hogy ezek csak a közrend védelmében, és csak törvény útján korlátozhatók. „Senkit sem lehet zavarni véleményei miatt, még **vallásos** véleményei miatt sem, feltéve, hogy ezeknek a kinyilvánítása nem zavarja a törvény által megállapított közrendet. A gondolatok és vélemények szabad közlése az emberi jogok egyik legbecsesebbje: minden polgár beszélhet, írhat és nyomtathat tehát szabadon, fennmaradván a felelőssége az ezzel a szabadsággal való visszaélésért a törvény által meghatározott esetben „A biztonság kérdését érintve, a legfontosabb büntetőjogi alapelveket megfogalmazva, a személyes szabadság kérdéseinek is több szakaszt szentel a dokumentum. Ezek a cselekmények társadalomra veszélyességének elvéből indultak ki, azaz bűncselekménnyé csak társadalomra veszélyes cselekedeteket lehet nyilvánítani, tehát a kisebb súlyú vétségek vagy az ún. vallási bűncselekmények nem tartozhattak ebbe a kategóriába. Hasonlóan az angol alkotmányos jogforrásokhoz, a Nyilatkozat tartalmazza a „nullo crimen sine lege, nulla poena sine lege” elveit is, kimondva: „A törvény csak olyan **büntetést állapíthat meg, amely határozottan és nyilvánvalóan szükséges és senkit sem lehet megbüntetni, csak a cselekményt megelőzően létrehozott törvény értelmében.” (8. cikk) A jogbiztonság fontos elemei; a törvénytelen letartóztatások és fogvatatás elleni védelem, valamint az ártatlanság védelme is megtalálhatók ebben a dokumentumban: „Egyetlen embert sem szabad vádolni, **letartóztatni**, vagy **fogva tartani**, csak a törvény által meghatározott esetekben és a törvény által előírt formák szerint. Azokat, akik önkényes rendelkezéseket szorgalmaznak, kiadnak, végrehajtanak vagy végrehajtatnak, azokat meg kell büntetni; de minden polgár, akit a törvény nevében felhívnak vagy elfogadnak, tartozik nyomban engedelmeskedni, különben az ellenállással vétkessé válik.” (7. cikk) „Minden embert **ártatlannak** kell vélelmezni mindaddig, amíg a bűnösségét meg nem állapították. Ha mégis nélkülözhetetlennek ítélik a letartóztatását, akkor a törvény értelmében súlyosan meg kell torolni minden olyan szigort, amely nem szükséges a letartóztatott személynek őrizete céljából.” (9. cikk) Sajátossága ennek a***

---

⁹² Gábor, Gy.: Gondolatok könyve (579. o.), Budapest, Magvető Kiadó, 1964

megfogalmazásnak, hogy az őrizetbe vett személyekkel való tisztességes bánásmódot is érinti. Ha nem is az emberséges, vagy emberi méltóságot tiszteletben tartó bánásmódról van itt szó, de a feleslegesen alkalmazott szigor súlyos megtorlását helyezi kilátásba ez a szakasz. Bizonyos korlátozásokkal ugyan, de elismeri a Nyilatkozat a tulajdon szentségét, a magántulajdon sérthetlenségének az elvét. *„A tulajdon szent és sérthetetlen jog lévén senkit nem lehet attól megfosztani, ha csak a közszükség törvényesen megállapítva azt nyilvánvalóan nem követeli, akkor is csak igazságos és előzetes kártérítés ellenében.”* (17. cikk) Ennek figyelemreméltó eleme, hogy a tulajdontól való megfosztást csak a törvény által megállapított esetekben a „közszükség” kívánalmának megfelelően – előzetes kártérítés ellenében – mint kivételes eljárást ismerte el. A Nyilatkozat az alapvető emberi jogok mellett, az államszervezet kérdéseivel is foglalkozott, rögzítve: a nemzeti szuverenitás, a népképviselő elvét ***Minden szuverenitás elve lényegében a nemzetben van. Sem testület, sem egyén nem gyakorolhat olyan hatalmat, amely nem kifejezetten a nemzettől ered*** (3. cikk) illetve *„A törvény a közakarat kifejezése. Megalkotásában minden polgár jogosítva van személyesen vagy képviselői útján részt venni.”* Az államhatalom megosztásának elvét ***„Csak annak a társadalomnak van alkotmánya, amelyben biztosítva van a jogok védelme, és meg van határozva a hatalmak megosztása.”*** (16. cikk)⁹³

A történelem sajnos akkor, azokban az évtizedekben, nem sok esélyt adott a Nyilatkozatba foglalt magasztos eszmék megvalósítására. Bár az örök időre tervezett, új francia alkotmány 1791-re (1791. szeptember 3.)⁹⁴ elkészült, azt azonban felfüggesztették. (Ennek a bevezetője volt az Emberi és a Polgári Jogok Nyilatkozata, és azóta is az alkotmányok két témakört szabályoznak; az emberi jogokat valamint az államszervezet alapintézményeit.) A Törvényhozó Gyűlés megalakulása a királyság intézményének megszüntetése, a girondisták hatalomra jutása (1792. szeptember 21.), majd bukása (1793. május 31.), a jakobinus Konvent és a polgári demokratikus köztársasági alkotmány (1793. június 24.) mind jelentős változásokat hozott a francia társadalom életében és a Nyilatkozat megvalósulása végleg kétségessé vált az 1794.

⁹³ „Tout société dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution”

⁹⁴ Godechot. J. Red.: Les constitutions de la France depuis 1789. Garnier-Flammarion, Paris, 1970

júliusi thermidori fordulat után. Anatole France (1844–1924) „A vörös liliom”⁹⁵ c. regényében ezt a forradalom bukása utáni csalódottságot szkeptikusan, az egyik szereplő (Chouletté) így fogalmazta meg: „Mi, franciák, katonák vagyunk és polgárok vagyunk. Ez is jogcím a büszkélkedésre: polgárnak lenni! Ez a szegények számára abból áll, hogy támogatják és biztosítják a gazdagok hatalmát és biztosítják a gazdagok hatalmát és semmittevését. *Ezért dolgoznak a törvény előtti egyenlőség magasztos szárnyai alatt, amely gazdagnak – szegénynek egyaránt megtiltja, hogy a hidak alatt háljon, az utcákon kolduljon és kenyeret lopjon.* Egyike a forradalom nagy vívmányainak. ... Ez a forradalom ... az egyenlőség nevében a gazdagság kényuralmának vetette meg az alapját. Rászabadította az országra a pénzembereket, akik száz esztendeje élőködnek rajta.”

A Nyilatkozat, ha közvetlenül nem is, de közvetve nagy hatást gyakorolt a francia alkotmányos fejlődésre. A Nyilatkozatot 1793-ban még kis is bővítették, így „minden franciának” biztosítandó jogként deklarálták: az általános oktatást és a köztámogatásra való jogot is. Ezeket azonban az 1795. augusztus 25-i Alkotmány⁹⁶ már nem tartalmazta és Preambulumában már nem csak az ember és polgár jogairól, hanem kötelezettségeiről szól. A jogok és kötelezettségek ezen kettőssége jellemezte a XIX. századi jogfejlődést is, melynek során elsősorban az állampolgári jogok és kötelezettségek megfogalmazása vált általánossá. A francia forradalom idején az emberi jogokat az emberi természettől eredőknek, elidegeníthetetlennek tekintették, amelyek az állam hatalmát korlátozták. Az állam és az egyén viszonyában, az államnak passzív szerepet tulajdonítottak, azaz úgy vélték, az emberi jogok megvalósulásához elegendő, ha az állam nem avatkozik be az egyén életébe. Eljutottak az emberi jogok deklarálásáig anélkül, hogy érvényesülésének biztosítékait, garanciáit is megfogalmazták volna. A forradalom bukása után a francia állam korlátozó, beavatkozó jellege erősödött például a politikai klubok feloszlata vagy a katolikus vallás államvallássá nyilvánításával (1905-ig volt érvényben).

Az emberi jogok kérdése a XIX. század második felében, az egyénnek ill. egyéneknek az állammal szembeni követeléseként jelentek meg és elnevezésében egyre inkább az állampolgári jogok kerültek előtérbe. Ez azt a felfogásbeli változást is tükrözi,

⁹⁵ France, A.: A vörös liliom Budapest, Új Magyar Könyvkiadó, 1955. 86.o.

⁹⁶ François, L.: Les institutions politiques et administratives de la France, Faire le point, Hachette, 1976

hogy az emberi jogok nem csak elvek, hanem az állam által polgárai részére biztosított jogok, amelyeket jogi normákban foglalnak és amelyek kikényszeríthetők. A hangsúlyeltolódás tehát abban áll, hogy az állam korábbi passzivitása a XIX. század második felétől aktivitássá változott, azaz az államnak cselekvően kell fellépnie, tevőleges magatartással kell biztosítania az egyén deklarált jogait. A fejlődés során az emberi jogok egyre inkább jogi normákból levezethető, állampolgársághoz kötődő jogként jelentek meg.

II. rész AZ EMBERI JOGOK NEMZETKÖZI ASPEKTUSAI

1. Az emberi jogok nemzetközivé válása

Az emberi jogok alakulása egy állandó folyamatnak tekinthető, amelynek a tartalmát az adott társadalmi viszonyok határozzák meg, és amelyre komoly hatást gyakorol a *nemzetközi jog fejlődése, az emberi jogok nemzetközivé válása*. Jean-Marie Lustiger erről így vélekedik: „Ugyanakkor, amikor a technikai tudományok egyetemessége kiépült, nagyjából ugyanabban a földrajzi zónában megjelent egy másik egyetemesség is, az emberi jogok univerzalizmusa. Az emberi jogok fogalma az emberi sors és az értelem elismerésén alapul. Egyetemes forrásról van itt szó, a demokratikus eszme és a jogállam megalapozásáról, a nyugati társadalmak fundamentumáról”.⁹⁷ Az emberi jogok történelmi fejlődését bemutatni kívánó dokumentumok, nyilatkozatok, kérvények és alkotmányok mindig csak egy adott állam területén élő lakosságra vonatkoztak, és bár vitathatatlan hatást gyakoroltak más államok jogfejlődésére; érvényesülésüknek korlátot szabott az államok szuverenitása. A II. világháborút megelőzően a nemzetközi jog kifejezetten az egyes államok közötti kapcsolatokkal foglalkozott, nem tekintette feladatának az egyének jogainak védelmét, azt a belső jogba utalta. Az uralkodó felfogások az egyént nem is tekintették a nemzetközi jog alanyának, hanem csak tárgyának. Az egyént csak közvetve, mint egy adott állam állampolgárát érintették a nemzetközi jog szabályai. Ez volt megfigyelhető azoknak nagy

áramlatoknak kibontakozása során is, amelyek az egyén és az állam viszonyában jelentkező, olyan alapvető jogok érvényre juttatását segítették elő, melyek nem csak egy adott ország területén élő embereket érintették. Ezek közé az áramlatok közé sorolhatók: *a lelkiismereti és vallás szabadságért, a rabszolga-felszabadításért, a kisebbségek védelméért folytatott küzdelem*, valamint a *humanitárius jog, a gazdasági szociális jogok és az emberi jogok ún. harmadik generációjába tartozó jogok kialakulását előmozdító törekvések*. Ezek szabályozása szükségszerűen túllépett egy adott állam joghatóságán, védelmük ill. biztosításuk csak nemzetközi összefogással valósulhatott és valósulhat meg. A történelem folyamán számos nehézséget és akadályt kellett legyőzni ahhoz, hogy az emberi jogokat a nemzetközi jog eszközeivel is érvényre lehessen juttatni és megváltozzon az a korábbi felfogás, amely ezeket a kérdéseket az államok belügyének tekintették. A teljesség igénye nélkül a folyamat egyes mozzanatait a következőkben foglalhatók össze.

1.1 A lelkiismereti és vallásszabadságért folytatott küzdelem

Az ember lényének egyik sajátossága, az őt körülvevő világról alkotott elképzelésekben rejlik. Az emberi méltóság szoros összefüggésben áll e jogok megvalósításával. Az egyén lehet vallásos– ebben az esetben a világról alkotott képét, lelkiismeretét erőteljesen az általa vallott vallás elvei határozzák meg – és lehet, hogy egyetlen valláshoz sem kötődik. Akár vallásos meggyőződésű valaki, akár nem, mai felfogásunk szerint joga van meggyőződését szabadon megválasztani, és vallását szabadon gyakorolni, tanítani. Ez a szabadság azonban nem abszolút, ismeretesek azok a törvényi korlátozások is, amelyek ennek a szabadságnak szabad gyakorlását behatárolják.⁹⁸ Általánosnak tekinthető az a felfogás, miszerint az egyén lelkiismeretét és gondolatvilágát, a szuverén hatalom természetes korláti közé sorolja. Az állam szuverén hatalmának a vallás által való korlátozása történelmi tény, és az államnak a vallás alá rendelése évszázadokon át tartott.⁹⁹

⁹⁷ Lustiger J.M.: Emberhez méltón, Virgilia Kiadó, Budapest, 1997, 18.o.

⁹⁸ Például: a közbiztonság, közrend, közegészségügy, közérkölcös illetve mások alapvető jogai és szabadságai védelme érdekében.

⁹⁹ Itt most csak az európai államokról és a kereszténységről van szó.

A kereszténység¹⁰⁰ a XI. század óta nagy hatást gyakorolt az államra. Az egyház hatalmát, mint lelki hatalmat (*potestas spiritualis*) állították szembe a múltó világi hatalommal (*potestas temporalis*). IX. Gergely pápa (1221–1241) továbbfejlesztve VII. Gergely pápa (1073–1085) által a politikai hatalomért indított harcát, az egyház számára világi dolgokban is végső hatalmat követelt. Amint arra már utalás történt, VIII. Bonifác pápa (1294–1303) által 1302-ben kiadott „Unam Sactam”¹⁰¹ bulla már az egyházi hatalom abszolút elsőbbségét hangsúlyozta.¹⁰² Ennek céljai a következők voltak: az emberiség megnyerése az igaz római keresztény hitnek, minden hívőnek az egységesítésére, a népnek testvérisége az isten földi helytartója, a pápa által vezetett nagy világbirodalomban. (A pápaság viláгурalmi gondolata.) A világi hatalomtól mentesség, az immunitás, nemcsak az egyházi személyeket és javakat illette meg, hanem az állam összes ügyei is csak az egyház felügyelete alatt folyhattak. A XIII. században, amikor a pápai hatalom elérte a csúcspontját és a vele szembeni ellenállás, – mind a világi hatalom, mind az egyén oldaláról – egyre erősödött, az egyház az eretneküldözéssel, inkvizícióval és boszorkányperekkel válaszolt.¹⁰³ Az 1215. évi lateráni zsinat után, 1229. évi toulouse-i zsinat döntött a püspöki inkvizíciós eretnek-ítélőszékek felállításáról, majd 1252-ben IV. Ince pápa (1243–1254) elrendelte a kínvallatás és tortúra alkalmazását az inkvizíciós eljárásokban.¹⁰⁴

¹⁰⁰ I. Constantinus római császár (306–333) az általa, 325-ben összehívott első egyetemes zsinaton, amelyen ő maga elnökölt, a kereszténységet államvallássá tette. ”Az egyház legyen az államban, ne az állam az egyházban” Lederer Emma: Egyetemes művelődéstörténet Budapest. 1935 Káldor Kiadóvállalat, 147.o. Horváth, J.: Évszámok könyve I., Egyetemes magyar történeti kiskronológia, Budapest, Korona Kiadó, 1995 I. kötet 134.o.

¹⁰¹ Sarlós M.: Egyetemes állam-és jogtörténet I, Kézirat, Tankönyvkiadó, 1964 87.o. ill. Lederer Emma: Egyetemes művelődéstörténet Budapest. 1935 Káldor Kiadóvállalat, 211.o.

¹⁰² Krisztics, S.: Politika I. (396. o.) Budapest, Franklin Társulat, 1931

¹⁰³ II. János-Pál Pápa, a kereszténység 2000. évfordulója alkalmából, nemeslelkűségének újabb bizonyítékát adta, amikor 2000. március 12-én mondott „Mea Culpa”-jában megkövette többek között az inkvizíció áldozatait is. ”Pardonnons et demandons pardon!.....Demandons pardon pour les divisions qui sont intervenues parmi les chrétiens, pour la violence á la quelle certains d’entre d’eux ont eu recours dans le service á la vérité, et pour les attitudes de méfiance et d’ostilité adoptées parfois á l’égard des fideles d’autre religions” Journée du Pardon(12 mars 2000) Mémoire et réconciliation: l’Église et les fautes du passé” www.vatican.it

¹⁰⁴ VIII. Ince pápa (1484–1492) is bevészte nevét e tragikus események krónikájába, kiadva az ún. „Boszorkány bullát” (*Summis desiderantes affectibus*). Ebben, „mérhetetlen fájdalommal vett tudomást arról, hogy Németország egyes vidékein férfiak és nők az ördöggel cimborálnak....hogy akadnak lelkészek és világiak, akik többet akarnak tudni, mint amennyi szükséges...” A Boszorkány Bulla alapján publikálták 1487-ben a „Boszorkányok Kalapácsa” (*Malleus Maleficarum*) című „művet”, ami egyházi és állami jóváhagyást is kapott. (Szerzői: Institoris Henrik és Sprenger Jakab dominikánusok voltak.) Az áldozatok számáról eltérően vélekednek az egyes források, de tény ;hogy

Mindezen szörnyűségek és vallásos türelmetlenség ellenére – vagy éppen ezek miatt – a XV. században egyre gyöngült azonban az egyház hatalma és befolyása. Mélyreható változást hozott e viszonyban Európában a *protestanizmus* megjelenése, amikor az állam és egyház rivalizálása mellett az egyes vallásfelekezetek küzdelme is háborúk sorozatához vezetett. (A vallásháborúk sorozata természetesen nem volt európai sajátosság, a történelem folyamán, a vallási tolerancia és a kölcsönös megértés hiánya számtalan fegyveres konfliktus kirobbantásához vezetett, és erre a jelenkori történelem is bőven szolgáltat példákat.)¹⁰⁵ Európában a reformáció a kereszténységet két részre osztotta és egy évszázadig háború dúlt az ellentáborra szakadt keresztények között. Ez alatt az idő alatt számtalan üldözött vallási csoport, például a quakerek,¹⁰⁶ a mennoniták,¹⁰⁷ a mormonok¹⁰⁸ hagyták el szülőföldjüket, hogy vallásukat más kontinensen, így pl. Amerikában gyakorolhassák. A XVI. századtól kezdődően több nemzetközi egyezmény született, amely biztosította a különböző felekezetek vallásgyakorlását. A vallásszabadság először a svájci konföderációban nyert elismerést 1529-ben és 1531-ben, a svájci polgárháborút lezáró ún. két cappeli béke során. A kantonok megállapodtak, hogy minden kanton vallási autonómiát élvez, maga dönti el, hogy milyen vallást követ. Erdélyben 1557-ben a tordai országgyűlés monda ki a

---

a híres német büntetőjogász Benedek Carpozov (1595–1666) saját feljegyzései szerint, bírói működése alatt, több mint 20 ezer „boszorkány” ellen hozott halálos ítélet. Az utolsó boszorkány kivégzés 1732-ben Svájcban volt. Az egyházjog szerint az eretnekekkel szembeni kínvallatás és halálbüntetés formálisan 1918-ig érvényben volt.

¹⁰⁵ „*In the difficult historical pursuit of human rights, their articulation and implementation, a critical element has been the close affiliation between religion and ethno-political identity. This was very marked in Europe where it issued in particularly savage series of „religious” wars, the remnants of which are still with us. But it was not peculiar to Europe or to its major religions. Tolerance and protection of the religiously different has been a rare enough practice in the history of humanity.*” *UN Conference on Freedom of religion or belief*, Oslo, 14th August 1998. Address by Mary Robinson, UN High Commissioner for Human Rights. URL: <http://www.unhcr.ch/html/menu2/3/e/hc980814.htm>.

¹⁰⁶ George Fox (1642–1691) és William Penn (1644–1718) alapított, az észak-amerikai Penneylvaniában meghonosodott vallás. (Religious Society of Friends) A felebaráti szeretet nevében, az általános emberi jogokért és a rabszolga-felszabadításért, valamint a nők jogaiért sokat tettek. Nevüket a „to quake” = reszketni szóból kapták. Helmuth von Glasenapp: *Az öt világvallás*. Gondolat Budapest, 1981. 354.o.

¹⁰⁷ Menno Simons (1492–1559) eredetileg katolikus, majd baptista pap által alapított vallás hívei. Szimonides Lajos: *A világ vallásai*. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1988. 645.o.

¹⁰⁸ Joseph Smith (1805–1849) által alapított vallás, „Jézus Krisztus szentjeinek” mondták magukat. Többségük a vallási üldözés elől (amelyben gazdasági jellegű botrányok is közrejátszottak) 1838 után az észak-amerikai Illinois államba telepedtek le. Szimonides Lajos: *A világ vallásai*. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1988. 675–682.o.

vallásszabadságot, amit aztán 1571-ben Báthory István fejedelem meg is erősített. Az Ottomán Birodalomban élő keresztények vallásgyakorlatát biztosította, az Ottomán Birodalom és a Habsburgok között létrejött 1547-es ún. „Capitulatio”. Az 1555-ös Augsburgi béke, a német protestánsok és katolikusok vallásgyakorlását rendezte, kimondva; hogy a lutheránus vallás a katolikussal egyenrangú, valamint a birodalmi rendek teljes vallásszabadságot élveznek. (Cuius regio eius religio)¹⁰⁹ E béke hatására a lutheránus német fejedelmek unióba, a katolikusok pedig ligába tömörültek. A protestáns unió vezetője a kurpfalcsi fejedelem, a katolikus ligáé a bajor herceg lett. A béke azonban váratott magára, mivel a kálvinizmus¹¹⁰ megjelenésével és megerősödésével a protestánsok között is szakadás alakult ki. A politikai érdekellentétek vallási színezetet öltöttek és a vallási fanatizmus az ún. harmincéves háborúhoz vezetett (1618–1648). A harmincéves háború utolsó szakaszának kimenetelét a franciák nyílt beavatkozása döntötte el a protestánsok javára, és a háborút lezáró 1648-as Vesztfáliai béke – az 1624. évi helyzet alapján – kimondta az Augsburgi vallásbéke helyreállítását, elismerve a protestáns egyházakat és biztosítva az elismert egyházi közösségek vallásgyakorlását.¹¹¹ Ezt követően, a vallásszabadságot biztosító záradékok rendszere a nemzetközi jogban általánossá vált, a békeszerződések és nemzetközi megállapodások záradékaiban rendszerint szerepeltették a vallásszabadság biztosítását is.¹¹² A vallásszabadság mint a szabadságjogok kiindulópontja¹¹³ és az egyházak történeti szerepe és jelentősége indokoltta tette, hogy a vallás és az állam valamint a politika viszonyát kiemelten szabályozzák Ennek alapja az a megfontolás volt, hogy az állam felléphet sajátos kényszerítő eszközeivel az olyan vallásgyakorlással

¹⁰⁹ „Akié az uralom, azé a vallás” Lederer Emma: Egyetemes művelődéstörténet Budapest. 1935 Káldor Kiadóvállalat, 268. o. Figyelmet érdemel ehelyütt az 1606-os Bécsi béke is, amelyet II. Rudolf Habsburg császár és magyar király és Bocskai erdélyi fejedelem kötött, a kegyúri jog alapján biztosítva Erdélyben a protestánsok szabad vallásgyakorlását.

¹¹⁰ Kálvin 1535-ben az „ Instituto religionis Christianae” c. munkájában fogalmazta meg tanait. Luthertől való jelentős eltérést a predestináció, az eleve elrendelés tana jelenti. Ez tagadja az emberi szabad akaratot

¹¹¹ Krisztics, S.: Politika I. Budapest, Franklin Társulat, 1931. 398.o.

¹¹² Pl. :Az 1947. évi XVIII. tv. (az 1947. II. 10-i párizsi békeszerződés becikkelyezéséről) a II. Részében, a „Politikai rendelkezések” között (I. cím 2. cikk) a vallás szabad gyakorlásának biztosítására kötelezte Magyarországot.

¹¹³ „ ...of practical promotion and protection of human rights, in order to reflect with you **on the most basic freedoms of all: freedom of religion and belief.**” UN Conference on Freedom of religion or belief, Oslo, 14th August 1998. Address by Mary Robinson un High Commissioner for Human Rights. URL: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/3/e/hc980814.htm>.

szemben, amely ellenkezik az állam céljával és azon normáival, amit követendőnek tart. Amint az, az emberi jogok bármelyike esetén megállapítható, természetesen a lelkiismeret- és vallásszabadság sem abszolút jog, azaz korlátozható. Ennek a mértéke és formája azonban nem lehet aránytalan és önkényes. A vallásos lelkiismereti szabadságot és a vallásgyakorlás szabadságát szétválasztva, az államok számtalan variációt hoztak létre az államvallástól az állam semlegességéig, a laikus államnak a deklarációjáig.^{114_115}

A történelmi fejlődés során, arra a kérdésre, miszerint az ember lelkiismerete szabad és annak önkényes befolyásolása az állam vagy az egyház részéről megengedett-e, egyre bonyolultabb válaszok születtek. Ami a lelkiismereti szabadságot illeti, legfrappánsabban Luther Márton fogalmazta meg az 1521-es Worms-i Birodalmi gyűlés előtt elmondott védőbeszédében: *„mindaddig, amíg a Szentírásból és a józan ész alapján meg nem győznek, – mert a pápa és a zsinatok tekintélyét nem ismerem el, hiszen tanításaik ellentmondóak, lelkiismeretem viszont Isten igéjének foglya – nem vonhatok és nem is vonok vissza semmit, mert a lelkiismeret ellen cselekedni sem nem helyes, sem nem biztonságos. Isten engem úgy segítjen, ámen.”*¹¹⁶ Az egyéni lelkiismereti és vallásszabadság 1553-ban Castellion megfogalmazásában hangzott el, Michel Servet eretnokség miatti megégetése kapcsán.¹¹⁷ Castellion kimondta, hogy Servet ésszel és könyvvel harcolt, ezért vele szembeszállni szintén csak ésszel és érvekkel lett volna szabad, mert *„tantételeket megvédeni tudósok és nem hóhérok feladata.”* Hasonló szellemben íródott John Miltonnak(1608–1674) a lelkiismeret és

¹¹⁴ E szerint az állam nemavatkozik be az egyházak ügyeibe, nem azonosul egyetlen világnézettel sem és biztosítja az egyes vallások egyenlőségét. Magyarországon az egyházak egyenjogúságát az 1947. évi XXXIII.tv. deklaráta, az állam és egyház szétválasztása 1948-ban valósult meg és azt az 1989. Évi Alkotmány 60 cikk.(3)bekezdése is megerősítette” A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.” Franciaországban 1905. december 9-én hozott törvény mondta ezt ki. Ugyan X. Pius pápa (1903–ezt a törvényt 1906. február 11-i „Vehementer non esse” című enciklikájával elvetette, a Francia Köztársaság szempontjából ennek nem volt jelentősége.

¹¹⁶ Fabing, T.: Martin Luther Letzter Wille, Das Testament des Reformators und seine Geschinchte, Luther-Verlag, Bielefeld, 1983.

¹¹⁷ Michel Servet a spanyol inkvizíció elől menekül, Kálvinnal levelezett és kezdte Kálvin gondolatait továbbfejlesztve kezdte kétségbe vonni a szentháromság tanát. Kálvin, – aki semmiféle ellenvéleményt nem tűrt – a hozzáírt levelek felhasználásával Servet 1553 augusztusában elfogatta és október 26-án máglyára vettette. Többek között ez az eset is bizonyította, hogy az általa létrehozott „konzisztórium” vallási álarcban önkényuralmat gyakorolt Genfben. Szimonides Lajos: A világ vallásai. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1988.620–621.o.ill. Lederer, E.: Egyetemes művelődéstörténet Budapest, Káldor Könyvkiadóvállalat, 1935. 267–268.o.

vallásszabadság érdekében írt védőirata is, valamint John Locke híres levele a Vallási Türelemről¹¹⁸ (1689) és értekezése az Emberi Értelemről.¹¹⁹ Érdeemes felidézni Locke időt álló gondolatait: *„A szükségszerűség, amelyben találjuk magunkat, hogy kénytelenek vagyunk hinni biztos tudás híján és gyakran nagyon is ingatag alapon ebben a cselekvésre és szellemi vakságra hajló rövid ideig tartó állapotunkban, amelyben élünk e földön – mondom –, ez a szükségszerűség kellene, hogy kényszerítsen bennünket, hogy gondosan megvizsgáljuk magunkat, mielőtt arra kényszerítünk másokat, hogy elfogadják a mi véleményünket.. A szerep, amelyet ilyen esetben játszanunk kellene, az volna, vegyük figyelembe kölcsönösen a tudatlanságunkat és próbáljuk elérni minden illő és tisztességes módon a szellem világosságát és ne sértegezzünk másokat, mint megátalkodott és gonosz emberek volnának, amiért nem akarnak lemondani a maguk véleményéről és helyette elfogadni a mienket....Mert hol van az az ember, aki cáfolhatatlan birtokában van az igazságnak mindarról, amit vall és hamis voltáról annak, amit elítél? Vagy meri-e valaki azt mondani, hogy alaposan megvizsgálta mind a maga véleményét, mind a többi emberét?”¹²⁰* Önkritikusan ma is csak nemmel tudnánk válaszolni Locke 1671–1690 között megfogalmazott kérdéseire, hiszen, az Ő szavaival élve; senki sincs a tökéletes igazság birtokában, ezért felfogását másra rá nem is kényszerítheti. Egyébként is, ahogy Locke vallotta; az ember méltósága, Isten előtt való felelőssége feltételezi az elhatározás szabadságát és a külső kényszer csak arra jó, hogy a képmutatásra ösztönözze az egyéneket.

1.2 A rabszolga–felszabadító mozgalmak

Az emberi jogok megsértésének kirívóan durva megsértése, ha valakit rabszolgaságra kényszerítenek, hiszen valamennyi szabadsága és ezzel önrendelkezése

¹¹⁸ Locke J.: Levél a Vallási Türelemről, Akadémia Kiadó, Budapest, 1982. Eredeti címe: Epistola de Tolerantia „Nem a vélemények különbözősége, amit nem lehet elkerülni, hanem a különbözően vélekedőktől megtagadott türelem hiánya amit meg lehetett volna engedni, termelte ki a keresztény világban született legtöbb vallási civakodást és háborút” 121.o.

¹¹⁹ Locke J.: An Essay concerning the Understanding, Knowledge, Opinion, and Assent, éd. Par B. Rand, Cambridge, Mass, 1931

¹²⁰ Klibansky R. előszava, John Locke „Levél a Vallási Türelemről” c. művéhez. Akadémia Kiadó Budapest, 1982. 25.o.

megszűnik. A rabszolgaság szégyenletes intézménye – különböző formákat öltve – sajnálatos módon végigvonult az emberiség történelmén, és még ma sem állíthatjuk, hogy ezt sikerült volna teljesen kiküszöbölni. A rabszolgaság ellen lázadók véres és rendszerint eredménytelen küzdelmet folytattak a kizsákmányolók ellen, mert a több kontinenst is érintő jövedelmező rabszolga kereskedelem felszámolása és a rabszolgatartás tiltása csak összehangolt nemzetközi erőfeszítések árán oldható meg. Érthető, hogy a *rabszolga-felszabadításért* küzdők különböző mozgalmi nagy hatást gyakoroltak az emberi szabadságjogok fejlődésére. Tény, hogy a XVIII. század nagy forradalmi sem voltak képesek a rabszolgaság intézményét fölszámolni, s bár Európában a XVIII. század végére általánossá vált a jobbágyfelszabadítás, ugyanakkor az amerikai kontinensen és az atlanti-óceánon még fekete rabszolgák milliói művelték az ültetvényeket. A modern kor első rabszolga-szállítmányai 1517-től indultak Afrikából az amerikai kontinensre és három évszázadon keresztül kb. 15 millió afrikai néger hurcoltak át a cukornád ill. kakaóültetvények megművelésére. 1562-ben indult meg az angol rabszolga-kereskedelem, majd 1568-ban angol rabszolgavadász telepek létesültek a Guineai-öbölben, 1619-ben fekete rabszolgákat kezdtek szállítani a virginiai ültetvények megművelésére (dohány, rizs, indigó).¹²¹ Az észak-amerikai gyarmatokon 1804-re megszüntették a rabszolgaságot, de a déli államokban ez a szégyenletes intézmény még fennmaradt és az Amerikai Polgárháború kezdetéig, számuk meghaladta a 4,5 milliót. Bár Thomas Jefferson (1743–1826) és Benjamin Franklin (1706–1790) abolícionista voltak, a rabszolgák helyzetét – mint erre már utalás történt – nem sikerült a függetlenség kivívása után egyből megváltoztatni. Az első abolíciós társaságokat – amelyek először a rabszolga-kereskedelmet kívánták megtiltani nemzetközi összefogás eredményeként – Angliában a *quakerek* alapították 1787-ben, majd ezt követte 1788-ban a *Párizsi Abolíciós Társaság* megalakítása. 1862-ben megszűnt a rabszolga-kereskedelem az Atlanti-óceánon, az angol gyarmatokon 1833-ban a francia gyarmatokon pedig 1848-ban szüntették meg a rabszolgaságot. A XIX. században több száz nemzetközi egyezmény született a rabszolga-kereskedelem tiltására. A rabszolga-kereskedelem elleni első nemzetközi megállapodás az *1815. évi Bécsi Kongresszuson* született, amelyet először csak elvi

¹²¹ Lederer, E.: Egyetemes Művelődéstörténet, Budapest, Káldor (KK. váll.) 1935. 243.o.

nyilatkozatba foglaltak. 1841-ben, Ausztria, Franciaország, Anglia, Oroszország, Poroszország konkrétan megállapodtak abban, hogy a rabszolga-kereskedelem visszaszorítása érdekében kölcsönösen kutathatják egymás kereskedelmi hajóit. (Magyarország 1886-ban csatlakozott ehhez a megállapodáshoz.) A **1890-ben Brüsszelben** kötöttek aztán egy átfogó egyezményt, amely lényegében a korábbi kétoldalú egyezményeket foglalta magába. (Ez az Egyezmény ellenőrzési intézkedéseket, a rabszolgaszállítások megakadályozását célzó rendelkezéseket, a rabszolgaságot még nem tiltó országokra vonatkozó különleges ellenőrzési szabályokat és a végrehajtást segítő szerveket – Nemzetközi Tengerészeti Hivatal (Zanzibar), Központi Iroda (Brüsszel) – tartalmazta. Az 1889–90. évi brüsszeli konferencia Általános Aktájának aláírói elhatározták, hogy véget vetnek az afrikai rabszolgák kereskedelmének. Az 1919. évi Saint-Germain-en-Laye-i Egyezményben ismételtlen megfogalmazódott, hogy az Egyezmény aláírói biztosítják a rabszolgaság minden formájának és a tengeri és szárazföldi rabszolga-kereskedelem teljes elfojtását. A Népszövetség Tanácsa 1924 júniusában létrehozott egy ad hoc bizottságot, – az „Ideiglenes rabszolgaság elleni Bizottságot”, melynek jelentése alapján szükségesnek tartották, hogy egy, **Rabszolgaság elleni Egyezményt** dolgozzanak ki. 1926. szeptember 25-én Genfben írták alá a „Rabszolgaság, Szolgaság, Kényszermunka és azokhoz hasonló Intézmények és Gyakorlatok” elnevezésű Egyezményt, amely 1927. Március 9-én lépett hatályba New Yorkban. Ezt az Egyezményt 1953. december 7-én kelt ENSZ Jegyzőkönyv módosította. A módosított Egyezmény 1955. július 7-én lépett hatályba.¹²² Ez az Egyezmény definiálja mind a rabszolgaság mind a rabszolga-kereskedelem fogalmát: „**A rabszolgaság azon személy jogállását vagy állapotát jelenti, aki felett a tulajdonlással kapcsolatos bármely vagy minden hatalmat gyakorolnak**”. A nemzetközi együttműködést az Egyezmény 4. cikke segíti elő, miszerint: „A magas szerződő felek minden segítséget megadnak egymásnak abból a célból, hogy biztosítsák a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem megszüntetését.” Az ENSZ általi módosítások az érdemi szövegrészeket nem érintették, csak az ENSZ-re ruházták át, a Nemzetek Szövetségének kötelezettségeit és feladatait, valamint rendelkeztek az

¹²² Emberi Jogok Nemzetközi Okmányok Gyűjteménye, ENSZ, New York, 1988, magyar verzió 1993. 172.o.

Egyezményhez való csatlakozás szabályairól. Az ECOSOC 1956. április 30-án kelt 608 (XXI) számú határozata alapján összehívott genfi Konferencián Kiegészítő Egyezményt fogadtak el a rabszolgaság tárgyában, amely 1957. április 30-án lépett hatályba. A Kiegészítő Egyezmény Preambuluma tényként állapította meg, **„*hogy a rabszolgaság, a rabszolga-kereskedés, valamint a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok még a világ nem minden részén szűntek meg.*”**¹²³ A rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok mellett a kényszermunka korlátozása is tárgyat képezte a nemzetközi szabályozásnak. Az 1926. évi Egyezmény szerint az „csak közcélokra követelhető”. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 1930-ban elfogadott n°29 Egyezménye, illetve az 1957-ben elfogadott n°105 Egyezménye részletesen taglalja a kényszermunka kérdését, melyekről az ILO-nál lesz még szó. Az ENSZ 1966-ban elfogadott „Polgári és politikai jogok Nemzetközi Egyezményokmányának 3. Cikke,¹²⁴ az Európa Tanács 1950-ben aláírt Emberi Jogi Egyezményének 4. Cikke,¹²⁵ Az Emberi Jogok 1969. évi Amerikai Egyezményének 6. cikke¹²⁶ egyaránt tiltja a rabszolgaságot, a rabszolga-kereskedelmet és a kötelező- vagy kényszermunkát. A rabszolgaság intézménye úgy tűnik, formálisan megszűnt, de a nők és leánygyermek kereskedelme változatlanul virul. A kényszerű prostitúció illetve a gyermekek szexuális célra történő kizsákmányolása – minden nemzetközi erőfeszítés ellenére – sok országban, elsősorban a nehéz gazdasági helyzetben levő országokban sajnálatos tény. Bár rabszolgaságról egyre kevésbé esik szó, nem szabad az emberi szabadság legelemibb igényét figyelmen kívül hagyó gyakorlatot, mint pl. kényszerű prostitúció, lebecsülni. A „modern rabszolgaság” e formája elleni nemzetközi küzdelemről az ENSZ illetve a regionális nemzetközi egyezmény ismertetésekor lesz szó.

1.3 A kisebbségek védelme

¹²³ Op.cit.175.o.

¹²⁴ Emberi Jogok Nemzetközi Okmányok Gyűjtemény, ENSZ, New York 1988, MTA –1993 168.o.

¹²⁵ Op.cit.175.o.

¹²⁶ Emberi Jogok a nemzetközi jogban, Alapvető okmányok gyűjteménye, Budapest, Emberi Jogok Magyar Központja, 1994. 39.o.

A kisebbségek, elsősorban a nemzeti kisebbségek védelmével kapcsolatos szabályokról, amelyek alakulásáról a későbbiek során részletesen lesz szó, elmondható, hogy azok komoly hatást gyakoroltak az emberi jogok nemzetközivé válására.¹²⁷ Az egyes államok területén élő kisebbségek jogainak biztosítása kölcsönös érdeke az államoknak, mivel – szinte kivétel nélkül – minden államban található különböző lélekszámú kisebbségek.¹²⁸ Attól függően, hogy számukra is biztosítják-e az adott állam területén többséget alkotó népesség jogait, illetve tesznek-e érdekükben pozitív intézkedéseket, beszélhetünk a béke és biztonság feltételeinek megteremtéséről egy adott térségben. Részben az államok kölcsönös érdekei miatt, részben a nemzetközi közösség sajátos érdekei miatt, a kisebbségek jogainak biztosítása alapvető jelentőségű a nemzetközi politika és a nemzetközi jog szempontjából.

A jogirodalom egységesnek látszik annak megítélésében, hogy az I. világháborút lezáró békeszerződések voltak az első olyan nemzetközi dokumentumok, melyek a kisebbségek védelmét is magukba foglalták és ezzel nagymértékben előmozdították az emberi jogok nemzetközivé válását.¹²⁹ Ide több nemzetközi szerződés tartozik, így: az **1919. június 28-án Versailles-i** Egyezmény, Lengyelország elismeréséről és függetlenségéről és az ott élő kisebbségek védelméről, ugyanígy az **1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban** kötött Egyezmény Csehszlovákia elismeréséről és függetlenségéről, ill. a kisebbségek védelméről, továbbá a Bulgáriára vonatkozó **1919. november 27-i Neuilly-i** szerződés, ill. a híres-hírhedt **1920. június 4-i trianoni békeszerződés**, amely Magyarország helyzetét „rendezte”, ill. az **1923. július 24-i Lausanne-i szerződés** Törökországról, továbbá az **1919. szeptember 10-i Saint-Germain-en-Laye-i szerződés**, amely Szerb Királyság, Horvátország, Szlovénia

¹²⁷ Ami a *humanitárius jogot*, ill. a *szociális igazságért* való harcot illeti, azokról a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet megalakulása és tevékenysége címszó alatt, míg a *kisebbségek* védelmének szabályairól az egyes nemzetközi szervezetek tevékenységének ismertetésekor lesz szó.

¹²⁸ Ami az európai régiót illeti, Európa Tanács közösségi kapcsolatok projectjének összefoglaló jelentésében: „Közösségi és etnikai viszonyok Európában” c. dokumentumában (MG-CR) (91) final E) elemzi a helyzetet. Ebben, a bevándorlók és vendégmunkások hatását is vizsgálják, tekintettel arra, hogy a gazdasági fejlődés rendkívül kiegyensúlyozatlan kilátásai a világban, az emberi jogok terén tapasztalható jelentős különbségek és az egyenlőtlen demográfiai nyomások erőteljesen hatnak a közösségi kapcsolatokra.

¹²⁹ Pl.: Wachmann: *Les Droits de l'Homme*, Dalloz, Paris, 1995. *L'internationalisation des droits de l'homme* Section 1. La protection des minorités. 7–10.o., Buergenthal T–Kiss A.: *La protection International des Droits de l'Homme*. Ed. N.P. Engel, Strasbourg 1991. *Le Systeme de protection des minorités* 6–8.o.

létrehozásáról szolt, az *1919. december 9-i párizsi szerződés* Romániáról, végül az *1920. augusztus 10-i Sevres-i szerződés* Görögországról.¹³⁰ Ezek az egyezmények megengedték, hogy a kisebbségek tagjai a Nemzetek Szövetségének tanácsához petíciókkal forduljanak. Ezeket a petíciókat speciális bizottságok gyűjtötték össze – (1921 és 1929 között 150 ilyen petíció készült). A fent említett nemzetközi egyezmények az I. világháborút követő status quo-t rögzítették, egyben súlyos méltánytalanságot is kényszerítve az érintett államokra, így különösen Magyarországra. A trianoni békeszerződés mélységesen igazságtalan volta a mai napig feszültség forrása a térségben.

A kisebbségek helyzetét természetesen ezt követően, a II. világháború után folyamatosan figyelemmel kísérik a különböző nemzetközi szervezetek; így az ENSZ ill. az Európa Tanács, az Európai Együtműködési és Biztonsági Értekezlet, majd jogutódja az Európai Együtműködési és Biztonsági Szervezet, a FÁK továbbá az Európai Unió is, melyekről a későbbi fejezetekben lesz majd szó.

2. Az emberi jogok és a nemzetközi jog

Az emberi jogok fejlődése, egyben azok nemzetközivé válását is jelentette, ezért amikor emberi jogokról beszélünk, akkor az emberi jogok nemzetközi rendszerét is vizsgálunk kell. Több neves szerző¹³¹ értekezett már az *emberi jogok és a nemzetközi jog összefüggéseiről* felhívva a figyelmet arra, hogy az emberi jogok általában az „emberi lényeket”, mint a társadalom tagjait, megilletik és ez nem azonos az adott egyénnek egy államhoz fűződő szoros kapcsolatával, amit az állampolgárság fejez ki. Itt meg kell jegyezni, hogy az állampolgári jogok kialakulásukat tekintve megelőzték az

¹³⁰ A fenti egyezmények: Horváth, J.: Évszámok könyve, Budapest, Korona Kiadó, 1995 II. kötet, 612-620.o.

¹³¹ Bokorné Szegő, H.: Nemzetközi jog, Budapest, Aula Kiadó, 1997 Bokorné Szegő, H.: Az emberi jogok nemzetközi védelme és a belső jog, Acta Humana 1990.1.sz. Hercegh, G.: Az emberi jogok szerepe a nemzetközi jogban, Jogtudományi Közlöny 1992.1.sz. Bragyova, A.: Az emberi jogok és a nemzetközi jog, Világosság, 1990 8–9.sz. Buergenthal, t., Kiss: La protection internationale des droits de l'homme, Précis Kehl, Strassbourg, Engel, 1991 Kardos, G.: Emberi jogok egy új korszak határán, Budapest, T-Twins Kiadó, 1995 Forsythe, D.P.: The internationalisation of Human Rights, Lexington, Mass, Lexington Books, 1991

emberi jogokat. Földesi Tamás szerint: „A történelem arról tanúskodik, hogy az állampolgári jogok – legalábbis azoknak egy alapvető csoportja – időben alaposan megelőzik az emberi jogokat. Ez az eltérés nem évtizedes, hanem évszázados, sőt évezredek mértékű. Az állampolgári jogok már megjelennek az ókori Athénban, megfigyelhetők a Római Birodalomban, míg az emberi jogok keletkezése csak a tizenhetedik, de különösen a tizennyolcadik századra tehető.¹³² „Általában az emberi jogok megilletik nemcsak az adott állam állampolgárait, hanem az ún. külföldieket vagy idegeneket is. Az emberi jogokat nemzetközi egyezmények, az állampolgári jogokat pedig az egyes államok alkotmányai és törvényei szabályozzák, természetesen a nemzetközi kötelezettség-vállalásokkal összhangban. ***Az emberi jogok általános jogok, amelyek nem tapadnak valamelyik állam állampolgáraihoz, hanem mindenkit, így például a külföldieket és a hontalanokat is megilletik.*** Az emberi jogok, amint arra már utalás történt, egy eszményből alakultak ki (idealization), inkább erkölcsi, mint jogi normáknak voltak tekinthetők kezdetben, de ez a jellegük megváltozott az által, hogy a hazai jogban, mint megvalósítandó állampolgári jogokat, lefektették, azaz az egyes országok alkotmányai és törvényei az emberi jogokat pozitív joggá, tétéles joggá alakították át (positivisation and realisation).¹³³ A nemzetközi egyezményekbe foglalt emberi jogokat az egyes államok, az egyezmények elismerésével megerősítésével a belső jog részévé is változtatták, így kötelezettséget vállaltak arra, hogy azokat tiszteletben tartják és azoknak érvényt szereznek. Az emberi jogok tárgyalásánál alapvető kérdésként merül fel az, hogy milyen garanciái vannak e jogok tiszteletben tartásának és érvényesítésének. A nemzetközi jogban vállalt kötelezettségekért az egyes államokat – a nemzetközi jog alapelveivel és a nemzetközi szerződésekről szóló 1969. évi Bécsi Szerződéssel¹³⁴ összhangban – felelőség terheli az egyezmények végrehajtásáért. Ez egyrészt vonatkozik arra, hogy belső jogukat a nemzetközi egyezményekkel összhangban, azoknak megfelelően kell alakítani és olyan szabályokat

¹³² Földesi, T.: Az emberi jogok univerzalitása és az állampolgári jogok partikularitása, Fundamentum, 1998/4 16.o.

¹³³ Drzewicki K.: Internationalization of Human Rights and their Juridization, An Introduction to the International Protection of Human Rights, Ed. By Hanski R. and Suksi M., Institute for Human Rights Abo Akademi University, 1997. 25.o

kell alkotniuk, melyek megfelelnek a nemzetközi síkon vállalt kötelezettségeiknek.¹³⁵ Az egyes államok jogrendjén belül általában találhatók olyan szankciók és garanciák, amelyek a nemzetközi szinten vállalt kötelezettségek teljesítését előmozdítják, ill. az emberi jogokat védik ill. kikényszeríthetővé teszik. Az egyes államok alkotmányai főleg az ún. modern alkotmányok, kimerítően felsorolják az emberi jogok katalógusát, melyek szinte sok esetben szó szerint megfelelnek az egyes nemzetközi szerződések előírásainak¹³⁶ Természetesen az a tény, hogy egy adott állam alkotmánya és törvényei az emberi jogokat a nemzetközi egyezmények szövegével összhangban felsorolják ill. tiszteletben tartásukat előírják, még nem jelenti azt, hogy az emberi jogok a gyakorlatban is megvalósulnak. Leggyakrabban felmerülő probléma az, hogy az emberi jogok védelmének gyakorlata és a törvényi szabályozás között nagy szakadék tátong. Formálisan rendkívül sokféle jogot tartalmaznak a különböző dokumentumok, de a mindennapi életben ezek megvalósulása – általában a kellő politikai akarat hiányában – mégis elmarad. Tehát nem elegendő az emberi jogok megfogalmazása, rendszerezése, deklarálása különböző nemzetközi és nemzeti okmányokban, hanem biztosítani kell olyan mechanizmusokat is – mind nemzeti, mind nemzetközi szinteken – amelyek hatékony védelmet nyújtanak az egyénnek, és az egyének különböző csoportjainak, szervezeteknek is.

Az emberi jogok nemzetközivé válási folyamata ugyan már a múlt században megkezdődött, a mai értelemben vett nemzetközi jellegét azonban csak a II. világháborút követően vívta ki. A folyamat, ami napjainkban is tart, négy szakaszra tagolható. ***Az első 1945–1948 közötti szakasz***, az ENSZ Alapokmányának illetve az ENSZ 1948. évi Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának elfogadásával jellemezhető. A Nyilatkozat, általános, nem kötelező jelleggel tartalmazta a polgári és politikai, valamint a gazdasági,

¹³⁴ Elfogadás napja: 1969. május 23., nemzetközi hatálybalépés napja: 1980. január 27., Magyarországon hatályos: 1987. július 19-től (1987. évi 12. sz. Tvr. „Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket és a szerződést jóhiszeműen kell végrehajtaniok. (Pacta sunt servanda elve)

¹³⁵ Bécsi Szerződés II. rész 1. cím. 26. cikk. 80. „Egyetlen részes fél sem hivatkozhat belső jogának rendelkezéseire annak igazolásául, hogy elmulasztotta a szerződést teljesíteni. Ez a szabály nem érinti a 46. cikket „(A szerződések érvénytelensége) Bécsi Szerződés II. rész 1. cím. 27. cikk.

¹³⁶ Az alkotmányok fejlődését általában két nagy korszakra bontja a jogirodalom. Az első korszak; az ún. klasszikus alkotmányok kora, a francia forradalomtól a XIX. és XX. század fordulójáig tartott, míg a második korszak az I. vh. előtt ill. két világháború között, majd a II. vh. után született (pl. görög, portugál, spanyol, török, holland, svéd) alkotmányokat az ún. modern alkotmányokat foglalja magába.

szociális és kulturális jogok első nemzetközi katalógusát. Az ENSZ Alapokmány 68. cikkének¹³⁷ értelmében létrehozták az ENSZ Emberi Jogi Bizottságát¹³⁸ is, amely az emberi jogok témakörében tanulmányokat, ajánlásokat, nemzetközi egyezménytervezeteket és nyilatkozatokat dolgozhat ki, valamint figyelemmel kíséri az emberi jogok alakulását és megsértésük esetén vizsgálatot rendelhet el és annak eredményéről tájékoztatást adhat. Ez alatt az időszak alatt született több nagy jelentőségű, kötelező érvénnyel bíró nemzetközi emberi jogi egyezmény, pl. a Népiártás Büntettségének Megelőzéséről és Megbüntetéséről szóló 1948. évi Egyezmény és számos ILO egyezmény is. *A második 1949–1966 közötti szakasz* alatt fogadták el az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát követő jelentős kodifikációkat, amelyeket az *Emberi Jogok Törvényeként* ismeretesek.¹³⁹ 1966 december 16-án az ENSZ Közgyűlése három elkülönült intézményt hozott létre: *A Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának Fakultatív Jegyzőkönyvét.* Figyelmet érdemelnek az egyes témakörökre vonatkozó nemzetközi egyezmények is, így: az ILO 1950. évi 87. sz. Egyezménye az Egyesülési Szabadságról és a Szervezkedési Jog Védelméről, a Menekültek Helyzetére vonatkozó 1951-es Egyezmény, a Nők Politikai Jogairól szóló 1952-es Egyezmény, az 1956. Évi Kiegészítő Egyezmény a Rabszolgaság, Rabszolgakereskedés, valamint a Rabszolgasághoz hasonló Intézmények és Gyakorlatok Eltörléséről, a Kényszermunka Eltörlésére vonatkozó 1957. évi 105. számú ILO Egyezmény, az ILO. 1958. évi 111. számú, az Szakmák és Foglalkozás szerinti Megkülönböztetés Elleni Egyezménye, az Oktatásban alkalmazott Megkülönböztetés Elleni Küzdelemről szóló 1960. évi UNESCO Egyezmény, valamint a Faji Megkülönböztetés valamennyi Formájának Kiküszöböléséről szóló 1965-ös Egyezmény.¹⁴⁰ *A harmadik 1967–1989 közötti szakasz*, melyet „post–Teheran”

¹³⁷ „A Gazdasági és Szociális Tanács gazdasági és szociális kérdésekkel foglalkozó, valamint az emberi jogokat előmozdítását célzó, valamint egyéb bizottságokat is létesíthet, amelyekre feladatainak teljesítéséhez szüksége lehet.” Az ENSZ Alapokmánya, Statisztikai Kiadó Vállalat, 1987. 46. o.

¹³⁸ „The Commission on Human Rights is the main policy-making body dealing with human rights issues.” The United Nations and Human Rights. UN Centre for Human Rights, Geneva, 1998

¹³⁹ Bill (Charter) of Human Rights

¹⁴⁰ Emberi Jogok, Nemzetközi Okmányok Gyűjteménye, Ford. és szerk. Emberi Jogok Magyar Központja, Budapest, 1993

szakasznak is neveznek, a Teheráni Konferenciával, az Emberi Jogok Egyetemess Nyilatkozatának születése óta eltelt húsz év tapasztalatainak értékelésével indult. Ez alatt az időszak alatt léptek hatályba az 1966-ban elfogadott Egyezségokmányok és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának Fakultatív Jegyzőkönyve, valamint folytatódott az egyes területekre vonatkozó standard egyezmények sora. Olyan nagy horderejű egyezményeket fogadtak el, mint: A Nőkkel Szemben Alkalmazott Hátrányos Megkülönböztetések Minden Formájának Kiküszöböléséről szóló 1979. évi Egyezmény, a Kínzás és más Kegyetlen, Embertelen vagy megalázó Bánásmód vagy Büntetés elleni Védelemről szóló 1984. évi Egyezmény, a Gyermekek Jogairól szóló 1989. évi Egyezmény.¹⁴¹ Erre a szakaszra jellemző, hogy előrelépés történt a különböző jogi érvényesítési mechanizmusok terén és megerősödtek azok a felfogások, amelyek a globalizálódó világra tekintettel, az emberi jogokat a békével, a biztonsággal, a fejlődéssel és a környezetvédelemmel egységben összefüggő komplex kérdésként szemlélték.¹⁴² A *negyedik szakasz*, amely *1989-től napjainkban* is tart, kiemelkedő eseményei voltak az ENSZ meghatározott kérdésekben rendezett Világkonferenciái: 1992 Rio de Janeiro Környezetvédelem, 1993 Bécs Emberi Jogok, 1994 Kairó Népesedéspolitika, 1995 Koppenhága Szociális, 1995 Peking Nők, 1996 Isztambul Habitat konferencia. Az Emberi Jogok Bécsi világkonferenciáján elfogadott Nyilatkozat és Akcióprogram – bár az előzetes elvárásoknak sok mindenben nem felelt meg – alapvető elveket rögzített. Ez alatt az időszak alatt figyelemreméltóan javult az emberi jogok helyzete Kelet-és Közép Európa országaiban, elsősorban a politikai jogok terén. Történtek olyan pozitív fejlemények is, mint Kína csatlakozása az ENSZ Nemzetközi Egyezségokmányaihoz (1997. december). Kedvező jelnek minősíthető, hogy az emberi jogok védelme az arab országokban is napirendre került. Ennek kézzelfogható jele hogy, 1994-ben, az Arab Liga égisze alatt kidolgozták és elfogadták az „Emberi Jogok Arab Chartáját”¹⁴³ ami ugyan még nem lépett életbe, de létezése önmagában is reménykeltő. Ázsiában, 1990 decemberében, Új- Delhiben megrendezett Emberi Jogi

¹⁴¹ Op.cit.

¹⁴² An Introduction to the International Protection of Human Rights, Ed. Hanski R.–Suksi M. Institute for Human rights, Abo Akademi University, 1997 34.o.

¹⁴³ The Arab Charter on Human Rights on 15 September 1994 by the Council of the Ligue of Arab States (Resolution 5437)

Világkonferencián lehetőség nyílt a térség emberi jogi problémáinak az érintettek általi megvitatására, és létrejött az térség NGO-it összefogó Emberi Jogok Dél-Ázsiai Fóruma (SAFHR)¹⁴⁴

Ahogy vannak kétségtelenül biztató fejlemények, vannak riasztó jelenségek is, és tömeges jogtiprásokra is akadt bőven példa szinte minden kontinensen.¹⁴⁵ Az emberi jogok tömeges és súlyos megsértése több nemzetközi fórum témája, ahol a megelőzés fontosságát és a megfelelő szankciók alkalmazását sürgették.¹⁴⁶ Elég csak a volt Jugoszlávia területén lezajlott háborúra¹⁴⁷ ill. az azzal kapcsolatos emberiség elleni bűntettek, vagy a Ruandában, Afganisztánban, Kolumbiában, Sierra Leonében lejátszódott tragikus eseményekre gondolni. Ezek az események tették szükségessé, hogy az ENSZ nemzetközi ad-hoc büntetőbíróságokat állítson fel Hágában és Arusaban (Ruanda) illetve, hogy 1998 július 18-án, az ENSZ Főtitkára átadta az olasz kormányának a majdani Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumát,¹⁴⁸ amely bizonyos konfliktusokban, bizonyos rezsimek által elkövetett súlyos bűncselekmények pl. népiirtás, tömeggyilkosság kivizsgálására kap felhatalmazást. Az emberi jogok nemzetközivé válása nem csak az ENSZ, hanem a különböző regionális nemzetközi szervezetek égisze alatt is megfigyelhető. Ezekről a jelentős intézményekről és mechanizmusokról az Európa Tanács, az Európai Unió, az Amerikai Államok Szervezete illetve az Afrikai Egységsszervezet, az Arab Liga és az emberi jogok kapcsolatánál lesz szó.

¹⁴⁴ South Asian Forum for Human Rights (SAFHR)

¹⁴⁵ Humana C.: World Human Rights Guide, The Economist, Facts On File Publications, New York, Oxford

¹⁴⁶ Dimitrijevic, V.: Violations structurelles ou massives des droits de l'homme: prévention et réponses Colloque régional européen, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2-4 septembre 1998,

¹⁴⁷ Az ENSZ különös jelentéstevője, Jiri Dienstbar Boszniában, Horvátországban és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban járt és az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának, 1998. augusztus 6-án irt jelentésében a következőket fogalmazta meg: „...I would like underline my concern about serious human rights problems which persist in Bosnia and Herzegovina, Croitia, and the Federal Republic of Yugoslavia...In Bosnia and Herzegovina, despite all good efforts by certain parties and by the international community, it is evident that most political leaders are not yet committed to respecting everyone's human rights, especially the rights of persons from different ethnic groups than their own....In the Federal Republic of Yugoslavia, I am deeply concerned by developments in Kosovo. There is a potential humanitarian disaster in the region, where more than 100,000 Kosovo Albanians have been displaced by the fighting, and more than 10,000 others have become refugees in the Republic of Albania and the former Yugoslav Republic of Macedonia...”

¹⁴⁸ A Statútumhoz 2000 december 31-ig lehet csatlakozni .Diplomatic Conference on an International Criminal Court, Rome, 15 June 1998 URL: <http://menu2/3/e/hc980615.htm>—www.unhchr.ch/html

3. Az emberi jogok alkotmányos garanciái és érvényesülésük korlátai

A emberi jogok nemzetközi szabályainak alkalmazásáért elsősorban az egyes államok törvényhozóit, kormányait, bíróságait és más hatóságait terheli a felelősség. Valamennyi nemzetközi szerződés, így az emberi jogi szerződéseknek a hazai jogba való beemelése az egyes, a részes államok kötelezettsége. Amint azt, a Nemzetközi szerződésekről szóló 1969. évi Bécsi Szerződés kimondja; kötelezettségeik teljesítése során az államok kötelesek jóhiszeműen eljárni és belső jogukat a nemzetközi szinten vállalt kötelezettségeikkel összhangban kell alakítaniuk. Amint erre utalás történt, egyetlen részes állam sem hivatkozhat belső jogának rendelkezéseire annak igazolásául, hogy elmulasztotta szerződéses kötelezettségét teljesíteni.¹⁴⁹ Az államok felelőssége külön súlyt kap, ha az feltétlen érvényesülést igénylő norma betartása kapcsán, a nemzetközi közösséggel, mint egészszel szembeni kötelezettségről van szó, amelyhez valamennyi államnak érdeke fűződhet.¹⁵⁰ Ilyen feltétlen érvényesülést igénylő normáknak minősülnek az emberi jogok is, amelyek védelme és tiszteletben tartása erősebb az állam *egyéb* kötelezettségeinél. Ezekben az esetekben az államok sem egyenként, sem csoportosan nem térhetnek el egyoldalú szabályozásukkal a nemzetközi közösség által kívánatosnak és betartandónak ítélt normáktól. Az államok belső jogának tehát nem csak a nemzetközi joggal, hanem a nemzetközi közösségnek, mint egésznek a normáival, közrendjével¹⁵¹ összhangban kell állnia és azt mind jogalkotásuk, mind igazságszolgáltatásuk során messzemenőig figyelembe kell venniük. Az államoknak a nemzetközi jog alapelveinek érvényesülését a legmagasabb szinten – pl. az alkotmányban – biztosítaniuk kell, és ehhez szükségszerűen ki kell építeniük a

¹⁴⁹ Bécsi Szerződés II. rész 1. Cím. 27. Cikk.

¹⁵⁰ Deuxième rapport sur responsabilité des États présenté par M. James Crawford, Rapporteur spécial, Nations Unies

¹⁵¹ „public order of the international community” = „a nemzetközi közösség közrendje” alatt Mosler a következőket értette: „ olyan elvekből és szabályokból áll, amelyek érvényesülése a nemzetközi közösség mint egész számára olyan létfontosságú, hogy minden olyan egyoldalú aktusnak vagy megállapodásnak, amely ezektől eltér, nem lehet joghatálya” Mosler H.: The International Society as a Legal Community. Recueil des Cours. T.140. 1971/IV. 34–35.o.

megfelelő belső jogi garanciákat és intézményeiket is.¹⁵² Az alapvető jogok érvényesülésének garanciái több szinten fogalmazódnak meg az egyes államok belső jogában. Az alkotmányokban a garanciák többsíkú, többszintű, differenciált rendszere épült ki, általános és különös szabályok biztosítják a jogok realizálását.¹⁵³ Az általános garanciákat rendszerint az alkotmányok preambulumaik tartalmazzák (pl. magyar, portugál, spanyol, török alkotmányok). Ezek általános megfogalmazások, amelyek meghatározzák a jogalkotás fő irányvonalait és mint általános jogelvek, az adott állam bíróságainak értelmezési gyakorlatára is hatást gyakorolnak. Egyes alkotmányok az emberi jogok érvényesítésének az állam általi biztosítását, mint állami kötelezettségvállalást deklarálják.¹⁵⁴ A török alkotmány még ezen is túlmegy, amikor az állam alapvető céljaként és feladataként határozza meg az egyének alapvető jogainak és szabadságainak védelmét.¹⁵⁵

Az általános elveken túl, az alkotmányok szabályozzák azoknak a szerveknek a státuszát és feladatait is, amelyek az egyén jogai érvényesítésének szervezeti–intézményi garanciáit jelentik. Ezek közé elsősorban a rendes és rendkívüli bíróságok, illetve az állampolgári jogok védelme érdekében létrehozott panaszforumok¹⁵⁶ pl. az állampolgári

¹⁵² Például A Polgári és Politikai Nemzetközi Egységokmánya, II. rész 2.cikk2. pontja kimondja, „Az Egységokmányban részes államok kötelezik magukat arra, hogy alkotmányos eljárásukkal és az, Egységokmány rendelkezéseivel összhangban gondoskodnak olyan törvényhozási vagy egyéb intézkedések meghozataláról, amelyek Egységokmányban elismert jogok érvényesüléséhez szükségesek, amennyiben ilyenek még nem lennének hatályban.” Emberi Jogok a nemzetközi jogban, Alapvető okmányok gyűjteménye, Budapest, Emberi Jogok Magyar Központja, 1994.36–37.o.

¹⁵³ .Alaptörvények és alkotmányok sorozat, Nyugat–Európa Legújabb Alkotmányai, KJK. Budapest. 1990 szerk.: Kovács I. és Tóth K.. Az alapvető jogok szabályozása az új alkotmányokban.73.o.

¹⁵⁴ A magyar alkotmány értelmében (8.cikk 1. bek.) :” A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletbetartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége.” A görög alkotmány 25. cikke(1) –(2) bekezdései a következőképpen fogalmazzák:” Az embernek mint egyénnek és mint a társadalom tagjának jogait az állam szavatolja; valamennyi állami szerv köteles azok akadálytalan gyakorlását biztosítani. Az alapvető és elidegeníthetetlen emberi jogoknak állam által történő elismerése és védelme a társadalmi haladásnak szabadságban és igazságosságban való megvalósítására irányul.”

¹⁵⁵ Török Alkotmány I.Rész, Általános elvek, V. Az állam alapvető céljai és feladatai., 5.cikk:” Az állam alapvető céljai és feladatai a következők: védelmezni a török nemzet függetlenségét és integritását, az ország oszthatatlanságát, a Köztársaságot és a demokráciát; biztosítani az egyének és a társadalom jólétét, békéjét, boldogságát; törekedni kiküszöbölni azokat a politikai, társadalmi és gazdasági akadályokat, amelyek az igazságosság és a szociális jogállam elveivel összeegyeztethetetlen módon korlátozzák az egyének alapvető jogait és szabadságjogait; megteremteni az egyén anyagi és szellemi fejlődéséhez szükséges feltételeket.”

¹⁵⁶ „A jog nemzetközi irodalmában összefoglaló néven panaszjogként, petíciós jogként említett intézmény már a korai alkotmányokban is megtalálható, s hatékony védelmet jelentett az állami

jogok parlamenti biztosa, közvédő, médiator, a nép ügyvédje, népjogász, parlamenti meghatalmazott, Petíciós Hivatal vezetője¹⁵⁷ stb. tartoznak. A garanciák között tarják számon, a különböző hatóságokhoz vagy szervekhez – akár egyénileg, akár kollektíven – benyújtható kérelmeket, tiltakozásokat, reklamációkat, panaszokat. illetve a kivételes lehetőségként, a tömegmegmozdulásokhoz való jogot is.¹⁵⁸ A panasz eljárások az egyén jogai és törvényes érdekei gyakorlásának biztosítására szolgálnak az önkényes hatósági és egyéb intézkedések ellen. Kérdés, hogy végül is melyek azok a jogok, amelyeket, mint emberi jogokat az egyes államok védelemben részesítenek? Ennek a kérdésnek több nézete van. Elsősorban utalni kell az emberi jogok nemzetközi védelmének fejlődése során kialakult generációkra: *ún. első generációs* – hagyományos – *emberi jogokra*; a polgári és politikai jogokra, az *ún. második generációs emberi jogokra*; a gazdasági, szociális és kulturális jogokra, és a globális világproblémák megoldására irányuló *ún. harmadik generációs emberi jogokra*; így a békéhez, fejlődéshez, az egészséges környezethez, a kommunikációhoz, az emberiség közös örökségéből való részesedéshez való jogra. Ezek, bár kialakulásuk és érvényesítésük eszközei eltérőek, az első és második generációs jogok szétválaszthatatlan egységet képeznek. Az államok alkotmányai általában, tartalmazzák mindkét generációhoz tartozó jogokat, alapvető különbség, csak az állami kötelezettségvállalás mikéntjében és terjedelmében rejlenek.¹⁵⁹ A Polgári és Politikai Nemzetközi Egységokmánya és a Gazdasági, szociális és Kulturális jogok Nemzetközi Egyezségokmánya eltérően fogalmazza meg a részes államok kötelezettségeit. Míg a politikai jogokkal kapcsolatban az Egyezségokmány” tiszteletben tartásról és biztosításról szól”¹⁶⁰ a gazdasági, szociális és kulturális jogoknál a következőt tartalmazza „Az Egyezségokmányban részes valamennyi állam kötelezi magát arra, hogy – különösen gazdasági és technikai téren –

---

túlkapasokkal, jogsértő intézkedések ellen.” Kondorosi F.: A panaszjog szabályozásának társadalmi összefüggései, Acta Humana, 1994.no.14. 15.o.

¹⁵⁷ Majtényi L.: Ombudsman állampolgári jogok biztosa, KJK. Budapest, 1992 16.o.

¹⁵⁸ Erre jó példa a Portugál Alkotmány 52. cikkének (1)–(2) bekezdései:” minden állampolgár, egyénileg vagy kollektíven, a hatóságokhoz vagy más szervekhez kérvényeket (petíciókat), tiltakozásokat, reklamációkat vagy panaszokat nyújthat be az Alkotmány, a törvények vagy az általános érdek által meghatározott jogainak védelmében. Elismert a popularis actio–hoz való jog a törvény által előírt esetekben és keretek között.”

¹⁵⁹ Bokorné Szegő Hanna: Az emberi jogoktól való időleges eltérés, illetve az emberi jogok állandó jellegű törvényes korlátozása, Acta Humana, 1995.no.18–19. 25.o.

mind saját erejéből, mind pedig a nemzetközi segítségnyújtás és együttműködés útján a rendelkezésre álló valamennyi erőforrás igénybevételével, minden megfelelő eszközzel, ideértve különösen a jogszabályi intézkedéseket, fokozatosan biztosítja az Egyezségokmányban elismert jogok teljes gyakorlását.”¹⁶¹ Igaz, hogy az Egyezségokmány születése után különböző elvekbe foglalták és pontosították azt, hogy mit kell érteni a „fokozatosságon” és hogy az államoknak „a létfenntartáshoz szükséges jogok minimumát gazdasági fejlettségüktől függetlenül biztosítani kötelesek.”¹⁶² Az ún. harmadik generációs emberi jogok jellegükben eltérőek az első kettőtől; hiszen megvalósításuk – globális problémákról lévén szó – csak az államok együttes fellépésével, megegyezésével, együttműködésével lehetséges. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az egyes államok felelőssége csökkenne e jogok biztosítása során, inkább csak arról van szó, hogy más jellegű magatartást és szemléletet igényel e problémák megoldása az államoktól, mint ami az első két generációba sorolható emberi jogoknál, az elmúlt évtizedekben kialakult. A harmadik generációs jogok maguk is a fejlődés kezdeti stádiumában vannak, így érvényesítésük és garanciáik eszközei és alakulóban vannak. Az interdependencia és globalizáció jelenlegi ütemére tekintettel, valószínűsíthető, hogy ezek a jogok is mielőbbi egységes nemzetközi szabályozás tárgyát képezik. Az, hogy ez a folyamat mennyire lesz gyors és erőteljes, arra a következő évtizedek minden bizonnyal választ fognak adni. A védelemben részesítendő emberi jogok osztályozásának egy másik nézete az; hogy vannak olyan jogok, amelyeket az államoknak feltétlenül, minden korlátozás nélkül biztosítaniuk kell, (ún. abszolút jogok) vannak korlátozható jogok (ún. limitáció) és léteznek olyan jogok is, amelyektől kivételesen, szigorúan meghatározott feltételek esetén – ha ideiglenesen is – de el lehet térni (ún. derogáció) és ismeretesek az ún. fokozatosan megvalósítandó emberi jogok is. A jog elismeri, hogy az államoknak joguk van, rendkívüli helyzetekben, tényleges vagy fenyegető veszély esetén, szükségállapotot, rendkívüli állapotot bevezetni, ami az egyén

¹⁶⁰ A Polgári és Politikai Nemzetközi Egységokmánya, II. rész 2.cikk Emberi Jogok a nemzetközi jogban, Alapvető okmányok gyűjteménye, Budapest, Emberi Jogok Magyar Központja, 1994.36.o.

¹⁶¹ A Gazdasági , szociális és Kulturális jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, II.rész.2.cikk Emberi Jogok a nemzetközi jogban, Alapvető okmányok gyűjteménye, Budapest, Emberi Jogok Magyar Központja, 1994.21.o.

¹⁶² The Limburg Principles on the implementation of the International Covenant on the Economic, Social and Cultural rights of June 1986, UN Doc.E/CN.4/1987/17

jogainak bizonyos korlátozásával járhat. Ennek a lehetősége, már az első emberi jogi dokumentumokban is benne foglaltatnak Amint az a francia Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában is szóba került, a „közjó” felette áll az egyén jogainak, és amint azt a deklaráta: **„A szabadság abban áll, hogy mindenki teheti azt, ami nem árt másnak; ennél fogva az ember természetes jogai gyakorlásának nincsen más korlátja, mint az, ami biztosítja a társadalom és tagjainak ugyanezen jogainak élvezetét. Ezeket a korlátokat csak a törvény állapíthatja meg.”** A „közjó” a megfogalmazása sokféleképpen jelenik meg a modern jogalkotásban, úgy mint nemzeti szuverenitás, közrend, közérdek, közerkölcs, belső béke, nemzetbiztonság, közegészségügy stb. A francia Nyilatkozatot mintegy 150 évvel követően fogalmazták meg az Amerikai Államok Szervezetének dokumentumát, „Az Emberi Jogok és Kötelességek Amerikai Nyilatkozatát”, melynek 28. cikke a következőket deklaráta: *„Minden ember jogait korlátozzák a mások jogai, az emberek összességének biztonsága, az általános jólét indokolt igénye, valamint a demokrácia fejlődése”*.¹⁶³ Ez a megfogalmazás is világossá teszi, hogy egyetlen emberi jog sem korlátlan, és nem érvényesíthető abszolút módon, mivel érvényesíthetőségüknek mindig határt szab a többi emberek joga.

Előre kell bocsátani, hogy az egyes nemzetközi egyezmények, így az ENSZ egyezményei, az Európai Emberi Jogi Egyezmény, valamint az Amerikai és Afrikai Egyezmények is eltérően határozzák meg az emberi jogokat a korlátozhatóság szempontjából. Általános az a felfogás, miszerint négy olyan jog van, amelynek felfüggesztése egyértelműen és egységesen tilos, még szükségállapot, rendkívüli állapot, vagy ostromállapot esetén is. Ezek az ún. abszolút jogok: az élethez való jog, a kínzás, a megalázó és embertelen bánásmód és büntetés tilalma, a rabszolgaság és a szolgaságba vetés tilalma, és a nullum crimen sine lege illetve sine poene elveinek betartása.

A jogok felfüggesztése, ill. korlátozása csak meghatározott feltételek esetén lehetséges. Az adott ország jogszabályainak pontosan tartalmazni kell, hogy melyek azok a körülmények, pl. az államterület integritása, a nemzet szuverenitás, közrend stb. súlyos fenyegetettsége ill. zavara, amikor az egyes emberi jogok korlátozhatók vagy felfüggeszthetők. Az ostromállapot, rendkívüli állapot vagy szükségállapot

¹⁶³ Emberi Jogok a nemzetközi jogban, Alapvető okmányok gyűjteménye, Budapest, Emberi Jogok Magyar Központja, 1994 (171. o.)

kihirdetésének kellően megalapozottnak kell lenni és egyúttal előre szabályozni kell, hogy milyen biztosítékok szolgálják az emberi jogok biztosítását még az ilyen esetekben is. *Az alapvető jogok korlátozása és felfüggesztése csak meghatározott időre szólhat és annak lejártával az adott állam köteles a jogok teljes körű gyakorlását ismételten biztosítani.* Az ENSZ már idézett „Polgári és Politikai jogok Nemzetközi Egyezségokmánya” 4. cikkében konkrétan a következőket tartalmazza: „*A nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot idején az Egyezségokmányban részes államok az adott helyzet által szigorúan megkövetelt mértékben tehetnek olyan intézkedéseket, amelyek eltérnek az Egyezségokmányban vállalt kötelezettségeiktől, feltéve, hogy az ilyen intézkedések nem állnak ellentétben egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeikkel és nem jelentenek kizárólag faj, szín, nem, nyelv, vallás vagy társadalmi származás alapján történő megkülönböztetést.* E rendelkezés alapján nem lehet eltérni a következő cikkektől: 6. cikk (élethez való jog), 7. cikk (kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánás vagy büntetés tilalma), 8. cikk (1–2.) bekezdései (rabszolgaság és szolgaság tilalma), 11. cikk (szerződés–kötelezettségek nem teljesítésével kapcsolatos börtönbüntetés tilalma), 15. cikk „nullum crimen sine lege” elve, 16. cikk (jogképességhez való jog), 18. cikk (gondolat, lelkiismeret és a vallásszabadság). A Egyezmény továbbá kimondja, hogy: „*Az Egyezségokmányban részes minden állam amely él az eltérés jogával, az ENSZ Főtitkára útján, haladéktalanul tájékoztatni köteles az Egyezségokmányban részes többi államot azokról az intézkedésekről, amelyektől eltért és azokról az okokról, amelyek erre készítették. További tájékoztatást kell adni, amikor az állam az ilyen eltéréseknek véget vet*”.¹⁶⁴

Az ENSZ 1966-ban elfogadott Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya szerint a félelemtől és a nélkülözéstől mentes szabad emberi lény eszméje csak akkor valósítható meg, – a polgári és politikai jogok gyakorlásával együtt – ha olyan feltételeket hoznak létre, amelyek révén mindenki élvezheti gazdasági, szociális, kulturális jogait is. Bizonyos feltételekkel ezek is korlátozhatók – e jogok természetével összeegyeztethető mértékben és kizárólag a

¹⁶⁴ Emberi Jogok a nemzetközi jogban, Alapvető okmányok gyűjteménye, Budapest, Emberi Jogok Magyar Központja, 1994. 310.o.

demokratikus társadalom általános jólétének előmozdítása céljából” a törvények által meghatározott módon. (4. cikk)¹⁶⁵

Az 1961-ben az Európa Tanács égisze alatt elfogadott „Európai Szociális Charta” 31. cikke csak az olyan korlátozásokat és megszorításokat tesz lehetővé, *„amely egy demokratikus társadalomban mások jogainak és szabadságjogainak vagy a közérdek, a nemzetbiztonság, a közegészségügy vagy a közérkölc s védelmében szükségesek”*.¹⁶⁶ Ezentúl még egy megszorítást is tartalmaz e cikk 2. bekezdése, amely szerint a korlátozások kizárólag csak abból a célból alkalmazhatók, amelyre azokat lehetővé tették.

Amint a fenti példák is érzékeltethették, a nemzetközi jogban az emberi jogi egyezmények bár megengednek bizonyos korlátozásokat azok célját és módját is szabályozzák. Ezeknek a megfogalmazásoknak a gyakorlati megvalósíthatóságát azonban nagyban megnehezíti a definíciókban használt kifejezések értelmezése, például „demokratikus társadalom általános jólétének előmozdítása” vagy „közérkölc s”.

Az egyes államoknak, melyek nemzetközi szinten kötelezettséget vállalnak egy egyezmény betartására, kötelesek annak a belső (hazai) jogukban is érvényt szerezni. Ennek legáltalánosabb módja, ha alaptörvényeikbe foglalják a jogokat és azok garanciáit, valamint korláta it is. A joggal való visszaélésnek esetének tekinthető az, ha egy adott állam alkotmánya lehetővé teszi az alapvető jogok minden biztosíték nélküli korlátozását vagy felfüggesztését. A későbbiek során, a humanitárius joggal kapcsolatban kifejtésre kerülnek azok a Humanitárius Minimum Standard Szabályok, melyek ugyan nem kötelező erejűek és egyenlőre nincsenek nemzetközi egyezménybe foglalva, de így is érezhető hatást gyakorolnak az egyes országok gyakorlatára és jogfejlődésére.

4. Az emberi jogok osztályozása

---

¹⁶⁵ Op.cit. 304.o.

¹⁶⁶ Op.cit.37–38.o.

Az emberi jogokat többféle szempontból lehet osztályozni, egyrészt kialakulásukat tekintve így amire ez már volt utalás, az *első generációs jogok* a polgári és politikai jogok, *második generációs jogok* a gazdasági, szociális és kulturális jogok, míg *harmadik generációs jogok* a globalizációval összefüggő jogok; a fejlődéshez, tiszta környezethez, a békéhez, a kommunikációhoz, ill. az emberiség közös örökségéből való részesedéshez való jog. Természetesen – amint erről a fentiekben már szintén volt szó – a jogokat aszerint is lehet csoportosítani, hogy melyek azok amelyek korlátozhatók és melyek azok, amelyek semmilyen körülmények között nem függeszthetők fel.

Az emberi jogok osztályozása azonban lehetséges azon társadalmi viszonyok szempontjából is, melyekre az egyes jogok vonatkoznak. Így megkülönböztethetjük az alábbi csoportokat:

- *egyéni jogok és szabadságjogok;*
- *élethez és testi épséghez való jog;*
- *személyes szabadsághoz való jog:*
  - az emberi méltósághoz, a becsülethez, jó hírnévhez, magán és családi élethez való jog;
  - magánlakás és levéltitok sérthetlensége;
  - mozgás és letelepedési szabadság;
  - lelkiismereti és vallásszabadság.
- *politikai jogok és szabadságok:*
  - gyülekezési szabadság;
  - egyesülési szabadság;
  - politikai párt alapításának a joga;
  - gondolat kifejezésének és terjesztésének szabadsága;
  - a petíciós jogok (nyilvánosságot érintő kérelmek vagy panaszok benyújtásának joga);
  - közszolgálatba lépés joga.
- *gazdasági jogok:*
  - magántulajdonhoz való jog;
  - munkához való jog;

- dolgozói szociális jogok;
- érdekvédelmi szervezetek–, szakszervezet–alapítási jog (szervezkedési jog);
- sztrájkjog.

➤ *társadalmi–szociális jogok:*

- egészségvédelemhez, egészségügyi ellátáshoz való jog;
- tiszta környezethez való jog;
- a társadalombiztosításhoz való jog;
- a család (anyák és gyermekek) védelmének joga;
- fiatal és időskorúak védelme;
- egyéb ellátásra szorulóknak szociális védelme;
- lakáshoz való jog.

➤ *kulturális jogok:*

- az oktatáshoz és művelődéshez való jog;
- a kultúrához való jog;
- a tudományos kutatás szabadsága;
- a művészetek szabadsága;
- történelmi és kulturális környezet védelem.

➤ *az alapvető kötelezettségek, amelyek mind állampolgári kötelezettségek jelennek meg, például:*

- a közteherviselés és az adózás kötelezettsége;
- honvédelmi kötelezettség;
- a természet és az emberi környezet védelmének kötelezettsége.

Ezek a csoportosítások különösen az ún. modern európai alkotmányokra jellemzők, amelyek szinte szó szerint, de legalábbis elveit illetően figyelembe veszik az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Deklarációját, ill. az ENSZ a „Polgári és Politikai Jogok” ill. a „Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányait”, amelyekről a későbbiek során még részletesen lesz szó.

II. FEJEZET

ILO ÉS AZ EMBERI JOGOK

1. Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organization, ILO) kialakulása és fő feladatai

Ha az emberi jogok nemzetközi aspektusait vizsgáljuk, kiemelt jelentősége van a nemzetközi szervezeteknek, amelyek tevékenységében a XX. században fokozatosan előtérbe került az emberi jogok védelme. Az I. világháborút követően az államok egymás közötti multilaterális kapcsolataiban új tényező jelent meg; a Nemzetek Szövetsége, amely az államok politikai együttműködésének fórumaként elsőként foglalkozott a kultúra és egészségügy kérdéseivel is. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya ugyan kifejezetten nem szólt az emberi jogokról de utalást tartalmazott az emberi jogokra, így pl. kimondta: "arra törekszenek, hogy férfiak, asszonyok és gyermekek részére méltányos és emberies munkafeltételeket biztosítsanak és tartsanak fenn"¹⁶⁷ E cikkből akár az is következhetett volna, hogy munka világával kapcsolatos feladatok megoldására is maga Nemzetek Szövetsége vállalkozik, de ennél nagyobb hangsúlyt kapott ez a kérdés, és a megfelelő munkaügyi normák kialakítása, a Nemzetek Szövetségének égisze alatt létrehozott önálló szervezet az ILO feladata lett.

Az emberi jogok nemzetközi védelmének során nagy jelentőségű tevékenységet végzett és végez ma is az ILO, amelyet 1919. április 11-én hozott létre a Nemzetek Szövetsége, amikor is a Versaillesi Szerződés XIII. részeként elfogadták az ILO alapokmányát.¹⁶⁸ Az ILO-nak a Nemzetek Szövetségének minden tagja automatikusan tagja lett, mivel az alapokmánya a békeszerződések szerves részévé vált.¹⁶⁹ Az ILO a Nemzetek Szövetsége mellett Genfben kezdte

¹⁶⁷ Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya 23. cikk.

¹⁶⁸ Constitution of the International Labour Organisation, Standing Orders of the International Labour Conference, International Labour Office, Geneva, 1989

¹⁶⁹ Az eredeti tagok száma 44 volt, jelenleg 173 tagja van. (UN Handbook, 1996) Magyarország 1922 óta tagja az ILO-nak, és eddig 64 ILO Egyezményhez csatlakozott, amelyekből 59-et

meg működését a II. világháború alatt ugyan áttelepült Montrealba, de 1946-tól, amikor az Egyesült Nemzetek első szakosított intézménye lett, ismét Genfben folytatja tevékenységét.

Az ILO történelmének gyökerei a XIX. századra nyúlnak vissza, amikor két gyáros; a Wales-i Robert Owen (1771–1835) és a francia Daniel Legrand (1783–1859) szorgalmazták, egy ilyen jellegű szervezet létrehozását. 1901-ben, Baselben alakult meg az Association for Labour Legislation, melynek elveit átvette az 1919-ben életre hívott ILO is. Ezek az elvek humanitárius, politikai, gazdasági megfontolásokon alapultak. Amint azt az ILO Alapokmányának bevezetője is tartalmazza, elsősorban az emberek széles rétegeit súlytó igazságtalanságok ellen léptek fel, és az iparosítást követő szociális feszültséget és nyugtalanságot akarták csökkenteni.¹⁷⁰

Az ILO fő célkitűzése kezdetben az volt, hogy a szociális igazság előmozdításával hozzájáruljon a Nemzetek Szövetsége alapcélkitűzésének, a tartós békének a megvalósításához és nemzetközi összefogás útján javítsa a munkafeltételeket, valamint az életszínvonalat, továbbá segítse elő a gazdasági és szociális stabilitást. Az ILO létrehozását az a gondolat motiválta, hogy a munkaviszonyokra minden államban egységes normák vonatkozzanak, és ez által elkerüljék az emberek nagy tömegét igazságtalansággal, nyomorral és nélkülözéssel sújtó munkajogi szabályok alkalmazását.¹⁷¹ Felismerték ugyanis, hogy a nem megfelelő munkaviszonyok hatása nem csak a nyomor, hanem „az ebből keletkező nagy elégedetlenség a világ békéjét és összhangját veszélyezteti.”¹⁷² Az egységes szabályok alkalmazásával azt is ki szerették volna védeni, hogy az egyes országok eltérő munkaügyi normái miatt – elsősorban a dolgozók kedvezményeinek és a munkavédelmi szabályoknak a költségnövelő jellege miatt – a nemzetközi piacon senki se kerüljön hátrányos helyzetbe.

---

ratifikált is. 1993 óta Budapesten működik az ILO Közép és Kelet–Európai Tanácsadó Iroda, amely a térség 18 kormányának illetve munkaadói és munkavállalói szervezetének ad segítséget az ILO-val való szorosabb együttműködéshez.

¹⁷⁰ „unrest so great that the peace and harmony of the world are imperilled.” Op.cit.

¹⁷¹ „the failure of any nation to adopt humane conditions of labour is an obstacle in the way of other nations which desire to improve the conditions in their own countries.” Op.cit.

Az ILO Alapokmánya a szervezet elsősorban a munkaidő szabályozásával, a munkaerő toborzással, a munkanélküliség elleni harccal, a megfelelő létfenntartást biztosító bérek megállapításával, az "egyenlő munkáért–egyenlő bért,, elvének megvalósításával, a dolgozóknak a betegségek – elsősorban foglalkozási betegségek – és üzemi balesetek elleni védelmével, a gyerekek és fiatalok valamint a nők védelmével és a szakszervezeti szabadság elvének elismertetésével foglalkozik.

A szervezet, 1944. évi Philadelphiai Deklarációja¹⁷³ – amely továbbfejlesztette az Alapokmányba foglalt elveket – kimondja: *"minden emberi lénynek, tekintet nélkül fajra, meggyőződésre vagy nemre, joga van arra, hogy anyagi jólétét és szellemi fejlődését a szabadság és az emberi méltóság, a gazdasági biztonság és egyenlő lehetőségek megszabta körülmények között előmozdítsa"*. A nyilatkozat szerint az ILO működése négy alapelven nyugszik: ►a munka nem áru, ►a véleménynyilvánítás és az egyesülés szabadsága lényeges előfeltétele az állandó haladásnak, ►a szegénység, bárhol jelentkezik is, mindenki jólétét veszélyezteti, ►a nyomor elleni küzdelmet fáradhatatlan erővel tovább kell folytatni minden nemzet keretén belül és folyamatos, összehangolt nemzetközi erőfeszítések útján, amelyekből a munkavállalók és a munkaadók képviselői a kormányképviselőkkel együtt, egyenlő státuszt élvezve veszik ki részüket. Az alapvető elvek fenntartása mellett a Philadelphiai nyilatkozat egy 10 pontos munkaprogramot is elfogadott, amely következőket tartalmazta: ►a teljes foglalkoztatás és az életszínvonal emelése, ►annak megszervezése, hogy ki–ki olyan munkát végezzen, amelyben legelőnyösebben bontakoztathatja ki képességeit a közjó érdekében, ►a szakképzés és a munkaerő szabad áramlásának elősegítése, ►a fejlődés eredményeiben való igazságos részesedés biztosítása, beleértve a bérek és fizetések, a munkaidő és a munkafeltételek kérdéseit is, ►a kollektív szerződések megkötéséhez való jog elismerése, a munkavállalók és munkaadók együttműködése a szociális és gazdasági intézkedések előkészítésében

¹⁷² Constitution of the International Labour Organisation, Standing Orders of the International Labour Conference, International Labour Office, Geneva, 1989

¹⁷³ Declaration of Philadelphia, Annex, Declaration concerning the aims and purpose of the International Labour Organization, ILO Constitution, pp.19–21

és végrehajtásában, ►a szociális biztonság megteremtése, a minimális jövedelem és az átfogó orvosi ellátás biztosítása, ►megfelelő munka és egészségvédelem megszervezése minden foglalkozási ágban, ►az anyák és a gyermekek védelme, ►a megfelelő táplálkozási és lakásviszonyok biztosítása, a pihenés és a kulturális életben való részvétel lehetővé tétele, ►egyenlő feltételek megteremtése a szakképzésben és az elhelyezkedésben.

A fenti célok megvalósítása érdekében az ILO programokat dolgoz ki, hogy elősegítse pl. a munka és életfeltételek javítását, kidolgozza a nemzetközi munkaügyi előírásokat, és foglalkozik továbbképzéssel, oktatással és kutatással, hogy ezzel is segítse a kormányokat a megfogalmazott célok hatékony megvalósításában. A szervezet a szakmai együttműködésre, a technikai segítségnyújtásra nagy súlyt helyez, amit csak fokozott az 1993-ban meghirdetett aktív partneri kapcsolatok politikája, amely tanácsadó irodák létesítését jelentette mintegy 14 országban, köztük Magyarországon is.

Az ILO sajátos, ún. „tripartit, azaz három részes felépítésű”. nemzetközi szervezet, melyben a munkavállalók és a munkaadók képviselői a kormányok képviselőivel egyenlő szavazattal rendelkeznek. Ennek értelmében az ILO döntéseinek meghozatalában nemcsak a kormányok, de a munkavállalók és a munkaadók is részt vesznek. Az ILO három fő szerve: az Egyetemes Munkaügyi Konferencia (International Labour Conference),¹⁷⁴ amely az egyes tagországok képviselőiből áll – két fő a kormányok és egy-egy fő a munkavállalók és a munkaadók képviselőiben van jelen, az ILO Igazgatótanácsa és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (International Labour Office), amely egyszerre végrehajtó szerv és kutatási központ, valamint tájékoztatási intézmény is. Ami az ILO Igazgatótanácsát (Governing Body) illeti az ILO Alapszabályának 1986-os módosítása óta 56 „kormány” tagja és 28 munkaadói és munkavállalói tagja van, a korábbi 28 illetve 14–14 tag helyett.

Az 1996 évi módosítást megelőzően a kormányokat 2, a munkavállalókat és munkaadókat 1–1 fő képviselte a Konferencián. A Konferencia 1996. évi 83.

¹⁷⁴ Először 1929 október 29-én Washingtonban ült össze, ahol minden ország kormányának 2–2, és míg a munkaadó és munkavállaló szervezeteinek 1–1 képviselője volt jelen.

ülésétől kezdve azonban a kormánycsoportot 10, a munkavállalókat és munkaadókat 5–5 képviselői hely illeti meg.

2. Az ILO egyezményei és ajánlásai

Az ILO egyezményeit és ajánlásait, amelyek nemzetközi munkaügyi előírásokat állapítanak meg, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia jogosult dönteni. Az ILO egyezményei kötelező érvényűek azon államok részére, amelyek ratifikálják azokat, míg az ajánlások csak útmutatást biztosítanak a nemzeti politika, a törvényhozás és a gyakorlat számára. Az egyezmények betartatását az ILO sajátos, szigorú felülvizsgálati eljárásával biztosítja

Ezek az egyezmények és ajánlások érintik a legfontosabb emberi jogokat, mint pl. az egyesülés szabadságát, a társadalombiztosítást, a fizetett szabadságot és foglalkozik a munkabérek, a munkaidő és a munkafeltételek, az ipari biztonság, a foglalkoztatási szolgáltatások és munkaellenőrzés, a munkások kárpótlása kérdéseivel is.

A gazdasági és szociális jogokat a munkához való jog köré csoportosították és ezt a jogot az ILO több konvenciója is érintette. Az ILO megalakulását követő két évben 16 egyezményt és 18 ajánlást fogadott el. Ezek közül talán az egyik legfontosabb egyezmény, az 1930. június 30-án elfogadott és 1932. május 1.-én hatályba lépett, a „Kényszermunka vagy Kötelező munka tárgyában kötött” 29. számú ILO Egyezmény¹⁷⁵ volt. Jelentős lépés volt a nemzetközi jogi kodifikáció útján, hogy az Egyezmény megtiltotta a kényszermunka vagy kötelező munka valamennyi formájának alkalmazását és hangsúlyozta, hogy minden olyan munkát tiltani kell, „amit bárkitől valamilyen büntetés terhe alatt követelnek, és amire az illető nem szabad akaratából vállalkozik”. A 29. számú Egyezmény szempontjából nem tekinthető azonban kényszermunkának vagy kötelező munkának, ha azt tisztán katonai jellegű, vagy az ország polgárainak rendes állampolgári

---

¹⁷⁵ International Labour Conventions and Recommendations 1919–1991 Volume I–I. International Labour Office, Geneva, 1992, 115.o.

kötelességei körébe tartozik, illetve ha jogerős bírói ítélettel köteleznek valakit erre (a munkára kötelezett személyt tilos magánszemélyek, magán jellegű vállalatok és társaságok rendelkezésére bocsátani). Nem vonatkozik az Egyezmény a rendkívüli állapot esetén elrendelt munkákra (háború, természeti csapás vagy ilyen csapások veszélye), ill. a kisebb jelentőségű közösségi közmunkára, vagyis a közösség tagjai által közvetlenül a közösség érdekében végzett munkákra. Amennyiben a kényszermunka elrendelésének feltételei fennállnak, akkor is csak a 18 és 45 év közötti, egészséges felnőtt férfiakra vonatkozhat. Még ilyen mozgósítás esetében is mentesíteni kell az iskolák személyzetét, tanítványait és tanárait, valamint általában a közigazgatási személyzetet, továbbá minden közösségben meg kell hagyni annyi felnőtt egészséges és munkaképes férfit, amennyi a családi és társadalmi élethez nélkülözhetetlen. (11. cikk 1. bekezdés). A kényszermunka vagy kötelező munka időtartama nem haladhatja meg 12 havi időszakonként a 60 napot, amibe bele kell érteni a munkahely megközelítéséhez és a hazatéréshez szükséges napokat is. Sajátos szabálya az Egyezménynek, hogy nem szabad kényszermunkára vagy kötelező munkára igénybe vett személyeket olyan vidékekre szállítani, ahol az élelmezési és éghajlati viszonyok annyira eltérnek a dolgozók megszokott életkörülményeiktől, hogy egészségüket veszélyeztetik. Utal arra is az egyezmény 16. cikke, hogy a dolgozóknak rendszeresen olyan munkát kell végezniük, amilyenekhez nincsenek hozzászokva, akkor ezt is figyelembe kell venni, pl. fokozatos begyakorlásra, a munkaszünetek rendjére tekintettel. Az Egyezmény kimondja, hogy az áruk szállításával, pl. teherhordással vagy evezéssel kapcsolatos kényszermunkát és kötelező munkát a lehető legrövidebb időn belül el kell törölni és addig is egy szabályzatban, kell az – egyezménnyel összhangban – szabályozni annak feltételeit. A kényszermunka vagy kötelező munka törvénytelen igénybe vétele büntetendő cselekménynek minősül és az egyezményt megerősítő államok kötelesek megbizonyosodni arról, hogy a törvényben megszabott büntetések elégségesek és azokat szigorúan betartják.

1957. június 25-én fogadta el az ILO 40. ülészakán Genfben, „a Kényszermunka Eltörlésére vonatkozó 105. számú Egyezményt, amely 1959.

január 17-én lépett hatályba. Ez tovább ment az 1930. évi No. 29 számú egyezmény rendelkezésein és figyelembe vette az az óta született egyezményeket, pl. a „Fizetés Védelméről szóló” 1949. évi Egyezményt (Protection of Wages Convention) és tovább szigorítja a kényszer vagy kötelező munkával kapcsolatos szabályokat. Ezért kimondja, hogy az egyezményt megerősítő államok vállalják, hogy megszüntetik a kényszer vagy kötelező munkát és azt semmilyen formában nem veszik igénybe, se politikai kényszerítés vagy nevelés eszközeként, se a munkaerő mozgósításának és felhasználásnak módszereként, se a munkafegyelem eszközeként, továbbá sem a sztrájkokban való részvétel büntetéseként vagy a faji, társadalmi, nemzeti vagy vallási megkülönböztetés eszközeként. Tehát ebben az egyezményben a kényszer vagy kötelező munka azonnali és teljes megszüntetésének kötelezettségét mondja ki.

A diszkrimináció megelőzéséhez az ILO is több egyezményével hatékonyan hozzájárult, így az 1951. június 29-én elfogadott „a Férfi és a Női Munkaerőnek Egyenlő Értékű Munka esetén Egyenlő Díjazása (Equal Remuneration Convention, 1951) tárgyában kötött”¹⁷⁶ 100. számú Egyezményével, amely 1953. május 23-án lépett életbe, ill. az 1958. június 25-én elfogadott „a Szakmák és Foglalkozás szerinti Megkülönböztetésről szóló”¹⁷⁷ (Discrimination/Employment and Occupation Convention, 1958)ⁱ 111. számú Egyezménnyel, amely 1960. június 15-én lépett hatályba. A 100. számú Egyezmény meghatározza mind a díjazás, mind a „férfi és női munkaerőnek egyenlő értékű munka esetén, egyenlő díjazása” kifejezést. Az Egyezmény kimondja, hogy minden tagállam köteles az érvényben levő munkabér megállapítási módszereknek megfelelő eszközökkel előmozdítani, és ha ez az érvényben levő munkabér-megállapítási módszerekkel összeegyeztethető, biztosítani, hogy a férfi és női munkaerőt egyenlő értékű munka esetén megillető egyenlő díjazás elve minden munkavállalóra alkalmazást nyerjen. Az Egyezmény

¹⁷⁶ [Op.cit. 529.o.](#)

¹⁷⁷ [Op.cit. 702.o.](#)

ⁱ International Labour Conventions and Recommendations 1919-1991 Volume I-II., International Labour Office, Geneva 1992 (702. o.)

hatása kimutatható az ENSZ Egyezségokmányainak a diszkrimináció tilalmára vonatkozó 3. és 26. cikkével kapcsolatban ill. az Európai Szociális Chartában ill. annak Felülvizsgált Szociális Chartájában, valamint az Európai Unió irányelveiben.¹⁷⁸ A 111. számú egyezmény az ILO Philadelphai Nyilatkozatában rögzített alapelveket fejt ki és tiltja az olyan különbséget, kizárást vagy előnyben részesítést, amely faj, szín, nem, vallásos meggyőződés, politikai vélemény vagy szociális származás alapján történik és azzal jár, hogy a lehetőségek vagy a bánásmód egyenlősége szakmák és foglalkozás szerint megszűnik vagy sérelmet szenved. Minden olyan különbség, kizárás vagy előnyben részesítés, amely meghatározott szakmára, ennek követelményei alapján indokolt, nem minősül megkülönböztetésnek. Az Egyezmény a tagállamok tekintetében azt a kötelezettséget deklarálja, hogy országon belül minden állam olyan politikát kell, hogy megállapítson és kövessen, amelynek az a célja, hogy előmozdíts az ország belső viszonyainak és szokásainak megfelelő módszerekkel, a lehetőségek és bánásmód, foglalkozás és szakmák szerinti egyenlőségét, hogy megszüntessen ezen a téren megkülönböztetést. Az államok kötelesek együttműködni ezen politika kidolgozása során a munkaadó és a munkavállaló szervezetekkel, hogy a politika elfogadását és követését is biztosítani tudja ez által.

Ezekhez az egyezményekhez sorolható tartalmát tekintve az ILO. 156. számú Egyezménye a Csaláért Felelős Dolgozókról, (Workers with Family Responsibilities Conventions, 1981),ⁱⁱ amely az Európa Tanács felülvizsgált Szociális Chartájában (27. cikk),ⁱⁱⁱ továbbá az Európai Unió irányelveiben is visszhangra talált.

Az ILO több egyezménye érinti az egyesülési és szervezkedési szabadságot, ezek időrendi sorrendben a következők: ►az egyesülési jog a mezőgazdaságban (11. számú Egyezmény) 1921., ►egyesülési jog az anyaországon kívüli területeken (84. számú Egyezmény) 1947., ►egyezmény az

¹⁷⁸ 75/117/EGK irányelv, az EK szerződés 100. Cikke alapján, Esseni Fehér Könyv, Brüsszel, 1995, 79.o.

ⁱⁱ International Labour Conventions and Recommendations 1919-1991 Volume I-II., International Labour Office, Geneva 1992 (1244. o.)

ⁱⁱⁱ Charte Social européenne La Charte, ses protocoles, la Charte révisée, COUNCIL OF EUROPE, 1997 (98. o.)

egyesülés szabadságáról és a szervezkedési szabadság védelméről (87. számú Egyezmény, 1948). ►Egyezmény a szervezkedési jogról és a kollektív tárgyalásokhoz való jogról (89. számú Egyezmény.) 1949, ►Egyezmény a dolgozók képviseleti jogáról (135. számú Egyezmény) 1971, ►Egyezmény a falusi dolgozók szervezkedéséről (14 számú Egyezmény) 1975, ►Egyezmény a közszolgálati munkaviszonyról (151. számú Egyezmény) 1978, ►Egyezmény a kollektív tárgyalásokról (154. számú Egyezmény) 1981.¹⁷⁹

A leggyakrabban idézett ILO egyezmények, közé tartozik a 1948. évi 87. számú Egyezmény (Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention),¹⁸⁰ amely 1950. július 4-én lépett hatályba, és amely kimondja, hogy a dolgozóknak és a munkáltatóknak, mindennemű megkülönböztetés nélkül, csupán az érintett szervezet szabályaitól függően, joguk van létrehozni és csatlakozni előzetes jóváhagyás nélkül a maguk választotta szervezetekhez (2. cikk). Ez a jog azt is jelenti, hogy a dolgozók és a munkáltatók szervezeteinek joguk van alapszabályaik és szabályaik kidolgozására, képviselőik teljesen szabad megválasztására, ügyintézésük és tevékenységük megszervezésére, továbbá programjaik megszövegezésére. A hatóságoknak tartózkodniuk kell minden olyan beavatkozástól, amely ezt a jogot korlátozná, különösen nem rendelhetik el az ilyen szervezetek feloszlását és felfüggesztését (3–4. cikk). A dolgozók és munkáltatók szervezetei jogosultak szövetségeket vagy szövetkezéseket létesíteni az ilyenekhez, csatlakozni és ezeknek joguk van, társulni a dolgozók és a munkáltatók nemzetközi szervezeteihez is. Az egyezmény II. része mondja ki a szervezkedési jog védelmét, miszerint minden, az egyezményt megerősítő tagországnak vállalnia kell minden szükséges és megfelelő intézkedés megtételét annak biztosítására, hogy a dolgozók és a munkáltatók szabadon gyakorolhassák szervezkedési jogukat.

Az ILO 89. számú Egyezménye,¹⁸¹ amely 1951. július 18. óta hatályos, a szervezkedési jog és a kollektív tárgyalási jog elveinek alkalmazását illetően

¹⁷⁹ International Labour Conventions and Recommendations 1919–1991 Volume I–II. International Labour Office, Geneva, 1992

¹⁸⁰ Op.cit.435.o.

¹⁸¹ Op.cit.1951.o.

tartalmaz szabályokat. Ezeknek lényege, hogy a dolgozók megfelelő védelemben részesülhessenek az alkalmazásukat érintő megkülönböztető szakszervezet ellenes cselekményekkel szemben. Ilyen cselekmény, amely a dolgozó alkalmaztatását ahhoz köti, hogy az nem lép be valamely szakszervezetbe, vagy abból kilép, valamely dolgozót elbocsátanak vagy megkárosítanak bármely más módon, szakszervezeti hovatartozás vagy olyan szakszervezeti tevékenysége miatt, melyet a munkaidő kívül vagy a munkaadó hozzájárulásával a munkaidőn belül fejtett ki. A tagállamoknak, amelyek részesévé válnak a 89. számú Egyezménynek, kötelességük megfelelő mechanizmusukat kialakítani a szervezkedési jog tiszteletben tartásának biztosítására. Azzal, hogy a 89. számú egyezmény nem vonatkozik a köztisztviselőkre, ez semmiképpen nem értelmezhető úgy, mint amely jogait ill. jogi helyzetüket érintené.

Az ILO 135. számú Egyezménye,¹⁸² amely 1973. június 3-án lépett életbe, védelmet kíván nyújtani a dolgozóknak az alkalmazásukat érintő szakszervezet ellenes cselekményekkel szemben. Ennek megfelelően a dolgozók üzemi képviselőit a munkahelyen hatékony védelemben kell részesíteni minden hátrányos intézkedéssel szemben, beleértve a felmondást is. Az üzemekben megfelelő kedvezményeket kell biztosítani a dolgozók képviselői számára azért, hogy gyorsan és hatékonyan láthassák el feladataikat, ezek a kedvezmények azonban nem hátráltathatják az érdekelt üzem hatékony működését. Az Egyezmény a „dolgozók üzemi képviselői közé sorolja: a szakszervezeti képviselőket, azaz a szakszervezetek vagy a szakszervezeti tagság által megbízott vagy megválasztott képviselőket, ill. az olyan szabadon választott képviselőket, akiknek tevékenysége nem terjed ki olyan intézkedésekre, amelyeket az adott országban a szakszervezetek kizárólagos előjogának tekintenek.

Tekintettel arra, hogy az ILO 89. sz. Egyezménye nem vonatkozik a köztisztviselőkre, az ILO 151. Számú,¹⁸³ 1981. február 25. óta hatályos Egyezménye rendezi e kérdést. A közszolgálati tevékenységek számottevő kiterjedése és a közhatóságok és a közalkalmazotti szakszervezetek közötti

---

¹⁸² Op.cit.173.o.

munkaügyi kapcsolatok indokolják, hogy azokat a sajátos problémákat is egyezményben rendezzék, melyek a szervezkedési és kollektív tárgyalásról szóló 1949. évi egyezményből hiányoznak.

A Közszolgálati Munkaügyi Kapcsolatokról szóló Egyezmény a közhatóságok által foglalkoztatott személyekre alkalmazhatók, melynek során védelmet élveznek a közalkalmazottak is a szakszervezet-ellenes megkülönböztető cselekményekkel szemben. Alapelve az egyezménynek, hogy a közalkalmazotti szervezetek teljes függetlenséget élveznek a közhatóságoktól, azok sem felépítésükbe, sem működésükbe vagy igazgatásukba nem avatkozhatnak bele. Az elismert közalkalmazotti szervezetek képviselőinek, mind munkaidejük alatt, mind azon kívül biztosítani kell a szükséges feltételeket, hogy feladataikat gyorsan és hatékonyan végrehajtsák, ezzel azonban nem csökkenthetik az érintett igazgatás vagy szolgáltatás hatékony működését. Az esetleges viták rendezését, pl. a foglalkoztatás feltételeinek és körülményeinek meghatározását a felek közvetítés, egyeztetés és választott bíróság útján kötelesek rendezni. Az egyezmény kitér a közalkalmazottak polgári és politikai jogaira is és leszögezi, hogy a közalkalmazottak – ugyanúgy mint más dolgozók – rendelkeznek azokkal a polgári és politikai jogokkal, amelyek lényegesek az egyesülési szabadság rendes gyakorlásához, és amelyek kizárólag a helyzetük és a feladataik természetéből eredő kötelezettségeknek lehetnek alávetve.

Az ILO egész tevékenységének áttekintése és valamennyi egyezményének és ajánlásának az ismertetése több száz oldal terjedelmű lenne, ezért csak röviden összegezve a fő témakörök a következők:

I. Alapvető emberi jogok	<ul style="list-style-type: none"> – szervezkedés szabadsága, – kényszermunka, – egyenlő esélyek egyenlő elbánás,
II. Foglalkoztatás	<ul style="list-style-type: none"> – Foglalkoztatáspolitikai, – munkanélküliséggel kapcsolatos szolgáltatások és hivatalok, – pályaválasztás és szakképzés, – a rokkantak rehabilitációja és foglalkoztatása, – a foglalkoztatás biztonsága,
III. Szociálpolitika	(Ide csak a No 117 számú Egyezmény, 1962 illetve a No 127 Ajánlás, 1966 tartozik, illetve részben a No 82 Egyezmény,

¹⁸³ International Labour Conventions and Recommendations 1919–1991. Volume I–II., International Labour Office, Geneva, 1992, 1981.o.

	1947–ből)
IV. Munka-adminisztráció	<ul style="list-style-type: none"> – általános szabályok, – munkaellenőrzés, – munkastatisztika, – háromoldalú konzultáció,
V. Munkakapcsolatok	(Kollektív szerződés, vállalkozások, békés megegyezés, választott bíróság, kollektív alku, a sérelmek orvoslása stb.)
VI. Munkakörülmények	<ul style="list-style-type: none"> – bérek (minimumbérek megállapítás mechanizmus, a bérek védelme, "munkaklauzulák" a közszerződésekben), – a foglalkoztatás általános feltételei (munkaidő, éjszakai munka, heti pihenőidő, fizetett szabadság), – foglalkozási biztonság és egészség (általános ellátások, a sajátos kockázatok elleni védelem, pl. levegőszennyeződés, hang- és zajártalom, egyes szakmák sajátos szabályai, pl. építőipar, kereskedelem, kikötők stb.), – szociális szolgáltatások, lakhatás és kikapcsolódás
VII. Társadalombiztosítás	<ul style="list-style-type: none"> – összehasonlító standardok, – különböző társadalombiztosítási ágazatok védelme (orvosi ellátás, táppénz, időskori, rokkantsági és életjáradéki ellátás, munkanélküli segély, rokkantsági ellátás, anyasági segély)
VIII. A nők foglalkoztatása	<ul style="list-style-type: none"> – anyasági védelem, – éjszakai munka, – földalatti munka,
IX. Gyermek és fiatalok foglalkoztatása	<ul style="list-style-type: none"> – minimális életkor, – éjszakai munka, – orvosi vizsgálat, – a földalatti munka, – a gyermekmunka szélsőséges formáinak tilalma
X. Az idős munkások	(A No 162. Ajánlás, 1980)
XI. Az emigrált munkások	
XII. Bennszülött és törzsi népek	
XIII. Az anyaországon kívül (szerződő állam területén) dolgozók	
XIV. Különleges foglalkozási ágak	(pl. halászok, szállodai dolgozók stb.)

3. Az ILO és az ENSZ

Az ILO egyezmények megerősítését a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Főigazgatójához címzett nyilatkozattal kérhetik a tagállamok és az egyezményeket a tagállamok jogosultak felmondani is (általában az egyezmények eredeti hatályba lépésétől számított 10 év lejártá után). A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Főigazgatója az ENSZ Alapokmánya¹⁸⁴ 102. cikkének megfelelően az ILO egyezményeket nyilvántartásba vétel céljából közli az ENSZ Főtitkárával és ez vonatkozik a megerősítő és esetleges felmondó okiratokra is.

¹⁸⁴ Az ENSZ Alapokmánya és a Nemzetközi Bíróság Alapszabályai, ENSZ, WFUNA, 1987, 65.o.

Tekintettel arra, hogy az ENSZ Alapokmányának 57. cikke¹⁸⁵ 1. bekezdése értelmében „azokat a szakosított intézményeket amelyek a kormányok közötti megállapodás útján jöttek létre és szabályzatuk értelmében gazdasági, szociális, kulturális, nevelésügyi és egészségügyi téren, valamint az ezzel kapcsolatos területeken jelentős nemzetközi feladatokat látnak el, a 63. cikk¹⁸⁶ rendelkezéseinek megfelelően az Egyesült Nemzetekkel kapcsolatba kell hozni”, továbbá az ENSZ Alapokmánya 63. cikkére, amely kimondja, hogy „a gazdasági és szociális tanács az 57. cikkben említett intézményekkel olyan megállapodásokat köthet, amelyek meghatározzák az illető intézmény és a szervezet kapcsolatának feltételeit. Ezekhez a megállapodásokhoz a Közgyűlés jóváhagyására van szükség”. Az ILO, mint szakosított intézmény, az ENSZ–el kapcsolatba került és azzal szorosan együttműködik. Az ILO Alkotmányának 12. cikke, amely a nemzetközi szerezzettekkel való kapcsolattartásról rendelkezik, kimondja, hogy az ILO–nak együtt kell működnie a kapcsolódó területeken tevékenykedő nemzetközi szervezetekkel és ezekkel az együttműködés feltételeiről megállapodást is köthet. Az ILO egyezményeit az Alkotmány 20. cikke értelmében az ENSZ főtitkáránál regisztráltatni kell, mint ezt már az említett ENSZ Alapokmány 102. cikkében is megfogalmazásra került: *”az Egyesült Nemzetek bármely tagja által a jelen alapokmány hatályba lépése után kötött minden nemzetközi szerződést és megállapodást a Titkárságnál, a lehető leghamarabb be kell iktatni és a Titkárságnak azt közzé kell tennie.” Az olyan szerződések vagy megállapodások, amelyeket nem iktattak be, az ENSZ egyetlen szerve előtt sem lehet hivatkozni.*

Az ILO tevékenysége nemcsak az egyezmények beiktatására vonatkozik, hanem szorosan együttműködik az ENSZ Emberi Jogi Bizottságával is, amelyekről a későbbiek során az „ENSZ–nél” lesz szó. Bér az ILO nevéből adódóan elsősorban a munka világával kapcsolatos jogokat szabályozza, tevékenysége nem korlátozódik a gazdasági, szociális jogok védelmére, hanem érinti a polgári és politikai jogokat is, pl. rendelkezik a kisebbség–védelemről is,

---

¹⁸⁵ [Op.cit.40.o.](#)

¹⁸⁶ [Op.cit.44.o.](#)

történetesen a Belsőülött és Törzsi Lakosságról szóló (No. 107.) 1957., továbbá a Belsőülött és Törzsi Népekről szóló (No. 169.) 1989. évi Egyezményeiben.¹⁸⁷ A gazdasági és szociális és kulturális, valamint a politikai és polgári jogok között fennálló szoros összefüggés és kölcsönhatás miatt a nemzetközi munkaügyi szervezet tevékenysége összességében igen jelentősnek tekinthető az emberi jogok univerzális védelme szempontjából.

Az ILO-t szoros kapcsolat fűzi az UNESCO¹⁸⁸-hoz, a WHO¹⁸⁹-hoz és a WIPO¹⁹⁰-hoz, a UNDP¹⁹¹-hez, továbbá az Európai Unióhoz. Az ILO szoros kapcsolatban áll a Szakszervezeti Világszövetséggel a Szakszervezeti Világszövetséggel, a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségével és a Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségével is. Az ILO a WHO-val és az UNESCO-val egyes kérdések megválaszolására közös bizottságokat is létrehozott, továbbá tevékenységéhez két intézet is kapcsolódik: a Munkaügyi Tanulmányok Nemzetközi Intézete (International Institute for Labour Studies), amely 1961-ben alakult Genfben, valamint a Magasabb Fokú Műszaki és Szakmai Képzés céljaira szolgáló Nemzetközi Központ, amely 1965 óta Torinóban működik. Az ILO, mint a legnagyobb hagyományokkal rendelkező szakosított intézménye az ENSZ-nek, tevékenységért 1959-ben – alapításának 50. évfordulóján – Nobel díjat is kapott.

Az ILO tagállamok köteleztek a ratifikált egyezmények végrehajtásáról időközi jelentésekben tájékoztatni a szervezetet. Az *ILO ellenőrzési rendszerének* különböző fokozatai vannak, a tagállamok jelentései először az Egyezmények és Ajánlások Szakértő Bizottsága Tanulmányozza, majd észrevételeit az Egyezmények és Ajánlások Alkalmazásának Bizottsága elé terjeszti a Szakértői Bizottság jelentése alapján egyes esetekben sor kerül az érdekelt államok szóbeli meghallgatására is. Az Egyezmények és Ajánlások Alkalmazásának Bizottsága

¹⁸⁷ International Labour Office, ILO, Geneva, 1989

¹⁸⁸ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation

¹⁸⁹ World Health Organization

¹⁹⁰ World Intellectual Property Organization

¹⁹¹ United Nations Development Programme, amellyel az ún. technikai segítségnyújtási programok végrehajtása során működik együtt, a UNDP fontos finanszírozója ezeknek a programoknak

évente jelentést tesz az Egyetemes Munkaügyi Konferencia plenáris ülésének, így a széles közvélemény is értesülhet arról, hogy az egyes tagállamok hogyan tették eleget szerződéses kötelezettségeiknek. 1950. óta létezik egy Ténymegállapító és Egyeztető Bizottság az ILO-n belül, amely a szakszervezeti szabadság megsértésével kapcsolatos panaszokat vizsgálja. Az eljárásban 1951. óta részt vesz a Szakszervezeti Szabadság Bizottsága is, melynek feladat, hogy előzetesen megvizsgálja a szakszervezeti szabadság megsértésével kapcsolatos panaszokat és eldöntse, hogy azokat a Ténymegállapító és Egyeztető Bizottság elé utalja-e vagy sem.

Az ILO a gazdasági növekedés és fejlődés ösztönzését, az életszínvonal emelését, a munkaerő-szükségletek kielégítését, a munkanélküliség és az alulfoglalkoztatottság leküzdését fontos céljának tekinti, ezért a 122. számú Egyezményében,¹⁹² amely 1966. július 15-én lépett hatályba, a Foglalkoztatási Politikáról fogalmazott meg Egyezményt. Ez az Egyezmény összhangban áll az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában megfogalmazottakkal, ill. az ILO Philadelphiai Nyilatkozatával. A foglalkoztatás politika e szerint olyan aktív politika kell hogy legyen, amely képes előmozdítani a teljes, produktív és szabadon választott foglalkoztatottságot. A foglalkoztatás politika csak más gazdasági és szociális célokkal közösen valósítható meg, ezért a tagállamoknak ezeket össze kell hangolni. Ennek a politikának célja, hogy legyen munkaalkalom az összes rendelkezésre álló és munkát kereső személyek számára, ez a munka a lehető legtermékenyebb legyen és lehetőség legyen a munka szabad megválasztására és a lehetőségeket diszkrimináció nélkül, minden munkavállaló élvezhesse.

Az ILO igyekszik megfelelni a globalizáció kihívásainak is, és a korábban jellemző érdekvédelmi tevékenysége mellett, aktívan részt vesz a foglalkoztatást elősegítő nemzetközi gazdaságpolitikák kialakításában, a teljes foglalkoztatás céljainak megvalósításában.¹⁹³

¹⁹² International Labour Conventions and Recommendations 1919–1991 Volume I–II., International Labour Office, Geneva, 1992.

¹⁹³ Az 1995. Évi Koppenhágai Szociális Csúcs zárónyilatkozata kimondta, hogy „a teljes foglalkoztatás megteremtésének célkitűzését a gazdaságpolitikák prioritásává kell tenni”

Ez irányú tevékenysége során együttműködik a Bretton Woods-i pénzügyintézetekkel, elsősorban az IMF-fel és a Világbankkal, és erőfeszítéseket tesz arra, hogy a globalizáció negatív hatásai mérséklődjenek, illetve előnyeiből ne csak egy szűk privilegizált réteg részesülhessen. A cél az, hogy a globalizáció által létrejövő többlethaszon egy részét a dolgozók munkakörülményeinek javítására és biztonságosabbá tételére lehessen fordítani, ott ahol erre a legnagyobb szükség mutatkozik; a fejlődő országokban.¹⁹⁴ Az egyes országokban jelentkező masszív munkanélküliség ellen a gazdaságpolitikáknak fokozottabban kellene törekedni a munkahely létesítésekre és a munkakörülményekre, és jobban kellene védeni a munkavállalók érdekeit.¹⁹⁵

Amint arra, az ILO vezérigazgatója által, Genfben, 2000. májusában az ILO Munkaügyi Konferenciájának 88. ülésén, az ILO 1998–99 évi tevékenységéről szóló jelentés¹⁹⁶ is utalt, az ILO három fő célt követett az elmúlt években: a demokrácia és a dolgozók alapvető jogaihoz való hozzájárulás, a foglalkoztatás elősegítése – harc a szegénység ellen valamint a dolgozó emberek védelme. A jelentés az ázsiai gazdasági válság kapcsán leszögezte, hogy az ILO, 1998. évi, a Munkával Kapcsolatos Alapvető Elvekről és Jogokról szóló Deklarációja megerősítette azt a nemzetközi álláspontot, hogy ezek az alapvető jogok és elvek megerősítik a demokráciát, az egyenlőséget, a gazdasági hatékonyságot és a fenntartható fejlődést is. Az ILO egyik legjelentősebb lépése az 1999. évben – a fenti hármass elv megvalósításának a jegyében – a gyermekmunka szélsőséges formáinak tilalmáról szóló legújabb Egyezményének az elfogadása tekinthető.

Az ILO határozottan fellép; a gyermekek rabszolgaságban tartása, a velük való kereskedés, szexuális kihasználásuk és veszélyes munkákra való

¹⁹⁴ Az 1995. Évi Koppenhágai Szociális Csúcs zárónyilatkozata kimondta, hogy „a teljes foglalkoztatás megteremtésének célkitűzését a gazdaságpolitikák prioritásává kell tenni”

¹⁹⁵ „a significant broadening of national and international efforts to promote equity and protect the rights of workers can transform the dreaded anticipation of the globalization economy into an agreeable and constructive reality.” Press Release:Index, Tuesday 15 June 1999, ILO/99/20, Op.cit.

¹⁹⁶ Report of the Director-General Activities of the ILO, 1998–99., Geneva, May–June 2000, 88th Session of International Labour Conference, International Labour Office, Geneva, ISBN 92–2–111505–4, ISSN 0074–6681 pp.2–3.

alkalmazásuk ellen, beleértve ebbe a gyermekeknek fegyveres konfliktusok idején való erőszakos toborzását is. Az ILO 87. Konferenciáján egyhangúlag elfogadott Egyezmény¹⁹⁷ azonnali és hatékony intézkedéseket sürget a gyermekmunka szélsőséges formáinak betiltása és kiküszöbölése érdekében, még hozzá nem szavakkal és beszédekkel, hanem tettekkel, politikai és jogi eszközökkel. ”Stop it now!”, fogalmazott egyszerűen az ILO vezérigazgatója, Juan Somavia.¹⁹⁸ Az ILO becslései szerint, csak a fejlődő államokban mintegy 250 millió, 5–14 év közötti gyermek dolgozik. Ezeknek mintegy fele, kb.120 millió gyermek teljes munkaidőben dolgozik, míg a többiek az iskola mellett. Súlyosítja a helyzetet, hogy a gyerekek mintegy 70%-a veszélyes munkakört tölt be. Legalább 50–60 millióra saccolják azoknak a gyermekeknek a számát akik nyomorúságos és veszélyes munkakörülmények között – pl. föld alatt, víz alatt, veszélyes magasságban, veszélyes gépekkel vagy egészségtelen körülmények között – dolgoznak. Az ILO az Egyezmény ratifikációja érdekében széleskörű kampányt indított,¹⁹⁹ hogy felhívja a figyelmet e jelenség elleni küzdelem szükségességére, egyben ráirányítva a kormányok, a munkaadók és a szociális partnerek figyelmet az ILO egy korábbi, 1973-ban elfogadott 138. számú Egyezményére, amelybe a minimális életkort szabályozták.²⁰⁰ Az ILO a nevelés és megelőzés mellett a szakképzés fontosságát hangsúlyozza, illetve az érintettek rehabilitációját sürgeti. A prostitúció és a pornográfia, az illegális drog előállítása és forgalmazása, kísérőjelenségei a gyermekek elleni kényszernek, amely nem csak az egészségüket (pl. HIV/AIDS), hanem biztonságukat és erkölcsi fejlődésüket is súlyosan károsítja. A jövő nagy kihívás, hogy az ILO és más nemzetközi, nemzeti és civil szervezetek, mit fognak tudni elérni a gyermekmunka megelőzése és kiküszöbölése érdekében. Erre még az ENSZ szakosított intézményei kapcsán még lesz utalás. Az ILO mindig élen járt az emberi jogok védelmében, de látni

¹⁹⁷ Worst Forms of Child Labour Convention 1999.

¹⁹⁸ ILO adopts Convention banning worst forms of child labour and starts a campaign for its ratification, New Convention outlaws child slavery, sexual exploitation and hazardous work, including forced recruitment of children for use in armed conflict, Press Release: Index Thursday 17 June 1999, ILO/99/22

¹⁹⁹ International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC)

²⁰⁰ ILO's Minimum Age Convention, 1973 Op. cit.p.2.

kell, hogy a még oly jól működő ellenőrzési mechanizmusa ellenére sem képes a problémákat önmagában megoldani.

III. FEJEZET

AZ ENSZ ÉS AZ EMBERI JOGOK

I. RÉSZ; Az első lépések

1. Bevezető

A II. világháború során az emberi jogok olyan durva és tömeges megsértése fordult elő, hogy a történetek feldolgozására még az elmúlt évtizedek sem voltak elegendők. Az újkori történelemnek e szörnyű éve alatt emberek milliói haltak meg, szenvedtek fizikai, lelki sérüléseket, kényszerültek otthonuk elhagyására és nélkülözték legegyszerűbb jogukat.

A korábbi évszázadok során deklarált emberi jogok sárba tiprásának sorozata volt ez a háború, amely az emberi méltóságról és az emberi jogokról alkotott fennkölt eszméket megalázta, semmivé foszlatta.

Hosszú ideig tartott, míg a szükséges tanulságok levonásával – egy esetleges következő világégés elkerülése érdekében – sikerült a nemzetközi közösségnek a súlyosan megtépázott emberi jogok védelme érdekében közös álláspontot kialakítani.

A tragikus események kronológiájából kitűnik, hogy már a háború alatt megindultak a nemzetközi béke és biztonság megteremtésére irányuló kezdeményezések és folyamatok.

E tanulmánynak nem célja valamennyi ez irányú javaslat elemzése, de röviden érinti, az ENSZ kialakulása, valamint az emberi jogok védelme szempontjából kiemelkedő jellegű nyilatkozatokat és megállapodásokat.²⁰¹ Az USA akkori elnöke Franklin D. Rooseveltt, aki az ENSZ „névadójának”²⁰² tekinthető és sokat tett a szervezet megalakításáért, 1941-ben tett hitet az embert megillető jogok mellett. Ő úgy vélte, hogy négy fő szabadságjog létezik; így a szólás és véleménynyilvánítás szabadsága, az Istenhit kifejezésének a szabadsága, mindenkinek a saját módján és a

²⁰¹ Googrich, Leland M.: The United Nations. New York: Thomas Y. Crowell Company, 1959.

²⁰² „The name United Nations” was devised by United States President Franklin D. Roosevelt and was first used in the „Declaration by United Nations” of January 1942. during the Second World War.” Origin of the United Nations, Basic Facts About the United Nations, Sales No.E.95.I.31.

szegénységtől, valamint a félelemtől való felszabadítás.²⁰³ Ez nem volt hivatalos deklaráció, de azok sem sokat vártak magukra. 194. június 12-én Londonban született a „Szövetségesek Nyilatkozata” (Inter –Allied Declaration),²⁰⁴ melyet Ausztrália, a Dél–afrikai Unió, Nagy Britannia, Kanada, Új–Zéland és nyolc emigrációban működő kormány²⁰⁵ írt alá, amelyben hangsúlyozták, hogy tartós béke, csak a népek szabad önkéntes együttműködése által valósulhat meg, ahol senkit sem fenyeget az agresszió veszélye és minden nemzet számára elérhető a gazdasági és szociális biztonság.²⁰⁶

1941. augusztus 14-én, a „HMS Prince of Wales” hajón, valahol az Atlanti–óceánon írta alá Franklin D. Rooseveltt az Egyesült Államok elnöke és W. Churchill, Nagy–Britannia miniszterelnöke az ún. *Atlanti Chartát*.²⁰⁷ Ebben leszögezték a demokratikus államok alapvető háborús célkitűzéseit és a háború után követendő politikájuk alapelveit. Már ekkor körvonalazódtak; az erőszak alkalmazása tilalmának, a nemzetek széleskörű gazdasági együttműködésének, a szociális haladás és a szociális biztonság érvényesülésének alapelvei:

*„...Tiszteletben tartják minden nép jogát, hogy maga válassza meg azt az államformát, melyben élni akar, és azt óhajtják, hogy azok a népek, amelyeket megfosztottak szuverén jogaiktól és önkormányzatuktól, visszakapják azokat. ... a náci zsarnokság végleges szétzúzása után remélik, hogy egy olyan béke jön létre, amely minden nemzet számára megadja az eszközöket arra, hogy saját határai között biztonságban élhessen, amely biztonságot fog adni arra, hogy valamennyi ember, valamennyi országban létét félelemtől és nélkülözéstől mentesen élhessen”*²⁰⁸ Az Atlanti Charta nyitott nyilatkozat volt, amely lehetővé tette olyan más országok későbbi csatlakozását is, amelyek hajlandók voltak részt venni a fasizmus leverésében. Az Atlanti Charta alapelveit, 1942. január 1-jén Washingtonban,

²⁰³ Tóth, J.: Az emberi méltóság forradalma. Gondolatok az emberi jogok társadalmi funkciójáról, Bécs, Szépfalusi István Kiadó, 1978. 23.o.

²⁰⁴ Hajnal, S., Hárs, E., Ravasz, K.: Mít Kell tudni a nemzetközi szervezetekről?, Kossuth Könyvkiadó, 1987, 19.o.

²⁰⁵ Belgium, Csehszlovákia, Görögország, Hollandia, Jugoszlávia, Lengyelország, Luxemburg, Norvégia illetve aláírta a nyilatkozatot Charles de Gaulle tábornok is.

²⁰⁶ „to work together, with other free peoples, both in war and in peace” Milestones in United Nations History, A selective chronology, UN, New York, 1997.p.1.

²⁰⁷ Horváth, J.; Évszámok könyve, Egyetemes és magyar történeti kiskronológia, Budapest, Korona Kiadó, 1995.II. kötet 666.o.

²⁰⁸ Nemzetközi szerződések 1918–1945, KJK, Budapest, 1966. 516.o.

„Az Egyesült Nemzetek Nyilatkozatának”²⁰⁹ aláírásával elfogadták a tengelyhatalmak ellen harcoló 26 szövetséges állam²¹⁰ képviselői is, miszerint a legfőbb céljuk: a totális rendszerek megdöntése, hogy azután újra lehessen szervezni a világ rendjét, és biztosítani lehessen a népek szabadságjogait.

Az ENSZ-nek, mint szervezetnek a létrehozását, először 1943. október 19–30–i, moszkvai külügyminiszteri értekezlet²¹¹ végén elfogadott nyilatkozat kezdeményezte, amelyben az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Kína és Szovjetunió képviselői egy – a béke és biztonság kérdéseivel foglalkozó – nemzetközi szervezet megalakítását szorgalmazták.

A Moszkvai Nyilatkozatot 1943. december 1–i Teheráni Csúcstalálkozón,²¹² az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Szovjetunió megerősítették, hangsúlyozva az Egyesült Nemzetek felelősségét az emberiség túlnyomó többségének támogatását élvező béke megteremtése érdekében, ill. azt a kötelezettséget, hogy a háború borzalmaitól a jövő nemzedékeit megóvja.

Az ENSZ alapelveinek kidolgozása, 1944. szeptember 21. Dumbarton Oaks–i Konferencián (USA, Washington D.C.) kezdődött meg, ahol az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Szovjetunió és Kína megállapodtak a világszervezet céljairól, felépítéséről és működéséről. Ezt követően 1945. február 4–11. között megrendezett Jaltai Csúcstalálkozón²¹³ aláírt ún. Jaltai Egyezményben többek között fontos döntés született „a béke és biztonság fenntartását biztosító általános nemzetközi szervezet”²¹⁴ létrehozásáról, továbbá a nagyhatalmak egyhangúságának elvéről.

²⁰⁹ „On 1st January 1942, representatives of 26 Allied nations fighting against the Axis Power met in Washington D.C. to pledge their support for the Atlantic Charter by signing the „*Declaration by United Nations*” Milestones in United Nations History, A selective chronology, UN, New York, 1997.p.1. Milestones in United Nations History, A selective chronology, UN, New York, 1997

²¹⁰ USA, Nagy-Britannia, Szovjetunió, Kína, Ausztrália, Belgium, Kanada, Costa Rica, Kuba, Csehszlovákia, a Dominikai Köztársaság, Salvador, Görögország, Guatemala, Haiti, Honduras, India, Luxemburg, Hollandia, Új-Zéland, Nicaragua, Norvégia, Panama, Lengyelország, a Dél afrikai Unió és Jugoszlávia

²¹¹ Nemzetközi szerződések 1918–1945, KJK, Budapest, 1966. 546.o.

²¹² Op.cit. 554.o.

²¹³ Op.cit. 584.

²¹⁴ „On 11 February 1945, following meetings at Yalta, President Roosevelt, Prime Minister Churchill and Premier Joseph Stalin declared their resolve to establish” a general international organization to maintain peace and security” Milestones in United Nations History, A selective chronology, UN, New York, 1997 p.2.

A II. világháború még zajlott mind az európai, mind a távol-keleti hadszíntereken, amikor 1945. április 25-én San Francisco-ban, egy diplomáciai konferencia keretében megkezdődött az ENSZ Alapokmányának kidolgozása.²¹⁵ A vita elsősorban az ENSZ felépítéséről és döntési mechanizmusáról zajlott és az alaptervezethez mintegy 1200 módosító javaslatot fűztek. Ezek közül az egyik legjelentősebb módosítás az önrendelkezési jog elvének megfogalmazása volt, amely az alapokmány 1. cikk 2. pontjába be is került.

1945 június 25-én egyhangú döntés született az Alapokmányról, melyet június 26-án írtak alá a Herbst Színházban, a Háborús Veteránok Emléképületében. Az ENSZ Alapokmánya²¹⁶ és a Nemzetközi Bíróság Alapszabályai, 1945 október 24-én, az ENSZ Biztonsági Tanácsa öt állandó tagjának illetve a többi aláírók többségének a ratifikációjával lépetek érvénybe.

Ami az emberi jogokat és alapvető szabadságjogokat illeti a korábbi nyilatkozatokkal ellentétben túlzott óvatos megfogalmazásokat fogadtak csak el. Ez részben az akkori történelmi helyzettel magyarázható, hogy még zajlott II. világháború ill. az a tény, hogy a Szovjetunióban totalitárius rendőrállam volt, hogy az USA-ban napirenden volt a faji megkülönböztetés, Franciaországnak valamint az Egyesült Királyságnak még gyarmatai voltak.

Az Alapokmány, amely 19 fejezetben és összesen 111 cikkben rögzítette az ENSZ céljait, szervezetét és működési szabályait, négy alapvető célt fogalmazott meg, nevezetesen, hogy:

⇒ fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot és evégből hathatós együttes intézkedéseket tegyen a békét fenyegető cselekmények megelőzésére és megszüntetésére, a támadó cselekményeknek vagy a béke más módon történő megbontásának elnyomására, valamint békés eszközökkel, az igazságosság és a nemzetközi jog elveinek megfelelő módon rendezze vagy megoldja azokat a nemzetközi viszályokat és helyzeteket, amelyek a béke megbontására vezethetnek;

²¹⁵ Bentwich, Norman and Andrew Martin.: A Commentary on the Charter of the United Nations. London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1950.

²¹⁶ Nemzetközi szerződések Gyűjteménye 1945–1958, KJK, Budapest, 1958.9.o.

- ⇒ a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedéseket fogantatosítson;
- ⇒ gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatok megoldása útján, valamint
- ⇒ *az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen és az egyes nemzetek által e közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenységek összeegyeztetésének központja legyen.*”

2. Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Több állam, így elsősorban a latin–amerikai országok, Franciaország, India elégedetlenek voltak az Alapokmányban megfogalmazott formulával és szorgalmazták, hogy az ENSZ tegyen hatékonyabb lépéseket az emberi jogok védelme érdekében. Az ENSZ-en belül 1946-ban a Gazdasági és Szociális Tanács keretein belül létrejött az Emberi Jogok Bizottsága (The Commission on Human Rights). A Bizottság 18 tagja az emberiség legkülönbözőbb kultúráját képviselte; elnöke az 1945-ben elhunyt amerikai elnök özvegye, Eleanor Rooseveltt asszony lett, míg az előadónak a híres francia jogász–professzor René Cassent²¹⁷ választották.

1948-ra elkészült az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációja, mely mintegy összefoglalta XVIII. századi nyilatkozatokat, így méltó követője lett a Pennsylvániai (1776), a Marylandi (1776), a Massachusetts-i (1780) Nyilatkozatoknak illetve a francia Ember és Polgár Jogairól szóló Nyilatkozatnak. A szövegezés számtalan nehézségbe ütközött, mert olyan általános, filozófiai fogalmak, mint pl. „az emberiség családja”, a „szabadság” a „testvériség”, „természet” többféle értelmezésre adtak lehetőséget.

---

²¹⁷ Evens, T.: Human Rights: A Reply to Geoffrey Bert. Review of International Studies. Vol.17.No.1january 1991 p.87–94.

A Nyilatkozatot, amelyet az ENSZ Közgyűlése, 1948. december 10-én a párizsi Chaillot palotában a tagállamok 48 igen, 8 tartózkodás mellett, ellenszavazat nélkül fogadott el, korszakalkotó jelentőségűnek bizonyult.²¹⁸ A Nyilatkozat természetesen jogilag nem volt kötelező és egyes cikkeinek nemzetközi jogszabályokba foglalása majdnem 30 évig tartott.

A Nyilatkozat, annak ellenére, hogy kötelező jellegét erőltetve sem lehetne pusztán az elfogadás tényéből, vagy a általános alkalmazásának jellegéből levezetni – azáltal, hogy az ENSZ Alapokmánya előírja az emberi jogok tiszteletben tartásának előmozdítását, és a tagállamok ez irányú együttműködési kötelezettségét az ENSZ-szel – mégis az alapvető emberi jogok egyik referencia dokumentumának tekinthető.

A Nyilatkozat, melynek címébe az „Egyetemes” jelző francia javaslatra került be – nagy előrelépésnek tekinthető a korábbi dokumentumokkal szemben, mivel vitathatatlanul deklarálta az emberi jogok egyetemességét,²¹⁹ ezáltal egy olyan célt vázolt fel, amelynek teljesítése az emberi jogok fokozatos megvalósulását, állandó fejlődését és tiszteletben tartását követeli meg. Ahogy, a korábban már idézett szerző, Jean-Marie Lustiger írta: „Íme, demokratikus kultúránk legnagyobb keresztje. A demokrácia olyan megalapozására törekszik, amelyet nem érhet el soha. Meg akarja alapozni azt a megalapozatlan állítást, amely civilizációnk garanciája. De az emberi jogok egyetemessége még így is az emberiség vitathatatlan haladásának a jele, mert lehetetlenné teszi e jogok megsemmisítését.”²²⁰

A Nyilatkozatot azért is lényegesnek kell tekintenünk, mert a benne foglaltakat olyan államok is követendőnek tekintik, amelyek a Nyilatkozatban szereplő jogokat később kifejtő ENSZ Egységokmányokhoz nem csatlakoztak.

²¹⁸ Mivel a Nyilatkozat szövegezését nem tartotta kielégítőnek és ezért tartózkodott a szavazástól: Szovjetunió, Belorusszia, Ukrajna, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, a Dél-Afrikai Unió és Szaúd-Arábia. Az ún. szocialista államok kifogásolták, hogy a polgári és politikai jogok mellett, nem kaptak kellő hangsúlyt a gazdasági és szociális jogok, melyek előfeltételei az előbbi jogok gyakorlásának. Tartózkodtak, mert a Nyilatkozat nem tartalmazta a népek önrendelkezési jogét, és a fasiszmus és a háború elleni küzdelem és társadalmi haladás érdekében bevezethető korlátozásokat.

²¹⁹ „*common standard of achievement for all peoples and all nations*” azaz „*közös eszményt, amelynek elérésére minden népnek és nemzetnek törekednie kell*”

²²⁰ Jean-Marie Lustiger: *Emberhez méltón*, Virgilia Kiadó, Budapest, 1997.21.o.

*Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*²²¹ 30 cikkből áll és magába foglalja, nemcsak a Francia Polgári Forradalomba fogant alapvető szabadságjogokat és politikai jogokat, hanem a egyes szociális és gazdasági, valamint kulturális jogokat is.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata egy közös eszményt fogalmazott meg, amelynek elérésére minden népnek és minden nemzetnek törekednie kell. A Nyilatkozat bevezetőjében leszögezi, hogy az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon. Az emberi jogok el nem ismerése és semmibe vevése az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez vezetett, és ezért az ember legfőbb vágya egy olyan világ eljövetele, „amelyben az elnyomástól, valamint a nyomortól megszabadult emberi lények szava és meggyőződése szabad lesz”. A Nyilatkozat utal annak fontosságára is, hogy az emberi jogokat a jog uralmának védelme alá kell helyezni, nehogy az ember végső szükségében a zsarnokság és az elnyomás elleni lázadásra kényszerüljön. A Nyilatkozat Bevezetője kitér a nemzetek közötti baráti kapcsolatok kifejeződésének előmozdítására, és hitet tett az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, továbbá a férfiak és nők egyenjogúsága mellett, továbbá megemlíti a szociális haladást és a nagyobb szabadság mellett jobb életfeltételek megvalósítását. Amint már erről szó esett, a Nyilatkozat, jellegénél fogva nem kötelező, de utal a tagállamok azon kötelezettségvállalására, hogy az ENSZ-szel együttműködve biztosítják az emberi jogok és alapvető szabadságok „általános és tényleges tiszteletbenntartását”.

A Nyilatkozat elévülhetetlen érdeme, hogy kísérletet tett egy közös fölfogás kialakítására és ezt az 1. cikkében így foglalta össze: „*Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell hogy viseltessenek.*” Ez a cikk hosszú vajúdas eredménye volt.

Az eredeti javaslat az volt, hogy:” Minden ember méltóságban és jogaiban szabadnak és egyenlőnek születik, és minthogy a természet értelemmel és lelkiismerettel ruházta föl, embertársaival kialakult kapcsolatainak alapja a testvériség”.

---

²²¹ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, ENSZ, WFUNA, 1985

Ez a megfogalmazás éles vitákat eredményezett, ezért a belga és kínai szakértők a „természet” szó elhagyását javasolták.

Az argentin, a bolíviai, a brazil és a kolumbiai küldöttek ezután benyújtott, bibliai ihletésű módosító javaslata a következő volt:” Minden ember méltóságban és jogaiban szabadnak és egyenlőnek születik. Az ember, akit Isten saját képére és hasonlatosságára teremtett, értelemmel és lelkiismerettel bír, s ekként embertársaihoz fűződő kapcsolatainak alapja a testvériség.”²²² Ezt a javaslatot azonban, a szovjet, francia és ecuadori küldött nem tartott elfogadhatónak, így végül egy semlegesebb megfogalmazásban, a fent idézett 1. cikkben állapodtak meg. A Nyilatkozat 2. Cikke tartalmazza a nemzetközi jog egyik alapelvét **a diszkrimináció általános tilalmát**, azaz kimondja, hogy: „Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonna, születésre vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.” Továbbá nem lehet semmiféle megkülönböztetést tenni annak az országnak vagy területnek politikai, jogi vagy nemzetközi helyzete alapján sem, amelynek a személy állampolgára, illetve attól függően, hogy az illető ország szuverenitása korlátozott-e vagy sem.

A Nyilatkozat 3–21. cikkei az ún. **polgári és politikai jogokat** foglalják magukba, történetesen: ►a személynek az élethez és a szabadsághoz valamint a biztonsághoz való jogát (3. cikk), ►a rabszolgaság és a rabszolga kereskedés tilalmát (4. cikk), ►a kínvallatás vagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító bánásmód vagy büntetés tilalmát (5. cikk) ►a törvény előtti jogalanyiség elismerésének jogát (6. cikk), ►a törvény előtti egyenlőséget és a törvény egyenlő védelmét (7. cikk), ►a tényleges jogorvoslathoz való jog (8. cikk), ►az önkényes letartóztatás, őrizetbe vétel vagy száműzés tilalmát (9. cikk), ►a független és pártatlan bíróság általi méltányos és nyilvános tárgyaláshoz való jog (10. cikk), ►az ártatlanság védelméhez való jogot, ill. a nullum crimen sine lege elvét.(11. cikk), ►a magánéletbe, a családi ügyekbe, a lakóhely megválasztásába vagy levelezésbe való önkényes beavatkozás tilalma, továbbá az ilyen beavatkozásokkal vagy sértésekkel szembeni törvényes védelem jog (12. cikk), ►a

szabad mozgáshoz való jog és a lakóhely szabad megválasztásának joga, továbbá a saját ország elhagyásának és az oda való visszatérésnek joga (13. cikk), ►a menedékjog és a menedékjog megadásának tilalma közönséges bűncselekmények miatti üldözés esetén (különösen az ENSZ céljaival és elveivel ellentétes tevékenység esetén (14. cikk), ►az állampolgársághoz való jog ill. az állampolgárságtól való megfosztás és az állampolgárság megváltoztatására irányuló önkényes magatartás tilalma (15. cikk), ►a házassághoz és a családalapításhoz való jog, mind a férfiak, mind a nők vonatkozásában, fajon, nemzetiségen vagy valláson alapuló korlátozás nélkül, ill. a férfiak és nők egyenlő jogainak deklarációja mind a házasság tartama alatt, mind a házasság felbontása tekintetében. A házasságot csak a jövő házasársak szabad és teljes beleegyezésével lehet kötni, ►a Nyilatkozat elismeri a családot, mint a társadalom természetes és alapvető alkotóelemét, melynek joga van mind a társadalom, mind az állam védelmére (16. cikk), ►az egyéni és kollektív tulajdonjog, ill. a tulajdontól való önkényes megfosztás tilalma (17. cikk), ►a gondolat, a lelkiismeret és vallásszabadság, ill. a meggyőződés megváltoztatásának szabadsága, továbbá a vallásnak vagy a meggyőződésnek akár egyénileg, akár együttesen, akár nyilvánosság előtt, akár a magánéletben, oktatásban gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatása (18. cikk), ►a vélemény és kifejezés szabadsága, ill. a véleménynyilvánítás miatti zaklatás tilalma, a határokon való tekintet nélküli kutatás és információ terjesztés (19. cikk), ►a békés célú gyülekezési és egyesülési szabadság, ill. valamely egyesületbe való belépésre való kötelezés tilalma (20. cikk), ►közügyek intézésében való közvetlen vagy közvetett részvétel, a közszolgálati állásokhoz való hozzáférhetőség, az időszakonként tartandó tisztességes választások megtartásának kötelezettsége (21. cikk).²²³

A Nyilatkozat 22–27. cikkei az ún. *gazdaság, szociális és kulturális jogokat* tartalmazzák a következő képen: ►a szociális biztonsághoz való jog (22. cikk), ►a munkához és a munka szabad megválasztásához a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez való jog, ill. a munkanélküliség elleni védelemhez való jog. Az egyenlő munkáért, bármilyen megkülönböztetés nélkül egyenlő bérhez való jog. A

²²² Jean-Marie Lustiger: Emberhez méltón, Virgilia Kiadó, Budapest, 1997.21.o

²²³ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, ENSZ, WFUNA, 1985

méltányos és kielégítő fizetéshez való jog, amely az egyén és családja számára az emberi méltóságnak megfelelő létet biztosít, ill. a személy joga a pihenéshez, a szabadidőhöz, a munka időtartamának ésszerű korlátozásához, valamint az időszakonkénti fizetett szabadsághoz. (23. cikk), ►a pihenéshez, a szabadidőhöz, a munkaidő ésszerű korlátozásához és az időszakos fizetett szabadsághoz való jog (24. cikk), ►az egészség és jóllét biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, nevezetesen élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, valamint a szükséges szociális szolgáltatásokhoz való jog, továbbá a munkanélküliség, betegség, rokkantság, özvegység, öregség esetére, ill. az olyan esetekre szóló biztosításhoz való jog, amikor létfenntartási eszközeit akaratától független körülmények miatt valaki elveszíti. Az anyáknak és gyerekeknek különleges segítséghez és támogatáshoz való joga, ez utóbbiaknál családi jogállásuktól függetlenül. (25. cikk), ►a neveléshez való jog, ezen belül is: ingyenes és kötelező elemi és alapvető oktatás, általánossá tett technikai és szakoktatás, ill. „a felsőbb tanulmányokra való felvételnek mindenki előtt – érdeméhez képes – egyenlő feltételek mellett nyitva kell állnia”. A szülőket elsőbbségi jog illeti meg a gyermekeiknek adandó nevelés megválasztásában. (26. cikk), ►a kulturális életben való szabad részvételhez, a művészetek élvezéséhez, valamint a tudomány haladásában és az abból származó jótéteményekben való részvételhez való jog; továbbá a tudományos, irodalmi és művészeti termékekhez fűződő erkölcsi és anyagi érdekek védelméhez való jog (27. cikk).

A Nyilatkozat 28–30. cikkei általános rendelkezéseket fűznek a jogok gyakorlásához, melyben leszögezik, hogy minden személynek joga van ahhoz, hogy mind társadalmi, mind a nemzetközi viszonyok terén a Nyilatkozatnak megfelelő rendszer uralkodjon. Ennek a cikknek az értelmében, minden egyén elméletileg fel van jogosítva arra, hogy a Nyilatkozatba személyeknek kötelességeik is vannak a közösséggel szemben, továbbá a Nyilatkozat kimondja „jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávetve más korlátozásnak, mint amelyet a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom erkölce, közrendje és általános jólléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít. Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek

céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.” A Nyilatkozat továbbiakban kimondja, hogy annak egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy bárkit (állam, csoport, egyén) is feljogosítana arra, hogy a Nyilatkozatban deklarált jogok és szabadságok megsemmisítésére irányuló tevékenységet fejtsen ki, vagy ilyen cselekményt elkövessen.

A Nyilatkozat megalkotói tisztában voltak azzal, hogy az elfogadás önmagában még nem teszi lehetővé, hogy mindenki megismerhesse az abba foglalt jogokat, ezért a Nyilatkozat kimondja, hogy az egyén és a társadalom minden szerve állandóan szem előtt kell, hogy tartsa a Nyilatkozatot és oktatás, nevelés útján elő kell mozdítani e jogok és szabadságok tiszteletben tartásának kifejlesztését. A Deklaráció elfogadásának napját, december 10–ét az ENSZ 1950. évi ülészaka az Emberi Jogok Napjának nyilvánította, és azóta minden évben világszerte megemlékeznek e dokumentum jelentőségéről, és újból és újból felhívják a figyelmet annak időtálló mondandójára.

3. A Teheráni Nyilatkozat

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata elfogadásának 20. évfordulóján, 1968–ban az ENSZ és tagállamai szükségesnek látták a tapasztalatok átfogó elemzését és a következtetések levonását. A Teheránban, 1968. április 22. és május 13. között megrendezett nemzetközi konferencián felhívást bocsátottak ki, melyben leszögezték, hogy az államok felelősek az emberi jogok maradéktalan megvalósításáért és a még fennálló főbb problémák és akadályok leküzdésére a kormányoknak fokozott erőfeszítéseket kell tenniük, hogy minden emberi lénynek olyan életet biztosítsanak, mely megfelel a szabadság és a méltóság követelményeinek.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának elfogadása óta eltelt 20 esztendő tapasztalatairól és az ENSZ jövőbeni programjáról a Konferencia Nyilatkozatot fogadott el, melyben ünnepélyesen kinyilvánította, hogy *„imperatív követelmény, hogy a nemzetközi közösség tagjai eleget tegyenek ünnepélyesen vállalt kötelezettségeiknek az emberi jogok és alapvető szabadságok védelme és tiszteletben tartásának elősegítése*

érdekében, faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény alapján tett megkülönböztetés nélkül”.²²⁴

A *Teheráni Nyilatkozat* megállapította, hogy az ENSZ, annak szakosított szervei, továbbá a regionális kormányközi szervezetek számos fontos nemzetközi okmányt fogadtak el ugyan 1948 óta, azonban az emberi jogok és szabadságok megvalósítása terén még sok a tennivaló. A kérdés megvalósításának kulcsa az egyes államok kezében van, mivel elsősorban az állam jogrendjének kell diszkrimináció–mentesen biztosítani elsősorban: a szólás, az információ, a lelkiismeret és vallás szabadságát és az egyénnek azt a jogát, hogy állama politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi életében részt vegyen.

Külön foglalkozik a *Teheráni Nyilatkozat* a faji megkülönböztetés kérdésével, amely az emberi jogok durva megtagadását jelentik és amelyek az emberiség elleni bűncselekményekhez vezetnek, súlyosan veszélyeztetve a nemzetközi békét és biztonságot. Az emberi jogok agresszió vagy bármilyen fegyveres konfliktus során történő tömeges megsértésével kapcsolatban, a nemzetközi közösségnek együtt kell működni; egyrészt hogy megelőzzék, másrészt hogy felszámolják azokat.

A *Teheráni Nyilatkozat* értékelte az ENSZ Fejlődés Évtizedének programját, amely képtelen volt a gazdaságilag fejlett és a fejlődő országok között mélyülő szakadék megszüntetésére. Ezzel kapcsolatban egy fontos alapelvet fogalmazott meg újra a *Teheráni Nyilatkozat* 13. cikke,²²⁵ miszerint: *„mivel az emberi jogok és az alapvető szabadságok elválaszthatatlan egységet alkotnak, a polgári és politikai jogok teljes megvalósítása a gazdasági, szociális és kulturális jogok biztosítása nélkül lehetetlen.”*

A *Nyilatkozat*, az ENSZ Alapokmánya által rögzített célok és feladatok megvalósításának egyik akadályát az analfabétizmus világméretű jelenségére vezeti vissza. A *Teheráni Nyilatkozat* kiadásának időpontjában az írástudatlanok számát mintegy 700 millióra becsülték. Az analfabétizmus felszámolásán túlmenően a *Teheráni Nyilatkozat* figyelmet szentelt a nők ellen irányuló diszkriminációra, a család és gyermekek védelmére, a fiatalabb nemzedékek törekvéseinek támogatására és a tudomány és technológia fejlődésével összefüggő kérdésekre. Jóllehet ez utóbbiak

²²⁴ Emberi Jogok Nemzetközi Okmányok Gyűjteménye, ENSZ, New York, Magyar verzió, Budapest, 1993 47.o.

roppant távlatokat nyitottak meg a gazdasági, szociális és kulturális fejlődés terén, egyidejűleg veszélyeztethetik is az egyének jogait és szabadságát. A leszerelés és a katonai célokra fordított anyagi források is belekerültek a Teheráni Nyilatkozatba, leszögezve, hogy a katonai célokra fordított anyagi erőforrásokat az emberi jogok és alapvető szabadságok előmozdítására kellene felhasználni, ezzel is hozzájárulva az általános és teljes leszereléshez. A Teheráni Nyilatkozat lényegében megerősítette az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában és más vonatkozó nemzetközi okmányokban foglalt elveket, arra ösztönözve minden népet és kormányzatot, hogy tegyen fokozott erőfeszítéseket azok megvalósítására.

4. A Nyilatkozat 50. évfordulója

1998–ban, a visszatekintés már ötven év tapasztalatait fogta át. Tekintettel a Nyilatkozat 50. Évfordulójára, az ENSZ, az Emberi Jogok Bizottságának javaslatára²²⁶ az ENSZ az 1998. esztendő, az „*Emberi Jogok Évének*” nyilvánította.²²⁷ A javaslat felhívta a Közgyűlés figyelmét arra, hogy az 1948. Évi Nyilatkozat elfogadása azon a felismerésen alapult, hogy a szabadság, az igazságosság és a béke megvalósítása a világon, az emberiség nagy családja valamennyi tagját megillető és elidegeníthetetlen méltóságon, egyenlő jogán alapul. A Nyilatkozat évfordulója – ahogy ez a nemzetközi szervezetek különböző évfordulóin szokásos – nem csak az ENSZ–et, hanem tagállamait is arra ösztönözte, hogy vessék össze az eredeti célokat a tényleges eredményekkel. Az Emberi Jogi Bizottság rámutatott arra, hogy a Nyilatkozat az elmúlt öt évtized alatt kedvezően hatott – mind a nemzeti, mind a nemzetközi – emberi jogi normák alakulására, de ennek ellenére azok tiszteletben tartása nem tekinthető se általánosnak, se teljesnek, mert a világ számtalan részén megsértették/megsértik azokat, és még mindig vannak emberek akik a nyomortól szenvednek és meg vannak fosztva

---

²²⁵ Op.cit.49.o.

²²⁶ United Nations Economic and Social Council, Commission on Human Rights resolutions 1996/42 and 1997/35, Preparations for the fiftieth anniversary of the Universal Declaration of Human Rights E/CN.4/RES/1997/35, 11 April 1997

²²⁷ UN General Assembly resolution 51/88

polgári, politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jogaiktól.²²⁸ Az évforduló arra is jó alkalmat nyújtott, hogy az 1993. évi Bécsi Emberi Jogi Világkonferencia Deklarációjának és Akcióprogramjának²²⁹ szellemében ráirányítsa a figyelmet a demokrácia és az emberi jogok kölcsönhatására, valamint a kulturális sokféleség és az emberi jogok tiszteletben tartásának kérdéseire. Ez utóbbi aktualitását az adta, hogy napjainkban is sok állam igyekszik kulturális, vallási hagyományaira hivatkozással korlátozni az emberi jogok érvényesülését, tagadva az emberi jogi normák egyetemes jellegét. Ezek elsősorban különböző társadalmi hierarchiák és előítéletek létezésében, a családban vagy törzsben uralkodó szokások és munkamegosztás fenntartásában, az állammal vagy uralkodókkal szembeni feltétlen lojalításban és engedelmisségben, továbbá a közösség érdekeinek általánosan az egyén érdekei felé emelésében nyilvánulnak meg.²³⁰ Ha megtagadnánk a Nyilatkozatban szereplő egyetemességet, amely – mint erre már utalás történt – egyik kiemelkedő jellemzője az emberi jogoknak, akkor az emberi jogokat egy szűk réteg privilégiumává degradálnánk, amely elsősorban a nyugat-európai államok történelmi fejlődésében gyökeredző, „jogi terméké” válna. Természetesen tagadhatatlan, hogy az emberi jogok kialakulásának folyamata leginkább az európai kultúra és jog fejlődésében tapintható ki, de abban nem csak az európai, hanem valamennyi civilizáció összetett – morális, vallási és kulturális – hatása is vitathatatlanul kimutatható, még ha azokat nem is „emberi jogoknak” nevezték.

Amint azt Donelly megfogalmazta: „Az emberi jogok úgynevezett nem-nyugati koncepciói tulajdonképpen nem emberi jogi koncepciók, hanem az emberi méltóság olyan alternatív koncepcióit foglalják magukba, amelyek nem az emberi jogokkal, hanem más eszközökkel próbálják realizálni ezt a méltóságot. Minden közösségnek megvan a maga elképzelése az emberi méltóságról, de az emberi jogok fogalma és gyakorlata, mint minden egyén egyenlő és elidegeníthetetlen jogai a társadalommal és az

²²⁸ „Concerned that the international human rights standards are not fully and universally respected and that human rights continue to be violated in all parts of the world, and that people still suffer misery and are deprived of the full enjoyment of their civil, cultural, economic, political and social rights...”
Op.cit. p.1.

²²⁹ „the universal nature” of all human rights and fundamental freedom is „beyond question”
„All human rights are universal, indivisible and interdependent and interrelated” The legal obligation is reaffirmed for all States to promote „universal respect for, and observance and protection of, all human rights and fundamental freedom for all” A/CONF.157/23, June 1993

állammal szemben, csak a modern nyugaton bukkan fel, főleg a modern piacok és modern államok felemelkedésével összefüggő társadalmi változásokra adott válaszképpen.”²³¹ A Szerző szerint, nem is annyira egyetemes emberi jogokról, hanem „egyetemes morálról” lehet beszélni.

A Nyilatkozat elfogadása óta eltelt 50 év sem bizonyult elegendőnek annak megválaszolására, hogy a kultúra – amely az egyén identitásának illetve önmeghatározásának elsődleges forrása illetve kifejeződése annak, hogy az egyén milyen csoporthoz tartozik – hogyan gazdagíthatja az emberi jogokat, hogyan létezhetnek az egyetemes emberi jogok egy kulturálisan többféle világban? Kérdés az is, hogy az egyre inkább integrálódó világ, hogyan tudja a kulturális sokféleséget tiszteletben tartani, nem elkerülhetetlen-e egy globális kultúra kialakulása? Egyáltalán, egy globális kultúra kifejlődhet-e az emberi méltóság és tolerancia vezérelve alapján? Minden bizonnyal a kulturális sokféleség gazdagíthatja az egyetemes értékeket, de ugyanakkor el is téríthet az egyetemességtől. A kulturális relativizmus extrém esetben gyengítheti a nemzetközi jog és az emberi jogok nemzetközi rendszerét, és az államok erre való hivatkozással figyelmen kívül hagyhatják vagy megsérthetik az emberi jogokat.²³² Amennyiben azonban az egyes államok, nemzetközi szinten kötelezettséget vállalnak bizonyos emberi jogi normák betartására, akkor ezen normák kötelező ereje azokat az egyes államok kulturális hagyományai fölé emeli. Az emberi jogi normák, amelyek egyfajta minimális követelmény szintnek is tekinthetők, tág teret engednek a kultúra kibontakozására, így többek között; biztosítják a kulturális életben való

²³⁰ Ayton–Shenker, D.: The Challenge of Human Rights and Cultural Diversity: Universal Human Rights and Cultural Relativism, United Nations Background Note, URL: www.un.org/rights/dpi1627e.htm

²³¹ Donnelly, J.: Universal Human Rights in Theory and Practice, Ithaca, Cornell University Press, 1986. p.2.

²³² „Cultural relativism in the assertion that human values, far from being universal, vary a great deal according to different cultural perspectives. Some would apply this relativism to the promotion, protection, interpretation and application of human rights which could be interpreted differently within different cultural, ethnic, and religious traditions. In other words, according to this view, human rights are culturally relative rather than universal. Taken to its extreme, this relativism would pose a dangerous threat to the effectiveness of international law and the international system of human rights that has been painstakingly constructed over the decades. If cultural tradition alone governs State compliance with international standards, then widespread disregard, abuse and violation of human rights would be given legitimacy.”

Ayton–Shenker, D.: The Challenge of Human Rights and Cultural Diversity: Universal Human Rights and Cultural Relativism, United Nations Background Note, URL: www.un.org/rights/dpi1627e.htm

részvételt, a művészetek élvezetét, a kulturális örökség védelmét, az etnikai, vallási, nyelvi kisebbségek védelmét, a gyülekezési és egyesülési szabadságot, a gondolat, lelkiismereti és vallási szabadságot, az oktatáshoz való jogot, a véleménynyilvánításhoz való jogot és kimondják a diszkrimináció tilalmát is.

A kulturális sokféleség, a kultúrához való jog azonban nem lehet felhatalmazás; a kínzások, gyilkosságok, népirtások, nemi, fajon, valláson, nyelven alapuló diszkrimináció vagy az egyetemes emberi jogi normák és alapvető szabadságok nemzetközi jogon nyugvó rendszerének megsértéséhez. Egyetlen állam kulturális gyakorlata még részben sem legalizálhatja a rabszolgaságot, vagy ahhoz hasonló gyakorlatot, a nőekkel, kisebbségekkel vagy a társadalom más tagjaival szemben alkalmazott diszkriminációt vagy például a gyermekmunkát és a kényszerű prostitúciót, az embertelen, lealacsonyító bánásmód vagy büntetés alkalmazását.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kulturális integritás és különbözőség, amennyiben azok a diszkrimináció mentességen, a tolerancián és a kulturális pluralitás elvén alapulnak, elősegítik az emberi jogok fokozottabb tiszteletbetartását és védelmét. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozat 50. évfordulója alkalmából meghirdetett „Emberi Jogok Éve”, amely 1997. december 10–től 1998. december 10–ig tartott, a jövőre tekintve, hét alapvető irányt határozott meg az emberi jogok védelme érdekében. Elsődleges cél, valamennyi ember méltóságának a tiszteletben tartása, hangsúlyozva az *emberi jogok egyetemes jellegét*, és azt, hogy a szabadság, egyenjogúság, a diszkrimináció mentesség, mint alapvető jogok mindenkit, így a legsebezhetőbb csoportokat: gyerekeket, kisebbségeket, bennszülötteket, menekülteket, hontalanokat, fogyatékosakat és a bevándorló munkásokat is megilletik. Az emberi jogok az *emberiség közös nyelve* kell, hogy legyen, amely előmozdítja az egyetemes emberi jogi kultúrát, az emberi jogok oktatását, a nemek közötti egyenjogúságot, és az emberi jogok szellemében hozzájárul a tolerancia és a globális együttműködés kialakításához. *A nők jogainak*, mint emberi jogoknak a biztosítása minden ember felelőssége, amely elsősorban a nők elleni erőszak valamennyi formája elleni fellépést, a nőknek a fejlődésben való teljes részvételi jogának a biztosítását, a gender egyenjogúság megvalósítását jelenti. Ezeknek a céloknak az elérésében az NGO-k és más fontos szervezetek is fontos szerepet kell, hogy játszanak.

*Az emberi jogokat, demokráciát és fejlődést, a jövő irányjelzőinek kell tekinteni, a fejlődéshez való jogot úgy kell értelmezni, hogy a fejlődés központi alanya az ember. Küzdeni kell a szegénység ellen és a pluralista társadalmon belül ki kell alakítani a demokratikus intézményeket és meg kell valósítani a jog uralmát. A civil társadalom, az emberi jogok előremozdító ereje, amely erősíti az egyéni és kollektív felelősséget, és a nem-kormányzati szervek fontos szereplői ennek a folyamatnak, az emberi jogok védelmének. Az emberi jogok teljessé válása és kihívásai; ez egyrészt a gyarmatok felszabadítását és az apartheid felszámolását, másrészt a faji megkülönböztetés és az idegengyűlölet valamennyi formája elleni harcot és az emberi jogi eszközök általános ratifikációját jelenti. Az ENSZ és az emberi jogi akciók; ebben az irányelvben, a technikai együttműködés erősítését, a tanácsadó szolgálatok tevékenységének fokozását, az emberi jogi szerződések betartatásán munkálkodó testületek és az egyes országok jogvédő mechanizmusainak együttműködését szorgalmazzák, és felhívják a figyelmet az emberi jogok megsértése áldozatainak fokozottabb védelmére is.*²³³

A Nyilatkozat 50. évfordulóján²³⁴ megrendezett konferenciák²³⁵ és nyilatkozatok²³⁶ alapján megállapítható, hogy a Nyilatkozat, amelyet a II. világháború traumáinak hatására fogalmaztak meg; erkölcsi, politikai és jogi hatást gyakorolt számtalan nemzetközi és hazai intézményre és az egyes államok alkotmányaira.²³⁷ Azt is megállapították, hogy a Nyilatkozat semmit sem veszített az aktualitásából,

²³³ ECOSOC, E/CN.4/RES/1997/35 pp.3–4.

²³⁴ UN High Commissioner for Human Rights, URL: www.unhchr.ch/html/50th/50kit1.htm 1998, 50th Anniversary of the Universal Declaration on Human Rights

²³⁵ L'effectivité de la protection des droits de l'homme 50ans après la Déclaration universelle, Colloque régional européen, Strasbourg, 2–4 septembre 1998, Palais de l'Europe
Rapport Général:Présentation des Conclusions et des Recommendations du Colloque par Hanna Suchoska 50DUDH(98)10

²³⁶ Statement of Kofi Annan, Secretary–General of the UN, December 1998, URL: www.un.org
„And as this century's bloody history has taught us, the absence of human rights and tolerance is more than a denial of human dignity; it is also the root of the suffering and hatred that breed political violence and inhibit economic development. Human rights are the touchstone for all that the UN aspires to achieve in its global mission of peace and development. The gains of half a century include an impressive body of laws and a growing global consciousness about the centrality of human rights. The Declaration has been translated into more than 200 languages .Its tenets have been woven into the fabric of national and international life. Indeed it is a living document that has stood the test of time and takes on greater force—both ethically and juridically—with every passing year. This is a great success, on paper. Our challenge now is clear: to do better where we have fallen short, and bring human rights more fully to life on the ground, in people's daily lives.”

²³⁷ Executive Summary of UNHCHR , 10th December of 1997, 50th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, URL: www.unhchr.ch/htm

változatlanul előfordul az emberi jogok súlyos és tömeges megsértése,²³⁸ és változatlanul szükség van az ENSZ és a tagállamok erőfeszítéseire és együttműködésére.²³⁹

II. RÉSZ; AZ EMBERI JOGI NORMÁK ÉS AZ ENSZ

1. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (CCPR)²⁴⁰

Visszakanyarodva az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kialakulásának eseményeihez, az ENSZ folyamatosan munkálkodott az emberi jogok kodifikálásán, és tekintettel arra, hogy a Gazdasági és Szociális Tanács már 1946-ban szorgalmazta, hogy készítsék el az Emberi Jogok Nemzetközi Chartáját, 1947-ben pedig az Emberi Jogok Bizottsága úgy határozott, hogy ennek a dokumentumnak egyrészt az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációjából, – amit 1948-ban el is fogadtak – másrészt az Emberi Jogok Egyezségokmányából kell állnia. Az Emberi Jogok Bizottsága ki is dolgozott egy tervezetet, amely csak a polgári és politikai jogokkal foglalkozott, amit több állam is kifogásolt. Az ENSZ közgyűlés 1952. február 5-én egy kompromisszumos javaslatot fogadott el az 5043 (VI) számú határozatával, amely végül két különálló tervezet elkészítésével bízta meg az Emberi Jogok Bizottságát. 1966. december 16-án került sor a két dokumentumnak: a *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának aláírására.*

Az emberi jogok egyik alapdokumentuma minden bizonnyal, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amely nem csak tartalmát illetően különbözik a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi

²³⁸ „Il est apparu que les sociétés, les nations et certains individus n'étaient pas encore suffisamment attachés au concept des droits de l'homme pour s'empêcher d'infliger des souffrances, de violer, de torturer ou de se livrer à des massacres. Il semblerait que, sans garde-fous, certains continuent à détruire tout ce que d'autres ont essayé de construire au cours du demi-siècle écoulé.” Rapport Général: Présentation des Conclusions et des Recommandations du Colloque par Hanna Suchoska 50DUDH(98)10

²³⁹ Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/51/36, 18 September 1996

Egyezségokmányától, hanem abban is, hogy a jogok felsorolása mellett egyértelmű garanciákat is tartalmaz. Amíg a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya csak arra kötelezi a részes államokat, hogy lehetőségeikhez képest tegyenek megfelelő lépéseket az okmányban elismert jogok gyakorlásának biztosítására, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya ezt az államok azonnali kötelességének tekinti.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya,²⁴¹ melyet az ENSZ közgyűlés 1966. december 16-án 2200A(XXI.) számú határozatával fogadott el, az ENSZ Alapokmányából folyó kötelezettségekkel összhangban álló rendelkezéseket tartalmaz.²⁴²

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával szemben, a I. rész 1. cikkében kimondja a népek önrendelkezési jogát, beleértve a természeti kincsek és erőforrások feletti szabad rendelkezést is. Az önrendelkezéshez való jogról szóló alapelvet az ENSZ már 1960. december 14-én, a 1514(XV). számú határozatában leszögezte, miszerint: „minden népnek joga van az önrendelkezésre, és ennek a jognak értelmében szabadon határozza meg politikai helyzetét és valósítja meg gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését”. Ennek az elvnek a deklarálása elősegíti a népek önrendelkezési jogának megvalósítását és a kölcsönös előnyök elvén alapuló nemzetközi gazdasági együttműködést. Az Egyezségokmány II. része rendelkezik egyrészt a diszkrimináció tilalmáról, másrészt a részes államok kötelezettségeiről.

Az Egyezségokmányban részes minden állam köteles az abban elismert jogok vagy szabadságok megsértése esetén hatékony jogorvoslatot biztosítani még akkor is, ha a jogok megsértését hivatalos minőségben eljáró személyek követték el. A jogorvoslattal kapcsolatban az Egyezségokmány kimondja, hogy az illetékes hatóságoknak fejleszteni kell a bírói jogorvoslat lehetőségeit és a helytállóan elismert jogorvoslatnak érvényt is kell szerezniük.

Bár az Egyezségokmány 2. cikk 1. bekezdésében a diszkrimináció általános tilalma utal a nemek szerinti különbségtételre is, a 3. cikk külön is hangsúlyozza, hogy a

---

²⁴⁰ Covenant on Civil and Political Rights(CCPR)

²⁴¹ Op.cit.20-42.o.

²⁴² Nowak, M.: U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary, Kehl: Engler Publishers, 1993

részes államok kötelesek valamennyi polgári és politikai jog tekintetében biztosítani a férfiak és nők egyenjogúságát. Jelentős az Egyezségokmány 4. cikke, amely tételesen felsorolja, hogy melyek azok az emberi jogok, melyek még szükségállapot esetében sem korlátozhatók. Ezek: ►*az élethez való jog*, ez azt jelenti, hogy minden emberi lénynek veleszületett joga van az életre és attól senkit sem lehet önkényesen megfosztani. A halálbüntetést csak a legsúlyosabb bűncselekményekért lehet kiszabni és ez nem állhat ellentétben az Egyezségokmány rendelkezéseivel sem a népirtás bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezményel. Halálbüntetést csak az illetékes bíróság által hozott jogerős ítélet alapján lehet végrehajtani. A halálraítélteknek joguk van kegyelmet vagy a büntetés megváltoztatását kérni és nem lehet kiszabni a 18. életévüket be nem töltött személyek által elkövetett bűncselekmények miatt és azt terhes nőknél nem lehet végrehajtani. (6. cikk);²⁴³ ►*a kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánás vagy büntetés tilalma, ill. a beleegyezés nélküli orvosi vagy tudományos kísérletek tilalma* (7. cikk); ►*a rabszolga-kereskedelem és a szolgaságban tartás tilalma* (8. cikk 1–2. bekezdései); (a 8. cikk rendelkezik a *kényszer- vagy kötelező munka végzéséről is.*); ►*a szerződéses kötelezettségek nem teljesítése miatti börtönbüntetés tilalma* (11. cikk); ►*a nullum crimen sine lege elvének tiszteletben tartása*, amely a kiszabandó büntetésre is vonatkozik (15. cikk); ►*a jogképesség elismeréséhez való jog* (16. cikk); ►*a gondolat, a lelkiismeret és a vallás, ill. a meggyőződés szabadsága*. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy meggyőződését vallásos cselekmények és szertartások végzése útján akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa, gyakorolhassa és taníthassa, továbbá senkit sem lehet olyan kényszernek alávetni, amely csorbítaná ezt a jogot, továbbá ezt a szabadságot csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek a közbiztonság, a rend, a közegészség, az erkölcs, vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek.

²⁴³ <http://www.onesrc.net/> Meg kell jegyezni, hogy az ide tartozó számtalan kényes kérdéskör, pl. az abortusz, eutanázia, halálbüntetés a fegyveres konfliktusok során bekövetkező halálesetek, mind-mind állandó vita forrásai szerte a világban. Mivel ezek a kérdéseknek a megítélése erősen függ, morális, etikai megfontolásoktól is, és az egyén vallásos valamint politikai meggyőződése is befolyásolja az álláspontok kialakulását, a viták csak ideiglenesen zárhatók le. A lényeg azon van, hogy *önkéntesen ne lehessen senki életét kioltani.*

A szülőknek, ill. törvényes gyámoknak joguk van arra, hogy gyermekeik vallásos és erkölcsi nevelését saját meggyőződésüknek megfelelően biztosítsák. (18. cikk).

Az Egyezségokmány 20. cikke olyan rendelkezést tartalmaz, amely korábban nem szerepelt az emberi jogok megfogalmazásakor, ez pedig a *háborús propaganda tilalma*. Ennek értelmében minden háborús propagandát törvényben meg kell tiltani, beleértve a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat (20. cikk). Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához képest új elemet tartalmaz az „élethez való jog”-ról szóló 6. cikk 3. bekezdése. Ez a cikk, összhangban az ENSZ 1948. december 19-én elfogadott egyezményével, mely a népirtás büntettének megelőzéséről és megbüntetéséről szól, a *népirtás tilalmát* fogalmazza meg, hangsúlyozva, hogy egyetlen részes állam sem térhet el attól a kötelezettségétől, hogy az ilyen eseteket a megelőzze illetve megbüntesse. Az Egyezségokmány összefoglalja, mindazokat a jogokat, amelyek védelme a szabadság, az igazságosság és a világbéke alapjait képezik, így a *szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jogot*, amely szerint senkit sem lehet önkényesen őrizetbe venni vagy letartóztatni, ill. szabadságától másként megfosztani. A letartóztatott személyeknek joguk van ahhoz, hogy őket a letartóztatás okaitól és az ellenük emelt vádokról, a legrövidebb időn belül tájékoztassák. Akit bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak és ezért őrizetbe vesznek vagy letartóztatnak, joga van ahhoz, hogy a legrövidebb időn belül bíró vagy más hatósági személy elé állíttassanak, továbbá hogy ügyükben ésszerű határidőn belül tárgyalást tartsanak, vagy szabadlábra helyezték őket. Akit szabadságától őrizetbe vétel vagy letartóztatás útján fosztottak meg, jogosult a bírósághoz fordulni, hogy az késedelem nélkül döntsön a fogva tartás törvényességéről és amennyiben törvénytelenéget állapítana meg, úgy tegye meg a szükséges intézkedéseket. Amennyiben a fogva tartás vagy letartóztatás törvénytelen, az érintett személyeknek kártalanításhoz van joguk és ez a jog ki is kényszeríthető. (9. cikk)

A szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jogot illetően, nem ez az egyetlen ENSZ dokumentum, amely a kérdést szabályozza. Említést érdemelnek, az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa 1957. július 31-én, ill. 1977. május 13-án elfogadott 663(XXIV), ill. 2076(LXII) számú határozataiban elfogadott az” *Elitéltek*

*bánásmódjára vonatkozó Minimális Standard szabályok*²⁴⁴ is, amely részletesen taglalják; a fogva tartottak különböző kategóriáinak elkülönítését, elhelyezését, a személyi higiénia, a ruházat és ágynemű, az ételmezés, a testedzés és sport, az egészségügyi szolgálat, a fegyelem és fenytítés, a kényszereszközök, a fogva tartottaknak nyújtandó tájékoztatás és panaszjog, a külvilággal való kapcsolattartás, a fogva tartottak személyi tulajdonának megőrzése, könyvek, a vallás, az elhalálozásról, a betegségről, átszállításról stb. szóló értesítés, a fogvatartottak szállítása, az intézet személyi állománya és az ellenőrzés kérdéseit. Az ENSZ Közgyűlése 1979. december 17-én a 34/169 számú határozatában továbbá elfogadta a „*Rendfenntartó erők tisztviselőire vonatkozó Magatartási Szabályzatot*”²⁴⁵ is, ill. az elítéltek egy különös kategóriájának, a halálbüntetésre ítélték jogainak védelmében az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa 1984. május 25-én az 50/1984. számú határozatában megfogalmazta az ilyen elítéltek védelmét biztosító garanciákat is. Lényegesek ezek a szabályok, hiszen ezek a fogvatartottak valamennyi kategóriájával kapcsolatos bánásmódot kívánják egy egységes, minimális követelménynek megfelelően rendezni, mindenfajta megkülönböztetés nélkül, így elsősorban: fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, a politikai vagy egyéb meggyőződésre, nemzeti vagy szociális származásra, vagyonra, születésre, vagy más státuszra tekintet nélkül. A Szabályok megfogalmazásakor azonban tisztában voltak azzal, hogy a világon levő jogi, szociális, gazdasági és földrajzi körülmények különbözősége miatt, nem minden szabály alkalmas arra, hogy mindenütt, mindenkor érvényesülhessenek. Alapelvként mondják ki, hogy a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és emberi méltóságuk tiszteletben tartásával kell bánni, és a vádlottakat az elítéltektől el kell különíteni. A fiatalkorú vádlottakat ezen túlmenően a felnőttektől el kell különíteni és ügyükben a lehető legrövidebb időn belül kell dönteni.²⁴⁶

²⁴⁴ Op.cit. 208.o.

²⁴⁵ Op.cit. 250.o.

²⁴⁶ Az ENSZ Közgyűlése 1985. november 29-i 40/33. számú határozatával elfogadta az ún. „Beijing Szabályokat” „az ENSZ Minimális Standard Szabályai a fiatalkorúak vonatkozásában érvényesülő igazságszolgáltatásról”, amely mind meghatározza a „fiatalkorú”, a „fiatalkorú elkövető” és a „bűncselekmény” fogalmát és meghatározza a fiatalkorúak vonatkozásában alkalmazandó szabályokat mind a nyomozás és a bünvádi eljárás során, mind bírói döntés és intézkedés során. A nyilatkozat külön tartalmazza az ún. „nem-intézményi bánásmódot” és az ún. „intézeti bánásmódot” is. Op.cit.263–291.o.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik, a *szabad mozgáshoz és tartózkodási hely szabad megválasztásához való jog*. Ez természetesen azokat a személyeket illeti csak meg, akik a személyeknek, akik törvényesen tartózkodnak valamely állam területén. Az Egyezségokmány kimondja, hogy mindenki szabadon elhagyhat bármely országot, ideértve saját országát is, és ezt a jogot csak az állam biztonságának, a közrendnek, a közegészségügynek, a közerkölcsnek, valamint mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében az Egyezségokmányban elismert egyéb jogokkal összhangban lehet korlátozni. E cikk értelmében senkit sem lehet megfosztani attól a jogától, hogy saját országába beléphessen (12. cikk).

Ha figyelembe vesszük az Egyezségokmány megalkotása idején érvényesülő politikai viszonyokat, a szabályok érvényesülésére nem lehetett komolyan számítani a nem–demokratikus berendezkedésű államokban, történetesen a szovjet befolyási övezethez tartozó országokban. A közép és kelet–európai országokban ennek a jognak a megvalósításáról, csak az 1989/90. években lezajlott politikai változások után lehetett beszélni, amikor ezekben az államokban lefektették a demokratikus intézményrendszer alapjait és megszülettek az első, már korszerűnek nevezhető alkotmányos valamint idegenrendészeti szabályok.²⁴⁷ Ugyanezek a megjegyzések vonatathatók az Egyezségokmánynak, a *külföldiek kiutasítással szembeni védelmét* szabályozó cikkére is. Ez cikk szerint a külföldieknek joguk van az illetékes hatóságok előtti jogorvoslatra és amennyiben jogosan tartózkodnak egy részes állam területén, csak kényszerítő állambiztonsági okokból korlátozható ez a joguk. (13. cikk).

Részletesen szabályozza az Egyezségokmány a *biróság előtti egyenlőség, ill. ártatlanság védelmének* elvét. Ennek során, a tárgyalás menetét alkalmazandó garanciákat is részletesen felsorolva utal az Egyezségokmány az elítélteknek arra a jogára, hogy bizonyos esetekben, pl. téves döntés, kártalanítást kérhessenek. Ezen túlmentően leszögezi az Egyezségokmány, hogy senkivel szemben sem lehet büntetőeljárást indítani vagy büntetést kiszabni olyan bűncselekmény miatt, amely miatt az adott ország törvényének és büntető–eljárásának megfelelően jogerős ítélettel már elítélték vagy felmentették. (14. cikk)

---

²⁴⁷ Magyarországon pl.: 1993. évi.LXXXVI: tv. 1996. évi XXXVIII: tv, 1997.évi. CXXXIX: tv. Complex, CD Jogtár, KERSZÖV computer Kft. 2000

Az egyén magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatosan az Egyezmény tiltja az önkényes vagy törvénytelen beavatkozásokat és az egyén becsülete továbbá jó hírneve elleni jogtalan támadásokat, melyekkel szemben mindenkinek joga van a törvény védelmére (17. cikk). Természetesen a hangsúly ebben az esetben is, az „önkényes” és a „törvénytelen” szavakon van, mert egyéb esetekben – az egyes államok büntető-eljárásjogi szabályai – lehetővé teszik a törvényes beavatkozást.

Az Egyezségokmány leszögezi, hogy *nézetei miatt senki sem zaklatható, ill. mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, beleértve mindenféle adat és gondolat határokra való tekintet nélküli* – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más, tetszése szerinti módon történő – *keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.* Ezt a jogot csak törvénnyel lehet korlátozni, mégpedig: mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közrend, a közegészség vagy a közkereskedelmi jogok védelme érdekében. (19. cikk) Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 20. cikkével összhangban az Egyezségokmány elismeri a *békés gyülekezés jogát*, amelyet csak egy demokratikus társadalomban szintén csak az állam biztonsága, a közbiztonság és a közrend, a közegészség, a közkereskedelmi jogok vagy mások jogai és szabadsága védelme érdekében, törvényben megállapított módon korlátozhatók. (21. cikk) A gond valószínűleg a nem-demokratikus, vagy csak látszatra demokratikus államokkal van, melyekre sajnos napjainkban is akad szép számmal példa.²⁴⁸ E jogoknak a biztosítása egyre több lehetőség kínálkozik, hiszen az óta kialakultak és elterjedtek azok az új technológiák, amelyek forradalmi változásokat hoztak az emberi kommunikáció terén. Az Egyezségokmány megalkotásának, sőt hatályba lépésének idején sem voltak ismeretesek azok az elektronikus adatközlési és információs rendszerek, amelyek ma már szinte korlátlan lehetőségeket biztosítanak számunkra, hogy véleményünket megosszuk embertársainkkal. Ezek által a lehetőségek által az egyik oldalon félelmetesen megnöttek a közlési lehetőségek, a másik oldalon pedig annak a valószínűsége, hogy azzal mások jogait megsértjük – vagy egy más dimenzióból

közelítve – hogy vélemény nyilvánításainknak nem kívánatos következményei lehetnek. Az Egyezségokmány a másokkal való *szabad társulás jogát* is biztosítja, beleértve a szakszervezetek alakításához és az azokhoz való csatlakozás jogát is. Hasonlóan a fent említett korlátozásokkal, ezt a jogot is csak a törvényben megállapított esetekben szabad korlátozni és külön is történik arra utalás, hogy e jogoknak a fegyveres erők és a rendőrség tagjai által történő gyakorlását is korlátozni lehet. A rendelkezés összhangban áll a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek az „Egyesülési szabadságról és a Szervezkedési jog védelméről” szóló 1948. évi egyezményében rögzített elvekkel is.²⁴⁹ E szerint az Egyezségokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az idézett Egyezményben részes államokat olyan törvényhozási intézkedésekre vagy a törvény oly módon való alkalmazására, amely csorbítja az abban meghatározott biztosítékokat (22. cikk).

Ennek a kérdésnek a sajátos aktualitását az adja meg, hogy a nagy multinacionális vállalatok megjelenésével, a globalizáció hatására, ezeknek a jogoknak a biztosítása nem valósítható meg a hagyományos törvényi szabályozással, mert a multinacionális vállalatok hatása és összefonódása a politikai elittel új helyzetet teremtett a világ sok államában, ahol félve ezen vállalatok esetleges áttelepülésétől – és annak nem kívánatos gazdasági hatásaitól – szemet hunynak a szakszervezeti s egyéb szerveződésekkel szembeni esetleges fellépések felett.

Figyelemre méltóak az Egyezségokmánynak, a *család védelmével kapcsolatos rendelkezései*. Abból a máig érvényes alapelvből indul ki a dokumentum, hogy a család a társadalom természetes alapvető egysége, ezért azt a társadalom és az állam védelemben kell, hogy részesítse. Összhangban az ENSZ Alapokmányával és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával, ez a cikk biztosítani kívánja, *a férfiak és nők házasságkötési és családalapítási jogát*, ill. annak fennállása és felbontása esetén mindkét fél jogainak egyenlőségét. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 16. cikkében foglaltakon túlmenően az Egyezségokmány kimondja, „a házasság felbontása

²⁴⁸ Az európai kontinens napjainkban a szerencsésebb régiók közé sorolható, nem mentes e jog megsértésétől pl. Milosevic uralta Szerbia gyakorlata még 2000. májusában sem felel meg az általános elvárásoknak és szabályoknak.

²⁴⁹ The International Bill of Human Rights: Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, International Covenant on Civil and Political Rights and Optional Protocols, UN, New York, 1993

esetén rendelkezni kell a gyermekek szükséges védelméről”. (23. cikk) *A gyermekek joga*²⁵⁰ különös hangsúlyt kap az Egyezségokmányban, miszerint minden gyermeknek, diszkrimináció nélkül joga van arra a védelemre, amely őt kiskorú állapota folytán a családjá, a társadalom és az állam részéről megilleti. A gyerekeket közvetlenül születésük után anyakönyvezni kell és nevet kell nekik adni, továbbá minden gyereknek joga van arra, hogy állampolgárságot szerezzen. (24. cikk)

Hasonlóan más alapjogokhoz, a gyermekek jogát később az ENSZ külön egyezményben is szabályozta és az ENSZ szakosított intézményei, így az UNICEF, az UNESCO, az ILO és a UNAIDS, is hozzájárultak e jogok védelméhez. Alapvető politikai jogként deklarálja az Egyezségokmány *a közügyek vitelében való közvetlen vagy közvetett* (szabadon választott képviselők útján)²⁵¹ *részvétel lehetőségét*, az aktív és passzív választójogot, az általános, egyenlő és titkos szavazással tartott olyan valódi és rendszeres választásokon való részvétel jogát, amelyek biztosítják a választók akaratának szabad kifejezését. Mindenféle diszkriminációra tekintet nélkül, illetőleg ésszerűtlen korlátozások nélkül minden állampolgárnak joga és lehetősége van arra, hogy az egyenlőség általános feltételei alapján hazájában közhivatali tisztséget viselhessen. (25. cikk) Az Egyezségokmány, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával összhangban, biztosítja *a törvény előtti egyenlőséget és az egyenlő törvényes védelemhez való jogot* minden; faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy más helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül. Lényeges eleme ennek a jognak, hogy minden személynek joga van a törvény által biztosított *egyenlő és hatékony* védelemhez. (26. cikk)

²⁵⁰ „Also in 1948, the General Assembly adopted its first brief seven point Declaration of the Rights of the Child, building on the 1924 Declaration „By the present Declaration of the Rights of the Child...men and women of all nations, recognising that Mankind owes to the child the best that it has to give, declare and accept it as their duty to meet this obligation in all respects..” A proposal was accepted, almost immediately, to draft a more detailed Declaration. Ten years later, the Declaration of the Rights of the Child was adopted, retaining some of the earlier language and adding detail. In 1961, the two International Covenants, on Civil and Political Rights and on Economic, Social and Cultural Rights, were adopted, completing the International Bill of Human Rights and providing legal as well as moral obligations to respect” everyone’s human rights.” *Children’s Rights: Creating a Culture of Human Rights*, UNHCHR, Geneva, 1998, p.12.

²⁵¹ Több nemzetközi szervezet pontosította már, hogy– a választórendszerek sokfélesége mellet– mit kell érteni a szabad és tisztességes választásokon. Pl. Guy S.Goodwin–Gill: *Free and Fair Elections*, International Law and Practice, *Inter–Parliamentary Union*, Geneva, 1994

Az ENSZ 1948. évi Nyilatkozatához képest, új elemnek kell tekinteni, a *nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségeket megillető jogokat*. Már 1948-ban is kifogásolta néhány állam, hogy ez a kérdés nem szerepelt a Nyilatkozatban, jöllehet a kisebbségek jogainak biztosítása elválaszthatatlan a béke és a biztonság kérdéseitől. Az Egyezségokmány 27. cikke kimondja, hogy *„nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájuk legyen, hogy saját vallásukat vallják és gyakorolják, vagy hogy saját nyelvüket használják.”* Ennek a jognak a biztosítására is számtalan további kísérlet született, de hogy a kisebbségek helyzete megnyugtató módon rendeződött volna – akár csak Európában is – sajnos nem lehet állítani.

Amint erre a bevezetőben utalás történt, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának egyik fontos jellemzője, hogy annak végrehajtását illetően is tartalmaz rendelkezéseket. az Egyezmény IV. rész 28. cikke rendelkezik egy 18 tagból álló ***Emberi Jogi Bizottság (Human Rights Committee)*** létrehozásáról.²⁵²

Az Emberi Jogi Bizottság tagjait, a részes államok jelölése alapján titkos szavazással, az ENSZ Főtitkára által összehívandó értekezleteken választják meg. A Bizottság követi az „egy tag – egy állam” elvét és figyelemmel van a tagság méltányos földrajzi megoszlására, valamint a civilizáció különböző formáinak és a fő jogrendszereknek a képviselőit. Ez a Bizottság jogosult az Egyezségokmány 40. cikkében előírt jelentések tanulmányozására, melyekben a részes államok ismertetik, hogy az Egyezségokmányban elismert jogok érvényesítése érdekében milyen intézkedéseket fogantatosítottak, ill. e jogok gyakorlásában milyen előrehaladást értek el.²⁵³ Az Egyezségokmányban részes bármely állam bármikor kijelentheti, hogy elismeri a Bizottság illetékességét, egyrészt a jelentés átvételére, másrészt annak megvizsgálására. Az ilyen nyilatkozat hiánya kizárja a bizottság joghatóságát.

²⁵² Ez a Bizottság nem azonos az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsának hasonló elnevezésű funkcionális bizottságával, melyet még 1946-ban a kisebbségek problémájának vizsgálatára hozott létre az ENSZ. Az Egyezségokmány 28. cikke által létrehozott Emberi Jogok Bizottsága 1977-ben kezdte meg működését és szorosan együttműködik az ENSZ égisze alatt későbbiek során elfogadott nemzetközi egyezmények végrehajtását ellenőrző más bizottságokkal. United Nations Handbook 1996, Published by the Ministry of Foreign Affairs and Trade/Maratu Aorere, Private Bag, 18–901, Wellington, New Zealand p.220.o.

²⁵³ McGoldrick, D.: The Human Rights Committee. Its Role in the Development of the International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights. Oxford: Clarendon Press, 1991

Amennyiben az Egyezségokmányban részes valamely állam úgy véli, hogy valamely más részes állam nem hajtja végre az Egyezségokmány rendelkezéseit, írásos bejelentéssel felhívhatja erre az érintett állam figyelmét. Ilyen bejelentés átvételétől számított három hónapon belül az érintett állam köteles írásban válaszolni és a szükséges magyarázatot ill. tájékoztatást megadni. Amennyiben nem sikerül a kérdést, mindkét részes állam megalégedésére az eredeti bejelentés készhez vételétől számított hat hónapon belül rendezni, úgy mindkét államnak joga van az ügyet a Bizottság elé terjeszteni; a Bizottsághoz és a másik érdekelt államhoz intézett értesítés útján. A Bizottság köteles a bejelentés elfogadhatóságát vizsgálni, azaz, hogy a nemzetközi jog általánosan elismert elveivel összhangban a rendelkezésre álló valamennyi belső jogorvoslatot igénybe vették-e, ill. kimerítették-e. Ezt a szabályt nem alkalmazza a Bizottság, ha a jogorvoslati eljárások az ésszerű idő túl elhúzódnának. A Bizottság elsősorban jószolgálati tevékenységet fejt ki az ilyen esetekben és megállapításait jelentésbe foglalja.

Amennyiben nem jön létre részes államokat kielégítő megoldás, úgy az érintett államok előzetes hozzájárulásával ún. eseti Békéltető Bizottságot jelölhet ki. A Békéltető Bizottság, amely az ENSZ genfi Központjában ülészik, az ügyet megvizsgálja, és arról jelentést készít.

A Békéltető Bizottság, amennyiben 12 hónapon belül nem képes az ügy vizsgálatát befejezni, úgy jelentését annak rövid ismertetésére korlátozza, hogy mennyire jutott a kérdés vizsgálatában. A Bizottság működéséről a Gazdasági és Szociális Tanács útján évenként jelentést tesz a Közgyűlésnek.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához kapcsolódik az 1976. március 23. óta hatályos *Fakultatív Jegyzőkönyv*, amely az Emberi Jogi Bizottság hatáskörét kibővíti az olyan személyektől származó bejelentések átvételére és megvizsgálására, akik azt állítják, hogy Egyezségokmányban foglalt valamely jogukat megsértették. Ez a jog csak a belső jogorvoslati lehetőségek kimerítése után illeti meg az egyéneket, és azokat csak akkor minősítheti a Bizottság elfogadhatónak, ha azok névvel el vannak látva, melyek nem tekinthetők a bejelentést biztosító joggal való visszaélésnek, ill. összhangban állnak az Egyezségokmány rendelkezéseivel.

A Bizottság semmilyen bejelentést nem vizsgál meg addig, amíg meg nem állapítja, hogy ugyanabban az ügyben nem folyik vizsgálat egy másik nemzetközi vizsgáló vagy egyeztető eljárás keretében; továbbá a személy minden rendelkezésre álló belső jogorvoslatot kimerített. A Kiegészítő Jegyzőkönyvet csak azok az államok írhatják alá, amelyek az Egyezségokmányt is aláírták. Szükséges megjegyezni, hogy a Bizottság a panasz megvizsgálása után ugyan javaslatot tehet, de nem hozhat az államokra nézve kötelező döntést.²⁵⁴

2. A Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (CESCR)²⁵⁵

A Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya egyrészt az ENSZ Alapokmányába foglalt, másrészt az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatába foglalt elveknek megfelelően arra törekszik, hogy olyan feltételeket hozzanak létre az egyes tagállamok, melyek révén mindenki élvezheti gazdasági, szociális és kulturális jogait is.

Az Egyezségokmány – hasonlóan a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához – hosszú előkészítő munka eredményeként született meg, mintegy húsz évig tartott, míg az ENSZ által kialakított Emberi Jogi Törvény ezen pillére aláírásra került.

Már az ENSZ 1948. évi Nyilatkozatának megfogalmazódott annak az igénye, hogy a Nyilatkozatba foglalt jogokat részletesebben is szabályozzák. Ennek a munkának az elvégzése az ENSZ Emberi Jogok Bizottságára (Commission on Human Rights) hárult, amely a hideg háború éveiben sajátos politikai viták keresztjébe került. Míg a nyugati államok elsősorban a politikai és polgári jogok védelmét tekintették elsődlegesen, az akkori szocialista országok a gazdasági, szociális és kulturális jogok védnökeként léptek fel. Az ideológiai ellentétek eredménye az lett, hogy az emberi

²⁵⁴ Human Rights Committee: selected decisions under the Optional Protocol New York, UN, 1985–1990.2v. (Vol.I. 2nd to 16th sessions, 1976–1979; vol.II: 17th to 32nd sessions, 1979–1988)

²⁵⁵ International Covenant on Economic Social and Cultural Rights (CESCR)

jogokat, Közgyűlés döntése értelmében,²⁵⁶ két különböző dokumentumba foglalták, mondván; amíg a politikai és polgári jogok azonnal garantálhatók, a gazdasági, szociális és kulturális jogok biztosítása pénzügyi és anyagi feltételektől függ, és csak fokozatosan valósíthatók meg. A két dokumentum közötti eltérést a kötelező erőben²⁵⁷ illetve a felülvizsgálati, ellenőrzési rendszerben kell keresni. Az Egyezségokmányba foglalt jogok fokozatos megvalósítását véső soron egy politikai testület, az ECOSOC jogosult ellenőrizni, mintsem egy független szakértői testület.

Alapelveit illetően, a Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya követi a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, és több párhuzamosság is található benne. Ilyen többek között a *az önrendelkezéshez való jogot*, (1.cikk) ami ugyan kiegészül *a kölcsönös előnyök elvén alapuló nemzetközi gazdasági együttműködés elvével*, aztán az Egyezségokmány 3, 5 és 24–31. cikkei. Ez utóbbiak a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 46–53. cikkeivel mutatnak hasonlóságot.

A szervezkedéshez, vagy társuláshoz való jog az egyik Egyezségokmányban (CESCR) a 8. cikkben, míg a másikban (CCPR) a 22. cikkben vannak szabályozva. Ugyanígy a családok védelméről szóló cikkek is ismétlődnek, CESCR 10. cikk illetve a CCPR 23. cikkében.

Figyelmet érdemel a Gazdasági, Szociális és Kulturális Egyezségokmány Bevezetője, amelyben fontos elveket fogalmaztak meg, így:” felismerték, *hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának megfelelően, a félelemtől és nélkülözéstől mentes szabad emberi lények eszménye csak akkor valósítható meg, ha olyan feltételeket*

²⁵⁶ U.N. Doc.A/C.3/565, in UN General Assembly, Official Records, C3, Sixth Session (1951–1952), Annex, Agenda Item 29,p.17–18.

²⁵⁷ CCPR. 2. cikk.2.bek.:” Az Egyezségokmányban részes államok kötelezik magukat arra, hogy alkotmányos eljárásukkal és az Egyezségokmány rendelkezéseivel összhangban gondoskodnak olyan törvényhozási vagy egyéb intézkedések meghozataláról, amelyek az Egyezségokmányban elismert jogok érvényesüléséhez szükségesek, amennyiben ilyenek még nem lennének hatályban.”

CESCR. II.RÉSZ 2.cikk: 1.bek.” Az Egyezségokmányban részes valamennyi állam kötelezi magát arra hogy, különösen gazdasági és technikai téren – mind saját erejéből, mind pedig nemzetközi segítségnyújtás és együttműködés útján a rendelkezésére álló valamennyi erőforrás igénybevételével, minden megfelelő eszközzel, ideértve különösen a jogszabályi intézkedéseket, fokozatosan biztosítja az Egyezségokmányban elismert Jogok teljes gyakorlását...3.bek. A fejlődő országok, kellő figyelemmel az emberi jogokra és saját nemzetgazdaságukra, maguk határozhatják meg, hogy milyen mértékben biztosítják az Egyezségokmányban elismert gazdasági jogokat azok számára, akik nem állampolgáraik.” Emberi Jogok Nemzetközi Okmányok Gyűjteménye, ENSZ, New York, Magyar verzió, Budapest, 1993.22.o./9.o.

hoznak létre, amelyek révén mindenki élvezheti gazdaság, szociális és kulturális jogait, úgyszintén polgári és politikai jogait is.²⁵⁸ „Többször történik hivatkozás az ENSZ Alapokmányába, illetve az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatába foglalt elvekre; a szabadságra, igazságosságra és a világbékére, amelyek biztosítása – történetesen a gazdasági, szociális és kulturális jogok tiszteletbenntartása által, általános kötelessége az államoknak. Mint arra már utalás történt, ez az Egyezségokmány csak arra kötelezi a Gazdasági, Szociális és Kulturális Egyezségokmányban részes államokat, hogy *mind saját erejéből, mind pedig a nemzetközi segítségnyújtás és együttműködés útján minden megfelelő eszközzel fokozatosan biztosítsa az Egyezségokmányban elismert jogok teljes gyakorlását, mégpedig mindenféle diszkriminációra tekintet nélkül*. Hangsúlyozottan tesz említést az Egyezségokmány a diszkrimináció általános tilalmát megfogalmazó 2. cikk 2. bekezdésén túlmenően a férfiak és nők számára biztosítandó egyenjogúságról (3. cikk). Az Egyezségokmány megengedi a jogok gyakorlásának korlátozását is, de csak törvények szabta kereteken belül, e jogok természetével összeegyeztethető mértékben és kizárólag csak a demokratikus társadalom általános jólétének előmozdítása céljából. (4.cikk.). Az Egyezségokmány III. Része, a 6–15. cikkekig tartalmazza a védelme alá tartozó jogokat. Ezek, ► *a munkához való jog*, amely magában foglalja mindenkinek azt a jogát, hogy az általa szabadon választott vagy elfogadott munka útján biztosítsa megélhetését. E jog nem abszolút és az Egyezségokmány csak azt biztosítja, hogy az államok elismerik ezt a jogot és „*megfelelő lépéseket tesznek e jog biztosítása érdekében*”.

A megfelelő lépések közé sorolja az Egyezségokmány a műszaki és szakmai tanácsadási és képzési programokat, eljárásmodokat és módszereket és módszereket, melyek az állandó gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődést, valamint a teljes és termelő foglalkoztatottság elérését szolgálják. (6. cikk); ► *az igazságos és kedvező munkafeltételekhez*, beleértve az olyan díjazást, amely férfiak és nők viszonylatába biztosítják „ugyanazon munkáért való ugyanazon díjazást” és tisztességes megélhetést maguk és családjuk számára, továbbá biztonságos és egészséges munkakörülményeket. Az előmeneteli jog is beleértendő ebbe az elvbe, továbbá pihenés, szabadidő, a

²⁵⁸ Emberi Jogok Nemzetközi Okmányok Gyűjteménye, ENSZ, New York, Magyar verzió, Budapest, 1993.8.o.

munkaidő ésszerű korlátozása, a rendszeres fizetett szabadság, valamint a törvényes ünnepnapokra járó díjazás kérdése is. (7. cikk); ►a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 8. cikkében biztosított szakszervezeti joggal összhangban az Egyezségokmány is biztosítja a hazai és nemzetközi *szakszervezetek alakításának, ill. az azokhoz való csatlakozásnak a jogát*, továbbá a sztrájkjogot is. (8. cikk); ►az Egyezségokmány kimondja a *szociális biztonsághoz és a társadalombiztosításhoz* való jogot (9. cikk); ►a *család védelme* érdekében megfogalmazták, hogy a családnak különös támogatás jár elsősorban a családalapítás tekintetében, másrészt az eltartott gyerekek gondozása és nevelése tekintetében. Az anyáknak a gyermek születése előtt és után külön védelmet kell biztosítani, pl. fizetett szabadságot vagy megfelelő társadalombiztosítási szolgáltatásokkal együtt járó szabadságot. Ugyanezen cikk alatt, az Egyezségokmány arra kötelezi a szerződő államokat, hogy különleges intézkedéseket tegyenek minden *gyermek és fiatalok védelme* és segítése érdekében, különösen vonatkozik ez azoknak az intézkedéseknek a meghozatalára, amelyek a gazdasági és társadalmi kizsákmányolást ellen védi őket. A törvény szerint büntetni kell e személyek olyan munkára történő alkalmazását, amely káros az erkölcsükre vagy az egészségükre, életveszélyes vagy akadályozza rendes fejlődésüket. Az államok kötelesek megállapítani azt a minimális korhatárt, amelyen alul a fizetett gyermekmunka tilos és törvényileg büntetendő. (10. cikk),²⁵⁹ az Egyezségokmány biztosítani kívánja az egyénnek azt a jogát, hogy önmaga és családja *megfelelő életszínvonalat* érhessen el, beleértve a *kellő táplálkozást, ruházkodást és lakást*, valamint az *életkörülmények állandó javulását*. Az Egyezségokmány igyekszik elkerülni az éhínséget, ezért alapvető jogként elismerik mindenkinek a jogát arra, hogy ne éhezzen. Ennek érdekében a részes államoknak biztosítani kell a mezőgazdasági rendszerek fejlesztését, a természeti erőforrások leghatékonyabb hasznosítását, a technika és tudományos ismeretek teljes kihasználását stb., hogy megjavíthassák az

²⁵⁹ Itt meg kell jegyezni, hogy az Egyezségokmány aláírásáig (1966–ig) is az ILO több mint hat, ún. „Minimum Age” Egyezményt fogalmazott meg, részben az ipari (No.5.1919; No.59.1937), részben az azon kívüli (No.33. 1932; No.60.1937) foglalkoztatásra, a mezőgazdaságra (No.10. 1921) és a földalatti munkára is (No.123.1965). Ezt követően még 1973–ban a No.38. ILO Egyezmény ill. a No.146. ILO Ajánlás is ezzel a kérdéssel foglalkozik.
International Labour Convention and Recommendations 1919–1991, International Labour Office, Geneva, 1992 pp.16–34, 141, 240, 243, 876, 1030–1036

élelmiszerek termelésének, tartósításának és elosztásának a módszereit. A világ élelmiszerkészleteinek méltányos és szükségleteknek megfelelő elosztását is kimondja az Egyezségokmány, figyelembe véve mind az élelmiszer–importáló, mind pedig az élelmiszer–exportáló országok problémáit. (11. cikk);²⁶⁰ ►az Egyezségokmány szerint mindenkinek joga van arra, hogy *a testi és lelki egészség* elérhető legmagasabb szintjét élvezze. E jog kapcsán intézkedéseket kell tenni a részes államoknak a csecsemőhalálozás csökkentése, valamint a gyermekek egészséges fejlődése érdekében, a környezet és ipar egészségügy javítására, a járványos és foglalkozási és más betegségek megelőzésére, gyógyítására és ellenőrzésére, végül olyan feltételek megteremtésére, amelyek megbetegedés esetén mindenki számára biztosítják az orvosi ellátást és kezelést. (12. cikk), ►*a művelődéshez való jog* fontosságát elismerve, utal az Egyezségokmány az iskolai nevelésnek az emberi személyiség fejlődésével és az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásával való összefüggésekre. Az *alapvető oktatást* mindenki számára kötelezővé és ingyenessé, *a középfokú oktatást* általánossá és mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, különösen az ingyenes oktatás fokozatos bevezetése útján. Ami a felsőoktatást illeti, azt teljesen egyenlő feltételekkel és képesség alapján mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, szintén hangsúlyozva az ingyenes oktatás fokozatos bevezetését.²⁶¹ (13. cikk), ►külön cikk rendelkezik az *ingyenes alapfokú iskoláztatás* biztosításáról, melynek érdekében kétéves határidőt ad az Egyezségokmány a részletes intézkedési terv kidolgozására és elfogadására. (14. cikk), ►*a kulturális életben való részvétel* ill. *a tudomány haladásából* és annak alkalmazásából származó előnyök élvezete, továbbá a

²⁶⁰ Az ENSZ 1974. december 17–i 3348(XXIX.) számú határozatával Egyetemes Nyilatkozatot fogadott el az „Éhezés és Alultápláltság Kiküszöböléséről”, az ENSZ élelmezési és mezőgazdasági szervezetének keretén belül számtalan programot indított e kérdésekről. A FAO 1996. Októberében Rómában rendezett Élelmezési Világkonferenciáján döntés (Az ENSZ 1974. december 17–i 3348(XXIX.) számú határozatával Egyetemes Nyilatkozatot fogadott el az „Éhezés és Alultápláltság Kiküszöböléséről”, az ENSZ élelmezési és mezőgazdasági szervezetének keretén belül számtalan programot indított e kérdésekről. A FAO legutóbbi, 1996. októberében Rómában rendezett Élelmezési Világkonferenciáján döntés született az éhség felszámolására, de a Rómában elfogadott Nyilatkozat sem kapott a fejlődő államok részéről olyan támogatottságot, melynek segítségével a Nyilatkozatban foglaltak reálisan megvalósíthatók lennének. Annual Report of Food and Agriculture Organization, New York, 1997

²⁶¹ Az Egyezségokmány előírja a megfelelő ösztöndíjrendszer kialakítását és a tanszemélyzet anyagi életfeltételeinek állandó javítását is, melyek megvalósítása Magyarországon ma még sok kívánni valót hagy maga után.

tudományos, irodalmi vagy *művészeti alkotások* szerzőit megillető erkölcsi és anyagi érdekek védelme az Egyezségokmány szabályozása alá esik annyiban, hogy e jogok teljes érvényesítése érdekében a részes államoknak intézkedéseket kell tenniük. Az államok kötelezettségeként fogalmazódik meg, hogy a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadságot tiszteletben tartsák. (15. cikk).

A Gazdasági és Szociális Jogok Egyezségokmányának IV. része kimondja, hogy a részes államoknak jelentést kell készíteni az általuk foganatosított intézkedésekről és arról az előrehaladásról, amelyet az Egyezségokmányba elismert jogok tiszteletben tartásának biztosítása terén értek el. A jelentéseket az ENSZ Főtitkára a Gazdasági és Szociális Tanácsnak továbbítja, ill. azokat megküldi a szakosított intézményeknek is, amennyiben a jelentések ezek feladatkörébe tartoznak. A Gazdasági és Szociális Tanács (ECOSOC) égisze alatt 1985-ben fölállították a Gazdasági, Szociális és Kulturális Bizottságot (UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights),²⁶² melynek 18 tagja az érintett államok képviselőinek meghallgatásával egyidejűleg megvizsgálja az országoknak 5 évente benyújtandó jelentéseit, és észrevételeiről, javaslatairól²⁶³ jelentést készíthet. A Bizottság tagjai nemcsak egy konkrét jelentéshez kapcsolódóan fogalmazhatják meg észrevételeiket, hanem az összes addigi megvizsgált jelentésről ún. általános észrevételeket is kibocsáthatnak.

A Bizottság konstruktív dialógusra törekszik az érintett államokkal, bevonva ebbe a nem-kormányzati szerveket is annak érdekében, hogy információkat szerezzen a gazdasági, szociális és kulturális jogok megvalósításának tényleges helyzetéről.

Hasonlóan a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának végrehajtását követő Emberi Jogi Bizottság tevékenységéhez, ez a Bizottság is nagyban hozzájárul tevékenységével az Egyezségokmányba foglalt jogok végrehajtásához, ill. állásfoglalásaikkal azoknak értelmezéséhez.

3. Az ún. Limburgi Elvek

²⁶² ECOSOC Resolution 1985/17, 28 May 1985

²⁶³ „suggestions and recommendations”

A gazdasági, szociális és kulturális jogok értelmezésével kapcsolatban kiemelkedő jelentőségűnek tekinthetők az ún. *Limburgi Elvek*.²⁶⁴ A Limburgi Elveket 1986-ban, egy nemzetközi jogi szakértőkből álló bizottság dolgozta ki, amely az ENSZ különböző szervezetei, köztük a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága képviselőiben megfogalmazta a gazdasági, szociális és a kulturális jogokra vonatkozó nemzetközi jogi alapelveket. Ezen elvek közé tartozik annak megállapítása, hogy a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának megvalósítása is kötelező a részes államokra nézve, a szerződések jóhiszemű, a szerződés tárgyának és céljának megfelelő értelmezés elvével összhangban.²⁶⁵ A részes államoknak minden megfelelő eszközt fel kell használniuk annak érdekében, hogy az Egyezségokmányban foglalt jogokat fokozatosan megvalósítsák. Ezek közé az eszközök közé sorolandók a jogszabályi intézkedések is, melyek esetében a jogszabályalkotás önmagában azonban még nem elégséges a megvalósításhoz és a jelentéstételi eljárás során minden idevágó intézkedésről be kell számolniuk az államoknak.

A Limburgi Elvek egyik legismertebb tétele a jogok fokozatos megvalósításáról szól. Ez kimondja, hogy *a fokozatosság nem jelentheti a kötelezettségek teljesítésének időben korlátlan halogatását és tekintettel arra, hogy egyes jogok azonnal is megvalósíthatók vagy jellegüknél fogva haladéktalanul megvalósítandók (pl. diszkrimináció tilalma); az államok azonnal kötelesek megtenni az első lépéseket*.²⁶⁶ A fokozatos megvalósítás értelemszerűen függ az egyes országok rendelkezésére álló anyagi erőforrásoktól,²⁶⁷ ezzel kapcsolatban kimondják, hogy a jóhiszeműség elvének megfelelően azon államok, amelyek rendelkeznek a szükséges forrásokkal, nem hivatkozhat a fokozatosságra annak érdekében, hogy a jogok megvalósítását

²⁶⁴ Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 6 June 1986, UN Doc. E/CN.4/1987/17, Annex

²⁶⁵ Az államok néhány kérdésben konkrét kötelezettségeket is vállaltak, így: a szakszervezeti jogok biztosítására (8. cikk), az ingyenes alapfokú iskoláztatás megvalósítására (13–14. cikkek), a szülők iskolaválasztási jogának biztosítására (13. cikk 3. bek.), végül a tudományos kutatáshoz nélkülözhetetlen szabadság tiszteletben tartására (15. cikk 3. bek.)

²⁶⁶ „16. All States parties have an obligation to begin immediately to take steps, towards full realization of the contained in the Covenant” B. Interpretative Principles Specifically relating to Part II of the Covenant Article 2(1): „to take steps...by all appropriate means, including particularly the adoption of legislation” UN doc. E/CN4/1987/17, Annex 5” p.243

²⁶⁷ „23. The obligation of progressive achievement exists independently of the increase in resources; it requires use of resources available.” „to achieve progressively the full realization of the rights” UN doc. E/CN4/1987/17, Annex 5” p.243.

elodázhassák. A fokozatosság továbbá azt is jelenti, hogy törekedni kell a jogok mielőbbi megvalósítására és ennek érdekében a lehető leghatékonyabban, kell felhasználni a rendelkezésre álló forrásokat.

Az ún. Limburgi Elvek a hangsúlyt a haladás folyamatosságára helyezik, leszögezve, hogy nincs egy előre meghatározott cél és a megvalósítás nem rekedhet meg egy bizonyos ponton. ***Semmilyen körülmények között sem értelmezhető a fokozatosság oly módon, hogy az államoknak jogukban állna a teljes biztosítást szolgáló erőfeszítéseket bizonytalan időre elhalasztani.***²⁶⁸ Előírják a Limburgi Elvek, hogy a döntéshozatali eljárásokban a gazdasági, szociális és kulturális jogokat – a források mértékétől függetlenül – figyelembe kell venni és megvalósításuknak megfelelő elsőbbséget kell biztosítani.

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága igyekezett meghatározni azokat a jogokat, melyeknek biztosítása alanyi jognak tekintendő és így bírósági úton kikényszeríthető. A Bizottság az egyezmény leglényegesebb megállapításainak összefoglalásával ezek közé sorolta, mint pl. a férfiak és nők egyenjogúságának biztosítását, egyenlő bérezés elvét, a szakszervezeti jogok biztosításának elvét, a gyermekek és fiatalok védelmét a kizsákmányolással szemben, a kötelező és ingyenes alapfokú oktatást, az oktatási intézmények létesítésének jogát, továbbá a tudományos kutató és alkotó tevékenységhez nélkülözhetetlen szabadság tiszteletben tartásának jogát. Ez persze nem jelenti azt, hogy az egyes államok ne határozhatnák meg, hogy melyek azok a gazdasági, szociális és kulturális jogok, melyeknek, mint minimumnak, a biztosítására kötelezettséget vállalnak.

Ezzel együtt világosan nyomon követhető, hogy az Egyezségokmány elfogadása óta ezek a jogok csak részben valósultak meg és ezzel be nem tartásuk komoly veszélyt is jelent a polgári és politikai jogok megvalósítása szempontjából is.²⁶⁹

²⁶⁸ The obligation „to achieve progressively the full realization of the rights” requires States parties to move as expeditiously as possible towards the realization of the rights. Under no circumstances shall this be interpreted as implying for States the right to defer indefinitely efforts to ensure full realization. On the contrary all States parties have the obligation to begin immediately to take steps to fulfil their obligations under the Covenant” UN doc. E/CN4/1987/17, Annex 5” p.243.

²⁶⁹ Bokorné, Szegő H.: A gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi megítélésének és szabályzásának mai kérdései, Budapest, Acta Humana, No 22–23.31.o.

4. A globalizáció versus gazdasági, szociális és kulturális jogok

Tekintettel arra, hogy *a polgári és politikai, valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogok szétválaszthatatlan egységet képeznek*,²⁷⁰ e jogok egyidejű tiszteletben tartása, fejlesztése és védelme szolgálhatja csak az egyetemes emberi jogok megvalósítását. Az ENSZ különböző szervei, így a Gazdasági, Szociális és Kulturális jogok Bizottsága is, az egyes államok jelentéseit vizsgálva megállapította, hogy szükséges lenne olyan programokat kidolgozni, melyek a gazdasági szerkezeti átalakítás során és garantálnák a különösen veszélyeztetett helyzetben levő (pl. szegények, nők, gyerekek) csoportok jogait.

Az államoknak a gazdasági fejlődés elérésére irányuló erőfeszítései együtt járnak a versenyképesség növelésével, amely egyidejűleg a szociális és kulturális költségek csökkentését (olcsó munkaerő) megvalósítására ösztönzi őket. A gazdasági növekedést a világ valamennyi országában elsőrendű kérdésként kezelik, és az a globalizáció jelenlegi dinamikus szakaszában egyre nagyobb jelentőséggel bír. A gazdasági eredmények növelése, a technikai haladás és a magasan fejlett technológiák kialakulása azt a látszatot kelti, hogy annak eredményei az emberek életminőségének általános javulásához, a gazdasági és szociális jogok fokozott biztosításához vezetnek.

Ezzel szemben, az emberek többségét érintő gazdasági jólét még várat magára, és úgy tűnik a gazdasági növekedésnek, csak a világ lakosságának egy szűk rétege lett a haszonélvezője. Azt nem lehet állítani, hogy a gyors gazdasági növekedés önmagában a szegénység előidézője lenne, de a hatékonyság és a termelékenység bűvöletében született gazdaságpolitikai intézkedések egyik negatív következménye minden bizonnyal a szegénység fokozódása.

A köztudatban, az ENSZ neve összeforrott a nemzetközi béke és biztonság, a fejlődés és az alapvető emberi jogok fogalmaival, hiszen az ENSZ Alapokmánya²⁷¹ nemzetközi szintre emelte és szabályozta a nemzetközi kapcsolatok legfőbb alapelveit.

²⁷⁰ Alston, P.: The importance of Inter-play between Economic, Social and Cultural Rights, and Civil and Political Rights, UN Doc.a/Conf.157/PC/66/Add.1, 16 April 1993

²⁷¹ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a Nemzetközi Bíróság Alapszabályai, Magyar ENSZ Társaság, 1987, Budapest

Ahogy azt, az Alapokmány 1. Cikk 3. pontja megfogalmazza, az ENSZ egyik célja, hogy: *„gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatok megoldása útján, az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok .... tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen.”* Az Alapokmány nem csak a legfőbb tanácskozó testület, a Közgyűlés feladatai és hatáskörei között tesz említést az emberi jogok megvalósításáról, hanem az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsánál (ECOSOC) is, hangsúlyozva; hogy az ECOSOC „Ajánlásokat tehet az emberi jogok és alapvető szabadságok mindenki részére történő tiszteletben tartásának biztosítása iránt.”²⁷² Az ECOSOC–nak alárendelt és ahhoz kapcsolódó testületeknek értelemszerűen éppúgy feladatuk az emberi jogok védelme és tiszteletben tartása, mint az ENSZ legfőbb szerveinek. Ha konkrétan az ENSZ szervezetek családját „vizsgáljuk, megállapítható hogy ennek a feladatuknak igen eltérő módon felelnek meg. Ez részben eltérő feladat és hatásköreikkel, másrészt a kellő politikai akarat hiányával is magyarázható. Vannak olyan ENSZ szakosított intézmények,²⁷³ így a Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezet(UNESCO)és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) melyeknek alapító okirataik²⁷⁴ közvetlen utalást tartalmaznak az emberi jogokra. Az UNESCO szerteágazó²⁷⁵ tevékenysége szorosan kapcsolódik az emberi jogokhoz, elég csak az oktatáshoz való jog kérdésköreire utalni. Számtalan nemzetközi egyezmény, ajánlás és egyéb dokumentum jelzi azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az UNESCO az emberi jogok védelme és továbbfejlesztése érdekében tett. Amint erről már volt szó, az ILO ,amelynek feladatai között szerepel a „szociális méltányosság” támogatása, az igazságos munkafeltételek megteremtése, a nélkülözés és a nyomor elleni küzdelem, vitathatatlanul sokat tett az emberi jogok, elsősorban a gazdasági és szociális jogok érvényesüléséért. Amennyiben figyelmünket a gazdasági és szociális jogokra összpontosítjuk, akkor óhatatlanul is foglalkoznunk kell az ENSZ azon intézményeivel is,

²⁷² ENSZ Alapokmány 62. Cikk. 2.pont

²⁷³ Ide sorolhatók például a következő szervezetek: ECA, ECE, FAO, GATT/WTO, IBRD, IAEA, ICAO,IDA, IFAD, IFC, ILO,IMF,IMO, ITC,ITU,UNCITRAL, UNESCO,UNCTAD, UNDP,UPU,WHO, WB, WIPO

²⁷⁴ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation

²⁷⁵ Legfőbb területei: az oktatás(1990–es Jomtien–i Világkonferencia „ Oktatás Mindenkinék”, J. Delors jelentés „Az oktatás rejtett kincs” stb.), a tudomány (tudományos projectek: ember és a bioszféra, a geológia, a vízügyek, az oceanográfia, a társadalmi átalakulások) a kultúra

amelyek célja az átfogó fejlesztési programok megvalósítása, a fenntartható fejlődés elősegítése, a szegénység felszámolása, az esélyegyenlőség megteremtése. Ezek közül a legjelentősebbek az ún. Bretton Woods-i intézmények, amelyeket 1944. július 1–22. között 44 szövetséges nemzet által összehívott Egyesült Nemzetek Monetáris és Pénzügyi Konferenciáján hozták létre: a Világbankot és a Nemzetközi Valutaalapot. Világbank azóta tovább fejlődött, ún. Világbank csoporttá vált, amely immár magába foglalja: Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankot (IBRD),²⁷⁶ a Nemzetközi Pénzügyi Társaságot (IFC),²⁷⁷ a Nemzetközi Pénzügyi Társaságot (IDA),²⁷⁸ a Multilaterális Befektetési Garancia Alapot (MIGA)²⁷⁹ is. (A továbbiakban: Világbank) Ezeknek az intézményeknek céljai világosan a kikölcsönzött pénzek felhasználhatóságáról és a visszafizetés feltételeiről szólnak, és sem a Világbank sem a Nemzetközi Valutaalap (IMF)²⁸⁰ küldetési között nem szerepelnek utalások az emberi jogokra. A Világbank feladatai többek között: a szegénység csökkentése, a fejlődés előmozdítása az elmaradott országok kormányainak nyújtott kölcsönök révén. Az Alapszabályok²⁸¹ egyértelműen meghatározzák a célokat is, amelyekre a világbanki források fordíthatók; így, a mezőgazdaság és a vidék fejlesztése, energia, oktatás, egészségügy, családtervezés és élelmezés, utak vasutak, távközlés, kikötők, és az energiatermelés fejlesztése, feltéve, hogy a visszafizetésre az adott ország kormánya garanciát vállal. Lényeges az is, hogy a megvalósítandó fejlesztések más forrásból ne legyenek finanszírozhatók, továbbá a Világbank a döntéseit kizárólag csak gazdasági megfontolások alapján hozhatja meg. A Világbank támogathatja a

---

(Világörökség program, 1995-ös "Kreatív sokszínűség" jelentés), a kommunikáció, információ, informatika, transzdiszciplináris programok

²⁷⁶ International Bank for Reconstruction and Development

²⁷⁷ International Finance Corporation

²⁷⁸ International Development Association

²⁷⁹ Multilateral Investment Guarantee Agency

²⁸⁰ 1982. évi 6sz. tvr. a Nemzetközi Valutaalap Alapokmányának kihirdetéséről, 1982.évi 15.sz. tvr. a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési bank Alapokmányának kihirdetéséről, 1985.évi. 19. Tvr. a Nemzetközi Pénzügyi Társaság Alapokmányának kihirdetéséről, 1989. évi 7.sz.tvr. a Nemzetközi Beruházás-biztosítási Ügynökség létrehozásáról szóló, Szöulban, 1985.október 11-én kelt Egyezmény kihirdetéséről

²⁸¹ Az IBRD hiteleit csak azok az országok vehetik igénybe, amelyekben az ez főre jutó jövedelem éves átlaga 1395 USD felett, de 5055 USD alatt van. Az IDA multilaterális segélyjellegű ún. koncesszionális pénzeszközöknek kb. a felét állja. Hiteleivel a legszegényebb országokat támogatja. Kamatmentes hiteleit azok az országok kaphatják, amelyekben az egy főre jutó jövedelem éves átlaga max. 1395 USD. Az IFC közvetlenül a kevésbé fejlett tagállamai magánszektorainak fejlesztését segíti, a MIGA pedig a külföldi beruházások meghatározott fajtáinál, az ún. nem kereskedelmi kockázatokra nyújt garanciát.

gazdaságpolitikai reformokat is, feltéve, hogy a fenti feltételek szerint a kölcsön odaítélhetőségének feltételei fennállnak. A Bretton Woods-i intézmények alapításának célja a nemzetközi pénzpiac stabilizációja és egy, az I. világháború utánihoz hasonló nagy gazdasági visszaesés megelőzése volt. Tevékenységükkel hatékonyan elősegítették a háború-sújtotta Európa újjáépítését és fejlődését., majd figyelmüket a fejlődő országok felé fordították és a nemzetközi anyagi segítségnyújtás és fejlődésgyorsítás legfőbb forrásaivá váltak Afrikában, Ázsiában és Latin–Amerikában.²⁸² E megváltozott és megnövelt szerepkör eredményeképpen, az emberi jogok szerepe a Világbank és az IMF tevékenységében kiemelt figyelmet kapott az elmúlt néhány év során. Ez azzal magyarázható, hogy e két intézmény domináns szerepe az anyagi források nyújtásában a világ szegény területeinek egyre nő és ezzel egyenes arányban tevékenységük eredményeit egyre több kritika éri²⁸³ A két intézmény különbözőképpen reagált az emberi jogok kihívására.

4.1 A Nemzetközi Valutaalap (IMF)

Az IMF alapállása az, hogy az emberi jogok teljesen kívül esnek az IMF tevékenységi területén, azok a kormányok egyéni felelősségi körébe tartoznak. A Bretton Woods-i konferencián meghatározott feladatai között valóban szó se esik az emberi jogokról, mivel az IMF–nek a következő kérdések megvalósítását szánták: *a folyószámla fizetések lebonyolításával kapcsolatos valutaárfolyam politikára és korlátozásokra vonatkozó magatartási kódex alkalmazása; *pénzügyi források biztosítása az IMF tagjai számára, hogy azok alkalmazni tudják a magatartási kódexet a fizetési egyensúlyhiány korrigálásakor vagy elkerülésekor; *fórum biztosítása, ahol nemzetközi pénzügyekben a tagok egymással konzultálhatnak és együttműködhetnek. Alapelvei közé tartozik az az elv, miszerint a valutakészlete közös, és valamennyi tag részére elérhető, ezért a tagok kötelessége, hogy a kölcsönt visszafizessék és ne korlátozzák ezáltal más tagok kölcsönhöz jutását, továbbá kötelesek a kölcsön felvétele előtt ún. szándéklevelet

---

²⁸³ A két intézmény tevékenységét érintő kritikák sokaságából kiemelkedik az ILO Főigazgatójának, az 1994-es Jubileumi Nemzetközi Munkaügyi Konferenciára betervezett jelentése, amelyben

készíteni, amelyben kifejtik, hogy milyen gazdaságpolitikai célok megvalósításához igénylik a kölcsönt. Ennek alapján az IMF figyelemmel kíséri és ellenőrzi a kölcsön felhasználását és dönt az esedékes részlet lehívásáról. Az IMF tehát közvetlenül nem vesz részt a kölcsön szétosztásában, azt a szándéknyilatkozat alapján, az érintett kormányok feladatává teszi. Hivatalos fórumon 1992-ben hangzott el az a megállapítás az IMF egyik képviselőjétől, hogy *„Azt a kérdést, hogy az Alap központi szereplője legyen-e a bevételek szétosztásának, véleményem szerint nemmel kell megválaszolni, főleg azért, mert közvetlenül azokat az ügyeket érinti, amelyek a nemzeti kormányok szuverén döntései, kell, hogy legyenek.”*²⁸⁴ Bár az IMF hivatalos álláspontja egyértelmű elhatárolódásként értékelhető, a kölcsönök felhasználásának hatásait érintő folyamatos kritika arra ösztönözte az Alapot, hogy jobban odafigyeljen a szegényekre és a társadalom egyéb sérülékeny csoportjaira, és a negatív mellékhatásokat próbálja meg enyhíteni.²⁸⁵ 1992-ben a Kelet-Európai országok és a volt-Szovjetunió tagállamai esetében egy kisméretű „Social safety nets” bevezetéséről döntöttek, hogy bizonyos csoportok életszínvonalának az elfogadott minimum alá esését megakadályozzák.²⁸⁶ Ez az intézkedés egyedi döntés volt, azóta sem kötelezte el magát az IMF az emberi jogok előmozdítása mellett.

4.2 A Világbank és az emberi jogok

A Világbankot sokszor érte kritika, hogy ‘erőszakot követ el’ az emberi jogok ellen, vagy hogy a fejlődő országokban végrehajtott számos projektje során és a strukturális rendezésre nyújtott kölcsöneivel²⁸⁷ elhanyagolja azokat. A különböző jelentésekben és cikkekben, túlnyomórészt az egyes társadalmi csoportoknak (pl. nők,

---

leszögezte, hogy az utóbbi években az államok közötti és az államokon belüli egyenlőtlenségek tovább nőttek, amelyeknek részben a világgazdaság irányítóit terheli a felelősség.

²⁸⁴ H. B. Junz, IMF Staff Representative, UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection on Minorities, 1992. aug. 19.

²⁸⁵ Osunsade, F.L.– Gleason, P: IMF Assistance to Sub-Saharan Africa. Washington. IMF 1992.

²⁸⁶ *„Some policies,...such as major adjustments in relative prices, or in the overall size of the public sector to achieve a sustainable budgetary position, may have a negative impact on some poor or vulnerable groups in the short run. Particular mitigating measures may be needed to protect such groups from a decline in their living standards below an acceptable minimum.”* IMF Annual Report (1993), 64.o.

²⁸⁷ Tomaševski, K.: „The World Bank and Human Rights”; 75–102.o. Skogly, S. „The World Bank and International Human Rights Law: Relationship and Relevance” 50–59.o., Report of the Women’s International League for Peace and Freedom, 1994.

bennszülöttek, kisebbségek stb.) a Világbank által támogatott tevékenységek eredményeként megnőtt nehézségei szerepelnek.²⁸⁸ A Világbank felismerte, hogy néhány programjának és projectjének valóban lehetnek nem kívánt hatásai, ezért több esetben sajátmaga kezdeményezett ezekkel a problémákkal foglalkozó elemzéseket.²⁸⁹ Ezeknek célja az volt, hogy a Világbank kezdeményezését, ún. megvalósítási tanulmányok keretén belül, az emberi jogok kérdésének szempontjából elemezzék. Jóllehet, a Világbank bizonyos hajlandóságot mutatott a felmerült kifogások és kritikák megvizsgálására, sosem vállalt semmilyen törvényi kötelezettséget ebben a témában.²⁹⁰ A Világbank részéről elhangzott néhány deklaráció is, hogy a Világbank tevékenységén keresztül előmozdítja az emberi jogokat, különös tekintettel a gazdasági, szociális és kulturális jogokra. Így az, hogy *„a Világbank a fejlődő országokkal és más nemzetközi szervezetekkel együtt harcol a szegénység csökkentése, a betegségek, az alultápláltság, az analfabetizmus ellen és a környezetvédelemért. Szintén kiemelt szerepet kíván vállalni a nők jogainak előmozdításáért és a gazdasági fejlődésben a fejlődő országok partnereként kíván működni. Ezúton a Bank nemcsak előmozdítja a gazdasági és szociális emberi jogokat de kétségkívül gyorsító szerepet játszik a feltételek megteremtésében, amelyek közt az alapvető jogok érvényesülhetnek és fejlődhetnek.*²⁹¹ Elismerve azt, hogy az ilyen jellegű deklarációk – az a tény, hogy a Világbank elismeri a gazdasági, szociális és kulturális jogok létét – valóban kedvező jelként értékelhetők, mégis vitatható, hogy ezek előmozdításában ténylegesen pozitív szerepet játszhat, és hogy ezeken a területeken valóban hasznosan tevékenykedik. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a Világbank tevékenységének pozitív hatásai erősen kérdésesek. Ahogyan általában a dokumentumok mutatják, a népesség leginkább sebezhető és emberi jogaikban – polgári és politikai, illetve a gazdasági, szociális és kulturális jogokat is beleértve – leginkább hiányt szenvedő

---

²⁸⁸ Op.cit.

²⁸⁹ 1991-ben a Bank felállított egy külön egységet a ‘Unit for the Social Dimensions of Adjustment Problems’ Ezt az egységet később megszüntették és az intézkedések szociális dimenzióinak vizsgálata a Világbank különböző operációs részlegeinek hatáskörébe került.

²⁹⁰ Krause, C.–Rosas, A.(eds.) ”Economic, Social and Cultural Rights:A Textbook. Doordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1995. Tomasevski, K: „International Development Finances Agencies” 403–413.o.

²⁹¹ Shihata, I.: The World Bank in a Changing World. Doordrecht:Martinus Nijhoff Publishers, 1991.133.o.

rétegei azok, akik legkevésbé profitálnak a Világbank tevékenységéből.²⁹² Mivel a Világbank nem ismeri el kellő súllyal az emberi jogok előmozdításának fontosságát, ezzel egy nagyon lényeges tényezőt hagy figyelmen kívül. Ha az emberi jogokat valós jogokként ismerné el a Világbank, akkor tudatosan jogokként kellene kezelnie azokat, így a polgári és politikai valamint a szociális, gazdasági és kulturális jogok előmozdítása érdekében, azok feltételeit is meg kellene teremtenie. Jobban kellene törekedni arra, hogy a projektek előnyeit valóban azok élvezhessék, akiket a Világbank alapvető célkitűzései között említ E nélkül a szegénység csökkentése pusztán szlogen marad. Jóllehet, a makrogazdasági mutatók javítása, a makrogazdaság stabilitásának, növekedési ütemének gyorsítása, az állami és privát szektorok reformja elősegítheti a szociálpolitika reformját is, de tudatos odafigyelés nélkül annak negatív hatásai pont azokat sújthatják a legerőteljesebben, akiknek a felemelkedése és életkörülményeinek javítása lenne az elsődleges cél. Mivel a Világbank céljai közül hiányoznak emberi jogokra való konkrét utalások, ezek nem kikényszeríthetők, tiszteletbenntartásukra jogos igények nem támaszthatók. A deklarációknak nincs a jogi kötelező erejük, így nem–teljesítésük estén nem is kényszeríthetők ki. Másképen szólva, *hiányzik egy jog és egy kötelezettség közötti kapcsolat, és e nélkül az érintettek számára – ha jogaikat nem biztosítják vagy ténylegesen, megsértik azokat – nincs jogorvoslat* A Világbank azon véleménye, miszerint előmozdítja a gazdasági, szociális és kulturális jogokat, már csak azért sem igazán hihető, mert a Világbank mind ez ideig adós maradt, programjai és projectjei emberi jogi tényezőkre gyakorolt hatásainak vizsgálatával.²⁹³ Ezt az is alátámasztani látszik, hogy az ENSZ szakosított intézményei (mint a Világbank, a FAO és a WHO) saját maguk döntenek el, hogy használnak-e a gazdasági, szociális, technikai és egészségügyi fejlődést jellemző mutatókat vagy sem. Egyébként is, ha használnak is ilyen jellegű statisztikai adatokat és mutatókat, akkor sem az a céljuk, hogy a gazdasági, szociális és kulturális jogok megvalósítását vizsgálják ezzel. Mindemellett, a Világbank igyekezetét jelzi, hogy 1990–1993 között, ún. Működési Irányelveket (Operational Directives) bocsátott ki az emberi jogi politikája előmozdítása érdekében. Ezek: a Nemkívánt Kitelepítésről,²⁹⁴ a

²⁹² George, S.: *A Fate Worse than Debt* London. Penguin, 1988

²⁹³ Coomans, F.: *Economic, Social and Cultural Rights*. SIM Special, No.16.(1995) 3–51.o.

²⁹⁴ Operational Directive on Involuntary Resettlement, OD 4., 30, June 1990, Reprinted in Shihata 1994, 246.o.

Bennszülött Népekről²⁹⁵ és a Szegénység Csökkentéséről²⁹⁶ szóló Működési Irányelvek, amelyek a Világbank hivatalos álláspontját képviselik, bizonyos fokig magukévá teszik az emberi jogok nyelvezetét. Például, a Bennszülött Népekről szóló Működési Irányelvek leszögezi: *„A Bank általános célja, hogy a tagállamaiban élő minden néphez hasonlóan, a Bennszülött Népeknek is biztosítsa a fejlődési folyamatot, elősegítve a méltóság, az emberi jogok és a kulturális egyediség teljes tiszteletét.”*²⁹⁷ Ugyanezen Irányelvben elismerik, hogy: *„Sok esetben a bennszülött népek jogainak védelme különleges project-összetevők bevezetését teszi szükségessé, amelyek az elsőrendű project-célokon kívül esnek. Ezen összetevők magukban foglalhatják; az egészséges táplálkozással, a termelői infrastruktúrával, a nyelvi és kulturális értékek megővésével, a természeti erőforrásokkal és az oktatással kapcsolatos tevékenységeket.”*²⁹⁸ Felismerve a nem kívánt kitelepítést megelőző népek problémáit, a Világbank elismerte, hogy: *„Szigorú intézkedéseket kell tenni, hogy a kitelepítések során megvédjék a kitelepítettek életét, jólétét, kulturális és emberi jogait, és ugyanígy megvédjék őket, a helyi és regionális gazdálkodás miatt bekövetkező gazdasági képességük elvesztésétől illetve csökkentésétől.”*²⁹⁹ A Működési Irányelvek szóhasználata, fordulatai valóban az emberi jogi dokumentumokéra emlékeztetnek; kérdés, hogy ezeknek a szavaknak a használata egyet jelent-e az emberi jogok kifejezett elismerésével? Szépséghibájuk ezeknek a Működési Irányelveknek, hogy csak bizonyos csoportokra vonatkoznak, és hogy nincs olyan világbanki dokumentum, amely valamennyi projectjére és programjára alkalmazható lenne, valamint magába foglalná valamennyi érintett csoport védelmét.

A Világbanknak az emberi jogokkal kapcsolatos magatartása kedvezően változott 1993-ban, amikor elhatározták egy 3 tagú Vizsgáló Bizottság (Inspection Panel) felállítását, hogy fórumot biztosítsanak a hiteleket felvevők vagy képviselőik által benyújtott panaszok és kérelmek fogadására és kivizsgálására. A Vizsgáló Bizottság azt a

²⁹⁵ Operational Directive on Indigenous Peoples, OD.4, 20, September, 1991. Reprinted in Shihata 1994, 234.o.

²⁹⁶ Operational Directive on Poverty Reduction, OD 4,15, December 1991. Reprinted in WB, 1993. 287.o.

²⁹⁷ „The bank’s broad objective towards indigenous people, as for all the people in its member countries, is to ensure that the development process foster full respect for their dignity, human rights, and cultural uniqueness”

²⁹⁸ Operational Directive on Indigenous Peoples, OD. 4. 20, September 1991

megbízást kapta, hogy a benyújtott kérelmek alapján tekintse át, hogy a Világbank által finanszírozott projektek a tervezése, kidolgozása és/vagy végrehajtása során – a visszafizetés esetleges sikertelenségének esetét is beleértve – a Bank vajon helyesen követte-e működési politikáját és folyamatait, és mi vezetett az esetleges sikertelenséghez.³⁰⁰ A Vizsgáló Bizottság, tehát elsősorban azt ellenőrzi, hogy a Bank követi-e működési politikáját, és amennyiben nem, úgy ajánlásokat ad a kérdés megoldására. Ami konkrétan az emberi jogokat illeti, mivel Világbanknak nincs általános emberi jogi politikája, ezért általános kifogások nem támaszthatók a projektek és programok emberi jogokra tett hatását illetően. Ez azt is jelenti, hogy ez a Vizsgáló Bizottság nem rendelkezik konkrét felhatalmazással az emberi jogi aspektusok vizsgáltára és orvoslására, jóllehet panaszokat nem csak egyénektől, hanem szervezetektől is elfogad. Ez a nem-kormányközi szervezetek (NGO) szerepvállalása miatt fontos, mivel ezáltal az emberi jogi NGO-nak is lehetőséget ad arra, hogy a Vizsgáló Bizottságon keresztül aktív szerepet vállaljanak az emberi jogokért való felelősségre vonás előmozdításában.³⁰¹

Igen tanulságos, a Világbank csoport elnökének, James D. Wolfensohn-nak a Világbank és az IMF 2000. április 15–17-én Washingtonban megrendezett éves értekezlete előtt kiadott nyilatkozata, amelyet, a nagy nemzetközi gazdasági-pénzügyi intézmények tevékenysége – elsősorban hitelezési politikája – ellen kezdődő tüntetésekre³⁰² reagálva tett közzé. James D. Wolfensohn mindenek előtt a párbeszéd és az összefogás szükségességét hangsúlyozta: „Szükség van ezekre a vitákra! Először is, e találkozók nyomán szélesebb körben is ráirányul a figyelem e hihetetlenül gyorsan változó világban megoldásra váró lényeges gazdasági, politikai és társadalmi kérdésekre. De ami még ennél is fontosabb, mozgósítani lehet a kormányokat, civil szervezeteket és az üzleti világot, működjenek együtt az emberiség közös érdekeit

²⁹⁹ Cernea, M.: *Involuntary Resettlement in Development Projects: Policy Guidelines in World Bank Financed Projects*. Washington: The World Bank, 1988. 4.o.

³⁰⁰ World Bank: „The World Bank Inspection Panel” 93–10 számú határozata

³⁰¹ A Vizsgáló Bizottsághoz betérjesztett és megvizsgált első panasz is egy nepáli nem-kormányközi szervezettől, az 'Arun Concerned Group'-tól, érkezett. A panasz kivizsgálása után a Vizsgáló Bizottság azt javasolta, hogy ne folytassák a projektet. *Lawyers Committee for Human Rights*, 1995, 34–35.o.

³⁰² A tüntetéseket lényegében ugyanazok az NGO-k szervezik – „Mozgósítás a Globális Igazságosságért”, valamint „A Föld Barátai” és az „Ózon Akció” elnevezésű környezetvédő szervezetek – akik az 1999. decemberében Seattle-ban megtartott WTO találkozó eseményeit is sikeresen megzavarták.

szolgáló globális gazdaság felépítésében. Erre az összefogásra ma nagyobb szükség van mint valaha. *Az ipari országokban tapasztalt viszonylagos jólét ellenére a globális szegénység rohamosan terjed. A világ lakosságának mintegy 1/5-e, 1,2 milliárd embert rendkívül szegénységben él. A következő két évtizedben számuk tovább emelkedhet, hiszen a Föld lakossága előreláthatóan 2 milliárd fővel gyarapszik, mégpedig úgy, hogy elsősorban a szegény országok lélekszáma nő. Még ennél is aggasztóbb a gazdagok és szegények közötti szakadék. Braziliában például a lakosság legszegényebb 20%-ának az ország összjövedelméből mindössze 2,5%-a jut, miközben a leggazdagabb 20% az összjövedelem 2/3-át teszi zsebre. És ez nem is az egyetlen kirívó példa. Oroszországtól Dél-Afrikáig, Kolumbiától Nigériáig rendkívül riasztóak a jövedelemmegoszlási statisztikák. Sokan azzal érvelnek, hogy e kedvezőtlen jelenségek mögött a globális gazdasági integrációt kell keresni. Tény, hogy a globalizáció előnyei rendkívül egyenlőtlenül oszlanak el. Kínában, Malajziában vagy akár Thaiföldön a vagyoni különbségek tovább nőttek az elmúlt évtizedben, jóllehet a gazdasági növekedés és a világgazdasági integráció tartós és erőteljes volt. Ezzel természetesen foglalkozni kell, de nem hinném, hogy célravezető lenne ezért a globalizációt kárhoztatni. ....Kétségtelen, a kereskedelem és a pénzügyek liberalizálása önmagában nem fogja felszámolni világméretben a szegénységet. Ám mindenképpen hasznosak lehetnek a földrajzilag elválasztott népek közötti intenzívebb kapcsolatok, beleértve a tőkeforgalmat, az áru és gondolatcserét. Miért nem használjuk fel a globalizációt hajtó energiákat és technológiákat a szegények megsegítésére?"*

Ennek a kérdésnek a megoldását James D.Wolfensohn, lényegében a világmegváltó (megváltoztató) innovációktól az Internetnek és a kábel vagy műhold technológiának a világméretű alkalmazásától reméli. Azt, hogy a létminimumon tengődő, sok esetben írástudatlan, iskolázatlan tömegek, mi módon fogják tudni, azokat alkalmazni, egyelőre még nem világos. Tény, hogy a Bretton Woods-i pénzügyi intézetek egyik magas rangú képviselője sem vitatja a globális szegénység elképesztő méretű terjedését, amit még tetéz a jövedelem megoszlás feltűnő aránytalansága is. Az is tény, hogy a Világbank csoport elnöke diplomatikusan nem próbál meg ellenérveket felsorolni, a globalizáció és a terjedő szegénység közötti összefüggései mellett érvelőkkel szemben, hanem a vita szükségességét hangsúlyozza: „A globalizációról és annak a szegénységre gyakorolt hatásáról szóló vita indokolt és szükséges.” Ebben természetesen nyugodtan egyetérthetünk, pláne akkor, ha abban – amint azt, a James

D.Wolfensohn is szorgalmazza: „mindenkit szóhoz kell juttatni, elsősorban a szegényeket” A következő időszak nagy kihívása, hogy az érdemi párbeszédet követni fogják–e konkrét intézkedések vagy sem. A viták természetesen szükségesek, de nem elégségesek.

Ahhoz, hogy a helyzet megváltozhasson, valamennyi nemzetközi politikai, gazdasági és pénzügyi szervezetnek reformjára, átláthatóságuk és elszámoltathatóságuk biztosítására, a gazdasági, szociális és kulturális jogok fokozott szem előtt tartására, egyfajta új megközelítésre „mainstreaming”¹– re lenne szükség. Erre azért is égető szükség lenne, mert a gazdasági fellendülés ellenére egyre több hivatalos állásfoglalás, szakértői vélemény hangoztatja, hogy a szegénység világméretű jelensége egyre komolyabb problémákat jelent, mind gazdasági, mind politikai szempontból.

4.3 A szegénység, avagy az emberi jogok mellőzése

Amint azt a neves közgazdász, David C. Korten² megállapította: paradox módon, a szegények inkább nélkülöznek a gyors gazdasági fellendülés időszakában, mint a gazdasági visszaélések idején. Ennek okát Korten abban látja, hogy a gazdasági fellendülést támogató gazdaságpolitikák a jövedelmet és a vagyont azoknak juttatják, akik tulajdonnal rendelkeznek, a megélhetésüket munkával biztosítók rovására. A világméretű gazdasági verseny következményeként, a bérek és szociális vívmányok csökkennek, a munkakörülmények romlanak, és a szegénység fokozódásával egyre nő a jogellenes gyermekmunka³ alkalmazása. Konkrét számokkal is érzékeltette a helyzet komolyságát az ENSZ 1995. évi Szociális Csúcstalálkozóján⁴ elhangzottak. Ott kerültek

¹ A mainstreaming: a politikai eljárások, szervezését (átszervezését), tökéletesítését és átértékelését jelenti, valamilyen konkrét cél érdekében, azért, hogy valamennyi politikába és politikai eljárásba, a döntéshozatal valamennyi szintjébe és szakaszába az a cél, pl. – a gazdasági és szociális jogok érvényesülése – beépülhessen.

² David C. Korten: When Corporations rule the World, 1995 by Kumarian Press, Inc. And Berett-Koehler Publishers, Inc., Copyright 1995. PCDF Forum, Magyar fordítás: Magyar Kapu Alapítvány EKF Hálózat, Budapest, 1996. 48.o.

³ A UNICEF jelentése szerint Afrikában a gyerekek 41%-át, Ázsiában 21%-át, Latin–Amerikában 17%-át dolgoztatják. Afrikában évente mintegy 80 millió gyerek marad ki az iskolából, hogy munkájukkal családjuk megélhetését biztosítsák. Becslések szerint, Afrikában, 2015–re akár 100 millióra is emelkedhet a gyerekkorú munkavállalók száma. Az iskolát idő előtt elhagyni kényszerülő gyerekek kétharmada lány, ezzel csak fokozódik a nők és férfiak közötti diszkrimináció valószínűsége.

⁴ The Copenhagen Summit For Social Development

nyilvánosságra azok a megdöbbentő adatok, miszerint, a világon több mint egybillió háromezrezer ember él abszolút szegénységben, még ennél is többen, mintegy egybillió ötszázezren még az alapvető egészségügyi ellátást is nélkülözni kénytelenek. Az elszegényedés világméretű jelenséggé vált, egyaránt érintve a fejlődő és fejlett országokat is, és sajátossága, hogy nem csak a munkaerő piacról kiszorultak, hanem a munkavállalók körében is egyre terjed.

Az ENSZ 1998. decemberében, az „Emberi Jogok Éve” alkalmából Forumot rendezett, ahol a közismert közéleti személyiségek és szakértők mellett, 60 ország mintegy 200 nem-kormányzati szervezetének delegáltjai vettek részt.⁵ A találkozót elsősorban az emberi jogok tiszteletben tartásával kapcsolatos aktuális problémákra irányította a figyelmet, nagy teret szentelve a kirívó jogsértések ismertetésének. A fejlődő országokból érkező küldöttek olykor drámai hangú hozzászólásai érzékeltették, hogy az elmúlt ötven év alatt az emberi jogok területén alapvető változásokat nem igen értek el a világ országai, és a gazdasági, szociális jogok érvényesülésének hiánya még azokra az országokra is jellemző ahol a politikai-polgári jogok védelme terén nem állapíthatók meg súlyos jogsértések.

Az NGO-k képviselői megerősítették az ENSZ hivatalos jelentéseiben – elsősorban a UNDP⁶ 1996. évi jelentésében – foglaltakat, miszerint a szegénység fokozódott Afrikában (különösen az alsó-szaharai területeken és Afrika szarván:⁷ Etiópiában, Kenyában, Szomáliában, Eritreában, Dzsibutiban, Szudánban) ahol a lakosság egyharmada, mintegy 170 millió ember éhezik, 23 millió gyermek szenved alultápláltságban és több mint 10 millióra tehető a HIV/AIDS vírus hordozók száma. A jelentés mintegy 80 millióra becsülte azoknak az iskoláskorú gyerekeknek,⁸ a számát,

⁵ Geneva UNForum 98, Human Rights. A Dangerous Commitment, 1998

⁶ 1996 World Human Development Report prepared by the United Nations Development Programme

⁷ 2000. áprilisában, Catherine Bertini, az ENSZ világelemezési Programjának (WFP) igazgatója, Kofi Annan ENSZ Főtitkár különmegbízottjaként látogatást tett a szárazság és háború sújtotta térségben, és megállapította, hogy azonnali széleskörű nemzetközi segélyakció szükséges ahhoz, hogy a nyolcvanas évek közepén lejátszódó tragédia megismétlődése –amelyben az éhínség miatt kb. egymillió haltak meg – elkerülhető legyen. (FWP/USAID)

⁸ A Szaharától délre fekvő országokban a legsúlyosabb a helyzet a gyermekmunka szempontjából is. ENSZ adatok szerint Burkina-Fasóban a gyerekek 51%-a, Burundiban 49%-a, Beniniben 27%-a kénytelen dolgozni. A gyermekmunka elsődleges oka a súlyos szegénység, ezért nem véletlen, hogy elsősorban Banglades, Bolívia, Nicaragua, Pakisztán, Uganda, Tanzánia, Zambia, és Zimbabwe szenved ettől a jelenségtől. A világon legszélesebb körben ratifikált UNICEF Egyezmény mellett, az ILO 1999-ben elfogadott 182.sz. Egyezménye (Worst Forms of Child Labour Convention)

IV. FEJEZET; AZ EMBERI JOGOK REGIONÁLIS VÉDELME

I. RÉSZ; EURÓPAI KEZDEMÉNYEZÉSEK

1. Az Európa Tanács keretében kidolgozott egyezmények

1.1 Az Európa Tanács Alapszabálya

A második világháborút követően Európában is egyre erősödtek azok a törekvések, melyek az igazságosságon és a nemzetközi együttműködésen alapuló béke megszilárdítását elsőrendű feladatnak tekintették. Felismerték, hogy az emberi társadalom és a civilizáció fenntartása érdekében, ragaszkodni kell a népek közös örökségét alkotó szellemi és erkölcsi értékekhez, mivel ezek képezik minden igazi demokrácia alapját.

Három évvel a II. világháború befejezését követően, az európai politikai vezetők annak a meggyőződésüknek adtak hangot, hogy az egyéni szabadság, a politikai szabadság és a jog uralma azok a források, amelyekre a gazdasági és szociális haladás alapozni lehet. 1948-ban, Hágában elfogadták az európai megbékélésről és újraegyesítésről szóló nyilatkozatot, melynek alapján 1949. május 5-én Londonban kormányközi politikai szervezetként létrejött az Európa Tanács (ET).³⁸⁹ Ennek a szervezetnek az volt a célja; hogy az európai országokat szorosabb szövetségbe fogja össze, biztosítsa és előmozdítsa a közös európai örökségünket alkotó eszményeket és elveket, valamint megkönnyítse a gazdasági és szociális haladást.

Az Európa Tanács Alapszabálya³⁹⁰ kimondja, hogy e cél érdekében lehetővé teszi a közös érdekű kérdések megtárgyalását, megállapodások kötését és közös lépések megtételét a gazdasági, szociális, kulturális, tudományos, jogi és igazgatási téren, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságok fenntartása és fejlesztése terén.³⁹¹ Az Alapszabály deklarálja, hogy az ET valamennyi tagállama el kell, hogy ismerje a jog uralmának az elvét, illetve azt, hogy a joghatósága alá tartozó minden

---

³⁹⁰ Human Rights in international law, Basic texts, Council of Europe Press, 1992. 156–159.o.

³⁹¹ A nemzeti védelmi kérdések nem tartoznak az Európa Tanács hatáskörébe.

személyt megilletik az emberi jogok és az alapvető szabadságok. Az Alapszabály értelmében az ET tagja lehet bármely európai állam, amelyet az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága az Európa Tanácsba tagként meghív. A Miniszteri Bizottság elsősorban ún. társult tagként³⁹² meghívhat az Európa Tanácsba minden olyan európai országot, amely képes és hajlandó teljesíteni az Európa Tanács Alapszabályában foglaltakat. Az Európa Tanács Alapszabálya tartalmazza azt a lehetőséget is, hogy az Alapszabályba foglalt kötelezettségeit súlyosan megsértő tagállam képviseleti jogát felfüggesztheti és az adott tagállamot a Miniszteri Bizottság felkérheti, hogy jelentse be kilépést. Ha az illető tagállam a felszólításnak nem tesz eleget, a Bizottság elhatározhatja, hogy az illető állam tagsága a Bizottság által megállapított időpontban megszűnt.

Az Európa Tanács a 60–70-es években egyre jelentősebb politikai szerepet játszott, különösen az európai társadalmakat foglalkoztató általános és jogi kérdések területén. Jelentőségét csak fokozták a közép-és kelet-európai országokban, 1989-ben megindult demokratikus átalakulási folyamatok, amelyek az ET rohamos bővülését is eredményezték. Az ET Parlamenti Közgyűlésének kezdeményezésére ettől kezdve gyakorlattá vált a „különleges meghívotti státusz”,³⁹³ amely lehetőséget nyújtott a tagjelöltek fokozatos bekapcsolására és felvételére. Rövid idő alatt, az Európa Tanács tagjainak száma 41-re emelkedett.³⁹⁴ A bővítés során az Európa tanácsnak egy kettős kihívással kellett szembenéznie. Egyrészt, hogy mind a tagállamokkal, mind a tagjelöltekkel szemben fokoznia kellett az Európa Tanács alapszabályainak és szabályainak betartatását, másrészt el kellett kerülnie újabb európai választóvonalak kialakulását. Az Európa Tanács, ezért a felvételek során diszkrimináció mentes és rugalmas eljárásra törekedett.³⁹⁵ A közép és kelet-európai államok felvételével az

³⁹² Az Alapszabályban használt „tagállam” kifejezés egyaránt vonatkozik a rendes és az ún. társult tagokra is, azzal a kivétellel, hogy az utóbbiak nem képviselhetik magukat a Miniszteri Bizottságban. 5.cikk. b. pont

³⁹³ „special guest status” – „statut d’invité spécial” /Grúzia 1996-ban kapott ilyen státuszt: La Géorgie devient Invité Spécial auprès de l’Assemblée des „39”, Conseil de l’Europe, Communiqué de presse, Réf.297(96)/ Jelenleg Azerbajdzsán, Bosznia–Hercegovina, Örményországé is ilyen státuszt. Belorusszia különleges státuszát 1997 januárjában felfüggesztették.

³⁹⁴ Magyarország (1990. november 6., Róma), Lengyelország (1991), Bulgária (1992), Észtország, Litvánia, Szlovénia, Cseh Köztársaság, Szlovákia és Románia (1993), Andorra (1994), Lettország, Albánia, Moldávia, Volt– Jugoszláv Köztársaság Macedónia, Ukrajna (1995), Oroszország, Horvátország (1996) és Grúzia (1998).

³⁹⁵ „In the ongoing process of enlargement the Organisation faces a double challenge: on the one hand, it must ensure that every member and applicant state respects the values and the important system of

Európa Tanács valódi páneurópai szervezetté változott, magába foglalja az Európai Unió tagállamait és azokat is, még e szervezet keretein kívül vannak.

Általánosnak tekinthető az a vélekedés, hogy az Európa Tanács, mintegy az Európai Unió előszobájának tekinthető. Bár az Európai Unió tagfelvételi kritériumai, pl. az 1993. évi Koppenhágai Kritériumok³⁹⁶ nem tesznek említést az Európa Tanácsról, az által, hogy az első feltételként megkövetelik azt, hogy a csatlakozó ország stabilitásról tegyen tanúbizonyságot, a demokráciát biztosító intézmények, a jogszabályok, az emberi jogok, továbbá a kisebbségi jogok tiszteletben tartása és védelme terén, közvetve utal az Európa tanácsi normákra is.

Ma, amikor szinte valamennyi európai állam tagja az ET-nek, sőt tagjai közé az ún. euró-ázsiai köztársaságok is felvételüket kérték³⁹⁷ úgy tűnik, egyre nagyobbak a különbségek az ET normáinak gyakorlati megvalósítása és az Európai Unió – nem gazdasági jellegű – tagfelvételi kritériumainak érvényesítése között. Ha nem is szó szerint, de az Európa Tanács Alapszabályába foglalt alapelvek és értékek fejeződnek ki az EU politikai feltételeiben is, azoknak szelleme és lényege ugyanaz. A különbség abban rejlik, hogy amíg az Európa Tanácsnak csak azt követeli meg, a tagállamaitól, hogy Alapszabályának 3. cikkébe foglaltak megvalósításában „őszintén és tevékenyen” együttműködjön, addig az Európai Unió ennél szigorúbb feltételt ír elő, azaz az eredményt az ezen a téren felmutatandó „stabilitást” is megköveteli. Így tehát koránt sem állítható, hogy az ET tagság önmagában elegendő lenne Koppenhágai Kritériumok első pontjába foglaltaknak a teljesítéséhez.³⁹⁸ Valamennyi európai állam, beleértve a

---

norms and standards developed by the Organisation over the years: on the other hand, but closely linked to the first aspect, it has to forestall the development of new divisions among its member states, by devising and implementing flexible but non discriminatory working methods and procedures at all levels and in all its fields of action. In particular, the Council of Europe should maintain a coherent and unambiguous approach to human rights issues, dealing with all countries on an equal footing.”

Building Greater Europe without dividing lines, Report of the Committee of Wise Persons to the Committee of Ministers, Council of Europe, Strasbourg, November 1998, pp. 12–13.

³⁹⁶ Napirend 2000– A bővítéssel járó kihívások, Európai Bizottság, 1. o.

³⁹⁷ Grúzia 1999–óta tag, Azerbajdzsán és Örményország pedig kérte felvételét

³⁹⁸ Jól szemlélteti ezt a tényt Törökország példája, amely 1949 óta tagja az Európa Tanácsnak és az EGK tagsága már 1964–ben az Ankarai Társulási Szerződésben felmerült, sőt 1996 óta az EU–val vámuniót alkot. Az Agenda külön fejezetben taglalja a Törökország és az EU kapcsolatát, megjegyezve: „...A fejlődés szükségességének politikai elismerése és bizonyos újabb törvényhozási változások ellenére az egyéni jogok és a szólásszabadság védelmezésében Törökország messze elmarad az Európai Unió elvárásaitól. A terrorizmus elleni harcban dél–keleten Törökországnak önmegtartóztatást kell tanúsítania, és jobban kell törekednie a jogszabályok és az emberi jogok védelmezésére, valamint arra, hogy katonai megoldások helyett polgári megoldást találjon...” Agenda 2000. VI. Kapcsolatok Törökországgal, 28. o.

közép-és kelet-európai államokat is, az Európa Tanácsban olyan gyakorlatra és tapasztalatra tehetnek szert, amely feltétlenül hasznukra válik a nemzetközi életben és elősegítheti integrációs törekvéseiket is. Jelenleg az Európa Tanács egy fontos nemzetközi fórum szerepét tölti be, ahol az egyes tagállamok politikai együttműködése erősödhet, függetlenül attól, hogy tagjai-e más európai integrációs szervezetnek vagy sem, illetve, hogy tagjai kívánnak-e lenni ilyen szervezeteknek vagy sem.

Fontos előrelépést jelentettek az Európa Tanács fejlődésében az 1993-ban, Bécsben, illetve 1997-ben Strasbourgban megrendezett állam-és kormányfői Csúcstalálkozók. Nagy jelentőségű volt a „Bécsi Nyilatkozat”³⁹⁹ amelyhez több fontos melléklet⁴⁰⁰ is csatoltak.

A Nyilatkozat szorgalmazta az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez fűződő ellenőrzési mechanizmus reformját, és – a volt Jugoszlávia területén zajlott háborúkra figyelemmel – elítélte az agresszív nacionalizmust, az intoleranciát és a totáliárius ideológiákat, valamint felhívta a figyelmet arra, hogy a nemzeti kisebbségek védelme, elengedhetetlen feltétele kontinensünk stabilitásának és a demokratikus biztonságának. Utalt a Nyilatkozat a közép és keleteurópai országokkal szembeni nyitottságra és együttműködési szándéokra, amellyel elő kívánták mozdítani ezen országok demokratikus fejlődését. A demokratikus biztonság megteremtése érdekében – az 1987-ben kötött megállapodás alapján az Európa Tanács kifejezte együttműködési szándékát az Európai Unióval⁴⁰¹ és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezettel⁴⁰² is. A Strasbourgi Csúcstalálkozón⁴⁰³ megerősítették az Alapokmányba foglalt értékek melletti elkötelezettségüket, és ami ennél több, kormányaik ezzel kapcsolatos kötelezettségvállalását is deklarálták.⁴⁰⁴ Az európai stabilitás megszilárdítása érdekében az ET elfogadott egy munkaprogram-tervezetet is, amely egyaránt felölelte: a

³⁹⁹ Vienna Declaration, Council of Europe Summit, Vienna, 9 October 1993

⁴⁰⁰ Appendix I >reform of the control mechanism of the European Convention on Human Rights Appendix II >National Minorities Appendix III >Declaration on Plan of Action on combating racism, xenophobia, antisemitism and Intolerance, Op.cit. 50–11.o.

⁴⁰¹ „We consider that such a partnership in increasingly varied fields of activity reflects the specific and open-ended institutional relationship existing between the two institutions.”

⁴⁰² „Arrangement could usefully be concluded with the latter, including its Office for Democratic Institutions and Human Rights, and its High Commissioner of National Minorities.”

⁴⁰³ Final Declaration, Second Summit of the Council of Europe, October, 10th–11th, Strasbourg

⁴⁰⁴ „solennellement (leur) attachement aux principes fondamentaux du Conseil de l’Europe – la démocratie pluraliste, le respect des droits de l’homme, la prééminence du droit – ainsi que l’engagement de (leurs) gouvernements à se conformer pleinement aux exigences et responsabilités qui découlent de l’appartenance à (l’)Organisation.”

demokrácia és emberi jogok (többek között, kimondták az emberi lények klónozásának a tilalmát, és megerősítették elhatározásukat a fajgyűlölet, idegengyűlölet, antiszemitizmus és az intolerancia elleni harc terén) a társadalmi összefogás, az állampolgárok biztonsága és a demokráciára valamint a kulturális különbségek elfogadására való nevelés kérdéseit is.⁴⁰⁵

Az Európa Tanács – hasonlóan a II. világháború után megalakult nemzetközi szervezetekhez, igyekszik a megváltozott politikai, gazdasági körülményekhez alkalmazkodni. Az Európa Tanács megújulását kívánta előmozdítani az ún. Bölcsek Tanácsának⁴⁰⁶ jelentése is, amely javaslatokat tartalmazott az ET strukturális reformjával kapcsolatos intézkedések megtételére. A Jelentés⁴⁰⁷ arra helyezte a hangsúlyt, hogy hogyan lehet a reformintézkedéseket döntésekké transzformálni, hogyan lehet az ET intézményrendszerének hatékonyságát, összehangoltabb, koordináltabb működését biztosítani. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága arra ösztönözte a Bölcsek Tanácsát, hogy tegyen javaslatokat arra, hogy hogyan lehet az új tagállamoknak az ET normáinak megfelelő jogi, politikai, és szociális átalakulását előmozdítani.⁴⁰⁸ A Jelentés az ET átláthatóságát és többi integrációs szervezettel – EU, EBESZ, ENSZ, NATO – való kapcsolattartását is. Történtek már reformlépések, de az Európa Tanács megújulás egy hosszantartó folyamatnak ígérkezik, amelyben a döntő szó a tagállamoké.

1.2 A Európa Tanács szervezeti felépítése és működése

⁴⁰⁵ Action Plan to strengthen democratic stability in the member States, and have accordingly defined four main areas where there is scope for immediate advances and practical measures, together with a fifth field concerning structural reforms democracy and human rights, ii. social cohesion, iii. security of citizens, IV. democratic values and cultural diversity, v. structures and working methods

⁴⁰⁶ Building Greater Europe without dividing lines, Report of the Committee of Wise Persons to the Committee of Ministers, Council of Europe, Strasbourg, November 1998

⁴⁰⁷ Construire la Grande Europe sans clivages, Rapport du Comité des Sages au Comité des Ministres, Strasbourg, novembre 1998, Table des matières: Préface de Mário Soares, président du Comité des sages, *Principales recommandations*, I. I. *Construire la Grande Europe sans Clivages* (Le rôle de Conseil de l'Europe dans le nouveau contexte européen, La spécificité des structures et du fonctionnement interne de l'Organisation, Une Europe d'institutions imbriquées entre elles), II. *Un Conseil de l'Europe plus présent et plus efficace* (Renforcer la prise de décision et la structure interne de l'Organisation, Réorganisation de la coopération intergouvernementale: structures et gestion, Suive du respect des engagement contractés par les Etats membres, Améliorer la visibilité du Conseil de l'Europe, Ressources financières, III. *Remarques finales* (Annexe I–III)

⁴⁰⁸ „,to ensure that all member states comply with CoE standards and to reach out to the new member states and assist them in their legal, political and social transformation” URL: www.coe.fr/cm

Az Európa Tanács, mint kormányközi politikai szervezet kiemelkedő tevékenységet fejt ki, az emberi jogok és a demokratikus biztonság védelme területén, ezért, figyelmet érdekel szervezeti felépítése, döntéshozatali mechanizmusa is. Az Európa Tanács Alapokmánya értelmében, az ET fő szervei: a Miniszteri Bizottság, a Parlamenti Közgyűlés, az Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusa, és a Titkárság.⁴⁰⁹

Az ET legfőbb döntéshozó, végrehajtó és ellenőrző szerve a Miniszteri Bizottság,⁴¹⁰ amely a tagállamok külügyminisztereiből áll. A Miniszteri Bizottság munkájában, amely havonta legalább kétszer ülésezik, azonban ritkán vesznek részt személyesen a tagállamok külügyminiszterei, helyettük az egyes államoknak az Európa Tanácshoz akkreditált nagykövetei, diplomatái járnak el, mint az érintett miniszterek megbízottjai. A tagállamok külügyminiszterei évente legalább kétszer üléseznek, megvitatva a legfontosabb kérdéseket, így az európai szintű, összehangolt megoldásokat igényelnek.⁴¹¹ A Miniszteri Bizottság, melynek feladatait az Alapszabály,⁴¹² ill. az Európai Emberi Jogi Egyezmény⁴¹³ határozza meg, az ET politikai irányvonalának kialakításában, céljainak és elveinek megvalósításában játszik elsődlegesen szerepet, de komoly feladatkörei vannak az Európai Emberi Jogi Egyezmény végrehajtását illetően is. A Miniszteri Bizottság meghatározza az ET belső szervezeti, adminisztratív teendőit, valamint költségvetését is. A Miniszteri Bizottság tevékenységéről jelentés formájában

⁴⁰⁹ Az Európa Tanács adminisztratív tevékenységét egy mintegy 1300 főből álló nemzetközi összetételű Titkárság látja el. A Titkárságnak a tagjai, függetlenül attól, hogy mely tagállam állampolgárai csak az ET utasításai alapján dolgozhatnak és munkájuk során a tagállamoknak tartózkodniuk, kell attól, hogy a Titkárság megválasztott és kinevezett tagjai bármilyen módon befolyásolják. A Titkárság tagjai az Európa Tanáccsal fennálló munkaviszonyuk ideje alatt egyetlen kormánytól sem viselhetnek fizetett hivatalot. Az egyes tagállamok közvetlenül nem befolyásolhatják a Titkárság tagjainak megválasztását, mivel az a Főtitkár hatáskörébe tartozik. A Titkárság Főtitkárát, Főtitkár helyettesét a Miniszteri Bizottság javaslata alapján a Parlamenti Közgyűlés választja meg. Az Európa Tanácson belül természetesen ügyelnek arra, hogy a Titkárság tagjai közé valamennyi tagállam állampolgára bekerülhessen, ill. ezek száma a tagállam nagyságával összhangban álljon. A Titkárság tevékenységéért a Miniszteri Bizottság előtt a Főtitkár a felelős. A Titkárság is – hasonlóan a Miniszteri Bizottsághoz és a Parlamenti Közgyűléshez – külön intézményeket hozott létre az egyes szakterületeket illetően. Az egyes ún. operatív bizottságok a szakterülettől függően közvetlenül az egyes igazgatóságokkal állnak kapcsolatban. Az igazgatóságokon kívül még léteznek: hivatalok, osztályok, amelyek egyes speciális kérdések megoldására jöttek létre. Az Európa Tanács hivatalos nyelvei: a francia és az angol, ezen kívül a Parlamenti Közgyűlésen munkanyelvként használható a német, az olasz és az orosz nyelv is.

⁴¹⁰ URL: www.coe.fr/cm

⁴¹¹ A Miniszteri Bizottságban a külügyminiszterek félévente egymást váltva elnökölnek. A Miniszteri Bizottság évente kétszer ülésezik Strasbourgban, valamint a mindenkori elnök rendkívüli üléseket is tarthat saját államának fővárosában.

⁴¹² IV. fejezet, 13–21. cikkek

⁴¹³ III. Fejezet, 54. cikk

számol be a Parlamenti Közgyűlésnek. A Miniszteri Bizottság elsősorban szerződések és egyezmények kidolgozásának, megkötésének önálló kezdeményezésére jogosult.⁴¹⁴ A Miniszteri Bizottság alakítja ki az ún. *ajánlásokat*, melyek a közös politika megvalósítását szolgálják. A Miniszteri Bizottság hozhat *határozatokat* is, ezek eljárási ügyekre vonatkoznak és az ET alá tartozó egyes intézmények működését szabályozzák.

A Miniszteri Bizottság által kezdeményezett és az ET által kidolgozott szerződések és egyezmények automatikusan nem kötelezik a tagállamokat. Az egyes tagállamokra ezek csak akkor vonatkoznak kötelező erővel, ha a belső jogalkotási rendjüknek megfelelően azokat el is fogadják. Az ajánlások nem kötelezőek, bár betartásukat a Miniszteri Bizottság figyelemmel kísérheti és azok alapján foganatosított nemzeti intézkedésekről tájékoztatást, kérhet.

Ami a Miniszteri Bizottság határozatait illeti, azoknak kötelező ereje van az érintett intézmények vonatkozásában. A Miniszteri Bizottság ezeken túlmenően nyilatkozatokat is tehet időszerű politikai és nemzetközi kérdésekről.

A Miniszteri Bizottság az elé került kérdésekben háromféle szavazati mechanizmussal dönthet: egyhangúlag, kétharmados többséggel, egyszerű többséggel. A Miniszteri Bizottság egyhangú szavazattal dönt: a kormányok részére készített ajánlások elfogadása; a Parlamenti Közgyűlés részére készített jelentések elfogadása, a Bizottság tanácskozásának jellegére vonatkozó döntések (pl. a nyilvánosság kizárása); a Parlamenti Közgyűlés rendes üléseinek nem Strasbourgban történő megtartására vonatkozó illetve, az Alapszabály módosítására vonatkozó javaslatokról, illetve minden más olyan kérdésnek az eldöntésekor, amely jelentőségénél fogva egyhangú szavazást igényel. Kétharmados többséggel dönt a Bizottság az új tagok felvételéről, míg eljárási, szervezeti és költségvetési kérdésekben elegendő az egyszerű többség is. Ha egy meghatározott döntés tervezetét csak a tagállamok egy része támogat, a Miniszteri Bizottságnak lehetősége van, ún. részleges megállapodások megkötésére,⁴¹⁵ illetve létrehozhat ún. kibővített megállapodásokat is, amelyekhez nem-tagországok is csatlakozhatnak.

---

⁴¹⁴ A Parlamenti Közgyűlés is javasolhatja a Miniszteri Bizottságnak ilyen szerződések és egyezmények kezdeményezését.

⁴¹⁵ Részleges megállapodásokat akkor is köthet az ET, ha azzal két vagy több tagállam között felmerülő sajátos problémák megoldását kívánja elősegíteni.

A Miniszteri Bizottság az Alapszabályában meghatározott feladatok ellátása érdekében különböző szakértői bizottságokat, al- és ad hoc bizottságokat hozhat létre. A bizottságok közül kiemelendők az ún. operatív bizottságok (Steering Committee – Comité Directeur).⁴¹⁶ Ezek az operatív bizottságok fontos szerepet játszanak a Miniszteri Bizottság politikai és elvi döntéseinek előkészítésében és megvalósítási módjának kidolgozásában. Ezekben a bizottságokban az egyes tagországok magasan kvalifikált szakértői vehetnek részt és üléseiket a Miniszteri Bizottság által megfogalmazott mandátumok alapján végzik.⁴¹⁷

Az operatív bizottságok feladata: összehangolt európai politika kialakítása meghatározott szakterületekre vonatkozóan, ajánlások megtétele ill. a Miniszteri Bizottság elé terjesztése, az egyes kérdéseket érintő ún. Miniszteri Konferenciák⁴¹⁸ előkészítése, ezen túlmenően szemináriumok, kollokviumok és konferenciák⁴¹⁹ szervezése a tagállamok területén.

Az ET kiemelt figyelmet fordít a közép- és kelet-európai országokra, melyek az utóbbi években váltak az Európa Tanács tagjaivá, és melynek képviselői mind a Miniszteri Bizottságban, mind az operatív bizottságokban teljes jogú tagként vehetnek részt. Az ET segítséget nyújt a közép- és kelet-európai országoknak politikai, törvényhozási és alkotmányos reformjaik megvalósításához különböző együttműködési programjaival, pl. ADACS, Demosthenes, Themis, Lode, Démo-Droit.

A Miniszteri Bizottság fontos szerepet játszik az Európa Tanács égisze alatt kidolgozott nemzetközi egyezmények vonatkozásában is, így kijelöli az illetékes

⁴¹⁶ Ilyen bizottságok, pl.: CDDH– Comité directeur pour les droits de l’homme, CDEG –Comité directeur pour l’égalité entre les femmes et les hommes, CDPS– Comité directeur sur la politique sociale, CDBI– Comité directeur pour la bioéthique, CC–ED– Comité de l’éducation, CDCJ – Comité européen de coopération juridique

⁴¹⁷ A Miniszteri Bizottság ad hoc munkabizottságok létrehozására is jogosult, elsősorban akkor, ha a felmerült problémával az operatív bizottságok egyike sem tud foglalkozni. Maguk az operatív bizottságok is jogosultak ún. ad hoc szakértői bizottságok létrehozására, ezek mandátumát természetesen szintén a Miniszteri Bizottságnak kell jóváhagynia.

Az ET–n belül az a tendencia, hogy az egyes operatív bizottságok egymással összhangban dolgozzanak, így előfordul, hogy az operatív bizottságok vezetőségei (bureau) közös üléseket tartanak, ill. ugyanazt a kérdést két vagy több operatív bizottság egyidejűleg vizsgálja. Pl. a nevelés kérdése egyaránt tartozhat a kulturális együttműködés bizottságához, de érintheti az ifjúságpolitikai, a munkaügyi, a szociális, az emberi jogi és az egyenjogúsággal foglalkozó operatív bizottságok munkáját is.

⁴¹⁸ 1959 óta rendezik meg, pl. az emberi jogok (1985 óta) a nevelés (1959 óta), a család (1959 óta), az igazságügyi együttműködés(1961 óta), a nők és férfiak egyenjogúsága(1986 óta), egészségügy(1981 óta), sport (1975 óta), az ifjúság témaköreiben. (1985 óta)

⁴¹⁹ Ezek egy része az ENSZ világkonferenciáit megelőző ún. regionális európai konferencia volt pl. 1993. Emberi jogok, 1995 a NőkEgyenjogúsága témaköreiben

operatív bizottságot és meghatározza a feladatra vonatkozó pontos mandátumát is.⁴²⁰ Az egyezmény szövegezését általában szűkebb körben, a tagállamok által delegált szakértők végzik. A Miniszteri Bizottság ill. az ET Parlamenti Közgyűlése nem foglalkozik az egyezmények megfogalmazásával, csak az egyezmények jóváhagyásával. A mai napig kb. 170 egyezmény született. Ezek túlnyomó többsége az emberi jogokra vonatkozik,⁴²¹ és kiemelkedő jelentőségűek az Emberi Jogok Európai Egyezménye illetve az ET Szociális Chartája.

1.3 Az ET Parlamenti Közgyűlése

A Parlamenti Közgyűlés az ET alapszabálya értelmében tanácskozó közgyűléseként jött létre, majd később Parlamenti Közgyűléssé vált⁴²² 1974-ben.⁴²³ A Parlamenti Közgyűlésben az egyes tagállamok parlamenti képviselői ülnek, jelenlegi létszámuk 286 fő. Az ET alapszabályában számszerűleg meghatározott arányban képviseltethetik magukat a tagállamok a Parlamenti Közgyűlésben.⁴²⁴

Lévén a Parlamenti Közgyűlésbe delegáltak az egyes országok parlamenti képviselői, így azoknak a megválasztása nyilvánvalóan a tagországok belügyének tekinthető, ez vonatkozik a jelölés és a választás kérdéseire is. A Parlamenti Közgyűlésben az egyes nemzeti parlamenti pártok az elért választási eredményük arányában vehetnek részt a delegációkban.⁴²⁵ A Parlamenti Közgyűlésen belül a képviselők politikai beállítottságuknak és párttagságuknak megfelelő képviselői

⁴²⁰ A kijelölt operatív bizottság vagy saját hatáskörében, vagy más szakértői bizottsággal karöltve megpróbálja az egyezményt előkészíteni.

⁴²¹ A szakirodalom szerint, a következő területekre vonatkoznak az ET egyezményei: emberi jogok, kisebbségek, helyi demokrácia és határmenti együttműködés, kultúra, oktatás, sport, média, jogi együttműködés, környezet és állatvédelem, szociális ügyek, egészségügy.

Az Európa Tanács válogatott egyezményei, Conseil de l'Europe–Osiris, Budapest–Strasbourg, 1999
URL: www.stars.coe.fr

⁴²² Az ET ekkor ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját

⁴²³ A delegáló országok képviselőinek száma az ország lakóinak számával arányos ill. attól függ. Albánia (4), Andorra (2), Ausztria (6), Belgium (7), Bulgária (6), Ciprus (3), Cseh Köztársaság (7), Dánia (5), Egyesült Királyság (18), Észtország (3), Finnország (5), Franciaország (18), Görögország (7), Hollandia (7), Horvátország (5), Írország (4), Izland (3), Lengyelország (12), Lettország (3), Liechtenstein (2), Litvánia (4), Luxemburg (3), Macedónia (volt Jugoszláv Köztársaság) (3), Magyarország (7), Málta (3), Moldávia (5), Németország (18), Norvégia (5), Olaszország (18), Oroszország (18), Portugália (7), Románia (10), San Marino (2), Spanyolország (12), Svájc (6), Svédország (6), Szlovákia (5), Szlovénia (3), Törökország (12), Ukrajna (12).

⁴²⁴ A nemzeti képviselőknek egy helyettese is van, aki jogosult a képviselő helyett az üléseken részt venni, felszólalni és szavazni. A helyettesek megválasztása ugyanúgy történik, mint a Közgyűlés tagjainak kinevezése.

csoportokat hozhatnak létre (frakciókat), de lehetséges független képviselőként is a részvétel. A Közgyűlésben öt politikai csoport jött létre: Szocialista Csoport, Európai Néppárti Csoport, Európai Demokrata Csoport, Liberális, Demokrata és Reformer Csoport és az Európai Egyesült Baloldal Csoportja.⁴²⁶

A leglényegesebb különbség az egyes államok nemzeti parlamentje ill. az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése között az, hogy a Parlamenti Közgyűlés kötelező erejű normatív aktusok meghozatalára, klasszikus értelemben vett jogszabályalkotásra nem jogosult.

A Parlamenti Közgyűlés – bár neve a Tanácskozó Közgyűlésről Parlamenti Közgyűlésre változott – tanácskozó jellegű maradt, állásfoglalásait ajánlások formájában közölheti.⁴²⁷

A Parlamenti Közgyűlés fontos szerepet játszik a tagfelvételi eljárások során, ahol külön jelentéstevők és ad-hoc bizottságok segítségével igyekszik megállapítani, hogy melyek azok a területek, hol az adott állam még nem felel meg az Európa Tanács alapnormáinak.⁴²⁸ Emellett, fontos fórumot biztosít különböző kiemelkedő politikusok,

⁴²⁶ Jelenleg a Parlamenti Közgyűlés a legnépesebb frakcióját a szocialisták alkotják.

⁴²⁷ A Parlamenti Közgyűlés rendelkezhet saját ügyrendjéről és szervezeti felépítéséről, valamint kinevezési jogkörrel is rendelkezik. A Parlamenti Közgyűlés választja meg az Európa Tanács Főtitkárát, Főtitkár helyettesét és az Emberi Jogok Európai Bíróságának bírját. A Parlamenti Közgyűlésnek a felépítése a következő: élén a titkos szavazással választott elnök áll, aki két egymást követő éven át tölti be ezt a tisztséget. Az elnök képviseli a Parlamenti Közgyűlést és tisztsége ellátása során a vitákban és a szavazásokban nem vesz részt. A vezetőség (bureau), amelyet az elnök és a Parlamenti Közgyűlés alelnökei alkotnak, elsősorban a Parlamenti Közgyűlés tevékenységével kapcsolatos adminisztratív kérdésekkel foglalkozik. Ez a szerv tartja a kapcsolatot az Európa Tanácson belül működő más intézményekkel is, pl. az ET ún. operatív bizottságaival.

A Parlamenti Közgyűlésnek ülésszakai között, a munka folyamatosságának biztosítása érdekében ún. az Állandó Bizottság jár el, melynek elnöke a Parlamenti Közgyűlés elnöke. Ez a Bizottság a Parlamenti Közgyűlés nevében jár el, melynek elnöke egyben az Állandó Bizottság elnöke is. Az Állandó Bizottságban részt vesznek a Parlamenti Közgyűlés alelnökei és általános bizottságainak elnökei, ill. a Parlamenti Közgyűlés által választott más személyek is. A Miniszteri Bizottság javaslata alapján a Titkárság tagjai közül választják öt évre a Parlamenti Közgyűlés jegyzőjét. A Parlamenti Közgyűlés jegyzője látja el a Parlamenti Közgyűlés tevékenységével kapcsolatos adminisztrációs feladatok koordinálását. Ezen túlmenően a Parlamenti Közgyűlésnek vannak ún. általános bizottságai, amelyeknek létszáma igen eltérő. A bizottságok rendszere hasonlít a Miniszteri Bizottság alá tartozó ún. operatív bizottságok rendszeréhez, bár elnevezésük és feladatkörük eltérő. Ezek a bizottságok jogosultak egyes kérdések megvizsgálására, állandó ill. ad hoc bizottságokat létrehozni, melyek létszáma nem lehet több az adott állandó bizottság létszáma 1/3-ánál, így minden egyes általános bizottság elvileg csak három albizottság létrehozására jogosult.

⁴²⁸ A Parlamenti Közgyűlés nemcsak azt határozza meg, hogy milyen esetben támogatja az adott állam felvételi kérelmét, hanem annak teljesítésének még időbeni korlátot is előírtak, pl. a 1031/1944. *közgyűlési határozatban leszögezik, hogy a felvételt kérő államnak a belépéstől számított egy éven belül ratifikálnia kell az Európai Egyezményt, ill. annak egyes jegyzőkönyveit.* Az ellenőrzés biztosítása érdekében több utasítást és határozatot is elfogadott a Parlamenti Közgyűlés, így a már említett 1031/1994. számú határozaton kívül említést érdemel az 50008/1995. számú *Parlamenti Közgyűlési utasítás az ET tagállamok kötelezettségeinek és vállalásainak teljesítéséről.* Ezek

illetve nemzetközi szervezetek számára is. Szoros együttműködést valósít meg a Közgyűlés a nem-kormányzati szervezetekkel is, melyeknek képviselői vagy állandó vagy, eseti meghívottként vehetnek részt a tanácskozásokon.⁴²⁹ Az Európa Tanács emberi jogok védelme érdekében kifejtett tevékenységét elősegítik az emberi jogok egyes aktuális témaköreiről – például; a szegénység és marginalizáció, a média szabadsága, a férfiak és nők egyenjogúsága, a bioetika, környezetvédelem kérdéseiről – rendezett parlamenti viták, tanácskozások is.

1.4 Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusa

1994. májusában, az ún. „Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Állandó Értekezletének” utódjaként, létrejött az „Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Állandó Kongresszusa”, amely a tagországok polgármestereiből és választott helyhatósági képviselőiből áll. Ez a Kongresszus,⁴³⁰ a Miniszteri Bizottság és a Parlamenti Közgyűlés mellett az ET egyik fő szerve lett. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűléséhez hasonlóan a Kongresszusnak 286 tagja és ugyanannyi póttagja van. A

---

lehetővé teszik, hogy a jelentéstevők súlyos esetekben közvetlenül a Parlamenti Közgyűlésen felszólalhassanak és az adott állam kifogásolható emberi jogi gyakorlatát a nyilvánosság előtt megvitassák. Az ellenőrzési rendszer kiterjed az ET valamennyi tagállamára és külön figyelmet szentelnek az Parlamenti Közgyűlés 1201 számú Parlamenti Közgyűlési határozatára, amely a nemzeti kisebbségek vonatkozik. A Parlamenti Közgyűlés mellett a Miniszteri Bizottsági is nagy figyelmet szentel a tagfelvételi kérelmek elbírálása során az Európai Egyezményhez való csatlakozásnak, ill. a kisebbségek védelmének tiszteletben tartására. Míg a Parlamenti Közgyűlés általánosságban fogalmazza meg észrevételeit és a feltételeket, addig az ET Miniszteri Bizottsága konkrét feladatokat is megfogalmazhat a felvételt kérő államokkal szemben. Ezek a sajátos szempontok minden egyes állam esetében különbözőek lehetnek, pl. Románia tagfelvétele idején a Parlamenti Közgyűlés konkrétan szorgalmazta: a kisebbségi nyelv tanításának feladatát is vállalni tudó egyházi iskolák létrehozásának lehetőségét, a politikai és/vagy etnikai alapon fogva tartottak szabadon bocsátását, a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának aláírását, ill. az ún. 1201. számú határozatnak megfelelő kisebbségi politikai folytatását, továbbá az önkormányzatok szabad működésének biztosítását, az igazságszolgáltatás átszervezését, a román büntető törvénykönyv megváltoztatását stb. A tagfelvételnél, mint a gyakorlat megmutatta, nem feltétlenül kell minden kritériumot a csatlakozáskor teljesíteni, de azoknak egy meghatározott rövid időn belül meg kell felelni, így Albánia tagfelvételével kapcsolatban komoly aggályok merültek fel, pl. a politikai okokból visszahívott bírák, ill. Albánia emberi jogi politikáját illetően, ezért feltételként állították egy olyan bizottság létrehozását, amely konkrét ügyek kivizsgálására és orvoslására is jogosult, mégpedig külföldi szakértők bevonásával.

Communiqué de presse, direction de la Communication du Conseil de l'Europe, Réf.360(95) La Moldova et l'Albanie entrent au Conseil de l'Europe, Réf. 415(95) L'examen des candidatures d'adhésion de l'Ukraine et l'ex République Yugoslave de Macédoine á l'orde de jour de l'Assemblée parlementaire, Proposition de reprendre la procédure pour l'adhésion de la Russie

⁴²⁹

⁴³⁰

Izrael, Kanada parlamentjeinek képviselői megfigyelői státuszt élveznek a Parlamenti Közgyűlésben
URL:www.coe.fr/cplre

nemzeti delegációk az adott tagország helyi és regionális önkormányzatainak különböző típusait képviselik.⁴³¹

A Kongresszusnak két háza van: a Helyi Önkormányzatok Kamarája és a Régiók Kamarája.⁴³²

A Kongresszusnak az a célja, hogy biztosítsa a helyi és regionális önkormányzatok részvételét az ET munkájában, valamint előmozdítsa a helyi és regionális szintű demokratikus struktúrák működését. Széleskörű jogosítványai vannak az önkormányzatokat érintő elvi kérdésekben, így: a helyi és regionális önkormányzatok autonómiája, vidék és városfejlesztés, környezetvédelem, oktatás, kultúra, szociális ellátás és az egészségügy. Az európai szintű képzési és oktatási együttműködés előmozdítása érdekében, létrehozták a Helyi és Regionális Önkormányzatok Képzési Központjainak Európai Hálózatát (ENTO)⁴³³ A kongresszus, létrehozva a Határmenti Együttműködés Európai Keretegyezményét, figyelemreméltó szerepet tölt be a határokon átnyúló, valamint a regionális együttműködés terén. Vannak speciális régiói is, így a hegyvidékek régiója, a mediterrán és balti régió. 1993-ban hozták létre a volt – Jugoszláviával kapcsolatos békefolyamatokhoz kapcsolódóan, a Helyi demokrácia követségeit (LDE),⁴³⁴ melyek segítségével elő kívánják mozdítani azon régiók együttműködését, amelyek részt vesznek a menekültek befogadásában, ellátásában, a közszolgáltatások helyreállításában, az emberi jogok és a demokrácia stabilitásának a megteremtésében. Az Európa Tanácsban általános gyakorlatnak tekinthető, hogy a Kongresszus képviselői állandó meghívottként részt vesznek a többi testületek ülésein, pl. a Miniszteri Bizottság állandó bizottságainak ülésein, ahol az emberi jogok és demokrácia kérdéseivel kapcsolatos szakértői viták zajlanak, ahol a javaslatok születnek. Az emberi jogok védelme szempontjából igen fontos, hogy a helyi szinten is legyen szószólója azoknak a kezdeményezéseknek és döntéseknek, amelyek nemzetközi vagy nemzeti szinten születnek.

⁴³¹ A Kongresszus ülésein részt vehetnek az európai helyi és regionális önkormányzatok szervezeteinek megfigyelői, ill. azon országok hasonló státuszú képviselői, akiknek az ET mellett különleges meghívotti státusza van.

⁴³² Ezek elnökei kétévenként választják, az elnököt a két Kamara egyike adja felváltva. Hasonlóan az ET Parlamenti Közgyűléséhez, a plenáris ülések között a munka folytonosságát egy ún. Állandó Bizottság biztosítja.

⁴³³ European Network of Training Organisations

⁴³⁴ Local Democracy Embassy

Az emberi jogok védelme, az egyén közreműködése nélkül elképzelhetetlen, a helyi hatóságok, pedig a közvetlen kapcsolatban állnak a lakossággal, az egyénnel. Nagy szerep hárul rájuk ezért az emberi jogokkal kapcsolatos megelőző és ellenőrző munka terén is. Említést érdemel a testvér–városi kapcsolatok fejlesztése is, amely hozzájárul az emberek közötti kulturális, gazdasági kapcsolatok fejlesztéséhez, a béke és stabilitás megőrzéséhez.

2. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye

Az Európa Tanács, megalakulásától kezdve nagy jelentőséget tulajdonított az emberi jogok tiszteletben tartásának. Azok az európai államok, amelyek az Európa Tanács⁴³⁵ szervezetéhez csatlakoztak, állást foglaltak egy közös eszmény megvalósítása mellett, azaz; hogy országaik gazdasági és szociális fejlődését előmozdítva, a jogállamiság alapelveit elfogadva, minden – a joghatóságuk alatt élő – személy számára biztosítják az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat.

Azt, hogy konkrétan milyen jogokat kívánnak védeni és előmozdítani, elsősorban az Európa Tanács, 1950-ben elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye és annak Jegyzőkönyvei tartalmazzák. Ennek előzménye az 1948 májusában, Hágában tartott Európa Kongresszus volt, ahol leszögezték: ”A Kongresszus: úgy véli, hogy a kialakítandó unió vagy föderáció nyitott kell, hogy legyen minden európai nemzet számára, amelyet demokratikusan kormányoznak és amely tiszteletben tartja az Emberi Jogok Chartáját. Elhatározza, hogy egy Bizottságot kell felállítani, mely haladéktalanul neki lát egy ilyen Charta kodifikálása, valamint az olyan standardok kidolgozása kettős feladatának, amely feltételeknek meg kell felelnie annak az államnak, amelyik a demokrácia megnevezésre igényt tart”.⁴³⁶

Ennek a javaslatnak a lényege belekerült az Európa Tanács Alapokmányába is, amely kimondja, hogy az Európa Tanács minden tagállamának el kell fogadnia a jogállamiság alapelveit, továbbá minden joghatósága alatt élő személy számára

---

⁴³⁵ Elsősorban az 1949. május 5-én aláírt Alapokmány 3.–ill. 8. szakaszai hangsúlyozzák az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelmének fontosságát, amelyeknek súlyos megsértése megalapozhatja a Európa tanácsi tagság felfüggesztését vagy megszüntetését is.

biztosítani kell az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat.⁴³⁷ Az Európa Tanács megalakulását követően nem sokkal, 1950. november 4-én, Rómában tíz tagállam képviselői aláírták az *Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezményét*, az egyik legjelentősebb regionális emberi jogi egyezményt, amely 1953. szeptember 3-án lépett hatályba. Az Egyezmény Preambuluma két fontos emberi jogi deklarációra hivatkozik: az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációjára, illetve az Emberi Jogai és Kötelességeinek Amerikai Deklarációjára (Bogotai Charta)

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban az *Európai Egyezmény*) Preambuluma megemlíti a politikai demokrácia fogalmát, amely még nem szerepelt az Európa Tanács Alapokmányában. Ugyanígy figyelemre méltó, hogy az emberi jogok közös (kollektív) érvényesítése is hangsúlyt kapott. Ha az Egyezményt összehasonlítjuk az ENSZ égisze alatt kibocsátott univerzális egyezmények hatályával, akkor megállapítható, hogy az Európai Egyezmény lényegesen szűkebb területet ölel át, de jelentőségét nem is annyira a tartalma, hanem az eljárási garanciái adják meg. Az Európai Egyezmény 25. cikke ugyanis sajátos jogorvoslati mechanizmust hívott életre, amely elismeri az egyén petíció-benyújtásának jogát.

Ez a jogvédelmi mechanizmus három ponton tér el az egyéb rendszerektől: ➤ az Európai Egyezményben felsorolt jogok védelme nem tekinthető az egyes tagállamok belügyének, azok megsértése esetén bármelyik szerződő fél – függetlenül attól, hogy közvetlenül érintett-e az ügyben vagy sem – nem csupán tiltakozhat a jogsértés ellen, de amiatt nemzetközi fórumhoz is fordulhat, ➤ a jogvédelmi mechanizmus az egyén számára is biztosít jogorvoslatot, azaz jogsérelmük esetén panaszukkal nemzetközi fórumhoz fordulhatnak, ➤ a jogvédelmi mechanizmus során eljáró nemzetközi szervek a tagállamokra nézve kötelező döntéseket hoznak. Ez utóbbinak komoly hatása van az egyes tagállamok belső jogfejlődésére és joggyakorlatára.

A fenti alapelvek igen nagy jelentőségűek, mivel az Európa Tanács tagállamai kötelesek figyelembe venni az emberi jogok védelmében eljáró nemzetközi szervek döntéseit és határozatait, az emberi jogokat nem kezelhetik önkényesen, mint belügyet. Az ET egyezményei közül kétségtelenül a legnagyobb jelentősége az Emberi Jogok

---

⁴³⁶ Robertson, A.G., *The Council of Europe*, Second Edition, Manchester: Manchester University Press, 1961

Európai Egyezményének van, amely leszögezi, hogy „az igazság és béke alapjait fenntartani a hatékony politikai demokrácia, másrészt azon emberi jogok közös felfogása és tiszteletbe tartása” szolgál, amelyeket az Európai Egyezmény az alapvető szabadságjogok között deklarált. Azáltal, hogy a „közös felfogás”-ra utal az Európai Egyezmény, egyben egyfajta európai mércévé is vált. Ez különösen megmutatkozik az Európa Tanács bővítési folyamatában, miszerint az ET-hez történő csatlakozás egyben az Európai Egyezményhez való lehető legrövidebb időn belüli csatlakozást is feltételezi. Az ET Parlamenti Közgyűlése Málta tagfelvételétől (1965) következetesen alkalmazza az Egyezményhez történő aláírás és ratifikáció szükségességét. Például Finnország esetében (1988) a Parlamenti Közgyűlés tudomásul vette és elismerte, hogy a finn kormány az ET-hez történő csatlakozáskor aláírja az Európai Egyezményt, majd azt a lehető legrövidebb időn belül és a lehető legkevesebb fenntartással, ratifikálja is. Magyarország tagfelvételi kérelméről 1990-ben nyilvánított véleményt a Parlamenti Közgyűlés és ebben tudomásul vette Magyarország azon szándékát, hogy ratifikálja az Emberi Jogi Egyezményt. Amíg a felvételek elbírálásánál eleinte csak utalás történt az Európai Egyezmény aláírására, a tömeges tagfelvételek idején már a ratifikáció illetve az Egyezmény 25. ill. 46. cikkeihez fűződő nyilatkozattételi kötelezettségre (egyéni panaszjog, ill. a Bíróság illetékességének elismerése) is szóba került. Az ET kormány és államfőinek 1993. október 9-én, Bécsben megrendezett első Csúcstalálkozójáról kiadott Nyilatkozat már tagfelvételi követelményként említi az Európai Egyezményhez történő csatlakozást⁴³⁸

Sajátossága az Európai Egyezménynek, hogy jogvédelmi mechanizmusát csak azoknak a jogoknak a védelmében lehet igénybe venni, amelyeket az Európai Egyezmény I. része tételesen felsorol, illetve amely jogokat az Egyezményhez csatolt ún. Kiegészítő Jegyzőkönyvek tartalmaznak. Az egyes jegyzőkönyveket az érintett tagállamoknak külön-külön el kell fogadniuk, azaz ezek a tagállamokra csak akkor kötelezőek, ha ezt az egyes tagállamok deklarálták.

⁴³⁷ Mint már erről az Európa Tanács Miniszteri Bizottságánál is szó esett, az emberi jogok ill. alapvető szabadságjogok súlyos megsértése megalapozhatja az Európa Tanácsi tagság felfüggesztését vagy megszüntetését.

⁴³⁸ 1999 óta, már ilyen előfeltétel az ET Szociális Chartájához való csatlakozás is. Avenir de la Charte sociale européenne, Recommandation 1354(1998) Conseil de l'Europe, Assemblée parlementaire, FRECI1354-14032801988f, Edition provisoire

A kiegészítő jegyzőkönyvek⁴³⁹ egyrészt tartalmazzák az Európai Egyezményben nem szereplő jogokat, másrészt az Európai Egyezmény alapján létrehozott intézmények szervezeti-, hatásköri kérdéseit szabályozzák.

Az Európai Egyezmény szövegét módosította és egységes szerkezetbe foglalta az 1998 november 1-én hatályba lépett 11.sz. Módosító Jegyzőkönyv, amely felváltotta a korábbi 3., 5., 8.,9. számú jegyzőkönyvek módosított vagy beiktatott rendelkezéseit. Az egységes szerkezetbe foglalt jogok és garanciák a következők: >az élethez való jog (2. cikk), >a kínzás, embertelen, megalázó bánásmód tilalma (3. cikk), >a rabszolgaság, szolgaság, kényszer- és kötelező munka tilalma (4. cikk), >a szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jog (5. cikk), >a tisztességes tárgyaláshoz való jog /az egyén joga ügyének „fair” és nyilvános, ésszerű időn belül, független és pártatlan bíróság által történő tárgyalásához/ (6. cikk), >a büntetés kiszabásának tilalma törvényi rendelkezés nélkül (7. cikk), >a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog (8. cikk), >a gondolat-, lelkiismeret és vallásszabadság (9. cikk), >a véleménynyilvánítási szabadsága (10. cikk), >a gyülekezési és egyesülési szabadsága (11. cikk), >a házasságkötéshez való jog (12.cikk.), >a hatékony jogorvoslathoz való jog (13.cikk.), a megkülönböztetés tilalma(14.cikk) >az Egyezmény hatályának felfüggesztése szükséghelyzet esetén(15.cikk),>a külföldiek politikai tevékenységének korlátozása(16.cikk), >a joggal való visszaélés tilalma, (17.cikk) >jogkorlátozások alkalmazásának megszorítása. (18. cikk)⁴⁴⁰

Az Európai Egyezményben felállított jogvédelmi mechanizmus olyan garanciális intézményeket tartalmaz, amelyek nagyban emelik az Egyezmény alkalmazhatóságát. A rendszer egyrészt az Emberi Jogok Európai Bíróságának valamint az ET Miniszteri Bizottságának összehangolt tevékenységén alapul. A jogvédelmi mechanizmus jellegzetessége, hogy megkülönbözteti a jogsérelmet szenvedő egyéneket ill. az Egyezményben részes államokat.

Minimális védelmi követelményt fogalmaz meg az Egyezmény, mikor kimondja, hogy az egyik részes államnak a területén bekövetkezett jogsértés miatt egy másik állam

⁴³⁹ Kiemelkedő jelentőségű, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1994. évi (V. hó 11.) Strasbourg-i Jegyzőkönyv az Európai Egyezmény jogvédelmi mechanizmusának újrakészítéséről, amely 1998. november 1-én lépett hatályba, módosítva és egységes szerkezetbe foglalva az Európai Egyezmény szövegét.

⁴⁴⁰ Az Európa Tanács válogatott egyezményei, Conseil de l'Europe–Osiris, Budapest–Strasbourg, 1999. 31–36.o.

panasszal élhet az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt. A Bíróság csak akkor dönthet, ha joghatóságát a részes állam külön nyilatkozatban elismerte. Az Európai Egyezmény szerint az ítéletek kötelezőek, a végleges ítélet végrehajtását a Miniszteri Bizottság ellenőrzi.⁴⁴¹

2.1 Az Európa Tanács jogvédelmi mechanizmusa

A 11. sz. Módosító jegyzőkönyv 1998. novemberi hatályba lépéséig, a mechanizmus az ET Miniszteri Bizottsága által – a Parlamenti Közgyűlés irodája által készített jegyzék alapján –abszolút többséggel választott Emberi Jogok Európai Bizottságából, és a Bíróságból állt. Ez utóbbi tagjait a Parlamenti Közgyűlés választotta szótöbbséggel az Európa Tanács tagjai által jelölt személyek jegyzékéből. Ez a mechanizmus nagyon lassúnak bizonyult, évekig tartott míg egy beadvány a Bizottságon keresztül esetleg a Bíróság elé került és ott döntés született.

Az ET jogvédelmi mechanizmusa hatékonyságának erősítése egyre sürgetőbbé vált az Európa Tanács gyorsütemű bővítésével. Az egyre több tagállamot magába foglaló ET szinte megoldhatatlan feladatok elé nézett, hiszen számolnia kellett a

---

⁴⁴¹ Ami a Miniszteri Bizottságnak a Bíróság ítéleteivel kapcsolatos, az Európai Egyezmény 54. cikkében foglalt feladatait illeti, hangsúlyozni kell, hogy itt nem az ítéletek végrehajtásáról, hanem csak a végrehajtás ellenőrzéséről van szó. *A végrehajtásról* ugyanis *az ügyben érintett államnak joga és kötelessége gondoskodni*. Elmarasztaló ítélet esetén az érintett állam gondoskodni köteles az ítéletbe foglalt intézkedések megtételére, a Miniszteri Bizottság csak napirenden tarthatja a kérdést mindaddig, amíg Bíróság ítéletének végrehajtásáról meg nem bizonyosodik. A Bíróság döntései minden esetben követelményként írják elő, hogy az érintett állam gondoskodjon a hazai (belső) jogalkotási, jogalkalmazási gyakorlatának és az Európai Egyezmény rendelkezéseinek összhangjáról. Ez az intézkedés összhangban áll egyébként az Európai Egyezmény 1. cikkével, miszerint „a magas szerződő felek biztosítják a joghatóságuk alatt álló minden személy számára a jelentő Egyezmény I. fejezetében meghatározott jogokat és szabadságjogokat”. A Miniszteri Bizottság a Bíróság ítéleteinek végrehajtását úgy tudja ellenőrizni, hogy az érintett államtól jelentést kér a megtett intézkedésekről. A Miniszteri Bizottság határozatai felsorolják (mellékletként) mindazokat az intézkedéseket, amelyeket az érintett államnak konkrétan meg kell tennie. Amennyiben az érintett állam megszünteti belső jogalkotását és jogalkalmazását, valamint az Európai Egyezmény közötti ellentmondásokat, úgy a Miniszteri Bizottság megszűntnek tekintheti a végrehajtás felügyeletét. A végrehajtás ellenőrzése külön eljárási szabályok szerint történik, melynek lényege, hogy mindaddig az adott ügyet napirenden kell tartani, amíg a Miniszteri Bizottságnak az ítélet végrehajtásának tényét nem bizonyítják.

benyújtandó panaszok számának radikális növekedésével. Az ET égisze alatt a probléma megoldására több javaslat született, így: az emberi jogokról szóló 1985. március 19–20. között Bécsben megrendezett Miniszteri Konferencia által elfogadott ún. 1. számú Határozat az ET Parlamenti Közgyűlése által 1992. október 6-án elfogadott 1194 (1992) ajánlása, az ET tagállamai kormány és államfőinek 1993. október 9-én Bécsben elfogadott deklarációja az Európai Egyezmény jogvédelmi mechanizmusának reformjáról. Ebben leszögezték, hogy 1953 óta az ET tagállamainak száma mintegy megháromszorozódott és még várhatóan fognak csatlakozni további államok is a szervezethez. Azért, hogy az emberi jogok hatékony védelmét a jövőben is biztosítani lehessen, sürgősen el kell fogadni egy olyan jogvédelmi és ellenőrzési mechanizmus, amely képes fokozni az emberi jogok védelmére szolgáló eszközök hatékonyságát, és egyidejűleg csökkenteni az eljárások hosszúságát. A megoldás, végül is a 11. sz. Módosító Jegyzőkönyv kidolgozásával, pontosabban a Jegyzőkönyv hatályba lépésével született meg. Ennek lényege, hogy az Európai Egyezményben korábban szereplő két szervezetnek: a Bizottságnak és a Bíróságnak a helyébe, egy új állandó Bíróság lépett.

A Bíróság hatásköre kiterjed mind az Európai Egyezmény értelmezésére, mind alkalmazására, beleértve az államok egymás közötti vitáit és az egyéni kérelmeket is, valamint konzultatív hatáskörrel is rendelkezik a Miniszteri Bizottság mellett, amennyiben ezt a Miniszteri Bizottság igényli. A Jegyzőkönyv megtartja „az egy állam – egy bíró” elvet, azaz a bírák száma megegyezik a szerződő államok számával, és a bírák választása, a szerződő államok javaslata alapján, változatlanul a Parlamenti Közgyűlés hatáskörébe tartozik. A Bíróság tagjai – a korábbi 9 év helyett – 6 évre választhatók és újraválaszthatók.

A Bíróság munkáját a Törvényszéki Iroda hivatott segíteni, illetve maguk a bírák ún. tanácsosokat vehetnek igénybe. A Bíróság szervezete a Bíróság Hivatalából, Tanácsokból, Kamarákból és a Nagy Kamarából áll. A Bíróság előtti eljárásban, félként vehet részt: bármely természetes személy,⁴⁴² nem kormányzati szervezet⁴⁴³ és az

⁴⁴² Az egyéni panaszok az Európai Egyezmény 34. cikke alapján kerülhetnek benyújtásra. Az Európai Egyezmény a jogosultak körét igen tágan határozza meg, például „a minden egyén” kifejezés azt jelenti, hogy nemcsak az Egyezményben részes államok állampolgárait illeti meg az ún. petíciós jogosultság, hanem az Európai Egyezményben nem részes államok állampolgárait is. Nem tartalmaz az Európai Egyezmény semmilyen kikötést az egyén társadalmi, jog helyzetét illetően, mint például cselekvőképes-e vagy sem, nagykorú-e vagy sem stb.

⁴⁴³ A nem-kormányzati szervekkel kapcsolatban bizonyos értelmezési nehézségek vannak, mivel a „nem-kormányzati” jelleg jogszabályilag nem definiált fogalom. A gyakorlat azt mutatja, hogy az

egyének valamennyi csoportja feltételezve, hogy valamely szerződő állam általi jogsértés áldozatai; illetve bármely tagállam, amennyiben állami panaszról van szó.

Az Európai Egyezmény változatlanul kizárja az ún. „actio popularis” lehetőségét, azaz a Bizottsághoz panasszal csak olyan egyén fordulhat, aki személyesen érintett a panaszban kifogásolt jogsértés által, illetve amikor konkrét sérelmet szenvedett el az egyén. Tehát nem elegendő arra utalni, hogy egy jogszabály rendelkezései az Európai Egyezménybe ütköznek, hanem annak az egyénre nézve konkrét sérelmet kell jelentenie. A Bíróság köteles elutasítani az olyan panaszokat, amelyek az Európai Egyezményben nem részes, vagy abban részes, de elismerő nyilatkozatot nem tett államok ellen irányul. Az egyén által benyújtott panaszok csak állam ellen irányulhatnak, ezért a Bíróság el kell hogy utasítsa azokat a panaszokat is, amelyek magánszemélyek, vagy magán intézmények ellen irányulnak (pl. családtag, ügyvéd, nem állami bank, magániskola, magánklinika stb.)⁴⁴⁴

Újdonsága a tervezet jogvédelmi mechanizmusnak a Kamara által kijelölt ún. jelentéstevő bíró intézménye (judge–rapporteur). A jelentéstevő bíró feladata az egyéni panasz elfogadhatóságának vizsgálata de a döntést csak a Bíróság jogosult meghozni a kérelem alapos vizsgálata után Meg kell jegyezni, hogy a Kamara jogosult a kérelem elfogadhatóságát tartalmi szempontból is vizsgálni. A kérelem tartalmi vizsgálatát általában a Kamara végzi, de kivételesen a Nagy Kamara is eljárhat. Különösen ellentmondásos és fontos ügyekben a Kamarának joga van önszántából lemondani jogáról a Nagy Kamara javára, feltéve, hogy még döntését nem hirdette ki, illetve a felek nem elleneznék ezt a lépést. Amennyiben a Kamara már meghozta már döntését, úgy

---

olyan szervezetek, amelyek egy adott állam kormányzatával függőségi viszonyban állnak, vagy meghatározott közjogi feladatokat látnak el nem sorolhatók az ún. NGO-k közé. Például nem jogosultak az Európai Egyezmény 34. cikkében foglalt lehetőségre az állami vállalatok, az önkormányzatok, az állami irányítás alatt álló közszolgálati média stb. Az érdekvédelmi szerek, szakszervezetek, pártok, társadalmi szervezetek azonban jogosultak petíciók benyújtására.

⁴⁴⁴ A jogorvoslatokkal kapcsolatban az Európai Egyezmény 35. cikke úgy rendelkezik, hogy „ha az összes hazai jogorvoslati lehetőséget már kimerítették”, de ennek ellenére a Bíróság gyakorlata nem minden jogorvoslatra vonatkozik, azaz az egyén nem köteles az esetleg létező párhuzamos jogorvoslati lehetőségek valamennyi formájának igénybe vételére. Tehát az Európai Egyezmény a hatékony és megfelelő jogorvoslatokra való hivatkozást tekinti céljának. A Bíróság elve nem foglalkozik azokkal a kérelmekkel, amelyek névtelenek, illetve amelyek esetében a Bíróság már folytatott eljárást, továbbá amelyeket más nemzetközi vizsgálat vagy elintézési eljárás alá bocsátottak, feltéve, hogy azok nem tartalmazzak az ügyre vonatkozó új tényeket.

A Bíróság az előterjesztett kérelmet akkor is elfogadhatatlannak tekinti, ha az nem felel meg az Európai Egyezmény rendelkezéseinek, nyilvánvalóan alaptalan, vagy a kérelmezési joggal való visszaélésnek minősül. Az ilyen kérelmeket a Bíróság el kell hogy utasítsa.

egyedül csak a felek jogosultak az ügyet a Nagy Kamara elé utalni, és annak újratárgyalását kérni.

Az eljárási jogosultságról való lemondást azért teszi lehetővé a Jegyzőkönyv, hogy esetenként az eljárás ily módon is gyorsítható legyen. Az Európai Egyezmény 36. cikke, megengedi ún. harmadik fél beavatkozását, részvételét is a bírósági eljárásban. Mindazok az államok, melyeknek állampolgárai eljárást kezdeményeznek akár a Kamara, akár a Nagy Kamara előtt egy másik szerződő állammal szemben az Európai Egyezmény megsértése címén, jogosultak észrevételeiket a Bírósággal írásban közölni, vagy a meghallgatásokon részt venni. A Bíróság Elnöke jogosult meghívni az eljárásban való részvételre valamennyi szerződő államot akkor is, ha azok közvetlenül nem érintettek az adott ügyben, lehetővé téve, hogy észrevételeiket a Bíróság tudomására hozhassák. Ebben a kérdésben a Bíróság a méltányosság elve alapján dönt, beleértve az eljárás költségeit is. Ami a Bíróság döntéseit illeti, a Nagy Kamara döntései minden esetben véglegesek és kötelező erővel bírnak, a Kamara döntése pedig a 44. cikk értelmében akkor véglegesek és ez által kötelező erejűek is, amennyiben a már fent említett kivételes eljárásokra nem kerülne sor (lemondás, a felek kérelme). A Bíróság végleges döntéseinek végrehajtását a jelenlegi szabályokkal összhangban a Miniszteri Bizottság jogosult a jövőben is felügyelni. A Bíróság jogosult az eljárás bármelyik szakaszában a felmerült kérdést békés úton intézni. A Bíróság ezekben az esetekben igénybe vehetné a Törvényszéki Iroda, illetve a felek segítségét is. Az eljárás lefolyása általában – a kivételes eljárásoktól eltekintve – a következőképpen foglalható össze: a panasz benyújtása ➤ a Bíróság Törvényszéki Irodájával történő előzetes kapcsolat létrejötte ➤ a panasz iktatása ➤ a panasz eljuttatása valamelyik Kamarához ➤ a panasznak egy háromfős Bizottság által történő vizsgálata ➤ a panasszal kapcsolatos érintkezés a kormánnyal ➤ a tényeket és megjegyzéseket összegző jelentés benyújtása ➤ meghallgatás ➤ a Kamara döntése a panasz elfogadhatóságáról ➤ az ügynek békés úton való elintézésére irányuló tárgyalások lehetősége ➤ a Kamara döntése.

Az Európai Egyezmény 33. cikke értelmében, ha a szerződő felek bármelyike úgy ítéli meg, hogy egy másik szerződő fél megsértette az Európai Egyezmény rendelkezéseit, panasszal fordulhat a Bírósághoz,⁴⁴⁵ amely akkor is köteles a panasszal

⁴⁴⁵ Ilyen panasszal élt például: 1956-ban a görög kormány az Egyesült Királyság kormánya által az akkori brit fennhatóság alatt álló Ciprus szigetének lakóival szemben alkalmazott egyes intézkedések miatt, 1960-ban Ausztria élt kérelemmel Olaszországgal szemben, két dél-tiroli fiatalember

foglalkozni, ha az illető állam nem a saját állampolgárai sérelmének orvoslása érdekében lép fel, vagy ha az adott állam nincs is érintve az ügyben. Az ún. „személyes érintettség” az állami panaszok benyújtásának nem feltétele. A Bizottsághoz panasszal az állam azon szerve fordulhat, amely az adott állam belső joga alapján az államot a nemzetközi kapcsolatokban képviselni jogosult. (Például az adott állam kormánya.) Az állami panasz benyújtásának nem feltétele, hogy a másik részes állam a Bíróság hatáskörének elismeréséről nyilatkozott-e vagy sem. A panaszos állam az Egyezményhez kapcsolódó valamennyi jogsértést a Bíróság elé utalhat, azaz az egyéni panaszokkal ellentétben, nemcsak az Európai Egyezmény I. részében feltüntetett cikkek megsértésére lehet hivatkozni. Az adott állam háromféle panasszal fordulhat a Bírósághoz: ➤arra való hivatkozással, hogy a panasszal megtámadott állam nem biztosít illetve nem fogantatosít megfelelő – az Európai Egyezmény rendelkezéseivel összhangban lévő – bánásmódot vagy intézkedést, a panaszban konkrétan említett személyek esetében, ➤megtörtént, konkrét esetek felsorolása alapján hivatkozhat arra, hogy egy másik szerződő állam jogszabályai sértik az Európai Egyezmény rendelkezéseit, ➤jogosultak az államok ún. általános jellegű kifogások benyújtására is, amelyben kifogásolhatják egy másik állam jogalkotási vagy jogalkalmazási gyakorlatát, amely szerintük összeegyeztethetetlen az Európai Egyezmény rendelkezéseivel. A jogorvoslat kimerítésével kapcsolatos az Európai Egyezmény 35. cikkébe foglalt feltételek nem áll fenn automatikusan az állami panaszok esetében.

Az Európai Egyezmény területi hatálya nyilvánvalóan a tagállamok területére terjed ki, de meg kell említeni, hogy a „Szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezmény” (29. cikk) értelmében: „a nemzetközi szerződések érvényesek azokon a területeken is, amelyek kapcsolataiért az adott állam felelősséget visel”. Az Európai Egyezmény úgy rendelkezik, hogy amennyiben egy állam a ratifikálás során vagy azt követően bármikor nem tesz nyilatkozatot arról, hogy melyek azok a területek, amelyek nemzetközi kapcsolataiért felelősséget visel, a panasz lehetőségével nem élhetnek. (56. cikk) Az

---

büntetőeljárásának vezetése ügyében, 1967-ben Dánia, Norvégia, Svédország és Hollandia kormányai öt kérelmet nyújtottak be Görögország ellen, az „ezredesek diktatúrája” által elkövetett sorozatos jogsértések miatt, 1971-ben Írország két kérelmet nyújtott be az Egyesült Királyság ellen, Észak-Írországban fogantatosított különböző intézkedések kapcsán / Ez Bíróság elé is került/Ciprus, 1994–1997 között három kérelmet adott be Törökország ellen, Ciprus északi területeinek 1974-es megszállása miatt, 1997-ben Dánia is Törökország ellen nyújtott be kérelmet, egy dán állampolgár állítólagos bántalmazása miatt. (Information de la Commission Européenne des Droits de L’Homme, 1998)

Európai Egyezményhez fűződő jogvédelmi mechanizmus működtetésében – az Egyezmény 52. és 59. cikkei alapján – ha korlátozottan is, de részt vesz az Európa Tanács Főtitkára.⁴⁴⁶ Az 52. cikk értelmében a Főtitkárnak joga van az egyes szerződő államoktól tájékoztatást kérni arról a módról, hogy belső joga biztosítja-e az Európai Egyezmény rendelkezéseinek hatékony végrehajtását vagy sem. Ez a cikk elég szűkszavúan fogalmaz, mivel nem egyértelmű, hogy a Főtitkár milyen okból szólíthatja meg az egyes tagállamokat, illetve lehetséges-e ezt a felkérést az ellenőrzés biztosítékaként alkalmazni.⁴⁴⁷

3. Az Európai Szociális Charta

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye elsősorban az 1948. évi Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából kiindulva, az általánosan elismert polgári és politikai jogokat szabályozza. Az 1950-ben elfogadott Európai Egyezmény sem rendelkezik a gazdasági és szociális jogokról, bár 1. Kiegészítő Jegyzőkönyvében, 1950-ben már megjelent a tulajdonhoz, ill. az oktatáshoz való jog. Az Európai Egyezmény 1953-ban történő hatályba lépését követően megindultak azok a munkálatok, melyeknek célja a gazdasági és szociális jogok európai egyezményének kidolgozása volt. Többféle tervezet készül, melyek már figyelembe vették az ENSZ-ben készülő tervezeteket, végül az Európa Tanács kérésére, az ILO által összehívott háromoldalú konferencia fogalmazta meg ajánlás formájában a legfontosabb jogokat, melyeket szükségesnek láttak egy ilyen

---

⁴⁴⁶ Az egyezmény kimondja, hogy a megerősítésről szóló okiratot az Európa Tanács Főtitkáránál kell letétbe helyezni, továbbá a Főtitkár köteles értesíteni az ET tagjait a letétbe helyezet, megerősítésről szóló okiratokról. Összefoglalóan a Főtitkár ellátja az Európai Egyezménnyel kapcsolatos letéteményesi feladatokat.

⁴⁴⁷ Bár az 52. cikk lehetőséget adna arra, hogy egy adott jogsértés felmerülésekor a Főtitkár egy államot felkérjen a tájékoztatás-adásra, az eddigi gyakorlat szerint csak ún. „kollektív tájékoztatási kérelmek” fordultak elő, azaz ugyanazt a kérést küldték meg több tagállamnak Megállapítható, hogy a Főtitkár döntően adminisztratív feladatokat lát el, ellenőrző funkciói nem jelentősek.

jellegű egyezménybe foglalni. Ezt követően véglegesítették a tervezetet és így került sor 1961–ben, Torinóban az Európai Szociális Charta aláírására.⁴⁴⁸

Az Európai Szociális Charta,⁴⁴⁹ amely négy részre tagolódik, felsorolja azokat az elveket, melyeknek tényleges megvalósítására – akár nemzeti, akár nemzetközi – eszközökkel az ET tagállamainak törekedniük kell: >mindenkinek joga van, hogy megélhetését szabadon választott foglalkozás révén biztosítsa, >minden dolgozónak joga van az igazságos munkafeltételekhez, >minden dolgozónak joga van a biztonságos és egészséges munkafeltételekhez, >minden dolgozónak joga van a maga és családja számára a megfelelő életszínvonalat biztosító méltányos díjazásra, >minden dolgozónak és munkaadónak joga van gazdasági és szociális érdekei védelmében az egyesülés szabadságára nemzeti vagy nemzetközi szervezetekben, >minden dolgozónak és munkaadónak joga van kollektív tárgyalások folytatására >a gyerekeknek és a fiataloknak különleges védelemhez van joguk, az őket veszélyeztető fizikai és morális fenyegetésekkel szemben, >a dolgozó nőknek anyaság esetén, valamint a többi dolgozó nőnek megfelelő esetekben munkájuk során különleges védelemhez van joguk, >mindenkinek joga van a pályaválasztáshoz szükséges tájékozódás lehetőségeire, hogy elősegítsék személyes adottságaiknak és érdeklődésüknek megfelelő szakma kiválasztását, >mindenkinek joga van megfelelő szakmai képzésre, >mindenkinek joga van minden olyan eszköz igénybe vételére, amellyel az általa elérhető legjobb egészségi állapotot biztosítani tudja, >minden dolgozónak és hozzátartozóinak joga van a társadalombiztosításhoz, >minden rászorulóknak joga van a szociális és egészségügyi támogatásra, >mindenki jogosult a szociális jóléti szolgáltatásokban való részvételhez, >valamennyi rokkant személynek joga van – a rokkantság eredetére és természetére való tekintet nélkül – a szakmai képzésre és a társadalmi és a szakmai rehabilitációra, >a családnak – mint a társadalom alapvető egységének – teljes körű fejlődésének biztosításához joga van megfelelő szociális, jogi és gazdasági védelemhez, >az anyáknak és gyerekeknek, családi helyzetüktől és családi kapcsolataiktól függetlenül joguk van a megfelelő szociális és gazdasági védelemhez, >bármelyik Szerződő Fél állampolgárainak joguk van bármely másik Fél területén annak állampolgárainak egyenlő feltételek alapján vállalkozni. Ezt a

⁴⁴⁸ Hatályba lépett: 1965. Február 26–án

⁴⁴⁹ Charte sociale européenne, La Charte, ses protocoles, la Charte Révisée
Conseil de l'Europe, 1997. Introduction

jogot csak nyomós gazdasági és szociális okok miatt lehet korlátozni, ➤ a bevándorló munkásoknak és hozzátartozóiknak, akik az egyik Szerződő Fél állampolgárai, jogosultak bármely más szerződő fél területén is védelemre és segítségre.

Ezek az alapelvek tulajdonképpen megismétlődik az Európai Szociális Charta II. részében, ahol meghatározzák azokat a jogokat, amelyeknek a biztosítását a Szerződő Felek magukra nézve kötelezőnek tekinthetik. Ezeket a jogokat több csoportba lehet sorolni, így: a munkával kapcsolatos jogok, a szakszervezeti jogok, a dolgozók és egyéb csoportok (pl. anyák, családok, gyerekek) védelme, a szakképzéssel kapcsolatos jogok, és a dolgozók szabad vándorlására vonatkozó jogok. Mindenek előtt kiemelendő a Charta által garantált jogok közül, a munkához való jog, amely a teljes foglalkoztatás elérése céljából a foglalkoztatás lehető legmagasabb és legszilárdabb szintjének elérését és fenntartását tűzi ki célul a szerződő államokkal szemben. A munkanélküliség mai helyzetét ismerve a teljes foglalkoztatás megvalósítása csak idea lehet még a fejlett nyugat-európai államok számára is, ezért ez alatt nem a munkanélküliség teljes megszüntetését kell érteni. *A munkához való jog* címén a dolgozóknak joguk van ahhoz, hogy szabadon választott foglalkozás alapján biztosíthassák megélhetésüket és ingyenes foglalkoztatási szolgáltatásokat, vehessenek igénybe. Fontos célkitűzésként került megfogalmazásra, *az igazságos munkafeltételekhez való jog*; az ésszerű napi és heti munkaóra meghatározása, illetve azoknak csökkentése, amennyiben azt a termelékenység növekedése és egyéb körülmények lehetővé teszik. Biztosítani kell a dolgozóknak a törvényes ünnepnapokra járó díjazást és évi legalább kéthetes fizetett szabadságot.⁴⁵⁰ Az államoknak kötelességük az évi rendes szabadságon túlmenően további fizetett szabadságot vagy csökkentett munkaidőt biztosítani azoknak a részére, akik veszélyes vagy egészségtelen munkát végeznek. Az Európai Szociális Charta előírja, hogy a heti pihenőidő, amennyire csak lehetséges, essen egybe az adott országban vagy régióban hagyományosan vagy a szokások alapján pihenőnapként elismert napokkal. A Charta szabályozza, *a biztonságos és egészséges munkafeltételekhez való jog*, kimondva, hogy az ipari biztonság és egészségügy fejlesztését szolgáló intézkedésekről az államnak konzultációt kell folytatnia a munkaadói és a dolgozói szervezetekkel. Fontos rendelkezéseket tartalmaz a munka díjazását illetően, kimondva *a tisztességes díjazáshoz való jogot*, azt hogy a dolgozó

⁴⁵⁰ Az Európai Szociális Charta módosított változata már 4 hét fizetett szabadságról tesz említést.

olyan díjazásban részesüljön, amely mind saját magának, mind hozzátartozóinak tisztas életszínvonalat biztosít. E cikk kapcsán esik szó a túlmunkáért járó díjazásról, ill. a férfiak és nők egyenlő értékű munkájáért egyenlő díjazásra való jogosultságáról. A dolgozóknak joga van munkaviszonyuk megszüntetése kapcsán ésszerű, előzetes értesítési határidőre.⁴⁵¹ A díjazáshoz való jog egyben azt is jelenti, hogy a munkabérből csak olyan levonásokat lehet eszközölni, amelyek megfelelnek az adott ország jogszabályainak és előírásainak, illetve a kollektív szerződések vagy döntőbírói ítéletek tartalmának. A tisztességes díjazáshoz való jogot a szabadon létrehozott kollektív szerződések, a törvényes bérrögzítő mechanizmusok vagy a nemzeti feltételeknek megfelelő egyéb eszközök révén kell gyakorolni.⁴⁵² Már az ILO tevékenységénél kiemelten szerepelt a szervezetalakítási jog. A Charta szerint, a Szerződő Feleknek vállalni kell, hogy a dolgozók és munkaadók *szervezetalakítási* jogát – akár helyi, akár országos, akár nemzetközi szinten biztosítsák, illetve nemzeti törvények sem önmagukban, sem alkalmazásuk révén nem csorbíthatják ezt a szabadságot.⁴⁵³ A *kollektív alkuhoz való jog*, a dolgozók és munkaadók közötti konzultációkat, illetve a munkaadók vagy munkaadói szervezetek és a dolgozói szervezetek közötti önkéntes tárgyalási mechanizmusokat is támogatja a Charta azért, hogy a munkafeltételeket és munkakörülményeket a kollektív szerződések által szabályozhassák. A munkaügyi vitákkal kapcsolatban leszögezik, hogy a Szerződő Feleknek támogatni kell azok rendezésére szolgáló megfelelő érdekegyeztetési és önkéntes döntési mechanizmusok létrehozását és felhasználását. A Szerződő Felek továbbá elismerik: a dolgozók és munkaadók jogát, az érdekkonfliktusok esetén alkalmazandó kollektív cselekvésre, beleértve a sztrájkjogot is, természetesen azon kötelezettségekkel összefüggésben, amelyek a korábban életbe lépett kollektív szerződésekből eredhetnek. A *gyermek- és fiatalok védelméhez való joga* meghatározásánál az ENSZ és az ILO normáit vették alapul az Európai Szociális Charta megszövegezésénél. Elsősorban a gyermekmunka elkerülése érdekében, a munkára történő alkalmazáshoz szükséges életkort általában 15

⁴⁵¹ Az azonnali felmondás szabályai itt nem részletezik, de nyilván ennek feltételeit az adott államban körülményekintően kell kialakítani.

⁴⁵² Meg kell jegyezni, hogy bár a férfiak és nők „egyenlő értékű munkáért egyenlő díjazásra való jogosultságát” korábban már az ILO egyezményei illetve több nemzetközi egyezmény is rögzítették, a nők Európában, átlagban 40%-kal kevesebb bért kapnak ugyanazon munkáért, mint a férfiak

⁴⁵³ Azt, hogy ezeket a garanciákat hogyan alakítják ki a rendőrség ill. a fegyveres erőknél szolgálatot teljesítők esetében, a Charta a nemzeti jogba utalja. Op.cit.21.o.

életévben határozták meg, kivéve azokat az eseteket, amikor a gyerekek alkalmazása az egészségére, szellemére vagy az oktatásra veszélytelen, könnyű munkáról van szó. A veszélyes és egészségre ártalmas munkakörök esetében a munkába lépéshez szükséges minimális életkort ennél magasabban kell megállapítani. Bár Európára kevésbé jellemző a gyermekmunka, és általánosnak tekinthető az általános iskolai oktatás, a Charta szerint biztosítani kell, hogy a még kötelező oktatásban részesülő gyermekeket ne alkalmazhassák olyan munkában, amely megfosztaná őket oktatásuk teljes körű élvezetétől. A 16 évnél fiatalabb személyek munkaidejét megfelelően korlátozni kell, különös tekintettel fejlődésükre és szakmai képzésükre. A Charta elismeri a fiatal dolgozók és ipari tanulók jogát a tisztességes bérre vagy egyéb megfelelő juttatásra. Lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a fiatal személyeknek a rendes munkaidő alatt a munkaadó egyetértésével, szakmai képzésben eltöltött idejét a munkanap részének tekinthessék. Az egyébként kéthetes fizetett évi szabadságot a 18 éven aluli dolgozók esetében minimum 3 hétre emelik, továbbá biztosítják, hogy 18 éven aluli személyeket éjszakai munkára csak kivételes esetben alkalmazhassanak. Fontos rendelkezése a Chartának, hogy a nemzeti törvények és rendelkezések által meghatározott munkakörökben foglalkoztatott fiatalokat rendszeres orvosi felülvizsgálatra kell utalni. E cikk lényege, hogy a gyerekeket és fiatalokat megvédjék azoktól a fizikai és morális veszélyektől, amelyeknek közvetlenül vagy közvetve, a munkájukkal összefüggésben ki vannak téve. Hasonlóan a gyermekekhez, a *dolgozó nők védelemhez* való joga is külön cikkben nyert szabályozást. A Charta foglalkozik az anyaság idejére biztosítandó kedvezményekkel is, a fizetett távollétról, ill. megfelelő társadalombiztosítási ellátásról. Ami a „nőket”, mint kategóriát illeti, csak a fizetett alkalmazottakra vonatkozathatók a Charta előírásai, az önállóan vállalkozó nőkre nem. Vitatott, hogy a szülés előtt és után legalább összesen 12 hét szabadságot hogyan kell biztosítani. Választhat-e a dolgozó nő, hogy azt igénybe veszi-e vagy sem? Az Európai Szociális Charta mellett működő Független Szakértők Bizottsága úgy foglalt állást, hogy ez a cikk nemcsak a nőnek, hanem a gyermeknek az egészségét is védi és akkor teljesíthető ez a cél leginkább, ha olyan kötelezően igénybe veendő szabadságot is megállapítanak, amely alatt a nő nem dolgozhat. A Charta jogtalannak tekinti, ha a munkaadó az anyaság miatti távollét idején mond fel vagy olyan időpontra mond fel, amikor a felmondás az ilyen jellegű távollét alatt lépne életbe. Ha a dolgozó nő a

jogtalan elbocsátás miatt a szülési szabadságtól is elesne, úgy ez a Charta előírásait többszörösen is sértené.⁴⁵⁴ A munkanélküliség csökkentése, a teljes foglalkoztatás elérése szempontjából fontos az, hogy az egyén igénybe vehet-e olyan szolgáltatásokat, amelyek elősegítik a *pályaválasztáshoz szükséges tájékozódásukat*. Különösen a hátrányos helyzetűek számára fontos segítséget nyújthat a megfelelő tájékoztatás a pálya megválasztásában és a szakmai fejlődéssel összefüggő gondjaik megoldásában. Ezek kialakításakor természetesen figyelembe kell venni az egyéni tulajdonságokat és azoknak a foglalkoztatási lehetőségekhez való viszonyát. Az ilyen pályaválasztáshoz szükséges tájékoztatást ingyenesen kell biztosítani a fiataloknak – ideértve az iskolás gyerekeket is – és felnőtteknek egyaránt.

Amennyiben a munkaerőpiac problémáinak megoldásához a rendszer nem tud hathatós segítséget nyújtani, úgy javítóintézkedéseket kell az államoknak bevezetni. A pályaválasztási segítség nem merülhet ki csak orvos–pszichológiai szempontok biztosításával, továbbá azt a bevándorló dolgozókra és gyerekeikre is alkalmazni kell. A szakmai képzéshez való jog megvalósítása érdekében a Charta arra ösztönzi a tagállamokat, hogy kizárólag az egyén adottságaira építve, a munkaadói és munkavállalói szervezetekkel konzultálva, vállalják, hogy szükség szerint biztosítsák vagy mozdítsák elő minden személy műszaki és szakmai képzését, beleértve a hátrányos helyzetűek képzését, valamint a magasabb műszaki vagy egyetemi képzéshez való hozzájutás lehetőségét is.⁴⁵⁵ *Az egészség védelméhez való jog* általános jellegű

⁴⁵⁴ A Charta biztosítja, hogy a gyermeküket szoptató anyák e célra kellő munkaidő–kedvezményt kapjanak. Ebben az esetben értelem szerűen azt is biztosítani kell, hogy a dolgozó nő a munkahelyét ez időre el is hagyhassa úgy, hogy ez beleszámítson a munkaidejébe. Elég sok vitát váltott ki a 8. cikk 4. bekezdése, amely szerint „az ipari tevékenység esetében szabályozzák a dolgozó nők foglalkoztatását az éjszakai műszakban, megtiltják a női dolgozó foglalkoztatását a földalatti bányászatban és szükség szerint minden más olyan munkánál, ahol ilyen tilalom veszélyességi vagy egészségi okokból vagy a munka nehézsége miatt indokolt.”

A Charta mellett működő Független Szakértők Bizottsága ezt úgy értelmezte, hogy a éjszakai munka terén nem tilalom, csak szabályozás szükséges, amely azonban nemre való tekintet nélkül egyenlő kell hogy legyen. Ami a földalatti bányászatban való alkalmazás tilalmát illeti az ILO 45. számú egyezményére hivatkozással a Független Szakértők Bizottsága azt az értelmezést fogalmazta meg, hogy az csak az ásványkitermelésben való részvételt tiltja, egyéb földalatti munkákat nem. A 8. cikk 4. b) bekezdésében említett „szükség szerint” pedig véleményük szerint azt jelenti, hogy a tilalom csak a terhesség és a szoptatás idejére vonatkozik. Op.cit. 23.o.

⁴⁵⁵ Ezek során az egyéni képességeket kell figyelembe venni. Az ipari tanulói rendszert is támogatni kívánja a Charta, ebben az esetben az olyan intézményesített szakképzési formákat kell előnyben részesíteni, amelyek a fiatal fiúk és lányok képzését szolgálják. A felnőtt dolgozók oktatását is biztosítani kell, mégpedig átképzésekkel ill. egyéb szakmai képzésekkel. Ez utóbbit a technikai, műszaki fejlődés teszi egyre általánosabbá, mivel új foglalkoztatási irányok alakultak ki, így a korábbi képesítések és szakképesítések nem használhatók. Ezeknek az intézkedéseknek átfogó jellegű rendszert kell alkotniuk. A 10. cikk 4. bekezdése arra bátorítja a tagállamokat, hogy

kötelezettségeket foglal magában, amelyek egy megfelelő egészségügyi ellátási rendszer létrehozására és működtetésére vonatkoznak. Ebben nemcsak az állami, hanem a magánszféra is szerepet kap, feladatuk közösen, hogy megfelelő intézkedéseket tegyenek annak érdekében, hogy megállapítsák és felszámolják a nem megfelelő egészségi állapot okait, tanácsadói és oktatási lehetőségeket biztosítsanak az egészségvédelem fokozására. Figyelemre méltó, hogy a Charta a betegség megelőzésre is figyelmet fordít és a megelőzést a gyógyítással egyenértékű feladatnak tekinti. Ez természetesen vonatkozik az egészséghez kapcsolódó környezetvédelmi kérdésekre, mint pl. levegő és vízszennyezés, zajkárok stb. is. A különböző szenvedélybetegségek: az alkoholizmus, a dohányzás, valamint az egyre terjedő drogfogyasztás elleni fellépés is a 11. cikk feladatai közé sorolandó. A megelőzés a járványos és fertőző betegségekre vonatkozik elsősorban, melyeket kötelező vagy önkéntes védőoltásokkal, szűrővizsgálatokkal, felvilágosító kampányokkal, egészséges életmódra neveléssel lehet elérni. Az „egyéb betegségek” megelőzése is fontos szempont, pl. az érrendszeri megbetegedések vagy daganatos megbetegedések, melyek nem fertőző és nem járványos megbetegedések, de hatásukat tekintve élen járnak az egészséget károsító tényezők vizsgálatakor. A *társadalombiztosításhoz való jog biztosítása* során a tagállamok elsősorban arra vállalnak kötelezettséget, hogy létrehozzák vagy fenntartják a társadalombiztosítás rendszerét, ill. kielégítő szinten tartják fenn azt az ILO 102. sz. egyezményébe foglalt ún. a „Társadalombiztosítás Minimális Szabványai”-val összhangban. Ezen rendelkezés alapján fennálló kötelezettségek teljesítését a gyakorlatban az ún. „Európai Társadalombiztosítási Kódex alapján teljesítik.”⁴⁵⁶ A

---

megfelelő intézkedésekkel bátorítsák a biztosított lehetőségek teljes körű hasznosítását, mint pl.:a részvételi díj csökkentése vagy elengedése, megfelelő esetekben pénzügyi segítség nyújtása, munkaidő kedvezmény adása úgy, hogy a kiegészítő képzésben való részvétel ideje a rendes munkaidőbe beszámíthasson, megfelelő ellenőrzéssel, a munkaadói és a dolgozói szervezetekkel konzultálva a fiatal dolgozóknak megfelelő védelmet biztosítsanak a képzések során.

Ezeknek a rendelkezéseknek külön jelentőséget ad az a tény, hogy a munkaerőpiac telítettsége és a relatíve magas munkanélküliség miatt a tartós munkanélküliek átképzése, ill. ismételtlen a munkapiacra való bevezetése különleges intézkedéseket igényel.

⁴⁵⁶ Az Európai Társadalombiztosítási Kódex 1968. óta hatályos és 1990. november 6-án nyitották meg aláírásra a módosított változatát. Ennek az Európai Társadalombiztosítási Kódexnek 17 európai állam a tagja: Belgium, Ciprus, Dánia, Franciaország, Németország, Görögország, Írország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Portugália, Spanyolország, Svédország, Svájc, Törökország és az Egyesült Királyság. Az Európai Társadalombiztosítási Kódex mellett létezik egy Európai Társadalombiztosítási Egyezmény is és Kiegészítő megállapodás a gyakorlati alkalmazásáról. Ez az Európai Egyezmény 1977. óta van érvényben és az 1995. januári állapot szerint 8 állam: Ausztria, Belgium, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Portugália, Spanyolország és Törökország ratifikálták. Mind az Európai Társadalombiztosítási Kódexnek, mind az Európai

Charta a társadalombiztosítási rendszer szintjének folyamatos emelésére is ösztönzi a szerződő államokat, ez az előbb említett „minimum–standardnál” magasabb szintet jelent, de az általános minimális szintet mindenképpen biztosítani kell. Ennek feltétele az Európai Társadalombiztosítási Kódex jegyzőkönyvébe foglalt feltételek teljesítése.

A társadalombiztosításhoz való jog tényleges gyakorlásának biztosítására a szerződő államok megfelelő két- és többoldalú megállapodások megkötésével vagy egyéb eszközök révén is lépéseket kell, hogy tegyenek annak biztosítására, hogy a társadalombiztosításra vonatkozó jogokat illetően a saját állampolgáraikkal egyenlő bánásmódot biztosítsanak a többi Szerződő Fél állampolgárainak, beleértve a társadalombiztosítási jogszabályokból eredő előnyök megtartását, bármilyen helyváltoztatást végezzen is a biztosított személy a Szerződő Felek területei között. Ez a kötelezettség arra is vonatkozik, hogy megadják, fenntartják és folytatják a társadalombiztosításra vonatkozó jogokat olyan módon is, hogy figyelembe veszik minden egyes Szerződő Fél jogszabályainak megfelelően eltelt biztosítási időszakot vagy letöltött munkaviszonyt. Ez lényegében az ún. egyenlő elbírálás (régime national) érvényesülését jelenti, azaz a szerződő államok nem tesznek különbséget a saját állampolgára és a többi Szerződő Fél állampolgárai között. Ez a szabály megfelel az Európai Unió társadalombiztosítási alapelveinek is. A *szociális és egészségügyi segítséghez*⁴⁵⁷ való jog a Charta értelmében azokat a személyeket illeti meg akik nem rendelkeznek megfelelő erőforrásokkal és azokat semmilyen módon, így sem saját erőfeszítéseik révén sem a társadalombiztosítási rendszer segítségével nem képesek megteremteni. Az ilyen személyek betegségük esetén a helyzetnek megfelelő ellátást és megfelelő segítséget kell, hogy kapjanak. Arra kell törekedni, hogy azok a személyek, akik ilyen segítségnyújtásban részesülnek, emiatt ne veszíthessenek politikai vagy szociális jogaikból. További kötelezettsége az államoknak, hogy biztosítsák megfelelő köz- vagy magánszolgáltatások révén, hogy mindenki olyan tanácsot és személyes segítséget kapjon, amelyre a saját vagy családja nélkülözésének megelőzéséhez, megszüntetéséhez vagy enyhítéséhez szüksége van. A Charta nem alkalmazza a

---

Társadalombiztosítási Egyezménynek az a célja, hogy egy nemzetközi koordinációt biztosítson a különböző társadalombiztosítási rendszerek között.

⁴⁵⁷ Párizsban, 1953.decemberében aláírták az „Európai Egyezmény és Jegyzőkönyv a Szociális és Orvosi Ellátásról” akik a tagállamok területén jogosan tartózkodó, de saját magukról kellő források hiánya miatt önmagukról gondoskodni nem képes személyek ellátásáról szól. Gyulavári, T.–Könczei, Gy.: Európai Szociális jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 378–385. o.

„szegények” kifejezést, hanem közül írja, hogy kik azok, akik rászorulóknak minősülnek. A Független Szakértők Bizottságának⁴⁵⁸ állásfoglalása szerint valamennyi rászorulóknak biztosítani kell a segítséget. Ez a segítség nem kegy, hanem olyan jogosultság, amely végső soron a az igazságszolgáltatás szervei által kikényszeríthető.⁴⁵⁹ Természetesen látni kell azt, hogy még Európában is elfogadottnál magasabb a szegények és rászorulók száma a megengedettnél és ez nemcsak az ún. közép- és kelet-európai államokra, hanem a nyugat-európai államokra is vonatkozik. Ez ET több kezdeményezése igyekszik az európai szegénység okait felderíteni, és azokat orvosolni. Szorosan kapcsolódik a szociális és egészségügyi segítséghez a *szociális jóléti szolgáltatásokból való részesülés joga*. Az előző cikkhez képest igen általános kötelezettségekről van szó, amely szerint a Szerződő Felek vállalják, hogy előmozdítják vagy biztosítják azokat a szolgáltatásokat, amelyek a szociális munka módszereinek felhasználásával hozzájárulnak mind az egyének, mind a közösségi csoportok jólétéhez és fejlődéséhez, valamint szociális környezetükhöz való alkalmazkodásukhoz. Arra ösztönzik az egyének és az önkéntes vagy egyéb szervezeteket, hogy vegyenek részt ezeknek a szolgáltatásoknak a létrehozásában és fenntartásában. Amint ezt a szöveg is jól tükrözi, elsősorban tanácsadó és egyéni segítő szolgáltatásokról van szó, hogy a társadalomba való beilleszkedését az egyéneknek elősegítsék, és ezáltal csökkentsék az ún. szociális kizáródást (social exclusion) és a marginalizációt. Itt elsősorban azokról a

⁴⁵⁸ A Független Szakértői Bizottságot a szerződő államok javaslata alapján összeállított szakértő listáról jelölik ki (a Miniszteri Bizottság). Ezek független, feddhetetlen, a nemzetközi szociális ügyekben elismert szaktekintélyek, melyekből heten kerülhetnek a Szakértői Bizottságba. A bizottság tagjait hatéves időszakra jelölik ki és ismételtel kijelölhetők. Mindamellett az először kijelölt tagok közül két tag hivatali ideje a negyedik év végén lejár. A Miniszteri Bizottság azon tagokat, akiknek a hivatali ideje az első négy év végén jár le, közvetlenül az első kijelölést követően sorshúzással választja ki. Amennyiben a tag egy másik tag időközi kiválása miatt kerül a Független Szakértői Bizottságba, addig maradhat hivatalában, amíg elődje megbízatása tartott volna. A Szakértői Bizottság vitáiban konzultatív minőségben egyébként részt vehet a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO). A Szakértői Bizottság következtetéseit az ET Főtitkára az ún. Konzultatív Közgyűlés (Consultative Assembly) elé terjeszti, amely véleményét a Miniszteri Bizottsághoz továbbítja.

Bizottságbeli tagságra jogosult tagok többségével a Miniszteri Bizottság a Szociális Kormánybizottság Albizottságának jelentése alapján és a Konzultatív Közgyűléssel történt tanácskozást követően, a Szerződő Feleknek bármilyen szükséges ajánlást tehet.

⁴⁵⁹ Az Egyezmény 13. cikkének 1., 2. és 3. bekezdésében szereplő rendelkezéseket (a fent leírtakat) egyenlően kell alkalmazni a Szerződő Feleknek saját és a többi Szerződő Félnek törvényesen az ő területükön tartózkodó állampolgárai esetében. Az államoknak ezt a kötelezettségét az 1953. december 11-én Párizsban aláírt a Szociális és Egészségügyi Segítségéről Szóló Európai Egyezmény rendelkezései is előírják. E szerint a segítségnyújtási kötelezettség kiterjed minden, a szerződő állam területén tartózkodó természetes személyre, ezért védelmet élveznek az esetleges kitelepítéssel, kiutasítással szemben.

személyekről van szó, akik akár önhibájukból, akár önhibájukon kívül a társadalom perifériájára szorultak, és beilleszkedésük a társadalomba vagy nehézkes vagy, eleve reménytelennek tűnik. Ilyenek lehetnek, pl. a szenvedélybetegek, börtönből szabadultak, rokkantak, hajléktalanok, menekültek stb. Ez a kérdés is szorosan összefügg a szegénység általános problémájával, hiszen az előbb példaként felsorolt csoportokhoz tartozó egyének általában előbb–utóbb a lecsúszottak közé kerülnek. Annyiban azért más a megítélésük, mint a 13. cikkben említett „rászorulóké”, hogy ezeknek a személyeknek nem csak anyagi segítségre van szükségük, hanem amellettt egyéb segítő szolgáltatásokra is. *A fizikailag vagy szellemileg fogyatékos személyeknek szakmai képzésre és a társadalmi, szakmai rehabilitációra való joga* egyike a nehezen érvényesíthető szociális jogoknak. Általában a fogyatékosok esélyegyenlősége csak de iure deklarált, a gyakorlatban a beilleszkedésükhöz számtalan gyakorlati intézkedés és nagyon sok gondoskodás szükséges.

A fizikailag vagy szellemileg fogyatékos személyek köre – akik kb. 10%–át alkotják⁴⁶⁰ a népességnek – igen sokféle lehet, beleértve a születési fogyatékos személyeket ill. azokat is, akik valamilyen baleset vagy betegség következtében váltak fogyatékosokká. Itt legnagyobb probléma az, hogy az ilyen személyek hogyan tudnak önálló életet élni, és milyen munkát tudnak végezni. Beilleszkedésüket és foglalkoztatásukat megnehezítik a rossz társadalmi beidegződések, helytelen szemléletmód, a szakemberhiány, a forráshiány, és a jogi szabályozatlanság is. A Charta e fogyatékos személyek jogainak tényleges biztosítása érdekében a tagállamokat arra ösztönzi, hogy megfelelő intézkedéseket tegyenek a képzési lehetőségek biztosítására köz- és magánjellegű speciális intézmények bevonásával. A fizikailag fogyatékos személyek munkába állását is elő kell segíteniük, egyrészt speciális munkakereső szolgáltatások létrehozásával, másrészt munkahely teremtésével⁴⁶¹ úgy, hogy a munkaadókat ösztönzik a védett vagy a fizikailag fogyatékos személyek alkalmazására. Az értelmezési gyakorlatban az önállósághoz és a társadalomba való beilleszkedéshez

⁴⁶⁰ Despouy, L.: *Human Rights and Disabled Persons*, UN, New York, 1993. Kovács, A.–Tausz, K.: *Gyorsjelentés a fogyatékos emberek helyzetéről Szociális Szakmai Szövetség*, Budapest, 1997

⁴⁶¹ Az ENSZ fontos szerepet tölt be a fogyatékosok jogainak biztosítása terén is. a Közgyűlés 3447/1975. Határozatával elfogadta a Fogyatékosok Jogainak Nyilatkozatát (*Declaration on the Rights of Disabled Persons*), és 1982–1992 a Rokkantok Évtizede volt, amely alatt számos kezdeményezés történt a fogyatékosok helyzetének javítása érdekében. 1993-ban fogadták el a Fogyatékkal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályait, aminek azonban nincs kötelező ereje.

való jogot egy átfogó politika tudja csak hatékonyan megoldani, és hogy a fogyatékosokat többféle eszköz együttes komplex igénybevételével lehet csak hatékonyan támogatni.

A család védelme érdekében átfogó rendezést javasol a Charta. Alapszabályként elismeri, hogy a család a társadalom alapvető egysége, és mint ilyen, teljes körű fejlődéséhez a szükséges feltételeket biztosítani kell. Ezek az intézkedések támogatják a családi élet gazdasági, jogi és szociális védelmét, mint pl. a szociális vagy családi szolgáltatások nyújtását, adóügyi intézkedéseket, a család szükségleteihez igazodó lakások építését és juttatását a fiatal házaspárok részére. *a családok szociális, jogi és gazdasági védelméhez a* Független Szakértői Bizottság állásfoglalása értelmében a családi szolgáltatások ill. juttatások szükségesek, de ezeket konkrétan nem tartották indokoltnak megfogalmazni. A Független Szakértői Bizottság kimondta, hogy az ilyen juttatásokat nemcsak az adott állam állampolgárainak, hanem a Chartában részes államok minden olyan állampolgárának is biztosítani kell, aki meghatározott ideje jogszerűen tartózkodik területükön.⁴⁶² Azon túlmenően, hogy külön is szabályozza a Charta a gyerekek és a dolgozó nők, valamint a családok at megillető jogokat; rendelkezik *az anyák és gyermekek joga a szociális és gazdasági védelemhez való jogáról*, azaz kifejezetten a gazdasági és szociális helyzetüket érintő jogokról is. Ezeknek biztosítása érdekében a Chartához csatlakozó államok vállalják, hogy megfelelő és szükséges intézkedéseket tesznek az anyák és gyermekek szociális és gazdasági védelmére, pl. megfelelő intézményeket és szolgáltatásokat hoznak létre, ill. tartanak fenn. Ide tartoznak értelemszerűen azok a kérdések, amelyek nem illeszthetők más cikkek hatálya alá, pl. a leányanyák védelme, a hajléktalan gyerekek védelme, az árvák védelme, a házasságon kívül született gyerekek helyzete, az örökbefogadás szabályozása és a fiatalok bűnözők kezelése stb.

Az anyák és gyerekek szociális és gazdasági védelme elsősorban persze a családok feladata, de komoly terhek hárulnak az adott államra is, amely ösztönözheti az anyák és gyermekek védelmét, fenntarthat jólétüket szolgáló intézményeket és ilyen intézmények működtetésére magánintézményeket is feljogosíthat. Az anyák és gyermekek szociális és gazdasági védelemhez való joga azért is kerül kiemelésre, mert

⁴⁶² Ilyen jellegű feltételeket az adott állam idegenrendészeti szabályai tartalmazznak elsősorban, de az Európai Unió tagállamait illetően erre az uniós jog is tartalmaz előírásokat.

mindkettő sérülékeny társadalmi csoportot képvisel, akik különösen veszélyeztetettek a szegénység, a marginalizáció, valamint a szociális kizáródás vonatkozásában. Sajátos rendelkezése a Chartának a *más Szerződő Fél területén történő vállalkozás joga*. A Charta rendelkezései nemcsak a szó szerinti vállalkozás, hanem általában a jövedelemszerző foglalkozások folytatásának jogát jelenti, beleértve egyaránt az önálló vállalkozásokat és a munkaviszony létesítésének jogát is. Ezek a lehetőségek a munkavállalási feltételek fokozatos liberalizációjával valósulhatnak csak meg, ezért a 18. cikk 1. bekezdése kimondja „az érvényben lévő rendelkezéseket liberális szellemben alkalmazzák”. Az államok vállalják, hogy a meglévő formalitásokat egyszerűsítik és csökkentik vagy megszüntetik a külföldi munkások vagy az ő munkaadóik által fizetendő illetékeket vagy egyéb díjakat. Továbbá a liberalizáció ki kell, hogy terjedjen a külföldi munkások alkalmazását szabályozó rendelkezésekre is, akár egyénileg, akár kollektíven alkalmazva azokat. A 18. cikk 4. bekezdése értelmében az államok biztosítják saját állampolgáraiknak azt a jogát, hogy az országot elhagyhassa abból a célból, hogy azok a többi Szerződő Fél területén vállalkozásba kezdjenek. Az Európai Unió kivételes gyakorlatát ismerve ezek a rendelkezések csak igen korlátozott jellegűek, de ha figyelembe vesszük azt, hogy a Chartát 1961. októberében nyitották meg az aláírásra, akkor megállapíthatjuk, hogy Európa akkori helyzetében (Nyugat-Európa és az ún. szocialista országok) ez mégis nagy jelentőségű rendelkezés volt.⁴⁶³ A Charta egyik jelentős szabályáról van szó a *bevándorló munkások és családjaik védeleméhez és segítséghez való jogainak rendezése* kapcsán. A ki- és bevándorlással kapcsolatos intézkedések megtétele általában az adott ország belső szuverenitásából adódóan a belső jogban kerül rendezésre. Természetesen a bevándorlókkal kapcsolatban vannak az államoknak nemzetközi kötelezettségeik is, ilyen, pl. ha az illető állam a Charta 19. cikkéhez csatlakozik. Ebben az esetben nem egyszerűen a jogi egyenlőség biztosításáról van szó, hanem annál többről, a tényleges egyenlőség megvalósításáról. A tagállamok

⁴⁶³ A Független Szakértői Bizottság állásfoglalása szerint a liberalizálás és az egyszerűsítés nem jelent teljes egyenlőséget, azaz bizonyos korlátozásokat – elsősorban közérdekből – fenn lehet tartani. Minden esetre az a gyakorlat nem tekinthető liberálisnak, miszerint a külföldi csak azután szerezhet munkavállalási engedélyt egy másik államba, miután ott tartózkodik. (Magyarországon a beutazáskor bizonyítani kell, hogy az illető magyarországi megélhetése és lakhatása biztosítva van, azaz Magyarország esetében sem az országba lépés előtt, hanem után lehet munkavállalási engedélyt szerezni.) Az az intézkedés sem tekinthető liberálisnak, ha egy külföldi munkavállaló tartózkodási engedélyét egy meghatározott állás betöltéséhez kötik, ami azzal a következménnyel jár, hogy a munkaviszony megszűnése után el kell hagynia az adott országot.

megfelelő és ingyenes szolgáltatásokat kell fenntartaniuk, amelyek segítik a bevándorló munkásokat – elsősorban pontos információk megszerzésében – elősegítik, hogy tudomást szerezzenek az ilyen szolgáltatások létezéséről, továbbá a hazai törvények és rendeletek által meg kell tenniük minden intézkedést a ki- és bevándorlással kapcsolatos félrevezető propagandával szemben. A szöveg azt érzékelteti, hogy a bevándorló munkások egyik legnagyobb problémája a tájékozatlanság, információhiány és az ebből adódó kiszolgáltatottság. Ezt a helyzetet csak fokozza, ha a ki- és bevándorlással kapcsolatos félrevezető propaganda érvényesül egy országban. Ha ilyen félrevezető propaganda érvényesül az egyben általában azt is jelenti, hogy az adott országban megsértik a faji megkülönböztetésről, idegengyűlöletről, antiszemitizmusról, intoleranciáról szóló tilalmat is. A megfelelő információ túl a bevándorló dolgozókat a beilleszkedésben is segíteni kell, ez nemcsak orvosi vizsgálatot, hanem egyéb ellátást is kell, hogy jelentsen.⁴⁶⁴ A Charta javasolja rendelkezéseit kiterjeszteni az önálló alkalmazásban nem álló bevándorlóakra is, amennyiben az adott intézkedés e kategóriára alkalmazható.⁴⁶⁵

A Charta III. része a kötelezettségvállalásokról rendelkezik. Természetesen a szerződő államok kötelesek a Charta I. részében foglalt alapelvek megvalósítására

⁴⁶⁴ A szociális szolgáltatások a Charta értelmében nemcsak a foglalkoztatási szolgáltatásokra, hanem minden olyan köz- és magánszervezetre is vonatkozik, amelyek meg kívánják könnyíteni a bevándorló dolgozók és családjaik beilleszkedését. Ezért a szükségnek megfelelően az államoknak támogatniuk kell a ki- és bevándorlási országokon belüli, társadalmi vagy egyéni szociális szolgálatok együttműködését. Az államoknak joghatóságuk határai között megfelelő intézkedéseket kell hozni, hogy a bevándorló munkások és családjaik eltávozhassanak, utazhassanak és törekedni kell arra is, hogy az utazás során joghatóságuk határain belül biztosítsák a megfelelő egészségügyi, orvosi és higiéniai feltételeket. Azoknak a bevándorló munkásoknak, amelyek egy adott állam területén jogosan tartózkodnak, az egyenlő elbírálás elvét kell, hogy élvezzék pl.: – *a díjazás és egyéb alkalmazási és munkafeltételek, szakszervezeti tagság és kollektív megállapodásra irányuló tárgyalások folytatásában való részvétel, a szállás tekintetében.*

Az államoknak elő kell segíteni, hogy a területükön jogosan tartózkodó bevándorló dolgozóknál a foglalkoztatási adók, díjak és fizetendő hozzájárulások vonatkozásában a saját állampolgáraiknál nem kedvezőtlenebb eljárást biztosítsanak. Összességében a jogi eljárások során biztosítani kell a jogosan tartózkodó bevándorló dolgozóknak az egyenlő elbírálás elvét. A Charta „a nem kedvezőtlenebb elbánás” kifejezéssel az igazi egyenlőségre utal. A 19. cikk 8. bekezdése szerint azok a dolgozók, akik jogosan tartózkodnak az adott ország területén, nem utasíthatók ki, feltéve, hogy nem veszélyeztetik a nemzetbiztonságot, és nem sértik meg a közérdeket és a közérkölcset.

A 19. cikk lehetővé teszi, hogy a bevándorló dolgozók keresetüket és megtakarításaikat saját kívánságuk szerint átutalhassák. Itt részletes szabályok nincsenek, nyilván a bevándorló dolgozó saját hazájába ill. bárhova jogosult a jogosan megkeresett pénzét átutalni, az átutalásra annak az országnak a szabályai lesznek irányadóak, amelynek a területére bevándorolt.

⁴⁶⁵ E helyütt, utalni kell a bevándorlásokkal kapcsolatos Európai Unió szabályokra, különös tekintettel a Maastrichti Szerződés ún. 3. Pillérére, melynek egyes elemei átkerültek az 1. Pillérbe, illetve ill. a Schengeni Megállapodásra (1985) és Egyezményre (1990), az Amszterdami Szerződés hatálybalépésével beépültek az alapszerződésbe.

minden megfelelő eszközzel törekedni, de a Charta választási lehetőséget enged az államoknak az által, hogy mintegy „à la carte” rendszert, valósít meg. Az államok válogathatnak az egyes jogok között és meghatározhatják, hogy mely jogokat tartanak magukra nézve kötelezőnek. Ez a sajátos rendszer lehetővé teszi, hogy az államok először minimális kötelezettséget vállaljanak, majd a vállalások körét fokozatosan bővítsék. Pl. a Charta 11. cikke, amely az egészség védelméhez való jogról szól; elsőként a nem megfelelő egészségi állapot okainak felszámolását, másodsorban tanácsadói és oktatási lehetőségek biztosítását, majd a betegségek megelőzését írja elő. Azért, hogy a legfontosabb kötelezettségeket minden állam biztosítsa, létezik a Chartának egy ún. kötelező magja (erre még 1958–ban, az ILO által összehívott háromoldalú konferencia tett javaslatot). A kötelező mag vagy „*hard core*” az Charta 1. cikk (munkához való jog), 5. cikk (a szervezetalakításhoz való jog), 6. cikk (a kollektív alkuhoz való jog), 12. cikk (a társadalombiztosításhoz való jog), 13. cikk (a szociális és egészségügyi segítséghez való jog), 16. cikk (a családok szociális, jogi és gazdasági védelme), 19. cikk (a bevándorló munkások és családjaik joga). A Charta ezen hét cikkelye közül legalább ötöt a szerződő államoknak kötelezőnek kell magukra nézve tekinteni. Az egyes államok az általuk kiválasztott cikkeken felül a Charta II. részének cikkei vagy számozott bekezdései közül azt tekinthetik magukra nézve kötelezőnek, amelyiket tetszik, de a kötelezőnek tekintett cikkek és számozott bekezdések teljes száma nem lehet kevesebb tíz cikknél, ill. 45 számozott bekezdésnél. (Ez az arány szigorodik az ún. Felülvizsgált Charta esetében, ahol kilenc kötelező cikkből hatot és összesen 16 cikket kell választani, ill. a számozott bekezdések száma 63–ra emelkedik.) Az állam által kiválasztott cikkekről és számozott bekezdésekről az Európa Tanács Főtitkárát akkor kell értesíteni, amikor a Szerződő Fél a megerősítésről, az elfogadásról vagy jóváhagyásról szóló okiratot letétbe helyezi.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Példaként Ausztria az 1969. október 29–i ratifikációs okmány elhelyezésekor a Charta 20. cikkének 2. bekezdésével összhangban az Európai Szociális Chartának a következő cikkei és számozott bekezdései tekintetében vállalt kötelezettségeket: 1. cikk; 2. cikk; 5. cikk; 13. cikk; 16. cikk; a 2. cikk 2., 3., 4., 5. §; a 3. cikk 1., 2., 3. §; a 4. cikk 1., 2., 5. §; a 6. cikk 1., 2., 3. §; a 7. cikk 2., 3., 4., 5., 7., 9., 10. §; 8. cikk 1., 2., 3. §; 9. cikket; 10. cikk 1., 2., 3., 4. §; 11. cikk 1., 2., 3. §; 14. cikk 1., 2. §; 15. cikk 1., 2. §; 17. cikket; a 18. cikk 1., 2., 4. §; a 19. cikk 1., 2., 3., 5., 6., 9. §. Franciaország 1973. március 9–én a következő cikkekre nézve vállalt kötelezettséget: 1. cikk, 3. cikk, 4. cikk, 5. cikk, 6. cikk, 7. cikk, 8. cikk, 9. cikk, 10. cikk, 11. cikk, 12. cikk, 14. cikk, 15. cikk, 16. cikk, 17. cikk, 18. cikk, 19. cikk, ezen túlmenően a 2. cikk 1. 2., 3., 5. §, ill. a 13. cikk 1., 3., 4. § nézve vállalt kötelezettséget. Franciaország ugyanakkor fenntartást (R) jelentett be 1984. március 29.–i külügyminiszteri levelében a 2. cikk 4.§-t illetően, hasonlóképpen fenntartásukat fogalmazták meg a 13. cikk 2.§-val kapcsolatban, hivatkozással a francia választási kódexre

Az államoknak joga van bármely későbbi időpontban közölni a Főtitkárval, hogy további cikkeket és számozott bekezdéseket is kötelezőnek tekint magára nézve. Ezeket külön nem kell megerősíteni, mivel a már meglévő kötelezettségvállalások szerves részének tekintendők és az értesítéstől számított 30. naptól kezdve azokkal egyenlő hatályúnak kell tekinteni.

A Szerződő Felek a Chartát fel is mondhatják a hatályba lépéstől számított ötéves időszak vagy az azt követő bármelyik időszak lejártával.⁴⁶⁷ A Charta 37. cikkének 2. bekezdése azt is lehetővé teszi, hogy bármely Szerződő Fél felmondhassa a Charta II. része által elfogadott bármely cikkét vagy bekezdését – feltéve, hogy az adott állam vonatkozásában a kötelező cikkek és számozott bekezdések nem csökkennek az egyezmény III. részében meghatározott minimumok alá továbbá, hogy a kötelezőnek tekintett cikkek és bekezdések száma továbbra is magába foglalja azokat a cikkeket, amelyekre a Charta 20. cikk 1. bekezdés b) pontjában utalás történt A felmondás értelemszerűen vonatkozhat a Charta területi hatályával kapcsolatban tett nyilatkozatokra is. A Charta IV. része foglalkozik az ellenőrző mechanizmussal, e szerint a részes államoknak két évente jelentést kell készíteni a kötelezettségek teljesítésének mikéntjéről, melyeket a Független Szakértők Bizottsága jogosult

---

(Francia Választási Kódex 230–233. szakaszai), ill. a helyi önkormányzatokról 1884-es törvényre. Ez utóbbi az orvosi és szociális ellátáshoz való jogot a helyi önkormányzatok hatáskörébe utalja és így ez nem komptabilis a Charta 13. cikkének 2. bekezdésével, miszerint azok a személyek, akik nem fizetnek helyi adókat, ill. illetékeket és szociális ellátásban részesülnek, nem választhatók a helyi tanácsokba.

A francia kormány értelmezési nyilatkozatot fűzött („D”) a 12. cikk 4.§-ának a) pontjához, amely a társadalombiztosításnak a többi Szerződő Fél állampolgáira vonatkozathatóságát taglalja. A francia kormány magyarázata szerint a Francia Társadalombiztosítási Kódex 519. szakasza az anyasági ellátásokat nem tartja összeegyeztethetőnek a Charta ezen rendelkezéseivel. Ez az anyasági segély megkülönböztetendő a családi pótléktól, ill. a gyerekekre vonatkozó egyéb pótlékoktól, mivel ennek célja a Franciaországban születendő francia gyerekek számának elősegítése, tehát ennek a rendelkezésnek sajátos nemzeti jellege van.

Ami az Egyesült Királyságot illeti, kötelezőnek ismeri el Nagy-Britanniában és Észak-Írországon is az 1., 5., 6., 13., 16., 19. cikkeket, ill. a 2. cikk 2., 3., 4., 5. §-át, a 3. cikket, a 4. cikk 1., 2., 4., 5. §-át, a 7. cikk 2., 3., 5., 6., 8., 9., 10. §-át, a 8. cikk 1. és 4. §-át, a 9., 10. és 11. cikkeket, továbbá a 12. cikk 1.§-át, valamint a 14., 15., 17., 18. cikkeket is. 1963. szeptember 16-i keltezésű nyilatkozatában („D”) az angol kormány kifejtette azon szándékát, hogy a Charta kiterjed az Isle of Man-re is. /Man szigete Észak-Írország partja mellett, az ír tengeren található./

⁴⁶⁷ „A hatályba lépés” értelemszerűen az adott ország vonatkozásában kell érteni és nem a Charta 1965. február 26.-i hatályba lépésétől, kivéve azokat az államokat, melyek 1965-ben ratifikálták a Chartát. A felmondás minden esetben 6 hónapos előzetes értesítéshez van kötve és az ET Főtitkárhoz, kell címezni. A felmondások mindaddig nem érintik a Charta hatályát, ameddig a Szerződő Felek száma öt alá nem csökken.

megvizsgálni.⁴⁶⁸ A jelentések másolatait az államok megküldik a munkáltatók és a szakszervezetek nemzetközi szervezeteiben tagsággal rendelkező nemzetközi szervezeteknek, amelyek a Charta 27. cikkében foglalt Szociális Kormánybizottság Albizottsága elé kerül.⁴⁶⁹ A Charta megengedi, hogy háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén⁴⁷⁰ a Chartától eltérő intézkedéseket tehet két korlátozással; csak a helyzet szükségessége által feltétlenül megkívánt mértékben, és az intézkedések nem lehetnek ellentétesek a Szerződő Fél egyéb nemzetközi kötelezettségeivel.

Ilyen esetben az adott állam köteles ésszerű idő belül teljes körű tájékoztatást adni az ET Főtitkárának az általa tett intézkedésekről és azok okairól. Hasonlóképpen értesítési kötelezettsége van az adott államnak akkor is, ha a bevezetett korlátozó intézkedések már nem hatályosak és a Chartának általa elfogadott rendelkezéseit ismét teljes mértékben végrehajtja. Az ilyen esetekben a Főtitkár a tájékoztatásról informálja a többi szerződő államokat, továbbá a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal főigazgatóját is.

A Charta szellemével és tartalmával összeegyeztethetetlen minden olyan korlátozás és megszorítás, amelyeket a Charta II. részében nem tettek kifejezetten lehetővé. Csak olyan korlátozások és megszorítások lehetségesek, amelyek egy demokratikus társadalomban mások jogainak és szabadságjogainak vagy a közérdek, a nemzetbiztonság, közegészségügy vagy a közérkölcös védelmében szükségesek. A Chartában meghatározott jogoknak és kötelezettségeknek magának a Charta által lehetővé tett korlátozásait csak abból a célból szabad alkalmazni, amelyekre azokat lehetővé tették.

A Charta rendelkezései nem sérthetik a már hatályos vagy később hatályba lépő,

⁴⁶⁸ Az Et 2000. áprilisában kiadott dokumentuma szerint, a Charta ill. Jegyzőkönyveinek ellenőrzését a Szociális Jogok Európai Bizottsága, Ausztria, Belgium, Ciprus, Dánia, Finnország, Franciaország, Görögország, Izland, Olaszország, Málta, Norvégia, Portugália, Spanyolország, Svédország, Törökország és az Egyesült Királyság tekintetében vizsgálta a kötelező mag érvényesülése szempontjából.

Charte sociale européenne, Comité européen des Droits sociaux, Conclusions XV-1, Tome 1-2, Editions du Conseil de l'Europe, avril 2000 17-654. o.

⁴⁶⁹ Az Albizottság minden Szerződő Fél egy képviselőjéből áll. Az Albizottság nem több, mint két nemzetközi munkaadói szervezetet és nem több, mint két nemzetközi szakszervezetet kér fel képviselő jelölésére az ülésein megfigyelőként konzultatív minőségben történő részvételére. Az Albizottság konzultációkat folytathat az ET mellett konzultatív státuszban levő nemzetközi nem-kormányzati szervezetek (NGO) nem több mint két képviselőjével azon kérdésekről, amelyekkel az adott szervezet kiemelten foglalkozik, mint pl. a szociális jólét (social welfare) és a család gazdasági és szociális védelmével.

⁴⁷⁰ „derogations in time of war or public emergency”

a belső jognak (domestic law) vagy bármely két vagy többoldalú nemzetközi szerződésnek a rendelkezéseit, amelyek révén a védett személyek kedvezőbb elbírálásban részesülnek.⁴⁷¹

A Chartát a Szerződő Felek anyaországi területeire (metropolitan territory) kell alkalmazni. Az ET-hez intézett nyilatkozatában minden Szerződő Félnek joga van bármely későbbi időpontban kijelenteni, hogy a Charta alkalmazása kiterjesztésre kerül és kötelező érvényűnek fogad el bármely olyan cikket vagy bekezdést, amelyet az adott terület vagy területek vonatkozásában addig még nem fogadott el.⁴⁷² A Charta szerves részét alkotja az ún. Függeléke (Appendix), ebben értelmezési kérdéseket taglalnak, amelyeknek célja az, hogy az egységes értelmezéssel erősítsék a Charta hatékony megvalósítását, pl. a 4. cikk 4. bekezdéséhez fűzött megjegyzés szerint: súlyos vétkesség esetén nem tilos az azonnali elbocsátás vagy a 6. cikk 4. bekezdésével kapcsolatban a sztrájkjog szabályozását a szerződő államok hatáskörébe utalja, feltéve, hogy e jogok minden esetleges korlátozása a 31. cikk szerint igazolható (egy demokratikus társadalomban érvényesülő jogok és szabadságjogok, közérdek, nemzetbiztonság, közegészségügy, közérkölcstb.) védelmében szükségesek.

A Charta 36. cikke értelmében lehetséges a Charta módosításának kezdeményezése. Az ET Főtitkárának közlés útján az ET bármely tagja – tehát azok az államok is, amelyek még nem csatlakoztak a Chartához, javaslatot tehet a Charta módosítására. A módosítási javaslatot a Főtitkár eljuttatja az ET többi tagállamához, valamint a Miniszteri Bizottsághoz és az ún. Konzultatív Közgyűléshez. Amennyiben a Miniszteri Bizottság a jóváhagyást megszavazza, úgy az a döntéstől számított 30 nap elteltével hatályba is lép. Az esetleges módosítás elfogadásáról a Főtitkár tájékoztatni

⁴⁷¹ Azokban az országokban, ahol a Charta II. része 2. cikkének 1., 2., 3., 4. és 5. bekezdése 7. cikkének 4., 6., és 7. bekezdése és a 10. cikkének 1., 2., 3. és 4. bekezdése rendelkezései szerint a munkaadók vagy a munkaadók szervezetei és a dolgozói szervezetek között kötött megállapodásra tartoznak, vagy általában nem törvényhozási úton teljesülnek, ezen bekezdésekben megjelölt kötelezettségvállalások érvényesek, és azok teljesítése ténylegesen megtörténtnek tekinthető, amennyiben e rendelkezéseket ezen megállapodások részeként vagy más módon az érdekelt dolgozók nagy többségére alkalmazzák. Azokban a tagországokban, ahol a fent említett rendelkezések rendszerint a törvényhozásra tartoznak, e kötelezettségvállalások érvényesek és azok teljesítése ténylegesen megtörténtnek tekinthető, ha ezeket a rendelkezéseket a törvény az érdekelt dolgozók nagy többségére nézve alkalmazza.

⁴⁷² Ezen utólagos kötelezettségvállalásokat az eredeti nyilatkozat szerves részének kell tekinteni az érintett terület vonatkozásában és a közlésüktől számított 30 nap elteltével azokkal azonos hatályúak lesznek. A Főtitkár az ilyen nyilatkozatokról is tájékoztatja a többi részes államot, ill. a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Főigazgatóját.

köteles az ET valamennyi tagországát és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal főigazgatóját is.

A Charta módosítása szinte létrejöttétől kezdve állandóan napirenden volt, ilyen módosításokat az ET Parlamenti Közgyűlése is többször felvetett (583/1970, 838/1878, 839/1978 számú közgyűlési ajánlások). A Charta módosításával folyamatosan foglalkozott az Emberi Jogok Operatív Bizottsága (CDDH) is, amely 1981-ig számos tanulmányt készített a kérdésről. Kezdetből fogva felmerült az az ötlet is, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményét bővítsék, és ez által biztosítsák a bírói felülvizsgálati lehetőséget, ill. hogy bővítsék az Európai Szociális Chartát és törekedjenek annak végrehajtási mechanizmusát előmozdítani. Több sikertelen kísérlet után döntés született 1988. május 5-én az Európai Szociális Charta kiegészítéséről. Az *1988. évi Kiegészítő Jegyzőkönyv*⁴⁷³ három ratifikáció után, 1992. szeptember 4-én lépett hatályba. Az 1988. évi Kiegészítő Jegyzőkönyv négy alapelvet fűzött a Chartához:

- a munkavállalást és hivatást illetően minden dolgozónak joga van az esélyegyenlőségre és az egyenlő elbánásra a nem alapuló megkülönböztetés nélkül,
- a dolgozóknak joguk van a vállalatnál a tájékoztatásra és a véleménynyilvánításra,
- a dolgozóknak joguk van a vállalatnál a munkafeltételek és a munkakörnyezet meghatározásában és javításában való részvételre,
- az időseknek joguk van a szociális törvényhozási vagy rendeleti úton listába foglalni. Az Európai Szociális Charta 30. évfordulóján, 1991-ben elfogadták az ún. módosító jegyzőkönyvet, amely a Charta ellenőrzési mechanizmusának tökéletesítésre. A Módosító Jegyzőkönyv a Charta 23., 24., 25., 27., 28., 29. cikkeit érinti. A változtatások főleg a Független Szakértők Bizottságának feladatait és elhatárolását a kormánybizottságtól, ill. a Miniszteri Bizottság, valamint a Parlamenti Közgyűlés feladatait határozza meg újból a Charta végrehajtásának ellenőrzését illetően. Az ET az értelmezés hatáskörét egyértelműen a munkáltatói szervezetek és a szakszervezetek, továbbá a nem-kormányközi szervezetek részvételét kívánja előmozdítani és ezáltal a Charta hatékonyságát növelni az 1995.

⁴⁷³ The Social Charter of the 21st Century, by Kari Tapiola, Deputy Director-General. International Labour Office, Geneva, The Social Charter of the 21st Century-Colloquy in Strasbourg, 14-16 May 1997.

november 11-én aláírások számára megnyitott 2. Kiegészítő Jegyzőkönyv, melynek címe: A Kollektív panasz benyújtásáról szóló Kiegészítő Jegyzőkönyv.⁴⁷⁴

A kollektív panasz benyújtásának lehetősége megilleti: a nemzetközi munkáltatói ill. munkavállalói szervezeteket, a nemzetközi nem-kormányzati szerveket, feltéve, hogy az ET mellett konzultatív státusszal rendelkeznek,⁴⁷⁵ illetve azokat a nemzeti reprezentatív munkáltatói és munkavállalói szervezeteket, melyek kompetenciáját az adott állam meghatározott időre szóló külön nyilatkozatban megerősíti, vagy hozzájárul ahhoz, hogy ezek a szervezetek panaszt nyújtsanak be. Az 1995-ös Kiegészítő Jegyzőkönyv kidolgozásával egyidőben folyt az ún. „Felülvizsgált Charta” (Revised Charter) előkészítése is. Ennek előzménye, hogy 1990. november 5-én, Rómában, az emberi jogokkal foglalkozó Informális Miniszteri Konferenciáján, felmerült az Európai Szociális Charta kérdése is. A konferencia azzal a kéréssel fordult az ET Miniszteri Bizottságához, hogy rövid időn belül tegyen lépéseket a Charta szerepének elmélyítésére, tartalmának és működésének hatékonyságára. Ezt követően a Miniszteri Bizottság 449. ülésén (1990. november–december) döntést hozott a „Bizottság az Európai Szociális Chartáért” (CHARTE-REL) elnevezésű ad hoc bizottság létrehozásáról. A CHARTE-REL mandátuma egyrészt a Charta hatékonyságának javítására, másrészt az ellenőrző mechanizmus erősítésére vonatkozott. 1994. október 10–14 között a CHARTE-REL elfogadott egy tervezetet a felülvizsgált Chartáról és döntött arról, hogy azt elfogadás céljából a Miniszteri Bizottság elé terjeszti.

A Miniszteri Bizottság 1996. május 3.-án nyitotta meg aláírásra a Felülvizsgált Chartát, amely 1999. július 1.-én lépett hatályba. A Charta egy újszerű dokumentum,⁴⁷⁶ amely figyelembe veszi az Európai Unió szociálpolitikáját is, így az 1989. December 9-én kibocsátott „Dolgozók Alapvető Szociális Jogairól szóló Közösségi Chartát” az

⁴⁷⁴ The implementation of the collective complaints procedure: the opinion of the trade unions, by Klaus Lörcher European Trade Union Confederation, Legal advisor of the Deutsche Postgewerkschaft. The Social Charter of the 21st Century—Colloquy in Strasbourg, 14–16 May 1997

⁴⁷⁵ Ami a nemzetközi nem-kormányzati szervek konzultatív státuszát illeti, arról az ET külön hivatalos listát vezet, és amelyről a Kormánybizottság illetékes dönteni. A Független Szakértői Bizottság a panasz elfogadhatóságának vizsgálatával egyidejűleg dönthet arról is, hogy egy nemzeti nem-kormányzati szervezet reprezentatívnek és kompetensnek tekinthető-e. Ez azért lényeges, mert a nem-kormányzati szervek csak akkor élhetnek panaszbenyújtási jogukkal, ha a konkrét ügyre a kompetenciájuk fennáll. (Tehát általános panasztételi joguk nincs.)

⁴⁷⁶ Observations on the Revised European Social Charter, Document of the International Federation of Human Rights Leagues (F.I.D.H.)

1992. február 7-én aláírt Maastrichti Szerződést, ill. az ahhoz fűzött 14. Jegyzőkönyvet, az 1993-ban megjelent „Zöld Könyvet”, ill. az azt követő „Fehér Könyvet”. Az Európai Parlament 1993. március 11.-i határozatába (az emberi jogoknak az európai közösségeken belül való érvényesüléséről) foglalt elveket, illetve a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet több egyezményét és ajánlását is tartalmazza.

A Felülvizsgált Chartában új jogokat is megfogalmazott, így >az elbocsátás esetére szóló védelemhez való jogot, (24.cikk), >a dolgozói követelések védelméhez való jogot a munkáltató fizetésektelensége esetén, (25.cikk), >munkavégzés során az emberi méltósághoz való jogot, (26.cikk), >a családi felelősséget viselő dolgozók jogát az egyenlő esélyekhez és az egyenlő elbánáshoz, (27.cikk), >a dolgozók képviselőinek védelmét a vállalatoknál és a részükre nyújtandó kedvezményeket, (28.cikk), >a kollektív elbocsátási eljárásokkal kapcsolatos tájékoztatásra és tanácskozásra vonatkozó jogot, (29. cikk), >a szegénység és a társadalmi kirekesztettség elleni védelemhez való jogot, (30. cikk), >a lakáshoz való jogot (31.cikk). A Felülvizsgált Charta Preambuluma ill. I. része politikai nyilatkozat jellegű, míg a II. rész részletezi azokat a kötelezettségeket, amelyek az egyes alapelvek megvalósításával járnak, míg III. része rendelkezik a kötelezettségekről. Hasonlóan az 1961. évi Chartához a jelen esetben is meg van határozva, hogy melyek azok a cikkek, amelyek közül feltétlenül egy bizonyos számú cikket választani kell, ill. melyek azok a számozott bekezdések, amelyeket szintén figyelembe kell venni.⁴⁷⁷ A III/B. cikk a Chartával, ill. annak 1988-as Kiegészítő Jegyzőkönyvével való viszonyt szabályozza. Azok az államok, amelyek már ratifikálták az Európai Szociális Chartát vagy az 1988. évi kiegészítő jegyzőkönyvet, nem ratifikálhatják a Felülvizsgált Chartát úgy, hogy csökkentenék ezáltal a már korábban vállalt kötelezettségeiket. Amennyiben egy állam a Felülvizsgált Chartát ratifikálja, úgy ennek hatályba lépésével egyidőben ránézve megszűnik a korábban ratifikált Charta és a Kiegészítő Jegyzőkönyv hatálya. Tehát az előző két egyezmény azon cikkelyei, melyek megegyeznek a Felülvizsgált Chartával automatikusan

⁴⁷⁷ A Felülvizsgált Charta A) cikke értelmében a következő kilenc cikk közül legalább hatot kötelezőnek kell magára nézve elismerni, ezek: 1., 5., 6., 7., 12., 13., 16., 19., 20. cikkek, ezen felül a választott cikkek száma nem lehet kevesebb összességében a 16-nál (31-16) és a számozott bekezdések száma pedig 63 nem lehet kevesebb. Az ilyen nyilatkozatot az államoknak az ET Főtitkárhoz kell intézni és letétbe kell helyezni a ratifikációról, megerősítésről vagy elfogadásról szóló dokumentumot. Valamennyi Szerződő Félnek joga van később is nyilatkozni arról, hogy még más cikkeket és számozott bekezdéseket is kötelezőnek tekint magára nézve, ezeket pedig úgy kell tekinteni, mint a korábban letétbe helyezett nyilatkozat szerves részét.

hatályukat veszítik, ill. kettős kötelezettség nem keletkezik. A IV. rész C. pontja a jelenlegi jogvédelmi és ellenőrzési rendszer fenntartásáról szól, a D. szakasz pedig lehetővé teszi az 1995. Kiegészítő Jegyzőkönyv tartalmának a Felülvizsgált Chartába illesztését azáltal, hogy elismeri a kollektív panaszbenyújtás lehetőségét.

A háború és rendkívüli állapot idején történő korlátozásokról rendelkezik; ennek értelmében az egyes államok szigorúan véve csak a helyzet által megkövetelt mértékben korlátozhatják a Felülvizsgált Charta érvényesülését, figyelembe véve az adott állam a létező nemzetközi jogi kötelezettségeit is. Az ilyen lépésekről haladéktalanul értesíteni kell az ET Főtitkárát, és teljes körűen informálni kell őt az okokról és az intézkedések mértékéről. Ezt követően arról is tájékoztatni kell, ha az intézkedések már nem hatályosak és ismételten teljes hatályát biztosítja a Felülvizsgált Chartának. A Felülvizsgált Charta *területi hatályát* a VI. rész L. pontja rendezi oly módon, hogy azt a Felek anyaországi területeire kell alkalmazni. Az aláíráskor vagy a megerősítésről szóló okirat letétbe helyezésekor – hasonlóan a jelenleg hatályos Chartához – az Európa Tanács Főtitkárához intézett nyilatkozatban minden aláíró nyilatkozhat arról, hogy mely területeket tekint „anyaországnak”. Ennek az L. cikknek a megfogalmazása tekintettel van az Európai Unióra, ezért ha szó szerint nem is utal magára az Unióra, rendelkezései egyértelműen erre is vonatkoznak. Az L. cikk értelmében, amennyiben a politikai körülmények megengedik, az Európai Unió is csatlakozhatna a Felülvizsgált Chartához, amelyhez a Miniszteri Bizottság jogosult a konkrét feltételeket ill. módosításokat megállapítani. Nyilvánvaló, hogy a Miniszteri Bizottság egy ilyen döntés előtt tárgyalásokat folytatna a Európai Unió tagállamaival. Az I. cikk. 2. mondata megengedi, hogy a nélkül csatlakozhasson az Európai Unió a Felülvizsgált Chartához, hogy ebből az alkalomból egy ún. Módosító Jegyzőkönyvet kelljen készíteni, melynek elfogadása igen körülményes lenne, hiszen azt a Felülvizsgált Chartát megerősítő valamennyi államnak alá kellene írni, ill. meg kellene erősíteni.

Az Európai Szociális Chartáról és Jegyzőkönyveiről elmondható, hogy egy fejlődés eredményeként jöttek létre és ez a folyamat még koránt sem zárult le. A fejlődés az 1990-es évektől vált intenzívvé.⁴⁷⁸ 1991-ben elfogadták az ellenőrző mechanizmust

---

⁴⁷⁸ „We stressed the importance we attach to the European social Charter as an instrument for protecting and promoting social rights in Europe, In response to an appeal from the Secretary general of the Council of Europe, we emphasised the need to give the Charte a fresh impetus.” Conclusions of the

megreformáló jegyzőkönyvet, 1992-ben megváltoztatták az időközi jelentések benyújtásának a rendjét, 1993-ban született a Miniszteri Bizottságnak a Szociális Chartára vonatkozó első ajánlása, 1994-ben a független szakértők számát 7-ről 9-re emelték, 1995-ben elfogadták a Kollektív Panasz eljárásról szóló Jegyzőkönyvet, 1996-ban megszületett a Felülvizsgált Szociális Charta, 1997-ben a közép és keleteurópai országok közül elsőként Lengyelország ratifikálta a Szociális Chartát, 1998-ban hatályba lépett a Kollektív Panasz eljárásról szóló Jegyzőkönyv, 1999-ben hatályossá vált a Felülvizsgált Szociális Charta.⁴⁷⁹ Az Európa Tanács Szociális Chartája és a Felülvizsgált Szociális Chartája komoly előrelépést jelentettek a gazdasági és szociális jogok biztosítása terén, és ha nehézségek árán, de a tagállamok nagy része vállalta a Chartákban foglalt jogok biztosítását.⁴⁸⁰ A közép és keleteurópai államok esetében az előrelépés történelmi jelentőségűnek mondható, még akkor is, ha a jogok tényleges védelme és biztosítása csak fokozatosan valósul meg, és egyelőre elég jelentős különbség mutatkozik meg az elmélet és a gyakorlat között.⁴⁸¹

4. Az Európa Tanács égisze alatt született egyéb egyezmények és dokumentumok

4.1 A Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetés és Bánásmód Megelőzéséről szóló Egyezmény és Jegyzőkönyvei

Az Európa Tanács emberi jogokkal kapcsolatos tevékenysége nem szűkíthető le csak a fent említett átfogó egyezmények rendelkezéseinek végrehajtására, hanem azokat több mint 170 egyezmény egészíti ki. Ezek között kiemelkedő jelentőségű a „Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetés és Bánásmód Megelőzéséről”⁴⁸² szóló, 1989.

President of the Ministerial Conference on human Rights held in Rome on 5 November 1990, Press release of CoE

⁴⁷⁹ Social Rights = Human Rights, Newsletter on the European Social Charter of the Council of Europe– No.12, January 2000

⁴⁸⁰ Member States and ratifications of the European Social Charter

⁴⁸¹ Kenny, T.: Securing social rights across Europe: How NGOs can make use of the European Social Charter, XFAM, February 1997

⁴⁸² European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Text of the Convention and explanatory report, Council of Europe

óta hatályos, ET Egyezmény, amelyhez 1993-ban két Jegyzőkönyvet is csatoltak.⁴⁸³ Bár az Európai Egyezmény 3. Cikke tiltja a kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód alkalmazását, az egyén fizikai⁴⁸⁴ és szellemi integritásának megsértését, – különösen az államok által benyújtott panaszok⁴⁸⁵ – arra engedték az Európa Tanácsot következtetni, hogy a tagállamok nem minden esetben szereznek érvényt a 3. cikk. előírásainak. A panaszok számának növekedését és a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére 1989-ben létrehoztak egy új Egyezményt és egy független szakértőkből álló Európai Bizottságot (CPT), amelynek joga van minden olyan hely felkeresésére, ahol valamely közhatalom által szabadságuktól megfosztott embereket őriznek (börtönök, idegenrendészeti őrizet, rendőrség, elmeógyógyintézetek stb.). Ez a szakértői Bizottság időszakos látogatásokat tesz az egyezményhez csatlakozott államokban, és szükség szerint ad hoc látogatásokat is szervezhet. A látogatásról jogosult a Bizottság jelentést készíteni és nyilatkozatait,⁴⁸⁶ ajánlásait az érintett állam elé terjeszteni, amelyre az érintett állam reagálni, köteles.⁴⁸⁷ Amennyiben az adott állam ezt visszautasítaná, úgy a Bizottság nyilvános nyilatkozatot tehet az adott kérdésben.

A Bizottság tevékenysége során, ügyel az ET 1987-ben elfogadott Európai Büntetés-végrehajtási Szabályzatának a betartására is, amely meghatározza „a fogvatartás és a meghatározott bánásmód emberi feltételeinek biztosítása érdekében lényeges” minimum standardokat, amely igyekszik kizárni a rossz bánásmód alkalmazásának a lehetőségét.

⁴⁸³ Az Európa Tanács válogatott egyezményei, Conseil de l'Europe–Osiris, Budapest–Strasbourg, 1999. 135–151. o.

⁴⁸⁴ Ilyen eset volt pl. a börtön –büntetés kiszabása (1978-ban Tryer Egyesült Királyság elleni ügye), kiutasítás esetén kínzás vagy/és embertelen bánásmód alkalmazása (1991-ben Cruz Varas és társai ügye Svédországgal szemben), őrizet ideje alatt alkalmazott fizikai erőszak (1992-ben Tomasi Franciaország elleni ügye)

⁴⁸⁵ 1978-ban Írország az Egyesült Királyság elleni panaszában, a Bíróság embertelen bánásmódként értékelte a letartóztatottak falhoz állítását, a kámzsa fejre húzását, a zajártalomnak való kitételt, az alvás megtiltását és a szilárd és folyékony ételtől való megfosztást. Az Egyesült Királyság kormánya, az ítéletet követően, kénytelen volt a letartóztatottak kihallgatására új szabályokat kidolgozni.

⁴⁸⁶ 1992-ben kiadott nyilatkozatuk szerint, Törökországban, az őrizetbe vett személlyel szemben még gyakorlat volt a kínzás és a bántalmazás súlyos formái.

⁴⁸⁷ Parliamentary commissioner for Human Rights: Results of an *ex officio* investigation conducted in penal institutions, with special attention to the Human Rights of the Staff, Republic of Hungary, 1998

A büntetőjogi együttműködés megvalósítása érdekében az ET létrehozott egy operatív bizottságot (CDPC),⁴⁸⁸ amely a büntetőjog és a büntetőeljárás–jog valamint a kriminológia és kriminalisztika kérdéseivel foglalkozik. Több mint 20 ajánlás és jegyzőkönyv képezi az európai büntetőjogi együttműködés alapját, így a *11/65 számú* határozat, és a *11/80. számú* ajánlás az előzetes letartóztatotokról, ill. a 18/87. számú ajánlás a büntető ítékezés egyszerűsítéséről. Kiemelkedő jelentősége van a Miniszteri Bizottság által 1987. február 12–én elfogadott 3/87 számú ajánlás ill. az ún. Európai Büntető Szabályzatnak.⁴⁸⁹

A Parlamenti Közgyűlés *1246 (1994.) számú ajánlása*⁴⁹⁰ és a *1044/1994. számú határozata* leszögezte, hogy kívánatos lenne a *halálbüntetés* teljes és visszavonhatatlan eltörlése mind béke, mind háború esetén. Az Európai Egyezmény – a 11. Jegyzőkönyv által módosított. *Hatodik számú jegyzőkönyve*, megköveteli a halálbüntetés eltörlését, de a Jegyzőkönyv 2. cikke megengedi, hogy háború idején, vagy háború közvetlen veszélye idején az állam törvényhozása rendelkezhet halálbüntetésről, de ez esetben is csak a törvényhozás által megszabott esetekben és előírt rendelkezéseknek megfelelően lehet alkalmazni és az ilyen intézkedésekről az érintett állam köteles az ET Főtitkárát tájékoztatni. A kérdéskörhöz kapcsolódóan még kiemelés érdemel a Miniszteri Bizottság 1992. október 19–én elfogadott 16. számú ajánlása, amely az alkalmazható büntetések és intézkedések európai szabályait tartalmazza.⁴⁹¹ A jogi együttműködés keretein belül még jelentősek a büntetőjog területét érintő egyezmények, így: ➤A Kölcsönös Bűnügyi Jogsegélyről szóló Európai Egyezmény (1959, Strasbourg), ➤az

⁴⁸⁸ CDPC: Comité européen pour les problèmes criminels

⁴⁸⁹ Az Európai Büntető Szabályzat az elítéltek fogvatartására vonatkozó 1955. évi ENSZ szabályrendszer európai változatának tekinthető. E szabályzat célja egy olyan minimális szabályrendszer létrehozatala volt, amely alapvető, a fogvatartás emberi körülményeinek és a megfelelő bánásmódnak a kialakításában. Ezzel kívánják ösztönözni a büntetés–végrehajtó intézmények vezetőit és személyzetét, hogy a rájuk bízott elítéltek anyagi és szellemi körülményei biztosítsák és az emberi jogok tiszteletben tartsák.

⁴⁹⁰ A Parlamenti Közgyűlésnek 1246 (1994.) számú ajánlását az a tény inspirálta, hogy a tagállamok, illetve a speciális meghívotti státuszt élvező államok egy részében 1994–ben pl. 49 személyt ítélték halálra. Az emberi méltósághoz való jog védelme érdekében a Miniszteri Bizottság több határozatot és ajánlást fogadott el, pl. a hosszabb időre elítéltekről, a veszélyes elítéltekről vagy az idegen elítéltekről. Az ET hasonlóan a többi emberi jogi kérdésekhez, az operatív bizottság közreműködésével rendszeresen szervez konferenciákat, ahol megvitatják a legfontosabb tennivalókat.

⁴⁹¹ A Parlamenti Közgyűlés 1257/1995. számú ajánlásában pl. a fogvatartás körülményeiről rendelkezett, aláhúzva a büntetés–végrehajtási intézményekben töltendő idő csökkentésének szükségességét, hasonlóan az előzetes letartóztatásban levőkkel kapcsolatban kidolgozott 1245/1994. számú ajánlása a Parlamenti Közgyűlésnek, amely hangsúlyozza, hogy az ideiglenes fogvatartás csak a legszükségesebb esetekben lehet foganatosítani és megfelelő garanciákat kell kidolgozni.

Európai Kiadatási Egyezmény és kiegészítő Jegyzőkönyve (1957, Párizs; 1975, Strasbourg), ➤A Terrorizmus visszaszorításáról szóló Európai Egyezmény (1977, Strasbourg), ➤Az Elítélt Személyek Átszállításáról szóló Egyezmény (1983, Strasbourg), ➤A Bűncselekmények révén Szerzett Jövedelem Tisztára Mosásáról, Felkutatásáról, Lefoglalásáról és Elkobzásáról szóló Egyezmény (1990, Strasbourg)⁴⁹²

4.2 Egyezmény az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során

A jogi együttműködés körén belül, az ET jogvédelmi tevékenységében, fontos szerepet kapott az *adatvédelem* is. Ahogy azt Európai Egyezmény 8. cikke leszögezi: „mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák és e jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott esetekben avatkozhat be, amikor egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy erkölcsök védelme, vagy mások jogainak és szabadságjogainak védelme érdekében szükséges.”⁴⁹³

1981-ben került sor az ET keretein belül, az *egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során* elnevezésű Egyezmény elfogadására.⁴⁹⁴ Az Egyezmény alapján, a Miniszteri Bizottság egy sor ajánlást fogalmazott meg a tagállamok számára, így: 1981-ben a bankokról és az orvosi adatokról, 1983-ban a tudományos kutatásról és egyéb statisztikákról, 1985-ben a direkt-marketingről, 1986-ban a társadalombiztosításról, 1987-ben a rendőrségi nyilvántartásról, 1989-ben a munkavállalással kapcsolatos adatokról, 1990-ben a fizetések és ahhoz kapcsolódó műveletekről, 1991-ben egy harmadik személy vagy a közszervek által közölt adatokról. Az Egyezmény a jogbiztonság érdekében, leszögezi a személyes adatoknak a gépi adatfeldolgozására vonatkozó alapelveit. A legfontosabb, hogy az adatokat csak tisztességesen és törvényesen szabad megszerezni és feldolgozni, és azokat csak

⁴⁹² Az Európa Tanács válogatott egyezményei, Conseil de l'Europe–Osiris, Budapest–Strasbourg, 1999. 309–387. o.

⁴⁹³ A 11. számú Jegyzőkönyv szerint módosított – Az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Egyezmény, 8. cikk, Az Európa Tanács válogatott egyezményei, Conseil de l'Europe–Osiris, Budapest–Strasbourg, 1999. 34. o.

⁴⁹⁴ 1985. október 1. óta hatályos

meghatározott és törvényes célra – arányban a tárolás céljával – szabad egy harmadik személy vagy a közszervek által tárolni. Az adatokat tilos, az adatgyűjtés és tárolás céljaitól eltérő módon felhasználni. Az adatoknak pontosaknak, és ha szükséges, időszerűeknek kell lenniük, továbbá az adatok tárolási módjának olyannak kell lennie, amely az adatalany azonosítását csak a tárolás céljához szükséges ideig teszi lehetővé. Az Egyezmény elismeri, hogy vannak olyan különleges adatok, amelyeket nem lehet gépi úton feldolgozni. Ilyenek a faji eredetre, politikai véleményre, a vallásos vagy más meggyőződésre, valamint az egészségre, a szexuális életre illetve a büntető ítéletekre vonatkozó személyes adatok. Ezeknek a gépi adatfeldolgozása, csak külön jogszabályi garanciák mellett valósulhat meg. Az Egyezmény védelmet kíván nyújtani az automatizált adatállományban tárolt személyes adatok véletlen, vagy jogtalan megsemmisítésével, vagy véletlen elveszésével szemben, illetve a jogtalan hozzáférés, megváltoztatás, vagy terjesztés megakadályozása érdekében. Az adatalanyt garanciák védik a jogosulatlan adatrögzítés és tárolás ellen, de az Egyezmény az állam biztonsága, közbiztonsága, pénzügyi érdekei védelme vagy bűncselekmények megelőzése érdekében a szabályok alól kivételt enged. A korlátozás lehetősége adott akkor is, ha azt adatalany vagy mások jogainak, szabadságjogainak védelme indokolja. Az adatvédelem európai szintű szabályozását, az adatok országhatárokat átlépő áramlása tette szükségessé, előírva az államok közötti együttműködést és kölcsönös segítséget. Az adatvédelmi egyezmény, az együttműködés előmozdítása és fejlesztése érdekében, egy javaslattevő szerv létrehozását írta elő. A Tanácsadó Bizottságnak sajátossága, hogy olyan állam is jogosult megfigyelővel képviseltetni magát, amely nem, csatlakozott az Egyezményhez. Az Egyezményt kiegészítik az egyes tagállamok nemzeti szabályai, amelyeket adott esetben az EU normái is.

4.3 Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről

Az Európa Tanács tagállamainak 1993. Évi Bécsi Állam és Kormányfői értekezletének résztvevői elismerték, hogy a nemzeti kisebbségek védelme alapvető fontosságú Európa stabilitása, demokratikus biztonsága és békéje szempontjából.⁴⁹⁵ A

⁴⁹⁵ „We express our awareness that the protection of national minorities is an essential element of stability and democratic security in our continent. Vienna Declaration, Council of Europe Summit, Vienna, 9 October 1993

Bécsi Nyilatkozat⁴⁹⁶ azt is leszögezte, hogy a nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitását nemcsak tiszteletben kell tartani, hanem megfelelő feltételeket kell biztosítani azok kifejezésére, megőrzésére és fejlesztésére.

A Nyilatkozathoz csatolt II. sz. Melléklet tartalmazta azokat az elveket, amelyeket az Európa Tanács kívánatosnak tartott a kisebbségek jogi védelmének biztosítása érdekében. Hangsúlyozta a dokumentum, hogy a nemzeti kisebbségek védelme, a jog uralmának, az államok területi integritásának és szuverenitásának tiszteletben tartása mellett valósíthatók meg, a tolerancia és a párbeszéd légkörében.⁴⁹⁷ A Csúcstalálkozót követően, 1993. novemberében a Miniszteri Bizottság egy ad hoc bizottságot hozott létre a nemzeti kisebbségek védelme érdekében (CAHMIN), amely a tagállamok egy-egy szakértőjéből állt. A szakértői bizottság 1994. januárjában kezdte tevékenységét és 1994. októberében készített jelentésében már körvonalazta a keretegyezmény főbb előírásait. A CAHMIN ülésein megfigyelői státuszban részt vett az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, az Európai Közösségek Bizottsága és az ún. Velence Bizottság (Európai Bizottsága a Demokráciáért a Joggal) képviselői is. 1995. február 1-én került sor az Európa Tanács *Kisebbségi Keretegyezményének*⁴⁹⁸ (*Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről*) aláírására.⁴⁹⁹ Ez a dokumentum figyelembe vette az ENSZ 1992. december 18-án kibocsátott Nyilatkozatát a „Valamely nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbséghez tartozó személyek jogairól”. Az Európa Tanács célja az volt, hogy Egyesült Nemzetek Szervezete által megfogalmazott célkitűzések végrehajtását regionális, európai, szinten biztosítsa, és a nemzeti

---

⁴⁹⁶ Op.cit.

⁴⁹⁷ „...assuring the protection of the rights of persons belonging to national minorities within the rule of law, respecting the territorial integrity and the national sovereignty of States.....The creation of a climate of tolerance and dialogue is necessary for the participation of all in political life.”

⁴⁹⁸ Az Európa Tanács válogatott egyezményei, Conseil de l'Europe–Osiris, Budapest–Strasbourg, 1999. 151–163. o.

⁴⁹⁹ A keretegyezmény természete eltérő az „egyszerű” egyezményekétől, mivel az csak azokat az elveket jelöli meg, amelyeket a részes államoknak figyelembe kell venni, de közvetlenül a hazai jogban alkalmazható intézkedéseket, rendelkezéseket nem tartalmaz. A nemzetközi jog szabályai szerint természetesen azok az államok, melyek ratifikálják, elfogadják, megerősítik a keretegyezményt, hazai törvényhozásukban és politikájukban természetesen kötelesek annak előírásait figyelembe venni. A keretegyezmény nem érinti az ET tagállamainak a nemzetközi szerződések belső jogrendbe való átvételére vonatkozó törvényei és gyakorlatát. A Kisebbségi Keretegyezménynek nem volt célja „a nemzeti kisebbség” definiálása, mivel az a tagállamok eltérő álláspontja miatt nem volt lehetséges.

kisebbséghez tartozó személyek jogait az emberi jogok nemzetközi védelmében részesítse.

A Kisebbségi Keretegyezmény, ha nem is tisztázza, hogy pontosan mit ért „nemzeti kisebbség” alatt, biztosítja az egyéneknek azt a jogát, hogy eldöntse; hogy magára nézve alkalmazza-e azt a megállapítást, miszerint egy nemzeti kisebbséghez tartozik vagy sem. Az egyén tehát szabadon dönthet, hogy Keretegyezmény elveiből folyó védelmet élvezni kívánja-e vagy sem. Az egyének természetesen semmiféle hátránya nem származhat sem a Keretegyezmény által biztosított szabad választásból, sem az ehhez kötött jogok gyakorlásából. Ily módon a Keretegyezmény biztosítani kívánja azt, hogy a szabad választással való élés közvetetten se legyen veszélyeztetve. A Keretegyezményben kimondott elvekből eredő jogok és szabadságjogok mind egyénileg, mind másokkal közösségben gyakorolhatók, beleértve az ugyanazon nemzeti kisebbséghez ill. más nemzeti kisebbséghez vagy többséghez tartozó személyeket is. A törvény előtti egyenlőség és a törvény általi egyenlő védelem jogát deklarálva, a Keretegyezmény rendelkezik a diszkrimináció tilalmáról is kimondva, hogy a pozitív diszkrimináció megengedett, ha azt a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek és a nemzeti többséghez tartozó személyek teljes és hatékony egyenlőség előmozdítása megkívánja. Ezeknek az intézkedéseknek összhangban kell állniuk az arányosság elvével, azaz, az ilyen intézkedések sem időben, sem tartalomban nem terjedhetnek túl a teljes és hatékony egyenlőség célja eléréséhez szükséges mértékben. A Keretegyezmény értelmében a szerződő államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy a nemzeti kisebbség azonosságtudatának négy alapvető elemét, nevezetesen: *vallásuk, nyelvük, hagyományaik és kulturális örökségük* megőrzésének feltételeit támogatják. A Szerződő Államok kötelesek tartózkodni minden olyan politikától vagy gyakorlattól, amely a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek akarata elleni asszimilációjára irányul és védelmezik ezen személyeket minden olyan akciótól, ami beolvasztásukra irányul.

Az Egyezmény a toleranciát igen fontosnak tekinti, és mint a Keretegyezmény bevezetőjében is leszögezik: „szükséges a tolerancia és a párbeszéd légkörének megteremtése azért, hogy a kulturális különbözőség ne a megosztottság, hanem a gazdagodás forrása és tényezője legyen minden társadalom számára”, továbbá a Keretegyezmény 6. cikke is deklarálja, hogy „a Felek bátorítják a tolerancia és a kultúrák közötti párbeszéd szándékát, valamint hatékony intézkedéseket hoznak, hogy

előmozdítsák minden, területükön élő személy közötti kölcsönös tiszteletet, megértést és együttműködést, kiváltképpen az oktatás, a kultúra és a tömegkommunikációs eszközök területén, tekintet nélkül e személyek etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási identitására.” Hangsúlyozottan foglalkozik a Keretegyezmény: a békéscélú gyülekezés szabadságával, az egyesülésszabadsággal, ill. a véleménynyilvánítási szabadsággal, a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsággal. Ez utóbbi nemcsak azt jelenti, hogy valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személy vallását vagy hitét kifejezheti, hanem vallási intézmények, szervezetek és egyesületek alapításához való jogot is.

Ami a véleménynyilvánítási szabadságot illeti az magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, az eszmék megismerésének és közlésének szabadságát a kisebbség nyelvén, országhatárookra tekintet nélkül és hatósági szerv beavatkozása nélkül.

Ez természetesen nem jelenti, hogy egy adott országban a rádióadás és televízió-sugárzást vagy mozi-vállalkozás megindítását engedélyhez kössék.⁵⁰⁰ A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek nyelvüket szabadon és beavatkozás nélkül használhatják úgy magánbeszélgetésben, mint nyilvánosan, szóban és írásban.

Igen gyenge kötelezettségeket ír elő a Keretegyezmény azokban az esetekben, amikor nemzeti kisebbséghez tartozó személyek által hagyományosan vagy jelentős számban lakott területeken a személyek és közigazgatási hatóságok közötti kommunikáció biztosításáról van szó. Ennek teljesítésének feltétele, hogy a kisebbségek kívánsága „megfelel a valóságos szükségnek”, ill. ebben az esetben a szerződő államok erőfeszítéseket tesznek arra, hogy biztosítsák – lehetőség szerint – e személyek és a közigazgatási hatóságok közötti kisebbségi nyelv használatát elősegítő feltételeket”. A Keretegyezmény kitér a bírósági eljárás garanciáira is, amely egyfelől a tájékoztatásra, másfelől a védekezésre vonatkozik. Adott esetben, ingyenes tolmács segítségével is elő kell segíteni a kisebbségi nyelvhasználatot.

A névviseléshez való jogot az érintett állam belső jogába utalja, de elismeri azt a jogot, hogy család- és utónevét mindenki kisebbségi nyelvén használhassa. Ugyanez vonatkozik a kisebbségi nyelven megfogalmazott cégtáblákra, feliratokra és egyéb magántermészetű információkra, melyeket a nyilvánosság számára közzétehetnek. Ismét

⁵⁰⁰ A diszkrimináció ebben az esetben is tilos.

igen erélytelen megfogalmazásba határozza meg a Keretegyezmény, hogy a „felek törekedni fognak, hogy figyelembe véve a nemzetközi megállapodásaikat és sajátos körülményeiket, a hagyományos helységneveket, utcaneveket és egyéb, a közösség számára szánt földrajzi megjelöléseket a kisebbség nyelvén is kiírják, feltéve, hogy megfelelő igény van az ilyen jelzésre”.

A Keretegyezmény egyik pozitív vonása, hogy a nemzeti kisebbségeket nem elszigetelten, hanem a többi közösségekkel együtt, a többséggel közösen kezeli. Hangsúlyt kap az esélyegyenlőség, amely nyilvánvalóan a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek helyzetére vonatkozik elsősorban, de értelemszerűen vonatkozik az adott állam valamennyi polgárára is. Az oktatási rendszerek keretében a szerződő államoknak csak „elismerési kötelezettségük” van a kisebbségek saját magánoktatási és képzési intézményeik létrehozásával és működtetésével kapcsolatban, e jog gyakorlása nem ró semmiféle pénzügyi kötelezettséget a Szerződő Felekre. A Keretegyezmény kiemelten foglalkozik a nemzeti kisebbségek által hagyományosan és jelentős számban lakott területekkel, mind oktatás, mind kulturális, társadalmi, gazdasági és közügyekben a kisebbségi nyelvhasználat az ilyen területeken hangsúlyozottan biztosítani kell.

Összhangban a Helsinkii Záróokmány,⁵⁰¹ valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet ajánlásaival,⁵⁰² a Keretegyezmény 17. cikke kimondja, hogy a Feleknek kötelezettséget kell vállalni arra, hogy nem akadályozzák a nemzeti kisebbséghez tartozó személyeket a határokon átnyúló szabad és békés kapcsolatok létrehozásában és fenntartásában. Itt hangsúlyozottan azokról van szó, akik törvényesen tartózkodnak más államokban, és akikkel etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukban osztoznak, vagy kulturális örökségük közös. Sajnálatos módon a Keretegyezmény nem arról szól, hogy a szerződő államok az ilyen kapcsolatokat bátorítsák és szorgalmazzák, hanem csak arról, hogy „nem akadályozzák”. Ugyanez a helyzet a kisebbséghez tartozó személyeknek a nemzeti és a nemzetközi nem-kormányzati szervezetek tevékenységében való részvétel esetében is.

Az európai szintű kisebbségvédelem szerves részét kell, hogy képezzék a bilaterális megállapodások. A Keretegyezmény 18. cikke értelmében „a Felek törekednek arra, hogy – amennyiben szükséges – és többoldalú egyezményeket kössenek

⁵⁰¹ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmánya, Országos Béketanács, 1988

⁵⁰² URL: www.osceprag.cz/

más államokkal, kiváltképpen a szomszédos államokkal, annak érdekében, hogy biztosítsák az érintett nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek védelmét”.⁵⁰³

A Keretegyezmény megengedi, hogy amennyiben szükséges, megszorításokat, korlátozásokat vagy derogációkat alkalmazzanak a Felek. Ennek azonban határt szab más nemzetközi jogi okmányokban, így elsősorban az Európai Egyezményben foglaltak. Másként fogalmazva, az egyedüli megengedett és lényeges korlátozások, megszorítások és derogációk azok, amelyek már más nemzetközi okmányokban szerepelnek a különböző kötelezettségeket illetően.

A Keretegyezmény rendelkezéseit természetesen figyelembe kell venni a Szerződő Államoknak és annak mellőzése érdekében nem hivatkozhatnak saját nemzeti törvényeikre. A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek, akár csak a többségnek, tiszteletben kell tartaniuk az adott állam alkotmányát és törvényeit, valamint mások jogait is. Fontos rendelkezés, hogy ebben a tekintetben hivatkozni lehet arra a helyzetre, amelyben a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek a nemzeten belül kisebbséget alkotnak, de az állam egy területén többséget képeznek.

A nemzetközi jog alapelveinek fontosságát hangsúlyozza a Keretegyezmény 21. cikke, amely kimondja, hogy annak egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az bármely egyén számára jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely a nemzetközi jog alapvető elveivel, különösen az államok szuverén egyenlőségének, a területi integritásnak és a politikai függetlenségnek elveivel ellentétes. Tehát, a Keretegyezmény értelmében a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek védelmét a nemzetközi jog alapvető elveivel összhangban kell megvalósítani.

Az Európai Egyezménnyel összhangban a Keretegyezmény kimondja a „kedvezményes elbánás elvét”, amelynek értelmében a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek hivatkozhatnak azokra a nemzeti vagy nemzetközi emberi jogi rendelkezésekben biztosított előnyökre, amelyek kedvezőbb elbánást biztosítanak számukra a szóban forgó Keretegyezménynél.⁵⁰⁴ Az Európai Egyezmény és a

⁵⁰³ Ez az elv összhangban áll az ET Állam és Kormányfőinek 1993. évi Bécsi Csúcstalálkozóján elfogadott Nyilatkozat II. számú Mellékletébe foglalt alapelvekkel, miszerint hangsúlyozzák, hogy a kétoldalú egyezmények az európai stabilitást és a békét szolgálják, és ugyanakkor biztosítják az érintett nemzeti kisebbségek védelmét is.

⁵⁰⁴ „Az Egyezmény egyetlen rendelkezését sem lehet úgy értelmezni, hogy az korlátozza vagy csorbítja azokat az emberi jogokat és alapvető szabadságokat, amelyeket bármely Magas Szerződő Fél joga vagy az olyan egyezmény biztosít, melynek ez a Magas Szerződő Fél részese.” III. fejezet, Vegyes rendelkezések, 53. cikk

Keretegyezmény viszonyát illetően a Keretegyezmény 23. cikke leszögezi, hogy ez semmilyen körülmények között nem módosíthatja az Európai Egyezményben biztosított jogokat és alapvető szabadságokat. A Keretegyezmény maga is összhangban áll az Európai Egyezmény rendelkezéseivel és egyes cikkeit az Európai Egyezménynek megfelelően kell értelmezni is. Ezen túlmenően a nemzeti kisebbségek védelme szerves részét képezi az emberi jogok nemzetközi védelmének, ezért is egyértelmű, hogy az Európai Egyezmény által létrehozott szerveknek nem érinti a Keretegyezménnyel kapcsolatos értelmezési jogát.

Ami a Keretegyezmény végrehajtását illeti a Miniszteri Bizottság feladata, hogy a Szerződő Államok által történő alkalmazását megvizsgálja, ill. a Főtitkár a letéteményese a Keretegyezmény alkalmazásával összefüggő tájékoztatásoknak. A Keretegyezmény alkalmazásának hatékony felülvizsgálatának biztosítására a Keretegyezmény egy Tanácsadó Bizottság felállításáról rendelkezik, amely a Miniszteri Bizottságot segíti a Keretegyezményben lefektetett elvek megvalósításának értékelésben.⁵⁰⁵ A Keretegyezmény nemcsak az ET tagállamai számára, hanem a Miniszteri Bizottság felkérése alapján más államok számára is aláírásra nyitva áll. Az ET állam- és kormányfőinek 1993-as Bécsi Nyilatkozatának II. Mellékletében leírtakkal összefüggésben a Keretegyezményhez csatlakozhatnak az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetben részes államok is. Ez azért is egyértelmű, mivel a nemzeti kisebbségek védelme érdekében hozott intézkedéseket részben a Koppenhágai Dokumentum,⁵⁰⁶ ill. az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet e területen vállalt kötelezettségeivel szorosan összefügg.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ A Miniszteri Bizottság jogosult a Tanácsadó Bizottságot, ill. annak ügyrendjét meghatározni. A Keretegyezmény az ET keretében megkötött egyezmények és megállapodásokhoz hasonlóan, V. részében rendelkezik az aláírásról, hatálybalépésről. A Keretegyezményhez fenntartásokat az egyes államok csak annyiban tehetnek, amennyiben azokat a nemzetközi jog lehetővé teszi.

⁵⁰⁶ 1975-ben Helsinkiben elfogadott Záróokmány hangsúlyozta az emberi jogok és alapvető szabadságjogok univerzális jellegét, és annak szükségességét, hogy mindenki a saját módján hozzájáruljon e jogok tiszteletben tartásához. A szervezetben résztvevő országokat ebben az időszakban Európai Együttműködési és Biztonsági Konferenciának nevezték (EBEÉ). Az EBEÉ 1990. júniusában, Koppenhágában fogadta el az ún. Koppenhágai Dokumentumot, amely az „Emberi Dimenziókról” szól, megvilágítva azokat az alapvető változásokat, amelyek Európa középső és keleti részén ebben az időben lezajlottak. A koppenhágai ülésen résztvevő államok felismerték, hogy az ET-nek az emberi dimenziókhöz való hozzájárulása elengedhetetlenül feltételezi az EBEÉ-vel való együttműködést. 1991. júniusában az ET létrehozott egy ad hoc szakértői bizottságot, hogy eszmecsere folytasson az EBEÉ-vel az emberi jogok területén való közös együttműködésről (CAHSC). Ez a bizottság meghívta az EBEÉ-ben résztvevő valamennyi államot, így 1992. februárjában és 1993. júniusában is. Felismerték az együttműködés elengedhetetlen jellegét az ET az EBEÉ és az ún. Demokratikus Intézmények és az Emberi Jogok

4.4 A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája

Az átfogó jellegű Kisebbségi Keretegyezmény, amely 1995-ben született, nem volt minden előzmény nélkül az Európa Tanács nemzeti kisebbségekkel foglalkozó dokumentumai sorában. Az Európa Tanács, a közép és kelet-európai országok felvétele során egyre több figyelmet szentelt a kisebbségi problémák szabályozására. A volt-Jugoszlávia területén kirobbant, etnikai-vallási háborúk elkerülhetetlenné tették, hogy az emberi jogok védelme – különösen a kisebbségek jogainak védelme – érdekében a szervezet újabb erőfeszítéseket tegyen.

Ezek közé tartozik az 1992. november 5-én aláírt Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját⁵⁰⁸ is. A Charta, amely összhangban az ENSZ Polgári és Politikai Jogokról szóló Nemzetközi Egyezségokmányába foglalt elvekkel, ill. az Európai Egyezmény rendelkezéseivel; a regionális vagy kisebbségi nyelv magánéleti és közéleti gyakorlásának jogát szabályozza, beleértve a kisebbségi nyelveket használó tömegtájékoztatási eszközöknél dolgozó újságírók és egyéb szakemberek képzésének támogatását is.

A Preambulum ismerteti azokat az érveket, amelyek a Charta megalkotásához vezettek, „Figyelembe véve, hogy Európa történelmi regionális vagy kisebbségi nyelveinek – amelyek közül néhányat az esetleges eltűnés veszélye fenyeget – védelme hozzájárul Európa kulturális gazdagságának és hagyományainak megóvásához és fejlesztéséhez....Hangsúlyozva a kulturális kölcsönhatás és a többnyelvűség értékét, és tekintettel arra, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelvek védelme és támogatása nem történhet a hivatalos nyelvek és azok megtanulása szükségességének a hátrányára,

---

Irodája (ODIHR) között. Ez az együttműködés nemcsak a szabad választások felügyeletére, hanem az emberi dimenzió valamennyi aspektusára kiterjedt. Hangsúlyozták az együttműködés szükségességét a Közép- és Kelet-Európának nyújtandó segítségnyújtási programokat és a volt Szovjetunió függetlenné vált tagállamainak nyújtandó segítség koordinálását illetően. Ennek a kooperációnak új lendületet adott 1992. március 24. és július 8. közötti ún. Helsinki Utótalálkozó, ahol az Európa Tanács megerősítette az együttműködési szándékát az EBEÉ-vel, az emberi dimenziók területén.

⁵⁰⁷ Eszerint az ET a lehető legszélesebb mértékben át kell, hogy alakítsa a Bécsi Nyilatkozat II. függelékében megfogalmazott politikai kötelezettségeket jogi kötelezettségekké. A II. rész tartalmazza azokat az elveket, amelyeket egy adott szerződő állam a kisebbségi politika kidolgozásakor és végrehajtásakor köteles figyelembe venni.

⁵⁰⁸ Az Európa Tanács válogatott egyezményei, Conseil de l'Europe–Osiris, Budapest–Strasbourg, 1999. 164–178. o.

Tudatában annak, hogy Európa különböző országaiban és régióikban a regionális vagy kisebbségi nyelvek védelme és fejlesztése fontos hozzájárulás egy olyan Európa felépítéséhez, amely a nemzeti szuverenitás és a területi integritás keretei között a demokrácia és a kulturális sokrétűség elvein alapul...”

A Charta pontosan meghatározza, hogy mit kell regionális vagy kisebbségi nyelvek alatt érteni, megkülönböztetve azokat az állam hivatalos nyelvén/nyelveinek dialektusaitól és a bevándorlók nyelveitől. Ezek olyan nyelvek, amelyeket valamely állam adott területén az állam olyan polgárai hagyományosan használnak, akik az állam fennmaradó népességénél számszerűen kisebb csoportot alkotnak, és amelyek különböznek ezen állam hivatalos nyelvétől/nyelveitől. Még említést tesz a Charta a „területhez nem köthető nyelvekről” is, amelyeket, bár az állam területén hagyományosan beszélnek, nem lehet egy külön földrajzi körzethez kapcsolni. A Charta a nyelvek gyakorlását a szólás- és információáramlás szabadságának elveire alapozza, amelyek csak a következő okokból korlátozhatók: >a nemzetbiztonság, a területi integritás vagy közbiztonság, a közrend védelme, >a bűncselekmények elkövetésének megakadályozása, >az egészség vagy a közérkölc védelme, >mások jó hírnevének és jogainak védelme, >bizalmas jellegű információk kiszivárogtatásának megakadályozása, >vagy az igazságszolgáltatás tekintélye és pártatlanságának biztosítása érdekében a törvény által előírt – egy demokratikus társadalomban szükséges eljárási szabályok és feltételek egyidejű figyelembe vétele mellett.

A regionális vagy kisebbségi nyelv használatát alkalmazni kell a kulturális tevékenységre és a kulturális létesítményekre, elsősorban a könyvtárakra, videotékákra, kulturális központokra, múzeumokra, archívumokra, akadémiákra, színházakra és filmszínházakra, valamint az irodalmi és filmművészeti alkotásokra, a nép kulturális önkifejezésére, fesztiválokra is. A Charta kitér az új technológiák használatára és a kulturális iparra is, azokon a területeken, ahol a regionális vagy kisebbségi nyelveket beszélnek. Itt különösen a regionális vagy kisebbségi nyelveken készült műalkotások készítésének és megismerésének lehetőségeit kell támogatni a szerződő államoknak, mint pl. fordítások, szinkronizálás az utószinkronizálás és a feliratozás segítségével és fejlesztésével. A Charta szerint kulturális a tevékenységek szervezéséért és támogatásáért felelős szervezetek feladata, hogy gondoskodjanak az általuk kezdeményezett vagy támogatott tevékenységeikbe megfelelő mértékben, beiktassák a

regionális vagy kisebbségi nyelvek és kultúrák ismeretét és használatát. Egy joggaranciájaként az ilyen rendezvények anyagi és személyi feltételeiről is gondoskodni kötelesek.

A gazdasági és társadalmi élet vonatkozásában a szerződő államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy jogalkotásukból kiiktatnak minden olyan rendelkezés, amely igazolható okok nélkül tiltja vagy korlátozza a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát a gazdasági vagy társadalmi élet dokumentumaiban, különösen a munkaszerződésekben, a termékek és felszerelések használati útmutatóiban és egyéb technikai dokumentumokban. A vállalatok belső szabályzataiba és magánokirataiba, amelyek az azonos nyelvet beszélők között jönnek létre, nem kerülhetnek a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát kizáró vagy korlátozó cikkek. A pénzügyi és banktevékenységekben, a kereskedelmi szokásokkal összhangban lehetővé kell tenni a kisebbségi nyelvek használatát, pl. fizetési utalványok (csekkek, váltók stb.) és egyéb pénzügyi okmányokon. Külön kitér a Charta arra, hogy az egészségügyi intézmények, pl. kórházak, nyugdíjas-házak, szociális otthonok biztosítsák, hogy az egészségügyi, életkori vagy egyéb okból gondozásra szorulókat regionális vagy kisebbségi nyelvükön fogadják és kezeljék. A fogyasztók érdekének ill. általában a biztonság védelmében előírja a Charta, hogy az esetleges információkat regionális vagy kisebbségi nyelven is hozzáférhetővé kell tenni. Az érintett államoknak törekedni kell olyan két- vagy többoldalú megállapodások megkötésére, ill. a már létező ilyen megállapodások végrehajtására, hogy azok elősegítsék az érintett államokban élő, azonos nyelvet használók közötti kapcsolatokat, a kultúra, az oktatás, az információ, a szakképzés és a továbbképzés területén.

A Charta végrehajtásáról rendelkezik a IV. rész, amely rendszeres időszakonként jelentések elkészítésére kötelezi a szerződő államokat.⁵⁰⁹ A Charta hatályba lépését követően lehetséges a Chartához történő csatlakozása olyan nem-tagállamok részére, amelyeket a Miniszteri Bizottság a csatlakozásra meghív.

---

⁵⁰⁹ Az időszaki jelentésekben a Charta II. részében összhangban álló politikájukról, ill. a III. részben elfogadott rendelkezések végrehajtása érdekében hozott intézkedésekről kell beszámolniuk. Az ilyen jelentéseket nyilvánosságra kell hozni, ezáltal is növelve az intézkedések hatékonyságát. A jelentések megvizsgálására a Charta szakértői bizottságot hoz létre, amely a részes államok által jelölt egy-egy köztiszteletben álló szakértőből áll. A szakértőket a Miniszteri Bizottság jogosult hat évre kinevezni,

4.5 A parlamenti Közgyűlés 1201/1993. számú ajánlása

A nemzeti kisebbségek védelme szempontjából figyelmet érdemel, a nemzeti kisebbségek jogairól szóló, az ET Parlamenti Közgyűlése által 1993. február 1-én elfogadott *1201/1993. számú ajánlás*,⁵¹⁰ amely Magyar Köztársaság és Románia,⁵¹¹ ill. Szlovákia⁵¹² között kötött Alapszerződések egyik legtöbbször idézett és vitatott pontjává vált. A Közgyűlés állásfoglalása szerint a kisebbségekhez tartozó személyek egyes jogainak az Európai Egyezménybe történő belefoglalásával a személyek, valamint a képviselőikre jogosult szervezetek igénybe vehetik az Egyezmény által biztosított jogvédelmi mechanizmust, mármint a Bizottsághoz és a Bírósághoz való panaszbenyújtás lehetőségét. A Parlamenti Közgyűlés javasolta, hogy a Miniszteri Bizottság fogadjon el egy kiegészítő jegyzőkönyvet a nemzeti kisebbségek jogairól, melynek megszövegezéséhez az Ajánlás segítséget nyújtana. Az Ajánlás megfogalmazását azon felismerés inspirálta, hogy a nemzeti kisebbségek jelentős mértékben hozzájárulnak az európai államok kulturális sokféleségéhez és dinamizmusához, valamint jogaik elismerését a leghatékonyabban azok nemzetközi védelme útján lehet biztosítani, ezzel tartósan véget is vetve az etnikai ellentéteknek, ami feltétlenül szükséges a stabilitás és béke biztosításához. E megállapodás leszögezi, hogy olyan jogokról van szó, amelyeket bármely személy egyénileg akár másokkal együttesen gyakorolhat. Az Ajánlás *„Nemzeti kisebbség” alatt az államban élő olyan személyek csoportját érti, akik: az állam területén laknak és annak állampolgárai; hosszú idő óta szoros, tartós kapcsolatban állnak az állammal, etnikai, kulturális, vallási vagy nyelvi szempontból megkülönböztethetők, jelentős számban vannak jelen, bár létszámuk kisebb az állam vagy az állam egy területének egyéb népességénél, fontos feladatuknak tekintik, hogy együttesen megőrizték kultúrájukat, hagyományaikat, vallásukat vagy nyelvüket közös identitásuk kifejezéséeként.*

Az, hogy egy egyén nemzeti kisebbséghez tartozik-e vagy sem, az egyén szabad választásától függ és ennek vállalásából vagy elutasításából semmilyen hátránya nem származhat. További alapelv, hogy minden nemzeti kisebbséghez tartozó egyénnek

---

megbízatusuk megújítható. Az ET Főtitkára ezen túlmenően köteles kétévénként a Charta végrehajtásáról részletes jelentést készíteni a Parlamenti Közgyűlésnek.

⁵¹⁰

Url: www.coe.fr/eng/legaltxt/treaties.htm

⁵¹¹

jogában áll vallási, etnikai, nyelvi és kulturális identitását teljesen szabadon nyilvánítani, megőrizni és fejleszteni, valamint akarata ellenére nem vethető alá semmiféle asszimilációs kísérletnek. Összhangban az Európai Egyezmény rendelkezéseivel, minden nemzeti kisebbséghez tartozó egyént megillet a törvény előtti egyenlőség, ami egyben azt is jelenti, hogy tilos a nemzeti kisebbséghez való tartozás miatti diszkrimináció is. Az Ajánlás értelmében tilos egy nemzeti kisebbség lakta terület demográfiai összetételét szándékosan, ennek a kisebbségnek a hátrányára megváltoztatni. Elismerik az ilyen személyek jogát saját szervezet/ek létrehozására, beleértve a politikai pártokat is. Utalva az Európai Egyezmény rendelkezéseire, minden nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van mind magánéletében, mind a nyilvánosság előtt, szóban és írásban anyanyelvét szabadon használni; ez a jog a nyelvnek kiadványokban és az elektronikus sajtóban való használatára is vonatkozik.

A névvisseléssel kapcsolatosan az Ajánlás kimondja, hogy minden nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van család és utónevének anyanyelvén történő használatára, ill. annak hivatalos elismerésére. Attól függően, hogy egyes területeken milyen számú nemzeti kisebbség él, joguk van a helyi elnevezések, jelzések feliratok és más hasonló információk anyanyelven történő kihelyezésére. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy az ilyen információkat az állam hivatalos nyelvén vagy nyelvein is feltüntessék. Az Ajánlás hangsúlyozza az anyanyelv elsajátításának és oktatásának jogát, ill. az állam jogrendszerének keretein belül saját iskolák, nevelési és oktatási intézmények felállítására és működtetésére vonatkozó jogát. Az Ajánlás 9. cikke utal a hatékony jogorvoslathoz való jogra, ill. arra, hogy az egyének vagy képviselői szerveik a nemzeti kisebbségeket illető jogok megsértése esetén az államhatóságaihoz fordulhassanak. Minden nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van az Ajánlás értelmében ahhoz, hogy az állam területi épségének tiszteletben tartása mellett szabadon és akadálytalanul kapcsolatot tarthasson fenn egy másik ország olyan állampolgáraival, akik ezen kisebbség közös etnikai, vallási vagy nyelvi jellemzőiben ill. kulturális identitásában osztoznak.

Az Ajánlás legérzékenyebb pontja – legalábbis az Alapszerződésekben érintett országok szempontjából – annak a jognak a rögzítése, miszerint *„azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek többséget alkotnak, ezen személyeknek*

joguk van ahhoz, hogy sajátos történelmi és területi helyzetüknek megfelelő és az állam belső törvényeivel összhangban álló helyi vagy autonóm közigazgatással önkormányzattal, (appropriate local or autonomus authorities), ill. különleges státusszal rendelkezzenek” (11. cikk). Továbbiakban az Ajánlás leszögezi, hogy egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az csonkítja vagy korlátozza a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek egyéni jogát, ill. a kisebbségre vonatkozó kollektív jogokat, amelyeket a szerződő állam törvényeiben vagy olyan nemzetközi szerződésben foglaltak, amelynek az állam részese.

Figyelemre méltó az Ajánlásban javasolt azon megfogalmazás is, miszerint a Jegyzőkönyvben (amelynek kidolgozására az Ajánlás született) felsorolt jogok és szabadságok gyakorlása teljes mértékben megilleti az állam egészen többséget, de egy vagy több területen kisebbséget alkotó személyeket is.

5. Az Európa Tanács tevékenysége a hátrányos megkülönböztetések terén

5.1 Az intolerancia, fajgyűlölet, idegengyűlölet és az antiszemitizmus elleni küzdelem

Az Európa Tanács, amely az emberi jogok valamennyi területét átfogja tevékenységével, egyre nagyobb figyelmet szentel Európa demokratikus és szociális biztonságának. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a béke és biztonság, megvalósítása megvalósíthatatlan a tolerancia és a szolidaritás nélkül.⁵¹³ Az ET felismerte, hogy a nemzeti kisebbségek jogainak védelme alapvető fontosságú kérdés a pluralista demokrácia építése szempontjából és a nemzeti kisebbségekkel szemben tanúsított intolerancia, idegengyűlölet vagy fajgyűlölet alapvetően biztonságpolitikai kérdés is.⁵¹⁴ Az ET külön kiemelten is foglalkozik az *intolerancia* kérdéskörével,

⁵¹³ Ez a felismerés nem újkeltű és nem csak Európára vonatkoztatható. Amint azt az ENSZ Főtitkára, 1999 decemberében, az Emberi Jogok Napja alkalmából küldött üzenete is tartalmazta. ” Racism, discrimination, bigotry and intolerance have been at the root of the greatest crimes and bloodiest wars of this century...The scars of the past decade –* Rwanda, Bosnia,Kosovo – remind us how racism can destroy the very fabric of humanity.On this Human Rights Day, let us rededicate ourselves on the ideal of a multicultural world where all races and ethnic groups coexist peacefully.”

⁵¹⁴ Ezt az álláspontot fogadta el a Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet is, hangsúlyozva, hogy a Helsinki Záróokmány, ill. a Párizsi Charta elveivel ez a törekvés összhangban áll.

különös tekintettel a *fajgyűlöletre*, az *idegengyűlöletre*, az *antiszemitizmusra*. Az ET 1993. Bécsben, az ET tagállamai Állam- és Kormányfőinek csúcstalálkozóján leszögezte, hogy egy új, globális megközelítésre van szükség az ET-n belül e problémák kezelésére. A Nyilatkozattal egyidőben egy Akciótervet⁵¹⁵ is elfogadtak, amely hármas stratégiát foglalt magába: a széleskörű közvélemény, elsősorban a fiatalok figyelmének felkeltése, ➤egy széleskörű, mozgósító európai kampány megindítása, ➤egy európai bizottság létrehozása a kormányközi együttműködés elősegítésére.

Az európai mozgósító kampány 1994. december 10-én – az emberi jogok nemzetközi napján – indult a „mindenki különböző, mindenki egyenlő” (all different, all equal) jelszóval. Ennek során a fiatalok különböző szervezeteit is bevonva, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt olyan kezdeményezések születtek, amelyek megmutatták azokat az eszközöket (politikai, oktatási és kulturális, jogi, szociális), melyek alkalmazásával hatékonyan fel lehet lépni az intolerancia valamennyi nemkívánatos hatásával szemben. E kampány során a diszkrimináció valamennyi formája elleni küzdelemre kívánták mozgósítani az európai tagállamok lakosait, hangsúlyozva azt, hogy a konkrét intézkedések megtétele ugyan az egyes államok belső jogába tartozik (helyi, regionális, országos szinten egyaránt), de ezeknek összhangban kell állniuk az ET által megfogalmazott alapelveknek.

A Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság (ECRI) mandátuma elsősorban arra vonatkozik, hogy megvizsgálja, hogy melyek azok a hatékony intézkedések, amelyeket foganatosítani kell a fajgyűlölet, az idegengyűlölet, az antiszemitizmus és az intolerancia valamennyi megnyilvánulásával szemben. Ebben a küzdelemben a hangsúly az egyes államok politikai felelősségén van, de természetesen a civil társadalomnak, nevezetesen a nem-kormányzati szervezeteknek (NGO) is komoly feladatai vannak e téren. Bár kampányról volt szó, de az nem zárult le 1996-tal, hanem az ET alapelveivel összhangban továbbra is figyelemmel kíséri e jelenségek alakulását.

1997-ben az Európa Tanács második Csúcstalálkozóján elfogadott Zárónyilatkozat⁵¹⁶ – az Európa stabilitásával és biztonságával kapcsolatban – ismételten

⁵¹⁵ Vienna Declaration, Council of Europe Summit, Vienna 1993, Appendix III, Declaration and Plan of Action on combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance, pp.9–10.

⁵¹⁶ Final Declaration, Second Summit of the Council of Europe, October, 10th–11th, Strasbourg, Action Plan to strengthen democratic stability in the member States, and have accordingly defined four main areas where there is scope for immediate advances and practical measures, together with a fifth field concerning structural reforms democracy and human rights.

ráirányította a figyelmet a demokrácia és az emberi jogok helyzetére. A Csúcstalálkozó résztvevői hitet tettek egy szabad és toleránsabb európai társadalom építése mellett, amely azokon a közös értékeken nyugszik, amelyeket már többször megfogalmaztak az elmúlt évtizedek során: a véleménynyilvánítás és információáramlás szabadsága, a kulturális sokféleség és valamennyi emberi lény egyenlő méltósága. A Csúcstalálkozón elfogadott Akcióterv I. „Demokrácia és Emberi jogok” című fejezetének 5. pontjában felhívja a Miniszteri Bizottságot, hogy fokozza az Európa Tanács aktivitását és működjön szorosabban együtt az Európai Unióval a fajgyűlölet, idegengyűlölet, antiszemitizmus és az intolerancia elleni harcban, és járuljon ezzel is hozzá, az európai kohézió, stabilitás és biztonság megvalósításához.

5.2 Egy távoli cél: A férfiak és nők közötti egyenjogúságának megvalósítása

Az Európa Tanács, 1950–ben elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye és annak Jegyzőkönyveiben, alapelveként fogalmazódik meg a diszkrimináció tilalma, benne a nemek közötti diszkrimináció tilalma is, amelyre azonban nincs általános kötelezettség, mivel a diszkrimináció tilalma jelenlegi megfogalmazásában egyéb alapjogok kiegészítője, önmagában egyedül nem áll meg.⁵¹⁷ Az Európa Tanács, 1950–ben elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye⁵¹⁸ szerint, a férfiak és nők egyformán élvezhetik az emberi jogokat jogok és alapvető szabadságjogokat. Az Egyezmény 14. Cikke kimondja: „A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságjogok élvezetét minden megkülönböztetés, pl. nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.” Ennek a megfogalmazásnak sajátossága, hogy az nem általánosan tiltja a hátrányos megkülönböztetést, hanem csak az Emberi Jogok Európai Egyezményében ill. annak jegyzőkönyveibe foglalt emberi jogok és alapvető szabadságok gyakorlásával összefüggésben. Ebből az is következik, hogy önmagában a 14. cikket nem lehet megsérteni, ahhoz bizonyítani kell, hogy az

⁵¹⁷ Vade–mecum de la Convention Européenne des Droits de l’Homme 1993, ISBN 92 871 1984 8 Council of Europe 1993 ,118.o

⁵¹⁸ 1953. szeptember 3–án lépett hatályba.

Emberi Jogok Európai Egyezményében biztosított jogokkal összefüggésben történt a diszkrimináció. A 14. cikkkel kapcsolatos bírósági gyakorlatot vizsgálva, arra a következtetésre lehet jutni, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye fent idézett szakaszába foglalt diszkrimináció nem egyszerű különbségtételt jelent, mivel az megengedhető általában, hanem arról csak akkor beszélhetünk, ha egy személyt vagy emberek csoportját más azonos helyzetben levőkkel összehasonlítva kezelnek hátrányos módon, mégpedig úgy, hogy ha ennek nincsenek tárgyyszerű és jogos, igazolható okai.⁵¹⁹ A különbségtétel továbbiakban nem lehet aránytalan annak módját és célját illetően sem. Bizonyos esetekben – és erre maga az Emberi Jogok Európai Egyezménye igen tág lehetőséget biztosít a részes államoknak – lehetséges a különbségtétel azonos helyzetben levők között, ez diszkriminációvá csak akkor válik, ha a különbségtétellel elérni kívánt cél és annak adott módja között nincs ésszerű egyensúly, arány.⁵²⁰ A nőkkel kapcsolatos diszkrimináció, bár nyilvánvalóan általánosnak tekinthető, az Emberi Jogi Bíróság joggyakorlatában szinte nem létezik.⁵²¹ Néhány ügyben született csak ilyen jellegű döntés, pl. az Egyesült Királysággal szemben a⁵²² menekültügyi kérdésekben alkalmazott diszkrimináció miatt, vagy Svájcjal⁵²³ illetve Németországgal⁵²⁴ szemben, a foglalkoztatás körében alkalmazott diszkriminációk miatt.

Az Európa Tanács megalakulása utáni években még nem fordított különösebb figyelmet a nők elleni diszkrimináció és a nők és férfiak közötti egyenjogúság kérdéseire.⁵²⁵ Az első konkrét lépéseket az ENSZ által 1975-ben, a Nők Mexikói Világkonferenciáján indított „a Nők Évtizede”⁵²⁶ akció eredményeképpen tették meg az

⁵¹⁹ A Bíróság pl. a van der Musselle versus Belgium ügyben megállapította, hogy a fizetések közötti különbség önmagában nem tekinthető diszkriminációnak, feltéve, hogy van elfogadható objektív és ésszerű oka. 1968. november 23. A sorozat no.6

⁵²⁰ Bán Tamás: A diszkrimináció tilalma az Európai Emberi Jogi Egyezményben, Acta Humana 1991 N.05.51.o.

⁵²¹ Conference, Égalité et Démocratie: Utopie ou Défi? Strasbourg, Palais de l'Europe, 9–11 février 1995. La reconnaissance du droit fondamental de la femme et de l'homme à l'égalité: condition de la démocratie Rapport introductif par Mme Elisabeth PALM – EG/DEM(95) 7 4.o „La jurisprudence de la Cour sur la discrimination fondée sur le sexe est quasiment inexistante”

⁵²² Abdulaziz Cabales et Balkandali contre le Royaume-Uni(jugement du 28 mai 1985, série A, no.94)

⁵²³ Schuler-Zraggen contre la Suisse (jugement du 24 juin 1993, série A, no.263)

⁵²⁴ Karlheinz Schmidt contre l'Allemagne (jugement du 18 juillet 1994, série A, no.291)

⁵²⁵ Ez alól kivételnek lehet tekinteni a Miniszteri Bizottság 741(1974) sz. Ajánlását a nők jogi helyzetéről

⁵²⁶ Az ENSZ Közgyűlés 1972-ben a 3010(XXVII) határozata indítványozta, majd a 3520(XXX)sz. határozata erősítette meg a Mexicó City-ben a „World Conference of the International Women's Year”, által elfogadott programot: „1976–1985 the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace.” Ezt követően, 1980-ban Koppenhágában értékelték a program tapasztalatait, ahol elfogadták a „Programme of Action for the Second Half of the United Nations

Európa Tanácsban.⁵²⁷ Az ENSZ stratégiák, olyan mélyreható gazdasági és szociális változások elérését célozták, amelyek segítségével a nők hátrányos társadalmi helyzetét állandósító a strukturális egyenlőtlenségek kiküszöbölhetőek. E célok megvalósítása értelemszerűen, más és más konkrét intézkedések megvalósítását követelték meg az egyes államoktól és nemzetközi szervezetektől.

Az Európa Tanács tevékenységére hatást gyakorolt az is, hogy 1979 december 18-án az ENSZ Közgyűlése elfogadta a „Nőkkel szemben alkalmazott Hátrányos Megkülönböztetés valamennyi Formájának Kiküszöböléséről” szóló Egyezményt. (az ún. CEDAW Egyezményt)⁵²⁸

Ez az Egyezmény többek között leszögezte; hogy a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések sértik a jogok egyenlőségének és az emberi méltóság tiszteletének elveit, akadályai annak, hogy a nők a férfiakéval egyenlő feltételek mellett vegyenek részt országaik politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életében, gátolják a társadalom és a család jólétének növekedését, valamint megnehezítik, hogy a nők országaik és az emberiség szolgálatában teljes mértékben kibontakoztassák a bennük rejlő lehetőségeket.

A CEDAW Egyezmény, túllépve diszkriminációnak – a nemzetközi egyezményekben és dokumentumokban található – általános megfogalmazásán, hasonlóan a Faji Megkülönböztetés Valamennyi Formájának Kiküszöböléséről szóló Egyezmény⁵²⁹ 1. cikkéhez, meghatározta a „nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés” (diszkrimináció) fogalmát is. E szerint, a nőkkel szembeni diszkriminációnak kell tekinteni, a nemi hovatartozás miatti minden olyan megkülönböztetést, kizárást és korlátozást, amelynek az a hatása vagy célja, hogy csorbítsa vagy megsemmisítse a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális, polgári vagy

---

Decade for Women” elnevezésű dokumentumot. Ezt az ENSZ Közgyűlése 35/136.sz . határozatával erősítette meg.

⁵²⁷ Az nők helyzetével foglalkozó ENSZ konferenciák – Mexicó City (1975 június 19–július 2), Koppenhága (1980 július 24–30), Nairobi (1985 július 15–26)– továbbá az ENSZ Közgyűlés 35/56 sz. határozatával az ENSZ Harmadik Fejlődési Évtizede⁵²⁷ kapcsán elfogadott nemzetközi fejlődési stratégiák – amelyek meghirdetésével az ENSZ konkrét tennivalókat fogalmazott meg az államok és a nemzetközi szervezetek számára – figyelemre méltó hatást gyakoroltak az európai államokra és az Európa Tanácsra is.

⁵²⁸ „Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women” Az Egyezményt az 1946-ban létrehozott kormányközi bizottság; „Commission de la Condition de la Femme” dolgozta ki és 1981 szeptember 3-án lépett életbe. Eddig mintegy 160 ország csatlakozott hozzá.

bármely más területen fennálló emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak elismerését és megvalósítását a férfiak és nők közötti egyenlőség alapján, a nők által való gyakorlását, függetlenül családi állapotuktól.⁵³⁰

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, az ENSZ impulzusaira reagálva, 1979-ben létre hozta a „Nők helyzetével foglalkozó Bizottságát”,⁵³¹ amely kidolgozta – az Európa Tanács Második Középtávú Akcióprogramjának (1981–1986) keretén belül – a nemek közötti egyenjogúságra vonatkozó – cselekvési programot. Ez a program azon a felismerésen alapult; hogy a férfiak és nők között fennálló *de iure* és *de facto* egyenlőtlenségek az emberi méltóságot és a demokráciát egyaránt veszélyeztető problémák, ezért az emberi jogok védelme és megerősítése megköveteli ezeknek az egyenlőtlenségeknek a kiküszöbölését. Ezekben az években a nemek közötti egyenjogúság kérdését már több az Európa tanácsi dokumentum is érintette, így a Miniszteri Bizottság (77)1 sz. határozata az egyenlő munkáért egyenlő bér elvéről, a 1008(1985) sz. ajánlása a nőknek a politikai életben való részvételéről, az R(84)17. sz. ajánlása a férfiak és nők a médiában, az R(85)2 a nemek közötti megkülönböztetésen alapuló diszkrimináció elleni jogi védelemről, az R(85)4 a családon belüli erőszakról a rendelkezett.⁵³²

Az első – a nők és férfiak közötti egyenjogúság kérdéseiről szóló – átfogó jellegű dokumentumot, a Parlamenti Közgyűlés 855(1986) sz. Határozata⁵³³ jelentette. Ebben – a demokratikus értékrend és az emberi jogok alkotóelemeiként– a két nem egyenlő méltóságát (*the equal dignity of both sexes*) és esélyegyenlőségét (*the equality of opportunity between men and women*) hangsúlyozták. Az Európai Szociális Charta elveit szem előtt tartva, a nők és férfiak egyenlő esélyeit nem csak a politikai, hanem a családi és kulturális életben is megvalósítandónak ítélték, rámutatva, hogy az egyenlőséget – a két nem közötti munkamegosztást és felelősséget arányossá téve – csak a nők és férfiak szerepének megváltoztatásával lehet megvalósítani. Az 1986-ban

⁵²⁹ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, elfogadva az ENSZ Közgyűlés 2106A(XX) sz.határozatával 1965 december 21-én, hatályba lépett 1969 január 4.-én

⁵³⁰ Emberi Jogok a Nemzetközi Jogban, Alapvető Okmányok Gyűjteménye, CEDAW Egyezmény Emberi Jogok Magyar Központja, 1994 (MTA Állam és Jogtudományi Intézete) 89–90.o.

⁵³¹ „Comité sur la condition féminine”(1979–1980)

⁵³² Rapport sur l'égalité entre hommes et femmes, 10janvier 1994, Doc.6985 9.o

⁵³³ Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 855(1986) on equality between men and women, Text adopted by the Assembly on 27 January 1986(21st Sitting) – A Határozat a Szociális és Egészségügyi Bizottság jelentésén alapult (Doc.5502)

összeülő – a nők és férfiak helyzetével foglalkozó – Első Miniszteri Konferencia résztvevőinek szóló ajánlásai között a dokumentum a megvalósíthatóság elemeire is kitért, így: a családi, szociális és pénzügyi szabályok megváltoztatására; speciális képzési formák nyújtására; a fiatalok bátorítására, hogy a nem–hagyományos területek felé is orientálódjanak; a nők és férfiak által egyaránt igénybe vehető gyermeknevelési támogatások bevezetésére; a munkaszervezés olyan megváltoztatására, hogy a férfiak is részt vehessenek a gyereknevelésben és a háztartási munkákban is; olyan gyermekintézmények fenntartására, amelyek mindkét szülő munkába járását lehetővé teszi stb. Mindezeknek pedig előfeltétele, hogy a nevelés, szakképzés terén a nők több lehetőséget kaphassanak, valamint sajátos tapasztalataikat és értékeiket a hagyományosan a férfiak által uralt területeken is érvényesíthessék. Érdekessége a dokumentumnak, hogy ezt a megoldást nem egyoldalúan a nők javára elfogultan tette, hanem a férfiakat is arra biztatta, hogy sajátos tapasztalataikat és értékeiket megnyilvánítva, vállaljanak nagyobb szerepet a családi életben és a tipikusan női foglalkozások terén, azaz – a nőkkel együtt – kölcsönösen tegyenek lépéseket a szegregáció kiküszöbölése érdekében.⁵³⁴ A Határozat széleskörű felvilágosító és figyelemfelhívó kampányt tartott szükségesnek a társadalomban meglévő előítéleteket megszüntetésére a magatartásformák megváltoztatására. Sajátossága, hogy foglalkozott a nők elleni erőszak kérdésével is, elítélve annak minden formáját és felhívva a figyelmet az erőszak áldozatainak megfelelő védelmére is.⁵³⁵ A dokumentum kitért a menekültek kérdésére is, hangsúlyozva olyan speciális szervezetek létrehozását, amelyek elősegíthetnék a menekültek nyelvtanulását, a fogadó ország kultúrájának megismerését, és általában a társadalomba való beilleszkedést, beleértve a fogadó ország közvéleményének a felkészítését és a menekültekkel szembeni előítéletek elleni küzdelmet is. Szinte egyedülálló módon a Parlamenti Közgyűlés Határozata intézkedéseket sürgetett az újkori rabszolgáság egyik formája – az európai nőkre is

⁵³⁴ „Stressing that women must have real opportunities to use their experience and values to enrich the areas in which men currently predominate; similarly men should bring their experience and values into family life and occupations which at present are typically female; „Uott. 7. pont

⁵³⁵ „...to enact legislation which provides for mandatory prosecution for all kinds of assaults or sexual abuses of women, including acts of violence taking place in the home, and to create help facilities for both parties involved in cases of assault and support for the injured party,..” Uott. 14/g. pont

szégyenletes jelenség –, a Harmadik Világból „importált” nők kizsákmányolása ellen is.⁵³⁶

A Miniszteri Bizottság 83. Ülésszakán, 1988. november 16-án Nyilatkozatot⁵³⁷ fogadott el a nők és férfiak egyenjogúságáról, megalkotva egy olyan Európa tanácsi dokumentumot, amely leszögezte, hogy a nemek közötti egyenjogúság az emberi jogok elválaszthatatlan alkotóeleme,⁵³⁸ és minden, ezt az elvet sértő diszkrimináció az alapvető szabadságjogok megsértésének minősül.

A Nyilatkozat kimondta, hogy a nemek közötti egyenjogúság biztosítása a demokrácia lényeges feltétele és a társadalmi igazságosság megvalósításának záloga.⁵³⁹ Azt is megállapította, hogy jöllehet a nők és férfiak egyenjogúsága az emberi személyiség jogainak egyik alapelve amit, mint alapvető jogot, – az Európa Tanács tagállamai alkotmányaikban és nemzeti törvényeikben garantálnak, továbbá számos nemzetközi szerződésben meg is erősítettek – a nők és férfiak közötti egyenlőtlenségek mind jogilag, mind ténylegesen továbbra is fennállnak. Mivel, a nemek szerinti megkülönböztetés a politikai, szociális, nevelési és kulturális, valamint minden egyéb területen az emberi személyiség jogai és alapvető szabadságai gyakorlásának elismerését és élvezetét akadályozza,⁵⁴⁰ ezért az Európa Tanács elítéli mindazon az elveket és elméleteket, amelyek valamelyik *nem* elsőbbségét vagy dominanciáját hirdetik; ugyanakkor bátorítja mindazokat az erőfeszítéseket, amelyek – helyi, regionális, nemzeti vagy nemzetközi szinteken – a nemek közötti egyenlő esélyek és jogok megvalósítását célozzák.

Az emberiség fejlődése nem is képzelhető el másként, mint az emberiséget alkotó két nem tagjainak együttműködésével, melyek közül egyik sem helyezhető a másik elé, és ezért az Európa Tanács ebben a dokumentumban deklarálta azt a szándékát ,hogy hozzájárul a férfiak és nők közötti ún. *effektív egyenlőség*

⁵³⁶ „to take measures to put a stop to the practice of „importing” women from Third World countries and exploiting them in degrading and humiliating situations, and to abolish this new form of slave trade in respect of European women too;...” Uott. 14/j. pont

⁵³⁷ Répertoire des travaux du Conseil de l’Europe en matière d’égalité entre les femmes et les hommes (1950–1988), Déclaration sur l’égalité des femmes et des hommes (adopté par le Comité des Ministres le 16 novembre 1988, lors de sa 83e Session.)

⁵³⁸ „...the principle of equality of the sexes is an integral part of human rights, and that sex related discrimination is an impediment to the exercise of fundamental freedoms” EG(99)2 3.o

⁵³⁹ „...condition essentielle de la démocratie et une exigence de la justice sociale..”

⁵⁴⁰ Emberi Jogok a Nemzetközi Jogban, Alapvető Okmányok Gyűjteménye, Nyilatkozat 5. cikk Emberi Jogok Magyar Központja, 1994 (MTA Állam és Jogtudományi Intézete) 288.o.

megvalósításához, olyan politikát folytat és fejleszt tovább, amely az élet valamennyi területén a nők és férfiak tényleges egyenjogúságának megvalósítására irányul. Ez a rendelkezés összhangban áll, az ENSZ által 1979. december 18-án, elfogadott ún. CEDAW Egyezmény 4. cikkével, amelynek értelmében:” A részes államokban a férfiak és nők közötti tényleges egyenlőség elérésének meggyorsítása érdekében hozott átmeneti intézkedéseket nem lehet az Egyezményben meghatározott megkülönböztetésnek tekinteni, de ez semmiképpen nem jelentheti az egyenlőtlen vagy elkülönített bánásmód fenntartását, ezeket az intézkedéseket meg kell szüntetni akkor, amikor a lehetőségek és a bánásmód egyenlőségének célkitűzései megvalósultak.”⁵⁴¹

Az Európa Tanács Nyilatkozata az ideiglenes intézkedéseknek az alkalmazását, különösképpen a következő területeken való tartotta szükségesnek: az egyéni jogok védelme; a politikai, gazdasági és kulturális életben való részvétel ill. mindennemű köztisztviselés viselésének lehetővé tétele; az oktatáshoz; továbbképzéshez, szakképzéshez való jog; a házastársak jogai; a társadalmon és a családon belüli erőszak megszüntetése; a gyermekekkel kapcsolatos jogok és kötelezettségek; valamennyi foglalkozás gyakorlásának és az egyenlő előremenetelnek és bérezésnek a lehetősége; a gazdasági függetlenséghez való hozzájárulás és az információhoz való jog. A Nyilatkozat hangsúlyozta a megfelelő nevelés szükségességét is, amelynek segítségével, a társadalmi egyenlőtlenlégek felismerhetők és korrigálható a nemek közötti megkülönböztetésen alapuló diszkrimináció is. A Nyilatkozat felhívta az Európa Tanács tagállamait, hogy csatlakozzanak az Emberi Jogok Európai Egyezménye 7. Kiegészítő Jegyzőkönyvéhez,⁵⁴² az Európai Szociális Chartához⁵⁴³ és az ENSZ által kidolgozott ún. CEDAW Egyezményhez, továbbá vegyék át és alkalmazzák az 1985-ben Nairobiban elfogadott, a nők helyzetének javítására vonatkozó Akcióprogramot⁵⁴⁴ is.

Bár az idézett Nyilatkozatnak nem volt kötelező jellege, figyelemreméltó hatást gyakorolt az Európa Tanács bizottságainak, a Parlamenti Közgyűlésének további tevékenységére valamint tagállamainak jogalkotására és joggyakorlatára is. A

⁵⁴¹ Emberi Jogok a Nemzetközi Jogban, Alapvető Okmányok Gyűjteménye, Emberi Jogok Magyar Központja, 1994 (MTA Állam és Jogtudományi Intézete) 91.o.

⁵⁴² Ennek a Jegyzőkönyvnek 5.cikke; a házastársak– egymás közötti ill. a gyermekekkel kapcsolatos – egyenlő jogairól és felelősségéről szól. Strasbourgban, 1984. november 22. fogadták el és 1988. november 1-én lépett hatályba.

⁵⁴³ Európai Szociális Chartát 1961 október 18-án fogadták el, azóta 1996-ben megszületett és 1998-ban hatályba is lépett a Felülvizsgált Szociális Charta is. Magyarország mind ezideig egyiket sem ratifikálta.

Nyilatkozat hatását felerősítették a CEEG kezdeményezései és akciói, melyeknek hatására már akkor több fórumon születtek a nők jogaira vonatkozó határozatok, ajánlások, állásfoglalások, így pl.; a Miniszteri Bizottság,⁵⁴⁵ a Parlamenti Közgyűlés⁵⁴⁶ és az 1989. évi Társadalombiztosítási⁵⁴⁷ ill. Munkaügyi⁵⁴⁸ Miniszteri Konferenciák ülésein.

Az Európa Tanács tevékenységében fokozatosan egyre nagyobb hangsúlyt kapott a nők és férfiak egyenjogúságának megvalósítása, amit bizonyít az a tény is, hogy a Miniszteri Bizottság 40(89) határozatával összhangban 1992-ban létrehozta „*a Nők és Férfiak Egyenlőségével Foglalkozó Állandó Bizottság*” – „Comité Directeur pour l'Égalité entre femmes et les Hommes” (CDEG)⁵⁴⁹ A CDEG feladata, hogy figyelemmel kíséresse az európai társadalomban végbemenő folyamatokat, elemezze azokat és a tagállamokkal, valamint a kérdéssel foglalkozó nemzetközi szervezetekkel összhangban javaslatokat, stratégiákat dolgozzon ki.⁵⁵⁰ A CDEG tevékenysége során tanulmányozza az egyes tagállamoknak a nemek közötti egyenjogúság megvalósítására irányuló nemzeti politikáit és igyekszik azokat – a tagállamok bevonásával – az Európa Tanács normáival és irányelveivel összehangolni.

Amint arra már történt utalás, a CDEG állandó bizottsági státusszal rendelkezik és értelemszerűen együttműködik az Európa Tanács más állandó és ad hoc

⁵⁴⁴ „Strategies prospectives d'action de Nairobi pour la promotion de la femme”

⁵⁴⁵ Recommendation No.(89) 3 of the Committee of Ministers to member States on the flexibility of retirement age(6 March 1989), Recommendation No.(91)2 of the Committee of Ministers to member States on social security for workers without professional status(helpers, persons at home with family responsibilities and voluntary workers)(14 February 1991)– Collection of the Council of Europe's work relating to equality between women and men (1989–1992) CDEG, Strasbourg 1993, 96.o ill. 116 o.

⁵⁴⁶ Recommendation 1146(1991) of the Parliamentary Assembly on equal opportunities and equal treatment for women and men on the labour market(11 March 1991), Recommendation 1168(1991) of the Parliamentary Assembly on the future of the Social Charter of the Council of Europe(24 September 1991) – Collection of the Council of Europe's work relating to equality between women and men (1989–1992) CDEG, , Strasbourg 1993, 114–126 o.

⁵⁴⁷ Final Communiqué of the 4th Conference of European Ministers responsible for social security (Lugano,12–14 April 1989) – Collection of the Council of Europe's work relating to equality between women and men (1989–1992) CDEG, Strasbourg 1993, 100–104 o.

⁵⁴⁸ Resolution on the employment of women, Adopted by the 4th Conference of European Ministers of Labour(Copenhagen,15–27 October 1989) – Collection of the Council of Europe's work relating to equality between women and men (1989–1992) CDEG, Strasbourg 1993, 104–111 o.

⁵⁴⁹ Mandat spécifique de CDEG – Répertoire des Travaux du Conseil de l'Europe en matière d'égalité entre le femmes et les hommes(1989–1992) 13–14.o.

⁵⁵⁰ The Steering Committee for Equality between Women and Men(CDEG) Information document, EG(99)2

bizottságaival,⁵⁵¹ az Európai Unió Bizottságával,⁵⁵² az ENSZ „Nők Helyzetével Foglalkozó Bizottságá”-val (Committee of Status of Women),⁵⁵³ ill. az egyenjogúság kérdésével foglalkozó nemzetközi és hazai nem-kormányzati szervezetekkel is. Üléseire állandó jelleggel meghívást kapnak; az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének, az Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusának⁵⁵⁴ valamint az Európai Bizottságának⁵⁵⁵ képviselői. Megfigyelői státuszuk van a felvételre váró országoknak⁵⁵⁶ valamint Kanadának, Japánnak, az Egyesült Államoknak, a Vatikánnak, az OECD-nek, az ODIHR-OSCE⁵⁵⁷-nek, az UNESCO-nak, a CEMR⁵⁵⁸-nek és a Regrouping „Equality parity Women-Men” elnevezésű nem-kormányközi szervezetnek. Mandátumának megfelelően⁵⁵⁹ – a Miniszteri Bizottság jóváhagyása esetén – lehetősége van a CDEG-nek ad hoc szakértői bizottságok létrehozására,⁵⁶⁰ szakértők igénybevételére és arra is, hogy tagjait – az egyes kormányszakértőket – egy-egy konkrét project vagy program kapcsán más bizottságokba delegálhassa. A CDEG tevékenységét összehangolja a Parlamenti Közgyűlés „A Nők és Férfiak közötti Egyenjogúság Ad Hoc Bizottságával „is (Parliamentary Assembly, Committee on Equal Opportunities for Women and Men), amellyel mintegy kölcsönhatásban tevékenykedik.⁵⁶¹

⁵⁵¹ Pl. a szociál politika terén részt vett a CDCP- vel a „Childhood Policies projectben és a „Human Dignity and Social Exclusion” elnevezésű programokban EG(99)1 8.o.

⁵⁵² Az Európai Unió Bizottságának állandó státusza van az ET állandó bizottságaiban, így a CDEG-ben is.

⁵⁵³ Pl.: Follow-up to the UN World Conference on Women and preparation of the 2000 special session on the progress made since the Beijing and Nairobi conferences-CDEG(99)5

⁵⁵⁴ Congress of Local and Regional Authorities of Europe(CLRA)

⁵⁵⁵ „The European Commission may send representatives, without the right to vote or defrayal of expenses..5/d.”

⁵⁵⁶ Jelenleg: Fehéroroszország képviselője

⁵⁵⁷ Office for Democratic Institutions and Human Rights(ODIHR) of the Organization for Security and Co-operation in Europe(OSCE) – <http://www.osceprag./inst./odih/whatis.htm>

⁵⁵⁸ Standing Committee of Women Elected Representatives of Local and Regional Authorities of the Council of European Municipalities (CEMR)

⁵⁵⁹ Terms of references of the Steering Committee for Equality between Women and Men(CDEG) for 1999-2000

⁵⁶⁰ „The CDEG can set up subordinate structures(working groups, specialist groups, committees of experts,etc.) to help it implement its terms of reference.” CDEG(99)2 4.o.

⁵⁶¹ Pl.: Corrigendum au rapport sur l'égalité entre femmes et hommes le droit au libre choix de la maternité (Mme Halonen rapport) Doc.6781 Corrigendum, 10 mai 1993, FDOC 6781.COR, Assemblée Parlementaire, Rapport sur l'égalité entre hommes et femmes, Doc.6985, 10 janvier 1994 Parliamentary Assembly Recommendation 1271(1995) and 1362(1998) on Discrimination between women and men in the choice of a surname and the passing on of parent's surname to children, CDCJ(99)37

A CDEG sokoldalú tevékenységet végez és hasonlóan más állandó bizottságokhoz, feladatai közé tartozik a Miniszteri Bizottság döntéseinek végrehajtásából adódó tevékenységek koordinálása, valamint – a nemek közötti egyenjogúság kérdéseivel foglalkozó – Európai Miniszteri Konferenciák⁵⁶² előkészítése is. A Miniszteri Konferenciáknak az célja, hogy a tagállamok magas szintű politikai vezetőinek, szakértőinek a figyelmét felhívja egy-egy problémakörre, hogy azokat a legilletékesebbekkel vitassa meg, azokkal, akik a döntéshozatali mechanizmusokban a kérdések megoldásához hatáskörrel és illetékességgel rendelkeznek.

1986. március 4-én Strasbourgban rendezték meg az első olyan Miniszteri Konferenciát, amely a nők és férfiak egyenjogúságával – különös tekintettel a politikai életben és a döntéshozatali eljárások során megvalósítandó egyenjogúságra – foglalkozott. 1989-ben július 4–5. Között Bécsben megrendezett Második Miniszteri Konferencia, hivatkozással az Európa Tanács 1988. november 16-i Nyilatkozatában meghatározott stratégiára, határozatot fogadott el a nők és férfiak igazi egyenjogúsága elérésének meggyorsításáról.⁵⁶³ Ez a Határozat politikai célként fogalmazta meg: a nemek közötti egyenjogúság kérdésének a kormányzati politikák közé iktatását; az ún. egyenjogúsággal foglalkozó nemzeti mechanizmusok létrehozását illetve megerősítését; a nők arányos részvételének biztosítását mind a hazai és nemzetközi intézményekben; olyan feltételek megteremtését, amelyek bátorítják a nők részvételét a politikai életben és amelyek lehetővé teszik mind a nők mind a férfiak részére a szakmai, magán ill. családi és szülői felelősségeik összehangolását. A Határozat arra hívta fel a tagállamok figyelmét, hogy dolgozzanak ki és valósítsanak meg olyan kormányprogramokat, amelyek kellően tekintetbe veszik a nők és férfiak egyenjogúságát és törekedjenek a kormányközi együttműködésük során e célkitűzések előmozdítására, különös tekintettel az Európa Tanács keretei között megvalósítandó együttműködésükre, a CEEG keretein belül.

⁵⁶² 1986–Strasbourg, 1989– Bécs, 1993– Róma, míg a 4. Miniszteri Konferencia 1997 november 13–14.-én volt. Istambulban. Az 5. Miniszteri Konferencia 2001 tavaszán – előreláthatóan a Macedóniában (The former Yugoslav Republic of Macedonia) kerül megrendezésre. (CDEG(99)9)

⁵⁶³ Resolution on policies to accelerate the achievement of real equality between women and men, 2nd European Ministerial Conference on Equality between women and men, Vienna 4–5 July 1989, EG(89)6

A Harmadik Miniszteri Konferenciára 1993. október 21–22 között Rómában került sor, ahol a nők elleni erőszak és a média kérdései szerepeltek a napirenden.⁵⁶⁴ A Konferencia ajánlásai között szerepelt az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez csatolandó kiegészítő jegyzőkönyv kidolgozása, a nők és férfiak alapvető jogáráról az egyenjogúsághoz, valamint egy – a nők elleni erőszak elleni harcról szóló – akcióterv kidolgozása is. Arra bátorították az államokat, hogy tegyenek meg minden szükséges lépést az emberi jogok teljes érvényre juttatására és a nők elleni erőszak valamennyi formájának elítélésre és büntetésére. A nem-kormányközi szervezetek szerepét is hangsúlyozták ezeken a területeken, és ezek támogatására szólították fel az államokat. A média sajátos szerepére és önszabályozására is jelentős figyelmet szenteltek a résztvevők, hangsúlyozva a médiának a megelőzésben és a közvélemény hiteles tájékoztatásában játszott szerepét. A Negyedik Miniszteri Konferencián⁵⁶⁵ – Istanbul, 1997. november 13–14. – a demokrácia és a nemek közötti egyenjogúság kérdéseit vizsgálták és megállapították, hogy a nők és férfiak közötti egyenjogúság megvalósítása nem csak a kormányok, hanem az egész társadalom feladata, amit multidiszciplináris stratégiákkal, az emberi és anyagi erőforrások megfelelő felhasználásával lehet csak elérni. A Konferencia négy területre vonatkozóan dolgozta ki stratégiáit: egyenjogúság és a közélet; egyenjogúság a gazdaságban és a szakmai élet; a családi, szakmai felelősségek összeegyeztetése a politikai és szakmai élettel; az egyenjogúsághoz való hozzájárulás egy demokratikus társadalomban: a férfiak szerepe. Ebben a dokumentumban már hangsúlyozottan szerepelnek azok a szemléletformáló elképzelések (awareness-raising, mainstreaming), amelyek mind az Európa Tanács, mind az Európai Unió egyenjogúsággal kapcsolatos jelenlegi politikáit jellemzik.

A Konferencián résztvevő miniszterek egy Nyilatkozatot is elfogadtak, amelyben az Európa Tanács 50. Évfordulója kapcsán aláhúzták a kormányközi együttműködés szükségességét a nők és férfiak egyenjogúságának területén, különös tekintettel a férfiak szerepére.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Strategies for the elimination of violence against women in society: the média and other means, 3rd European Ministerial Conference on Equality between women and men, Declarations and Resolutions, Rome, 21–22 October 1993, MEG–3(93)22

⁵⁶⁵ 4th European Ministerial Conference on Equality between women and men, Declarations and Resolutions, Istanbul, 13–14 November 1997, MEG–4(97)18

⁵⁶⁶ Declaration sur l'égalité entre les femmes et les hommes dans le contexte du 50e Anniversaire du Conseil de l'Europe, MEG–4(97)18 16.o.

Fontos szerepet tölt be a CDEG az egyes tagállamok kormány szintű – nőpolitikával – a nemek közötti esélyegyenlőséggel foglalkozó – szervezeteivel, az ún. *nemzeti mechanizmusokkal (national machinery)* való kapcsolattartás és együttműködés terén is.

Ezeknek a mechanizmusoknak – amelyek többsége az 1970-es években jött létre – célja, a nemek közötti egyenjogúság kérdéskörnek a kormány szintjére való emelése és kezelése, és egyben kormányok politikai felelősségének hangsúlyozása is e kérdés megoldásában. Az egyenjogúsággal foglalkozó nemzeti mechanizmusok feladata elsősorban a nők és férfiak egyenjogúságát érintő jogalkotási folyamatok figyelemmel kísérése, az adott tagállam nemzetközi kötelezettségvállalásával összhangban álló javaslatok kidolgozása, hogy a nemek közötti diszkrimináció tilalmával összeegyeztethetetlen szabályokat ne lehessen hatályban tartani és alkotni. A nemzeti mechanizmusok működésének elengedhetetlen feltétele, hogy megfelelő politika jellegű⁵⁶⁷ legyen továbbá anyagi forrásokkal és megfelelő figyelő, ellenőrző funkciókkal is rendelkezzenek.

A nemzeti mechanizmusok jellegükből adódóan elsősorban a kormány tevékenységére igyekeznek hatást gyakorolni⁵⁶⁸ és egyúttal összekötő kapocsként is funkcionálnak a kormány, és a civil szervezetek között. A kormányt egyrészt, előzetes ún. „gender-based” elemzések, hatástanulmányok készítésével, módszerek bevezetésével, másrészt javaslatok kidolgozásával és a végrehajtás folyamatos figyelemmel kíséréssel segíthetik. E kérdés kapcsán meg kell jegyezni, hogy az új tagállamok felvételekor, a nemek közötti egyenjogúság megvalósítása érdekében az Európa Tanács, erőteljesen ösztönözte az egyenlőség kérdésével foglalkozó ún. nemzeti mechanizmusok létrehozását és működtetését.

A CDEG 1994-ben publikálta, egy neves belga szakértő közreműködésével készült összehasonlító tanulmányát a tagállamok egyenjogúsággal foglalkozó nemzeti

⁵⁶⁷ „...the machinery should have a high political profile;...” lásd.33. lábjegyzet 107.o. Az ENSZ 1995-ös Akcióprogramja is hangsúlyozza:” Location at the highest possible level in the government, falling under the responsibility of a Cabinet minister...Opportunity to influence development of all government policies.” The Beijing Declaration and The Platform for Action, UN Department of Public Information, UN, New York, 1996, 116.o.

⁵⁶⁸ „promoting and supervising observance of equality principles..” PA Resolution 855(1986) 14/k.pont

mechanizmusairól.⁵⁶⁹ A tanulmányból megállapítható, hogy a nemzeti mechanizmusok, olyan szervek, esetenként szervezeti egységek összességei, amelyek akár a miniszterelnöki hivatalon belül, akár önálló minisztériumként,⁵⁷⁰ vagy azon belül is többféle szinten helyezkedhetnek el. A nemzeti mechanizmusok sajátos egysége lehet az Ombudsman, így pl. Finnországban (Ombudsman for Equality), Norvégiában (Ombudsman for Equal Status of women and men), Svédországban (Equal Opportunities Ombudsman)⁵⁷¹ Az elnevezés tehát vonatkozhat egy adott országon belül egy vagy több szervezetre is. Így például a nemek közötti egyenjogúsággal foglalkozó nemzeti mechanizmus Svédországban nyolc⁵⁷² Belgiumban hét (külön vallon,⁵⁷³ külön flamand),⁵⁷⁴ Hollandiában hat, Norvégiában öt, Portugáliában kettő, az Egyesült Királyságban öt különböző, egymástól lényegében független státuszú egységből áll. Természetesen vannak olyan európai államok, ahol csak egy szervezet tölti be ezt a funkciót, így Máltán,⁵⁷⁵ Cipruson,⁵⁷⁶ Liechtensteinben⁵⁷⁷ Amint ezt az említett példák is érzékeltetik, a legkülönbözőbb elnevezésű és mandátumú szervek töltik be a nemzeti mechanizmus funkcióját és attól függően, hogy milyen hatáskörrel rendelkeznek, lehetnek a kormány politikáját erőteljesen befolyásoló vagy csak jelképes szerepet játszó

⁵⁶⁹ Comparative study by Eliane VOGEL-POLSKY: National Institutional Machinery in the Council of Europe Member States to Promote Equality between Women and Men. EG(93)2 def., Strasbourg, 7 novembre 1994

⁵⁷⁰ Ausztria :Federal Ministry of Women's Affairs (1991-től), Németország :Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend(1991-től)

⁵⁷¹ Comparative study by Eliane VOGEL-POLSKY: National Institutional Machinery in the Council of Europe Member States to Promote Equality between Women and Men. EG(93)2 def., Strasbourg, 7 novembre 1994

⁵⁷² Minister for Questions Concerning Equality between women and men – 1976 óta a Munkaügyi Minisztériumban, Interministerial Unit– 1980 óta a Kabinetben belül, Council for Equality Affairs 1981/1983/1990 – független tanácsadó szervként, az elnöke által a kormányhoz kötődve – Equal Opportunities Ombudsman 1980 óta önálló, adminisztratív a Munkaügyi Minisztériumhoz kapcsolódik, Equal Opportunities Commission 1980 óta – munkaadókat és munkavállalókat reprezentáló jogi bizottság, Commission for Research into Equality between men and women, 1983 óta – 11 tagú testület, melynek 5–5 tagját parlamenti pártok és főállású kutatók alkotják, a Munkaügyi Minisztériumhoz kötődik Secretariat for Matters concerning Equality between men and women– 1983 óta, a Munkaügyi Minisztérium osztálya, Officers at local government level – koordináló szerv–esetenként működik.

⁵⁷³ Direction de l'Égalité des Chances (Minister de la Communauté française) 1985 óta

⁵⁷⁴ Vlaamse Overlegcommissie Vrouwen (Flemish Women's Concentration Commission) 1990 óta

⁵⁷⁵ Secretariat for the Equal Status of Women, a Szociális Fejlődés Minisztériumán belül

⁵⁷⁶ Permanent Central Agency for Women's Rights, 1988 óta, az Igazságügy Minisztériumhoz kapcsolódóan

⁵⁷⁷ Gleichstellungsbüro der Regierung, Magyarországon, ahol az Európa Tanács ösztönzésére – az Nők 4. Pekingi ENSZ Világkonferenciájának évében – 1995-ben jött létre a nemzeti mechanizmus az akkori Munkaügyi Minisztérium égisze alatt, Nőpolitikai Titkárság néven. 1996-ban az elnevezése Egyenlő Esélyek Titkárságára változott, majd 1998-tól, a kormányzati struktúra változásai után immár a Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkárságaként működik.

szervezetek.⁵⁷⁸ Nyilvánvaló azonban, hogy minél önállóbb, és az államigazgatási, kormányzati felépítésben minél magasabb szinten helyezkedik el egy nemzeti mechanizmus, annál valószínűbb, hogy hatást tud gyakorolni a politikai döntéshozatali eljárásokra és a kormány politikájára.

Mint arra már utalás történt, az Európa Tanács erőteljesen szorgalmazta és szorgalmazza a nemzeti mechanizmusok létesítését a közép- és kelet európai államok esetében, és 1993-ban Szófiában,⁵⁷⁹ majd 1994-ben Ljubljanában⁵⁸⁰ külön európai tanácsozást ún. Információs Fórumot is szervezett a nemzeti mechanizmusokkal kapcsolatos kérdések megvitatására. A fórumokon megállapították, hogy hatékony egyenjogúsági politika nem valósítható meg egy demokratikus államban kizárólag felülről vezérelve, hanem csak az alulról jövő kezdeményezések ösztönzésével és felkarolásával, a civil társadalom aktív részvételével.

A nemzeti mechanizmusok – a fentiekén kívül jelentős szerepet játszanak az ún. „*gender mainstreaming*” alkalmazásában is. A nemek közötti egyenjogúságon az Európa Tanács szóhasználatában, mindkét nem képviselőinek egyenlő megjelenítését, hatását és részvételét értik a köz- és a magánélet valamennyi területén, amely elősegíti a nők és férfiak teljes részvételét a társadalomban. A nemek közötti egyenjogúság nem egy állandó állapot, annak megvalósításáért nap mint nap küzdeni, illetve azt védeni és előmozdítani kell. A megvalósítás fő lépései a következők: a nők jogainak, mint emberi jogoknak teljes elismerése és megvalósítása; a nők és férfiak egyenlő részvételének fejlesztése és biztosítása a képviseleti demokrácia által, – elsősorban a politikai és közélet, illetve – az élet valamennyi területén; az egyének gazdasági önállóságának

⁵⁷⁸ Az ENSZ Negyedik Női Világkonferenciáján elfogadott Akcióprogram H. cikke 196–209. szakaszaiban részletesen taglalja az ilyen mechanizmusok feladatait és felsorolja azokat a negatív jellemzőket is amiket elkerülendőnek ítél. „Often marginalized in national government structures, these mechanisms are frequently hampered by unclear mandates, lack of adequate staff, training, data and sufficient resources, and insufficient support from national political leadership.” The Beijing Declaration and The Platform for Action, UN Department of Public Information, UN, New York, 1996, 115–121.o.

⁵⁷⁹ International Workshop on the problems of equality in the current period of transition in the countries of Central and East Europe, Szófia, 13–15 December 1993, Council of Europe Working Group D: Machinery for equality; 1.National machinery: creation, functioning, competencies, types of action 2.The role of international, conventional institutional and non-institutional machinery/organisations, and more particularly the Council of Europe, for implementation of equality policies.

⁵⁸⁰ Atelier international sur les mécanismes nationaux pour promouvoir l'égalité entre les femmes et les hommes dans les pays d'Europe centrale et orientale” Etablir, mettre en oeuvre et utiliser les mécanismes nationaux pour promouvoir l'égalité”, Ljubljana, 30 novembre –2 décembre 1994, Conseil de l'Europe

biztosítása, hogy a családi élet és a munkahelyi elfoglaltságok összeegyeztethetővé váljanak mindenki számára; egyenlő oktatási lehetőségek biztosítása mind a leány és fiúgyermekek számára; annak a közös felismerésnek az előmozdítása, hogy a társadalom kiegyensúlyozatlanságainak, egyenlőtlenségeinek kiküszöböléséért egyaránt felelősség terheli a nőket és a férfiakat is.

Az Európa Tanács – és ezen belül a CDEG is – komoly figyelmet szentel az *új tagállamoknak*, amelyeknek a segítséget nyújt a demokratikus államberendezkedés kiépítéséhez és tökéletesítéséhez, az emberi jogok megvalósításához. Ehhez a feladathoz számtalan project és speciális program pl. az ADACS⁵⁸¹ szolgáltatja a keretet és ezt a célt szolgálják a különböző kérdésekről rendezett nemzetközi tanácskozások is. Ami konkrétan a nők és férfiak egyenjogúságának témakörét illeti, az Európa Tanács 1992-től évente rendez konferenciákat, információs fórumokat, a közép és kelet európai államokban, hogy mind az érintett államok kormányának, mind lakosságának felhívja a figyelmét a nemek közötti egyenjogúság kérdésére, elemezze a helyzetet és egyúttal megoldásokat is javasoljon.

Ilyen konferenciát rendeztek: 1992-ben Poznanban,⁵⁸² 1993-ban Szófiában,⁵⁸³ 1994-ben Ljubljánában⁵⁸⁴ (illetve ebben az évben még szemináriumokat is rendezett az Európa Tanács – a nők részvétele a politikai életben címmel – Budapesten, Prágában és Varsóban is),⁵⁸⁵ 1995-ben Budapesten,⁵⁸⁶ 1996-ban Varsóban,⁵⁸⁷ 1997-ben Tallinban⁵⁸⁸ és 1998-ban Bukarestben.⁵⁸⁹ Általánosságban elmondható, hogy ezek a

⁵⁸¹ Activities for the Development and Consolidation of Democratic Stability (ADACS)

⁵⁸² Conference on equality between women and men in changing Europe, Poznan, 31 March–2 April 1992

⁵⁸³ International Workshop on the problems of equality in the current period of transition in the countries of Central and East Europe, Sofia, 13–15 December 1993, Council of Europe

⁵⁸⁴ Atelier international sur les mécanismes nationaux pour promouvoir l'égalité entre les femmes et les hommes dans les pays d'Europe centrale et orientale" Etablir, mettre en oeuvre et utiliser les mécanismes nationaux pour promouvoir l'égalité", Ljubljana, 30 novembre –2 décembre 1994, Conseil de l'Europe

⁵⁸⁵ La participation des femmes á la vie publique et politique, Rapport des séminaires tenus á Budapest, Prague et Varsovie á l'automne 1994, dr. Joanna Regulska, Rapporteuse Générale, EG/DEM(95)10

⁵⁸⁶ Information Forum on national policies in the field of equality between women and men, Budapest, 6–8 November 1995, Council of Europe

⁵⁸⁷ Equality in the labour market and reconciliation of family and professional life: trends and perspectives, Proceedings of the Forum, Warsaw, 21–23 November 1996, EG/POL (99)1

⁵⁸⁸ Information Forum on national policies in the field of equality between women and men: Guaranteeing freedom of choice in matters of reproduction, sexuality and life styles in Europe: trends and developments Conclusions by the Rapporteur General dr. Helle Karro (Estonia) EG/TAL(97)9 80 Ending domestic violence: action and measures, General Conclusion by Gabriela Adamesteanu Information Forum on National Policies in the field of Equality between Women and Men, Bucharest, 26–28 November 1998, EG/BUC(98)9, 26–28 November 1998, EG/BUC(98)9

nemzetközi fórumok – olyan aktuális témaköröket vizsgáltak, amelyek az adott országban, régióban nagy érdeklődésre tarthattak számot, és az által, hogy az Európa Tanács támogatásával lehetőség nyílt a vitákra, eszmecserékre, sok esetben sikerült a helyzetet elemezni és a problémák megoldására megfelelő módszereket és stratégiákat megfogalmazni. Az első poznani konferencia⁵⁹⁰ pl. átfogó képet adott arról, hogy a közép és kelet európai országokban az 1989/90-es években megindult politikai, gazdasági és szociális változások hogyan hatottak a nők helyzetére. A résztvevők megállapították, hogy a pluralista demokrácia megkívánja, hogy a társadalom változatos szerkezete tükröződhessék azon intézményi és más rendszerekben és eljárásokban, amelyekben a működését meghatározó döntések születnek. A résztvevők hangsúlyozták, hogy a férfik és nők egyenlőtlen helyzete, és ellentétes az emberi jogokat megerősítő filozófiával és érdekekkel is, amelyek minden ember egyenlő értékén és méltóságán alapulnak. Az egyenlő részvétel és a felelősségek megosztása a nők és férfiak között, ezért úgy tekintendő, mint a demokrácia előfeltétele, ami ily módon egy igazságosabb társadalom megteremtését teszi lehetővé. A fennálló egyenlőtlen ségek mielőbbi kiküszöbölése érdekében megengedhetőnek vélték az átmeneti vagy ideiglenes jellegű pozitív intézkedések meghozatalát is. A politikai változásokat vizsgálva, általános egyetértés mutatkozott azt illetően, hogy a nők részvétele a politikai és közéletben szemmel láthatóan csökkent. Közép- és Kelet Európában a nőket hátrányosan érintették a mélyreható gazdasági változások is. A térség országaiban a központosított gazdaságról a piacgazdaságra való áttérés eltörölte a szociális infrastruktúra jelentős részét és a munkanélküliség mellett tovább növelte a nők függőségét. A nők egyenlőtlen helyzete csak romlott a munkaerőpiac területén is, és a résztvevők arra a következtetésre jutottak, hogy az új technológiák bevezetése és a gazdaság globalizálódása veszélyezteti a nők foglalkoztatását és növeli a nemek egyre merevebb szétválasztásának kockázatát. Foglalkoztak a családi élet és a munkavállalás összeegyeztethetőségével is, megállapítva, hogy szükséges lenne a nők és férfiak szerepének újraértékelése a családi életben, az egyenlő partneri kapcsolat kialakítása, rugalmas munkaidő és munkaszervezés bevezetése, a nőknek és férfiaknak egyaránt igénybevető szülői szabadság lehetőségének a biztosítása és megfelelő intézkedések meghozatala a

---

⁵⁸⁹ Conference on equality between women and men in changing Europe, Poznan, 31 March–2April 1992

betegség és gyermekgondozás eseteire. Ennek a konferenciának a résztvevői javasolták az Európai Szociális Charta és Jegyzőkönyveinek megerősítését, alkalmazását valamint aktualizálását is.⁵⁹¹ Az Európa Tanács későbbi konferenciái inkább speciális témaköröket öleltek fel pl. a nők és férfiak közös szerepvállalása az egyenjogúság megvalósításában,⁵⁹² vagy a szabad választás lehetősége a gyermekvállalás terén, a fogamzásgátlás és az abortusz, a különböző életstílusok kérdése, a családon belüli elkövetett erőszak problémája stb.⁵⁹³

A *nők elleni erőszak* kérdése is visszatérően központi helyet foglal el az Európa Tanács programjaiban. Mind a CDEG, mind a Parlamenti Közgyűlés Ad Hoc Bizottsága kiemelt figyelmet szentel ennek a kérdésnek, kapcsolva hozzá a modern kori szolgaság (rabszolgaság) szélsőséges megnyilvánulási formáit, a kényszerű prostitúciót és a szexuális kihasználás céljából szervezett ember kereskedelmet, melynek áldozatai sajnálatos módon egyre inkább a fiatalok lányok és gyerekek köréből kerülnek ki. A CDEG a harmadik, Rómában 1993-ban megrendezett Miniszteri Konferenciájának Határozata alapján egy Akcióprogramot indított a Nők Elleni Erőszak elleni Küzdelemmel kapcsolatban és ennek keretén belül 1995-ban létrehozott egy szakértői bizottságot,⁵⁹⁴ hogy készítsen egy felmérést a nők elleni erőszak kérdéséről a tagállamok körében és tegyen javaslatokat a helyzet megváltoztatására.

A Jelentés⁵⁹⁵ amelynek elkészítésébe több konzulens szakértőt⁵⁹⁶ is bevontak, először azokat a magatartásformákat foglalta össze, amelyek kimerítik a nők elleni erőszakot. Külön foglalkozik a jelentés az családon belüli erőszak kérdésével, amelynek az Európa Tanács által legutóbb, Bukarestben rendezett ún. Információs Fórum⁵⁹⁷ központi teret szentelt. A jelentés megállapította, hogy a nők elleni erőszak még mindig a tabuk közé tartozik, annak nagy része rejtve marad, és a feljelentések mintegy 3/4-ét

⁵⁹¹ Conclusion of the General Rapporteur, Ms Marita Estor (Germany), Equal Opportunity Officer, Ministry of Women's Affairs and Youth, Proceedings 193–201.o

⁵⁹² Promouvoir l'égalité: un défi hommes et aux femmes, Séminaire international, Strasbourg, 17–18 juin 1997

⁵⁹³ Information Forum on national policies in the field of Equality between women and men, Ending domestic violence: action and measures, Bucharest, 26–28 November 1998 General Conclusions by Gabriella Adamesteanu, EG/BUC(98)9

⁵⁹⁴ Group of Specialists for Combating Violence against Women (EG–S–VL)

⁵⁹⁵ Final Report of Activities of the Group of Specialists for Combating Violence against Women (EG–S–VL) EG–SVL(97)1

⁵⁹⁶ Summary of Plan of Action to combat violence against women prepared by Ms Sheila Henderson, Consultant, EG–S–VL(98)1

⁵⁹⁷ General Conclusions by Gabriella Adamesteanu, EG/BUC(98)9

az eljárás megindítása előtt vagy közben visszavonják. Még mindig élnek a férfiak szerepével kapcsolatos azon a sztereotípiák, amelyek szerint a nőkkel szembeni erőszak megengedhető. A jelentés felhívja a nőkkel szembeni erőszak új formáira is a figyelmet, amelyek a globalizáció és a technológiai változások nem-kívánatos mellékhatásaként egyre szervezettebb formában jelentek meg. A jelentés hangsúlyozza az erőszak áldozatainak védelmét is és felhívja a kormányok és az NGO-k figyelmét a kérdés megoldásában való részvételre. Az Európa Tanács 1999. március 5-i sajtó kommunikéje⁵⁹⁸ szerint Európában minden ötödik nő élete folyamán az erőszak – az áldozatok 90% a családon belüli erőszak vagy közeli ismerős által elkövetett erőszak – áldozatává válik. Az erőszaknak ezek a formái tragikus áthágásai az emberi jogoknak és az emberi méltóságnak, és drámai, hogy a 21. század hajnalán még mindig a kőkorszakra jellemző helyzet uralkodik ezen a téren. A dokumentum felhívja a figyelmet az Európa Tanács 1997. évi Csúcstalálkozásán elfogadott elvekre és az Európai Unió – a gyerekekkel és nőkkel szembeni erőszak elleni harcra vonatkozó – ún. DAPHNE⁵⁹⁹ programjára, amely a 2000–2004 közötti időszakra határozza meg a fő stratégiákat és jelentős anyagi forrásokat is biztosít a programba bekapcsolódó intézményeknek. A kérdés megoldása egyaránt igényel hathatós lépéseket a tagállamok és az európai integrációs szervezetek részéről is. A nők elleni erőszak nem csak európai jelenség, ezért az ENSZ⁶⁰⁰ és más nemzetközi szervezetek összehangolt lépéseire van szükség.

Összefoglalóként elmondható, hogy a nők és férfiak egyenjogúsága egy olyan idea, amely csak tudatosan, megfelelő stratégiák és módszerek, anyagi erőforrások biztosításával, az emberek – nők és férfiak – mentalitásának megváltoztatására irányuló türelmes és időigényes munkával, nemzeti és nemzetközi szinteken összehangolt közös erőfeszítésekkel valósítható meg. Az Európa Tanács az elmúlt ötven év alatt egyértelműen elkötelezte magát a pluralista demokrácia megteremtése, az emberi jogok védelme mellett, így értelemszerűen a nők jogainak érvényesítése, a nemek közötti egyenjogúság megteremtése mellett is. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az erre

⁵⁹⁸ Press Release Ref.129a99, Council of Europe Press Service

⁵⁹⁹ Commission Européenne INITIATIVE DAPHNE, guide pratique des soumissionnaires 1999

⁶⁰⁰ Nemrég, 1998. augusztus 21-én készült el az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosságának jelentése is: „Report of the Working Group on Contemporary Forms of Slavery” címmel, amely a gyerekekkel és nőkkel kapcsolatos erőszak egyik durva megnyilvánulási formájáról, a nemzetközi méreteket öltő

irányuló készség meg is van, de a látványos változások és eredmények még váratnak magukra. A tagállamok demokratikus biztonságának megteremtése érdekében, a nemek közötti tényleges egyenjogúság megteremtésének kérdést az Európa Tanácsnak változatlanul napirenden kell tartania, és minden erőfeszítést meg kell tennie, hogy a nők és férfiak de facto egyenjogúsága ne csak egy költői elképzelés, hanem valóság is legyen.

6. Az Európa Tanács és a média

Az Európa Tanács számtalan olyan területtel foglalkozik, amelyek kevésbé szabályozott területeknek minősíthetők. Ilyen például a média, amelynek a szabályozása országonként eltérő, és átfogó rendelkezéseket európai szinten eddig csak az Európa Tanács és az Európai Unió dolgozott ki. Az Európa Tanács az Emberi Jogi Egyezmény 10. cikke kimondja a véleménynyilvánítás szabadságához való jogot, és ez magába foglalja az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon túl és anélkül, hogy ebbe hatósági szervnek joga

akik nem részesültek alap ill. középfokú oktatásban. Ugyanakkor az elmúlt évtizedekben (konkrétan 1961–1991 között) erőteljesen (27%-ról 43%-ra) nőttek az afrikai országok által fegyverkezésre fordított összegek.⁹

Külön sajátossága az afrikai helyzetnek, hogy a fegyveres konfliktusokban eddig több mint 2 millió gyermek vesztette életét és 5 millió gyerek szenvedett pszichés károsodást.¹⁰ A szegénység által leginkább veszélyeztetett csoport Afrikában is kétség kívül a gyerekeké, akik közül évente több ezren veszítik életüket a születés utáni tényleges ellátás hiányosságai miatt, és több ezren válnak árvákká és menekültté a háborús konfliktusok következtében.¹¹ Az emberi jogok érvényesülése szempontjából különösen hátrányos helyzetben vannak Afrikában a nők¹² és a menekültek¹³ is, akiket fokozottan érint a diszkrimináció, idegengyűlölet és az intolerancia, és gyakran válnak fizikai és szexuális erőszak áldozatává. Megállapítható, hogy az afrikai kontinens békéjét és biztonságát leginkább veszélyeztető események, a politikai, szociális, kulturális és vallási eredetű konfliktusok, amelyek szinte kivétel nélkül együtt járnak az emberi jogok durva és tömeges megsértésével.¹⁴

A genfi Forumon, az afrikaihoz hasonlóan drámai helyzetről számoltak be egyes amerikai¹⁵ és ázsiai küldöttek is. Lehet, hogy a fenti adatok mások és mások lennének,

---

kifejezetten is tiltja a gyermekmunkát, de várhatóan ez utóbbihoz kevesebb állam fog csatlakozni, és még kevesebb állam fog tudni annak érvényt szerezni.

⁹ IHRU report, 1996 p.148–149/ 1990 óta adja ki ezeket a jelentéseit a UNDP, sajátosságuk az ún. *human development index* alkalmazása, amely alapján az egyéb számítási módszereknél pontosabban határozható meg egy adott ország fejlődése.

¹⁰ UNICEF report, 1996

¹¹ Soyata Maïga: The Human Rights situation in Africa, Geneva UNForum' 98,p.42–44.

¹² Az UNDEP 1995 jelentése szerint: „no country in the World treats women as well as men”

¹³ 1996 májusában, mintegy 1,7 millióan menekültek Ruandából Zairébe, Tanzániába, Burundiba és Ugandába

¹⁴ Az érintett országok közé tartoznak: Angola, Sierra Leone, Libéria, Togo, Zaire, Kongó, Algéria Csád, Szudán, Szomália, Ruanda, Burundi, Mali, Niger

¹⁵ Egy mexikói küldött, aki egy kis faluból Tzetalból¹⁵ érkezett, így ecsetelte a bennszülött lakosság nyomorát: ➤2600 lakosra jut egy orvos, ➤5000 lakosra jut egy kórházi ágy, ➤a gyerekek 51%–a alultáplált, ➤falujában a lakosság 18,38 % – a analfabéta, ez az arány 46,75% az erdőben élők között, ➤az épületek 50%–a szalmatető faház, ➤az épületek 74%–ának alapja döngölt agyag, ➤64%ukban nincs elektromos áram, ➤az épületek 53%–ában nincs folyóvíz, ➤és 81%–ában nincs vízvezeték sem. Mindezek mellett azonban 51,5 lakosra jut egy katona, ez az erdőben élőknel családonként egy katona. Az ottani egészségügyi helyzetre jellemző,

ha más régiók országait vizsgálánk,¹⁶ de az egyenlőtlenségek és szegénység árulkodó jelei, sajnos mindenütt megtalálhatók. A UNDP – amelynek egyik kiemelt feladata,¹⁷ a szegénység felszámolása – különös tekintettel az ún. Legkevésbé Fejlett Országok csoportjára¹⁸ – 1992. évi jelentése a világ jövedelemelosztását, egy pezsgőspohár alakú ábrával igyekezett érzékeltetni.¹⁹ E szerint, a világ népességének leggazdagabb egyötöde, azaz 20% kapja a világ jövedelmének 82,7%-át, ugyanakkor világ legszegényebb 20%-a a világ jövedelmének csak 1,4%-ához jut hozzá. Az 1950-es években világ népességének leggazdagabb 20%-ának hozzávetőlegesen harmincszor akkora rész jutott a jövedelmekből, mint a világ legszegényebb 20%-ának. Ez az arány 1989-re – és ezáltal a különbség – hatvanszorosává nőtt²⁰ A világ jövedelmének emelkedését, nem csak a technika és technológiai fejlődés vívmányai, hanem az olcsó munkaerő és a gyermekmunka gátlástalan kihasználása, a biztonságos munkafeltételek illetve a gazdasági és szociális jogok mellőzése is elősegíti.

Korten egyenesen az „újkori rabszolgaságról”²¹ beszél, és azáltal, hogy a transznacionális vállalatok, szinte minden kötöttség nélkül egyik országból a másikba – sőt egyik kontinensről a másikra – képesek eszközeiket áttelepíteni, egyik napról a másikra munkahelyeket szüntethetnek meg, ezáltal még inkább bizonytalanságba taszítva, az amúgy is kiszolgáltatott helyzetben levő munkavállalókat. Az általa idézett szerző, Jeremy Brecher²² a transznacionális vállalatokkal kapcsolatosan leszögezi: „Ennek következménye, hogy a verseny az alsóbb szintekre kerül, mely folyamat során a bérek és a szociális viszonyok a legkétségbeejtőbb szintre esnek vissza.” Hasonlóképpen lesújtó véleménnyel van a globalizáció hatásairól az a két német

---

hogy – mexikói hivatalos adatok szerint – 14 halálozási okból 12 a fertőző betegségekkel és egy az anyasági ellátás hiányosságaival függ össze.

¹⁶ Az európai helyzetről később lesz szó, az Európa Tanács és az EU kapcsán

¹⁷ Fő feladatai: 1/ a szegénység felszámolása, 2/ a fenntartható megélhetés, 3/ a környezetvédelem és környezet rehabilitáció, 4/ a megbízható közigazgatás, 5/ a nők esélyegyenlőségének megteremtése.

¹⁸ „Least Developed Countries”, azok az országok tartoznak ide, amelyeknek a GDP-je a 750USD/fő-t nem haladja meg. Ezek az országok kapják az UNDP pénzforrásainak kb. 80%-át

¹⁹ David C. Korten: Tőkés társaságok világalma, Magyar Kapu Alapítvány EKF Hálózat, Budapest, 1996 130.o. 7.1.ábra

²⁰ op.cit. 131.o.

²¹ op.cit. 282–285.o

²² op.cit. 281.o. Jeremy Brecher: „Global Village or Global Pillage?”, The Nation, december, 6 1993. p.685–688. op.cit. 430.o.

újságíró is²³ akik világszerte nagy sikert aratott könyvükben – Kortennel ellentétben, nem az amerikai, ill. ázsiai helyzet alapján ítélik meg a következményeket, hanem elsősorban az európai sajátosságokat elemzik. Könyvük, „A farkasok törvénye” című fejezetében kifejtik, hogy a globalizáció nem más, mint milliók feláldozása a világpiac érdekében. „Kitelepíteni, egyszerűsíteni, törölni és felmondani – ezek a kulcsszavak, amelyekkel a nagy teljesítményű és csúcstechnológiával dolgozó ökonómia elveszi a jóléti társadalomtól a munkát és elbocsátja a fogyasztóit... Akármiről is van szó – gépkocsi–vagy számítógépgyártásról, vegyészetről vagy elektronikáról, távközlésről vagy postai szolgáltatásokról, kiskereskedelemről vagy a pénzügyi gazdaságról, bárhol, ahol termékekkel vagy szolgáltatásokkal a határokat átlépve szabadon kereskednek –, a foglalkoztatottak a leértékelés és a racionalizálás látszólag feltartóztatlan örvényébe kerülnek.....1996–ban az OECD államokban már több mint negyvenmillió ember keresett hiába munkát. A világgazdaság vezető országaiban, az Egyesült Államoktól Ausztráliáig, Nagy –Britanniától Japánig a tömegek jóléte viharos sebességgel enyészik el.”²⁴

„Óriási munkahely–lépítések előtt állnak olyan szakmák is, amelyek munkatársaiknak nem is olyan régen még életük végéig tartó alkalmazást ígértek, függetlenül a világonkonjuktura hullámzásától. Nemcsak a bankoknál és a biztosítóknál várhatóak nagymérvű elbocsátások, hanem a telekommunikációs vállalkozásoknál, a repülőársaságoknál és a közszolgálatban is.”²⁵ A leépítési hullám minden gazdasági térségre jellemzővé vált, és a közép és kelet európai országokban is általánosnak tekinthető.²⁶ A munkanélküliség, amely térségünkben, a javuló gazdasági eredmények

²³ Hans–Peter Martin és Harald Schumann

²⁴ Hans–Peter Martin – Harald Schumann: A globalizáció csapdája, Támadás a demokrácia és a jólét ellen Perfekt Kiadó, Budapest 1998. 143.o.

²⁵ op.cit 143–144.o

²⁶ Jellemző adat például, hogy Lengyelországban ebben az évben, a termelés szerkezet átalakítására hivatkozással, várhatóan közel 700 lengyelországi vállalat tervez leépítéseket és ezáltal 36,1 ezer állás szűnik meg. A leépítésekkel egyenes arányban folyamatosan nő a munkanélküliek száma. A Lengyel Statisztikai Hivatal szerint jelenleg a nyilvántartott munkanélküliek száma 2,478 millió. Januárjában a lengyel vállalatok 3,8%–kal kevesebb munkaerőt foglalkoztattak, mint az előző évben és a munkaerő–közvetítő irodák kimutatásai szerint egy állásajánlatra 284 pályázó jut. (Világgazdaság, 2000.március 22–i cikke 14. o.” Lengyel leépítési hullám”–ról Forrás: a lengyel Rzeczpospolita)

ellenére magasnak mondható – Magyarországot kivéve – átlagban 12% körül mozog, és annak alakulását a gazdaságkutatók aggasztónak tartják.²⁷

Az elmúlt évtizedekben a gazdasági fejlődés – szegény és gazdag országokban egyaránt – látványos teljesítményeket produkált, de ezt szinte mindenütt a munkanélküliség, a csökkenő reálbérek, a munka–erőpiaci függőség erősödése, a gazdasági bizonytalanság kísérte.

Amíg a tőke nemzetközivé válását, a kapitalizmus modern fejlődése, a pénzügyi piacok világméretű integrációja és az oligopoliumok versenye jellemzi; amely egyenlőtlen, aritmikus fejlődést eredményez és hierarchikus viszonyokat hoz létre a nemzeti gazdaságok, tőkék, szektorok, ügyletek, szociális csoportok és emberek között egyaránt,²⁸ a globalizáció inkább egy határok nélküli világ gazdaságot jelent, amelynek keretén belül a vállalatok nemzetiségüktől függetlenül vesznek részt a nyitott és szabad versenyben; a deregurált gazdasági és pénzügyi piacokon, az ár és kereskedelmi liberalizációban, a privatizációban és a közvetlen külföldi beruházásokban.

Mint minden gazdasági folyamatnak, a globalizációnak is egyaránt vannak pozitív és negatív hatásai. Maga az ENSZ Főtitkára, Kofi Annan annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a globalizáció hatásai hosszú távon pozitívek lesznek, és az elő fogja segíteni a népek egymáshoz való közeledését és végső soron majd az emberek jobb életminőségéhez, vezet.²⁹ Ugyanakkor utalt arra is, hogy a regionális válságokat, amelyek nyilvánvalóan a globalizáció negatív hatásaként is értékelendők, helyileg és globálisan egyaránt kezelni kell. Kofi Annan a globalizációt, egyfajta esélynek nevezte, amely lehetőséget adna jó kormányzás és vezetés alkalmazására, és új közösségi viszonyok kialakítására.³⁰

²⁷ A fent idézett lengyel adatok önmagukért beszélnek. A Nemzetközi Gazdasági Összehasonlító Intézet /WIIW/ nemrég publikált tanulmánya szerint, a lengyel munkanélküli ráta tartósan 16–17% körül mozog, és várható, hogy Csehország jelenleg még alacsony (1999-ben 9,4%) mutatói meg fognak ugrani, Szlovákiában (1999-ben 19,2%) és Bulgáriában (1999-ben 16,0%) pedig kiemelkedően magas munkanélküliségre számítanak a kutatók.

²⁸ Andreff, 1997

²⁹ Kofi Annan: October, 24, 1998. "I believe that over the long term, globalisation will be positive. It draws peoples closer together and offers many of us choices that our grandparents could not even dream of. It enables us to produce more efficiently and allows some of us, at least, to improve our quality of life."

³⁰ op.cit. "More than ever, we need to come together to manage this change; more than ever, the global challenge posed by globalisation is that of good governance in the broadest sense. More than ever, we need to display leadership at the global level. More than ever, we need to forge new partnerships."

A globalizációnak az egyének életkörülményeire gyakorolt, egyre kevésbé titkolható negatív hatásairól számos nemzetközi szervezet rendezett és rendez vitákat. A téma szempontjából figyelmet érdemel például, az *ENSZ Gazdasági Szociális és Kulturális Bizottságának* a „Globalizáció hatása a gazdasági és szociális jogok érvényesülésére” címmel megrendezett 1998. május 11–i tanácskozása.³¹ A vita résztvevői – többek között az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa, szakértők, több ENSZ szervezet és NGO képviselői – egyetértettek abban, hogy a globalizáció – akárhogy is definiáljuk – minden társadalomban alapvető változásokat idézett elő.³² A technológiai, a kommunikáció és az információ fejlődése által a világot kisebb lett a kölcsönös függőség általánossá vált. A nemzetközi pénzügyi piacok és intézmények erőteljesen befolyásolják a nemzeti politikai prioritásokat, csökkentik az államok szerepét és büdzséjük nagyságát. A globalizáció hatására részben megszűntek az államok korábban kizárólagos jogaként elismert jogosítványai – pl. a privatizációval és a külföldi beruházásokkal kapcsolatban – ugyanakkor megnőtt a privát szektor és döntéshozóik ill. a társaságok, különösen a transznacionális társaságok szerepe. A tanácskozás résztvevői, úgy ítélték meg, hogy önmagukban ezek a változások nem összeegyeztethetlenné a kormányoknak a gazdasági és szociális jogok terén vállalt kötelezettségeivel, mert megfelelő kiegészítő politikák alkalmazásával a globalizáció negatív mellékhatásai ellensúlyozhatók.

Elsősorban a munkához való jog és a megfelelő munkafeltételekhez való jog érvényesülését veszélyezteti a hatékonyság minden áron való fokozása, de a szervezkedés szabadsága a kollektív alkuhoz való jog és a sztrájkjog is veszélybe kerülhet a globalizáció következtében. A jelenlegi „laissez faire laissez passer” mentalitás esetében, tehát tudatos politika alkalmazása nélkül, a szociális biztonsághoz való jog jelképesé válik, és veszélybe kerülnek a családokat, dolgozó nőket, gyerekeket érintő jogok is. Ezen túlmenően, az ENSZ Gazdasági-, Szociális és Kulturális Egyezségokmányában biztosított alapvető egészségügyi és oktatási ellátások biztosítására fordítandó összegek folyamatos megnyirbálása, illetve az ezekkel

³¹ United Nations Human Rights Website, UN High Commissioner for Human Rights URL:<http://www.unhcr.ch/html/menu2/6cesernote.htm>

³² Ezt a már idézett német szerzők így fogalmazták meg. „A globalizáció, ha a világpiac erőinek elszabadulását és az állam gazdasági hatalomfosztását értjük rajta, a legtöbb nemzet számára olyan rájuk kényszerített folyamat, amely alól nem vonhatják ki magukat.”

kapcsolatos szolgáltatások árának állandó emelése, a társadalom széles rétegeit – elsősorban a szegényeket – potenciálisan kizárhatja ezen jogok élvezetéből.

A tanácskozás résztvevői egyetértettek abban, hogy a termelékenység, a hatékonyság és a gazdasági ésszerűség nem lehet elsődleges vagy kizárólagos kritériuma a kormányok és kormányközi szervezetek politikai döntéseinek, sőt mindezeket a döntéshozókat sajátos felelősség terheli olyan politikák és programok bevezetéséért, amelyekkel a gazdasági, szociális és kulturális jogok érvényesülése biztosítható. Hangsúlyozták, hogy ez a folyamatos felelősség különösen a nemzetközi kereskedelmi, pénzügyi és befektetési birodalmakat terheli. Az ENSZ szakosított intézményei, így a UNDP, UNCTAD, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank (WB), illetve ezeken kívül a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Világszervezet(OECD) konkrétan a legérintettebb nemzetközi szervezetek.

4.4 UNDP és az emberi jogok védelme

Az *ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP)*, amelynek fő feladataira már az előzőekben történt utalás, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 50. évfordulója alkalmából – 1998 januárjában – kiadott dokumentuma³³ áttekintést ad az emberi jogok és a UNDP viszonyáról. A szervezet tevékenységét – függetlenül attól, hogy a béke vagy a biztonság megteremtésén fáradoznak, vagy humanitárius célok megvalósításán munkálkodnak, akár csak a fejlődés érdekében tesznek erőfeszítéseket – áthatja, az emberi méltóság és az emberi jogok érvényesítéséért érzett felelősség. Ez három szinten nyilvánul meg; a *fejlődéshez való jog*³⁴ teljes megvalósításán keresztül, ami szinte magától értendő, hiszen a UNDP elsődleges feladata a szegénység megszüntetése. A

³³ „Integrating human rights with sustainable human development” UNDP, January 1998. Designed, edited and produced by Communications Development Incorporated, Washinton D.C.

³⁴ Az ENSZ a fejlődéshez való joggal foglalkozó munkacsoportja a következőkben foglalta össze e jog lényegét: „...the right to development is: multidimensional, integrated, dynamic and progressive. Its realisation involves the full observance of economic, social, cultural, civil and political rights. It further embraces the different concepts of development of all development sectors, namely sustainable development, human development and the concept of indivisibility, interdependence and universality of all human rights...Realisation of the right to development is the responsibility of all actors in development, within the international community, within States at both the national and international levels, within the agencies of the United Nations system.”

második szint a *fenntartható emberi fejlődés*, amely az embert helyezi a fejlődéssel kapcsolatos tevékenységek középpontjába, elősegítve ezzel az emberi méltóság és a gazdasági, szociális, kulturális, polgári és politikai jogok érvényesítését is. A harmadik szintet a *jó kormányzás* megvalósítása³⁵ jelenti, amelyre a UNDP programjainak végrehajtása során ösztönzik a kormányokat, ezzel is erősítve a jog uralmának elvét, az átláthatóságot, elszámoltathatóságot és a decentralizációt valamint a civil szervezetek bevonását a döntéshozatali eljárásokba. Ez konkrétan a választásokhoz nyújtott segítségben (pl. Banglades, Kenya, Mozambik), a demokratikus intézmények kiépítéséhez való hozzájárulásában (pl. Kirgizisztán, Litvánia, Paraguay, Ruanda), valamint béketeremtésben és politikai átmenethez adott támogatásban (pl. Kambodzsa, El Salvador, Nicaragua) nyilvánult meg. A UNDP valamennyi tevékenységében, stratégiájában központi szerepe van a szegénység megszüntetésének, az egyének és csoportok szociális biztonságának, a demokratikus intézmények és a demokrácia megerősítésének. Amint azt az ENSZ alapokmánya is kimondja: *a béke, a fejlődés*³⁶ és az *emberi jogok* az a három alapvető cél, amelynek a megvalósítására a világszervezet törekszik, és a fejlődés és az emberi jogok közötti szoros kapcsolat az az elv, amely a UNDP tevékenységét is meghatározza.

Összhangban az ENSZ 1993. évi Bécsi Emberi Jogi Világkonferencián illetve az 1995. évi Koppenhágai Szociális Csúcstalálkozón elfogadott elvekkel, a UNDP, a demokrácia és az emberi jogok biztosítása előfeltételének tekinti a szociális igazságosságot és a fenntartható fejlődést, és az emberi jogok egyes generációinak egyenjogúsága és elválaszthatatlansága mellett foglal állást.³⁷ A UNDP hangsúlyozottan az alábbi jogok megvalósításának előmozdítását tekinti fő feladatának: ►*a részvétel jogát*, amelyet akár gazdasági, szociális vagy politikai, jogi megközelítésben

³⁵ A UNDP „Governance for Sustainable Human Development” elnevezésű dokumentuma ezt a következőkben definiálja: „...the exercise of economic, political and administrative authority to manage a country’s affairs at all levels....Good governance is among other things, participatory, transparent and accountable. It is also effective and equitable. And it promotes the rule of law. Good governance ensures that political, social and economic priorities are based on broad consensus in society and that the voices of the poorest and most vulnerable are heard in decision-making over the allocation of development resources.”

³⁶ Ezt később megerősítette az ENSZ deklarációja is, amely a fejlődéshez való jogot, mint ember jogot fejtette ki. (1986 UN Declaration on the Right to Development) Az ENSZ 1993. évi Bécsi Világkonferenciája ezt ismételten megerősítette:” the right to development is an inalienable human right and an integral part of fundamental human freedoms.”

alkalmazzuk, alapvető a civil társadalom építése szempontjából; ►*az élelemhez, egészséghez, lakhatáshoz és gazdasági biztonsághoz való jogot*, amelynek a biztosítása elsősorban az államok joga, de e jogok érvényre juttatásában a UNDP mellett más ENSZ szervezetek, nevezetesen a FAO, WHO és az ILO is aktívan részt vesznek; ►*az oktatáshoz való jogot*, amely nemcsak az iskolai oktatásra, hanem a civil ismeretszerző és szakképzést biztosító tevékenységekre is kiterjed, és amely előfeltétele annak, hogy az emberek valóban részt tudjanak venni a fejlődés folyamatában; ►*a munkához való jogot*, – a *munkanélküliség elleni harcot is* beleértve – amelynek megvalósítása feltételezi az egyén saját erőfeszítéseit, valamint a civil és közszféra együttes tevékenységét is. A munkanélküliség a megfelelő szakképzési programok által leküzdhető, és az főleg a fiatalok megfelelő képzésének előmozdításával kerülhető el; ►*a gyermekek jogait*, amely védi őket az erőszaktól, a visszaélésektől, kínzásoktól, a kegyetlen és embertelen bánásmódtól és mellőzésektől, gyermek–kereskedelemtől és gyerek prostitúciótól, biztosítja az egészséghez, szociális biztonsághoz, oktatáshoz, a pihenéshez és szabadidőhöz való jogukat; ►*a dolgozók jogait*, beleértve a szervezkedés és a kollektív béralku jogát, a megfelelő bérezéshez és a biztonságos és diszkriminációmentes munkahelyhez való jogot is; ►*A kisebbségek és bennszülött népek jogait*; többek között a nyelvükhöz, kultúrájukhoz és egy adott területre vonatkozóan az önrendelkezéshez való jogukat; ►*a földhöz való jogot*, különösen akkor, ha valakinek az élete és megélhetése függ attól, még akkor is, ha ezek a jogok szokásjogon alapulnak és külön eljárási szabályok szükségesek a biztosításukhoz; ►*az egyenjogúsághoz való jogot*, főleg a nők és védelemre szoruló csoportok számára kívánja az esélyegyenlőséget biztosítani; ►*a környezetvédelemhez való jogot*, hiszen mind az élelem, mind az egészség, a lakhatás és az élettér, és a többi emberi jog érvényesíthetősége is nagymértékben ettől függ; ►*a kellő adminisztratív eljáráshoz való jogot*, amely az információhoz, a jogorvoslathoz való jogot is tartalmazza; ►*a jog uralmának elvéhez fűződő jogot*, amely az intézmények – beleértve a bíróságokat is – arra kötelezi, hogy az emberek jogait tiszteletben tartsák és biztosítsák. Ezeknek a jogoknak a biztosítása érdekében az adott országban a UNDP előmozdítja a különböző emberi jogi egyezmények ratifikációját és megvalósítását, azaz ellenőrző szerepet tölt be, továbbá

---

³⁷ UNDP's approach to human rights is universal and holistic, stressing the indivisibility and

elősegíti a kormányzati és civil emberi jogi intézmények fejlődését, valamint összegyűjti és elemzi az ezekkel kapcsolatos tapasztalatokat. Fontos eleme a programoknak a felelősség megosztása³⁸ a helyi és regionális intézményekkel, amely lehetővé teszi az adott ország tényleges aktív részvételét a programok végrehajtásában és ellenőrzésében. Összességében elmondható, hogy a UNDP komoly erőfeszítéseket tesz az emberi jogok tiszteletbenntartása és megvalósítása érdekében, és tevékenységében súlyt fektet az emberi tényezőkre is.

4.5 Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága

Az *ENSZ Emberi Jogi Bizottsága (Commission on Human Rights)*, amely folyamatosan figyelemmel kíséri a gazdasági, szociális jogok alakulását, 1999/104 sz. döntésében³⁹ azt javasolta a szakértőknek, hogy tanulmányozzák az ENSZ pénzügyi intézményei által ajánlott ún. gazdasági helyreállító programok (adjustment programmes) hatását a gazdasági, szociális jogokra, és dolgozzák ki azokat az alapvető politikai irányelveket (basic policy guidelines), amelyeket, a pénzügyi intézményeknek, kormányoknak és a nem-kormányközi szervezeteknek egyaránt tiszteletben kellene tartaniuk.

A Bizottság 1999/22. sz. határozatában⁴⁰ egy független szakértőt kért fel arra, hogy készítse a Bizottságnak jelentést a külföldi adósságoknak a gazdasági és szociális jogokra gyakorolt negatív hatásairól, és azokról az intézkedésekről, amelyeket a magánszektor, a nemzetközi pénzügyi szervezetek fogadosítanak a szegény és súlyosan eladósodott országokban, továbbá elemezze a külföldi eladósodás és az ún. gazdasági helyreállító programok kapcsolatát is. A Bizottság 56. ülésén, elsősorban az ún. *HIPC (Heavily Indebted Poor Countries)*⁴¹ országok problémáit vizsgálta, és a HIV/AIDS által leginkább veszélyeztetett országok⁴² pl. Zambia ill. a természeti

---

interrelatedness of all human rights”

³⁸ The Bureau for Development Policy’s Management Development ill. Governance Division

³⁹ Website of UN High Commissioner for Human Rights

⁴⁰ *op.cit.*

⁴¹ 1998–ban mintegy 41 országot sorolt az IMF/WB ebbe a kategóriába. A HIPC országok adósságából 61 billió USD–t a multilaterális pénzügyi szervezetek kölcsönei alkották.

⁴² Alsó–Szaharában, 23.2 millió HIV fertőzött él, a világon regisztrált összes fertőzött mintegy 2/3–a.

katasztrófa által sújtott országok pl. Honduras, Nicaragua helyzetével foglalkozott. A Bizottság megállapította, hogy a nemzetközi pénzügyi szervezetek, amelyek közel húsz éve elkötelezték magukat a harmadik világ országok gazdaságának támogatására és az ún. helyreállító gazdasági programjaik segítségével azok talpra állítását remélték, (pl. az IMF ún. Enhanced Structural Adjustment Facility (ESAF), kénytelenek szembesülni azzal, hogy az általuk menedzselte jó néhány ország most rosszabb helyzetbe került, mint volt, ráadásul ezeknek az országoknak a human fejlődési mutatói drámaian hanyatlottak.

A szakértői vélemények szerint ennek az oka az IMF/WB rugalmatlansága és a szükségtelenül alkalmazott nyomás-gyakorlása volt olyan országok esetében, ahol a háborúk és népiirtások – (pl. Sierra Leone, Ruanda), természeti katasztrófák (pl. a közép amerikai régióban) vagy a HIV/AIDS fertőzések (pl. Afrikában) miatt, inkább széleskörű humanitárius segítségnyújtásra lett volna szükség. 1997 júniusában Kölnben, az ún. G-7 országok⁴³ ülésén, ugyan széleskörű vitát folytattak az iparilag fejlett országok vezetői a HIPC országok helyzetéről, és megfogalmazták az ún. HIPC iniciatívákat, amelyek végrehajtásában az IMF/WB mellett,⁴⁴ az IDA (International Development Association) is szerepet vállalt,⁴⁵ de a helyzet alapvetően nem változott. Ennek a helyzetnek a kialakulásában sok politikai és gazdasági tényező játszott szerepet, és talán az is, hogy az ENSZ intézményeinek a súlya – a várakozásokkal ellentétben – az utóbbi években, nem nőtt a kívánatos mértékben.⁴⁶ A rég várt ENSZ reformok⁴⁷ természetesen a sikeres politikai alkutól függnének, amelyekre a BT jelenlegi állandó tagjai – bár a világpolitikai helyzet szemmel láthatóan 1945 óta sokat változott – nem igazán hajlanak. Így természetesen az ENSZ-től sem várható el, hogy megkísérelje az „ellenőrzött globalizáció” megvalósítását – feltéve, hogy ilyen egyáltalán létezhet.

---

az eddigi 14 millió esetből 12 millió afrikai. Csak 1988-ban 5,6 millió ember fertőződött meg HIV vírus által, és 8 millió gyerek vesztette el az AIDS miatt egyik, vagy mindkét szülőjét. 1999-ben 2,6 millió ember halt meg a világon, ezek nagy része Afrikában. UNAIDS/WHO, AIDS Epidemic Update, November 1999, Geneva

⁴³ Egyesült Államok, Franciaország, Japán, Kanada, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország

⁴⁴ HIPC/ESAF = Enhanced Structural Adjustment Facility, PRSP = Poverty Reduction Strategy Paper
⁴⁵ Strengthening the Poverty Reduction, Confidential Document, IDA/SecM99-45, 26 August 1999

⁴⁶ Ez egyrészt annak a sajátos amerikai politikának az eredménye, amely egyik oldalon nem győzi hangsúlyozni elégedetlenségét az ENSZ bürokratikus működésével kapcsolatban, másik oldalon pedig jelentős összegekkel tartozik a nemzetközi szervezetnek, ezzel ellehetetlenítve azokat az akciókat, amelyeket az USA egyébként a Biztonsági Tanácsban támogatásáról biztosított.

Amint arra már a fentiekben utalás történt, az *IMF és a Világbank*, eddigi tevékenységük során nagyfokú szociális érzéketlenségről tettek tanúságot,⁴⁸ és a globális méretekben működő, devizával és értékpapírral foglalkozó tőzsdei-, banki-, befektetési szakértők tevékenységére nem voltak igazán hatással. (Ezek ellenőrzésére egyébként az egyes államok is hiába tettek kísérletet.) Úgy tűnik, hogy gazdasági, szociális jogok biztosítása terén – jóllehet ezek is ENSZ intézmények és rájuk is vonatkoznak az ENSZ Alapokmányába foglaltak – egyik Bretton Woods-i intézmény sem jeleskedett,⁴⁹ sőt hitelnyújtási feltételeik teljesítése az érintett országokban gazdasági és szociális megszorító intézkedésekhez vezetett, az előírt „szerkezet átalakítási ill. helyreállítási programok” pedig a gazdasági és szociális jogok megnyirbálását eredményezték.⁵⁰

4.6 A WTO és az emberi jogok

Az ENSZ pénzügyi intézményein túl, a gazdasági, szociális jogok biztosítása érdekében új szemléletmód alkalmazására lenne szükség a WTO-n belül is. Elmondható, hogy sok kritika érte és éri a Világbank és az IMF tevékenységét, de talán még több még több a *GATT/ WTO-ét*.⁵¹ A WTO létrehozását – az 1995-ben hatályba lépett Marrakesh-i Egyezmény⁵² szerint – az a felismerés motiválta, hogy pozitív erőfeszítésekre van szükség ahhoz, hogy a fejlődő és kevésbé fejlett országok gazdasági szükségleteikhez mérten részesülhessenek a nemzetközi kereskedelem növekedéséből, miközben – a fenntartható fejlődés céljaival összhangban – lehetővé teszik a világ

⁴⁷ Kofi Annan: „Renewing the United Nations: A Programme for Reform, Report to the General Assembly, 1997

⁴⁸ Jesse Jackson: „Már nem a golyó és a kötél járja, hanem a Világbank és az IMF” David C. Korten: Tőkés társaságok világalma, Magyar Kapu Alapítvány EKF Hálózat, Budapest, 1996. 195.o.

⁴⁹ „A Világbank és az IMF a gazdasági racionalitás és a szabadpiacra épülő, exportorientált növekedési stratégia élharcosai” *op.cit.*: 128.o.

⁵⁰ Sigrun I. Skogly: Structural Adjustment and Economic Development: Human Rights—An Agenda for Change” Human Rights Quarterly, vol15, No.4 (1993), p.751–778.

⁵¹ Ezt a legutóbbi Seattle-i forduló botrányos eseményei is jól érzékeltették

⁵² 1988. évi. IX.tv. az Általános Vám-és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről Kihirdetve: 1998. III.7.

erőforrásainak optimális használatát. Ennek eszközeként – megtartva a GATT és a korábbi kereskedelmi liberalizálási erőfeszítések, valamint a Multilaterális Kereskedelmi Tárgyalások Uruguayi Fordulójának eredményeit – a kölcsönös és kölcsönösen előnyös megállapodások megkötését és egy integrált, életképes és tartós multilaterális kereskedelmi rendszer kifejlesztését fogalmazták meg. A WTO alapelvei – a GATT-éhoz hasonlóan – a diszkriminációmentesség és az általános és feltétel nélküli legnagyobb kedvezményes elbánás maradtak, de a multilaterális kereskedelmi szabályozáson túlmenően, a WTO rendszerében megjelent a vitarendezési és a kereskedelempolitikai felülvizsgálati mechanizmus is.

David C.Korten⁵³ a WTO-t egyenesen a világ legfontosabb igazságszolgáltató és törvényhozó testületének tartja, mivel a Marrakesh-i Egyezmény XVI. Cikkének (Vegyes rendelkezések) 4. paragrafusában belefoglalták annak a lehetőséget, hogy a WTO-n keresztül, az ún. „csatolt megállapodások” megsértése miatt bármely tagország kifogásolhatja egy másik tagország törvényes gyakorlatát.⁵⁴ Az Egyezmény szerint a WTO, nem csak a multilaterális kereskedelmi tárgyalások fóruma, hanem működteti a Vitarendezési szabályokról és eljárásokról Egyetértést is (DSU), arra kötelezve a tagállamokat, hogy minden ésszerű intézkedést tegyenek meg annak érdekében, hogy az állami és helyi közigazgatásuk összhangban álljon az Egyezmény előírásaival. Ez természetesnek is tekinthető, hiszen az államoknak mindenkori felelőssége, hogy a nemzetközi szinten vállalt kötelezettségeik teljesítésének feltételeit biztosítsák a hazai jogban, illetve jogalkotásukat és joggyakorlatukat a nemzetközi kötelezettségvállalásaikkal összhangba hozzák. A WTO, azonban – a nemzetközi jogban általánosnak nem nevezhető módon – szabályainak megszegése esetén⁵⁵ komoly hátrányokat jelentő bírságokat és kereskedelmi szankciókat alkalmazhat, amelyek nagy kockázatot jelentenek a tagállamoknak.

A gazdasági és szociális jogok biztosítása szempontjából döntő jelentőségű, hogy WTO döntéseit a nagyvállalati érdekek mozgatják, amelyek általában nincsenek tekintettel se a gazdasági és szociális jogokra, se a környezet védelmére, így nem

---

⁵³ *op.cit.*:214.o.

⁵⁴ „Minden Tag biztosítja törvényeinek, rendelkezéseinek és közigazgatási eljárásainak összhangját a mellékelt Megállapodások szerinti kötelezettségeivel.”

⁵⁵ Marrakesh-i Egyezmény 19. Cikk „Konzultációk és vitarendezés”, a GATT 1994 XXII. És XXIII. Cikkeinek rendelkezéseit hatályban tartotta.

véletlen, hogy egyre erősödnek a tevékenységét érintő kritikák és a civil szervezetek is egyre erőteljesebben támadják. Minden bizonnyal szükség van a nemzetközi kereskedelem kérdéseivel foglalkozó univerzális jellegű egyezményekre és intézményekre, kérdés csak az, hogy ezek pl. a WTO, ténylegesen kinek az érdekeit szolgálja és mennyiben alkalmas a kereskedelem liberalizációja és szabályozása mellett a gazdasági és szociális biztonság szavatolására. Tekintettel arra, hogy a Tagok bármelyike jogosult módosítások javaslatára, a lehetősége elméletileg fennáll egy szociálisan érzékenyebb szervezet jövőbeni kialakítására, feltéve, hogy a WTO döntési mechanizmusában, egy esetleges módosító javaslat megkapja a szükséges támogatást.

A fentiekből kitűnik, hogy a nemzetközi szervezetek, így pl. az ENSZ égisze alatt létre hozott Bretton–Woods–i intézmények, mint a Világbank Csoport⁵⁶ és a Nemzetközi Valutaalap politikája sajátos módon nem veszi figyelembe kellőképpen a szerkezeti átalakítási programok hatását az egyes államokra, ill. annak lakosságára. E nemzetközi szervezetek súlyos feltételeinek teljesítése során a lakosság hátrányos helyzetben levő rétegeinek életkörülményei súlyosbodtak és úgy tűnik, hogy a fizetési mérleg egyensúlya és egyéb követelmények megvalósítása során az emberi jogok biztosítására nem szentelnek kielégítő figyelmet. A már többször idézett, Koppenhágában – a társadalmi haladásról – megrendezett világtalálkozón⁵⁷ elfogadott Nyilatkozat leszögezte, hogy a XXI. században elsőbbséget kell biztosítani a társadalmi haladásnak és az általános jólét megteremtésének. Ezek a célok csak az emberi jogok tiszteletben tartása útján biztosíthatók és amennyiben a gazdasági, szociális és kulturális jogokat nem biztosítják megfelelő szinten, úgy azok a fejlődés kerékkötőivé válhatnak. Tekintettel a már többször hangoztatott szoros összefüggésre a politikai és polgári, valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogok érvényesítése között, az is evidens, hogy ezek be nem tartása előbb–utóbb a békét és a biztonságot veszélyeztető tényezőkké válnak.

---

⁵⁶ Ún. „World Bank Group”-hoz tartozó intézmények: International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) 180 tagállam a tagja, International Development Association (IDA) 159 állam a tagja, International Finance Corporation (IFC) 168 állam a tagja (1996–os adatok)

⁵⁷ The World Summit for Social Development, March 1995, Copenhagen

A Világbanknak az emberi jogokkal kapcsolatos magatartása kedvezően változott 1993-ban, amikor elhatározták egy 3 tagú Vizsgáló Bizottság (Inspection Panel) felállítását, hogy fórumot biztosítsanak a hiteket felvevők vagy képviselőik által benyújtott panaszok és kérelmek fogadására és kivizsgálására. A Vizsgáló Bizottság azt a megbízást kapta, hogy a benyújtott kérelmek alapján tekintse át, hogy a Világbank által finanszírozott projectek a tervezése, kidolgozása és/vagy végrehajtása során – a visszafizetés esetleges sikertelenségének esetét is beleértve – a Bank vajon helyesen követte-e működési politikáját és folyamatait, és mi vezetett az esetleges sikertelenséghez.⁵⁸ A Vizsgáló Bizottság, tehát elsősorban azt ellenőrzi, hogy a Bank követi-e működési politikáját, és amennyiben nem, úgy ajánlásokat ad a kérdés megoldására. Ami konkrétan az emberi jogokat illeti, mivel Világbanknak nincs általános emberi jogi politikája, ezért általános kifogások nem támaszthatók a projectek és programok emberi jogokra tett hatását illetően. Ez azt is jelenti, hogy ez a Vizsgáló Bizottság nem rendelkezik konkrét felhatalmazással az emberi jogi aspektusok vizsgáltára és orvoslására, jóllehet panaszokat nem csak egyénektől, hanem szervezetektől is elfogad. Ez a nem-kormányközi szervezetek (NGO) szerepvállalása miatt fontos, mivel ezáltal az emberi jogi NGO-nak is lehetőséget ad arra, hogy a Vizsgáló Bizottságon keresztül aktív szerepet vállaljanak az emberi jogokért való felelősségre vonás előmozdításában.⁵⁹

Megállapítható, hogy sem a Világbank, sem a Nemzetközi Valutaalap Alapokmányaiban megfogalmazott célok és szándékok között nincsenek utalások az emberi jogok védelmére, jóllehet mindkét intézmény az ENSZ égisze alá tartozik. Közös vonásuk, hogy mindkét intézmény rendelkezik nemzetközi jogi személyiséggel, amely bizonyos jogokat és kötelezettségeket jelent és biztosítja ezen intézmények nemzetközi közösségbeli szereplési lehetőségét.⁶⁰ Az is tény, hogy mindkét intézmény az ENSZ

⁵⁸ World Bank: „The World Bank Inspection Panel” 93–10 számú határozata

⁵⁹ A Vizsgáló Bizottsághoz beterveztett és megvizsgált első panasz is egy nepáli nem-kormányközi szervezettől, az ‘Arun Concerned Group’-tól, érkezett. A panasz kivizsgálása után a Vizsgáló Bizottság azt javasolta, hogy ne folytassák a projectet. Lawyers Committee for Human Rights, 1995, 34–35.o.

⁶⁰ 1982.évi 6sz. tvr. a Nemzetközi Valutaalap Alapokmányának kihirdetéséről, 1982.évi 15.sz. tvr. a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési bank Alapokmányának kihirdetéséről, 1985.évi. 19. Tvr. a Nemzetközi Pénzügyi Társaság Alapokmányának kihirdetéséről, 1989. évi 7.sz.tvr. a Nemzetközi Beruházás-biztosítási Ügynökség létrehozásáról szóló, Szöulban, 1985. október 11-én kelt Egyezmény kihirdetéséről

szakosított szerve (akárcsak az ILO, és az UNESCO), és így különleges kapcsolatban vannak az ENSZ Alapokmányával, és tényleges kiemelt szerepet kaptak az ENSZ két átfogó nemzetközi emberi jogi egyezségokmányának valóra váltásában. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (CESR)⁶¹ és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (CCPR).⁶² egyaránt tartalmaznak előírásokat, a szakosított szervezetek az Egyezségokmányok végrehajtásának elősegítésében betöltendő szerepére vonatkozóan. Mint azt a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya végrehajtási eljárásokkal foglalkozó 16. Cikkének 2./b pontja tartalmazza: *„Az ENSZ Főtitkára a szakosított intézményeknek is megküldi az olyan államok jelentéseinek vagy azok vonatkozó részeinek másolatát, amelyek az Egyezségokmányban részesek és amelyek e szakosított intézményeknek is tagjai, amennyiben a jelentések vagy azok részei olyan ügyekre vonatkoznak, amelyek – alapokmányaik rendelkezéseinek megfelelően – az említett szakosított intézmények feladatkörébe tartoznak.”*⁶³ Ugyanezen Egyezségokmány 17. Cikkének 2. és 3. pontja ezt még ki is egészíti azzal, a részes államok által készítendő *„jelentések megjelölhetik azokat a körülményeket és nehézségeket, amelyek befolyásolták az Egyezségokmányban meghatározott kötelezettségek teljesítését”* továbbá, az ebben a tárgyban tett jelentést nem kell megismételni – elég csak az arra való pontos hivatkozás – amennyiben azt az ENSZ-nek vagy valamely szakosított intézményének korábban már megküldték. Ezek a cikkek világosan körülhatárolt kapcsolatot fogalmaznak meg az Egyezségokmány végrehajtásáért felelős ECOSOC és a szakosított szervek között. Az Egyezségokmány 18. Cikk lehetővé teszi az ECOSOC számára, hogy az ENSZ alapokmánya által az emberi jogok és alapvető szabadságok területén reá ruházott feladatkörében megállapodhasson a szakosított szervekkel arról, hogy azok jelentést tegyenek az ECOSOC-nak *„az Egyezségokmány rendelkezéseinek tiszteletben tartása terén a tevékenységi körükbe tartozó ügyekben elért eredményekről.”* Ezek a jelentések tartalmazhatják mindazokat a határozatokat és ajánlásokat, amelyeket a szakosított intézmények illetékes szervei a végrehajtás érdekében tettek. Az Egyezségokmány 19. Cikke felhatalmazza az ECOSOC-ot, hogy az államok emberi jogokra vonatkozó

⁶¹ Emberi jogok a nemzetközi jogban, Alapvető Okmányok Gyűjteménye, Emberi jogok Magyar Központja, (MTA Állam és Jogtudományi Intézete) Budapest, 1994, 20–34.o.

⁶² Op.cit.35–60.o.

jelentéseit továbbítsa az ENSZ Emberi Jogi Bizottságához, hogy az tanulmányozhassa azokat és általános jellegű ajánlásokat, hozhasson. Biztosítva van a visszacsatolás lehetősége is, mivel mind a részes államok, mind az érdekelt szakosított intézmények közölhetik az ECOSOC–kal észrevételeiket a 19. cikkben foglaltak szerint hozott bármely általános ajánlással, valamint a Bizottság bármely jelentésében vagy jelentésben megnevezett okmányokban foglalt bármely általános ajánlással kapcsolatban. Az Egyezségokmány 22. cikke kimondja, hogy az ECOSOC „felhívhatja az ENSZ egyéb szerveinek, kisegítő szerveinek és a technikai segítségnyújtásban érdekelt szakosított intézményeinek a figyelmét az ország–jelentésekkel kapcsolatban felmerülő olyan kérdésekre, amelyek e szerveket segíthetik abban, hogy saját hatáskörükben döntsenek olyan nemzetközi intézkedések hozatalának célszerűségéről, amelyek alkalmasnak látszanak az Egyezségokmány hatékony és fokozatos végrehajtásának az előmozdítására.” az elláthatja a szakosított szerveket olyan információkkal az Ország–jelentésekből, amelyek elősegíthetik döntéseiket nemzetközi intézkedéseket illetően, hogy azok az Egyezmény teljesítésének megfelelően legyenek.⁶⁴ A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a fentiekhez képest szűkszavúan foglalkozik a szakosított szervek szerepével. Az Egyezségokmány 40. cikkének 3. pontja szerint „az ENSZ Főtitkára, a Bizottsággal történő tanácskozás után megküldheti az érdekelt a szakosított intézményeknek a jelentések olyan részeinek másolatát, amelyek az illetékességükbe tartozhatnak.”⁶⁵

Megállapítható, hogy végül, mind a Világbankot, mind a Nemzetközi Valutaalapot kormányok alkotják és ezek hozzák létre a döntéshozó ezek szerveit is.⁶⁶ Ugyanezen kormányok különböző nemzetközi jogi kötelezettséget vállaltak attól függően, hogy milyen emberi jogi egyezményekhez csatlakoztak Valamennyi nemzetközi szerződés, így az emberi jogi szerződéseknek a hazai jogba való beemelése az egyes, részes államok kötelezettsége. Amint azt, a Nemzetközi szerződésekről szóló 1969. évi Bécsi

⁶³ *Op.cit.*29–30.o.

⁶⁴ Emberi jogok a nemzetközi jogban, Alapvető Okmányok Gyűjteménye, Emberi jogok Magyar Központja, (MTA Állam és Jogtudományi Intézete) Budapest, 1994, 31.o.

⁶⁵ *Op.cit.*53.o.

⁶⁶ Az IMF–nek 182, a Világbanknak 180 tagja van, ezek közül 133 illetve 132 l ratifikálta a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát illetve a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát Első két adat: Az ENSZ család és Magyarország, ENSZ Akadémia 1997. Szerk. Gömbös E., Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 144.ill 150.o.

Szerződés kimondta; kötelezettségeik teljesítése során az államok kötelesek jóhiszeműen eljárni és belső jogukat a nemzetközi szinten vállalt kötelezettségeikkel összhangban kell alakítaniuk. Egyetlen részes állam sem hivatkozhat belső jogának rendelkezéseire annak igazolásul, hogy elmulasztotta szerződéses kötelezettségét teljesíteni.⁶⁷ Ezeket az emberi jogi kötelezettségeket az államok nem vehetik semmibe csak azért, mert egy nemzetközi szervezetnek, történetesen a Világbanknak és/vagy az IMF-nek tagjai. Nyilvánvaló, hogy mindkét intézmény tevékenységében alá van vetve az emberi jogi kötelezettségeknek. Ebből az következne, hogy politikájuk és tevékenységük összhangban kellene állna az emberi jogok védelmével és semmilyen módon nem ronthatnák az emberi jogok helyzetét.⁶⁸ Ez annak kötelezettségét vonhatja maga után, hogy ezek az intézmények ne támogathassanak olyan kormányokat, amelyek ismétlődően lábbal tapossák az emberi jogokat,⁶⁹ vagy legalább azt, hogy a Világbank és az IMF politikái nem veszélyeztethessék vagy sérthessék az emberi jogok érvényesülését. Gyakran hangoztatták a fenti nemzetközi szervezetek az érintett kormányok felelősségvállalását, és az elmúlt években a Világbank és az IMF is nagyobb kormányzati elkötelezettséget kér a fejlesztési politikákat illetően a fejlődő országoktól. Ugyanakkor szinte szó sem esett e két intézmény felelősségvállalásról. Attól eltekintve, hogy a Világbank felállította a Vizsgáló Bizottságot, amely elsősorban a Bank project-és programmegvalósítási politikáinak következetességét hivatott vizsgálni, szinte nincs is ellenőrzés a két intézmény politikáit és tevékenységeit illetően. Az emberi jogok nemzetközi jellegűek, az egész nemzetközi közösségre nézve egységes normákat jelentenek, amely iránt e két intézmény is felelősséggel kellene hogy tartozzon, mivel a nemzetközi szervezetek, mind a nemzetközi jog alapjai és normái által kötöttek'.⁷⁰ Ezt a gondolatot továbbvive, bizonyos, hogy változások lennének szükségesek e két intézmény

⁶⁷ Bécsi Szerződés II. rész 1. Cím. 27. Cikk.

⁶⁸ Bradlow, D-Grossman, C.: Limited Mandates and Iinterwined Problems: A New Challenge for the World Bank and the IMF” Human Rights Quaterly, Vol.17, No.3. 1995, 428.o.

⁶⁹ Ez egy visszatérő téma azóta, hogy a Közgyűlés megszavazta azt az ajánlást, mely szerint a Világbank, a '60 as évek közepén, az apartheidre való tekintettel nem folytathatta Dél-Afrika és Portugália anyagi támogatását.

Az is befolyásolta a tárgyalásokat, amikor az USA Carter-adminisztrációja alatt, törvényhozás útján követelte, hogy az USA ne támogasson még a Világbankon keresztül sem olyan rezsimeket, amelyeket felelősség terhel az emberi jogok durva megsértéséért. Section 116B of the Foreign Assistance Act of 1961, „Prohibition of Foreign Assistance to Gross violators of Human rights.”

⁷⁰ Bradlow, D-Grossman, C.: Limited Mandates and Iinterwined Problems: A New Challenge for the World Bank and the IMF” Human Rights Quaterly, Vol.17, No.3. 1995, 428.o.

emberi jogokkal kapcsolatos felelősségvállalását illetően. Erre még a jelenlegi szervezeti és működési kereteiken belül is lenne lehetőség. Egyrészt e szervezeteknek aktívan el kellene ismerniük, hogy a nemzetközi jog alanyaként kötelesek betartatni az emberi jogokról szóló nemzetközi egyezményeket, amelyek jogilag döntő többségét is kötik.⁷¹ Továbbá, meg kellene győződnie arról, hogy eljárásaik a nemzetközi szerződésekben rögzített és védett emberi jogokkal összhangban állnak, kivéve azokat a kötelezettségeket, amelyek alá minden tagállam önkéntesen veti alá magát

Nagyban javítaná a helyzetet, ha a két intézmény eljárási szabályait is megváltoztatnák, hogy azok megkönnyítsék az emberi jogok érvényesülését. Így például, a program- és project-tervezés, az alkalmazás és értékelés során olyan statisztikai adatokat és mutatókat használnának, amelyek segítségével, figyelemmel lehetne kísérni a különböző világbaki és IMF projectet, hatását az emberi jogokra. Változtatni lehetne és kellene az eddigi döntéshozatali eljárásokon is, melyek most még nem teszik lehetővé, hogy az érintett országok lakói és civil szervezetei is időben megismerhessék e projectet, céljait és várható hatásait. Bizonyára nyitottabbá és átláthatóbbá lehetne és kellene tenni a Vizsgáló Bizottság tevékenységét is, lehetővé kellene tenni, hogy az emberi jogok érvényesülésével kapcsolatos kifogások is közvetlenül az illetékesek tudomására juthassanak és a felmerült jogos panaszok, orvosoltassanak.

Amennyiben nem lesz tudatos változtatás ezen intézmények eddigi emberi jogokkal kapcsolatos passzív politikáján, sem az emberi jogokkal kapcsolatos ENSZ Egyezségokmányokba foglalt kötelezettségvállalások teljesítéséről, sem az ENSZ szakosított intézményeinek helytállásáról nem lehet beszélni.

Egy új intézményi szemléletmód kialakulását engedi sejtetni, az ENSZ által 1995 decemberében meghirdetett: „Az ENSZ Első Évtizede a Szegénység Felszámolására (1997–2006)”⁷² elnevezésű világméretű program – amely 1997-ben a szegénység, a környezet és a fejlődés, 1998-ban a szegénység, emberi jogok és a fejlődés kérdéseire kívánta a figyelmet fordítani. Az ENSZ szerint szegénység problémája egyre nyomasztóbb méreteket ölt, amelynek megoldására a fenti program

⁷¹ U.ott.

⁷² First United Nations Decade for the Eradication of Poverty (1997–2006) „Eradicating poverty in an ethical, social political and economic imperative of humankind” Proclamation of the Decade, A/RES/50/107, „Poverty, environment and development” for 1997 and „Poverty, human rights and development” for 1998. Themes and objectives of the Decade, A/RES/51/178

többoldalú stratégiát vázolt fel, és az ENSZ különböző intézményei számára útmutatást ad. A program értékelése még korai lenne, de maga a tény, hogy a kérdéssel ilyen formában is foglalkoznak, biztatónak tekinthető. A szegénység felszámolása felgyorsítható lenne a legszegényebb országok adósságainak elengedésével – kb. 40 ország 200 milliárd dolláros adósságáról van szó – de ez változatlanul a viták középpontjában áll, mert a tervek pénzügyi háttérét a fellett államoknak kellene biztosítani akik erre nem igen mutatnak hajlandóságot, a nemzetközi pénzügyi intézetek pedig a nemzetközi hitelrendszer esetleges összeomlásától tartanak.

Ami a globalizáció negatív hatásainak vizsgálatát illeti, az ENSZ 2000.junius 26–30 között Genfben rendezte meg a Közgyűlés Speciális Ülésszakát,⁷³ amelynek központi témája a szociális és gazdasági fejlődés lesz; hogyan lehet felszámolni a szegénységet, álláshelyeket létesíteni és globális gazdaságot és az emberek igényeinek megfelelő, rugalmasan reagáló nemzetközi struktúrát kialakítani. Remélhetőleg, ott megvalósítható elképzelések fogalmazódnak majd meg, amelyek előremozdítják a gazdasági és szociális jogok érvényesülését is.

III. Rész

AZ EMBERI JOGOKAT ÉRINTŐ EGYÉB ENSZ DOKUMENTUMOK

Az ENSZ szakadatlan erőfeszítéseket tesz, hogy újabb egyezményekkel, javaslatokkal, ajánlásokkal a helyzet kedvező változását előmozdítsa. Ezek közé a kezdeményezések közé sorolható a jelenleg kidolgozás alatt álló Gazdasági, szociális és kulturális jogok Nemzetközi Egyezségokmányának Fakultatív Jegyzőkönyve is. A Polgári és Politikai Jogok, valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmányain kívül az ENSZ-en belül több egyezmény is született, amelyek a szóban forgó Egyezségokmányokból kiemelnek olyan jogokat, melyek védelmét különösen fontosnak ítélik meg. A teljesség igénye nélkül ezek az egyezmények a következők:

---

⁷³ URL: www.un.org/esa/socdev/geneva2000/

1.1 A Faji Megkülönböztetés valamennyi formájának Kiküszöböléséről szóló Egyezmény,⁷⁴ amelyet 1965. december 21-én a Közgyűlés 2106A(XX). számú határozatával fogadott el és 1969. január 4-én lépett hatályba. Ennek az egyezménynek az alapját a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának a diszkrimináció tilalmáról⁷⁵ szóló 26. cikke, ill. a 20. cikk 2. bekezdése adja. Az Egyezmény értelmében; minden olyan különbségtétel, kizárás, megszorítás vagy előnyben részesítés, amelynek alapja a faj, a szín, a származás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más területén az emberi jogok és alapvető szabadságok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása” faji megkülönböztetésnek minősül.

Az Egyezményben részes államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy kiküszöböljék a faji megkülönböztetés minden formáját és olyan intézkedéseket hoznak, amellyel előmozdítható az összes fajok közötti megértés politikája. Az Egyezmény 4. cikke az államok kötelezettségét pontosítja és arra kötelezi őket, hogy ítéljenek el minden olyan propagandát és minden olyan szervezetet, amely egy bizonyos fajnak vagy egy bizonyos színű vagy etnikai származású személyek csoportjának felsőbbrendűségét hirdető eszméken vagy elméleteken alapszik vagy igazolni vagy előmozdítani igyekszik a faji gyűlölet és megkülönböztetés valamilyen formáját.

Az államok kötelesek pozitív intézkedéseket hozni az ilyen megnyilvánulásokkal szemben. Az Egyezmény 4. cikk a és b. bekezdései értelmében a részes államok kötelezik magukat, hogy *„törvény által büntetendő cselekménnyé nyilvánítják a faji felsőbbrendűsége vagy gyűlöletre alapozott eszmék terjesztését, a faji megkülönböztetésre való izgatást, valamint bármely faj, ill. más színű vagy más etnikai származású személyek csoportja ellen irányuló minden erőszakos cselekedetet vagy arra való izgatást, továbbá fajgyűlölő tevékenység mindenféle támogatását, annak pénzelését is beleértve”*.⁷⁶

⁷⁴ United Nations Declaration and International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, New York, UN, 1997. DPI/858/Rev.1.

⁷⁵ Symonides, J. (ed): The Struggle against discrimination: a collection of international instruments adopted by the United Nations System, UNESCO, 1996. 78.o.

⁷⁶ Emberi Jogok Nemzetközi Okmányok Gyűjteménye, ENSZ, New York, Magyar verzió, Budapest, 1993. 66.o.

Az államoknak fel kell lépni és törvényellenessé kell nyilvánítani és be kell tiltani minden olyan szervezetet, amely a faji megkülönböztetést előmozdítja vagy arra izgat, sőt az egyezmény még az ilyen szervezetekben való részvételt büntetendő cselekménynek tekintik. A tilalom vonatkozik az országos vagy helyi hatóságok vagy közintézmények tevékenységére is.

Az Egyezmény 5. cikke részletesen felsorolja, hogy melyek azok a jogok, melyeknek élvezetét faji megkülönböztetésre való tekintet nélkül biztosítani kell, így: az egyenlő elbánáshoz való jog az igazságszolgáltatás során, a személyes biztonsághoz és az állami védelemhez való jog akár kormánytisztviselők, akár bármely egyén, csoport vagy intézmény által elkövetett erőszakkal vagy testi bántalmazással szemben, a politikai jogok, különösen a választójog egyenlő biztosítása, szabad mozgás és letelepedés joga, az állampolgársághoz való jog stb.

A részes államok arra is kötelezettséget vállaltak, hogy haladéktalanul hatékony intézkedéseket tesznek, elsősorban az oktatás, nevelés, kultúra és tájékoztatás területén, hogy a faji megkülönböztetésre vezető előítéleteket leküzdjék és a nemzetek és a faji vagy etnikai csoportok közötti megértést, türelmességet és barátságot előmozdítsák. Hasonlóan a korábban ismertetett két ENSZ Egyezségokmányhoz, ennek az Egyezménynek a megismertetése és népszerűsítése is a szerződő államok kötelezettségének tekintendő. Az Egyezmény kimondja, hogy egy Bizottságot (Committee on the Elimination of Racial Discrimination) kell létrehozni az Egyezménybe foglalt elvek megvalósításának előmozdítására, ill. ellenőrzésére. A Bizottság 18 tagja jogosult a részes államok jelentéseit megvizsgálni, melyeket az Egyezmény végrehajtása érdekében tett intézkedéseikről kell elkészíteniük. A vizsgálat alapján, szükség esetén a Bizottság ajánlásokat tehet. Amennyiben az Egyezmény 14. cikkének megfelelően, a részes állam nyilatkozatot tesz a Bizottság joghatóságának elismeréséről egyéni vagy csoportok által benyújtott panaszok megvizsgálására, akkor a Bizottság vizsgálatot folytathat le és ha a panaszt jogosnak találja, ajánlásokat tehet a tagállamoknak a jogsérelem kiküszöbölésére. A Közgyűlés 1973. november 30-án, a Közgyűlés 3068(XVIII) számú határozatával elfogadta „*az Apartheid Bűncselekmények*

*Leküzdésére és Megbüntetésére vonatkozó Nemzetközi Egyezményt,*⁷⁷ amely 1976. július 18-án lépett hatályba. Ennek lényege, hogy *az apartheidet, mint az emberiség ellen elkövetett bűncselekményt, a nemzetközi büntetőjogi felelősség körébe vonja.* Az apartheidért való nemzetközi felelősség vonatkozik az egyénre, szervezetek és intézetek tagjaira, valamint az államok képviselőire, akár abban az államban laknak, ahol a cselekményeket elkövették, akár másutt. A gyanúsított személyeket az egyezményhez csatlakozott bármely állam bíróság elé állíthatja. Az Emberi Jogok Bizottsága három tagú csoportja minden évben megvizsgálja az Egyezmény végrehajtásának helyzetét és az Egyezménnyel kapcsolatos időszakos jelentések alapján jelentést készít.

1985. december 10-én a Közgyűlés, 40/64. számú határozatával egyezményt fogadtak el a *Sportban alkalmazott Apartheid ellen,*⁷⁸ amely elítéli az apartheid alkalmazását a sportban és az olimpiai elv diszkriminációmentes támogatását is deklarálja. Az Egyezmény szerint a sporttevékenységben való részvétel szempontjából megengedhetetlen bármilyen megkülönböztetés faj, vallás vagy politikai hovatartozás alapján. Az Egyezmény 11. cikke rendelkezik egy Bizottság felállításáról, melynek 15 tagját a részes államok által jelölt listáról választják. A Bizottság a főtitkáron keresztül évente jelentést készít a Közgyűlésnek és a részes államoktól kapott jelentések és tájékoztatások megvizsgálása alapján javaslatokat, általános ajánlásokat tehet. A hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelemhez kapcsolódó ENSZ egyezmények közé sorolható, az 1960. december 14-én elfogadott és 1962. május 22-én hatályba lépett UNESCO Egyezményt: „*az Oktatásban alkalmazott Megkülönböztetés Elleni Küzdelemről*”.⁷⁹ Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete által kidolgozott és elfogadott Egyezmény arra kötelezi a részes államokat, hogy olyan belső politikát alakítsanak ki és alkalmazzanak, amely a körülményeknek és a nemzeti szokásoknak megfelelő módszerekkel igyekszik előmozdítani mindenki számára az egyenlő lehetőségeket és az egyenlő elbírálást az oktatásban. Ennek keretén belül kötelezővé és ingyenessé teszik az elemi oktatást, mindenki számára elérhetővé a középfokú oktatás különböző formáit és ugyancsak mindenki számára hozzáférhetővé

⁷⁷ Emberi Jogok Nemzetközi Okmányok Gyűjteménye, ENSZ, New York, Magyar verzió, Budapest, 1993.76.o.

⁷⁸ Op.cit.84.o.

⁷⁹ Op.cit.97.o.

teszik a felsőoktatást is, az egyéni képességek alapján. Az Egyezmény értelmében nem minősül diszkriminációnak a két nem számára felállított külön iskolák, amennyiben az oktatási feltételek a különböző iskolatípusokban egyenértékűek. A *vallási vagy nyelvi* okokból létesített *külön iskolák* esetében elsődleges, hogy ezek az oktatási formák egyrészt szabadon választhatók legyenek, másrészt megfeleljenek az azonos fokú oktatás más formáiban elfogadott normáknak. A magánintézetek alapítása és fenntartása sem minősíthető önmagában diszkriminációnak, amennyiben céljuk nem valamely csoport kizárásának biztosítása, hanem az oktatási lehetőségek választékának bővítése, s továbbá megfelelnek az általános oktatási normáknak.

A részes államok kötelesek a hátrányos megkülönböztetést kiküszöbölni: a tandíjak, ösztöndíjak és a tanulóknak nyújtott segélyek megállapításakor is, kimondva, hogy azokat csak az érdemek és szükségletek alapján szabad megítélni. Az Egyezmény érinti a nemzeti *kisebbségek tagjainak jogát* is arra, hogy saját oktatási tevékenységet folytassanak, beleértve az iskolák fenntartását is, valamint – az illető állam oktatási politikájától függően – saját nyelvüket használják vagy oktassák, feltéve azonban, hogy ennek a jognak a gyakorlása nem akadályozza a kisebbségek tagjait az egész közösség kultúrájának és nyelvének megértésében és tevékenységében való részvételében, vagy amely nem veszélyezteti a nemzeti szuverenitást. Ezen iskolatípusok esetében is alapkövetelmény, hogy az oktatás színvonala nem lehet alacsonyabb az illetékes hatóságok által előírt vagy elfogadott általános színvonalnál, továbbá, hogy ezeknek az iskoláknak a látogatása szabadon választható. Az Egyezmény a megkülönböztetés tilalmát a pedagógiai pályára való felkészülésre is kiterjeszti.

Érdekessége az Egyezménynek, hogy a részes államok vállalják, hogy az Egyezmény alkalmazása során „a legnagyobb figyelemmel fogadják azokat az ajánlásokat, amelyeket az UNESCO közgyűlése a jövőben esetleg elfogad az oktatásban mutatkozó megkülönböztetés különböző formái ellen és az egyenlő lehetőségek és elbánás biztosítására hozandó intézkedésekről”. (6. cikk) Az UNESCO több ajánlást is kibocsátott az Egyezmény elfogadása óta, így pl. 1962-ben és 1974-ben a szakmai képzésről, 1966-ban a pedagógusok jogállásáról 1976-ban a felnőtt oktatásról, 1974-ben az oktatás feladatairól az állampolgári kötelességérzetre nevelésben, a nemzetközi megértés és szolidaritás előmozdításában a társadalmi felelősségérzet

kialakulásában, mint amelyek hozzájárulnak a világbéke fenntartásához és a helyi és nemzetközi intézmények megismerése által a közügyekben való részvételt elősegíti.⁸⁰

Az UNESCO az Egyezmény végrehajtásának elősegítése érdekében 1962-ben létrehozott egy 11 tagú Egyeztető és Jószolgálati Bizottságot, amely jogosult az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni egyezményben részes államok között esetlegesen felmerülő viták rendezésére. Az Egyeztető és Jószolgálati Bizottság panasz esetén igyekszik a vitákat békés úton rendezni. A részes államoknak joguk van a közöttük hatályban levő általános vagy speciális nemzetközi megállapodásoknak megfelelően a viták rendezésére más eljárást is igénybe venni, beleértve, hogy közös megegyezéssel az ügyet a Hágai Állandó Választott Bíróság elé terjesztik. A Bizottsága jogosult az Egyezmény alkalmazására vagy értelmezésére vonatkozó viták megoldására, amennyiben az érintett államok beleegyeznek a vita Bizottság elé terjesztésében. Az UNESCO az 1993. évi montreali kongresszusán elfogadott egy tervet az emberi jogokra és a demokráciára nevelésről, amelyben a hangsúlyt a bizalomra, a mások iránti tiszteletre, a szolidaritásra, a demokratikus elvekre, az együttműködésre és a kölcsönös kommunikációra helyezték.⁸¹

1.2. Az ENSZ Közgyűlése 1979. december 18-án 38/180 számú határozatával fogadta el *„a Nőkkel szemben Alkalmazott Hátrányos Megkülönböztetések Minden Formájának Kiküszöböléséről szóló Egyezményt (CEDAW)*, amely 1981. szeptember 3-án lépett hatályba. Ez az Egyezmény egyaránt kapcsolódik a Polgári és Politikai Jogok valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához. Már az ENSZ Alapokmánya, valamint az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációja is hangsúlyozta a nemek közötti egyenjogúság kérdésének fontosságát. 1946-ban az ENSZ Gazdasági Szociális Tanácsa létrehozott

⁸⁰ UNESCO and human rights: standard-setting instruments, major meetings, publications, Paris, UNESCO, 1996. [SHS-96/WS/8]

⁸¹ Az emberi jogok tiszteletben tartása beépült az ún. UNESCO-asszociált iskolák oktatási rendjébe is. Magyarországon jelenleg 26 bejegyzett UNESCO-asszociált iskola van, melyeknek a szakmai képzésen túl célja, hogy az emberi jogok tanulmányozásával más népek megismerésén keresztül a nemzetközi megértés eszméit terjesszék. Ezen iskolatípusok különös figyelmet fordítanak a békére és a toleranciára nevelésre és az emberi jogok olyan kérdéseire is, mint a környezetvédelem és a kulturális örökség megismerése és megőrzése. Az ENSZ-család és Magyarország, ENSZ-Akadémia 1997, Szerk.Gömbös, E., Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 1997.81-91.o.

egy funkcionális bizottságot, melynek megbízatása a nők politikai, polgári, gazdasági, szociális és nevelésügyi jogaira terjedt ki. A bizottság, melynek elnevezése: a Nők Helyzetével Foglalkozó Bizottság (Commission on the Status of Women, CSW), melynek eredetileg 15 tagja volt, jelenleg 32 tagot foglal magába. E Bizottság első legfontosabb eredményének a *Nők Politikai Jogairól szóló Egyezmény* kidolgozását tekinthette.⁸² Az Egyezmény kimondja, hogy a nők a férfikkal egyenlő feltételek mellett, minden megkülönböztetés nélkül jogosultak szavazni a választásokon (aktív és passzív választójog), bármilyen közhivatali munkát vállalhatnak és betölthetnek hivatalos tisztségeket is. Ez az elv a gyakorlatban csak néhány Skandináv államban és Nyugat – Európában valósult meg, statisztikai adatok szerint a nők változatlanul alulreprezentáltak a politikai élet szinte valamennyi szintjén.⁸³

A Bizottság előkészítő munkájának eredményeként fogadta el az ENSZ Közgyűlése 1957. január 29-én a *„Férjezett Nők Állampolgárságáról”* „szóló Egyezményt, amely a Közgyűlés 1040(XI) számú határozatával 1958. augusztus 11-én lépett életbe. A *„Házasságkötéshez szükséges Kölcsönös Beleegyezésről, a Legalsó Korhatárról, valamint a Házasságkötések Anyakönyvezéséről* szóló Egyezmény” pedig 1962. november 7-én fogadta el az ENSZ Közgyűlése az 1763(XVII) számú határozatával (életbe lépett 1964. december 9-én).

A Férjezett Nők Állampolgárságáról szóló Egyezmény lényege, hogy a külföldi házasság automatikusan nem érinti a nők állampolgárságát, de ha kívánják különleges, kedvezményes honosítási eljárás útján elnyerhetik férjük állampolgárságát. Ezek a szabályok nemcsak a házasságkötésre, hanem a házasság felbontására és arra az esetre is alkalmazandók, ha a férj állampolgársága a házasság alatt megváltozna. A Házasságkötéshez Szükséges Kölcsönös Beleegyezésről stb. szóló Egyezmény, ill. az azt kiegészítő 1965. 5. Ajánlás (ENSZ Közgyűlés 2018(XX) számú határozata) kimondja; hogy a házassághoz mindkét fél beleegyezése, valamint minimális életkor elérése szükséges, továbbá, hogy minden házasságot be kell jegyeztetni az erre felhatalmazott hatóságoknál. Ez a rendelkezés összhangban áll az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 16. cikke 1–2. bekezdéseivel. Az Egyezmény célja, hogy

⁸² 1952. december 20-án az ENSZ közgyűlés 640(VII) számú határozatával fogadták el és 1954. július 7-én lépett hatályba.

⁸³ Beijing Conference.

kiküszöbölhesse mindazokat a szokásokat, ősi törvényeket és gyakorlatot, amelyek nem egyeztethetők össze az ENSZ Alapokmányában ill. az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában lefektetett alapelvekkel.

Bár az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa már 1961-ben határozatot hozott a nők szakképzéséről és arról, hogy meg kell nyitni előttük a műszaki pályákat is csak 1967 novemberében került sor a „Nőkkel Szemben Alkalmazott Hátrányos Megkülönböztetés Felszámolásáról” szóló Nyilatkozat elfogadására. (Kihirdetve a Közgyűlés 1967. november 7. 2263(XXII)számú határozatával). Ebben leszögezik, hogy a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés összeegyeztethetetlen az emberi méltósággal és a család és a társadalom jólétével, megakadályozza, hogy a férfiakkal egyenlő feltételek mellett vegyenek részt országuk politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életében és ezzel meg is nehezítik, hogy a bennük rejlő lehetőségeket teljes mértékben kibontakoztassák. A nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés, amely megtagadja vagy korlátozza a férfiakkal való jogegyenlőségüket, alapvetően igazságtalan és az emberi méltóság sérelmét jelenti (1. cikk). A nyilatkozat szerint megfelelő intézkedéseket kell tenni a nőkkel szemben megkülönböztető jellegű törvények, szokások, szabályok és gyakorlatok eltörlésére. Ennek egyik eszköze a közvélemény nevelése és megfelelő intézkedések meghozatala a köz és a magánélet valamennyi területén.

A Nők Helyzetével Foglalkozó Bizottság e Deklarációt továbbfejlesztve 1974-ben elkezdte egy egységes egyezmény kidolgozását, melyet 1979. december 18-án fogadott el az ENSZ Közgyűlés 34/180. számú határozatával és amely 1981. szeptember 3-án lépett életbe. Az Egyezmény hasonlóan a Faji Megkülönböztetés Kiküszöböléséről szóló Egyezményhez, nem egyes emberi jogok védelméről, hanem az emberi jogok általános alkalmazása közben megvalósított diszkrimináció kizárásáról szól. A fent említett Nyilatkozatban felsorolt elvekkel összhangban az Egyezmény meghatározza azokat a szükséges intézkedéseket, amelyek a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés valamennyi formájának és megnyilvánulásának megszüntetésére irányul.

Nőkkel szemben alkalmazott diszkrimináció fogalmát is meghatározza az egyezmény I. rész 1. cikke, miszerint annak minősül: a nemi hovatartozás miatti minden olyan megkülönböztetés, kizárás vagy korlátozás, melynek hatása vagy célja, hogy

csorbítsa vagy megsemmisítse a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális, polgári vagy bármely más területen fennálló emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak elismerését és megvalósítását. A diszkrimináció elítélésével egyidejűleg pozitív intézkedések megtételére ösztönzik a részes államokat, külön is hangsúlyt helyezve a politikai és közéletben való részvételre az oktatás kérdésére, a foglalkoztatás területén, az egészségügy – és az anyasággal összefüggő kérdések területén. Külön taglalja az egyezmény a vidéken élő nőket érintő sajátos problémákat, a törvény előtti egyenlőséget és a házassággal és családi kapcsolatokkal összefüggő kérdéseket.

Az Egyezmény végrehajtásában bekövetkező haladás figyelemmel kísérésének céljából létrehoztak egy bizottságot, mely 23 szakértőből áll és akik feladatukat személyes minőségben teljesítik. A Bizottság jogosult megvizsgálni a részes államok időközi jelentéseit és jogosult azokkal kapcsolatban ajánlásokat tenni. A Bizottság – Gazdasági és Szociális Tanács útján – évenként köteles jelentést készíteni a közgyűlésnek, melyben elemzi a részes államoktól kapott jelentésekkel és információkkal kapcsolatos javaslatait, valamint általános ajánlásokat terjeszthet elő. Ezek során a részes államok esetleges észrevételeire is ki kell térni. A CEDAW egyenlőre nem biztosítja a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések esetében az egyéni panasz eljárás lehetőségét, az erről szóló fakultatív jegyzőkönyv – hasonlóan a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának fakultatív jegyzőkönyvével – kidolgozása jelenleg folyamatban van.

Az ENSZ Közgyűlése az 1975-ös évet a Nők Nemzetközi Évének nyilvánította azzal a céllal, hogy ösztönzést adjon a nők helyzetének javítására irányuló nemzeti, regionális és nemzetközi erőfeszítéseknek. 1975-ben tartották a nők első világkonferenciáját, amely nyilatkozatot bocsátott ki a nők helyzetének megjavítása érdekében. A nyilatkozat követeli többek között, a gazdasági elmaradottság felszámolását is, mivel a nők hátrányos helyzete, a tapasztalatok szerint a legtöbb esetben erre vezethető vissza. A nyilatkozat kitér a női emberi jogok védelmére, a nőkkel szembeni erőszak, a prostitúcióra kényszerítés és a kényszerházasság kérdéseire is. 1975-től 1985-ig tartott az ENSZ által meghirdetett „Nők Évtizede”, melynek fontos eseménye volt, hogy számos nemzeti, regionális és nemzetközi intézkedést fogantatosítottak a nők helyzetének javítása érdekében.

A „Nők Évtizedének” mérlegét 1985-ben, a nők nairobi világtalálkozóján tartották meg. A nairobi találkozó megállapította, hogy a nők elleni diszkrimináció kiküszöböléséről szóló egyezmény hatása ugyan érezhető, de jelentős javulás a nő helyzetében nem történt. A nairobi találkozó meghatározta a 2000-ig szóló stratégiát is (The Nairobi Forward-Looking Strategies for the Advancement of Women), melynek szlogenje: egyenlőség, fejlődés és béke volt. Tíz évvel később – az ENSZ fennállásának a 50. évfordulójának évében – Pekingben rendezték meg a Nők 4. Világtalálkozóját. A Találkozó Akcióprogramjában megállapították, hogy a nők és férfiak tényleges egyenjogúsága nem valósult meg és elemezték mindazokat az okokat, amelyek annak megvalósítását hátráltatják.

A legfőbb okok közé a következő kritikus területeket sorolták:

- a szegénység állandósulása, amely egyre inkább a nőket sújtja;
- a nevelés és szakképzés területén létező egyenlőtlenségek;
- az egészség és az egészségügyi szolgáltatások terén mutatkozó egyenlőtlenségek;
- a nőkkel szembeni erőszak;
- a fegyveres konfliktusok hatása a nők helyzetére, különösen azokra, akik idegen elnyomás alatt élnek;
- a politikai, gazdasági struktúrákban mutatkozó egyenlőtlenségek, az erőforrások kihasználása és a termelés különböző formái közötti egyenlőtlenségek;
- a döntéshozatali mechanizmusokban való egyenlőtlen részvétel;
- a nők előmenetelét segítő mechanizmusok eredménytelensége az élet valamennyi szintjén;
- a nők alapvető jogainak figyelmen kívül hagyása és jogaik védelmének hiánya;
- a nőkről alkotott sztereotípiák és a kommunikációs rendszerekben való egyenlőtlen részvételük, különösen a médiák területén;
- a természeti erőforrások és a környezetvédelem területein megmutatkozó egyenlőtlenségek a férfiak és nők között;
- a leánygyermekkel szembeni diszkrimináció és erőszak.

A Pekingi Világkonferencián elfogadott dokumentumok összhangban az ENSZ bécsi Emberi Jogi Világkonferenciájának jelentésével (III. rész 5. cikk) leszögezték, hogy *a nők jogai az emberi jogok teljes és elválaszthatatlan valamint elidegeníthetetlen részét képezik az egyén egyetemes jogainak* és hogy az ENSZ–nek valamint az ENSZ szerveinek, az egyes államok kormányainak kötelességük azokat tiszteletben tartani és védelmüket elősegíteni. A pekingi Akcióprogram megemlíti, hogy a nők sokszor kétszeres diszkrimináció áldozatai és alapvető jogukat nem élvezhetik fajuk, nyelvük, etnikai származásuk, kultúrájuk, vallásuk vagy szociális–gazdasági helyzetük stb. miatt sem. Különösen kedvezőtlen helyzetben vannak és így marginalizálódnak a menekültek, kitelepítettek, emigráltak és a bennszülött népességhez tartozó nők, akik nem is ismerik alapvető jogukat és nincs megfelelő információjuk. Leszögezi a Pekingi Akcióprogram, hogy a kormányoknak és más hatóságoknak konkrét és látható intézkedéseket kell foganatosítaniuk, hogy a nők politikai, polgári, valamint gazdasági, szociális, kulturális jogai egyaránt érvényesülhessenek. Sajátossága a pekingi dokumentumnak, hogy a konkrét kötelezettségeket és azok megvalósításához szükséges eszközöket is megjelöli, kötelezve a határozatot elfogadó államok kormányait, hogy konkrét időbeli tervet dolgozzanak ki az akcióprogram végrehajtására.

A *Nők 4. Világkonferenciáján* 189 ország képviselői egyhangúlag elfogadták az ún. *Pekingi Nyilatkozatot* és az *Akcióprogramot*, amely az egyenlőség, a fejlődés, és a béke biztosítása érdekében az alábbi javaslatokat fogalmazta meg:

- ◆ A szegénység, különösen a nők további elszegényedésének (feminisation of poverty) kiküszöbölése érdekében: ►tekintsék át, vannak–e szegénységben élő nők igényeit és törekvéseit figyelembe vevő makrogazdasági politikák és fejlesztési stratégiák; vezessenek be és működtessenek ilyeneket, ►vizsgálják felül a törvényeket és az adminisztratív gyakorlatot azzal a céllal, hogy a nők azonos jogon férhessenek hozzá a gazdasági erőforrásokhoz, ►hozzanak létre kifejezetten nők részére megtakarítási– és hitelkonstrukciókat, illetve ezeket biztosító intézményeket ►dolgozzanak ki a nemek helyzetére vonatkozó vizsgálati módszereket és kutassák a szegénység elnőiesedésének kérdéseit.
- ◆ Az oktatáshoz való jog megvalósítása érdekében: ►biztosítsák az oktatáshoz való egyforma hozzáférést. A Kormányoknak vállalniuk kell, hogy 2000–re az iskoláskorú gyermekek legalább 80%–a elvégzi az elemi iskolát. Az elemi és

középiskolában 2000–re szüntessék meg a nemek eltérő arányú részvételét, illetve 2015–re minden országban legyen teljes körű az oktatás, ►számolják fel az írástudatlanságot a nők között. A Kormányoknak az írástudatlanságot az 1990–es értékek legalább a felére kell csökkenteniük, ►bővítsék és biztosítsák a nők számára a szakképzést, a tudományos és technikai képzést, az egész életre kiterjedő tanulást ►dolgozzanak ki a nemek szerinti megkülönböztetés szempontjából semleges tananyagot, ►biztosítsanak elegendő forrásokat az oktatási reformokra és megvalósulásuk ellenőrzésére ►segítsék elő a leányok és a nők egész életre kiterjedő oktatását és képzését.

- ◆ Az elérhető legmagasabb életminőség érdekében:►biztosítsák, hogy egyre több nő részesüljön megfelelő minőségű és megfizethető egészségügyi ellátásban, tájékoztatásban és a kapcsolódó szolgáltatásokban, ►a gyermekágyi halandóságot 2000–re az 1990–es szint legalább felére csökkentsék, 2015–re pedig újabb 50%–kal ►bátorítsák a nőket és a férfiakat egyaránt a felelősségteljes szexuális magatartásra és gyermekvállalásra, ►kezdemenyizzenek a nemek jellegzetességeit figyelembevevő kampányokat, amelyek felhívják a figyelmet a nemi úton terjedő betegségekre, a HIV/AIDS veszélyre és a gyermekvállalással kapcsolatos kérdésekre, ►növeljék a nők egészségére fordítandó erőforrásokat, kísérjék figyelemmel egészségi állapotuk változását.
- ◆ A fizikai, szexuális és lelki erőszak kiküszöbölése érdekében ►hozzanak törvényeket, amelyek véget vetnek a nőkkel szembeni erőszaknak és szerezzenek azoknak érvényt, ►tegyenek meg mindent a nőkkel szembeni erőszakkal kapcsolatos nemzetközi egyezmények ratifikálása és alkalmazása végett, beleértve az ENSZ–nek a Nőkkel Szemben Alkalmazott Hátrányos Megkülönböztetések Minden Formájának Kiküszöböléséről szóló Egyezményét, ►hozzanak új törvényeket, amelyek a biztonsági erők, a rendőrség vagy egyéb állami szervek tagjaira büntetést szabnak ki a nőkkel szemben elkövetett erőszak esetén. A meglévőknek pedig szerezzenek érvényt, ►hozzanak létre menhelyeket a veszélynek kitett nők és leányok számára, nyújtsanak nekik jogi segítséget és más szolgáltatásokat, ►terjesszék ki az országokon belüli és a nemzetközi együttműködést a nőkereskedelemmel foglalkozó bűnszövetkezetek felszámolására.

- ◆ A fegyveres konfliktusok során elkövetett bűncselekmények kiküszöbölése, ill. megbüntetése érdekében, ►a konfliktusok megoldásában nagyobb arányban legyenek nők a döntéshozók, ►csökkentsék a túlzott katonai kiadásokat és ellenőrizzék a fegyverekhez jutást, ►tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy 2000-re egyetemesen ratifikálják a Gyalogsági Aknák Használatát Betiltó Egyezményt, ►ismerjék el a nők békemozgalmakban világszerte betöltött szerepének és tevékenységének fontosságát, ►ismerjék el a fegyveres vagy egyéb konfliktusokban, az idegen megszállás alatt vagy menekültként, hontalanként élő nők védelmezésének szükségességét.
- ◆ A kedvező gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai előmozdítása érdekében, ►segítsék elő a nők gazdasági függetlenségét, biztosítsák számukra gazdasági jogait, beleértve a foglalkoztatást, megfelelő munkakörülményeket és a gazdasági erőforrások feletti ellenőrzést, ►könnyítsék meg a nők egyenlő hozzájárását az erőforrásokhoz, az állásokhoz, a piacokhoz és a kereskedelemhez, ►biztosítsanak számukra üzleti szolgáltatásokat, képzést, illetve, hogy hozzáférjenek a piacokhoz, az információkhoz és a korszerű technológiákhoz, kiváltképp az alacsony jövedelmű nők esetében, ►erősítsék meg a nőket a gazdasági életben, fejlesszék kereskedelmi hálózataikat, ►szüntessék meg a szakmák szerinti elkülönülés és a foglalkoztatási megkülönböztetés összes formáját, ►segítsék elő a munkahelyi és a családi feladatok összehangolását a nők és a férfiak között.
- ◆ A döntéshozatali eljárásokban való egyenlő részvétel előmozdítása érdekében:
  - biztosítsák a nők egyenlő és széleskörű részvételét a döntéshozatalban és a hatalmi struktúrában, a kormányzati szervekben és a közigazgatásban egyaránt, beleértve a bírói kart, a nemzetközi és a nem-kormányzati (civil) szervezeteket, a politikai pártokat és a szakszervezeteket, ►észítsék fel a nőket a döntéshozatalban való részvételre és vezető pozíciók betöltésére.
- ◆ A nőpolitikával foglalkozó nemzeti mechanizmusok (national machinery) létrehozása érdekében, ►hozzanak létre nemzeti mechanizmusokat és egyéb kormányzati szerveket, illetve a már meglévőket erősítsék meg; a kormányzaton belül a lehető legmagasabb szinten foglalkozzanak a nők társadalmi előrehaladásának ügyével, ►a tervezéshez és az értékeléshez nemek szerinti

bontásban gyűjtsenek adatokat és közöljenek információkat; mennyiségileg is mérjék a fizetetlen munkát, amely a nemzeti összetermék kiszámításakor ma még kimarad (pl. háztartásban végzett munka, gyerekneveléssel kapcsolatos munka);

- ◆ A nők emberi jogainak védelme és érvényesíthetősége érdekében: ►ismertessék széles körben a nők emberi jogait és védjék ezeket úgy is, hogy érvényt szerezzenek az összes létező emberi jogi dokumentumnak, különösen a CEDAW Egyezménynek, ►vizsgálják felül a nemzeti törvényeket, érvényt szerezve a nemzetközi emberi jogi egyezményeknek, ►biztosítsák az egyenlőséget a jog és a gyakorlat területén is; és az embereket széles körben tájékoztassák jogaikról.
- ◆ Az objektív tömegtájékoztatás megvalósítása érdekében: ►növeljék a nők szereplési lehetőségét és döntéshozatali szerepét a tömegtájékoztatási eszközökben és az új kommunikációs technikákban; a kormányok ügyeljenek arra, hogy valamennyi tanácsadó, irányító, szabályozó és ellenőrző testületbe egyenlő arányban nevezzenek ki nőket és férfiakat, ►kezdeményezzék, hogy a nőket kiegyensúlyozott és objektív módon, ne sablonosan ábrázolják és készítsenek olyan anyagokat, amelyek a női vezetőket különböző szerepeikben ábrázolják, ►a tömegtájékoztatási eszközök és a reklámmal foglalkozó szervezetek dolgozzanak ki a szólásszabadsággal összhangban álló szakmai irányelveket, magatartási kódexeket és egyéb önszabályozási formákat, hogy ezzel is előmozdítsák a nők objektív ábrázolását.
- ◆ A természeti erőforrások védelme érdekében: ►a nőket vonják be a környezeti kérdések eldöntésébe ►a fenntartható fejlődést célzó programok kidolgozásánál építsék be a nemek eltérő igényeit és nézőpontjait, ►nemzeti, regionális és nemzetközi szinten is hozzanak létre olyan intézményeket, amelyek a fejlődésnek és a környezetvédelmi politikáknak a nőkre gyakorolt hatását fel tudják mérni.
- ◆ A leánygyermek védelme érdekében: ►szüntessék meg a leánygyermekkel kapcsolatos megkülönböztetés minden formáját, emeljék törvényerőre és erősítsék meg azokat a jogszabályokat, amelyek az örökösödés tekintetében a gyerekeknek azonos jogokat biztosítanak nemükre való tekintet nélkül, ►számolják fel a leánygyermekkel szembeni negatív kulturális gyakorlatot, ►szüntessék meg a leánygyermeket sújtó hátrányos megkülönböztetést az oktatás valamennyi

formájában, ►szüntessék meg a kizsákmányoló gyerekmunkát, ►erősítsék a család szerepét a leánygyermek helyzetének javításában.

A fent vázolt Cselekvési Programok megvalósításáért elsősorban a kormányok a felelősek, de a különböző helyi, regionális és nemzetközi szervezeteknek – így az ENSZ-hez tartozó szervezeteknek is – részt kell venniük azok realizálásában.

2000. júniusában tartja majd ülését a CSW rendkívüli „Peking +5” elnevezésű Konferenciája, melynek célja a Pekingi Világkonferencia óta eltelt időszak eseményeinek áttekintése és értékezése lesz

1.3 Az ENSZ behatóan foglalkozik az emberi jogok védelmének érdekében a ***Kínzás, Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Büntetés és Bánásmód elleni küzdelem*** kérdéseivel is. Az ENSZ Közgyűlése 1975-ben (1975. december 9. 3452(XXX)határozata) elfogadta „Minden Személynek a Kínzás és Más Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Elleni Védelméről szóló Nyilatkozatot, majd 1987-ben hatályba lépett az erre vonatkozó Egyezmény⁸⁴ is (az ENSZ közgyűlése 1984. december 10-én fogadta el azt, 3446 számú határozatával). Az Egyezmény összhangban áll az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 5. cikkével és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikkével. Az Egyezmény továbblép az idézett dokumentumokon, mivel meg is határozza a „kínzás” fogalmát, továbbá kötelezi az államokat, hogy a kínzást tekintsék bűncselekménynek és emeljenek vádat az ellen és büntessék meg azt, aki bűnösnek tekinthető e cselekmény elkövetésével. Az Egyezmény a részes államok számára lehetővé teszi, hogy az elkövetőket saját bíróságuk elé állítsák, függetlenül attól, hogy az Egyezményben tiltott cselekményeket hol követték el.

Minden részes állam törvényhozási, igazgatási, bírósági és egyéb hatékony intézkedéseket köteles hozni annak érdekében, hogy megakadályozza a kínzási cselekmények elkövetését a joghatósága alá tartozó egész területen. Semmiféle kivételes körülményre, pl. hadiállapot, háborúval fenyegetés, belső politikai bizonytalanság vagy bármely más kivételes állapot nem lehet hivatkozási alap a kínzás igazolására.

⁸⁴ Emberi Jogok Nemzetközi Okmányok Gyűjteménye, ENSZ, New York, Magyar verzió, Budapest, 1993. 231–250.o.

Az Egyezmény 2. cikk 3. bekezdése kimondja „feljebbvaló vagy közhatóság parancsára nem lehet hivatkozni a kínzás igazolására”. A kínzás tilalma érinti a különböző idegenrendészeti intézkedéseket is, pl. kiutasítást, kitoloncolást, kiadatást; melyekkel kapcsolatban az Egyezmény leszögezi, hogy ezek nem fogantatosíthatók, „ahol nyomós oknál fogva tartani lehet attól a veszélytől, hogy az illető személyt megkínózzák”.

A részes államok arra is kötelezettséget vállalnak, hogy az Egyezményben foglalt bűncselekményeket felveszik a később megkötendő kiadatási egyezményeikbe. A részes államok között a kiadatás szempontjából ezeket a bűncselekményeket úgy kell tekinteni, mintha azokat nemcsak az elkövetés helyén, hanem a többi állam joghatósági területén is elkövették volna. A részes államok a lehető legszélesebb körű jogsegélyt is kell, hogy nyújtsák a kínzással összefüggő büntetőeljárás során, beleértve a bírósági tárgyaláshoz szükséges összes bizonyíték közlését is. Azokat a nyilatkozatokat, amelyről bebizonyosodott, hogy kínzással csikarták ki, semmiféle eljárásban nem lehet bizonyítékként felhasználni, kivéve azt az eljárást, amelyben azt a kínzással vádolt személy ellen használják fel annak bizonyítására, hogy a nyilatkozatot megtették.

Az ENSZ létrehozta a Kínzás Elleni Bizottságot, amely 10 szakértőből áll, s melynek mandátuma elsősorban az ország jelentések vizsgálatára vonatkozik (az Egyezményben részes államok rendszeresen, általában öt évenként kötelesek jelentést készíteni az Egyezmény rendelkezéseinek végrehajtásáról), továbbá jogosult az Egyezményben részes államok egymással szembeni panaszainak kivizsgálására is, amennyiben ezek az egyezmény megsértésére vonatkoznak és az érintett államok a Kínzás Elleni Bizottság hatáskörét elfogadták. Az államok bejelentésétől függetlenül a Bizottság jogosult helyszíni vagy más vizsgálatokat tartani, amennyiben információkat kap, amely szerint az Egyezményben részes valamely országban az Egyezmény rendelkezéseit súlyosan megsértették. Megfelelő feltételek esetén a Bizottság az államok elleni egyéni panaszokat is kivizsgálhatja. Ennek elsődleges feltétele, hogy az egyéni panasz olyan az Egyezményben részes államra vonatkozzon, amely nyilatkozatában elismerte a Bizottság erre vonatkozó hatáskörét.

A Bizottság jogosult vizsgálni a panasz elfogadhatóságát, hasonlóan a már korábban említett ENSZ Bizottsági panaszeljárásokkal, a kivizsgálás megtagadásának okai: névtelenség, a benyújtási joggal való visszaélés, az Egyezmény rendelkezéseivel való összeegyeztethetlenség, már más fórum előtt vizsgálják a panaszt, az érintett

személy nem merítette ki a rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőségeket stb. A Bizottság az ENSZ Közgyűlésének évente jelentésben számol be tevékenységéről.

A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés elleni védelmet nemcsak a fent említett Nyilatkozat, ill. Egyezmény, hanem a már korábban ismertetett Standard Szabályok és Magatartási Szabályzatok.⁸⁵ Ezek az Alapelvek az ENSZ Egészségügyi Világszervezetének 1976-os 31/85. számú határozatán alapulnak, amely előírta egy orvosetikai kódex-tervezet elkészítését e témakörrel. A Világ Orvosai Társaság közgyűlésének 1975-ben Tokióban elfogadott Nyilatkozata is kidolgozott irányelveket, amely szerint az államoknak és szakmai szövetségeknek megfelelő intézkedéseket kell tenniük minden olyan kísérlet ellen, amely az egészségügyi alkalmazottak és családtagjaik fenyegetését valósítja meg a kínzás vagy a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés alkalmazásának ellenzése miatt. Az orvosetikai alapelvek kimondják, „hogyan az egyén semmilyen körülmények között nem büntethető az orvosi etikával összeegyeztethető orvosi tevékenység végzéséért – függetlenül az ebből hasznot húzó személytől – ill. nem kényszeríthető az orvosi etika megszegését jelentő cselekményre vagy ilyen munka végrehajtására. Ugyanakkor leszögezik, hogy az orvosi etika megsértése, amiért az egészségügyi alkalmazottak – különösen az orvosok – felelősnek tarthatók, felelősségre vonással kell, hogy járjon”.

A kínzás ellen, amelyet a fenti dokumentumok az emberi méltóság ellen támadásnak, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok megsértésének minősítenek, az ENSZ sokoldalú intézkedéssel próbál fellépni. Az ENSZ létrehozta a Kínzás Áldozatainak Önkéntes ENSZ Alapját is, amely javaslatokat tesz a kínzás áldozataik és családtagjaik részére szervezendő gyógykezelési és rehabilitációs programokra. Ezt az alapot a kormányok, nem-kormányzati szervezetek (NGO) és magánszemélyek hozzájárulásából finanszírozzák.

---

⁸⁵ Az elítéltek bánásmódjáról ill. a Rendfenntartó Erők Tisztviselőiről) illetve az ENSZ 1982-ben kibocsátotta az ún. Orvos Etika Alapelvei is tartalmazzák. (1982. december 18. 37/194. számú ENSZ Közgyűlési határozat) az egészségügyi személyzetnek, különösen az orvosoknak, a bebörtönzöttek és fogva tartottak kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni védelmében játszott szerepére vonatkozóan.

1.4 Felismerve, hogy a gyerekek fizikai és szellemi fejletlenségük miatt különös biztosítékokat és gondozást igényelnek, beleértve mind a születésük előtti, mind a születésük utáni megfelelő jogi védelmet, az ENSZ 1959-ben (1959. november 20-án a 1386(XIV). számú közgyűlési határozattal) egyhangúlag *Nyilatkozatot* fogadott el a *Gyermek Jogairól*. A Nyilatkozat hivatkozik az 1924. évi Genfi Nyilatkozatra, ill. az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára is. A Nyilatkozat megerősíti a gyerek jogát a különleges védelemre, valamint arra, hogy megkapja az egészséges és normális fejlődéséhez szükséges lehetőségeket és szolgáltatásokat. A Nyilatkozat „mindenek felett állónak” tekinti a gyermekek érdekeit, akiknek személyisége teljes és harmonikus kibontakozása érdekében szeretetre és megértésre van szükségük. A Nyilatkozat külön is kitér a 7. számú elvében az oktatási lehetőségekre, melyekre legalább az elemi iskolai fokon ingyenesen és kötelezően kell biztosítani, hogy a gyermek a társadalom hasznos tagjává válhassék.

Az Emberi Jogok Bizottsága 1978-ban megkezdte egy a Gyermekek Jogáról szóló Egyezménytervezet kidolgozását és 1989-ben a Gazdasági és Szociális Tanácson keresztül be is nyújtott azt a Közgyűlésnek. Ez az egyezménytervezet beleillet az ENSZ 1985-ös novemberi ülészakán kinyilvánított „az Ifjúság Nemzetközi Éve” ENSZ világkonferenciáját követő stratégiának. Ez a konferencia irányelveket fogadott el az ifjúsággal kapcsolatos jövőbeni tevékenységekről és ennek keretén belül külön hangsúlyt kaptak a gyerekekre vonatkozó intézkedések.⁸⁶ A Egyezmény a gyermekek jogairól szóló 1924 évi Genfi Nyilatkozatra, a Gyerekek jogairól szóló ENSZ Nyilatkozatra, továbbá az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára és az ENSZ Nemzetközi Egyezségokmányaira tekintettel határozta meg a gyermekek jogait.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 23. és 24. cikkei érintik a gyermekek jogait, részben a házasság felbontása kapcsán (23. cikk 4. bekezdés), részben gyermeket érintő diszkrimináció tilalmával, az anyakönyvezéssel és az állampolgárság megszerzésével kapcsolatban. (24. cikk 1–3. bekezdései). A

---

⁸⁶ Az ENSZ Közgyűlés 1989-ben (1989. november 20-án 44/25 számú határozatával) el is fogadta a Gazdasági és Szociális Tanács által beterjesztett egyezménytervezetet, amely 1990. Szeptember 2-án lépett hatályba.

Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok nemzetközi Egyezségokmányának 10. cikke is foglalkozik a családban eltartott gyermekek gondozásának és nevelésének felelősségével, ill. a gyermek születése és utáni védelem kérdésével, ami az anyákat illeti, továbbá kimondja a gyermekek és fiatalok védelmét a gazdasági és társadalmi kizsákmányolással szemben (10. cikk 1–3. bekezdései). Az Egyezmény átfogóan rendezi a gyermek jogait meghatározva, hogy milyen kötelezettségek terhelik a részes államokat. Az Egyezmény kimondja, hogy minden gyermeknek veleszületett joga van az életre és a részes államoknak a lehetséges legnagyobb mértékben biztosítaniuk, kell a gyermek életben maradását és fejlődését. A gyermeket születéskor anyakönyveztetni kell és ettől kezdve joga van ahhoz, hogy nevet kapjon, állampolgárságot szerezzen és lehetőség szerint ismerje szüleit, valamint ahhoz, hogy ezek neveljék. A gyermeket nem szabad törvénytelen módon megfosztani személyazonossága alkotó elemeitől, ill. azoknak egy részétől. A részes államoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a gyerekeket szüleiktől, ezek akarata ellenére ne válasszák el, kivéve, ha ez a gyermek mindenképp felett álló érdekében szükséges. A részes államoknak körültekintően kell eljárni, figyelembe véve a gyermek érdekeit és jólétét, amennyiben az elválasztás, pl. a szülők vagy egyikük vagy a gyermek letartóztatása, szabadságvesztés büntetése, kiutasítása vagy halála során következett be. A gyermekeknek joguk van a családjukkal együtt élniük, ezért a részes államoknak pozitív szellemben, emberiséggel és kellő gondossággal kell megvizsgálniuk a családdegyesítés kérdéseit is. Tilos a gyermekeknek a törvényellenes külföldre utaztatása és ott „tartás”. Ennek megelőzése érdekében a részes államoknak két – és többoldalú megállapodásokat kell kötni, ill. a meglévő megállapodásokhoz kell csatlakozni.

Az Egyezmény kimondja, hogy a részes államoknak az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítaniuk kell azt a jogot, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, továbbá a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára kellően tekintetbe vegyék. Így a gyerekeknek lehetőséget kell adni arra, hogy bármely bírói vagy közigazgatási eljárásban, a hazai jogszabályoknak megfelelően, közvetlenül vagy képviselője ill. arra alkalmas szerv útján meghallgassák. (12. cikk)

A gyermeknek joga van a véleménynyilvánítás szabadságára, amely csak a törvényben kifejezetten megállapított korlátozásoknak vethető alá, így: mások jogainak

és jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg az állam biztonsága, a közrend, a közegészségügy vagy a közerkölcs védelme érdekében. (13. cikk) A gondolat-, lelkiismeret- és a vallásszabadság joga is megilleti a gyermeket és ezt csak a törvényben megállapított korlátozásoknak lehet alávetni. (14. cikk)

Az egyezményben részes államoknak kötelessége elismerni a gyermek egyesülési és békés gyülekezési jogát is, melyet csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban az állam biztonsága, a közbiztonság és a közrend, illetőleg a közegészségügy és a közerkölcs vagy mások jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek. (15. cikk) A gyermeket védi az Egyezmény a magánéletét, családját, lakását, vagy levelezését érintő önkényes vagy törvénytelen beavatkozásoktól, ill. becsülete vagy jó hírneve elleni jogtalan támadástól. (16. cikk)

Ahhoz, hogy a gyermek hozzájusson a különböző hazai és nemzetközi forrásokból származó tájékoztatáshoz és anyagokhoz, a részes államoknak elő kell mozdítani a tömegtájékoztatási eszközök tevékenységét, hogy azok a gyermek számára szociális és kulturális szempontból hasznos tájékoztatást és anyagokat terjesszenek. E célból hangsúlyozza az egyezmény a nemzetközi együttműködés fontosságát is ill. a gyermekkönyvek előállítását és terjesztését. Ugyanakkor az egyezmény 17. cikk e/ bekezdése felhívja a figyelmet a gyermek jólétére ártalmas információk és anyagok elleni védelemre is.

Az Egyezmény kimondja, hogy a szülőknek közös felelősségük van a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért és cselekedeteiket mindenekelőtt a gyermek mindenek felett álló érdekében kell vezetnie. Ennek kapcsán az Egyezmény kitér a gyermekjóléti intézmények, intézmények, létesítmények és szolgálatok létrehozására, így pl. a gyermekőrző intézményekre is. (18. cikk) Az erőszak, fizikai és lelki durvaság, elhagyás vagy az elhanyagolás a rossz bánásmód vagy kizsákmányolás – ide értve a nemi erőszakot is – bármilyen formájától meg kell védeni a gyermeket. A védelmi intézkedések egyrészt szociális programok létrehozását, másrészt az esetek figyelemmel kísérését, szükség esetén a bírói beavatkozást is magukba foglalják. (19. cikk) Az a gyerek, aki ideiglenesen vagy véglegesen meg van fosztva családi környezetétől, vagy a saját érdekében nem hagyható meg e környezetben, jogosult az állam különleges védelmére és segítségére. Ez a védelem jelentheti a gyermeknek családnál való

elhelyezését, az iszlám jog kafalah–ja szerinti gondnokságot, örökbefogadást, illetőleg szüksége esetén megfelelő gyermekintézményekben való elhelyezést. Ezeknek a megválasztásánál kellően figyelembe kell venni a gyermek nevelésében megkívánt folyamatosság szükségességét, valamint nemzetiségi, vallási, kulturális és nyelvi származását. (20. cikk) Az örökbefogadásnál ismételten hangsúlyozza az Egyezmény **„a gyermek mindenk felett álló érdekének érvényesülését”** és szabályozza annak alapelveit. (21. cikk) Humanitárius jellegű és egyéb nemzetközi okmányokban külön ki kell térni a menekült gyermekek helyzetére, különösen az olyan gyerekekkel szemben kell megfelelő intézkedéseket hozni, akik egyedül vagy akár egyik szülőjével vagy bármely más személlyel együtt menekült helyzetének elismerését kéri vagy menekültnek tekinthető. Az ilyen helyzetben levő gyerekeket védeni és segíteni kell és erőfeszítéseket kell tenni családtagjaik felkutatására és elősegíteni a családegyesítést. (22. cikk) Az Egyezményben részes államok elismerik a fogyatékos gyermekeknek a különleges gondozáshoz való jogát és a szellemileg vagy testileg fogyatékos gyermeknek biztosítják az emberi méltóságát és a közösségi életben való tevékeny részvételét. Cél az, hogy az ilyen gyermekek is teljes és tisztességes életet élhessenek. Ennek érdekében biztosítani kell, hogy oktatásban, képzésben, egészségügyi ellátásban gyógyító–nevelésben, munkára való felkészítésben és szabadidő–tevékenységben részesülhessen. E területen is hangsúlyozza az Egyezmény a nemzetközi együttműködés szükségességét, különös tekintettel a fejlődő országok szükségleteire. (23. cikk)

A gyermekeknek joguk van a lehető legjobb egészségi állapothoz, valamint ahhoz, hogy orvosi ellátásban és gyógyító–nevelésben részesülhessenek. Ezen belül is a részes államoknak erőfeszítéseket kell tenniük a csecsemő és gyermekhalandóság csökkentésére, az egészségügyi alapellátás fejlesztésére, az orvosi ellátás és egészségügyi gondozás biztosítására és a társadalomba való beilleszkedését megkönnyítésére. (39. cikk)

Az Egyezmény egy sor intézkedést tartalmaz a gyermekeknek büntetőjogi felelősségével, ill. a büntetőjogi eljárással kapcsolatban. Ennek alapja, hogy amennyiben egy gyereket bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak, vádolnak vagy abban bűnösnek nyilvánítanak, joga van az olyan bánásmódhoz, „amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti mások emberi jogai és alapvető szabadságai iránti tiszteletét és amely figyelembe veszi korát, valamint

a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét”. (40. cikk 1. bekezdés)

A gyerekekre is vonatkozik a *nullum crimen sine lege* elve és olyan plusz biztosítékokra van joga, mint az ártatlanság védelme, továbbá a tájékoztatás joga (jogsegély, védelem előkészítése és benyújtása), ügyét késedelem nélkül, független és pártatlan hatóság igazságos eljárás során, ügyvédjének vagy egyéb tanácsadójának, valamint szüleinek és törvényes képviselőinek jelenlétében bírálja el. A gyermeket sem lehet arra kényszeríteni, hogy maga ellen tanúskodjék vagy beismerje bűnösségét, ugyanakkor joga legyen az ellene valló tanukhoz kérdéseket intézni vagy intéztetni és a mellette valló tanuk ugyanolyan feltételek mellett jelenhessenek meg és legyenek meghallgathatók az eljárásban, mint az ellene valló tanuk. Elítéltetése esetén joga van a gyermeknek is a jogorvoslathoz független és pártatlan felsőbb hatóságoknál vagy bíróságoknál. Az eljáró hatóságoknak teljes mértékben tiszteletben kell tartani a gyermek magánéletét az eljárás minden szakaszában és amennyiben nem érti vagy nem beszéli a tárgyaláson használt nyelvet, részére díjmentesen tolmácsot kell biztosítani. A részes államoknak meg kell állapítani a legalacsonyabb életkort, amelyen alul a gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének védelme kizárt és olyan intézkedéseket is kell tenniük, melyek az ilyen gyerekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére alkalmasak, természetesen betartva az emberi jogokat és figyelembe véve a törvényes biztosítékokat. A gyerekek esetében a bűncselekmény elkövetése esetén különös tanácsadással, próbára bocsátással, családi elhelyezéssel, általános és szakmai oktatási programokkal és egyéb nem intézményes megoldásokkal kell biztosítani a helyzetükhöz mért elbánást. (40. cikk)

Az Egyezmény kimondja a kedvezőbb elbírálás lehetőségét, azaz ha valamely részes állam hazai jogszabályai vagy hatályban lévő nemzetközi szabályai a gyermekek jogai megvalósulása szempontjából kedvezőbb rendelkezéseit alkalmazni engedi. (40. cikk) A gyermek jogairól szóló egyezmény részletes ismertetését az a tény indokolja, hogy a gyermekek jogainak megsértése terén számos kirívó eset mutatkozik a mindennapi életben. A gyermekek jogainak tömeges megsértése a világ bármely táján kimutatható, akár a gyermekek kizsákmányolása, pl. gyermekmunka igénybe vétele, akár gyermekekkel szembeni erőszak, vagy nem kellő tápláltságuk és egészségi ellátásuk szempontjából. A gyermekek jogait az emberi jogok egyik legfontosabb

területének kell tekinteni, felismerve azt, hogy *ha gyerekkorban nem biztosítjuk az emberi jogok és alapvető szabadságjogok megismerésének lehetőségét, ill. gyakorlatát, nagy valószínűséggel olyan felnőtteket „nevelünk”, melyek később sem lesznek fogékonyak az emberi jogok tiszteletben tartására.*

A gyermekek jogainak biztosítása olyan feladat, melyet egyrészt nemzetközi, másrészt hazai, harmadrészt regionális és helyi szinten is meg kell valósítani. Az ENSZ 1946-ban hozta létre az ENSZ nemzetközi gyermek szükségalapját (UNICEF), amely 1953. októbere óta (1953. október 6. 802(VIII) számú ENSZ Közgyűlési határozat) lett az ENSZ állandó szakosított szerve és neve egyszerűen az ENSZ Gyerekalapja lett, de megtartotta közismert, eredeti rövidítését (UNICEF). Az UNICEF célkitűzése a gyermek és fiatalok helyzetének javítására irányul és csak a kormányok felkérése alapján nyújt segítséget. Az UNICEF nemcsak segélyprogramokat finanszíroz és bonyolít le, hanem az emberi jogok oktatása és terjesztése terén is figyelemre méltó tevékenységet fejt ki. Ennek kapcsán együttműködik az ENSZ különböző szakosított intézményeivel, pl. az UNESCO-val, a FAO-val, a WHO-val és számtalan nem-kormányzati nemzetközi szervezettel.

Visszatérve a gyermek jogairól szóló Egyezményre, a II. részében rendelkezik egy olyan Bizottság (CRC) létrehozásáról, amely jogosult vizsgálni a részes államok által az egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítése területén elért haladást és jogosult megvizsgálni a részes államok jelentései alapján, hogy azok kötelezettségeinek teljesítését milyen tények és nehézségek akadályozzák. A részes államok jelentéseit a saját országaikban széles körben terjeszteni kell, természetesen azokról a Bizottság a Gazdasági és Szociális Tanács útján az ENSZ Közgyűlését is tájékoztatja (kétévenként). A Bizottság észrevételeket és javaslatokat tehet és ajánlhatja a Közgyűlésnek, hogy kérje fel az ENSZ Főtitkárát a Bizottság számára a gyermek jogait érintő egyes sajátos kérdések tanulmányozására.

1.5 Az emberi jogok megsértésére vonatkozó panasz eljárások
 összefoglalóan megállapítható, hogy az egyének az emberi jogaik megsértése miatt az ENSZ-hez fordulhatnak: a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának Fakultatív Jegyzőkönyve alapján az Emberi Jogi Bizottsághoz, a Faji megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló Egyezmény esetében

az ún. CAT bizottsághoz, a kínzás elleni harccal foglalkozó egyezmény által biztosított eljárások alapján az ún. CERD bizottsághoz és ezen túlmenően még létezik több lehetőség is, így történetesen:

- a Gazdasági és Szociális Tanács által 1959. július 30-án elfogadott 728F(28). számú határozata: az emberi jogokat érintő bejelentések címen;
- a Gazdasági és Szociális Tanács által 1967. június 6-án elfogadott 1235(XLII) számú határozat: az emberi jogok és alapvető szabadságok megsértésének kérdése, beleértve a faji megkülönböztetés és elkülönítés, valamint az apartheid politikáját minden országban, különös tekintettel a gyarmati és egyéb függő országokra és egyéb területekre címen;
- a Gazdasági és Szociális Tanács által elfogadott 1503(XLVIII) számú határozata: eljárás az emberi jogok és alapvető szabadságjogok megsértésével kapcsolatos bejelentések megvizsgálására címen;
- a diszkrimináció megelőzésével és a kisebbségek védelmével foglalkozó albizottság által 1971. augusztus 13-i 1(XXIV) számú határozat: az emberi jogok és alapvető szabadságok megsértésének kérdése, beleértve a faji megkülönböztetés és elkülönítés, valamint az apartheid politikáját minden országban, különös tekintettel a gyarmati és egyéb függő országokra és egyéb területekre címen.

Az ENSZ megalakulásakor igen nagy várakozás nyilvánult meg a világ részéről és az emberek azt remélték, hogy ez az új szervezet meg fogja valósítani az igazságosságot és a szabadságot. Mihelyt az ENSZ működni kezdett, rengeteg panasz érkezett a szervezethez, mind az egyének, mind a nem-kormányzati szervek részéről az emberi jogok megsértése miatt. 1947 és 1957 között majdnem 65 ezer kérelemmel fordultak az ENSZ-hez és ezek száma az azt követő években volt, hogy évi 20 ezerre emelkedett. Az Emberi Jogok Bizottsága a panaszáradattal szemben tehetetlennek bizonyult és 1947. augusztus 5-i 75(V) számú határozatában a Gazdasági és Szociális Tanács elfogadott egy eljárást a kérelmek osztályozásáról, melyet egy bizalmas listára vettek fel. Ennek a határozatnak értelmében az Emberi Jogok Bizottsága eljárhatott az emberi jogok megsértésével kapcsolatos kérelmek tárgyában, de ennek ellenére 1947 és 1959 közötti erőfeszítései nem vezettek sikerre.

1959. július 30-án a *Gazdasági és Szociális Tanács* az *728F(XXVIII)* számú határozatával kimondta, hogy egyetért az Emberi Jogok Bizottsága azon állításával, hogy nincs hatásköre, hogy intézkedjen az emberi jogokra vonatkozó panaszok tekintetében és felkéri az ENSZ Főtitkárát, hogy minden ülés előtt állítson össze és osszon ki a Bizottság tagjainak egy titoktartástól mentes listát, amely röviden tartalmazza a bejelentések lényegét és tegye közzé a bejelentő személyét, kivéve ha azok kérik nevük titokban tartását. Az Emberi Jogok Bizottsága minden ülés előtt össze kell hogy állítson egy titkos listát, amely tartalmazza az emberi jogokat érintő egyéb bejelentések lényeges elemeit, bárhogyan is közölték azokat, továbbá el kell juttatnia ezt a listát a Bizottság tagjainak zárt ülésére a bejelentő személyének felfedése nélkül. Ez utóbbi alól kivételt tehetnek, ha a bejelentések szerzői nevüket már felfedték vagy felfedik, ill. nincs kifogásuk a nevük közzététele ellen.

A 728F(XXVIII) számú ECOSOC határozat értelmében a Bizottság tagjainak kérésére a bejelentések eredetijét is meg kell mutatni, hogy az emberi jogokra vonatkozó bejelentések íróit tájékoztatni tudják, jelezve, hogy a Bizottságnak nincs hatásköre, hogy intézkedjen az emberi jogokat érintő panaszok esetében. A Bizottság kötelezettsége, hogy megküldje a bejelentések egy másolatát az érintett tagállamnak vagy tagállamoknak, a bejelentő személyazonosságának közzétevése nélkül (kivéve a bejelentő a fent említett módokon hozzájárul). A Bizottság megkérdezheti az érintett kormányokat, akik a bejelentésre választ küldenek, hogy válaszaikat összegezve vagy teljes egészében kívánják a Bizottság elé terjeszteni.

A határozat szerint ezek a rendelkezések értelemszerűen vonatkoznak a Diszkrimináció Megelőzésével és a Kisebbségek Védelmével Foglalkozó Albizottság tagjaira is.

Az Emberi Jogok Bizottságának joga van, hogy minden ülésén egy ad hoc bizottságot hozzon létre, hogy át tudja tekinteni az ENSZ főtitkára által összeállított bejelentések listáját és javaslatot tegyen arra, hogy ezek közül a bejelentések közül, kérelemre, melyeket tegyék hozzáférhetővé eredetiben a bizottság tagjai számára. Ez a 728F(XXVIII) számú ECOSOC határozat, bár az alapelveket érintetlenül hagyta, számos kivételt tett lehetővé, melyek által az Emberi Jogok Bizottságának a funkcióját figyelemre méltóan módosította.

Alapvető változást e téren a *Gazdasági és Szociális Tanács 1235(XLII)* számú 1967. június 6–ai, ill. az 1503(LXVII) számú 1970. május 27–i határozatai hoztak. Az 1235(XLII) számú határozat először is üdvözli az Emberi Jogok Bizottsága azon döntését, hogy évente megvizsgálja az emberi jogok és alapvető szabadságjogok megsértésének kérdését, beleértve a faji megkülönböztetés és elkülönítés, valamint az apartheid politikáját minden országban, különös tekintettel a gyarmati és egyéb függő országokra és egyéb területekre” című napirendi pontot. A Bizottságnak ez a hatásköre nem érinti a már létező vagy esetleg felállítandó – az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Nemzetközi Egyezségokmányok és Egyezmények által végrehajtandó intézkedések céljából – szervek funkcióit és hatáskörét.

A határozat 2. cikke utal arra, hogy az Emberi Jogi Bizottság 8(XXIII) számú határozat 1. pontjának rendelkezéseivel összhangban megvizsgálhassa az emberi jogok és az alapvető szabadságok tömeges megsértésének eseteit, melyre példának a határozat a Dél–Afrikai Köztársaságot ill. Dél–Rhodesiát említette konkrétan. A 3. bekezdés megengedi, hogy az Emberi Jogok Bizottsága megfelelő esetben egy alapos helyzet tanulmányt készíthet az emberi jogok következetes megsértésének eseteiről, melyekhez ajánlásokat fűzhet.

Az 1503(XLVIII) számú ECOSOC határozat az Emberi Jogok Bizottsága korábbi határozataira figyelemmel, felhatalmazza a Diszkrimináció Megelőzésével és a Kisebbségek Védelmével Foglalkozó Albizottságot arra, hogy nevezzen ki egy maximum 5 főből álló munkacsoportot, amely az Albizottság ülészakát megelőzően jogosult megvizsgálni az ENSZ Főtitkárának a 728F(XVIII) számú ECOSOC határozat szerinti bejelentéseket, beleértve a kormányok ezekre adott válaszát. A munkacsoport az Albizottság figyelmét felhívhatja azokra a bejelentésekre, melyek az Albizottság hatáskörébe tartozó emberi jogok és alapvető szabadságok tömeges és megbízhatóan bizonyított megsértésének következetes eseteire utalnak. A határozat 2. cikke feljogosítja az Albizottságot, hogy a 1235(XLII) számú ECOSOC határozatnak megfelelően kézhez kapott bejelentések elfogadhatóságáról szóló eljárást kialakítsa és felkéri az ENSZ Főtitkárát, hogy egy dokumentumot készítsen erről és bocsássa azt az Albizottság részére. Az 1503(XLVIII) számú határozat értelmében az ENSZ Főtitkárának minden hónapban meg kell küldeni az Albizottság tagjainak azt a listát, amely a 728F(XVIII) számú ECOSOC határozat értelmében készül. Az Albizottság

tevékenységét zárt ülésen végzi a kormányok bármely válaszát vagy egyéb információját jogosult az Emberi Jogok Bizottsága elé terjeszteni feltéve, ha az emberi jogok tömeges és megbízhatóan bizonyított következetes megsértésének eseteire utalnak. Az Emberi Jogok Bizottsága jogosult az Albizottság jelentése alapján a Gazdasági és Szociális Tanács részére egy alapos tanulmányt és a javaslatokat tartalmazó jelentést készíteni. Vizsgálatot a bizottság csak az érintett állam kifejezett beleegyezésével indíthat meg, az érintett állammal folyamatosan együttműködve. Vizsgálat csak akkor indítható meg, ha: nemzeti szinten minden rendelkezésre álló eszközt igénybe vettek és kimerítettek, továbbá a helyzet nem olyan ügyekre vonatkozik, amellyel az ENSZ és a szakosított intézmények alapító okmányaiiban vagy az ezek által elfogadott egyezményekben vagy regionális egyezményekben meghatározott más eljárások foglalkoznak. A vizsgálat feltétele továbbá, hogy az érintett állam azon általános és speciális nemzetközi megállapodásokban szereplő egyéb eljárások alá ne kívánja az ügyet bocsátani, amelyeknek részese.

Az Emberi Jogok Bizottsága a vizsgálat lefolytatása céljából, az érintett állam beleegyezésével jogosult egy ad hoc bizottságot kinevezni, amelynek az eljárása titkos és tevékenységét zárt ülésen folytatja, közleményeit semmilyen módon közzé nem teszik. Az ad hoc bizottság köteles a vizsgálat előtt, alatt és még utána is a békés megoldást előmozdítani. Az ad hoc bizottság jogosult megállapításairól és javaslatairól az Emberi Jogok Bizottságának javaslatokat készíteni.

A diszkrimináció megelőzésével és a kisebbségek védelmével foglalkozó albizottság vagy az Emberi Jogok Bizottsága által foganatosított intézkedések mindaddig titkosnak minősülnek, amíg azokról a Bizottság ajánlásokat nem tesz a Gazdasági és Szociális Tanácsnak.

A diszkrimináció megelőzésével és a kisebbségek védelmével foglalkozó Albizottság 1(XXIV) számú határozata tartalmazza azokat a követelményeket és feltételeket, amelyek az 1235(XLII), ill. az 1503(XLVIII) számú ECOSOC határozatokban említett bejelentések elfogadhatóságára vonatkoznak.

Ezek szerint: a bejelentés tárgy nem lehet összeegyeztethetetlen az ENSZ Alapokmánya, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és az emberi jogok területén alkalmazandó egyéb okmányok idevágó elveivel.

A bejelentések csak akkor fogadhatók el, ha azoknak az érintett kormányok esetleges válaszaival együtt történő megvizsgálása után ésszerű okok állnak fenn annak feltételezésére, hogy azok bármely országban – beleértve a gyarmati és egyéb függő országokat és népeket – az emberi jogok és alapvető szabadságok tömeges és megbízhatóan bizonyított megsértésének következetes eseteit tárhatják fel, beleértve a faji megkülönböztetés és elkülönítés, valamint az apartheid politikáját. (1. cikk a–b) bekezdés) A bejelentések származhatnak bármely személytől vagy a személyek csoportjától, beleértve a jóhiszeműen eljáró nem-kormányzati szervezeteket is, akik közvetlen és megbízható tudomással rendelkeznek az ilyen jogsértésekről. A bejelentés elfogadhatatlan, ha nyilvánvaló, hogy az kizárólag a tömegtájékoztató által kibocsátott jelentéseken alapul. Önmagában az a tény, hogy az egyéni szerzők ismeretei hallomásból származnak, nem minősíti a bejelentéseket elfogadhatatlannak, feltéve, ha azokat világos bizonyítékkal alá tudják támasztani.

Névtelen bejelentésekkel a panasz eljárás eleve nem foglalkozik, alapvető feltétel, hogy a bejelentő világosan azonosítható legyen. A bejelentéseknek tartalmazni kell a tények leírását és meg kell jelölnie a beadvány szándékát és a megsértett jogokat is. Az eljárás nem indítható meg olyan bejelentések alapján, melyeknek nyelvezete lényegében gyalázkodó és különösen ha sértő utalásokat tartalmaznak azon államra, amely ellen a panasz irányul. Ilyen bejelentések esetében joga van az Albizottságnak a gyalázkodó részt törölni és tovább vizsgálni, hogy a bejelentés ennek ellenére elfogadható-e vagy sem. A bejelentés elfogadhatatlan, ha nyilvánvalóan politikai indíttatású és tárgya ellentétes az ENSZ Alapokmányának rendelkezéseivel.

Tekintettel arra, hogy az ENSZ rendszere felöleli a szakosított intézmények eljárásait is, csak olyan bejelentések minősülnek elfogadhatónak, melyek ez által nem sértenék az ENSZ rendszere szakosított intézményeinek funkcióját. Alapelv, hogy a bejelentések elfogadhatatlanok, ha a helyi jogorvoslatokat nem merítették ki, kivéve, ha az ilyen jogorvoslatok hatástalanok vagy kimerítésük indokolatlanul hosszú ideig tart. Kielégítően bizonyítani szükséges továbbá a jogorvoslatok elmulasztását.

Nem lehet vizsgálni az olyan esetekre vonatkozó bejelentéseket sem, melyeket az érintett állam az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában és az emberi jogok területén alkalmazandó egyéb okmányokban foglalt elveknek megfelelően rendezett. A fenti feltételeken túlmenően az elfogadhatóságot az időszerűség szempontjából is

vizsgálják, azaz csak azokat a bejelentéseket tartják elfogadhatónak, amelyeket a hazai jogorvoslatok kimerítése után ésszerű időn belül az ENSZ elé terjesztenek.

Az Emberi Jogok Bizottsága és annak albizottsága minden évben nyílt ülésen tárgyalja meg az emberi jogoknak és az alapvető szabadságoknak a különböző országokban és területeken történő megsértését. Az ENSZ eljárásából példaként kiemelhetők a következő különleges helyzetek: 1967-ben Afrika déli részén vizsgáldtak és jelentést tettek az apartheid és más fajüldözö politika ellenzöinek bántalmazásáról, a szakszervezeti jogok megsértéséről, a politikai foglyokkal és őrizetbe vettekkel való embertelen bánásmódról (Dél-Afrika és Namíbia). Az Emberi Jogok Bizottsága 1968. óta foglalkozik a közel-keleti területeken történö jogsértésekröl, beleértve az 1949. évi genfi humanitárius egyezmények megsértését is, 1978-ban a bizottság Chilében vizsgálta az emberi jogok helyzetét és a helyzet tanulmányozása érdekében egy különleges jelentéstevöt is kijelölt. Ilyen különleges jelentéstevöt küldött a bizottság, pl. Afganisztánba, Haitiba, Hondurasba, Irakba, Paraguayba, Szomáliába, a Szír Köztársaságba, Zairba is.

Az emberi jogok tömeges és szisztematikus megsértése miatt 1972. és 1988. között több mint 350 ezer bejelentést kapott a bizottság és több ezer kormányzati választ kellett a bizottságnak megvizsgálnia, csak 1988-ban 44 ország viszonylatában állapított meg a bizottság ilyen jogsértéseket. Az ENSZ Emberi Jogi bizottsága eljárása során szorosan együttműködik más ENSZ intézményekkel, így a már korábban említett Nemzetközi Munkaügyi Hivatallal, amellyel 1979. óta egy megállapodásban rögzítették a hosszú távú, állandó együttműködésük feltételeit. Eljárása során figyelembe veszi a CERD, a CEDAW, a CAT és a CRC bizottságok jelentéseit is. E bizottságok soros elnökeiken vagy az összes egyezmény bizottság (treaty body) titkársági teendőit ellátó genfi emberi jogi központon keresztül kapcsolatban állnak egymással, ezért az Emberi Jogi Bizottságnak lehetősége van arra, hogy egy konkrét ügy kapcsán a fenti bizottságok jelentéseit is figyelembe vegye. Az Emberi Jogi Bizottság a nem-kormányzati szervektől is értékes információkat kap, így pl. az Amnesty International-tól vagy a Human Rights Watch-tól.

Az ENSZ keretén belüli jogvédelmi mechanizmus nagyban hozzájárult az emberi jogok védelmének nemzetközivé válásában. Az ENSZ Közgyűlés 1966. október 26-án a 2144A(XXI) számú határozatával megállapította, hogy az Emberi Jogok

Egyetemes Nyilatkozatában kinyilvánított jogok és szabadságok nyilvánvaló megsértését meg kell akadályozni és kérte a Gazdasági és Szociális Tanácsot, ill. az Emberi Jogok Bizottságát, hogy tanulmányozzák mindazokat a lehetőségeket és módszereket, amelyekkel meg lehet erősíteni az ENSZ hatékonyabb fellépését az ilyen jogsértésekkel szemben.

Ennek a döntésnek az értelmezése szerint az emberi jogok nyilvánvaló megsértése egyben az ENSZ Alapokmány 55. cikk c) pontjának, ill. 56. cikknek a megsértését jelenti („abból a célból, hogy létrejöhessenek az állandóságnak és jólétnek azok a feltételei, amelyek a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló békés és baráti kapcsolatokhoz szükségesek az ENSZ elő fogja mozdítani: ... c) az emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő általános tiszteletben tartását.”

56. cikk: valamennyi tag kötelezi magát arra, hogy az 55. cikkben felsorolt célok elérése érdekében a szervezettel együttesen és külön együttműködik.”)

Az ENSZ Alapokmány 2. cikkének 7. pontja rendelkezik arról, hogy az Egyesült Nemzetek nem avatkozhat be olyan ügyekbe, amelyek valamely állam belső joghatóságának körébe tartozik és a tagállamok sem kötelesek arra, hogy az ilyen ügyeket az alapokmánynak megfelelő rendezési eljárás alá bocsássák. („Eljárás a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében” című VII. fejezetben tárgyalt kényszerítő intézkedések alkalmazását ez az elv azonban nem érinti.) ***Ennek megfelelően az emberi jogok nyilvánvaló, bizonyított megsértése nem tartozik a tagállamok belső joghatóságának körébe, és azok az ENSZ Alapokmányának hatálya alá tartoznak.***

lenne indokolatlanul beavatkozni. Ebből is következik, hogy a véleménynyilvánítás szabadságával összhangban korlátozott a hatóságok beavatkozási joga, de ez nem képezi akadályát annak, hogy az államok a rádió – mozgókép – vagy televízió-vállalatok működését engedélyezéshez kössék. Természetesen minden demokratikus társadalomban figyelembe kell venni a média működtetésekor, a nemzetbiztonság, a területi integritás, a közbiztonság, a zavargás vagy bűncselekmény megelőzésének szempontjait, a közegészség vagy az erkölcsök védelmét, mások jó hírnevét vagy jogai védelmét, a bizalmas információ közlésének megakadályozását, a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából alkalmazandó feltételeket, korlátozásokat és szankciókat. Minden esetre, az Európai Egyezmény a korlátozásokra és feltételekre ill. szankciókra csak a törvényben meghatározott alakszerűségek figyelembevételével ad lehetőséget.

A véleménynyilvánítás szabadsága szorosan összefügg – a demokrácia alapját képező gondolat-, lelkiismeret és vallásszabadsággal, melyeket az Európai Egyezmény 9. Cikke szabályoz, és amelyeket szintén, csak „egy demokratikus társadalomban szükséges korlátozások, alá lehet vetni”. A Strasbourgi Bíróság több ítéletében is állást foglalt e jogok⁵⁹⁹ értelmezését illetően, és 1976-ban kimondta, hogy: a véleménynyilvánítás szabadsága nem csupán a kedvezően fogadott „információkra” vagy „eszmékre” vonatkozik, hanem azokra is, amelyek meghökkentők, megütközést keltők, avagy nyugtalanítják az államot vagy a lakosság egy részét. Így kívánja meg a pluralizmus, a tolerancia és a nyitott eszmevilág, amelyek nélkül nem beszélhetünk „demokratikus társadalomról”. Ebből következik, hogy e téren felállított valamennyi „formalitásnak”, „feltételnek”, „megszorításnak” vagy „szankciónak” arányosnak kell lennie a követett törvényes céllal.⁶⁰⁰

Az ET arra ösztönzi a tagállamokat, hogy tegyenek pozitív intézkedéseket, ill. biztosítsanak kedvező feltételeket a vélemény és információszabadság érdekében. Az ET Miniszteri Bizottságának 1982. április 29-én Nyilatkozatot tett közzé a vélemény és

⁵⁹⁹ Például, 1990-ben, Ausztriában, ahol egy, az elektronikus háztartási gépek gyártására szakosodott cégnek megtiltották, hogy közvetlenül, magán-parabola antennával fogott külföldi televízió nyilvános adását sugározza, 1992-ben, Írországból a terhes nők számára a terhesség-megszakítás Nagy-Britanniában fennálló lehetőségeivel kapcsolatos tájékoztatás adás ügyében (Open Door és Dublin Well Women versus Írország), ugyancsak 1992-ben a Spanyolország esetében, ahol egy újság ellen büntető intézkedéseket fogantatosítottak, mondván, hogy a baszk terroristákról közölt cikkükben a kormányt rágalmazták (Castells versus Spanyolország)

⁶⁰⁰ 1976-Handyside versus Egyesült Királyság

információ szabadságáról, amelyben arra ösztönzi az államokat, hogy fogadjanak el egy dinamikus megközelítést, amely garantálni és bátorítani képes a véleménynyilvánítás szabadságát és az információk szabad áramlását, akár nemzeti, akár határokon túli dimenziókban. A Nyilatkozatban hangsúlyozták, hogy az Európa Tanácshoz való csatlakozáskor kívánatos lenne, ha kifejezésre juttatnák az új tagállamok az Európai Egyezmény 10. cikkében foglalt alapvető értékeket, biztosítanák a média területén is a szabad versenyt és az új technológiák gyors fejlődését, továbbá erősítenék az európai kulturális identitást anélkül, hogy a nemzeti kulturális identitás gazdagságát figyelmen kívül hagynák. A Nyilatkozat felhívja a figyelmet arra, hogy az Európai Egyezmény 10. cikkébe foglaltakat feltétlenül be kell tartani, és biztosítani kell, hogy „ne legyen cenzúra vagy az ellenőrzés, illetve az önkényes kényszerítés semmiféle fajtája” a sajtó, valamint a tájékoztatás területén, valamint garantálni kell, hogy „a különböző gondolatokat és véleményeket tükröző független, autonóm tájékoztatási eszközök széles skálájának létezését”.⁶⁰¹ Az Európa Tanács tagállamai számának növekedésével a vélemény és információ szabadsága kívánatos lenne, hogy az Európa Tanács Alapokmányába is bekerüljön. Az Európa Tanács több kötelező jellegű dokumentumot dolgozott⁶⁰² ki, ill. ajánlásokat⁶⁰³ fogadott el, a szólásszabadság és az információszabadság védelmében, az ún. médiabizottsága (CDMM)⁶⁰⁴ közreműködésével, amely a tömegtájékoztatás szabadságának elmélyítését szolgáló stratégiákat dolgoz ki, ill. előkészíti a különböző európai szintű dokumentumokat. Az Európa Tanács médiára vonatkozó szabályalkotás során, 1989-ban egyezmény született, az országhatárokon átlépő televíziózásról, a műsorok határmenti sugárzásának elősegítéséről. Ez a dokumentum rávilágít a műsorszórás fontosságára, amely egyaránt előmozdítja a kultúra fejlődését, a pluralizmust és valamennyi demokratikus csoport és politikai párt esélyegyenlőségét a szabad véleményalkotásban. Az információs és kommunikációs technológia folyamatos fejlődése hozzájárul a véleményalkotáshoz, az

---

⁶⁰¹ URL: www.dhdirhr.coe.fr

⁶⁰² Egyezmény a program cserék televízió filmek révén(1961), Az országhatárokon kívülről sugárzott adások megakadályozásáról szóló Egyezmény és Jegyzőkönyvei (1961) A határokon átívelő műholdas (televízió) adások szerzői- és a kapcsolódó jogokra vonatkozó Egyezmény(1989)

⁶⁰³ Az ajánlások a következő témaköröket érintik: a hanghordozók és audiovizuális eszközök kalóz forgalmazása, a televíziós hirdetések, a tömegtájékoztatás átláthatósága, a kódolt televíziós szolgáltatások törvényes védelme, a tulajdonjoggal rendelkezők védelme, a kizárólagos jogok a főbb események közvetítésére, az erőszakos, durva vagy pornográf jellegű videoprogramok forgalmazása. Activities in the Media Field, Council of Europe, DH-MM (97)1(1997)

⁶⁰⁴ Comité directeur sur les moyen de communication de masse

eszmék és információk megismeréséhez, bármilyen forrásból származzanak is. Az Egyezmény garantálja, a határokat átlépő televíziós műsorszolgáltatások terjesztését, az ilyen szolgáltatások vételének és újraközvetítésének szabadságát a szerződő államok területén. Az Egyezmény a programok tartalmára, a válaszadás jogára, a hirdetésekre és az adások szponzorálására egyaránt tartalmaz előírásokat.

Az Egyezmény rendelkezik a műsorszórók felelősségéről is, leszögezve, hogy a műsorszolgáltatóknak tiszteletben kell tartani az emberi méltóságot és mások alapvető jogait. A műsorszolgáltatások olyan tételeit, amelyek károsíthatják a gyermekek és serdülők fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődését, nem szabad műsorra tűzni olyankor, amikor a közvetítés és vétel idejéből valószínű, hogy nézik őket.⁶⁰⁵ Szintén jelentős, a Szerzői és Szomszédos Jogoknak a Határokon Átnyúló Műholdas Adásokról szóló Egyezmény is, amelyet 1994-ben fogadtak el.⁶⁰⁶

A tömegtájékoztatás szabadságát előmozdítandó, 1994-ben az Európa Tanács Prágában a Tömegkommunikációs politikájáról szóló 4. Miniszteri Konferenciáján⁶⁰⁷ Nyilatkozatot és Akcióprogramot fogadtak el a közszolgálati közvetítésekről és az újságírói szabadságról, ill. ezek emberi jogi aspektusairól, továbbá állást foglaltak az újságírói szabadságjogok kérdésében is. A Nyilatkozat állást foglalt a demokratikus társadalomban működő tömegtájékoztatás fejlesztéséről, erős és független közszolgálati rádió–televízió megteremtéséről. Ez a dokumentum érintette; a médiakoncentrációk illetve a média átláthatóságát, a közhatalmi szervek által birtokolt információkhoz való hozzáférés lehetőségeit, az újságírók információforrásainak bizalmasan való kezelését, az új technológiáknak a szerzői és szomszédos jogok birtokosaira illetve az emberi jogokra és demokratikus értékrendekre gyakorolt hatását, a hang és audiovizuális kalózkodást, az intolerancia elleni harc a média–szakemberek számára ajánlott stratégiáját, a sajtóban az erőszak ábrázolására vonatkozó irányelveket. 1997-ben Thessalonikiben megtartott Miniszteri Konferencia a technológiai fejlődés által biztosított új kommunikációs szolgáltatásokkal foglalkozott, és azoknak az emberi jogokra, a demokráciára való hatásait tanulmányozta. Az Internet óriási lehetőséget rejt

⁶⁰⁵ European Convention on Transfrontier Television (ETS No.132) (1989) and Explanatory Report, ISBN 92–871–1819–1

⁶⁰⁶ European Convention Relating to Questions on Copyright Law and Neighbouring Rights in the Framework of Transfrontier Broadcasting by Satellite (ETS No. 153)(1994) and Explanatory Report ISBN 92–871–3012–4

magába, szinte korlátlan lehetőségeket kínál az információáramláshoz, de ugyanakkor, nehezebben, szinte egyáltalán nem kontrolálhatók a hálóra felvitt információk. Amint azt néhány megdöbbentő eset is tanúsítja,⁶⁰⁸ nem csak az információ közlésének, hanem azzal való visszaélés lehetőségei is megnöttek, ezért az Európa Tanács folyamatosan figyelemmel kíséri az új kommunikációs technológiák hatását az emberi jogokra és a demokráciára. A felelősség megállapítása – kellő jogi szabályozás nélkül – igen körülményes, ezért az Európa Tanács, javaslatokat próbál kidolgozni, hogy a visszaéléseket megelőzze, illetve szankcionálja. Összhangban az Európa Tanács által többször deklarált elvekkel, a szervezet arra törekszik, hogy különösen az intoleranciára, fajgyűlöletre, antiszemitizmusra, idegengyűlöletre, erőszakra buzdító vagy, a fiatalokra negatíven ható, félelemérzetet keltő vagy pornográf anyagok ne kerülhessenek a hálóra. A nem kívánatos jelenségek visszaszorítása érdekében, az Európa Tanácson belül ajánlás született, az erőszakos, durva vagy pornográf jellegű videoprogramok forgalmazásáról, ill. a faj- vagy idegengyűlölet szítására alkalmas dokumentumok forgalmazásáról. A *média és az intolerancia*, ill. *a média és a konfliktusok* összefüggéseinek vizsgálata az Európa Tanács egyik elsődleges célkitűzésének tekinthető. Igyekeznek odahatni, hogy a tömegtájékoztatásban túlzottan előtérbe kerülő erőszak kérdését visszaszorítsák, ill. olyan stratégiákat dolgozzanak ki, amelyek alkalmasak a tömegtájékoztatási eszközökön keresztül történő oktatás elősegítésére a nemkívánatos jelenségek leküzdése érdekében. Az Európa Tanács figyelmet szentel a konfliktushelyzetekben dolgozó újságírók védelmének fokozására is, amely egyrészt az emberi jogok erősítését, másrészt a hiteles tájékoztatás biztosítását is szolgálja. Fő tendenciaként a tömegtájékoztatás szabadságának elmélyítését lehet tekinteni, amely összhangban áll az Európa Tanács fő célkitűzéseivel.

Az Európa Tanács szóhasználatában összekapcsolódnak a média és a demokrácia fogalmi, és elmondható, hogy az Európa Tanács az emberi jogok védelme és erősítése érdekében figyelemmel kíséri a tömegtájékoztatási eszközök koncentrációját, az ilyen monopóliumok kialakulását is. 1993-ban létrehozta az Európa Tanács az ún. Európai Audiovizuális Figyelőszolgálatot, amely információkat gyűjt,

---

⁶⁰⁷ Conférence ministérielle européenne sur la Politique des communications de masse (1986 óta rendezik meg)

⁶⁰⁸ Előre kitervelt gyilkosság részleteinek taglalása, robbanószerkezetek előállítására használható leírások, pedofil hálózatok hirdetései, holocaustot tagadó ill. fajgyűlöletre szító felhívások stb.

feldolgoz és terjeszt az audiovizuális szektor jogi, piaci és finanszírozási aspektusairól, amelyeket az IRIS⁶⁰⁹ nevű havi jogi szemlében tesznek közzé, illetve évente megjelentetnek az Európai Statisztikai Évkönyvben is.

Összefoglalóan elmondható, hogy az Európa Tanács, mint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelmének és erősítésének letéteményese, a következő fő feladatokat látja el: erősíti az európai szolidaritást; az egyén szabadságának, szociális, gazdasági és kulturális jogainak tiszteletben tartását elősegítve hatékony ellenőrzései rendszert működtet; folyamatosan figyelemmel kíséri az emberi méltóságot és az emberi jogokat fenyegető jelenségeket és veszélyes tendenciákat; igyekszik hangsúlyozni és megerősíteni az emberi jogok fontosságát a köztudatban; szorgalmazza az emberi jogok oktatását, az iskolarendszer valamennyi szintjén, ill. bizonyos szakmai csoportok körében (pl. rendőrség, büntetés–végrehajtási intézmények, az igazságszolgáltatási mechanizmusban alkalmazottak).

Az Európa Tanács működését vizsgálva is érzékelhetők ugyanazok a problémák, amelyekkel napjainkban például az ENSZ is szembesülni kényszerül. Az Európa Tanács keresi a helyét az új globalizálódó világban, az új biztonsági struktúrában. Tekintettel arra, hogy a regionális válságok Európában is feszültség–gócokat idéztek elő, és azok megelőzése és kezelése nem lehetséges egy vagy két állam által, hanem csak nemzetközi összefogással, az Európa Tanács számára is új kihívásokat jelent. Ha a biztonságpolitikát nem szűkítjük le csak a katonai biztonságra, hanem legalább annyira fontosnak tekintjük a demokratikus és a gazdasági–szociális biztonságot is, nyilvánvaló, hogy – a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok tiszteletben tartása révén – ezekben a folyamatokban fontos szerep hárul az Európa Tanácsra is. Az ún. Bölcsék Tanácsa,⁶¹⁰ jelentésében,⁶¹¹ felvázolta az Európa Tanács jövőbeni szerepét és működését, valamint a többi európai integrációs szervezethez való viszonyát, az együttműködés lehetséges módjait. Megállapították, hogy az emberi jogok elválaszthatatlan részét képezik a demokráciának és a jogállamiságnak, ezért e normák betartását az Európa Tanács – már nem csak az új tagállamok – hanem valamennyi

---

⁶⁰⁹ Legal Observations on the European Audiovisual Observatoty

⁶¹⁰ A Bölcsék Tanácsának, az volt a feladata, hogy a szervezet Alapszabályában rögzített célkitűzéseinek figyelembevételével vizsgálja át az Európa Tanács tevékenységét, eszközrendszerét, munkamódszereit és készítsen javaslatokat a strukturális reformra. A Bölcsék Tanácsának magyar tagja is volt, Kovács László, az akkori magyar külügyminiszter személyében

tagállam vonatkozásában a Parlamenti Közgyűlés keretén belül működő monitoring rendszerben figyelni kell. A Bölcsék Tanácsának javaslataiból azonban az idő rövidege miatt egyelőre nem sok valósult meg, de ezek a változások nem csak az Európa Tanácstól, mint szervezettől, hanem tagállamai politikai akaratától függenek, ezért kérdéses, hogy a tagállamok milyen gyakorlati lépések megtételére fogja a szervezetet feljogosítani.

7. Az Európai Unió

Az Európa Tanácstól eltérő más céllal és más feladatokkal jött létre az *Európai Unió*, amely az Amszterdami Szerződés⁶¹² elfogadása óta, örvendetesen az emberi jogok védelmét is az alapelvei közé sorolta. Az Európai Gazdasági Közösségek, megalakulásakor elsődlegesen a gazdasági integráció megvalósulását tűzte ki céljául, és csak fokozatosan alakul át a gazdasági integrációból, politikai integrációvá. Ami az emberi jogokat illeti, 1957-ben az Alapszerződések csak a négy alapvető szabadságot deklarálták, amit bizonyos aspektusból értelmezhetünk a szociálpolitika embrionális megjelenésének, vagy némi túlzással bizonyos gazdasági jogok korlátozott biztosításának is.⁶¹³

Ez a vonal lendületesen fejlődött is, és a Közösségek fokozatosan alakította ki azt a joganyagot, amit ma az Unió szociálpolitikája ölel át. A munkavállalók, a foglalkoztatás, a szociális politika, a társadalombiztosítás,⁶¹⁴ az oktatás, a szakképzés,

---

⁶¹¹ Construire la Grande Europe sans clivages, Rapport du Comité des Sages au Comité des Ministres, 1998.

⁶¹² Az Európai Unióról szóló szerződést, az Európai Közösségeket létrehozó szerződéseket és az ezekkel kapcsolatos bizonyos okmányokat módosító Amszterdami Szerződés, I. Rész, Lényegi módosítások, 1–5. cikkek

⁶¹³ pl. Római Szerződés 48. cikke a munkavállalók szabad mozgásáról

⁶¹⁴ A társadalombiztosítással kapcsolatban több mint 30 éve létezik a közösségi szabályozás, amelyek az 1408/71 és az 574/72-es tanácsi rendeleteken alapulnak, kimondva a következő alapelveket: *az egyetlen joganyag elvét*, amely az áttelepülő munkavállalót védi attól, hogy több tagállamban keljen társadalombiztosítási hozzájárulást fizetnie, ugyanakkor garantálja, hogy valahol biztosítva legyen, *az egyetlen bánásmód elvét*, amely szerint az áttelepülő munkavállaló kötelezettségei és jogai megegyeznek a tagállam állampolgáraival, a nemzeti szabályozást figyelembe véve, *a szerzett jogok megtartása elvét*, ami azt jelenti, hogy egy tagállam jogszabályai szerint megszerzett nyugdíj a jogosult számára akkor is kifizetésre kerül, ha másik tagállamban telepedett le, *a biztosítási vagy tartózkodási időszakok halmozódásának elvét*, melynek értelmében a társadalombiztosítási járadékra való jogosultság, a társadalombiztosítás minden területén, valamilyen meghatározott időszak

az ifjúság, azok a fő témakörök, amelyek ebbe a körbe tartoznak. Az Alapszerződésbe foglaltakon túl, az Európai Unió Szociális Alapja, a Munkavállalók Alapvető Szociális Jogairól szóló Közösségi Charta illetve a szociálpolitikáról szóló megállapodások és jegyzőkönyvek, továbbá az Európai Szociális Charta képezik e politika jogi alapjait, egyben a gazdasági és szociális jogok védelmét is.⁶¹⁵ Ha az emberi jogokat maguk teljességében vizsgáljuk, akkor nyilvánvaló, hogy ezek a gazdasági–szociális jogi biztosítékok, még ha maguk nemében kiemelkedőek is, nem feledtethetik az emberi jogok másik nézetét, a polgári és politikai jogokat illetve az ún. harmadik generációs emberi jogokat. Amint az többször kifejtésre került, az emberi jogok, egyik vagy másik nézete nélkül értelmezhetetlenek, mivel azok egyenlőek és oszthatatlanok, kölcsönösen feltételezik és kiegészítik egymást.

Az emberi jogokra, mint egyetemes jogokra és a demokratikus alapelvekre való utalás először a Közösségek külkapcsolataiban jelent meg 1989-ben, az ún. IV. Loméi Konvenció⁶¹⁶ Preambulumában, illetve 366a cikkében. Ezekben az Európai Közösség kifejezte, hogy az emberi jogok tiszteletben tartásának komoly jelentőséget tulajdonít a harmadik országokkal való kapcsolataiban. Az esetleges jogsértéseket végső soron az ún. preferenciák generális rendszer (GSP)⁶¹⁷ alkalmazásának visszavonásával is szankcionálhatja⁶¹⁸ Az emberi jogokra az alapszerződés szintjén először az Egységes

---

kitöltésétől függ. Az egyik tagállamban kitöltött időszakot a másik tagállamban is figyelembe kell venni.

Az 1408/71. tanácsi rendelet az EU tagállamaira bízta, hogy saját belátásuk szerint határozzák meg és fejlesszék társadalombiztosítási rendszerüket, azonban a fenti irányelveket maradéktalanul figyelembe kell venniük.

⁶¹⁵ Ezekre nyilvánvaló hatást gyakoroltak az ENSZ, az ILO és az Európa Tanács által kidolgozott dokumentumok.

⁶¹⁶ Az afrikai államokkal kötött ún. Loméi III. Konvenció (1985–1989.) és a IV. Loméi Konvenció (1990–2000.) bár elsősorban az exportjövédelmet stabilizáló rendszerekkel és kereskedelmi megállapodásokkal foglalkozik, utalást tartalmaznak az emberi jogok védelmére, amennyiben a kedvezményes elbánást ezen országok irányába (mintegy 70 ország érintett a Loméi Konvencióban) az emberi jogok érvényesülésétől teszi függővé.

⁶¹⁷ Generalised System of Preferences, a GATT ill. az UNCTAD javaslatára született. Lényege, hogy a fejlett országok preferenciákat adnak a fejlődő országoknak úgy, hogy azokban a fejlett országok nem részesülnek, azaz, e kedvezmények nem tartoznak a legnagyobb kedvezmény elve alá, vagyis nem kölcsönösek. Ezek mindig az ún. „nem kötelező kötelezettségvállalás” körébe tartoznak, tartalmukat esetenként eltérően állapíthatják meg.

⁶¹⁸ Burmával (Myanmar) szemben 1997-ben foganatosítottak ilyen intézkedést a kényszermunka alkalmazásának gyakorlata miatt, amely még mindig hatályban van. 1999-ben Nigert, Guinea-Bissaut, Komoros Iszlám Köztársaság kényszerült konzultációkra az EU-val az emberi jogok megsértése miatt

Európai Okmány Preambulumában (5.cikk)⁶¹⁹ történt utalás, majd az Európai Tanács 1978 évi Koppenhágai Csúcstalálkozóján⁶²⁰ fogalmazták meg a „Nyilatkozat a demokráciáról” elnevezésű dokumentumot. 1991-ben Luxemburgban elfogadott „Emberi Jogi Nyilatkozat” fektette le a Közösségek emberi jogok közös alapelveit. Ez a Nyilatkozat azon a felismerésen alapult, hogy *az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása nélkül nem létezhet tartós béke és biztonság*, ezért a tagállamoknak közös politikát kell kialakítani az emberi jogokkal kapcsolatban. Deklarálták, hogy *az emberi jogok kérdése nem lehet egyetlen ország belügye sem* és ezért az emberi jogoknak, a világ bármely részén történő megsértésének az elítélése, nem jelent a belügyekbe való beavatkozást. Leszögezték, hogy *az emberi jogi egyezményekben foglalt elvektől sem nemzeti, sem vallási, sem kulturális sajátosságokra való hivatkozással nem lehet eltérni*, továbbá a Közösség politikájában fontos prioritás, *a meglevő nemzetközi emberi jogi egyezmények hatékony végrehajtása és az ellenőrző mechanizmusok erősítése*. A kisebbségek védelme is említést nyer a Nyilatkozatban, amely hangsúlyozza, hogy *a kisebbségek védelme a működő demokrácia garanciájának tekinthető*. Ennek a kapcsán kiemelték a diszkrimináció mentes elbánást és a kisebbségekhez tartozók kulturális identitásának – amelyeket e személyek közösségben is gyakorolhatnak – és emberi jogainak tiszteletben tartását. Az emberi jogok, kiemelt helyen szerepelt, az EK 1991. novemberi Tanács ülésén is, ahol elfogadták az „Emberi Jogok, Demokrácia és Fejlődés” elnevezésű Határozatot, amely a harmadik országokkal való együttműködés elveit fogalmazta meg.⁶²¹ Ennek lényeges eleme, hogy a fejlesztést

⁶¹⁹ „ELHATÁROZVÁN”, hogy együttesen lépnek fel a demokrácia érdekében, és ennek során támaszkodnak az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Európai Egyezményben résztvevő tagállamok alkotmányaiban és törvényeiben, valamint az Európai Szociális Chartában elismert alapjogokra, különösen a szabadságra, az egyenlőségre és a szociális igazságszóra, ...

Európa felelőssége tudatában azon kell fáradozniuk, hogy mindinkább a közös hangok szóljanak, egyöntetűen és szolidárisan kell, hogy cselekedjenek, hogy közös érdekeiket és függetlenségüket hatékonyan megvédhessék, különösen a demokrácia alapelveit, valamint az emberi jogok és a törvényesség biztosításáért, amelyek iránt elkötelezték magukat és amelyekért fel kell lépniük, hogy azon kötelezettségeknek megfelelően, amelyeket az Egyesült Nemzetek Alapokmányának keretében elfogadtak, hozzájáruljanak a nemzetközi biztonsághoz és a világbéke biztosításához...”

⁶²⁰ Luxembourg European Council’s Declaration on Human Rights, June 1991, paragraph 11 „defining the main components of a hand-on strategy through its development cooperation policy and by inserting clauses on human rights into economic and cooperation agreements with third countries”

⁶²¹ Council and the Member States meeting within the Council, 28 November 1991, paragraph 10 of the resolution on human rights, democracy and development: „in its relations with developing countries, by adopting guidelines, procedures and practical measures and including clauses on human rights in its cooperation agreements”

célzó együttműködési programoknak az emberi jogok tiszteletben tartásán kell alapulniuk. 1992-ben a közép és kelet európai országokkal való kapcsolattartásról szóló Tanácsi Deklaráció, a demokráciát és az emberi jogokat, mint „essential element”-t említi, amelyre a közösségi politika során érvényesíteni kell.⁶²²

A Tanács fontosnak tartotta, hogy a tagállamoknak közös politikájuk legyen az emberi jogoknak és a demokráciának a fejlődő országokban történő előmozdításával kapcsolatban.

A Határozat kiemelte a „good governance” azaz a jó kormányzás fontosságát, amely érzékeny gazdaság és társadalompolitikából, demokratikus döntéshozatalból, megfelelő kormányzati átláthatóságból, a pénzügyi felelősség vállalásából, piacbarát – a fejlődést ösztönző – környezet kialakításából, a korrupció ellenes intézkedésekből, valamint a jogállamiság, az emberi jogok, a sajtó –és szólásszabadság tiszteletben tartásából áll. A Közösségek, nem csak az elvárásaikat, hanem az esetleges szankciókat is megfogalmazták. A Határozat értelmében, az emberi jogok megsértésére, annak mértékében fog a Közösség reagálni, bizalmas vagy, nyilvános figyelmeztetésekkel, esetleg az együttműködési programok módosításával. Az esetleges emberi jogokat érintő jogsértések – az adott kormány magatartása – miatt azonban a Közösségeknek nem áll szándékában az adott ország lakosságát büntetni, ezért a Közösségek, az ilyen nem kívánatos következmények elkerülése érdekében, a támogatások eszközeinek megváltoztatását, az érintett kormány részvételének mellőzésével kívánja megvalósítani. Fontos eleme a Határozatnak, a katonai kiadások mérséklésére való utalás, felismerve, hogy a fejlődő államok túlzó katonai kiadásai a fejlesztésektől vonják el a forrásokat.

1992-ben Maastrichtban megteremtették a Közösség emberi jogi politikájának alapjait létrehozták az ún. II. Pillért az EU közös kül-, és biztonságpolitikájának jogi kereteit⁶²³ (J(2) valamint az uniós állampolgárság intézményét⁶²⁴ is. A Maastrichti

⁶²² Council Declaration of 11 May 1992. „...in its relations with CSCE countries, by recognising democratic principles and human rights as an essential element of its contractual relations with those countries by incorporating the appropriate provisions into the agreements concerned; these provisions allow the Community to taken action in case of special urgency, including any failure to meet the obligations deriving from the agreement”

⁶²³ A Maastrichti Egyezménynek a közös kül- és biztonságpolitikáról szóló rendelkezései között J.1. cikk 2. bekezdésén belül, mint az Unió közös kül- és biztonságpolitikájának céljai között említi „, a béke védelme és a nemzetközi biztonság erősítése az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt alapelveknek, a Helsinkii Záróokmányban foglalt alapelveknek és a Párizsi Charta célkitűzéseinek megfelelően ... – a demokrácia és a jogállamiság fejlesztése és erősítése, valamint az emberi jogok

Szerződés kimondja,⁶²⁵ hogy az EU tiszteletben tartja az Európai Egyezményben lefektetett alapvető jogokat, amelyeket, – mivel azok a tagállamok alkotmányos

és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása.” A IV. cím K. 2. cikkében továbbá kimondja a Maastrichti Szerződés „a K.1. cikkében megjelölt kérdéseket az 1950. november 4-én megkötött az Emberi Jogok és az Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Európai Egyezmény és az 1951. július 28-án megkötött, a menekültek jogállásáról szóló egyezmény betartásával, valamint a tagállamok által a politikailag üldözött személyeknek nyújtott védelem figyelembe vételével kell kezelni.”

K.1. cikkely a személyek mozgásának szabadságára vonatkozik, ide értve: a menekültpolitikát, azokat a szabályokat, melyek szerint a személyek átléphetik a tagállamok közös határait, ill. ezek ellenőrzése, a bevándorlási politikát és a harmadik országok állampolgáraival szemben folytatott politikát, a harmadik országok állampolgárainak a tagállamok területére történő belépését és ottani mozgását, ill. ezek feltételeit, a harmadik országok állampolgárainak a tagállamok területén való tartózkodásának feltételeit, beleértve a családegyesítést és a munkához jutást is, a harmadik országok állampolgárainak a tagállamok területére történő illegális bevándorlása elleni küzdelmet, ill. a tagállamok területén történő illegális tartózkodás és munkavállalás elleni küzdelmet, a kábítószer-fogyasztás elleni küzdelmet, a nemzetközi szintű csalások elleni küzdelmet, az igazságszolgáltatási együttműködést polgári ügyekben, az igazságszolgáltatási együttműködést büntetőügyekben, együttműködést vámügyekben, a rendőrségi együttműködést a terrorizmus, a tiltott kábítószer-kereskedelem és a nemzetközi bűnözés egyéb súlyos formái elleni küzdelmet és megelőzés céljából egy Unió szintű információs rendszer megszervezését egy Európai Rendőrség (Europol) keretein belül.)

⁶²⁴ Az emberi jogok szempontjából figyelmet érdemel az ún. uniós polgárság intézménye. Az Alapszerződés, amely a munkaerő szabad áramlását garantálta a Római szerződés 48. cikkében, annyiban módosult, hogy az Európai Unió szerződés 8/a. pontjában az uniós polgár szabad közlekedési és tartózkodási jogát az Európai Tanács, az Európai Bizottság, valamint az Európai Parlament is elő kell, hogy segítse.

A Európai Unió Szerződés 8/b. pontja szerint valamennyi uniós állampolgár, amely egy olyan állam területén tartózkodik, melynek nem állampolgára, jogosult a helyhatósági választásokon szavazni és választható is (aktív és passzív választójog) ugyanolyan feltételekkel, mint az illető állam saját állampolgárai. Ugyanezt a lehetőséget a Szerződés 138. cikk 3. bekezdése kiterjeszti az Európa Parlamenti választásokra is. A Szerződés 8/c. cikkében leszögezik, hogy az uniós állampolgár, ha egy Unió kívüli harmadik ország területén tartózkodik, diplomáciai és konzuli védelmet kérhet valamennyi tagállamtól, ugyanolyan feltételek mellett, mint amit az adott állam a saját állampolgáraival szemben meghatároz. A 138/D. és a 138/E. cikkeknek megfelelően valamennyi uniós állampolgár petíciókat nyújthat be az Európai Parlamenthez, és joga van az uniós ombudsmanhoz is fordulnia.

A 8/e. cikk e jogok érvényre juttatása érdekében kötelezi az Európai Bizottságot, az Európai Tanácsot, a Gazdasági és Szociális Bizottságot, valamint az Európai Parlamentet, hogy tegye meg a szükséges lépéseket.

Az Amszterdami Szerződés módosította,” Az Unió polgársága kiegészíti, és nem helyettesíti a nemzeti állampolgárságot”(8.cikk (1) bek.ill. a Tanács egyhangúlag rendelkezéseket fogadhat el, hogy lehetővé tegye e jogok gyakorlását a 189b cikk. Eljárásának megfelelően. A 8d cikk kiegészül azzal, hogy az Unió minden polgára hivatkozhat bármely intézménynek vagy testületnek a 248. cikkben említett valamelyik nyelven írhat, és ugyanilyen nyelven kap választ.

⁶²⁵ Az 1972. február 7-én, Maastrichtban aláírt szerződés tovább megy az Egységes Európai Okmány megfogalmazásain, a Preambulumban kifejti, hogy „MEGERŐSÍTVE” elkötelezettségüket a szabadság a demokrácia elvei, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok és a jogállamiság tiszteletben tartása iránt”, majd az I. cím B. cikkében .... az Unió állampolgárság létrehozásával erősítse az Unió tagállamai állampolgári jogainak és érdekeinek védelmét ...”, továbbá a I. cím F. cikk 1. és 2. bekezdése leszögezi, hogy „az Unió tiszteletben tartja a demokratikus alapelvekre épülő kormányzati rendszerű tagállamok nemzeti identitását. 2. Az Unió a közösségi jog általános elveként tiszteletben tartja az 1950. november 4-én Rómában aláírt, az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok védelméről szóló Európai Egyezmény által garantált alapvető jogokat, valamint a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következő alapvető jogokat”.

hagyományaiból erednek – a közösségi jog általános alapelveinek tekinti.⁶²⁶ Az emberi jogoknak, mint közösségi alapelvnek az elfogadtatásához nagymértékben hozzájárult a Luxemburgi Bíróság joggyakorlata is, amely érdekes tendenciát mutat.⁶²⁷ Az emberi jogokkal kapcsolatos problémát a közösségi jog közvetlen hatálya, elsőbbsége okozta, amely egyértelműen megfogalmazódott a Római Szerződés 189.⁶²⁸ és az Európai Unió szerződés 169.⁶²⁹ cikkeiben. Ez azt jelenti, hogy magánszemélyek a nemzeti bíróságok előtt hivatkozhatnak a közösségi jogra és kérhetik, hogy a nemzeti bíróság az ítéletét a közösségi jogra, továbbá a közösségi jog alapján értelmezett nemzeti jogra alapítsa. A nemzeti bíróságnak tehát a közvetlenül hatályos közösségi joggal ellentétes nemzeti jog helyett a közösségi jogot kell alkalmaznia. Az Európai Unió közösségi jogának közvetlen hatálya és elsőbbsége értelmében a közösségi jog hatékonyabban alkalmazandó a nemzetközi jognál, így a nemzetközi egyezményekben foglalt emberi jogok védelme is alárendelt helyzetbe kerül a közösségi joggal szemben. Az Európai Unió, olyan hatáskörökkel rendelkezik, amelyek hagyományosan az egyes államokhoz kapcsolódnak, ill. az egyes államok belső és külső szuverenitásába tartoznak. Ehhez a problémához kapcsolódik az, hogy az Európai Közösséggel szemben az egyén nem élvezhette emberi jogainak közösségi szintű védelmét és a közösségi jog, melynek közvetlen hatályát és elsőbbségét a szerződések biztosítják – mint már erre utalás történt – 1997-ig nem tartalmazott közvetlen és kifejezett módon alapszerződési szinten emberi jogi szabályokat. A közösségi jog elsőbbségének következményeként, az egyén – az Unión belül – kiszolgáltatott helyzetbe került, mivel a közösségi jog a tagállamok alkotmányait és törvényeit, melyek az emberi jogok védelmét biztosítják, nem kívánta a közösségi jog forrásává tenni.

Az Európai Közösség Bírósága, az Európai Bíróság az 1970-es évekig nem is vállalta az emberi jogok védelmét, mivel álláspontja szerint a bíróságnak és más közösségi intézményeknek sem feladata a nemzeti jogszabályok érvényesítése. A bírósági ítéletek⁶³⁰ azonban azt mutatták, hogy ha lassan is és araszolgatva is, de a

⁶²⁶ Spanyolország magához az Európai emberi Jogi Egyezményhez való csatlakozást javasolta, de erről a Luxemburgi Bíróság elutasító álláspontja után letettek a tagállamok.

⁶²⁷ Wyatt&Dashwood's: European Community Law, Third edition, pp.109–166.

⁶²⁸ Az új számozás szerint, 1999. május 1-től: 249. cikk, Tables of Equivalences referred to in Article 12 of the Treaty of Amsterdam, Treaty on European Union

⁶²⁹ Az új számozás szerint, 1999. május 1-től: 226.cikk Op.cit.

⁶³⁰ Tendenciaként meg lehet állapítani, hogy az 1970-es évektől kezdve mind az EK Bírósága döntéseiben, például Strock-ügy- „ a közösségi jognak összhangban kell lennie az alapjogokkal”

bíróság állást foglalt az alapvető jogok tiszteletben tartása mellett, melyet fokozatosan a közösségi jog általános jogelvének minősített. Utalás történt így arra, hogy az emberi jogok közösségi szintű védelmét a tagállamok közös alkotmányos hagyományai ösztönzik és továbbmenve még ezen a felfogáson is az 1974-ben a Bíróság, kimondta, hogy a tagállamok által kötött emberi jogi egyezményeket iránymutatónak és követendőnek kell tekinteni a közösségi jog szempontjából is. Az egyezmények közül a Bíróság elsősorban az Emberi Jogok Európai Egyezményére és Kiegészítő Jegyzőkönyveire, az Európai Szociális Chartára, ill. az ILO egyes egyezményeire utalt, majd egy 1989-es ítéletében a Bíróság az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára is hivatkozott. A Bíróság az emberi jogok kérdésével kapcsolatban azt is deklarálta, hogy a tagállamok a közösségi jog végrehajtása során kötelesek az emberi jogokat is tiszteletben tartani. Ellentétben a Strasbourgi Emberi Jogi Bírósággal, az EK bírósága elutasította azt a hatáskört, hogy megvizsgálja azt, hogy az egyes tagállamok jogrendszere összhangban áll-e az Európai Egyezménnyel, illetve ez csak olyan összefüggésben tartotta elfogadhatónak, amely a közösségi jog hatáskörét érinti. Az EK bírósága ítéleteiben több eljárásjogi elvet is deklarált, így pl. a jóhiszeműség elvét, a hatékony jogi felülvizsgálat elvét, a jogbiztonság elvét, a meghallgatáshoz való jogot, az igazságossághoz és a méltányossághoz való jogot (equity), és kimondásra került a visszaható hatály tilalma is, amely összefügg az ún. legitim elvárások védelmével, melynek lényege, hogy az Európai Közösségnek döntéseit megfelelő jogalap és átmenet biztosításával, előre látható módon lehet csak megváltoztatni.

A Bíróság az arányosság elvét is többször megfogalmazta, miszerint az EK intézményei a tagállamok állampolgárai csak közérdekből és csak olyan mértékben

---

1959., Geitling-ügy 1960., Stauder-ügy 1969. – „A Közösség eliosmeri és védi az emberi jogokat”, Internationale Handelsgesellschaft-ügy 1970. – „Egy közösségi jogszabályt vagy intézkedést a nemzeti bíróság nem mellőzhet, olyan alapon, hogy állítólag sérti az alapjogokat, minthogy az emberi jogok részét képezik a közösségi jognak és a Bíróság védi azt” Nold-ügy 1974.–„A tagállamok alkotmányait és a tagállamok által elfogadott nemzetközi szerződéseket, mint alapelveket, a Bíróság figyelembe veheti.” Rutili-ügy 1975.– konkrét hivatkozás történt az Európai Egyezmény 8,9,10,11 cikkeire, Hauer-ügy 1979.–a Bíróság közvetlenül hivatkozott az Európai Egyezmény 1.sz. Kiegészítő Jegyzőkönyvére, National Panasonic Ltd.-ügy, 1980.– a Bíróság közvetlenül hivatkozott az Európai Egyezmény 8.cikkére, Cinethique S.A.-ügy 1985. „a Bíróság, bár feladatának tartja az emberi jogok védelmét, nincsen jogosultsága arra, hogy a közösségi jog hatáskörén kívül eső témákban vizsgálja a nemzeti törvényhozás és az Európai Egyezmény összhangját” stb.– egyre inkább jelentőséget kap az emberi jogok védelme. Groves, P.J.: European Community Law, Cavendish Publishing Limited, London, 1995

róhatnak kötelezettséget, korlátozást vagy büntetést, ami az elérni kívánt céllal arányban áll.

Az EK Bírósága az általános jogelvek közé emelte a diszkrimináció tilalmát is, melyet a közösségi jog közvetlenül is tartalmaz, így az EGK szerződés 7. cikk, amely az állampolgárság szerinti különbségtételt tiltja, a 40. cikk 3. bekezdése, amely a fogyasztók közötti különbségtételekről rendelkezik a mezőgazdaság tekintetében, a 117–118. cikkek a szakképzés, javuló életszínvonal, társadalombiztosítás, a szervezkedési és a kollektív alku tekintetében mondják ki a diszkrimináció tilalmát, végül a 119. cikk – hivatkozással az ILO idevágó 100 és 111 egyezményeire – kimondja az egyenlő munkáért egyenlő bért a férfiak és nők esetében.⁶³¹

⁶³¹ Az egyenlő bánásmód alapelvét a belső piac magjához tartozónak tekinti az Európai Bíróság is, így a Barber–ügyben született 1990. május 17-i ítéletében kimondta, hogy az EGK 119. cikke szerinti értelemben vett bér fogalma kiterjed minden foglalkoztatási formában nyújtott juttatásra. Az EGK szerződés 118/A. cikkén alapuló irányelv szabályozza a terhes, ill. a gyermeküket szoptató nők munkahelyi védelmét. Ezek a szabályok valamennyi tagállamra vonatkoznak és a nemzeti jogrendszerek felett állnak, továbbá az egyének számára közvetlenül kikényszeríthető jogokat biztosítanak. Ilyen irányelvek közé tartoznak: >75/117. EGK irányelv az egyenlő bérről, amely az EK szerződés 100. cikkén alapul és szabályozza a férfiak és nők számára fizetendő egyenlő bér alapelvét, és erősítse azoknak a dolgozóknak a jogvédelmét, akik ezen alapelv megsértése miatt joghátrányt szenvedhetnek; a 76/207. EGK irányelv, amely EK Szerződés 235. cikkén alapul és az egyenlő bánásmód alapelvének végrehajtását szabályozza; a munkához jutás, a szakképzés, az előmenetel és a munkakörülmények kapcsolatban. Ez az irányelv azért is figyelemre méltó, mert kimondja a „közvetett diszkrimináció” és a nők érdekében hozott „pozitív intézkedés” fogalmát; >79/7/EGK irányelv, amely szintén az EK Szerződés 235. cikkén alapul, az egyenlő bánásmód alapelvének, a társadalombiztosítás területén való végrehajtását szabályozza, melyet nemcsak az alkalmazottak, de a magánvállalkozók társadalombiztosítási rendszereire is alkalmazni kell; >86/378/EGK irányelv, amely az EK Szerződés 100. és 235. cikkein alapul, a férfiak és nők számára a foglalkoztatási társadalombiztosítás területén szabályozza az egyenlő bánásmód alapelvének végrehajtását, melyet mind az alkalmazottak, mind a magánvállalkozók számára kötelezőnek kell tekinteni. (Ezt az irányelvet részben érvénytelenítette a már idézett Barber–ügyben hozott Európai Bírósági ítélet. Az EK 119. cikke, amely közvetlen hatállyal bír, kimondta, hogy a magánszemélyek a nemzeti bíróságok előtt eljárást indíthatnak, továbbá az egyenlő bánásmód bármilyen csorbítása – pl. nyugdíjkorhatár – megengedhetlen; >86/613/EGK irányelv, amely az EK Szerződés 100. és 235. cikkein alapul, a mezőgazdasági magánvállalkozó férfiak és nők számára biztosítandó egyenlő bánásmódról rendelkezik. Az irányelv a magánvállalkozók, ill. házastársuk esetében is érvényesülő alapelvre hivatkozással szabályozza a magánvállalkozó nők védelmét a terhesség és az anyaság idején is; >92/85/EGK irányelv, amely az EK Szerződés 118/A. cikkén alapul, a terhes, nem régen szült és szoptató dolgozó nők biztonságának és egészségügyi helyzetének javítását kívánja biztosítani a munkahelyeken. Ezt az irányelvet a 89/391/EGK munkaegészségügyi és munkabiztonsági keretirányelv alapján fogadták el és ez kiterjed az alkalmazottakra, a gyakornokokra és az ipari tanulóokra is, akik a fent említett körülményeket (terhesség, szoptatás stb.) alkalmazójukkal közölték. Figyelemre méltók a Tanács által elfogadott ajánlások is: 84/635/EGK (1984. december 13.) a nők érdekében foganatosítandó pozitív intézkedésekről, 92/241/EGK (1992. március 31.) a gyermekek felügyeletéről, Kiemelendő a tanács 1982. július 12-i határozata a nők egyenlőségéről, a Tanács 1984. június 7-i határozata a női munkanélküliség elleni akcióról, az 1985. június 3-i tanácsi határozat, melyet a művelődésügyi miniszterek részvételével dolgozott ki a fiatal fiúk és lányok neveléssel kapcsolatos esélyegyenlőségéről szóló akcióprogram.

Az 1997. évi Amszterdami Szerződés, figyelembe véve a Luxemburgi Bíróság ez irányú jogfejlesztő tevékenységét is, leszögezte, hogy az *Unió a szabadság, demokrácia, az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartása és a jog uralmának elvein alapul*, amely alapelvek közösek a tagállamokban.⁶³² Az Amszterdami Szerződés, nem csak a kívánalmakat, hanem az esetleges szankciókat is bevette a Szerződésbe. E szerint: „az állam és kormányfőkből álló Tanács⁶³³ a tagállamok egyharmadának vagy a Bizottságnak a javaslata alapján az Európai Parlament beleegyezésével egyhangúlag megállapíthatja, hogy egy tagállam súlyosan és folyamatosan megsérti az F. cikk (1)bekezdésében említett alapelveket, miután a kérdéses tagállam kormányát felszólította, hogy nyújtsa be észrevételeit. Ha ilyen megállapítást tett, a tanács minősített többséggel úgy határozhat, hogy felfüggeszti a kérdéses tagállamnak az e Szerződés alkalmazásából származó bizonyos jogait, beleértve e tagállam kormánya képviselőjének szavazati jogát is a Tanácsban. Ebben az esetben a Tanács számításba veszi az ilyen felfüggesztés lehetséges következményeit a természetes és jogi személyek jogaira és kötelezettségeire. A kérdéses tagállam e szerződés szerinti kötelezettségei bármely esetben továbbra is kötelezőek erre az államra vonatkozóan.

A tanács minősített többséggel a későbbiekben határozhat úgy, hogy megváltoztathatja vagy visszavonja a (2) bekezdés szerint hozott intézkedéseket, válaszul azokra a változásokra, amelyek a bevezetésükhöz vezető körülményekben bekövetkeztek. Ennek a cikknek az alkalmazásában a Tanács a kérdéses tagállam

---

A Tanács 1986. július 24-i 2. határozata a nők egyenlő esélyeiről, a Tanács 1988. december 16-i határozata a szakmai reintegrációról és a nők későbbi szakmai integrációjáról, a Tanács 1990. május 29-i határozata a nők és férfiak emberi méltósága védelméről a munkahelyen, a Tanács 1991. május 21-i döntése az Európai Közösség 3. középtávú akcióprogramjáról a férfiak és nők egyenjogúsága témájában (az 1. középtávú akcióprogram 1982–1985, a 2. 1986–1990. között valósult meg, míg a 3. 1991–1995. közötti időszakra vonatkozott), a Tanács 1994. június 22-i döntése a férfiak és nők egyenjogúságának elősegítéséről az Európai Strukturális Alap segítségével, a Tanács és a kormányok képviselői 1994. december 6-i ülésén elfogadott határozata a nők arányos részvételéről a gazdasági fejlődési stratégiát illetően, ill. az Európai Unión belül megvalósítandó alkalmazás intenzívebbé tételéről, a Tanács 1995. március 27-i határozata a nők és férfiak kiegyensúlyozott részvételéről a döntési folyamatokban.

⁶³² Amszterdami szerződés „F.” cikk (1).bek. Azt, hogy az EU tagállamai ezt mennyire veszik komolyan a gyakorlatban, jól szemlélteti az Ausztriával szemben, a többi tagállam által nemrég egységesen foganatosított szankciók, bár azokat nem a fenti szakaszok alapján fogadták el. Schüssler, osztrák kancellár az IGC-n, 2000. áprilisában kijelentette, hogy Ausztria nem tesz olyan lépéseket, amelyek megsértenék az uniós szerződést, de azt is hangsúlyozta, hogy álláspontjuk szerint, az Unió 14 tagállama által bevezetett kétoldalú szankciók illegálisak, és Ausztria minden jogi eszközt felhasznál majd ellenük.

⁶³³ A Tanács legmagasabb szintjéből is kitűnik, hogy politikai döntésről van szó e cikk esetében

kormány képviselőjének szavazatát figyelmen kívül hagyva cselekszik. A személyesen jelen levő vagy képviselt tagok tartózkodása nem akadályozza meg az (1) bekezdésben hivatkozott határozatok meghozatalát. A minősített többség a Tanács érintett tagjai szavazatainak az Európai Szerződés 148. Cikkének (2) bekezdése szerint történő súlyozásával⁶³⁴ kerül megállapításra. Ezt a bekezdést abban az esetben is alkalmazni kell, ha a szavazati jog fel van függesztve a (2) bekezdés szerint. Ennek a cikknek az alkalmazásában az Európai Parlament a szavazatok kétharmados többségével dönt, ami tagjainak többségét képviseli.” Egyenlőre a közösségi szerződések nem rendelkeznek, sem a Közösségből történő kiválás, sem a kizárás lehetőségeiről, de a nemzetközi jog általános elveiből le lehet vezetni bizonyos megoldásokat. Az Európai Unióban már több vezető politikus szorgalmazta a kizárás lehetőségének a megteremtését, és ez a kérdés felmerült a 2000.-ben indult IGC-n is.⁶³⁵ Amennyiben a Kormányközi Konferencián elfogadnák, az alkotmányos alapelvek és a végrehajtási rendelkezések közötti különbség tétel, azaz megvalósítanák a „szövegek hierarchiáját”, elképzelhető, hogy e kérdés is komolyan a napirendre kerülne. Hangsúlyozottan szerepel az Amszterdami Szerződés 13. Cikkében a diszkrimináció tilalma is, amelyet egyaránt vonatkoztat a nemek közötti – elsősorban az alkalmazás és foglalkoztatás területein megnyilvánuló – hátrányos megkülönböztetésre, továbbá a munka világában tapasztalható faji és etnikai hová tartozás miatti diszkriminációra. Ez utóbbira az Európai Unió Bizottsága 1998 decemberében tett javaslatot, majd az Európai Tanács 1998.évi bécsi ülése is utalt a fajgyűlölet elleni harc fontosságára a tagjelölt országokban, és javasolta, hogy a Bizottság – az Európa Tanács már létező monitoring rendszeréhez hasonlóan – kísérelje figyelemmel e jelenségek alakulását.

Az EU emberi jogokkal kapcsolatos követelményei, nem csak az Unió tagállamai szempontjából jelentősek, hanem a felvételre várók szempontjából is, hiszen

⁶³⁴ A 2000.február 14-én megnyitott, az intézményi reformokért felelős Kormányközi Konferencia (IGC) előtt az EU Bizottsága (Romano Prodi elnök és Michel Barnier biztos)ismertette az ezzel kapcsolatos álláspontját. A Bizottság a minősített szavazásnál alkalmazott küszöböt 71%-ra kívánja módosítani (jelenleg 71,26%), mert ezzel lehetőség lenne a népesebb országok relatív súlyának növelésére. Ha ezt a javaslatot elutasítanák, akkor a minősített többséggel hozott döntéseket ki kellene egészíteni az EU lakosságának több, mint felét képviselő tagállamok egyszerű többségének is. A szavazatok számának újrásúlyozása függ attól is, hogy a „nagyok” lemondanak-e 1-1biztosi helyükről a Bizottságban.

⁶³⁵ Nicole Fontaine asszony, az EU parlament elnök asszonya, 2000. február 14-én Brüsszelben a megnyitón mondott beszédében javasolta, hogy a Kormányközi Konferencián folytassanak arról is vitát, hogy a komoly és folyamatos válság esetén esetleg kizárhassanak egy államot vagy államokat az Unióból.

az EU több dokumentumában, pl. az Európai Megállapodásokban⁶³⁶ vagy az AGENDA 2000⁶³⁷ elnevezésű dokumentumaiban egyértelművé teszi ezen államok számára is az emberi jogok tiszteletben tartásával kapcsolatos elvárásait. Amint erre már utalás történt, az Egységes Európai Okmány, a Luxemburgi Európai Tanács által 1991-ben elfogadott „Emberi Jogi Nyilatkozat”, a Tanács 1991. évi. határozata az „Emberi jogok, demokrácia és fejlődés”-ről, valamint a Maastrichti Szerződés egyaránt hangsúlyozták a Közösség felelősségét a demokratikus alapelvek, a jogállamiság és az emberi jogok tiszteletben tartásának előmozdításáért. Ez a kötelesség értelemszerűen, nem csak a Közösségek területére, hanem a harmadik államokkal kötött megállapodások által érintett területekre is kiterjed. A IV. Lomói Konvenció 1989. decemberében történt aláírása óta, gyakorlattá vált a különböző megfogalmazású klauzulák alkalmazása. Ezek az emberi jogok védelmét, mint közös érdeket deklarálják, amelynek megvalósításában elsősorban párbeszédet kell folytatni a feleknek, de az emberi jogok folyamatos és súlyos megsértése esetén a szerződés részben, vagy egészben való felfüggesztése is szóba jöhet. Alapelv, hogy el kell kerülni, hogy az adott ország kormányának magatartása következtében foganatosított a szankciók miatt, az érintett ország lakossága váljon az intézkedések szenvedő alanyává.⁶³⁸ Az Általános Ügyek Tanácsának 1992. májusi döntését követően,⁶³⁹ a közép és keleteurópai országokkal kötött szerződések már tartalmazzak ún. „essential element” klauzulákat. Ezek, a jogsértések esetére a Bécsi Egyezmény 65. cikke szerinti eljárást írnak elő, amely súlyos szerződésszegés esetén: vagy a szerződés azonnali hatályú felfüggesztését teszi lehetővé (ún. „Baltic

⁶³⁶ A Római szerződés 238. Cikke alapján kötött Magyarországgal is az EK ilyen társulási szerződést, amit 1991. december 16-án írtak alá, a kereskedelmi része ideiglenes megállapodásként 1992. március 1. óta hatályos. Az Európai Megállapodás kihirdetése az 1994. I. tv. által történt meg.

⁶³⁷ Az Európai Tanács felkérésére az Európai Bizottság, 1997 július 16-án adta ki az Agenda 2000 „Egy erősebb és szélesebb Unióért” elnevezésű programcsomagot. Ebben az EU intézményi reformja és a bővítés kérdései együtt kerülnek tárgyalásra. Az Agenda 2000, 10 közép-és kelet-európai tagjelölt államról tartalmaz jelentést. Az 1999. március 24–26. Berlieni Európai Tanács ülésén konkretizálták az Agenda keretszámait, a 2000–2006-ra.

⁶³⁸ 2... The aim being to keep a dialogue going; in the selection and implementation of these measures it is crucial that the population should not be penalised for the behaviour of its government; it allows the parties to regard serious and persistent human rights violations and serious interruptions of democratic process as a „material breach” of the agreement in line with the Vienna Convention, constituting grounds for suspending the application of the agreement in whole or in part in line with the procedural conditions laid down in Article 65.” Bulletin of the European Union, Supplement 3/95, The European Union and Human Rights in the world, pp.10–11. / Idézve A Szerződések Jogáról szóló Bécsi Egyezmény, 60. cikk (3)c és 60.cikk.(1)bek./

⁶³⁹ Magyarország, Lengyelország és az akkori Csehszlovákia esetében még nem vettek bele ilyen klauzulákat az Európai Megállapodásokba, mivel azokat még 1991-ben kötötték a felek.

clause”)⁶⁴⁰ vagy egy konzultációs mechanizmust biztosít a feleknek, amelyet csak kivételesen sürgős esetekben lehet mellőzni. (ún. „Bulgarian clause”)⁶⁴¹ A klauzulák mellett, még a megállapodások preambulumaiban is történik utalás az egyetemes emberi jogokra és demokratikus alapelvekre, valamint a megállapodás is tartalmaz utalást az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára, a Helsinki Záróokmányra és az EBEÉ Párizsi Chartájára (Új Európáért), amelyeket az érintett államnak – mint a megállapodás lényeges pontját⁶⁴² – mind bel–mind külpolitikájában szem előtt kell tartania. A különböző klauzulákat az Unió, nem csak a közép és keleteurópai államokkal, hanem latin amerikai, afrikai, ázsiai, közel–keleti és a Maghreb államokkal, valamint az EBESZ tagállamokkal kötött szerződéseiben is alkalmazza.⁶⁴³

A csatlakozás előtt álló államokra nézve, az Unió az ún. 1993. évi Koppenhágai Kritériumokban újra megerősítette az emberi jogok tiszteletben tartásával kapcsolatos elvárásait. A Koppenhágai Kritériumok kimondják, hogy az abban megfogalmazott előfeltételek mindegyikét, így az emberi jogok és alapvető szabadságok védelmét is megköveteli a csatlakozás előtt álló államoktól.⁶⁴⁴ *A tagság feltétele, hogy a csatlakozni kívánó ország stabilitásról tegyen tanúbizonyságot, a demokráciát biztosító intézmények, a jogszabályok, az emberi jogok, továbbá a kisebbségi jogok tiszteletben tartása és védelme terén.*⁶⁴⁵ Az EU elvárja tagjelöltektől, hogy ne csupán helyeseljék a demokrácia alapelveit és jogrendszerét, hanem a mindennapi életben alkalmazzák is azokat. Az emberi jogok fontos helyet foglal el az EU közös kül– és

⁶⁴⁰ „The parties reserve the right to suspend this Agreement in whole or in part with immediate effect if a serious breach of its essential provision occurs.” Ezt alkalmazták a balti államok, Albánia és Szlovénia esetében

⁶⁴¹ Ezt alkalmazták: Bulgária, Románia, Oroszország, Ukrajna, Moldova, Kirgizisztán, Kazahsztán, Cseh Köztársaság, Szlovákia és Fehér–orszország esetében.

⁶⁴² Pl. a Cseh Köztársasággal kötött megállapodás szerint:” The reference to the respect for human rights as an essential element of the Agreement and to the cases of special urgency has been included in the Agreement as a result of the policy followed by the Community in the area of human rights pursuant to the Council Declaration of 11 May 1992 which foresees such reference in the Cooperation or Association Agreements between the Community and its partners in the Conference on Security and Cooperation in Europe.” Bulletin of the European Union, Supplement 3/95, The European Union and Human Rights in the world, p.15.

⁶⁴³ References to human rights and democratic principles in agreements between the Community and third countries, Op.cit. pp.18–21.

⁶⁴⁴ Törökország példája is mutatja, hogy a gazdasági mutatók önmagukban még nem elégségesek a felvételhez.

⁶⁴⁵ „membership requires that the candidate country has achieved stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law and respect for and protection of minorities.” Agenda 2000, July 1997, European Commission

biztonságpolitikájában (CFSP)⁶⁴⁶ is. Az Unió rendszeresen egyeztet a Tanács Emberi Jogi Munkacsoportjával (COHOM),⁶⁴⁷ amely a tagállamok és regionális munkacsoportok emberi jogi szakértőiből áll. Ez a Munkacsoport segíti az Unió intézményeit – elsősorban a Miniszterek Tanácsát –, hogy az Unió politikájában, témától függetlenül, érvényesüljön az emberi jogi dimenzió.⁶⁴⁸ Elmondható, hogy a nyugat–balkáni országokkal kapcsolatos uniós stratégiának⁶⁴⁹ is lényeges elemeként szerepelnek az emberi jogok. A harmadik országokkal kötött megállapodásokban, fontos kritériumként szerepel a nemzetközi munkaügyi normák betartása és gyermekmunka tilalma, illetve a terrorizmus elleni fellépés is. Az Amszterdami Szerződés értelmében a CFSP terén az Unió közös stratégiák kidolgozása, az együttes fellépés és a közös álláspontok kialakítása mellett kötelezte el magát, amelynek egyik célja – az Unió biztonságának erősítése, a béke megőrzése mellett – a nemzetközi együttműködés elősegítése, a demokrácia és a jog uralmának fejlesztése és megszilárdítása, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása. A tagállamok kötelesek biztosítani, hogy nemzeti politikáik összhangban álljanak a közös uniós álláspontokkal. Összehangolt stratégiát az Unió először 1999-ben a Kölni Európai Tanács ülésén fogadott el, Oroszországot illetően, a demokrácia, és a jog uralmának, valamint a civil társadalom kiépítésének előmozdítása érdekében. Az Unió Közös álláspontot alakított ki, a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal és Koszovóval kapcsolatban, kifogásolva, a tömeges jogsértéseket, valamint a demokráciát, véleménynyilvánítási szabadságot és független médiát követelő személyekkel szembeni jugoszláv fellépés miatt. 1988 májusában közös álláspont kialakítására került sor az afrikai államokkal kapcsolatban, az emberi jogok, a demokrácia, a jog uralma és a „jó kormányzás” hiányosságai miatt. Az Unió úgy határozott, hogy partneri viszony kialakítására törekszik, minden kormánnyal és a civil társadalommal annak érdekében, hogy pozitív változásokat érjenek el a kifogásolt területeken. A kívánt hatás elmaradása, illetve a Felülvizsgált Loméi Egyezmény megsértése miatt az Unió 1998 novemberében szankciókat léptetett életbe Nigériával szemben. 1999-ben az Unió felülvizsgálta Ruandával szemben kialakított 1998-as

⁶⁴⁶ Common Foreign and Security Policy

⁶⁴⁷ Council's Human Rights Working Group

⁶⁴⁸ Például, az 1998 júniusában, a fegyverexporttal kapcsolatos Magtartási Kódex megfogalmazásakor, a cél-országgal kapcsolatban utalás történt az emberi jogok tiszteletben tartására

álláspontját és meghosszabbította Burmával kapcsolatos 1996-ban fogatosított büntető intézkedéseinek hatályát. Az Unió 1999 januárjában megerősítette, az Afganisztánnal szembeni közös álláspontját is a nemzetközi humanitárius jog, az emberi jogok – beleértve a nők és gyerekek jogait is – súlyos megsértése kapcsán. Az Unió, karöltve más nemzetközi szervezetekkel, – elsősorban az ENSZ-szel és az EBESZ-szel – aktív résztvevője a demokratikus folyamatok előmozdításának, különösen a demokratikus választások felügyeletében – pl. Palesztina, Bosznia–Hercegovina esetében –vállal szerepet. Az emberi jogok érvényesítésével kapcsolatos közös álláspont érvényre juttatásában az Unió gyakran él a diplomáciai lépések eszközével és igyekszik a problémákat politikai dialógussal rendezni. Több mint 48 országgal és regionális csoporttal tart fent párbeszédet az emberi jogok megerősítése érdekében. Sajátos emberi jogi párbeszédet intézményesített 1997-ben Kínával az Unió, az ún. Európai Unió–Kína Emberi Jogi Dialógus és Együttműködési program keretén belül.⁶⁵⁰ Az Unió Trojkája és a kínai kormány képviselői évente kétszer találkoznak, hogy együtt értékeljék az emberi jogok kínai helyzetét. Ilyen hivatalos ülések voltak, 1998 októberében és 1999 februárjában is, amelyek mellett az Unió több jogi szemináriumot is szervezett a kínai tudományos élet és a civil társadalom képviselőinek. 1998-ban az Unió a programjai elsősorban a nők és fogyatékosok, valamint a helyi demokrácia kérdéseire irányultak. Az, hogy Kína végül 1998-ban csatlakozott az ENSZ két Emberi Jogi Nemzetközi Egyezségokmányához, nagy előrelépés volt, és az a pozitív fejlemény is, hogy Kína fogadta az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosát, mutatta, hogy nem voltak hiábavalók az Unió ez irányú erőfeszítései. Az Unió még számos emberi jogi kérdésben szorgalmazza pozitív lépéseket, így a szabad véleménynyilvánítás, a vallási és kulturális kisebbségek jogainak biztosítása, a halálbüntetés eltörlése és az oktatási reformok megvalósítása terén. 1988-ban ennek a programnak a keretén belül az EU Trojka nagykövetei látogatást tett Tibetben, hogy a helyszínen tájékozódhassanak, ami ismerve Kínának Tibettel kapcsolatos álláspontját, rendkívüli eseménynek nevezhető. A halálbüntetés eltörlését az Unió, nem csak Kínában, hanem; az Egyesült Államokban, a Bahamákon, Jamaikában, Ugandásban, Tobagóban, Sierra Leonében, Iránban, a Fülöp– Szigeteken, Palesztinában, Beniniben is szorgalmazza.

⁶⁴⁹ Albánia, Bosznia–Hercegovina, Horvátország, FRY, FYROM

⁶⁵⁰ European Union Annual Report on Human Rights, Adopted by the General Affairs Council in Luxemburg on the 11 October 1999, EU action on human rights in international affairs, pp.3–4.

Az Unió az Európai Kezdeményezés a Demokráciáért és Emberi Jogokért elnevezésű programja⁶⁵¹ által is igyekszik a demokratizálódási folyamatokat előmozdítani, és az Unió költségvetéséből figyelemreméltó összegeket fordít azok finanszírozására. Ezt a programot az Európai Parlament kezdeményezte 1994-ben, de 1998 nyarán az Unió Bírósága 106/96 döntésére hivatkozással, azt felfüggesztette, mivel úgy ítélte meg, hogy annak nincs jogi alapja („lack of a legal basis for the Commission’s actions”). A Tanács, 1999 április 29-én elfogadott rendelete, hivatkozással az Alapszerződés 235/ új 308/. és 130/ új 130w/. cikkeire, megteremtette⁶⁵² a Bíróság által hiányolt jogi háttérrel, így a költségvetés B7–70 sz. programja 98 millió Eurót biztosíthatott 1999-ben erre a célra.⁶⁵³

Az összehangolt fellépés igénye megfogalmazódik a nemzetközi szervezetekben, pl. ENSZ,⁶⁵⁴ Európa Tanács, EBESZ és nemzetközi konferenciákon való részvételkor is. Az ENSZ Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozata alkalmával az Unió szorosán együttműködött az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosságával és aktívan részt vett az ENSZ Közgyűlésének Harmadik Bizottságában, amely felelős volt az Emberi Jogok Éve 1998 programjaiért. Az Unió tagállamai általában 98%-ban közösen szavaztak, ami jele a tagállamok és az Unió egyre szorosabb együttműködésének. Az Unió aktív résztvevője az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának is, ahol a legutóbbi 55. Ülésszakán is számos témában terjesztettek elő javaslatokat és igyekezett konszenzuskereső tárgyalásokat folytatni, pl. Kelet-Timor és Kolumbia kérdésében. Az Európa Tanáccsal azonos értékeket vall az Európai Unió is, ezért együttműködésük elengedhetetlenül szükséges az európai béke és biztonság megteremtése és fenntartása érdekében. Közös programjaik, mint például az Orosz Föderáció emberi jogi és jogi mechanizmusainak erősítésére vonatkozó 3. közös program, a közép és keleteurópai

⁶⁵¹ Activities funded under the European Initiative for Democracy and Human Rights (chapter B7–70)

⁶⁵² „development cooperation actions and other cooperation actions in third countries, which contribute to the general objective of developing and consolidating democracy and the rule of law and respect for human rights and fundamental freedoms” European Union Annual Report on Human Rights, Adopted by the General Affairs Council in Luxemburg on the 11 October 1999, EU action on human rights in international affairs, p.8.

⁶⁵³ Pl. Közép és Kelet Európa a demokrácia megerősítéséhez (beleértve a volt-jugoszláv köztársaságokat is), 28 projectre 15 millió Eurót, az ázsiai országok, az emberi jogok és a demokrácia fejlesztésére, 6 projectre mintegy 2,5 millió Eurót kapak, Op.cit.

⁶⁵⁴ Az Amszterdami Szerződés J.9.cikk (2). Bek. szerint; azok a tagállamok, amelyek az ENSZ BT-nek is tagjai, egyeztetnek a többi tagállammal, és teljes mértékben tájékoztatják azokat. Azok a tagállamok, amelyek a BT állandó tagjai, feladataik végrehajtása során biztosítják az Unió

kisebbségek védelmére, és a kaukázusi köztársaságokban a független média létrehozására irányuló programok sikeresnek bizonyultak. Az Unió az Európa Tanáccsal közös regionális előkészületeket tesz a 2001-ben megrendezendő Fajgyűlölet és Idegengyűlölet Elleni Világkonferenciára, és az 1996. Évi Dublini Európai Tanács döntésének szellemében, a kapcsolatok még szorosabbá tételére törekszik. Az EBESZ és az Unió között szoros együttműködés van, elsősorban az EBESZ emberi jogi dimenziójának kapcsán, az ODIHR és az EBESZ Kisebbségi Főbiztosa, és a Szabad Sajtó Képviselője révén. Az Unió következetesen szorgalmazza az NGO-k bevonását az emberi jogi dimenziót érintő kérdésekbe. Az Unió részt vett 1998. október 26.–november 6. között, az EBESZ Emberi Jogi Dimenziójának Megvalósításával foglalkozó Varsói Ülésen is, ahol megvitatták a koszóvói menekültek visszatérésének lehetőségeit, és az emberi jogok a horvátországi, bosznia–hercegovinai és fehér–oroszországi helyzetét is. Az Unió az EBESZ fokozottabb szerepvállalását szorgalmazta, 1999-ben, Bécsben megrendezett, a vallásszabadság kérdéseit megvitató Emberi Jogi Dimenzió Kiegészítő Ülésén, mert nem tartotta elégségesnek a kormányok kötelezettségvállalását ennek az alapvető jognak a biztosítása terén.

Elmondható, hogy az Unió egyre aktívabb szerepet vállal az emberi jogok védelmére terén, és az EU emberi jogi normáinak továbbfejlesztése is napirenden van. Több tagállam és az Európai Parlament is szorgalmazza az Alapvető Jogok Chartájának a mielőbbi kidolgozását és beemelését az Alapszerződésbe. A jövőben az sem kizárt, hogy az EU csatlakozzon már létező nemzetközi emberi jogi egyezményekhez, bár erről a szakértők véleménye⁶⁵⁵ erősen megoszlik, és aggályok merülnek fel a Strasbourgi ill. a Luxemburgi Bíróság hatásköreinek esetleges konkurálása miatt is.⁶⁵⁶ Az Unió 1999 októberében elfogadott Első Emberi Jogi Jelentése⁶⁵⁷ bevezetőjében úgy fogalmazott:

álláspontjainak és érdekeinek védelmét az ENSZ Alapokmányának rendelkezései szerinti kötelezettségeinek sérelme nélkül.

⁶⁵⁵ „As community law now stands, the Community has no competence to accede to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms because no provision of the Treaty confers on the Community institutions in a general way the power to enact rules concerning human rights or to conclude international agreements in this field and such accession cannot be brought about by recourse to Article 235 of the Treaty...It could be brought about only by way of Treaty amendment” Opinion 2/94 of the Court, 28 March 1996 (Accession by the European Community to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms), Summary, I–1763

⁶⁵⁶ O’Leary S. Current topic: Accession by the European Community to the European Convention on Human Rights –The Opinion of EJC, centre for European Legal Studies at the University of Cambridge, Fellow of Emmanuel College, 1996.pp. 362–375

⁶⁵⁷ Tervezik, hogy ezután évente közzéteszik az Unió Emberi Jogi Jelentését.

„Making human rights a reality is a never –ending challenge”.⁶⁵⁸ Úgy tűnik, hogy ennek a szüntelen kihívásnak az Európai Unió igyekszik megfelelni, ami csak erősítheti a béke és biztonság megvalósítását Európában.

8. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet

Nevében európai, bár tagságát és tevékenységét illetően mégsem csak az, az *Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet majd 1994-től Szervezet*, amely, mint regionális nemzetközi szervezet, szintén komolyan hozzájárult az emberi jogok és szabadságok tiszteletben tartásának előmozdításához. Az EBESZ – melynek jelenleg 54 tagállama van – emberi jogi dimenziója 1975-től több szakaszban alakult ki, és jelentős hatással volt a közép és kelet európai ún. szocialista országokban lezajlott rendszerváltozásra illetve, az új európai államok kialakulására és demokratizálódási folyamataira. is.

A második világháború befejezése után kialakult bipoláris nemzetközi rendszer, rengeteg feszültséget okozott az államok egymás közötti kapcsolataiban, és a kölcsönös bizalmatlanság légköre nem kedvezett sem, a gazdasági sem az emberi kapcsolatoknak. Európa két részre szakadása után kialakult helyzet, a közép és keleteurópai országok viszonylatában dicstelen korszaknak bizonyult. Amíg a nyugat-európai országok megindultak a gazdasági – politikai fejlődés és az integráció útján, a közép és keleteurópai országokban, a Szovjetunió példájára, diktatórius berendezkedésű államok jöttek létre, Ezekben az országokban formálisan, alkotmányos szinten ugyan elismerték az emberi jogokat, de a gyakorlatban ennek az ellenkezője valósult meg. Az 1950-es években a Szovjetunió javasolta egy európai biztonsági konferencia összehívását, de ez az akkori feszült politikai légkörben nem talált kedvező visszhangra. Erre a kezdeményezésre csak 1969-ben reagált a finn kormány, vállalva egy nemzetközi biztonsági konferencia megrendezését, meghívva arra valamennyi európai országot, az Egyesült Államokat és Kanadát is. 1972-ben multilaterális konzultációt biztonsági

---

⁶⁵⁸ European Union Annual Report on Human Rights, Adopted by the General Affairs Council in Luxemburg on the 11 October 1999, Inroduction: Making Human Rights a Reality, p1.

konferencia megrendezését, meghívva arra valamennyi európai országot, az Egyesült Államokat és Kanadát is. 1972-ben multilaterális konzultációt kezdtek mintegy 35 ország résztvevői, melynek eredményeként az ún. „Blue Book”-ban javaslatot tettek a megrendezendő konferencia fő témáira és eljárási szabályaira.

1973. július 3-án kezdődött Helsinkiben kezdődött, majd 1973. Szeptember 18-tól 1975. július 21-ig Genfben folytatódott, és Helsinkiben 1975. augusztus 1-én fejeződött be, az *Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet*, amely erőfeszítéseket tett az enyhülés egyre átfogóbb és egyetemes méretű folyamattá tételére. Az Értekezlet a jobb kapcsolatok kialakítása, a bizalmatlanság leküzdésére, a bizalom növelésére a béke, biztonság megteremtésére törekedett, elismerve” *hogy az európai béke és biztonság szorosan összefügg az egész világ békéjével és biztonságával, és annak tudatában, hogy mindegyiküknek hozzá kell járulnia a nemzetközi béke és biztonság megszilárdításához és valamennyi nép alapvető jogainak, gazdasági és társadalmi haladásának és boldogulásának előmozdításához;..”*

A Helsinkiben elfogadott Záróokmány,⁶⁵⁹ az államok kölcsönös kapcsolatait vezérlő elveket 10 pontban, az ún. „the Helsinki Decalogue”-ban foglalta össze, amely három „kosárra” osztottak.⁶⁶⁰ Az alapelvek között a VII. pont rendelkezett az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásáról, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát is. E szerint a részt vevő államok elismerik az emberi egyetemes jelentőségét és tiszteletben tartják azokat a politikai, a gazdasági, a kulturális és egyéb jogokat is beleértve. Leszögezték, hogy az emberi jogok tiszteletben tartása lényeges tényezője a békének, az igazságosságnak és a jólétnek, amire szükség van mind az egymás közötti, mind pedig az összes többi állammal való baráti kapcsolatok és együttműködés fejlesztésének biztosításához. Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok között külön utalás történt a kisebbségek jogaira, különösen a törvény előtti egyenlőségre. Záróokmány kiemeli, hogy a részt vevő államok elismerik, és tiszteletben tartják az egyén szabadságát arra, hogy egyedül vagy másokkal közösen saját lelkiismeretének parancsával összhangban kövesse és gyakorolja vallását és hitét. a Záróokmány ún. „harmadik kosara”, „Együttműködés

⁶⁵⁹ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmánya, Országos Béketanács, 1988 9–10.o.

⁶⁶⁰ The document is divided into three main categories, or „baskets” concerning: 1, Questions relating to Security in Europe, – 2, Co-operation in the field of Economics, Science and Technology, and the Environment, – 3, Co-operation in Humanitarian and other Fields. – Historical Development of the CSCE, p.1.

Humanitárius és Egyéb Területeken”⁶⁶¹ végül is három nézőpontból közelíti meg az emberi jogokat; elsősorban az emberek közötti kapcsolat megkönnyítése, másodsorban az információ-áramlás javításával és harmadsorban a kultúra és nevelés területeire vonatkozó együttműködéssel és cserével. A Záróokmány ugyan nem minősül nemzetközi szerződésnek, mégis kiemelkedő jelentőségű, politikailag kötelező erővel bíró nemzetközi jogi dokumentum, hiszen egyes cikkeit konszenzussal fogadták el az aláíró államok és, mint hivatkozási alap, azóta is kiemelkedő jelentőséget kap a különböző nemzetközi okmányok preambulumaiban és szövegeiben.⁶⁶² Hasonlóan az ENSZ által elfogadott, Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához, a Helsinki Záróokmány is bekerült azok közé a nemzetközi okmányok közé, amelyeket széles körben alkalmaznak, és figyelembe vesznek a nemzetközi kapcsolatokban.

Összhangban a Helsinki Zárónyilatkozattal,⁶⁶³ az első – meglehetősen rossz légkörben zajló és lényegében eredménytelenül végződő – utótálálkozóra 1977-ben, Belgrádban került sor, amelynek 1978. március 8-án elfogadott Záróokmánya csak azt deklarálta, hogy a Helsinki Záróokmány rendelkezéseit az aláíró államok eltérően alkalmazták, és egyetlen rendelkezést sem tartalmazott az emberi jogokat illetően. Az ezt követő 1980-ban induló Madridi Utótálálkozón az emberi jogokkal foglalkozó ún. „harmadik kosár” további rendelkezéseket fogalmazott meg a vallásszabadságról, és kiegészült a szakszervezeti jogokkal.

Az emberi jogok kérdésében előrelépést csak az 1986. november 4. – 1989. január 19. között megrendezett Bécsi Utótálálkozót Záródokumentuma⁶⁶⁴ hozott, amely 27 pontban felsorolta azokat az elveket, amelyeknek tiszteletben tartására szükséges ahhoz, hogy az enyhülést életképes, átfogó és érdemi folyamattá, valamint egyetemes

⁶⁶¹ Op.cit.40–58.o.

⁶⁶² „The document is not a treaty, but a politically binding agreement.” Fact Sheet of CSCE p.1. „L’Acte Final de la Conférence d’Helsinki est un texte juridique international sans précédent par son contenu. Sa structure complexe et multiple ne permet pas de le ranger parmi les types traditionnels d’actes internationaux ayant force exécutoire (traité, accord, convention). Il réunit les principes généraux de la coopération entre les Etats participants et le programme à long terme de cette coopération, de même que des décisions et recommandations concrètes portant sur la réalisation effective des principes et accords approuvés à la Conférence. Mais on ne peut guère en inférer que l’Acte final n’a pas le moindre caractère obligatoire et ne serait qu’une „déclaration d’intentions”, comme on l’affirme parfois. Toutes les clauses de l’Acte final ont été rédigées par consensus, de sorte que toute décision de la Conférence était jugée adoptée si aucun Etat présent n’y opposait d’objection mettant en cause l’approbation globale de l’accord recherché.” Helsinki: dix ans après, Editions du Progrès, Moscou, 1985, p.14–15.

⁶⁶³ A Záróokmány „Az Értekezletet követő intézkedések” között rendelkeztek arról, hogy folytatják az Értekezlet által megkezdett többoldalú folyamatot, és az első ilyen találkozóra 1977-ben Belgrádban kerül sor.

jellegűvé tegyék. Megerősítették a „Helsinki Decalogue”-ot, hangsúlyozva, hogy valamennyi elv elsőrendű fontosságú, következésképpen egyformán és fenntartás nélkül alkalmazandó, mindegyikük értelmezésekor figyelembe véve a többit. Megismételték azt az elvet, hogy minden állam szabadon megválaszthatja és fejlesztheti politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális rendszerét, és meghatározhatja törvényeiket és államigazgatási szabályait, amelyeknek azonban összhangban kell állni az EBEÉ területén vállalt kötelezettségeikkel.

A Bécsi Utótálalkozón megerősítésre került a népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga, az államok területi épségének elve, a viták békés rendezésének elve és újdonságként a terrorista cselekmények, módszerek és gyakorlat elítélésének elvét is megfogalmazták. Ezek az elvek összhangban állnak a nemzetközi jog már ismert alapelveivel és ezeket egészítette ki a Bécsi Záródokumentum 11. cikkétől kezdődően az emberi jogokra vonatkozó elvek.⁶⁶⁵

A Bécsi Záródokumentum azért is jelentős, mivel a garanciák kérdésében is tartalmaz új rendelkezéseket.⁶⁶⁶ Azon túlmenően, hogy az egyes államok fejlesztik a törvényeiket az emberi jogok és alapvető szabadságjogok területén, azokat alkalmazniuk is kell a gyakorlatban, annak érdekében, hogy ezek a jogok hatékonyan gyakorolhatók legyenek. Felhívják a figyelmet az ENSZ égisze alatt kibocsátott emberi jogi egyezmények és jegyzőkönyvek, illetve más emberi jogokat érintő nemzetközi jogi dokumentumok ratifikációjának szükségességére is.⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ A Bécsi Utótálalkozó Záródokumentuma, Országos Béketanács, 1989

⁶⁶⁵ Ezeknek lényege, hogy megerősítik, tiszteletben tartják az emberi jogokat és alapvető szabadságjogokat, amelyeknek tiszteletben tartása lényei tényezője a békének, az igazságosságnak és a biztonságnak. Az emberi jogok és alapvető szabadságjogok szavatolása lényeges az egyén szabad, teljes fejlődése szempontjából, beleértve ezek közé a jogok közé mind a polgári és politikai, mind a gazdasági, szociális, kulturális és egyéb jogokat.

⁶⁶⁶ A Bécsi Záródokumentum a humanitárius és egyéb területeken folytatott együttműködést megerősítve garanciákat fogalmaztak meg, így pl. a EBEÉ valamennyi dokumentumának az emberek közti kapcsolattal foglalkozó rendelkezéseit könnyen hozzáférhetővé teszik az egyének számára és megteszik a szükséges lépéseket, amilyen gyorsan csak lehet, de legkésőbb hat hónapon belül, hogy az említett rendelkezéseken alapuló olyan kérelmekre megoldást találjanak, amelyek a Bécsi Utótálalkozó zárásakor még elintézetlenek voltak. Különböző határidők megállapításán túlmenően a Záródokumentum tovább könnyíti a szakmai okokból és turizmus céljából történő egyéni vagy csoportos utazásokat, minimumra csökkentve az ilyen utazásokra vonatkozó kérelmek elbírálási idejét, leegyszerűsítve, ill. lehetőség szerint megszüntetve a vízumkényszert.

⁶⁶⁷ Ami a Helsinki Záróokmányt, ill. a Madridi Záródokumentumot, továbbá a Bécsi Záródokumentumot illeti az államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy azokat nyilvánosságra hozzák és terjesztik a többi emberi jogokra vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumokkal együtt. Kiemelt jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy ezeknek a dokumentumoknak a hozzáférhetőségét mindenki számára biztosítsák, pl. nyilvános könyvtárak hálózatán keresztül, iskolákban és más oktatási intézményekben is. Az állampolgároknak is elismerik azt a jogát, hogy egyénileg vagy

A Bécsi Záródokumentum megismétli a diszkrimináció általános tilalmáról szóló szakaszokat, továbbá szavatolja az elérhető és hatékony jogorvoslati lehetőségeket ennek megsértése esetén. Ami a gazdasági, szociális, kulturális jogokat illeti az államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy különös figyelmet fordítanak a foglalkoztatás, a lakáshelyzet, a szociális biztonság, az egészségügy, az oktatás és a kultúra problémáira. A diszkrimináció általános tilalmáról szóló 13.7. cikk rendelkezésein kívül a 15. cikk kifejezetten utal a férfiak és nők egyenlő jogainak biztosítására, hogy előmozdítsák a férfiak és nők egyformán hatékony részvételét a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életben.⁶⁶⁸ A Záródokumentum 32. cikkében megerősíti a vallás vagy hit szabad gyakorlásának garanciáit, hangsúlyozva a kölcsönös türelem és tisztelet légkörének kialakítását a hívők és nem hívők között.

A Helsinkii Záróokmány és a Madridi Záródokumentum nemzeti kisebbségekre vonatkozó rendelkezéseinek végrehajtására is biztatják az EBEÉ tagállamait, kimondva „védelmezik a területükön élő nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitását, és megteremtik a feltételeket annak előmozdításához. Tiszteletben tartják az ilyen kisebbségekhez tartozó személyek szabad joggyakorlatát, s biztosítják a másokkal való teljes egyenlőségüket” továbbá „Biztosítják, hogy a területeiken élő nemzeti kisebbségekhez vagy regionális kultúrákhoz tartozó személyek státusza egyenlő legyen más állampolgárokéval az emberek közötti kapcsolatokat illetően, összhangban a Helsinkii Záróokmánnyal és a többi fent említett EBEÉ dokumentummal, és hogy személyes kapcsolatokat hozhassanak létre és tarthassanak fenn utazás vagy a kommunikáció más eszközei révén beleértve a kapcsolatokat más államok állampolgáraival is, akikkel közös a nemzeti eredetük vagy a kulturális örökségük.”⁶⁶⁹ A Záródokumentum megismétli az egyénnek a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát, beleértve, hogy elhagyhasson bármely országot – ideértve saját országát is – és visszatérhessen saját országába. Korlátozásokat e téren az államok csak kivételesen tehetnek úgy, hogy azok megfelelnek nemzetközi jogi kötelezettségeinek. A Záródokumentum tiltja a korlátozásokkal való visszaélést és azok önkényes

---

másokkal közösen aktívan hozzájáruljanak az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok előmozdításához és védelméhez.

⁶⁶⁸ E cikk kapcsán külön is felhívják az államok figyelmét az ENSZ 1979-ben elfogadott „A nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések minden formájának kiküszöböléséről” szóló Egyezmény” (CEDAW) ratifikálására.

⁶⁶⁹ Elvek: 19. Cikk, ill. Humanitárius együttműködés – Emberi kapcsolatok 31. cikk. A Bécsi Utótálcázó Záródokumentuma, Országos Béketanács, 1989 12. o. ill.37. o.

alkalmazását. Ennek függvényében meg kell, hogy engedjék, hogy valamennyi menekült, aki ezt óhajtja, biztonságban visszatérhessen otthonába. A büntetőjoggal kapcsolatban az önkényes letartóztatás, fogvatartás vagy száműzés tilalmán túlmenően, a letartóztatott vagy bebörtönzött személyekkel szemben tanúsítandó humánus elbánást is kimondják.⁶⁷⁰ A halálbüntetés kérdését is felveti a Bécsi Záródokumentum, megállapítva, hogy azt számos államban eltörölték és azokban az államokban, ahol ilyen gyakorlatot még folytatnak, ott azt az államok csak a nemzetközi kötelezettségeikkel összhangban szabhatják ki.

Kifejezetten utalást tartalmaznak a fiatalok közötti kapcsolatok fejlesztésére, pl. a fiatalok utazását és az ifjúsági turizmust elősegítendő ajánlást tartalmaz a Vasutak Nemzetközi Szövetségébe (UIC) való belépésre és az ún. Inter–Rail rendszer kiterjesztésére.⁶⁷¹

Az EBEÉ emberi dimenzió című részében a Bécsi Záródokumentum foglalkozik az információkkal kapcsolatos megkeresésekkel, az egyes államok közötti kétoldalú találkozókkal és elhatározta, hogy az EBEÉ emberi dimenzióinak kérdéséről konferenciát fognak összehívni, hogy *„további előrehaladást érjenek el valamennyi emberi jog és alapvető szabadságjog tiszteletben tartását, az emberek közti kapcsolatokat és más, vonatkozó humanitárius jellegű kérdéseket illetően”*. Ennek a konferenciának a megrendezéséről, az EBEÉ-ben résztvevő államok külügyminisztereinek 1990. június 29.–i koppenhágai rendkívüli ülésén született döntés. Ezen az ülésen elfogadtak egy dokumentumot az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet emberi dimenziójának továbbfejlesztéséről. A résztvevő államokat az elvezette e konferencia előkészítésekor, hogy csak a plurális demokrácián és a jog uralmán alapuló társadalmak fejlődése képes a béke, biztonság, igazságosság és az

⁶⁷⁰ Utalást tartalmaz a Záródokumentum az ENSZ különböző idevágó egyezményeinek tiszteletben tartására, pl. az ENSZ-nek az elítéltekkel való bánásmódjáról szóló Standard szabályai és a rendfenntartó erők tisztviselői számára megfogalmazott ENSZ Magatartási Szabályzatát. A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést az államok kötelesek hatékony jogszabályi intézkedésekkel megelőzni, ill. az ilyen gyakorlatot büntetni. Az államokat felszólították, hogy csatlakozzanak az ENSZ 1987. évi „a Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen hozott Egyezményéhez” ill. az ET hasonló tárgyú, 1987. november 26–án elfogadott és 1989. február 1–én hatályba lépett Egyezményéhez.

⁶⁷¹ Az Egyetemes Postaegyezménnyel (UPU) és a Nemzetközi Távközlési Egyezménnyel összhangban a postai kommunikáció szabadságát, illetve garanciáit fogalmazzák meg. Az információkkal kapcsolatban ismételten megfogalmazták a modern kommunikációs eszközök nyújtotta lehetőségeket, beleértve a kábel- és műholdas-télevíziózást. A Záródokumentum kitér arra is, hogy az illetékes intézmények, szervezetek és műszaki szakemberek közötti együttműködést és cserét, a műszaki szabványok és normák összhangolásának fontosságára is.

együttműködés tartós rendjét megvalósítani, melynek alapja az emberi jogok és szabadságok tiszteletben tartása. *A Koppenhágai Dokumentum*⁶⁷² részben megismétli, részben kiegészíti a korábbi dokumentumokat, így pl. a szabad választások kérdésével, amelyek az EBEÉ-ben résztvevő államoknak biztosítja azt a jogot, hogy a választási folyamatokat mind külföldi, mind hazai megfigyelők követhessék. Részletes szabályokat tartalmaz a különböző nemzetközi egyezményeket illetően, pl. az ENSZ „Gyerekek jogairól szóló 1989. évi egyezményéről, illetve az Európa Tanács Emberi Jogi Egyezményéről és annak Jegyzőkönyveiről”⁶⁷³ A Záródokumentum III. része az információáramlásról szólva a következő területeken mondta ki az együttműködés szükségességét: az alkotmányjog, reform és fejlődés; a választási törvényhozás, igazgatás és megfigyelések; a bíróságok és jogi rendszerek felállítása és igazgatása; a pártatlan és hatékony közszolgálat kifejlesztése, amelyben a toborzás és előmenetel az érdemek elismerésén alapul; a jogérvényesítés; a helyi önkormányzat és decentralizáció; az információhoz jutás és a magánélet védelme; a politikai pártok és a plurális berendezkedésű társadalmakban betöltött szerepük fejlesztése; a szabad és független szakszervezetek; a szövetkezeti mozgalmak; a szabad egyesületek és közérdekű csoportok egyéb formáinak fejlesztése; az újságírás, független médiák, az intellektuális és kulturális élet; a demokratikus értékek, intézmények és gyakorlatok tanítása az oktatási intézményekben, valamint a szabad tájékozódás légkörének előmozdítása.

Mint arról már korábban, az Európa Tanács tevékenységénél szó esett, a Koppenhágai Dokumentum ösztönzi a már létező ENSZ és Európa Tanács intézmények együttműködésének folytatását és bővítését az emberi jogokról, továbbá kívánatosnak tartották, hogy az emberi jogok és a jog uralma terén a résztvevő államok független nemzeti intézményeket állítsanak fel és szorgalmazzák az ilyen intézmények közötti együttműködést is.

A dokumentum javaslatot tartalmaz a résztvevő államok országgyűlési képviselői közötti együttműködésre is, hogy a már létező parlamenti szövetségeken keresztül, ill. közös bizottsági üléseken, találkozókon és televíziós vitákon vitathassák

⁶⁷² Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE (1990), Human Rights in international law, Council of Europe Press, 1992, pp.424–448.

⁶⁷³ Pl. a 6. számú jegyzőkönyv a halálbüntetés eltörléséről, illetve az Európa Tanács „A Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetések vagy Bánásmód Megelőzéséről szóló Egyezményéhez való csatlakozást.

meg az emberi dimenzióval kapcsolatos kérdéseket.⁶⁷⁴ A Koppenhágai Dokumentum IV. részében a 30–40. cikkek tartalmazzák a nemzeti kisebbségekre vonatkozó szabályokat. Ezek a cikkek azon az elven alapulnak, hogy a nemzeti kisebbségek kérdése csak a jog uralmán és a működő független bírósági rendszeren alapuló demokratikus politikai keretben oldhatók meg kielégítően.

A dokumentumban, a résztvevő államok világosan és egyöntetűen elítélték a totalitarizmust, a faji és etnikai gyűlöletet, az antiszemitizmust, az idegengyűlöletet és a megkülönböztetést, bárki ellen is irányuljon, valamint a vallási és ideológiai alapon történő üldözést. Ebben az összefüggésben elismerték a roma népesség (cigányok) sajátos problémáit is. Azért, hogy a fenti nemkívánatos jelenségeket kiküszöbölhessék, a résztvevő államok kötelezettséget vállaltak, hogy megfelelő és arányos intézkedéseket tesznek azon személyek vagy csoportok, valamint tulajdonuk védelmére, amelyek faji, etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk miatt megkülönböztetés, ellenségeskedés vagy erőszak fenyegetésének vagy ilyen cselekményeknek vannak kitéve. Ennek eszközeiként a Dokumentum egyrészt alkotmányos rendszeren belüli különböző szintű intézkedéseket, másrészt az oktatás, kultúra és tájékoztatás terén foganatosított intézkedéseket tekinti. Az egyének hatékony jogorvoslatokhoz való jogát is elismeri a Dokumentum, beleértve a nemzetközi mechanizmusokat is, amelyek az államok és az egyének számára egyaránt megengedik, hogy bármely megkülönböztetési cselekmény esetén panaszukat nemzetközi szervek elé terjesszék.⁶⁷⁵

A résztvevő államok történelmi jelentőségű dokumentuma lett az 1990. november 21-én elfogadott „Párizsi Charta az Új Európáért”.⁶⁷⁶ Ez a Dokumentum az EBEÉ 15 éves tapasztalatainak egyfajta összegzéseként is tekinthető, amely az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelmében kimondja, hogy azok minden emberi lényt születésüktől fogva megilletnek, azok elidegeníthetetlenek, és a törvény által biztosítottak. Az emberi jogok védelmét és érvényesülésük elősegítését a Párizsi Charta a kormányok első rendű felelősségeként deklarálja, melyeknek tiszteletben tartása egyrészt biztosíték a túlzottan erős államhatalommal szemben, másrészt betartásuk és

⁶⁷⁴ A Koppenhágai Dokumentum III. részének 28. és 29. cikkei utalnak az Európa Tanáccsal való szorosabb együttműködésre, ill. az ún. Velencei Bizottság bevonására.

⁶⁷⁵ Human Rights in international law, Council of Europe Press, 1992, pp.442–447.
A CSCE emberi dimenziójával foglalkozó korábbi Bécsi Záródokumentum 1–4. bekezdéseiben meghatározott eljárások hatékonyságának növelése érdekében foglalkoztak olyan javaslatokkal, mint pl. egyes esetekben megfigyelők küldése, jelentéstevők kinevezése, a CSCE emberi dimenziójával foglalkozó bizottság felállítása stb.

teljes körű gyakorlásuk alapját képezi a szabadságnak, az igazságosságnak és a békének.

A már korábban megfogalmazott alapelveken túl megjelenik a Dokumentumban a környezetért érzett felelősség kérdése és a „fenntartható gazdasági növekedés (sustainable development)” fogalma is. Európa akkori helyzetét is figyelembe véve, miszerint Európa megosztottságának időszaka véget ért, a piacgazdaságra áttérni szándékozó országok érdekében is kimondja, hogy a „piacgazdaságot a fenntartható növekedés, a jólét, a társadalmi igazságosság, a bővülő foglalkoztatottság és a gazdasági erőforrások hatékony felhasználása irányába” fejlesztik. A környezetért érzett felelősség azt jelenti, hogy a környezet megóvása a nemzetek közös felelőssége és az e téren kifejtett nemzeti és regionális erőfeszítéseken túl széles körű nemzetközi összefogás is szükséges. Ennek a közös erőfeszítésnek célja, hogy visszaállítsák az egészséges egyensúlyt a levegőben, a vízben és a talajban, ennek érdekében környezetvédelmi politika kidolgozása is szükséges, valamint olyan technológiák bevezetése, amelyek a környezeti veszélyeket csökkenteni képesek.⁶⁷⁷ A Párizsi Charta legjelentősebb részének azonban az EBEÉ folyamat új struktúráinak és intézményeinek kialakulása tekinthető.⁶⁷⁸ Határozat született arról, hogy a külügyminiszterek rendszeresen és legalább évente egy alkalommal Tanácsként ülnek össze, hogy megvitassák az EBEÉ folyamat alakulását és áttekintsék a legfontosabb kérdéseket, és megfelelő döntéseket hozzanak.

A Tanács üléseit a Vezető Tisztségviselők Bizottsága jogosult előkészíteni és egyben köteles annak döntéseit végrehajtani.⁶⁷⁹

⁶⁷⁶ Op.cit., pp.449–465.

⁶⁷⁷ A Dokumentum elismeri az *Európai Környezetvédelmi Ügynökség (EEA)* létrejöttét és bátorítja a résztvevő államokat, hogy vegyenek részt a környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó nemzetközi szervek tevékenységében is (Egyesült Nemzetek Környezetvédelmi Programja (UNEP), az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (CEE/ONU), a Gazdasági Együttműködés és Fejlődés Szervezete (OECD)).

⁶⁷⁸ Tárgyaló és döntéshozó testületek: csúcstalálkozók, a Miniszteri Tanács, a Vezető Tanács, Az Állandó Tanács és a Biztonsági Együttműködési Fórum tartoznak. Adminisztratív szervei és tisztségviselői: az EBESZ soros Elnöke,(CiO), Főtitkára, Titkársága, ill. ezen belül a Főtitkári Hivatal, A Konfliktusmegelőző Központ, az Adminisztrációs és Működési Osztály, az EBESZ Gazdasági és Környezetvédelmi Tevékenységeinek Koordinátora, az ODIHR, A Szabads Média Képviselője, és az EBESZ Parlamenti Közgyűlése.

⁶⁷⁹ Döntéseit a Tanácshoz intézett ajánlások formájában hozhatja meg. A tanácskozások adminisztratív támogatása érdekében létrehoztak egy Titkárságot Prágában, egy Konfliktusmegelőző Központot Bécsben és egy Szabad Választási Irodát Varsóban. A Párizsi Chartában az új Európáért foglalt rendelkezésekre vonatkozó eljárási és szervezeti módokat a Chartával egyidejűleg elfogadott Kiegészítő Dokumentumba foglalták

Az EBEÉ fontos szerepet játszik elsőként a Helsinki Záróokmányban megfogalmazott elvek végrehajtásában és az Európa Tanáccsal, ill. az Európai Unióval karöltve hatékonyan lép fel az európai biztonságot és együttműködést érintő kérdésekben. A biztonágpolitikai aspektusai markánsan megerősödtek a bizalom és biztonság erősítő intézkedések kidolgozásával. A Nyitott Égbolt kezdeményezés helyességét a gyakorlat is igazolta és a Külügyminiszterek Tanácsának ülésein igyekeznek továbbfejleszteni a viták békés rendezésére szolgáló új módszereket.⁶⁸⁰ 1994-ben az EBEÉ (CSCE) 1994. október 10 – december 6. Között megrendezett Budapesti Csúcstalálkozásán a szervezet Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetté (OSCE) alakult át,⁶⁸¹ ami jelezte, hogy az EBEÉ/EBESZ jelentős politikai szervezetté fejlődött az elmúlt évtizedben és az európai biztonság kérdései mellett kiemelkedő szerepet játszik az emberi jogok védelme területén is. Az 1992-ben – Szabad Választások Irodája utódjaként – létrehozott Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodája (ODIHR),⁶⁸² valamint a Nemzeti Kisebbségek Főbiztosa (HCNM)⁶⁸³ és a Média Szabadság Képviselője⁶⁸⁴(FOM) aktív szerepet vállalnak az EBESZ emberi dimenziójának megvalósításában.⁶⁸⁵ Az ODIHR részben megelőző, részben ellenőrző szerepet tölt be. Az emberi dimenzió különböző területeivel, külön szakértői egységek foglalkoznak: így a választásokkal, a szabad mozgás– migráció kérdéseivel, az NGO–kal, esélyegyenlőséggel. A korábbi eseti kapcsolatok helyébe a

⁶⁸⁰ 1991-ben rendezték meg az ún. Moszkvai Értekezletet, ahol a bírói eljárások függetlenségének biztosítása és ellenőrzése, valamint a média szabadsága kérdéseiben fogalmaztak meg ajánlásokat, illetve dolgoztak ki ellenőrző mechanizmusokat és békeltető eljárásokat.

⁶⁸¹ Kovács, L.: The Hungarian Chairmanship. Európai Szemle, VII. évf. 1996. Special Issue p3–11.

⁶⁸² Eredetileg a Párizsi Charta által létrehozott irodaként működött, és feladata a szabad választások előmozdítása és ellenőrzése volt. Mandátumát 1992-ben bővítették először – akkor kapta a mai elnevezését – majd 1994-ben Budapesten megerősítették azt „The Office for Democratic Institutions and Human Rights is the principal OSCE institution responsible for promoting progress in the Human dimension, strengthening democratic structures, and advancing human rights”, What is ODIHR?, URL: www.osceprag.cz/inst/odihr/htm.

⁶⁸³ High Commissioner on National Minorities (HCNM)

⁶⁸⁴ Representative on Freedom of the Media (FOM)

⁶⁸⁵ Az EBESZ számtalan fórumot, konferenciát szervez különböző emberi jogi problémák megvitatása érdekében. Pl.1994-ben az ODIHR és a Nemzeti Kisebbségek Főbiztosa az Európa Tanáccsal közösen szemináriumot rendezett „a Romák a CSCE régiójában”. A nemzeti kisebbségek kérdéséről mind Észtországban, mind Lettországnban, továbbá a volt Jugoszláv köztársaság Macedóniában nemzetközi szemináriumokat szerveztek, illetve az Európa Tanács, illetve az ODIHR a román kormánnyal és az UNESCO–val karöltve 1995-ben Bukarestben is megvitatta ezt a kérdést. A az ODIHR együtt dolgozik az ún. Velence Bizottsággal is a Közép– és Kelet–Európát érintő különböző alkotmányossági projecteken.

rendszeres együttműködés lépett a többi európai integrációs szervezettel, elsősorban az Európa Tanáccsal és az Európai Unióval.⁶⁸⁶

Az 1994. évi Budapesti, az 1996. évi Lisszaboni illetve az 1999. Évi Isztambuli Csúcstalálkozók, már újabb emberi jogi normákat nem alkottak, inkább a korábbiak betartására, a konfliktusok megelőzésének a fontosságára, a tolerancia és a kisebbségekkel szembeni egyenlő elbánásra helyezték a hangsúlyt. A legutóbbi Isztambuli Csúcstalálkozón elfogadták az ún. Európai Biztonsági Chartát,⁶⁸⁷ amelyben helyet kapott a Biztonsági Együttműködési Platform, amely megadja a jövőbeni nemzetközi együttműködés kereteit. Az EBESZ, hasonlóan a többi nemzetközi szervezethez, próbál a megváltozott politikai viszonyokhoz alkalmazkodni, és keresi az együttműködés új formáit az Európa Tanáccsal és az Európai Unióval, valamint a civil társadalommal is. Amint azt a volt Jugoszlávia területén zajló események is megmutatták, az emberi jogok megsértőivel szembeni hatékony fellépés, csak összehangolt nemzetközi akciókkal valósítható meg, és ebben az EBESZ az egyik fontos tényező volt és lesz a jövőben is.

9. A Független Államok Szervezete

Az emberi jogok európai regionális védelme vizsgálatakor, nem hagyhatók figyelmen kívül az a kezdeményezések, amely a Független Államok Szervezete (FÁK) égisze alatt fogalmazódtak meg. Az alapító tagok – történelem sajátos fintora – az Amerikai Egyesült Államok modelljét tartották szem előtt, amikor a Szovjetunió romjain egy új formáció létrehozásán gondolkodtak. E szerint, egy olyan szervezet jött volna létre, amely együttműködik a külpolitika, gazdaságpolitika, a migrációs politika, a szállítás, a kommunikáció, a környezetvédelem és a bűnözés elleni harc területein, ugyanakkor az egyes tagköztársaságok megtartották volna teljes függetlenségüket. Az, hogy ez csak részben valósulhatott csak meg, és a szervezet életképességét illetően sok a fenntartás, részben azzal magyarázható, hogy a *Független Államok Szervezetének*

⁶⁸⁶ Például a Dél–kelet Európai Stabilitási Paktummal kapcsolatban. Jelenleg az EBESZ misszióinak túlnyomó többsége ehhez a térséghez kapcsolódik, Koszovó, Albánia, Bosznia–Hercegovina, Szerbia szerepelnek a leggyakrabban a sajtó közleményekben, de Ázsia térségében is végeznek ellenőrző tevékenységet az ENSZ–szel együtt. Latest News, Press Releases, Statements of OSCE URL: www.osce.org/news/

⁶⁸⁷ Charter for European Security, URL: www.osce.org/e/docs/summits/istadec/99e.htm

Alapokmánya,⁶⁸⁸ – amelyet a volt Szovjetunió egykori 7 tagköztársasága fogadott el 1993-ban – elnevezésével ellentétben nem teremtett meg egy valódi egyesítő struktúrát, hanem inkább csak a jövőbeli együttműködés fórumának kereteit fogalmazta meg. Az emberi jogok ebben a dokumentumban nem szerepelnek prioritásként, de Oroszország hatására ez a kérdés – főleg a belső migráció problémája kapcsán – egyre inkább előtérbe került. 1992-ben⁶⁸⁹ majd 1993-ban, Moszkvában születettek megállapodások,⁶⁹⁰ amelyek a népekhez és nemzeti kisebbségekhez tartozó deportált személyekről, illetve a menekültekről és kényszerből áttelepültekről valamint a fegyveres konfliktusok áldozatainak védelméről szóltak. Ezeknek a problémáknak – a belső migrációs mozgásoknak – nagy részét, még a korábbi tömeges deportálások idézték elő, amikor több millió ember kényszerült elhagyni a lakhelyét. A túlélők egy részének utódai, most a megváltozott viszonyokra tekintettel szeretne visszatérni eredeti lakóhelyére, ezzel nem kis bonyodalmakat okozva az ottani hatóságoknak. A másik, szinte állandó forrás, amely a menekültek millióit kényszeríti migrációra, a nacionalizmus újraéledése és fokozódása, az egyre romló gazdasági körülmények, az állandósulni látszó etnikai és vallási alapú háborús konfliktusok, amelyek elsősorban a Kaukázusban illetve Közép Ázsiában élöket érintik. A jelenleg is zajló csecsen konfliktus során is több százezren próbáltak – főleg nők, idősek és gyermekek – menedéket találni a szomszédos köztársaságokban. A belső menekült áradat olyan méreteket öltött, hogy az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa és az EBESZ/ODIHR egy nemzetközi konferenciát kezdeményezett, amely 1996. május 30–31. között Genfben zajlott. A Konferencián elfogadott Akcióprogram egyaránt foglalkozott a korábban deportált és a repatriált személyek helyzetével, melynek végrehajtásáért – az említett nemzetközi szervezetek támogatása mellett – a FÁK tagállamai vállaltak felelősséget. A fent említett egyezmények már hatályosak, de ugyanez nem mondható el, „*Az ember jogairól és alapvető szabadságairól*” 1995-ben elfogadott Egyezményről, amely a FÁK

⁶⁸⁸ FÁK, Minksz, 1993.január 22.–Oroszország, Fehér–Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Örményország, Tádzsikisztán, Üzbegisztán.

⁶⁸⁹ „A népekhez és a nemzeti kisebbségekhez tartozó deportált személyek jogainak helyreállításáról szóló Egyezmény”, 1992.október 9. Biskek (Kirgízia)

⁶⁹⁰ „A menekültek és kényszerből áttelepültek segítségéről szóló Egyezmény”. Ehhez kapcsolódóan, 1995 februárjában létrehoztak egy Államközi Alapot, az Egyezmény által érintett személyek megsegítésére.

„Elsőrendű intézkedésekről, a fegyveres konfliktusainak áldozatainak védelméről szóló Egyezmény”, 1993. szeptember 23. illetve 24. Moszkva

egyetlen átfogó jellegű emberi jogi dokumentumának tekinthető.⁶⁹¹ Az Egyezmény ugyan nem hatályos, de magában rejti az Emberi Jogi Egyezményével való konkurálás veszélyét, ezért az Európa Tanács komoly figyelmet szentelt azoknak az elemzéseknek, amelyek a párhuzamosságokat és ellentmondásokat kívánták feltárni. Ennek fő oka az volt, hogy az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlés mellett a Miniszteri Bizottsági is nagy figyelmet szentelt a tagfelvételi kérelmek elbírálása során az Európai Egyezményhez való csatlakozásnak, ill. a kisebbségek védelmének tiszteletben tartásának. Míg a Parlamenti Közgyűlés általánosságban fogalmazza meg észrevételeit és a feltételeket, addig az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága konkrét feladatokat is megfogalmazhat a felvételt kérő államokkal szemben. A tagfelvételnél, mint a gyakorlat megmutatta, nem feltétlenül kell minden kritériumot a csatlakozáskor teljesíteni, de azoknak egy meghatározott rövid időn belül meg kell felelni. Ami az Orosz Föderáció felvételét illeti, többen annak az aggályuknak adtak hangot, hogy ez által az Európa Tanács „európaisága” kerül veszélybe. Ha az Európa Tanácsot politikai értelemben értelmezzük, akkor nincs jelentősége annak, hogy egy tagállam földrajzi elhelyezkedése mennyiben európai. Törökországnak is vannak jelentős ázsiai területei és még sem kifogásolta senki, hogy felvételt kért az Európa Tanácsba,⁶⁹² tehát ilyen alapon indokolatlan lett volna az Orosz Föderáció kérelmét visszautasítani. Ha konkrétan nem is az ázsiai területek nagysága, de az a tény, hogy az Orosz Föderáció tagja a Független Államok Közösségének, mégis befolyással van az Európai Egyezmény hatályára. Tekintettel arra, hogy a Független Államok Közössége sem nem állam, sem nem államok feletti egység, kérdés az volt, hogy az aláírt FÁK Egyezmény hogyan viszonyul az Európai Egyezményhez azon államok vonatkozásában, amelyek tagjai az Európa Tanácsnak és a FÁK–nak is.

Amennyiben a volt Szovjetunió tagállamait területi elhelyezkedésük szerint csoportosítjuk, úgy négy kategóriát állapíthatunk meg: 1.a három balti állam (Észtország, Lettország, Litvánia); 2. a négy európai köztársaság (Oroszország, Bjeloruszia, Moldávia, Ukrajna); 3. a három kaukázusi köztársaság (Örményország,

⁶⁹¹ Convention des Droits de l’Homme et des Libertés Fondamentales de la Communauté d’Etats Independants Minsk, 26 mai 1995, Traduction du texte russe, H(95)7

⁶⁹² Sőt, Törökország jogosultsága az Unió tagságra már 1964–ben az Ankarai társulási Szerződésben felmerült, majd azóta is többször napirendre került. Pl.1997–ben. Bár Törökország 1949 óta tagja az Európa Tanácsnak, az 1997–ben kiadott Agenda 2000 szerint az emberi jogok terén „Törökország messze elmarad az Európai Unió előírásaitól.” Agenda 2000., 28.o.

Azerbajdzsán, Grúzia); 4. az öt ázsiai köztársaság (Kazahsztán, Kirgízia, Tádzsikisztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán).

Az „európai” minősítést csak a balti és az európai köztársaságokra lehet igazán alkalmazni, és nehéz lenne akár a kaukázusi, akár az ázsiai köztársaságokat az európai jelző alá sorolni.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése mellett speciális státusza „special guest status” kapott többek között Fehér–Oroszország, Örményország, Azerbajdzsán, és amint erről már volt szó felvételt nyert Ukrajna és Grúzia. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlés egyetértett abban, hogy a keleti bővítés egy kedvező folyamat Európára nézve és a pán–európai rendet fogja erősíteni, és gazdagítani, továbbá az kölcsönös előnyökkel fog járni, mind Nyugat–Európa, mind Közép– és Kelet–Európa számára. Ezt a véleményt erősítette meg az 1991–ben megjelent Főtitkári Jelentés és ugyanígy ítélte meg a kérdést 1994–ben megjelent ún. Reddemann jelentés⁶⁹³ is. 1994–ben az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése, az Európa Tanács bővítésének problémáit elemző Reddemann jelentés vitája során, foglalkozott az ún. Jogi Szakértők Bizottságának jelentésével is, amely az Orosz Föderáció belső joga ill. az Európa Tanács standardjai közötti összhangot vizsgálta, érintve a FÁK Emberi Jogi Egyezményének az Európa Tanács jogvédelmi mechanizmusára való esetleges hatásait is. A Jogi Szakértők Bizottsága az Orosz Tudományos Akadémia Állam és Jogtudományi Intézetének segítségével arra a következtetésre jutott, hogy az egyéni panasz intézménye rendkívül nehezen lesz megvalósítható, amennyiben az euro–ázsiai jogorvoslati eszközöket kell az egyénnek előbb kimeríteni ahhoz, hogy az ügyével Strasbourgban foglalkozhassanak. Évekig tartó eljárás után a Strasbourg–i rendszer jelentősége csak másodlagos lenne. Tovább bonyolítja a kérdést az, hogy az állampolgárok több nemzetközi eljárás között választhatnának. E kérdéskörrel 1995. december 20–án publikált tanulmány szerzői⁶⁹⁴ megállapították, hogy a FÁK Emberi Jogi Egyezménye csak azoknak az államoknak lenne hasznos segítség egy minimális nemzetközi védelemre, melyek nem valószínű, hogy az Európai Egyezmény tagjai lesznek feltéve, hogy ratifikálják az ENSZ Polgári és Politikai jogokról szóló Nemzetközi Egyezségokmányát és annak Jegyzőkönyvét. A

⁶⁹³ Report on the enlargement of the Council of Europe, Assamlée Parlementaire, 1994, Strasbourg

⁶⁹⁴ Cancado Trindade & Jochen A. Frowein: Analyses of the legal implications for states that intend to ratify both the European Convention Human Rights and its Protocols and the Convention on Human Rights of the Commonwealth of Independent States (CIS) – Strasbourg, Council of Europe, 1995. (SG/INF(95)17)

tanulmány szerint, azoknak az országoknak a számára, amelyek már tagjai, ill. tagjai kívánnak lenni az Európai Egyezménynek, a FÁK Emberi Jogi Egyezménye nem minősül hatékony védelmi eszköznek. A FÁK Emberi Jogi Egyezménye több ponton azonos kérdésköröket taglal az Európai Egyezménnyel,⁶⁹⁵ ill. az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányával, valamint hasonlóságot mutat az Amerikai Emberi Jogi Egyezményével is.⁶⁹⁶ Ellentétben az ET Egyezményével, a FÁK Egyezménye tartalmaz néhány gazdasági és szociális jogot (14–16. cikkek) és néhány cikke foglalkozik a gyerekek, mozgássérült személyek és a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jogainak biztosításával is (17, 18 és 21. cikkek). Tényként állapítható meg, hogy a FÁK Emberi Jogi Egyezményének néhány jelentős rendelkezése azonban nincs összhangban az Európai Egyezmény rendelkezéseivel, pl. ilyen az élethez való jog (2. cikk); a szabadsághoz és biztonsághoz való jog (5. cikk); a tisztességes elbíráláshoz való jog (6/1. cikk); a véleménynyilvánítás szabadsága (11. cikk); melyek nem felelnek meg az Európai Egyezmény 2., 5., 6/1. és 10. cikkeinek. Ami a jogvédelmi mechanizmust illeti, Moszkvában 1993. szeptember 24-én – a FÁK Államfőinek döntése alapján elfogadták a FÁK Emberi Jogi Bizottságának Alapszabályát,⁶⁹⁷ melynek tagjait a tagállamok nem választják, hanem csak kijelölik.⁶⁹⁸ Minden esetre úgy tűnik, hogy a hatásköreit is figyelembe véve, egy ilyen testület nem lenne alkalmas arra, hogy az Európai Egyezményhez kapcsolódó jogvédelmi mechanizmus funkcióit gyakorolja, ezért a kívánatos az lenne, hogy azok az államok, melyek mindkét egyezménynek részesei lennének, nyilatkozatban ismerjék el az Európai Egyezményhez kapcsolódó Emberi Jogok Európai Bíróságának illetékességét.

Jelenleg kérdéses, hogy a FÁK, mint politikai fórum mennyire marad életképes és az általa elfogadott emberi jogi egyezmény hatályba lép-e a jövőben. Minden esetre, a társadalmi, politikai és gazdasági változások különösen a napjainkban is zajló háborús események nem kedveznek az emberi jogok érvényesülésének ebben a régióban. Azok az államok, amelyek már tagjai az Európa Tanácsnak kötelezettségeiket illetően eltérő helyzetben vannak a FÁK többi tagjához képest, hiszen csatlakozásuk előfeltétele volt

⁶⁹⁵ így pl. 2–13, 22–24 és 26–29. cikkei

⁶⁹⁶ Mind a Fák mind az Európai Egyezmény tartalmaz ún. diszkrimináció tilalmáról szóló cikkeket A FÁK Egyezmény 20/2. cikke, az Európai Egyezmény 14. cikke.

⁶⁹⁷ Statut de la Commission des Droits de l'Homme de la Communauté d'Etats Independants, Moscou, 24 septembre 1993, Conseil de l'Europe, H(95)7

⁶⁹⁸ „Chaque Partie nomme un représentant et un suppléant á la Commission..”. Op.cit. 14.o. 2. cikk

az Európa Tanács Emberi Jogi Egyezményéhez való csatlakozás.⁶⁹⁹ Tőlük, elméletileg számon lehetne kérni az Egyezményben deklarált alapvető jogok biztosítását, de – amint azt az Oroszország Európa Tanács tagságának felfüggesztésére irányuló 2000. májusi kezdeményezések kudarca is mutatja – ehhez nincs meg a kellő politikai akarat.

II. RÉSZ;   AZ AMERIKAI ÁLLAMOK SZERVEZETÉNEK KERETÉBEN KIDOLGOZOTT EGYEZMÉNYEK, NYILATKOZATOK ÉS JEGYZŐKÖNYVEK

Az emberi jogok regionális védelme nem korlátozható az európai kontinensre, mert jelentős jogalkotásnak lehetünk tanúi az amerikai kontinens, illetve Afrika esetében is. Mivel, mind kialakulását, mind a jogvédelmi mechanizmusát illetően az amerikai rendszer több szempontból hasonlít az európaire, először ennek rövid elemzésére kerül sor. Amint erről, az emberi jogok kialakulása kapcsán szó volt, Észak–Amerikában erőteljesen hatottak az európai felvilágosodás eszméi, a francia és az angol jogfejlődés, ez mind az Amerikai függetlenségi Nyilatkozatban, mind az Egyesült Államok Alkotmányában tetten érhető. Más volt a helyzet a latin–amerikai államok esetében, melyek egy másfajta történelmi szerep vállalására kényszerültek, függetlenségüket más körülmények között vívták ki és mind nyelvük, mind kulturális hagyományaik, vallásaik, eltértek a kontinens északi részén kialakultaktól. Bár a regionális együttműködés igénye már a XVIII. századtól kimutatható volt Amerikában, ez csak körülményesen vált valósággá 1948–ban az Amerikai Államok Szervezetének megalakulásával. Az a tény, hogy „Amerika” alatt az emberek nagy része a kontinens északi részére asszociál, mutatja, hogy az Amerikai Egyesült Államok, gazdasági, politikai súlyánál fogva, erőteljes befolyással volt illetve még van ma is ezen a több részből álló kontinensen. Az *Amerikai Államok Szervezete*⁷⁰⁰ hivatalosan 33 tagállamot

⁶⁹⁹ Honoring of obligations and commitments by Ukraine, Report of the Parliamentary Assembly, Doc.8272, 2 December 1998

⁷⁰⁰ *Charte de l'Organisation des Etats Américains*, Réformée par le Protocol de réforme de la Charte „*Protocol de Buenos Aires*”, signée le 27 février 1967, á la Troisième Conférence interaméricaine extraordinaire, par le Protocole d'amendements de la Charte „*Protocole de Cartagena de Indias*” adopté le 5 décembre 1985, lors de la quatorzième Session extraordinaire de l'Assemblée Générale, par le Protocole d'amendements de la Charte „*Protocole de Washington*” adopté le 14 décembre 1992, lors de la seizième Session extraordinaire de l'Assemblée Générale, et par la Protocole

foglal magába⁷⁰¹ és Alapszabálya értelmében széleskörű feladatokat, lát el, beleértve az emberi jogok védelmét is.

Az emberi jogok amerikai védelme két alapvető forrásra vezethető vissza: az egyik az „Emberi Jogok és Kötelességek Amerikai Nyilatkozata”, a másik pedig az Emberi Jogok 1969. évi Amerikai Egyezménye (Son José-i Paktum, Costa Rica, 1969). Ezen túlmenően figyelmet érdemel az ún. „San Salvadori Jegyzőkönyv az Emberi Jogok Amerikai Egyezményének a gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló Jegyzőkönyve (1988.), ill. a halálbüntetés eltörléséről szóló 1990. évi Jegyzőkönyv is.

Az Amerikai Államok Szervezetének 9. Nemzetközi Konferenciáján, 1948. május 2-án – azaz hat hónappal az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata előtt – fogadták el „az Emberi Jogok és Kötelességek Amerikai Nyilatkozatát”.⁷⁰² *Preambulumában* elismerték, hogy az emberi jogok nemzetközi védelmének a fejlődő amerikai jog vezérelvének kell lennie, amelyhez az államok belső jogában előírányzott garanciák társulnak. A Nyilatkozat, hogy az ember alapvető jogainak nem egy meghatározott állampolgárság az alapja, hanem azok mindenekelőtt az emberi személyiséghez kötődnek. A szöveg 27 jogot és több mint 10 kötelezettséget fogalmaz meg. A jogok nemcsak a politikai és polgári, hanem a gazdasági, szociális és kulturális jogokat is felölelik.⁷⁰³ A Nyilatkozat II. fejezete felsorolja a kötelezettségeket, így: a

---

d'amendements de la Charte „*Protocole de Managua*” adopté á Managua, Nicaragua, le 10juin 1993, lors de la dix-neuvième Session extraordinaire de l'Assemblée Générale.

⁷⁰¹ Kuba 1962 óta csak formálisan tagja a Szervezetnek, jöllehet 1952-ben csatlakozott a Szervezethez, de ezt követően , a térségben tanúsított felforgató tevékenysége miatt kizárták a szervezetből. 1975. óta az AÁSZ tagállamai saját érdekeiknek megfelelően alakíthatják kapcsolataikat Kubával.

⁷⁰² American Declaration of the Rights and Duties of Man (1948) Human Rights in international law, Council of Europe Press,1992 pp.284–293.

⁷⁰³ A Nyilatkozat tartalmazza: az élethez, a szabadsághoz, a biztonsághoz és a személyiség sérthetlenségéhez való jogot (1. cikk); a törvény előtti egyenlőséget (2. cikk); a vallás és a vallás gyakorlásának szabadságát (3. cikk);a megismerés, véleményalkotás és véleménynyilvánítás és a vélemény terjesztés szabadságához való jogot (4. cikk);a becsület, a személyes jó hírnév, a magánélet és családi élet védelméhez való jogot (5. cikk); a családalapításhoz való jogot és a család védelmét (6. cikk); az anyaság és a gyermek védelmét (7. cikk); a letelepedéshez és a mozgásszabadsághoz való jogot (8. cikk); a lakás sérthetlenségének jogát (9. cikk); a levelezés sérthetlenségét és a szabad levelezéshez való jogot (10. cikk); az egészség és a jólét megőrzésének jogát (11. cikk); az oktatáshoz való jogot (12. cikk); a kultúra áldásaiban való részesedés jogát (13. cikk); a munkához és a megfelelő bérezéshez való jogot (14. cikk); a pihenéshez és a szabadidő felhasználásához való jogot (15. cikk); a társadalombiztosításhoz való jogot (16. cikk); a jogképesség és a polgári jogok elismerésének jogát (17. cikk);az igazságszolgáltatáshoz való jogot (18. cikk); az állampolgársághoz való jogot (19. cikk); a választójogot és a közügyekben való részvétel jogát (20. cikk); a gyülekezési jogot (21. cikk); az egyesülési jogot (22. cikk); a tulajdonhoz való jogot (23. cikk); a panaszjogot (24. cikk); az önkényes fogvatartással szembeni védelem jogát (25. cikk); a tisztességes (fair) eljáráshoz való jogot (26. cikk); a menedékjogot (27. cikk); a 28. cikk az emberi jogok terjedelmét szabályozza, miszerint minden ember jogait

társadalommal szembeni kötelezettségeket (29. cikk); a gyermekek és a szülők kötelességeit (30. cikk); a tanulás kötelezettségét (legalább alacsony szintű tanulmányokra vonatkozó) (31. cikk); a választásban való részvétel kötelezettségét (32. cikk); a törvénynek való engedelmesség kötelességét (33. cikk); a közösség és a nemzet szolgálatának kötelességét (34. cikk); a segélynyújtásban és a közbiztonságban való részvétel kötelességeit (35. cikk); az adófizetésre vonatkozó kötelességet (36. cikk); a munka végzésének kötelességét (37. cikk); az idegen országban való politikai tevékenység kifejtésétől való tartózkodás kötelességét (38. cikk).

A Nyilatkozatot a nemzetközi konferencián, mint nem kötelező határozatot fogadták el, azaz a Dokumentum szerzőinek nem is állt szándékukban, hogy annak kötelező érvényt biztosítsanak. Ennek ellenére az Amerikai Államok Szervezete Chartájának III. cikkébe foglaltaknak megfelelően a gyakorlatban mégis az egyének alapvető jogairól szóló autentikus magyarázatként kezelik. A Nyilatkozatnak ezt a jellegét az Amerikai Államok Szervezetének és a tagállamainak a gyakorlata is alátámasztja és az Emberi Jogok Amerikaközi Bíróságának konzultatív véleménye (10/1989. július 14.) is megerősítette.

Az *Emberi Jogok Amerikai Egyezményét*⁷⁰⁴ 1969. november 22-én írták alá a Costa Rica-i San José-ban rendezett Amerikaközi Diplomáciai Konferencián, melyet az Amerikai Államok Szervezete hívott össze. Az Egyezmény 1978. július 18-án lépett hatályba és azt az Amerikai Államok Szervezetének 22 tagállama ratifikálta.⁷⁰⁵ Az Egyezmény megmutatta azt a fejlődést, amit az Amerikai Államok Szervezetének Chartája elfogadása óta végbement (a Buenos Aires Jegyzőkönyv). Az Emberi Jogok 1969. évi Amerikai Egyezményét a későbbiek során kiegészítették a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogokról szóló Jegyzőkönyvvel,⁷⁰⁶ melynek szövegét az Amerikai Államok Szervezetének Közgyűlése 1988. november 14-én San Salvadorban 1991. januárjáig 15 állam írta alá.

Ez az Egyezmény 11 fejezetre tagolódik. Ezek közül a I. fejezet a jogok tiszteletben tartásának kötelezettségét foglalja magában és az állam kötelezettségévé,

---

korlátozzák a mások jogai, az emberek összességének biztonsága, az általános jólét indokolt igénye, valamint a demokrácia fejlődése.

⁷⁰⁴ American Convention on Human Rights „Pact of San José, Costa Rica” (1969) Human Rights in international law, Council of Europe Press, 1992 pp.293–326.

⁷⁰⁵ Az Egyesült Államok részéről Jimmy Carter írta alá az Egyezményt.

teszi, hogy az Egyezményben elismert jogokat és szabadságokat tiszteletben tartsák és hogy azok szabad és teljes gyakorlását – mindenféle diszkrimináció nélkül – a joghatóságuk alá tartozó minden személy számára biztosítják. A II. fejezet sorolja fel a polgári és politikai jogokat, így: a törvény előtti személyiséghez való jog, az élethez való jog, az emberséges bánásmóddhoz való jog, a rabszolgaság tilalmát, a büntetőeljárás alá vont személyek jogait, a személyes szabadsághoz való jogot, a tisztességes eljáráshoz való jogot, a „nullum crimen, sine lege” elvét, a kártalanításhoz való jogot, a lelkiismereti és vallásszabadságot, a gondolat és kifejezés szabadságát, a válasz jogát, a gyülekezési jogot, az egyesülési szabadságot, a család jogait, a névviseléshez való jogot, a gyermek jogait, az állampolgársághoz való jogot, a tulajdonhoz való jogot, a mozgás- és lakóhely szabadságát, a kormányzásban való részvétel jogát, a törvény előtti egyenlőséget, a bírói védelemhez való jogot.

A gazdasági, szociális és kulturális jogokat az Egyezmény nem részletezi, hanem csak a III. fejezetében azoknak fokozatos fejlesztését deklarálja, összhangban az Amerikai Államok Szervezetének Chartáját módosító Buenos Airesi Jegyzőkönyv figyelembevételével.

A IV. fejezetben a biztosítékok felfüggesztése, ill. az értelmezés és az alkalmazás. A 27. cikk leszögezi, hogy a háború, közt fenyegető veszély, vagy más olyan rendkívüli állapot esetén, amely valamely részes állam függetlenségét vagy biztonságát fenyegeti, az állam az Egyezményben vállalt kötelezettségeit bizonyos feltételek esetén a helyzet szükségessége által feltétlen megkívánt mértékben és időszakra felfüggesztheti.⁷⁰⁷ A felfüggesztésekről az Amerikai Államok Szervezetének főtitkárán keresztül haladéktalan tájékoztatási kötelezettség is terheli a felfüggesztés jogával élő részes államot. Sajátossága a fejezetnek az ún. „föderációs záradék”. Ebben a 28. cikk lényege, hogy a föderáció vagy más típusú egyesülés során is az Egyezmény rendelkezéseit tiszteletben kell tartani. Az Egyezmény VII. és VIII. fejezetei tartalmazzák az Amerikai Egyezmény jogvédelmi mechanizmusának szabályait.

⁷⁰⁶ Additional Protocol to American Convention on Human Rights in the area of Economic Social and Cultural Rights „Protocol of San Salvador” Human Rights in international law, Council of Europe Press, 1992 pp.327–339.

⁷⁰⁷ Ugyanezen cikk 2. bekezdése tételesen felsorolja azokat a cikkeket, melyek felfüggesztésére nem kerülhet sor (törvény előtti egyenlőség (3. cikk), az élethez való jog (4. cikk), az emberséges bánásmóddhoz való jog (5. cikk), a rabszolgaság tilalma (6. cikk), a nullum crimen elve (9. cikk), a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog (12. cikk), a család jogait (17. cikk), a névviseléshez való jogot (18. cikk), a gyermek jogait (19. cikk), az állampolgársághoz való jogot (20. cikk), a kormányzásban való részvételhez való jogot (23. cikk)).

Ennek értelmében két illetékes szervet állít fel az Egyezmény az esetleges panasz eljárás lefolytatására: az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottságát (továbbiakban: Bizottság) illetve az Emberi Jogok Amerikaközi Bíróságát (továbbiakban: Bíróság).

Ami a Bizottság szervezeti felépítését illeti: hét tagból áll, akiket Amerikai Államok Szervezetének közgyűlése személyes minőségükben választ, a tagállamok kormányai által javasolt jelöltek jegyzéke alapján.⁷⁰⁸ Az Bizottság fő funkciója az emberi jogok tiszteletben tartásának és védelmének előmozdítása, melynek során: tudatosítja az emberi jogok fontosságát az amerikai népek között; javaslatokat tesz a tagállamok kormányai számára az emberi jogok tiszteletben tartásának előmozdítása érdekében; olyan tanulmányokat és jelentéseket készít, melyeket célszerűnek tart kötelességei ellátása szempontjából; a tagállamok kormányainak felkérésére tájékoztatást ad az emberi jogok védelmével kapcsolatos intézkedésekről; amennyiben erre felkéri a tagállamok, az emberi jogokkal kapcsolatban tanácsokat ad az Amerikai Államok Szervezet Főtitkársága útján; továbbá tájékoztatja az egyes tagállamokat a Bizottsághoz benyújtott panaszokról; végül jelentést készít az Amerikai Államok Szervezete közgyűlésének.

Azért, hogy az. Bizottság figyelemmel kísérhesse a Szervezet Chartáját módosító Buenos Airesi Jegyzőkönyv által lefektetett gazdasági, szociális, oktatásügyi, tudományos és kulturális szabványokból adódó jogok megvalósítását, az Bizottság is megkapja a tagállamoktól azoknak a jelentéseknek és tanulmányoknak a másolatát, melyeket évenként terjesztenek elő az Amerikaközi Gazdasági és Szociális Tanács Végrehajtó Bizottságához és az Oktatásügyi, Tudományos és Kulturális Amerikaközi Tanácshoz.

Az Bizottsághoz – hasonlóan az európai jogvédelmi mechanizmushoz – kérelmet nyújthat be a szóban forgó Egyezmény egy részes állam által történő megsértésével kapcsolatos panasz vagy vád kérdésében: bármely személy, a személyek csoportja, a Szervezet egy vagy több tagállamában törvényesen elismert nem-kormányzati szervezetek (NGO) is.

Az Egyezmény megerősítésekor vagy később a részes államok kijelenthetik, hogy elismerik a Bizottság hatáskörét olyan közlések elfogadására és megvizsgálására,

---

⁷⁰⁸ A Bizottság tagjait négy évre választják és egyszer újraválaszthatók. A Bizottság tagjai bármely tagállam polgárai lehetnek, és az egyes államok három jelöltet tartalmazó listájukon, legalább egynek, nem a listát előterjesztő állam állampolgárának kell lennie. A Bizottságban ugyanazon államból egynél több állampolgár nem lehet. (Egy ország – egy tag.)

amelyekben egy részes állam azt állítja, hogy egy másik részes állam az Egyezményben lefektetett emberi jogokat megsértette. A Bizottság hatásköre tehát csak azokra az esetekre korlátozódik, amelyekben a részes állam a Bizottság hatáskörét nyilatkozatban elismerte. A hatáskör elismerésére vonatkozó nyilatkozatot a részes államok akár meghatározott, akár határozatlan időre vagy akár egy meghatározott esetre is vonatkoztathatják. A Bizottság csak akkor foglalkozhat a kérelemmel: ha a belső jog által lehetővé tett jogorvoslatokat igénybe vették és kimerítették a nemzetközi jog általánosan elismert elveivel összhangban, ha a kérelmet vagy a közlést attól az időponttól számított hat hónapon belül nyújtották be, amikor a jogai megsértését állító felet a jogerős ítéletről értesítették, ha a kérelem vagy közlés tárgya más nemzetközi elintézési eljárás alatt nem áll; és ha a fent meghatározott határköri szabály értelmében a benyújtó személy vagy személyek nevét, állampolgárságát, foglalkozását, lakhelyét és aláírását, ill. jogi személy esetén – a jogi képviselő nevét a kérelem tartalmazza.⁷⁰⁹ A Bizottság vizsgálja a benyújtott panaszok és kérelmek elfogadhatóságát is. Nem tekinti elfogadhatónak a Bizottság a fent említett eseteken túlmenően a kérelmet akkor sem, ha a kérelem vagy közlés nem tartalmaz olyan tényeket, amelyek az Egyezményben biztosított jogok megsértésének megállapítására alkalmasak, ill. ha a kérelmező vagy az állam közlései azt mutatják, hogy a kérelem vagy közlés nyilvánvalóan alaptalan és egyértelműen az eljárásen kívül esik. Amennyiben a kérelem vagy közlés tárgya lényegében azonos azzal az ügyel, amelyet a Bizottság vagy más nemzetközi szervezet már megvizsgált, a Bizottság a kérelmet elfogadhatatlannak fogja nyilvánítani.

A. Bizottság miután a kérelem vagy közlés elfogadhatóságáról döntött, határidőn belül tájékoztatást kér annak az államnak a kormányától, amelyről azt állítják, hogy felelős az állított jogsértésekért. Az érintett állam köteles a Bizottság által meghatározott ésszerű határidőn belül a tájékoztatást megadni, melynek tartalmától függően a

---

⁷⁰⁹ A fenti kritériumok közül kivételt lehet tenni az első és a második esetben, feltéve, hogy

- * az érintett állam belső törvényhozása nem biztosít megfelelő törvényes eljárást azon jog vagy jogok védelmére, amely vagy amelyek megsértését állítják; vagy
- * a jogainak megsértését állító félnek megtagadták a belső törvényhozás által nyújtott jogorvoslatok igénybevételét vagy megakadályozták azok kimerítésében,
- * vagy az előbb említett jogorvoslatok során a jogerős ítélet meghozatala indokolatlan késedelmet szenvedett.

Bizottság megállapíthatja, hogy a kérelem vagy közlés okai még fennállnak–e vagy sem.⁷¹⁰

A Bizottság igyekszik a felmerült vitákat és panaszokat békés megegyezés útján rendezni. Komoly és sürgős esetekben csak a kérelem vagy közlés elfogadásához szükséges formai feltételek előterjesztése is elegendő, hogy a Bizottság vizsgálatot folytasson le annak az államnak előzetes az hozzájárulásával, melynek területén a jogsértést állítólag elkövették.

A felmerült problémákat – mint erre már említés történt – a Bizottság igyekszik békés megegyezés útján rendezni és ha ez sikerül, akkor az erről szóló jelentését eljuttatja a kérelmezőkhöz, az egyezményben részes államokhoz és az Amerikai Államok Szervezete Főtitkárához. Az ilyen jelentések tartalmazzák egyrészt a tények rövid leírását, másrészt az alkalmazott megoldás részleteit.

Amennyiben nem jön létre megegyezés, azaz a Bizottságnak békés úton a panaszt nem sikerül orvosolnia, úgy a Bizottság egy olyan jelentést készít, amelyben megállapítja a tényeket és közli következtetéseit. Az ilyen jelentésekhez bármely Bizottsági tag külön véleményt fűzhet. Az ilyen jelentéseket csak az érdekelt államoknak juttatja el a Bizottság, melyek azt nem hozhatják nyilvánosságra. A jelentés eljuttatásával egyidőben jogosult a Bizottság javaslatokat és ajánlatokat is tenni, amelyben a kérdés rendezését szorgalmazza.⁷¹¹ Amennyiben a kérdés békés rendezése nem lehetséges, az ügy az Emberi Jogok Amerikai Bírósága elé kerül, amely hét bíróból áll, akiket az Amerikai Államok Szervezetének Közgyűlése, az Egyezmény részes államainak abszolút többségének titkos szavazatával választ, ezen államok által javasolt jelölőlista alapján.⁷¹² Az Egyezmény Ratifikációja nem jelenti automatikusan a.

⁷¹⁰ A Bizottság elrendelheti az ügy iratainak lezárását, amennyiben a rendelkezésére álló bizonyítékok és tájékoztatás alapján a kérelmet vagy közlést el nem fogadhatónak vagy eljáráson kívülinek minősíti.

Amennyiben az ügy iratainak lezárását a Bizottság nem rendeli el, úgy vizsgálatot kell lefolytatnia a tények megállapítása céljából. Az eljárás során a Bizottság az államokat felkérheti bármilyen tájékoztatás megadására, amelyet akár szóban, akár írásban is előterjeszhetnek

⁷¹¹ Amennyiben három hónapon belül a kérdést, azt követően, hogy az a Bizottság az érdekelt államhoz eljuttatta jelentését, nem rendezték, ill. a Bizottság vagy az érdekelt állam azt nem terjesztette – joghatóságának fennállásának esetén – a Bíróság elé, a Bizottság jogosult tagjai abszolút többségével véleményét és következtetéseit előterjeszteni. Azokban az esetekben, amikor az a Bizottság ajánlásában, a megvizsgált helyzet orvoslása érdekében megfelelő határidőt ír elő az intézkedések megtételére és ez az előírt határidő lejárt, a Bizottság – tagjai abszolút többségének szavazatával – eldöntheti, hogy az érintett állam megtette-e a megfelelő intézkedéseket és hogy jelentését nyilvánosságra hozza-e.

⁷¹² Hasonlóan a Bizottság tagjainak jelöléséhez, minden részes állam legfeljebb három jelöltet javasolhat és egy jelöltnek nem a listát előterjesztő állam polgárának kell lennie.

Bíróság hatáskörének elismerését is, azt külön nyilatkozatban kell elismerni.⁷¹³ Ami a Bíróság hatáskörét illeti, meg kell jegyezni, hogy az Egyezmény 62. cikkének 3. bekezdése értelmében, hogy egy állam csak akkor fordulhat a Bírósághoz, ha a másik érintett állam is elismerte a Bíróság hatáskörét. Továbbá a 62. cikk 2. bekezdése megengedi az államoknak, hogy a Bíróság joghatóságát viszonzosság esetére korlátozzák. Másképpen egy olyan állam, amely ezt a deklarációt tette, nem citálható a Bíróság elé egy olyan másik állam által, amely nem fogadta el a Bíróság joghatóságát. A Bíróság összetétele kizárja, hogy ugyanazon állam állampolgárai töltsék be e hivatást (egy bíró – egy állam).⁷¹⁴ A Bíróság saját maga állapítja meg Szabályzatát, és saját maga dönt eljárási rendjéről, amelyet a Közgyűlés hagy jóvá. A Bíróság elé csak a részes államok és a Bizottság terjeszthetnek ügyeket feltéve, hogy az Egyezmény 48–50. cikkébe (a Bizottság eljárása) meghatározott eljárások befejeződtek. Egyének tehát a Bírósághoz nem fordulhatnak.⁷¹⁵

Ahhoz, hogy a Bíróság joghatósága egy adott ügyben elismerhető legyen, a részes államoknak az Egyezmény megerősítésekor vagy azt követően bármikor erről nyilatkozatot kell tenniük. Amennyiben a részes állam a Bíróság joghatóságát ilyen nyilatkozatban elismeri, azt az Egyezmény értelmezésére vagy alkalmazására egyaránt vonatkoztatni kell. A nyilatkozatokat lehet viszonzossághoz kötni, meghatározott időre vagy meghatározott esetre vonatkoztatni. A Bíróság tehát joghatósággal rendelkezik minden, az Egyezmény rendelkezéseinek értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos

⁷¹³ Jelenleg: Argentína, Kolumbia, Costa Rica, Ecuador, Guatemala, Honduras, Peru, Suriname, Uruguay és Venezuela tett olyan nyilatkozatot, amelyben a Bíróság joghatóságát általánosságban elismeri.

⁷¹⁴ A bírákat hat évre választják és egy alkalommal újraválaszthatók. A bírák hivatalviselési idejük lejártáig maradnak hivatalban, mindamellett tisztségüket ellátják az olyan ügyek tekintetében, amelyek megvizsgálását megkezdték és amelyek függőben vannak, s e célból őket nem váltják fel újonnan választott bírák. A bírónak joguk van saját a államukkal kapcsolatos ügyek tárgyalásában való részvételre, ha ilyen bíró nincs, akkor az ügyben érdekelt bármely más részes állam kijelölhet olyan személyt, amely a Bíróságnál mint ad hoc bíró működik. Az is előfordulhat, hogy az ügy tárgyalásával megbízott bírák egyike sem állampolgára az ügyben érdekelt valamely részes államnak, ebben az esetben minden ilyen részes állam jogosult egy ad hoc bíró kijelölésére. Az azonos érdeket képviselő államok a bírójelölés joga szempontjából egy félnek tekintendők. Amennyiben kétséges, hogy melyek ezek az államok, úgy a Bíróság jogosult dönteni. A Bíróság akkor határozatképes, ha legalább öt bíró a tárgyaláson jelen van.

⁷¹⁵ A Bizottság nemcsak résztvevője a Bírósági eljárásnak, hanem az terjeszti a Bíróság elé az ügyeket akár egy személy, akár egy ország kérelméről legyen szó. A Bizottság el kell hogy fogadja a sértett fél vagy állam álláspontját, mikor azt a Bíróság elé terjeszti. Szerepe a "ministerio publico" kifejezi és aláhúzza egyben a Bizottság szerepét, amit a Bírósági eljárásban, mint az Egyezmény által létrehozott jogrend védője és képviselője játszik. A Bíróság 1981. november 13-i ítéletében (G101/81/serieA) is megerősítette ezt az álláspontját.

eléje terjesztett ügyben, amennyiben az ügyben érdekelt részes államok elismerik vagy elismerték joghatóságát, akár nyilatkozattal, akár külön megállapodás alapján.

A Bíróság eljárása során azt vizsgálja, hogy az Egyezmény által védett jogot vagy szabadságot megsértették-e, ill. dönt arról, hogy a sértett fél számára biztosítani kell a megsértett joga vagy szabadsága élvezetét. Amennyiben ezt a Bíróság szükségesnek találja, a jogsértés következtében előállott helyzet következményeit méltányos kártalanítással is orvosolni rendelheti. A Bíróság jogosult – különösen súlyos és sürgős esetekben, és amikor szükséges a jóvátehetetlen személyi sérelem elkerülése – olyan ideiglenes intézkedéseket tenni, melyeket megfelelőnek talál a vizsgált kérdéssel kapcsolatban. Ha olyan ügrről van szó, melyet a felek még nem terjesztettek a Bíróság elé, a Bizottság kérésére fogantatosíthat ilyen intézkedéseket. A Bíróság évente jelentést készít az Amerikai Államok Szervezete Közgyűlésének rendes ülései elé, kiemelve azokat az ügyeket, amelyekben az állam nem tett eleget ítéletének és ennek orvoslására megfelelő ajánlásokat is tehet.

A Bíróság ítélete – amelyhez minden bírós jogosult eltérő vagy külön véleményét csatolni – jogerős, ellene fellebbezni nem lehet.⁷¹⁶ Ami az ítéletek végrehajtását illeti, az Egyezményben részes államok kötelezettséget vállalnak, hogy eleget tesznek a Bíróság ítéletének minden olyan ügyben, melyben félként szerepelnek. Ha az ítélet kártalanítást is megállapít, annak végrehajtására az érintett ország belső jogát kell alkalmazni. Az Egyezmény IX. fejezete közös rendelkezések cím alatt rendelkezik a Bizottság tagjai és az a Bíróság bíráit megillető mentességekről és kiváltságokról, ill. összeférhetlenségükről.⁷¹⁷

Míg az Európai Egyezményt Módosító 11. számú Jegyzőkönyv hatályba nem lépett, az amerikai jogvédelmi mechanizmus sok hasonlóságot mutatott az európaival, de az új európai jogvédelmi mechanizmus – amely kiiktatta a korábbi Bizottságot a rendszeréből és megreformálta a Bíróságát – lényegesebben hatékony és korszerűbb lett a fent vázolt amerikai rendszernél.

⁷¹⁶ A Bíróság jogosult saját ítéletének értelmezésére is, amennyiben véleménykülönbség van az ítélet jelentése vagy terjedelme tekintetében, feltéve, hogy bármelyik fél azt az ítélet közlésének időpontjától számított 90 napon belül terjesztette elő.

⁷¹⁷ Akár a Bizottság, akár a Bíróság bírái tiszteletdíjra és utazási költség-visszatérítésre jogosultak. A Bizottság tagjaival, ill. a Bíróság bíráival szemben a szervezet tagállamainak kétharmados többségének szavazatával, a Közgyűlés szankciók alkalmazását is elhatározhatja, amennyiben az ilyen intézkedésre vonatkozó szabályzatokban megállapított indokok forognak fenn. Az Egyezmény utal az 1969. május 23.-án Bécsben aláírt "a Szerződések Jogáról szóló Egyezmény"

Mint erről már említés történt, 1988. november 17-én San Salvadorban elfogadták „az Emberi Jogok Amerikai Egyezményének a gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló Kiegészítő Jegyzőkönyvét. *Ez hangsúlyozza azt a fontos alapelvet, miszerint szoros összefüggés van a polgári és politikai jogok, ill. a gazdasági, szociális és kulturális jogok érvényesülése között. E két kategória együttesen, az emberi méltóság elismerésén alapuló, megbonthatatlan egységet képeznek és ezért mindkettőt maradéktalanul tiszteletben, kell tartani, és tovább kell fejleszteni anélkül, hogy az egyes jogok megsértése bármikor igazolható lenne más jogok védelmével.*”⁷¹⁸ Maga a Jegyzőkönyv is utal arra, hogy az alapvető gazdasági, szociális és kulturális jogokat korábbi, univerzális és regionális nemzetközi okmányok ugyan már elismerték, de szükséges e jogokat külön jegyzőkönyvbe foglalni, mégpedig annak érdekében, hogy az Egyezmény által létesített rendszer védelmének hatálya alá ezek a jogok is bekerüljenek. A Jegyzőkönyvhöz csatlakozó államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy nemzeti szinten vagy más államokkal való együttműködésben – különösen a gazdaság és technika területén a rendelkezésükre álló erőforrások arányában és fejlettségi fokuknak megfelelően olyan intézkedéseket hoznak, amelyek fokozatosan biztosítják a Jegyzőkönyvben elismert jogok teljes élvezetét. A szerződő államoknak olyan törvényi és más rendelkezéseket kell e célok elérése érdekében fogantatniuk, amelyek alkalmasak e jogok érvényre juttatására.⁷¹⁹ A Jegyzőkönyv egy vagy több meghatározott rendelkezéséhez a Jegyzőkönyv elfogadása, aláírása, megerősítése vagy ahhoz való csatlakozás alkalmával fenntartásokat tehetnek, feltéve, hogy azok a Jegyzőkönyv tárgyával és céljával összeegyeztethetők.

---

rendelkezéseire is, amennyiben a San Joséi paktumhoz fenntartásokat csak az idézett Egyezmény rendelkezéseivel összhangban lehet tenni.

⁷¹⁸ „...for which reason both require permanent protection and promotion if they are to be fully realised, and the violation of some rights in favour of the realization of others can never be justified; „Additional Protocol to American Convention on Human Rights in the area of Economic Social and Cultural Rights „Protocol of San Salvador” Human Rights in international law, Council of Europe Press, 1992 pp.327. Preamble,

⁷¹⁹ A Jegyzőkönyv a következő alapelvet tartalmazza: a diszkrimináció tilalma (3. cikk), megszorítások tilalma (4. cikk), a megszorítások és korlátozások terjedelme (5. cikk), a munkához való jog (6. cikk), az igazságos méltányos és kielégítő munkafeltételek (7. cikk), a szakszervezeti jogok (8. cikk), a társadalombiztosításhoz való jog (9. cikk), az egészséghez való jog (10. cikk), az élelemre való jog (11. cikk), a nevelésre vonatkozó jog (13. cikk), a kultúra vívmányaihoz való jog (14. cikk), a család létesítésének joga és a család védelme (15. cikk), a gyermekek jogai (16. cikk), az idős személyek védelme (17. cikk), a fogyatékosok védelme (18. cikk), valamint a védelem eszközeit is (19. cikk). Ezen jogok védelmének biztosítékául a Jegyzőkönyv felsorolja; a Bizottságnál már említett: Amerikaközi Gazdasági és Szociális, ill. az Amerikaközi Nevelési, Tudományos és Kulturális Tanácsokat. Ezek működésére az Amerikai Államok Szervezetének

A Jegyzőkönyv tehát nem egyfajta „a la carte” rendszer keretén belül biztosítja a fenntartások jogát, mint az Európai Szociális Charta és nem is tartalmaz ún. „kemény magot” (hard core).⁷²⁰ Az emberi jogok 1969. évi Amerikai Egyezménye IV. cikkében részletes szabályokat tartalmaz a **halálbüntetés** kérdéséről. Ezek szerint azokban az országokban, amelyek nem törölték el a halálbüntetést, azt csak a legsúlyosabb bűncselekmények esetén lehet kiszabni jogerős bírói ítélet alapján a büntető jogszabályokkal összhangban. A halálbüntetést csak olyan bűncselekményekre lehet alkalmazni a IV. cikk 2. bekezdése értelmében, amelyekre az Egyezmény hatályba lépésekor ilyen büntetést kiszabni engedtek. A IV. cikk 3. bekezdése szerint a halálbüntetést nem lehet visszaállítani olyan államokba, amelyek azt eltörölték és a 4. bekezdés szerint a halálbüntetést semmiképpen nem lehet kiszabni politikai bűncselekményekért vagy az azokkal kapcsolatos köztörvényi bűncselekményekért. Az IV. cikk 5. bekezdése értelmében nem lehet halálbüntetést kiszabni olyan személyekre, akik a bűncselekmény elkövetésekor nem érték el a 18. ill. meghaladták a 70. életévüket; továbbá tilos e büntetést a terhes nőkre alkalmazni. Ezen túlmenően a 6. bekezdés szerint minden halálra ítéltnek joga van általános vagy egyéni kegyelemre, a büntetés megváltoztatására, amelyet minden esetben meg lehet adni. Addig, amíg az ilyen irányú kérelemről az illetékes hatóság nem döntött, a halálbüntetést nem lehet alkalmazni.

Az Emberi Jogok Amerikai Egyezményének fokozatos továbbfejlesztése érdekében e részletes szabályokon túlmenően *1990. június 8-án Santiagóban Jegyzőkönyvet fogadtak el a halálbüntetés eltörléséről.*⁷²¹ Ennek alapja az az elv, hogy mindenkinek elidegeníthetetlen joga van élete tiszteletben tartásához és e jogot felfüggeszteni semmiféle indok alapján nem lehet. A Jegyzőkönyv Preambuluma leszögezi, hogy a halálbüntetés alkalmazása visszafordíthatatlan következményekkel jár, nem teszi lehetővé a bírói tévedés orvoslását és kizárja az elítéltek bármiféle megváltoztatásának vagy rehabilitálásának lehetőségét. A halálbüntetés eltörlése lehetővé teszi az élethez való jog hatékonyabb védelmét, ezért az Emberi Jogok Amerikai Egyezményben részes államok egységes gyakorlatot kívánnak intézményesíteni a

---

Közgyűlése jogosult működési szabályokat megállapítani ill. dönteni arról, hogy a részes államoknak milyen jelentéstételi kötelezettsége van az említett Tanácsokkal szemben.

⁷²⁰ Bár az egyezmény nem tartalmaz nagyon szigorú kötelezettségeket a hatályba lépéséhez szükséges 11 állam csatlakozása még nem történt meg.

⁷²¹ Protocol to the American Convention on human Rights to abolish the death penalty, Santiago, Chile, 8 June 1990, Human Rights in international law, Council of Europe Press, 1992 pp.340–362.

halálbüntetés alkalmazásának megakadályozása céljából. A Jegyzőkönyv fő rendelkezése az 1. cikkben fogalmazódik meg: „a Jelen Jegyzőkönyvben részes államok a területükön nem alkalmaznak halálbüntetést a joghatóságuk alatt álló személyek vonatkozásában”. A Jegyzőkönyvhöz nem lehet fenntartásokat tenni, de a ratifikálás vagy csatlakozás során az államok kijelenthetik, hogy fenntartják maguknak a halálbüntetés alkalmazásának jogát háború esetén a rendkívül súlyos katonai jellegű bűncselekmények elkövetőivel szemben. Ez utóbbi esetben az államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy a nemzetközi jog rendelkezéseinek megfelelően járnak el.

Amint arra a történeti részben már utalás történt, az amerikai államok – még az Egyesült Államok tagállamai tekintetében is – igen ellentmondásos a halálbüntetés kérdésében. Jóllehet, az Egyesült Államok a külpolitikájában igen nagy hangsúlyt fektet az emberi jogok kérdésére, a nemzetközi emberi jogi NGO-k (pl. Amnesty International) jelentései szerint a helyzet ott is sok kívánni való magá után. Az emberi jogok szabályozása kielégítőnek nevezhető az Amerikai Államok Szervezetén belül, és a jogvédelmi mechanizmus is részletes szabályokat tartalmaz, ennek ellenére sem mondhatjuk, hogy a helyzet kielégítő lenne. Az egyes államok közötti gazdasági és politikai rendszerbeli különbségek olyan heterogén állapotokat eredményeznek, hogy az emberi jogok tiszteletben tartásának a fent ismertetett egységes normák szerinti érvényesítése, majd nem lehetetlen vállalkozásnak tűnik. Ami megvalósíthatónak látszik egy szűkebb régióban, az nem biztos, hogy kivitelezhető egy több részből álló kontinensen. Itt elsősorban nem a földrajzi elhelyezkedés, hanem a politikai rendszerek közötti különbség az, ami ezeket a kérdéseket befolyásolja. Minden esetre az elvek világosak, jól érthetőek, a többi már csak politikai akarat kérdése Amerikában is.

III. RÉSZ; AZ EMBER ÉS NÉPEK JOGAINAK AFRIKAI CHARTÁJA⁷²²

A korábbi fejezetekben – például a globalizáció negatív hatásainál – már szó esett arról, hogy Afrika, a gazdasági nehézségektől, az állandó vallási és etnikai konfliktusoktól, a szegénységétől és a különböző fertőző betegségektől, mint a HIV/AIDS robbanásszerű terjedésétől szenved. Ha Afrikát nem a gazdaság, hanem az emberi jogok

⁷²² African Charter on Human and Peoples' Rights (1981) Human rights in international law, Council of Europe Press, 1992, pp.342–363.

érvényesülése szempontjából vizsgáljuk, a helyzet több mint lesújtó, pedig az afrikai államok alkotmányaiban is található utalás az emberi jogokra és 1986 óta hatályos az emberi jogok védelmét szolgáló Afrikai Charta. Ez a dokumentum – hasonlóan más regionális emberi jogi egyezményekhez, egy regionális nemzetközi szervezet – történetesen az *Afrikai Egységsszervezet*⁷²³ *égisze alatt* született 1981. június 26-án. Az 1986. október 21-én hatályba lépett dokumentum, több szempontból eltér a fent ismertetett európai és amerikai emberi jogi egyezményektől: nem csak a jogokat, hanem a kötelezettségeket is megfogalmazza, nem csak az emberi jogokat kodifikálja, hanem a népek jogait is, nem csak a politikai és polgári jogokat garantálja, hanem védi a gazdasági, szociális és kulturális jogokat is, továbbá a résztvevő államok igen széles körben kezdeményezhetnek megszorításokat a jogok garanciájával kapcsolatban. Ez az Afrikai Charta egyrészt az ENSZ emberi jogi egyezményeinek, másrészt az emberi jogok afrikai tradícióinak hatásait tükrözi. A Charta bevezetőjében hangsúlyozzák, hogy Afrikában, Afrika népének egy jobb élet elérése érdekében együtt kell működniük, figyelembe véve történelmi hagyományaik erényeit és az afrikai civilizáció értékeit, amelyeknek ösztönözniük és jellemezniük kell felfogásukat az ember és a népek jogainak fogalmáról. Anélkül, hogy a Charta megfogalmazná a „nép” fogalmát, a népről, mint az emberi jogok alanyáról, mint jogi normáról esik szó. A Charta 19–24. cikkei részletesen taglalják, hogy a Charta milyen jogokat ért a nép jogaként. A Charta Afrika teljes felszabadítását, népeinek a méltóságukért és valódi függetlenségükért folyó harcát is támogatni kívánta, így az emberi jogok megfogalmazásakor a gyarmatosítás, a neokolonializmust, az apartheid és cionizmus megszüntetésére is biztatják az afrikai népeket. Az Afrikai Egységsszervezet, a Charta megalkotásával az El–Nem–Kötelezett Országok Mozgalma és az ENSZ által elfogadott nyilatkozatokban, egyezményekben és egyéb okmányokban foglalt elvekhez kíván társulni, és azokat elő kívánja mozdítani az afrikai hagyományokkal összhangban.

A Charta I. része tartalmazza a jogokat és köteleességeket, a II. fejezet pedig a köteleességeket, míg a III. rész a biztosítékokat. Az I. fejezet a következő rendelkezéseket tartalmazza: a Chartában részes államok elismerik a Chartában foglalt jogokat, köteleességeket és szabadságokat, továbbá vállalják törvényhozási és egyéb

⁷²³ Organisation de l'Unité Africaine (OUA), 1963. Addisz–Abea. A Szervezet célja az Afrikai országok egységének és szolidaritásának előmozdítása, szuverenitásuk, területi épségük és függetlenségük védelme, a gyarmatosítás minden formájának felszámolása Afrikában. Hajnal–Hárs–Ravasz: Mit kell tudni a nemzetközi szervezetekről?, Kossuth Könyvkiadó, 1987. 179.o.

intézkedések elfogadását, ezek megvalósítása érdekében. A Chartában elismert és biztosított jogokat fajra, etnikai csoportra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy egyéb véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, vagyona, születésre vagy egyéb állapotra tekintet nélkül biztosítani kell.⁷²⁴

A népek jogainak általános megfogalmazása azért is sajátos, mivel ezek kifejezetten deklaratív jellegűek és egyikhez sem kötődnek konkrét kötelezettségek. További érdekessége ezeknek a megfogalmazásoknak, hogy olyan jogokat deklarálnak, pl. a gazdasági önrendelkezéshez való jog esetében, amelyek még nem tekinthetők általánosnak a nemzetközi jogban, illetve amelyek tartalma nem egyértelműen körülhatárolt.

Adós marad a Charta annak megállapításával is, hogy az állam és a nép között mi a kapcsolat. Amennyiben egy államban több nép is él kérdés, hogy ekkor kiket illetnek, ill. illetnének meg a Charta 19–24. cikkeibe deklarált jogok. Mint erről már szó volt, az Afrikai Charta nemcsak a jogokat, hanem a kötelezettségeket is megfogalmazza, hasonlóan az Amerikai Egyezményhez, de attól eltérően, mivel az Amerikai Egyezmény csak megjegyzi, hogy az egyéneknek vannak kötelezettségei is, ill. hangsúlyozza a jogok és kötelezettségek közötti összefüggéseket (27. cikk). Ami az Afrikai Charta által megfogalmazott kötelezettségeket illeti, azok két csoportba oszthatók: az elsőbe sorolhatók azok a kötelezettségek, amelyek megfelelnek a megfogalmazott jogoknak, másodikba pedig tulajdonképpen olyan megkötések sorolhatók, amelyek bűjtött formában tartalmazzák a kötelezettségeket.

⁷²⁴ A diszkrimináció általános tilalmán túlmenően a következő jogokat fogalmazzák még meg: a törvény előtti egyenlőség, az élethez és személyi integritáshoz való jog, az emberi méltóság tiszteletben tartásához és a jogképesség elismeréséhez való jog (a kizsákmányolás és megalázás minden formájának, különösen a rabszolgaságnak, rabszolga-kereskedelemnek, kínzásnak, kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak a tilalma), a szabadsághoz és személyes biztonsághoz való jog, a bírósághoz való jog, a lelkiismereti és foglalkozási szabadság, valamint a szabad vallásgyakorlás, az információhoz való jog, az egyesülés szabadsága, a gyülekezés szabadsága, a mozgás és tartózkodás szabadsága (a menedékhez való jog is itt kerül megfogalmazásra), a kormányzásban való részvételhez való jog, a tulajdonhoz való jog, a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez és az egyenlő munkáért egyenlő díjazásra való jogosultságot, az elérhető legjobb fizikai és szellemi, egészségi állapot élvezetéhez való jog, az oktatáshoz való jog, a családhoz való jog; majd a 19. szakasztól a népekkel kapcsolatos jogok, történetesen a népek közötti egyenlőség elve, a nép létezéséhez és önrendelkezéshez való joga, a nép joga a gazdasági önrendelkezéshez, a nép joga az emberiség közös örökségének élvezetéhez, a nép joga a fejlődéshez, a nép joga a békéhez és a biztonsághoz, végül a nép joga a kielégítő környezethez. Ez utóbbi jól érzékelteti, hogy az ún. harmadik generációs jogokat (pl. környezethez való jog, fejlődéshez való jog stb.), a Charta a nép jogaival kombinálja.

A Charta 27. cikk 2. bekezdése, pl. kimondja „minden egyén jogait és szabadságait mások jogainak, a kollektív biztonságnak, az erkölcsnek és a közérdekeknek kellő figyelembe vételével kell gyakorolni.” E szerint az egyén jogait egyrészt mások jogai korlátozzák, ill. azokat alá kell rendelni olyan fogalmaknak, mint a kollektív biztonság, az erkölcs és a közérdek. A cikk gyengeségének tekinthető, hogy ez utóbbi fogalmak igen tágan értelmezhetők. Az Afrikai Charta a 29. cikk rendelkezéseivel csak fokozza ezt a bizonytalanságot, mivel kimondja, hogy „az egyénnek kötelessége, hogy: megőrizze a család harmonikus fejlődését és a család összetartásáért, és tiszteletéért dolgozzon; mindenkor tisztelje szüleit, és szükség esetén tartsa el őket”, ugyanakkor a 29. cikk 4. bekezdése azt a kötelezettséget is tartalmazza, hogy: „megőrizze és erősítse a társadalmi és nemzeti szolidaritást, különösen akkor, amikor az fenyegetésnek van kitéve”. A két idézett bekezdés között figyelemre méltó különbség van, mivel ez utóbbi a kormányoknak végül is lehetőséget ad arra, hogy az Afrikai Charta által garantált jogok gyakorlását korlátlanul limitálja.

Másfajta kötelezettséget tartalmaz továbbá a 29. cikk 7. bekezdése, miszerint kötelezettséget kell az egyénnek vállalni arra is, hogy: „megőrizze és erősítse a pozitív afrikai kulturális értékeket a türelem, a párbeszéd és a tárgyalások szellemében, valamint általában járuljon hozzá a társadalom erkölcsi jólétének előmozdításához.” Ez a bekezdés is jól érzékelteti, hogy az Afrikai Chartában megfogalmazott kötelezettségek nagy része nehezen megfogalmazható és pontosítható fogalmakat takar, és ez által az esetleges kormányzati beavatkozásoknak a veszélyét növelik. A kötelezettségeket az Afrikai Charta külön tartalmazza az államokat ill. az egyéneket illetően. Ami az államok kötelezettségeit illeti az Afrikai Charta rendszere nagyjából, tükrözi az ENSZ, ill. az ENSZ emberi jogi egyezményeinek, ill. az amerikai ill. európai egyezményeknek a rendszerét, azzal a jelentős különbséggel, hogy nem rendelkezik az Emberi Jogi Bíróság felállításáról.

Az Afrikai Chartában többször hangoztatott afrikai tradícióknak szellemében a Charta a tárgyalásokat és a békés úton elérendő konszenzust tekinti követendőnek. A különbség a két regionális rendszer – amerikai, európai ill. az afrikai – között az, hogy ez utóbbi elsősorban az emberi jogok tömeges megsértését kívánja megakadályozni, mintsem, hogy az egyéni áldozatok kérdésével foglalkozzon. Bár nincs külön emberi jogi bíróság az Afrikai Charta mechanizmusában, maga a Charta figyelemre méltó hatást gyakorol a szerződő államok belső bírói gyakorlatára. Ami konkrétan az államok

kötelezettségeit illeti a I. fejezet 1. cikkében kimondják, hogy az Afrikai Chartában részes tagállamok elismerik az abba foglalt jogokat, köteleességeket és szabadságokat, továbbá vállalják, hogy ezek megvalósítása érdekében törvényhozási és egyéb intézkedéseket fogyanatosítanak.¹

A fent említett kötelezettségeken túlmenően az Afrikai Charta 25., ill. 26. cikkei is tartalmaznak előírásokat. A 25. cikkben leszögezik, hogy az Afrikai Chartában részes államoknak kötelessége, hogy „a tanítás, nevelés és publikáció útján előmozdítsák és biztosítsák a Chartába foglalt jogok és szabadságok tiszteletben tartását, továbbá gondoskodjanak arról, hogy ezeket a szabadságokat és jogokat, valamint az azoknak megfelelő köteleességeket és kötelezettségeket megértsék.” Ez azt jelentené, hogy az afrikai országokban nagy hangsúlyt kellene helyezni az emberi jogok oktatására, amely jelenleg sok kívánni valót hagy még maga után. A 26. cikk előírja, hogy a részes államok kötelesek biztosítani a bíróságok függetlenségét, továbbá gondoskodniuk kell az Afrikai Chartában biztosított jogok és szabadságok előmozdításával és védelmével megbízott megfelelő nemzeti intézmények felállításáról és továbbfejlesztéséről. Az ún. „nemzeti intézmények” fogalma sem egyértelmű a Charta alapján, de feltételezhetően kormányzati és nem-kormányzati szerveket egyaránt jelenthet. Az Afrikai Charta II. fejezete – mint arról már részben szó esett – a 27.–29. cikkeiben foglalkozik az egyén kötelességeivel. Az általános kötelezettség végül is úgy foglalható össze: hogy minden egyénnek kötelességei vannak családjá és a társadalom, az állam és egyéb jogilag elismert közösségek, valamint a nemzetközi közösség irányába. A korábban említett cikkeken túlmenően figyelemre méltó a 28. cikk megfogalmazása is, amely deklarálja, hogy minden egyén köteles az embertársait megkülönböztetés nélkül tisztelni, és rájuk tekintettel lenni és a kölcsönös tiszteletet, és türelmet előmozdítani, ill. ezek védelmezését és megerősítését célzó kapcsolatokat fenntartani.

Az Afrikai Charta II. rendelkezik a biztosítékokról, azaz „az Ember és Népek Jogai Afrikai Bizottságának” létrehozásáról és szervezetéről.⁷²⁵ (A továbbiakban: Afrikai Bizottság.)

⁷²⁵ Az Afrikai Bizottság 11 tagból áll, akiket az Afrikai Egységszervezet Állam és Kormányfőinek Értekezlete választja titkos szavazással, az Afrikai Chartában részes államok által jelölt személyek listájáról. A részes államok két jelöltet állíthatnak, és mindkettőjüknek rendelkezniük kell valamely részes állam állampolgárságával. Ha egy állam két jelöltet állít, csak egyikük lehet a jelölő állam állampolgára. Az Afrikai bizottság is követi az „egy állam – egy tag” elvet. Az Afrikai Bizottság tagjait, melyek újraválaszthatók, hat évre választják. A Bizottság titkárát, az Afrikai Egységszervezet Főtíkárá nevezi ki, ill. biztosítja az Afrikai Bizottság kötelességeinek hatékony

A Bizottság mandátuma igen tágan van megfogalmazva. Elsődlegesen kötelességük az ember és a népek jogainak előmozdítása, különösen „*dokumentumok gyűjtése, tanulmányok készítése és kutatások végzése az afrikai problémákról, az ember és a népek jogainak területén, szemináriumok, szimpóziumok és konferenciák szervezése, információ-terjesztés, az ember és a népek jogaival foglalkozó nemzeti és helyi intézmények ösztönzése, valamint szükség esetén vélemények megfogalmazása és ajánlás elkészítése a kormányoknak*”.⁷²⁶

Ezeken túlmenően az Afrikai Bizottság jogosult az ember és a népek jogaira és az alapvető szabadságaira vonatkozó jogi problémák megoldását célzó alapelvek és szabályok meghatározására, amelyekre az afrikai kormányok törvényhozásukat építhetik. Végül a 45. cikk C. bekezdése kimondja, hogy együtt kell működnie az Afrikai Bizottságnak, az ember és a népek jogainak előmozdításával és védelmével foglalkozó egyéb afrikai és nemzetközi intézményekkel.⁷²⁷ Az amerikai rendszerben is említésre került az ún. ország tanulmányok kérdése, de korántsem ilyen jelentőséggel, mint ahogy azt az Afrikai Charta 45. cikke tartalmazza. Az Afrikai Charta 60–61. cikkei, melyek az Afrikai Chartára alkalmazandó elveket tartalmazzák, szintén tartalmazznak utalást az Afrikai Bizottság hatáskörére. Ezek szerint az Afrikai Bizottság tevékenysége során „ihletét” az emberek és a népek jogaira vonatkozó nemzetközi jogból, különösen az idevágó különböző afrikai okmányok, az ENSZ Alapokmánya, az Afrikai Egységsszervezet Alapokmánya, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az ENSZ és az afrikai országok által elfogadott egyéb okmányok rendelkezéseiből, valamint az ENSZ azon szakosított intézményei keretében elfogadott különböző okmányok rendelkezéseiből kell, hogy merítse, amelyeknek az. Afrikai Chartában részes államok tagjai.

Az Afrikai Bizottság a jogelvek meghatározásához kiegészítő eszközöket is figyelembe vehet; így az Afrikai Egységsszervezet tagállamai által kifejezetten elismert egyezményeket, a nemzetközi normáknak megfelelő afrikai gyakorlatot, a jogként általánosan elfogadott szokásokat, ill. az afrikai államok által elismert általános jogi

---

teljesítéséhez szükséges személyzetet és szolgáltatásokat. Ez utóbbiak költségeit az Afrikai Egységsszervezet viseli.

⁷²⁶ African Charter on Human and Peoples' Rights (1981) Chapter II– Mandate of the Commission Human rights in international law, Council of Europe Press, 1992, pp. 355–356.

⁷²⁷ Ankumah, E: The African Commission Practice and Procedures, Martinus Nijhoff, The Hague, 1996 Ezeket a feladatokat az 1988. május 27–i Nyilatkozatba foglalt Akcióprogram is tartalmazta.

alapelveket, jogi precedenseket és tanokat. Ezek az elvek feljogosítják az Afrikai Bizottságot, hogy az emberi jogok területén a nemzetközi szabályok kialakításában is részt vehessen.

Az Afrikai Bizottság eljárását a III. fejezet 46–59. cikkei tartalmazzák. Ezek különbséget tesznek aszerint, hogy a Bizottság eljárása valamely állam bejelentésével vagy egyéb bejelentésekkel indul. Az emberi jogok megsértésével kapcsolatos konfliktusok esetébe az Afrikai Charta a *kétoldalú tárgyalásokat* vagy bármely más *békés eljárást* igénybe vehetőnek tart. Ha az Afrikai Chartában részes valamely államnak alapos oka van feltételezni, hogy egy másik részes állam az Charta rendelkezéseit megsértette, írásbeli feljelentéssel felhívhatja ezen állam figyelmét a kérdésre. Az érintett államhoz intézett bejelentést meg kell küldeni az Afrikai Egységsszervezet Főtitkárának és az Afrikai Bizottság Elnökének is.⁷²⁸ Ha a kérdést a bejelentés kézhezvételének időpontjától számított három hónapon belül nem rendezik sem kétoldalú tárgyalásokkal, sem egyéb békés eljárás útján kielégítően rendezni, úgy bármely államnak joga van a kérdést – a másik fél egyidejű értesítésével – az Afrikai Bizottság elé terjeszteni.

A 49. cikk tovább bővíti a részes államok eljárás–indítási jogát azzal, hogy közvetlenül is a Bizottság elé vihet egy ilyen kérdést, az Elnökhöz, az Afrikai Egységsszervezet Főtitkárához és az érintett államhoz intézett bejelentéssel. Az Afrikai Bizottság csak akkor foglalkozhat az eléje terjesztett üggyel, ha megbizonyosodott arról, hogy minden helyi jogorvoslati lehetőséget kimerítettek – feltéve, hogy ilyen létezik – kivéve azt az esetet, ha az Afrikai Bizottság számára nyilvánvaló, hogy ezen jogorvoslatokat megvalósító eljárás indokolatlanul elhúzódna.

Az Afrikai Bizottság felkérheti az érintett államokat, hogy adjanak a kérdéstről megfelelő tájékoztatást, továbbá lehetővé teszi számukra, hogy képviseltethessék magukat és akár írásban, akár szóban véleményeiket előterjeszthessék. A Afrikai Bizottság, amennyiben az általa szükségesnek ítélt információkat beszerezte és miután minden megfelelő eszközzel megpróbált az ember és a népek jogainak tiszteletén alapuló barátságos megoldást elérni, a bejelentéstől számított ésszerű időn belül a

---

⁷²⁸ *vonatkozó információkat.*

A címzett állam köteles a bejelentés kézhezvételétől számított három hónapon belül arra írásbeli magyarázatot vagy nyilatkozatot adni, amely tartalmazza az alkalmazott és alkalmazható törvényekre vonatkozó lényeges információkat ill. a már igénybe vett *jogorvoslatra vagy a lehetséges eljárásokra*

tényeket és megállapításait tartalmazó jelentést készít. A jelentéseket nemcsak az érintett államoknak, hanem az Afrikai Egységszervezet Állam és Kormányfőinek Értekezletének is eljuttatja.⁷²⁹ Ezekben a jelentésekben a Bizottság mandátumával összhangban ajánlásokat is tehet. Az Afrikai Bizottság az Állam- és Kormányfők Értekezletének minden rendes ülészakára egyébként is jelentést készít tevékenységéről. ***Az Afrikai Bizottság egyéni bejelentésekkel foglalkozó szabályai*** nagyban hasonlítanak az ENSZ égisze alatt kidolgozott eljárási szabályokra,⁷³⁰ ez a rendszer ugyanakkor nagymértékben különbözik mind az európai, mind az amerikai rendszerektől.

Az Afrikai Charta 55. cikke értelmében az Afrikai Bizottság Titkára minden ülészak előtt listát készít azokról a bejelentésekről, amelyek nem a részes államoktól származnak és azokat az Afrikai Bizottság tagjainak továbbítja, akik dönthetnek arról, hogy ezek közül melyeket vizsgálják meg. Az Afrikai Bizottság akkor vizsgál meg valamely bejelentést, ha tagjai egyszerű szótöbbséggel így határoznak. Az Afrikai Charta nem tartalmaz magyarázatot arról, hogy „melyek a nem Chartában részes államoktól” származó bejelentések.⁷³¹ Az Afrikai Bizottság „egyéb bejelentések esetén vizsgálja azok elfogadhatóságát, és csak akkor foglalkozik a bejelentésekkel, ha: azokban szerepel a bejelentő neve, még akkor is, ha a bejelentő névtelenséget kér, azok összhangban vannak az Afrikai Egységszervezet Alapokmányával vagy az Afrikai Chartával, azok nem az érintett állam és intézményei vagy az Afrikai Egységszervezet ellen irányuló becsmérő és sértő nyelven íródtak, azok nem kizárólagosan a tömegtájékoztató útján terjesztett híreken alapulnak, azokat a helyi jogorvoslati lehetőségek – ha vannak ilyenek – kimerítése után küldték el kivéve, ha nyilvánvaló, hogy az eljárás indokolatlanul elhúzódott, azokat a helyi jogorvoslatok kimerítése utáni vagy az után az időpont utáni ésszerű időszakon belül terjesztették elő, amikor az Afrikai Bizottság a témáról tudomást szerzett; és azok nem olyan ügyekkel foglalkoznak, amelyeket az érintett államok az ENSZ Alapokmánya vagy az Afrikai

⁷²⁹ Ezt a kötelezettséget az Afrikai Charta 62. cikke még bővíti azzal, hogy az Afrikai Charta hatályba lépésének időpontját követően ezekről az intézkedéseikről két évente jelentést terjesztenek elő. Mivel az Afrikai Charta nem részletezte, hogy ezeket a jelentéseket kihez kell címezni, ill. ki fogja ezeket megvizsgálni.

Az Emberi Jogok és Népek Afrikai Bizottsága 1988. május 27-én egy ajánlást készített az Afrikai Egységszervezet állam és kormányfőinek konferenciájához, melyben javasolták, hogy e Szervezet Főtitkára legyen e jelentések letéteményese és juttassa el azokat a Bizottságnak. Továbbiakban azt ajánlották, hogy a Bizottság jogosult legyen a jelentések vizsgálatára és meghatározhassa azok formájára ill. tartalmára vonatkozó főbb irányelveket.

⁷³⁰ ECOSOC1503. sz. határozata

Egységszervezet Alapokmánya elveinek vagy az Afrikai Charta rendelkezéseinek megfelelően rendeztek.⁷³²

Ha az Afrikai Bizottság megállapítja, hogy a bejelentés vagy bejelentések olyan ügyre vonatkoznak, amelyek az ember és népek jogai súlyos és tömeges megsértése sorozatának létezését fedik fel az Afrikai Bizottság, ezekre felhívja az Afrikai Egységszervezet Állam és Kormányfői Értekezletének a figyelmét.⁷³³ Az Afrikai Bizottság azokat a sürgős eseteket, melynek tényszerűségéről megfelelően meggyőződhetett, az Állam és Kormányfők Értekezletének Elnöke elé terjesztheti, aki ennek alapján kérheti, hogy az Afrikai Bizottság arról egy alapos tanulmányt készítsen. Az ilyen jelentéseket mindaddig bizalmasan kell kezelni, amíg az Állam és Kormányfők Értekezlete másként nem határoz. Miután az Állam és Kormányfők Értekezlete az Afrikai Bizottság jelentését megvizsgálta, azokat az Elnök közzé is teszi. Az Afrikai Charta hivatkozott 59. cikke valójában jelentős mértékben korlátozza az Afrikai Bizottság jelentésének hatását, mivel annak nyilvánosságra hozatalát akár meg is tagadhatja, akár jelentős mértékben hátráltathatja, sőt azt módosíthatja is.

Az Afrikai emberi jogi mechanizmus sajátossága, hogy nincs az eljárásban a bíróság beiktatva, hanem a végső döntés egy politikai testületé, Állam és Kormányfők Értekezletéé melynek tevékenységét, se pártatlannak se függetlennek nem lehet tekinteni. Bizonyos pozitív fejlemények azonban megfigyelhetők. Ilyennek kell tekinteni, hogy az Afrikai Egységszervezet szinte valamennyi tagállama csatlakozott az ENSZ legnagyobb számban ratifikált a Gyermek Jogáról szóló Egyezményéhez és elfogadta a Gyermek Jogairól és Jólétéről szóló Afrikai Nyilatkozatot⁷³⁴ és Chartát.⁷³⁵ A menekültek kérdésében is történt előrelépés, 1990. Szeptemberében Khartumban elfogadott Nyilatkozat,⁷³⁶ amellyel a több milliós menekült áradatot kívánták szabályozni. Szintén 1990-ben fogadták el Dar-el-Salaamban, a Tudomány

⁷³¹ Feltételezhetően itt nem azokról az államokról van szó, amelyek nem írták alá az Afrikai Chartát, hanem az egyénekről, ill. nagy valószínűséggel a nem-kormányzati szervezetekről.

⁷³² Érdekessége ezeknek a feltételeknek az 56. cikk 4. bekezdésében foglalt azon kitétel, miszerint a jogsértésről nem lehet csak a tömegtájékoztatás útján terjesztett híreken alapulnia.

⁷³³ Ez a fórum kérheti az Afrikai Bizottságtól, hogy ezeket az eseteket alaposan tanulmányozza és a tényekről, megállapításaival és ajánlásaival együtt jelentést készítsen.

⁷³⁴ Declaration on the Rights and Welfare of the African Child, Monrovia, 17–20 July

⁷³⁵ African Charter on the Rights and Welfare of the Child, OAU Doc.Cab/Leg//24.9/49(1990)

⁷³⁶ Khartum Declaration on Africa's Refugee Crises, 1990, 22–24 September

szabadságáról és a Tudomány Társadalmi Felelősségéről szóló Nyilatkozatot,⁷³⁷ valamint Kampalában,⁷³⁸ egy másik – ezzel összefüggő – Nyilatkozatot az Értelmiségiek Szabadságáról és Társadalmi Felelősségéről. Kidolgozás alatt áll egy Nyilatkozat a Nők Jogairól és Esélyegyenlőségéről, amire az afrikai államok, Pekingben az ENSZ. Női Világkonferenciáján is már kezdeményezésre utaltak. Komoly fejleményként értékelhető az Afrikai Egységsszervezet azon törekvése, hogy a tömeges és súlyos jogsértésekre megpróbál gyors és hatékony eszközöket intézményesíteni. Ilyen kísérlet a jelentéstevők vagy „rapporőrök” intézményének létrehozása 1994-ben és 1996-ban.⁷³⁹

Az emberi jogok kérdése, egyik központi témája volt, a 2000. április 3–4.-én Kairóban megrendezett első Európa– Afrika Csúcsértekezletnek, ahol az Afrikai Egységsszervezet 52 országának vezetői valamint az Európai Unió kormányfői vitatták meg az Afrikai kontinens helyzetét, a két szervezet közötti együttműködés lehetőségeit. A találkozó szerény eredményeket hozott gazdasági téren az afrikai országoknak, akik, – amint azt Salim Ahmed Salim az AESZ Főtitkára kifejtette – „az adósságyhítés gyorsabb, mélyebb és szélesebb folytatását” szorgalmazták, míg az Unió vezető politikusai, így a soros portugál elnökség nevében, Abtonió Gutarres kifejtette: „azt szeretnénk, ha Afrika és Európa a béke, demokrácia, a törvényesség, és az emberi jogok iránt elkötelezett területekké válnának” hozzáfűzve, „a demokrácia nem a gazdagok kiváltsága, hanem egy univerzális jog”. Amíg az afrikai országok az adósság elengedést szorgalmazták,⁷⁴⁰ az Unió kijelentette, hogy egyedül nem tudja megoldani a problémát, de hajlandó tárgyalni erről. A taposóaknak kérdésében előrelépés történt, mert az aknasedésre és az áldozatok megsegítésére konkrét segítséget ígért az Unió, gondosan elkerülve, hogy precedenst teremtsen a II, világháború során –elsősorban Németország és az Egyesült Királyság – által telepített taposóaknak okozta károkért való kártérítési kötelezettség elismerésére. Szóba került az Afrikából elhurcolt kulturális értékek

⁷³⁷ Dar-el-Salaam Declaration on Academic Freedom and Social Responsibility of Academics, 1990

⁷³⁸ Kampala Declaration on Intellectual Freedom and Social Responsibility, 1990, 29 November

⁷³⁹ Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions (1994) Rapporteur on Prison and Conditions of Detention (1996)

⁷⁴⁰ Az OAU Elnöke, Abdul-Aziz Boutefilka algériai elnök rámutatott, hogy az afrikai országok legnagyobb gazdasági problémája, a mintegy 350 md USD-ra becsült adósságállomány. Az 1996-ban létrehozott és 1999-ben megújított, ún. HIPC kezdeményezés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert a szóban forgó 40 állam közül, csak 5 államnak sikerült az adósságát „kezelhető szintre” csökkenteni. A találkozó végén Schröder német kancellár 700millió DEM-et, a spanyol államfő, José Maria Aznar 200 millió USD elengedésére, míg Jacques Chirac francia elnök a teljes adósság eltörlésére tett ígéretet.

visszaszolgáltatása, amelyeket csak jövőbeni tárgyalásokon lehet napirendre tűzni. A nukleáris fegyverek tilalma terén sem történt előrelépés, mert a közel–keleti nukleáris fegyvermentes zóna ötletét sem támogatta az Unió, elkerülve ezzel az izraeli–arab konfliktusba való beavatkozást. Az afrikai követelésekre válaszul, az Európai Unió a demokrácia, az emberi jogok és a jó kormányzás fontosságát ismételte, hangsúlyozva a további együttműködés szükségességét is. Ennek egy hármass mechanizmus lesz a kivitelezője: az állam és kormányfők csúcstalálkozója⁷⁴¹, a miniszterek találkozója, és a bi–regionális csoportok találkozója a magasabb beosztású tisztviselők szintjén. A Találkozó pozitívként említendő, elfogadtak egy 110 pontos Kairói Nyilatkozatot⁷⁴² és egy 130 pontos Kairói Akciótervet.⁷⁴³ Ezek nagyban fedik egymást, és elsősorban a regionális gazdasági együttműködésre és a világgazdaságba való afrikai integrációra⁷⁴⁴ helyezték a hangsúlyt.⁷⁴⁵ A politikai kérdések bevitelét a dokumentumokba, az Unió képviselői szorgalmazták, amibe az emberi jogok, a demokrácia, a jogállamiság, mellett, a béke kérdése és a helyi konfliktusok kezelésének kérdései kerültek be. Az Unió képviselői nyugtalanságuknak adtak hangot, az emberi jogok és törvények súlyos megsértésével kapcsolatban, különösen a faj–és idegengyűlölet, a népiirtás és etnikai tisztogatások jelensége miatt. A résztvevők elítélték a hasonló jelenségeket és ígéretet tettek arra, hogy együttműködnek minden olyan intézménnyel, amely üldözi az elkövetőket. Üdvözölték a Római Egyezményt, az ENSZ Állandó Büntetőbíróságának létrehozásáról, és sürgették annak ratifikációját. Ami a demokratikus intézményeket illeti, egyetértettek, abban, hogy minden ország létrehozza az alkotmányos kereteket, és konszolidálja a demokratikus elveket. A résztvevők elítélték az összes antidemokratikus formát, ugyanakkor üdvözölték az OAU 1999. júliusi Konferenciáján, az alkotmányellenes kormányváltások kérdésében hozott döntését, és határozottan elítélték a korrupciót. A migráció és az ún. „brain–drain” is új integrált megközelítést kapott, melynek megoldása a „kibocsátó” a „tranzit” és a „befogadó” államok, együttműködése

⁷⁴¹ Valószínűleg, 2003–ban Athénban kerül megrendezésre.

⁷⁴² Cairo Declaration. Africa–Europe Summit under the Aegis of the OAU and the EU (Cairo, 3–4 April 2000) [Url::www./ue.eu.int/newsroom/](http://www./ue.eu.int/newsroom/)

⁷⁴³ Cairo Plan of Action. Africa–Europe Summit under the Aegis of the OAU and the EU (Cairo, 3–4 April 2000) [Url::www./ue.eu.int/newsroom/](http://www./ue.eu.int/newsroom/)

⁷⁴⁴ Benjamin William Makapa, tanzániai elnök annak a meggyőződésének adott hangot, hogy Európának el kell fogadnia, hogy történelmi felelősséggel tartozik Afrikának, és segítenie kell világgazdasági integrációját.

⁷⁴⁵ Ebben az összefüggésben, a Lagosi Szerződés (1980), az Afrikai Gazdasági Közösséget létrehozó Abujai Szerződés (1991), és az Afrikai Uniót megalapozó Sitei Nyilatkozat (1999) kerültek említésre

lehet. A résztvevők ugyanakkor támogatták az Abujai Egyezmény értelmében a személyek szabad mozgását az Afrikai gazdasági Közösségen (AEC) belül.

A fejlődésről szóló részek, talán megfelelő alapot fognak szolgálni az afrikai országok kibontakozásához, amely nem csak Afrika, hanem az egész világ érdeke. Egy ilyen találkozó, még ha kevés konkrét eredménnyel jár is, minden képen hasznos és szükséges is, mivel fejlődés – beleértve az emberi jogok és a demokrácia kérdéseit is – csak békés úton mozdíthatók előre.

IV. RÉSZ;   AZ EMBERI JOGOK ÉS AZ ARAB VILÁG

Az arab világ nem egy homogén egység, közös összetartó elemük az iszlám, amely meghatározza a Közel és Kelet Ázsia arab országainak az emberi jogokhoz való viszonyát is. A jog és a vallás összefonódásának eredményeként, az iszlám jog számtalan előírást tartalmaz a hívek által követendő magatartásokat illetően, melyek egy része Isten által garantált jognak tekinthető. Az emberi jogokról alkotott arab–iszlám felfogás, az iszlám egyetemességén alapul, ezért a nem iszlám hívőkkel szemben nem toleráns. Számtalan értelmezés látott napvilágot a nők jogait illetően is, és uralkodónak tekinthető az a tévhit, hogy a nők alárendelt szerepe a Korán előírásaira vezethető vissza. Amint azt az ENSZ 1995–ben Pekingben megrendezett Női Világkonferencián több arab szakértő is kifejtette, ezek az elméletek, csak Korán helytelen értelmezéséből következnek, amit az iszlám egyház – nyilván csak férfiakból álló – vezetői sulykolnak a közvéleménybe. Kirívónak tekinthető a büntetőjogban alkalmazható embertelen szankciók alkalmazásának lehetősége, és az államhatalmi ágak szétválasztásának hiánya is. Mindezek ellenére, nem lehet állítani, hogy nincsenek közös normák az európai vagy amerikai felfogáshoz is közel álló szabályok. Az Arab Liga Chartája,⁷⁴⁶ amelyet 1945. március 22–én fogadtak el, elsősorban a politikai, gazdasági, pénzügyi, kereskedelmi

---

⁷⁴⁶ The Charter of the Arab League (22, March 1945)

együttműködésre helyezi a hangsúlyt,⁷⁴⁶ de tartalmaz egy mellékletet azokkal az országokkal való együttműködés formáiról, melyek nem tagjai a Ligának, nyitva hagyva a kétoldalú megállapodások le lehetőségét is. Az emberi jogi kérdésekben való előrelépés az ENSZ hatásával magyarázható. 1950. november 1-én az ENSZKözgyűlése az Arab Ligának ill. Főtitkárának megfigyelői státuszt engedélyezett a Közgyűlésben, és az Arab Liga, 1954 óta állandó képviselést tart fent mind New Yorkban., mind Genfben. Az együttműködés eredményeként, 1968-ban, az akkori „Emberi Jogok Éve” előkészítése kapcsán döntés született egy speciális bizottság létrehozásáról,⁷⁴⁷ majd ugyan csak 1968-ban az Arab Liga döntött egy az Állandó Arab Emberi Jogi Bizottság⁷⁴⁸ létrehozásáról, amely 1968-ban Bejrutban szervezte első arab regionális emberi jogi konferenciáját. A szervezet az évek során, elsősorban a kívánalmak megfogalmazásával, mintsem a tényleges problémákkal foglalkozó szervezetté vált. Eredményként, egy arab emberi jogi charta előkészítését és egy ezzel kapcsolatos nyilatkozat-tervezet megszövegezését tudta a Bizottság 1971-ben felmutatni. Az arab világban azonban más kezdeményezések, konkrét nyilatkozatok és dokumentumok is születtek, elsősorban az NGO-k részéről. Ilyen dokumentum, az Egyetemes Iszlám Nyilatkozat (1981),⁷⁴⁹ amely a Koránból vezeti le az emberi jogokat, ki is jelölve ezzel azokat a határokat, amelyen belül az egyén mozoghat. 1969-ben hozták létre az Iszlám Konferencia Szervezetét,⁷⁵⁰ amelynek feladata elsősorban az iszlám közösség igényeinek megfelelő iszlám egység kialakítása és a szolidaritás előmozdítása, a muszlimok közötti faji megkülönböztetés és hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölése, a konfliktusok békés úton való rendezése volt. A szervezet képviselői 1990-ben elfogadták az ún. Kairói Nyilatkozat az Emberi Jogokról

⁷⁴⁶ Article II. The league has as its purpose the strengthening of the relations between the member-states the co-ordination of their policies in order to achieve co-operation between them and to safeguard their independence and sovereignty; and a general concern with the affairs and interest of the Arab countries. It has also as its purpose the close co-operation of the member-states, with due regard to the Organisation and circumstances of each state, on the following matters: A. – Economic and financial affairs, including commercial relations, customs, currency and questions of agriculture and industry, – B. Communications: this includes railroads, roads, aviation, navigation, telegraphs and posts, C.– Cultural affairs, – D. nationality, passports, visas, execution of judgements and extradition of criminals, E. – Social affairs, F.– Heath affairs.

⁷⁴⁷ 2259/46 Special Commission to prepare an Arab contribution to Human Rights Year (1968)

⁷⁴⁸ Permanent Arab Commission on Human Rights, tagjai az Arab Liga tagjaiból ill. a Palesztin Felszabadítási szervezet küldötteiből áll. Tevékenysége – főleg az első években – az izraeliek által megszállt területeken élő arabok emberi jogainak védelmére irányult

⁷⁴⁹ World Declaration of Human Rights in Islam, 1981

⁷⁵⁰ Organization of Islamic Conference, 1969

az Iszlámban,⁷⁵¹ amely a saria,⁷⁵² mint kizárólagos forrás alapján sajátos változatát tartalmazza a vallási előírásoknak és az emberi jogoknak. Ez az „ötvözet” túlnyomórészt vallási szabályokból tevődik össze, inkább csak szóhasználatával, mint sem tartalmával emlékeztet az egyetemes emberi jogokra. 1994-ben fogadta el az Arab Liga Tanácsa, az arab kulturális és vallási sajátosságokat tükröző Arab Emberi Jogi Chartát.⁷⁵³ Ez a Charta tartalmazza egyrészt a népek önrendelkezéshez, a saját gazdasági, társadalmi fejlődéséhez illetve, a természeti erőforrásokhoz való jogát, továbbá az egyének alapvető politikai és gazdasági–szociális és kulturális jogait, így: az élethez, szabadsághoz, személyes biztonsághoz való jogot, a meggyőződés, gondolat és véleménynyilvánítás szabadságát az ártatlanság véelmét, a diszkrimináció, a kínzás és embertelen bánásmód tilalmát, a nullum crimen sine lege elvét, a tisztességes eljáráshoz való jog elvét, a tulajdonhoz való jogot, a munkához és társadalombiztosításhoz és a szakszervezet alakításhoz való jogot stb.

Utal a Charta a halálbüntetés lehetőségére, amit nem tilt, csak korlátoz, például nem alkalmazható politikai bűncselekmények elkövetőivel szemben, és csak a legsúlyosabb esetekben szabható ki, de minden elítélt kérhet kegyelmet ill. ítélete módosítását. Megtalálhatók benne a nemzetközi emberi jogi egyezményekben szokásos derogációk egy része is pl. nemzetbiztonság, közrend, közegészség, közérkölcis is. A Charta még nem hatályos, és valószínűsíthető, hogy az iszlám hagyományokat mereven betartó arab államok ehhez nem is fognak csatlakozni. Minden esetre, a dokumentum létezése is önmagában pozitív fejleménynek tekinthető, és nem kizárt, hogy annak ellenére, hogy egyelőre nincs kötelező ereje, hatást gyakorol az arab államok törvényhozására és joggyakorlatára. Az arab államok alkotmányai között tallózva, megállapítható, hogy azok tartalmazznak utalásokat az emberi jogokra. Igaz, hogy ezeket az állampolgáira vonatkoztatják de az egységes iszlám felfogás alapján, ezt a muszlimokra kiterjesztően is lehet értelmezni. Szíria, 1973. évi Alkotmánya több pontban is érinti az egyének jogait és kötelezettségeit, pl. A IV.⁷⁵⁴ rész 25–49. cikkei

⁷⁵¹ Cairo Declaration on Human Rights in Islam, 1990

⁷⁵² Eredeti értelmé „vízhez vezető vagy tiszte út” az iszlám jogrendszert, iszlám normarendszert jelenti, beleértve azokat a magatartásszabályokat és viselkedési formákat, amelyeket az iszlám követendőnek tart.

⁷⁵³ Arab Charter on Human Rights, 1994

⁷⁵⁴ Syria – Constitution, Freedom, ICL Documentum Status: 13 March 1973, Basic Principles

rendelkeznek az egyén szabadságáról,⁷⁵⁵ méltóságáról, egyenlőségéről, néhány politikai és gazdasági jogról is. Egyiptom Alkotmányának II. és III. részei⁷⁵⁶ tartalmazzák az állampolgári jogokat, melyeket erőteljesen áthatnak a „the rules of Islamic jurisprudence (Sharia) „illetve több helyen a sária, mint a jogok korlátja nyer említést.⁷⁵⁷ A megfogalmazások egy európai szemében talán idegenek, de sok esetben található azonosságok is.⁷⁵⁸ Hasonló a helyzet Algéria Alkotmányát⁷⁵⁹ illetően is. Ebben is szerepelnek a „Jogok és Szabadságok”, amelyek között megtalálható a diszkrimináció általános tilalma (születésre, fajra, nemre, véleményre vagy más személyes vagy társadalmi körülményre vagy feltételre tekintet nélkül), az állampolgársághoz való jog, az alapvető szabadságok és emberi jogok is említést nyernek. A megfogalmazás itt is érdekes, mert az „emberi jogok” helyett, az a „az ember és polgár jogait” alkalmazza a szöveg, utalva arra, hogy ezek a jogok az állam polgárainak jogaiként értendők.⁷⁶⁰ A jogi szabályozás, ha sajátos vallási és kulturális hagyományok hatják is át, megfelelő védelmet nyújthatnának az egyéneknek, a gond csak azok gyakorlati megvalósításával van, amint ezt például Algéria esete is tanúsítja. A globalizálódó világ hatásai alól az iszlám–arab államok, sem lakóik nem vonhatják ki magukat, ami sajátos hatással van az új technológiák terjedésére, az emberek közötti kommunikációra, a civil társadalom fejlődésére. Az utóbbi évtizedekben öröndetes módon, szinte minden előzmény nélkül alakultak meg az arab világban is az emberi jogi NGO–k. Ilyen szervezet például az Emberi Jogok Arab Szervezete,⁷⁶¹ amely 1983–ban Cipruson (illetve Tunéziában) alakult meg és konzultatív státusza van az ECOSOC és az Afrikai Egységsszervezet (OAU) továbbá az UNHCR, az Afrikai Ember és Népek Jogainak Bizottsága(ACHPR) mellett, többek között együttműködik az Amnesty

⁷⁵⁵ Article 25(1) Freedom is a sacred right. The state protects the personal freedom of the citizens and safeguards their dignity and security. (2) The supremacy of law is a fundamental principle in the society and the state. (3) The citizens are equal before the law in their rights and duties.(4)The state insures the principle of equal opportunities for citizens.” Article 35(religion) (1) The freedom of faith is guaranteed. The state respects all religions.

⁷⁵⁶ II: Basic Constituents of the Society (Social and Moral Constituents – Economic Constituents), III.Public Freedoms, Rights and Duties

⁷⁵⁷ „Article 12: The state guarantee coordination between women ’s duties towards her family and her work in the society, considering her equal to man in the political, social, cultural and economic spheres without detriment to the rules of Islamic jurisprudence (Sharia)” The Constitution of Egypt

⁷⁵⁸ „Article 40: All citizens are equal before law. They have eequal public rights and duties without discrimination due to sex, ethnic origin, language, religion or creed.” The Constitution of Egypt.

⁷⁵⁹ Constitution de la Republique Algérienne Democratique et Populaire, du 28 novembre 1996

⁷⁶⁰ Art.32. Les libertés fondamentales et les droits de l’homme et du citoyen sont garantis” Constitution de la Republique Algérienne Democratique et Populaire

államok több nemzetközi fórumon kifejtették; számukra elfogadhatatlan az egyén jogainak az előtérbe helyezése, ők a közösségi jogokat tartják előbbre valóknak, és elsősorban a gazdasági, szociális és kulturális jogoknak biztosítását fontosabbnak tartják, mint a polgári, politikai jogokét.

Az ENSZ kezdeményezésére azért Ázsiában is tapasztalható bizonyos fejlődés, elsősorban az emberi jogokkal foglalkozó fórumok szervezése terén. Az ENSZ, már többször idézett 1993. évi Emberi Jogi Világkonferenciáján elfogadott Akcióprogram értelmében, az emberi jogok érvényesítését nem lehet sem a hagyományok, sem a vallási, kulturális felfogásokra hivatkozással megakadályozni. Kérdés, hogy a kulturális sokféleség és az emberi jogok egyetemessége, hogyan egyeztethető össze. A tanulmány, az ENSZ kapcsán kitér erre a kérdésre, kifejtve, hogy a kulturális relativizmus helyes értelmezése, csak gazdagíthatja az emberi jogokat és nem összeegyeztethetetlen az emberi jogok univerzalizmusával. Ázsia kapcsán is figyelmet érdemel az a tendencia, ami az emberi jogi NGO-k fejlődése terén tapasztalható. Ha kormány szinten, vagy az ázsiai regionális intézmények szintjén nem is tapasztalható pozitív elmozdulás, a civil szervezetek jelentős lépésekkel járultak hozzá az emberi jogok védelméhez. Összefogásukat demonstrálja az 1993-ban elfogadott Bankongi Nyilatkozat,⁷⁶³ amely ez idáig az egyetlen olyan ázsiai dokumentum, amely hitet tesz az emberi jogok egyetemessége és elválaszthatatlan egysége mellett. A Nyilatkozatot több mint 160 NGO fogalmazta és fogadta el, kifejezve szolidaritásukat a Bankongban 1993. március 29–április 2. között megrendezendő Ázsiai Kormányközi Emberi Jogi Konferenciával, illetve a Bécsben 1993 júniusában kezdődő ENSZ Emberi Jogi Konferenciával. Ez a Deklaráció választ kíván adni azokra a kihívásokra, amelyekkel az emberi jogok tiszteletben tartása jelent Ázsiában. A bevezető részben utalnak a nők jogaira, a fenntartható fejlődésre, a szolidaritásra, a demokráciára, a fegyverkezésre, az önrendelkezésre, a kínzásra, a véleménynyilvánítás szabadságára, az emberi jogok oktatására, a bennszülött népekre, a gyermekekre, a munkásokra, a menekültekre és hontalanokra, a derogációkra, az emberi jogi aktivistákra, a jogi függetlenségre és felelősségre. A látszólag rendszertelen témák, jól érzékeltetik, hogy melyek azok a kitérési pontok, ahol leginkább szükség lenne hatékony lépésekre. A Bankongi

---

⁷⁶³ Bankok NGO Declaration on Human Rights, URL: www.hr-alliance.org/aphr-ft/bankok.htm

Nyilatkozat óta, Új Delhiben, 1997-ben is kiadtak egy dokumentumot,⁷⁶⁴ amelyben szorgalmazták a nemzeti emberi jogi intézmények létrehozását az ázsiai régió országaiban is, és rendszeresnek tekinthetők az ún. „Asia Pacific NGOs” ülései és fórumai. 1998 júniusában Ottawába, adták ki az Asia Pacific NGOs Állásfoglalását, az ENSZ „Vienna Plus Five NGO Forum” elnevezésű programja kapcsán,⁷⁶⁵ szót emelve Kelet-Timor, Kasmír, Tibet, Afganisztán, Bhután, Burma, Kínai-Indonézia, Hong Kong esetében tapasztalható súlyos és tömeges emberi jogi jogsértések ellen. Hiányolták, hogy csak az ázsiai-pacifik régióknak nincs regionális emberi jogi mechanizmusa,⁷⁶⁶ és ratifikációk hiányában nem vehetik igénybe az ENSZ panaszmechanizmusait sem. Az NGO-k állásfoglalásaiból kiderül, hogy a térségben az emberi jogok a legkevésbé szabályozottak, még formális jogi biztosítékok és mechanizmusok sincsenek, tehát a nemzetközi közösségnek fokozottabb nyomást kell gyakorolnia az érintett kormányokra és fokozottabban kellene támogatnia az emberi jogokért küzdő civil szervezeteket, annak érdekében, hogy az emberi jogok és alapvető szabadságok ebben a térségben is érvényesülhessenek.

V. FEJEZET

A HUMANITÁRIUS JOG

Az előző fejezetek igyekeztek bemutatni és elemezni az emberi jogok kialakulását és védelmét az egyes nemzetközi szervezetek tevékenységének tükrében. Az emberi jogok súlyos megsértése kapcsán, szó esett a legkirívóbb jogsértésekről; népiirtásokról, etnikai tisztogatásokról, amelyeket háborús események között követtek el. Az emberi jogok védelme békés állapotok mellett is komoly erőfeszítéseket igényel, de fegyveres konfliktusok során fokozottabb a veszélye az emberi jogok megsértésének, és általában nem működnek azok a jogorvoslati mechanizmusok sem, amelyek a jogsértések alanyainak elégtételt nyújthatnának. Ahogy azt az ókori rómaiak is

⁷⁶⁴ Statement of the Alternate NGO Consultation of National Human Rights Institutions in the Asia Pacific Region, September 1997, New Delhi, India, (Third Meeting in Jakarta, September 1998)

⁷⁶⁵ Statement behalf of Asia Pacific NGOs to the Vienna Plus Five Global NGO Forum on Human Rights 22–25 June , Ottawa, Canada

⁷⁶⁶ „The Asia pacific region is alone in not having a regional human rights mechanism. It also has limited access to the UN complaints mechanism because of the failure of states to ratify international human rights instruments” Op.cit.

mondták:” A háborúban elnémulnak a törvények”⁷⁶⁷ vagy „Hadban a törvény néma, s fegyveré a jog”.⁷⁶⁸ Ha ezeknek a több ezer éves bölcsességeknek valóban van is alapjuk, nem jelentik azt, hogy ne lehetne megfelelő normákat–, mechanizmusokat kidolgozni és alkalmazni a rendkívüli esetekre is, hogy a törvények ne hallgassanak. Az emberi jogok védelme szempontjából ez a kérdés a humanitárius jogra irányítja a figyelmet.

A humanitárius jogot, általában nem tekintik a nemzetközi jog önálló ágának, ennek ellenére az emberi jogok védelmét szolgáló olyan szabályok összességéről van szó, amelyek különleges körülmények között, pontosabban szólva fegyveres konfliktusok körülményei között alkalmazandók. A humanitárius jogot – a fő szabályait adó 1949. évi Genfi Egyezményekre való tekintettel – ún. genfi jogként ismeri jogirodalom. Az 1949. évi Genfi Egyezményeket megelőzően 1864-ben született az első nemzetközi dokumentum, amely a háborúban megsebesült katonák sorsának javításáról szól és egybe esik a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának megalakulásával. (1864, Genf)

Az Első Genfi Egyezmény létrejötte előzményének tekinthető az 1859. június 24-i Solferinó-i csata, melyben az osztrák hadsereg ütközött meg az egyesült francia–piemonti seregekkel. A csatát – az akkor még fiatal I. Ferenc József császár által vezetett – osztrák seregek elvesztették és a hadszíntéren mintegy 40 000 halott és sebesült maradt. Egy Henri Dunant nevű svájci honpolgár, aki véletlenül vetődött a csata színterére, megrendülve az ott látottaktól, rögtönzött elsősegélyt szervezett, majd élményeiről egy megrázó könyvet írt. Henri Dunant ezután is élénken foglalkozott a háború áldozatainak sorsával és néhány barátjával, köztük a Svájci Konföderáció akkori elnökével egy olyan nemzetközi szervezet alapítását kezdeményezte, amely képes a háború áldozatainak védelmére.⁷⁶⁹

⁷⁶⁷ Inter arma silent leges(ciceró, Miló védelmében, 4,10) Varietas delectat, Latin mondások, General Press, 1996, XCVIII/98

⁷⁶⁸ Ius est in armis, opprimit leges timor. (Seneca, Az őrzjögő Hercules, 253.) Op.cit XCVIII/99

⁷⁶⁹ 1864-ben, Genfben alakult meg a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (CICR). Majd 1919-ben a Vöröskereszt Társaságok, amelyhez több mint 120 nemzeti társaság tartozik. A Vöröskereszt Társaságok Ligája együttműködik az ENSZ illetékes szerveivel is és hatékony segítséget nyújt mint fegyveres konfliktusok, mint természeti katasztrófák idején. Henri Dunant úr, a genfi Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának megalapítója 1901-ben, tevékenysége elismeréseként a Béke Nobel-díj első kitüntetettje lett. A Nemzetközi Vöröskereszt 1917-ben, 1944-ben és 1963-ban részesült Béke Nobel-díjban.

Az *Első Genfi Egyezmény* elismerte a sebesült katona élethez és gyógyuláshoz való jogát és ezt, mint alapvető emberi jogot, deklarálta. Ezt követően 1906-ban, majd 1929-ben alkottak humanitárius szabályokat, melyeket az 1949-ben aláírt négy Genfi Egyezmény foglalta össze. Ezek: – a Hadra kelt Fegyveres Erők Sebesültjei és Betegei helyzetének javítására vonatkozó Egyezmény, – a Tengeri Haderők Sebesültjei, Betegei és Hajótöröttei helyzetének javítására vonatkozó Egyezmény, – a Hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozó Egyezmény; és a Polgári Lakosság háború idején való védelmére vonatkozó Egyezmény.⁷⁷⁰

Ezekhez a nemzetközi egyezményekhez 1977-ben két Kiegészítő Jegyzőkönyvet is csatoltak:

– az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő és nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló Jegyzőkönyv; és – az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő és nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló kiegészítő Jegyzőkönyv. A nemzetközi jog eszköztárát bővítette; az 1951. január 12-én hatályba lépett ENSZ Egyezmény a Népirtás Büntetének Megelőzéséről és Megbüntetéséről, – az 1970. november 11-én hatályba lépett ENSZ Egyezmény a Háborús és az Emberiség elleni Büntettek Elévülésének Kizárásáról, – az 1973. december 3-i ENSZ Határozat a Háborús és az Emberiség elleni Bűncselekményekben Bűnös Személyek Felderítése, Letartóztatása, Kiadatása és Megbüntetése terén való Nemzetközi Együttműködés Elveiről, – ill. az 1980. október 10-én az Egyes Konvencionális Fegyverek Bevetésének Tilalmáról, ill. Korlátozásáról szóló Egyezmény, melyek fölösleges szenvedést okoznak vagy megkülönböztetés nélkül hatnak. Ez utóbbihoz három jegyzőkönyvet is csatoltak: a gyújtófegyverekről, az aknákról és a ki nem mutatható szilánkokról.

Az emberi jogok védelmével kapcsolatban meg kell említeni az ún. humanitárius minimumról szóló dokumentumokat is, így az 1984-ben Siracusában megfogalmazott elveket, az ugyancsak 1984-ben a Nemzetközi Jogi Társaság által megfogalmazott minimum standard-ek, ill. Hans-Peter Gasser által 1988-ban publikált magatartáskódexet, végül az 1990. decemberében a Turku/Abo Egyetem Emberi Jogi

⁷⁷⁰ Ezeknek elvi alapját, az 1907. évi Hágai Békekonferencián megfogalmazott ún. „Martens-klauzula” adja, miszerint: „...azokban az esetekben, amelyekről az ezúttal elfogadott szabályzat nem rendelkezik, a lakosság és a hadviselők azoknak a nemzetközi jogi elveknek oltalma és uralma alatt

Intézete által szervezett szakértői tanácskozás dokumentumát az ún. Humanitárius Minimum Standard⁷⁷¹-ekről. Az utóbb felsorolt dokumentumoknak – ellentétben hatályos nemzetközi egyezményekkel – ugyan nincs kötelező erejük, de hatásuk az egyes államok gyakorlatára ill. a tudomány fejlődésére vitathatatlanul kimutatható.

Az emberi jogok és a humanitárius jog szorosan összefüggő jogterületet képeznek, hiszen arról van szó, hogy bizonyos különleges körülmények között hogyan kell biztosítani az emberi jogok védelmét. A humanitárius jog szabályozása alá vont esetekben az államokat terheli a felelősség és a kötelezettség, hogy a jogok megsértése esetén a jogsértőkkel szemben fellépjenek. Általában a hágai hadijog, ill. a genfi humanitárius jog megsértése egyaránt a „háborús bűncselekmények” megítélése alá esik. 1945. augusztus 8-án létrehozott ún. Londoni Egyezmény,⁷⁷² mely a legfőbb háborús bűnök üldözéséről és megbüntetéséről intézkedik. A Londoni Egyezmény hozta létre a Nemzetközi Katonai Bíróságot, melynek hatáskörébe a következő bűncselekmények tartoztak:

- ◆ **a béke elleni bűncselekmények** (támadó, ill. nemzetközi szerződésbe, szavatosságba vagy megegyezésbe ütköző háborúnak az előkészítése, kirobbantása vagy folytatása, továbbá az ilyen irányú tervben való részesség és cselekmények elkövetésére irányuló szövetkezés);
- ◆ **a háborús bűncselekmények** (vagyis a hadviselés törvényeinek és szokásainak megszegése);
- ◆ **az emberiség elleni bűncselekmények** (azok a bűncselekmények, amelyek a polgári lakosság lemészárlása, irtására, rabszolgasorsba vetésére, politikai, vallási vagy faji okból való üldözésére irányulnak).

Az 1945. évi Londoni Egyezmény a hadviselés törvényeinek és szokásainak megszegését vette alapul a háborús bűncselekmények minősítésénél, és azokat az 1949. évi Genfi Egyezmények⁷⁷³ és az 1977. évi I. számú Kiegészítő Jegyzőkönyv 11. cikk 4. bekezdése, valamint 85. cikke egészítette ki.

---

maradnak, amelyek a civilizált nemzetek között megállapított szokásokból, a humanitás törvényeiből és a közlelkiismeret követelményeiből folynak.”

⁷⁷¹ Declaration of Minimum Humanitarian Standards – Turku Abo University, Institute for Human Rights, 1990

⁷⁷² Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország és Szovjetunió között kötött

⁷⁷³ I. Genfi Egyezmény 50. cikke, a II. Egyezmény 51. cikke, a III. Egyezmény 130. cikke és a IV. Egyezmény 147. cikke

A Genfi Jog megkülönbözteti a „súlyos jogsértéseket”, ill. az 1977. évi I. jegyzőkönyv az „egyéb súlyos jogsértéseket”. A „súlyos jogsértéseket” (grave breach) az egyénnel kapcsolatos és egyéni felelősséget is magukkal vonzó cselekmények még az egyéb súlyos megsértés a humanitárius és hadijog olyan megszegését jelentik, amelyek csak a hadviselő államoknak róhatók fel, ill. ilyen címen csak a hadviselő felek vonhatók felelősségre. A súlyos jogsértések általában egyidejűleg az „egyéb súlyos jogsértésekkel” együtt fordulnak elő. A Genfi Egyezmények és az I. számú Kiegészítő Jegyzőkönyv ezen túlmenően „egyszerű” és „súlyos jogsértések”⁷⁷⁴ között is különbséget tesz. A II. Genfi Egyezmény 50. cikke tulajdonképpen megegyezik a I. Egyezmény 50. cikkével.

A III. Genfi Egyezmény 130. cikke már nem rendelkezik a javaknak a katonai szükség által nem indokolt, nagymérvű, önkényes és törvénytelen megsemmisítéséről vagy eltulajdonításáról, azonban a „súlyos jogsértések” közé sorolja a következőket: a hadifogolyok az ellenséges hatalom fegyveres erőiben szolgálatra kényszerítését, ill. a hadifoglyoknak attól a jogától való megfosztását, hogy az egyezmény rendelkezéseinek megfelelő szabályos és pártatlan eljárás alapján ítéelkezzenek felette.

A IV. Genfi Egyezmény 147. cikke a fentiekben túlmenően „súlyos jogsértésnek” tekinti: a törvénytelen elhurcolást vagy áthelyezést, a törvénytelen visszatartást, védett személynek az ellenséges hatalom fegyveres erőiben szolgálatra kényszerítését vagy attól a jogától való megfosztását, hogy az egyezmény rendelkezéseinek megfelelő szabályos és pártatlan eljárás alapján ítéelkezzenek felette és a túsok szedését.

Az I. Genfi Kiegészítő jegyzőkönyv 11. cikke azon személyek védelméről tartalmaz előírásokat, akik a szembenálló fél hatalmába kerültek, és akiket internáltak, fogva tartottak, vagy akiket más módon szabadságuktól megfosztottak. A Jegyzőkönyv megtiltja, hogy ezeket a személyeket olyan orvosi eljárásnak vessék alá, amelyet egészségi állapotuk nem indokol, és amely nem egyeztethető össze az általánosan elfogadott orvosi normákkal, amelyek az eljárást folytató félnek szabadságuktól semmilyen módon meg nem fosztott állampolgáiraikra hasonló orvosi körülmények

⁷⁷⁴ Az I. Genfi Egyezmény 50. cikke értelmében „súlyos jogsértésnek” tekintendők a következők: a szándékos emberölés, a kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket is, nagy fájdalom szándékos előidézése, a testi épség vagy az egészség elleni súlyos merénylet elkövetése, a javaknak a katonai szükség által nem indokolt nagymérvű, önkényes és törvénytelen megsemmisítése vagy eltulajdonítása, feltéve ha ezeket a tényállásokat az egyezmény által védett személyek vagy dolgok ellen követik el.

között irányadók. A Jegyzőkönyv értelmében, még a kezelendő személy beleegyezésével tilos: testcsonkítás, az orvosi vagy tudományos kísérletek és az átültetés céljából végrehajtott szövet vagy szerveltávolítások. Az emberi jogok súlyos megszegésének minősülnek az olyan szándékos cselekmények és mulasztások, amelyek az érintett személy testi vagy szellemi egészségét vagy épségét súlyosan veszélyeztetik, és egyben megsértik a Jegyzőkönyvbe foglalt tilalmakat.

Az I. számú Genfi Jegyzőkönyv 85. cikke tovább bővíti a súlyos jogsértések körét. Ilyennek minősülnek azok a cselekmények, amelyeket szándékosan és a Jegyzőkönyv előírásainak megsértésével úgy követtek el, hogy azaz érintett személy halálát, súlyos testi sértés, ill. súlyos egészségkárosodást okoztak.⁷⁷⁵ Említést érdemel még, az 1954. május 4-én Hágában kötött Egyezmény a Kulturális Javak Fegyveres Összeütközések esetén való védelme tárgyában. A humanitárius joggal összefüggő súlyos jogsértések nemzetközi szinten való megfogalmazása, általában azonosságot mutat a belső állami büntetőjogban ismert köztörvényi bűncselekmények tényállásaival,

---

⁷⁷⁵ Az I. számú Genfi Jegyzőkönyv meg is határozza, hogy melyek azok a cselekmények, amelyekkel megvalósíthatók a fent említett tényállás. Így:

- * a polgári lakosság vagy polgári személyek elleni támadás;
- * a polgári lakosságot vagy a polgári javakat érintő, megkülönböztetés nélküli támadás indítása annak tudatában, hogy az a polgári lakosság körében nagy számú halálos áldozatot követel, vagy sebesülést okoz, vagy a polgári javakban nagy mérvű károkat idéz elő;
- * veszélyes erőket tartalmazó művek vagy létesítmények ellen irányuló támadás indítása, annak tudatában, hogy az a polgári lakosság körében nagyszámú halálos áldozatot követel vagy sebesülést okoz, ill. a polgári javakban nagymérvű károkat idéz elő;
- * a nem védelmezett helységek és a demilitarizált övezetek megtámadása;
- * harc képtelen személy tudatos megtámadása;
- * a Vöröskereszt vagy Vörös Félhold megkülönböztető jelvénynek vagy az egyezmények és a jegyzőkönyv által elismert más védőjelzéseknek a 37. cikk megsértésével történő álnok használata;
- * a megszálló hatalom saját polgári lakossága egy részének áttelepítése a megszállott területre vagy a megszállt terület teljes lakosságának, ill. lakossága egy részének kitelepítése vagy áttelepítése a területen belül vagy azon kívülre;
- * a hadifoglyok vagy polgári személyek hazaszállításának indokolatlan halogatása;
- * az apartheid és a személyes méltóság megalázásával járó faji megkülönböztetésen alapuló, más embertelen vagy lealacsonyító módszerek alkalmazása, amelyek a személyi méltóság súlyos megsértésével járnak;
- * a népek kulturális vagy szellemi örökségét képező és külön megállapodás alapján, pl. nemzetközi szervezet keretében kötött egyezmény – különleges védelemben részesített, világosan felismerhető műemlékek, művészeti alkotások vagy kultikus helyek nagymérvű pusztulását okozó támadás, ha nincs jele annak, hogy az ellenfél azokat katonai erőfeszítései támogatására használta, és ha az ilyen műemlékek, művészeti alkotások és kultikus helyek nem katonai célpontok közvetlen közelében vannak elhelyezve;
- * a védett személynek attól a jogától való megfosztása, hogy szabályos és pártatlan eljárás alapján ítékezzenek előtte.

így az ezek elleni fellépés jogi eszközei biztosítottak tekinthetők. A jogalkalmazás szempontjából – ideértve a nemzetközi joghatóságot is – gondot okozhat azonban e két szint közötti esetleges különbségek akár a tényállást, akár az elkövetés módját illetően. Az utóbbi évek szomorú történései arra engednek következtetni, hogy a humanitárius jogot a fegyveres konfliktusok során az államok figyelmen kívül hagyják, jóllehet, hogy ezek akkor is kötelezőek az államokra, ha a hadviselő felek nem részesei az egyezményeknek.

Az emberi jogoknak durva megsértése, a humanitárius jog néven ismert szabályok megsértése természetesen nem maradhat következmények nélkül, akár a hadviselő felekről (*serious violation*), akár az elkövető személy (*grave breaches*) felelősségre vonásáról legyen szó.

Ami a nemzetközi humanitárius jog súlyos jogsértéseinek nemzetközi vizsgálatát illeti, az 1977. évi I. számú genfi jegyzőkönyv 90. cikke létrehozta a Nemzetközi Ténymegállapító Bizottságot, amely 15 választott tagból áll, amelyek az államoktól függetlenül működnek. A Nemzetközi Ténymegállapító Bizottság tagjaira csak azok az államok tehetnek javaslatot, akik a Bizottság hatáskörét elfogadták. A Nemzetközi Ténymegállapító Bizottság mandátuma az alábbi területekre vonatkozik: minden olyan tény kivizsgálására, amely a bejelentés szerint a Genfi Egyezményekben és az I. számú Genfi Jegyzőkönyvben meghatározott súlyos jogsértés, ill. azok egyéb súlyos megsértésének minősülnek; közbenjárásával elő kell segítenie, hogy a szóban forgó genfi dokumentumokat a jövőben, tiszteletben tartsák. A Bizottság ezen túlmenően akkor folytathat vizsgálatot, ha erre valamelyik összeütköző fél felkéri, ill. a többi felek ehhez hozzájárulnak.⁷⁷⁶

Az I–IV. genfi egyezmények rendelkeznek a szerződő felek bűnüldözési kötelességéről is, amely a jogsértések elkövetőinek felkutatására és bíróság elé állítására vonatkozik. Bíróság elé kell állítani azokat a személyeket, akiket a súlyos jogsértések elkövetésével vagy azok elkövetésére kötelező utasítás adásával gyanúsítanak. Ebben az

---

⁷⁷⁶ Az eljárás kamarákban történik, melyek szabályos bizonyítási eljárást folytatnak le, majd megállapításaikról jelentést készítenek, melyben ajánlásaikat is belefoglalhatják. A Bizottság jelentései bizalmas természetűek, azokat csak az érintett feleknek küldi meg a bizottság, és csak akkor hozhatók nyilvánosságra, ha az összeütközésben részt vevő valamennyi fél a Nemzetközi Ténymegállapító Bizottságot erre kifejezetten felkérte. A Bizottság elmarasztaló tartalmú jelentése egyben büntetőeljárás megindításához alapot szolgáltat, ami önmagában nem teszi feleslegessé egy szabályos büntetőeljárás lefolytatását.

esetben a gyanúsított állampolgárságától függetlenül kell eljárni. A szerződő államoknak a Genfi Egyezmények lehetőséget biztosítanak arra is, hogy belső jogukkal összhangban a gyanúsítottat ítékezés céljából átadja a bűncselekmény üldözésében érdekelt valamely más szerződő félnek, feltéve, hogy ennek a szerződő félnek e személlyel vagy személyekkel szemben elegendő terhelő bizonyíték áll rendelkezésére. A gyanúsítottak üldözése nemcsak a hadviselő felek kötelezettsége, hanem azokat minden állam kötelességévé nyilvánították. *A bűnüldözés kötelezettsége tehát a gyanúsított állampolgárságára és az elkövetés helyére tekintet nélkül kötelező, azaz egyetemes jellegű kötelezettségnek tekintendő.*

A Területi Menedékjogról szóló 1967. évi nyilatkozatnak megfelelően, az államok nem nyújtanak menedékjogot olyan személyeknek, akikről alaposan feltételezhető, hogy béke elleni, háborús vagy emberiség elleni bűncselekményt követtek el.

Szomorú aktualitást ad e szabályoknak a volt Jugoszlávia területén az elmúlt években zajló háborús események sorozata, amely az emberi jogok tömeges – és a második világháborút követően, legalábbis Európában – példátlan lábbal tiprása.

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa az utóbbi években két ad hoc **Nemzetközi Büntető Törvényszék** felállításáról is döntött; az egyik, amely a volt Jugoszlávia területén a nemzetközi humanitárius jog ellen elkövetett súlyos jogsértésekért felelős személyek üldözésére hivatott⁷⁷⁷ még a másik, az 1995-ben a tuszi népességgel szemben elkövetett ruandai népirtás és az azzal kapcsolatos bűncselekmények ügyében hivatott eljárni.⁷⁷⁸

Amint erre már utalás történt, az ENSZ égisze alatt folyamatban van egy Állandó Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása, amely komoly előrelépésnek tekinthető a humanitárius jog, mint emberi jog védelme szempontjából is. Az ún. Római

⁷⁷⁷ A Biztonsági Tanács 808/1993. és a 827/1993. számú határozatait /Statútumokat/ Magyarországon az 1996. évi XXXIX. tv. hirdette ki, míg a Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszék Statútumát az 1999. évi CI. tv. hirdette ki.

⁷⁷⁸ A BT 808 (93) határozta el 1993. február 22-én a Törvényszék felállítását, majd a 827 (93) 1993. május 25-i BT határozattal jóváhagyta annak Statútumát. A BT 1994. november 8-án a 955 (94) határozatával a Statútum szövegét értelemszerűen, a Ruandában elkövetett emberirtások tetteseinek kiderítésére is alkalmazni rendelte. Ez utóbbi ügyeket szintén a Hágai Törvényszék jogosult kivizsgálni, azzal a módosítással, hogy a Törvényszék kihelyezett üléseket is tarthat Ruandában. A Hágai Törvényszék eddig hét háborús bűncselekménnyel vádolt személy ellen emelt vádat és kb. 50–60 személlyel szemben kezdeményezte az eljárás megindítását.

Statútumot,⁷⁷⁹ 1998. júliusában a diplomáciai konferencián részt vevő mintegy 160 állam képviselői közül 120 támogatásáról biztosította,⁷⁸⁰ tehát elmondható, hogy az ENSZ tagállamok többsége egyetért az Állandó Büntetőbíróóság létrehozásával. A Római Statútum nagy előrelépést jelent, hiszen az Állandó Büntetőbíróóság létrehozásával, a súlyos emberiség ellenes bűntettek, nem maradhatnak megtorolatlanul, az elkövetők bíróság elé állítása nem lesz nem politikai alku tárgya. Erre akkor is sor kerülhet, ha az adott állam hatóságai, a belső jog rendelkezései alapján nem kívánnának, vagy tudnának eljárást indítani. Az Állandó Büntető bíróság tehát lehetőséget kap az állami büntető joghatóság gyakorlására. Előre nehéz lenne megjósolni, hogy a fenti Bíróság a gyakorlatban milyen eredményeket fog tudni elérni, de a tény, hogy a Statútumának a ratifikálása már megindult, biztató jel minden jogtisztelő ember számára, viszont komoly intés és figyelmeztetés esetleges jogtiprók számára.

---

⁷⁷⁹ A Statútumot eddig közel száz ország írta alá és 7 ország ratifikálta. Magyarország azt 1999. január 15-én írta alá. A Statútum hatályba lépéséhez 60 ratifikáció szükséges.

⁷⁸⁰ Többek között Magyarország és az Európai Unió valamennyi tagállama is igennel szavazott Kína, az Egyesült Államok, Líbia, Irak és Izrael pedig nem támogatta azt.

Felhasznált fontosabb művek jegyzéke

- ⇒ A Perspective on Its Development. Oxford: Claredon Press, 1995.
- ⇒ *Acta Humana – Emberi jogi közlemények – Budapest, MTA 1993–1998.*
- ⇒ Activities&achievements, The Council of Europe, 1998
- ⇒ Adoption of the Declaration and the Platform for Action of the Fourth World Conference on Women – Beijing, 4–15 Sept 1995, (A/CONF.177/L.9)
- ⇒ Akasha, K.: az emberi jogok értelmezése az iszlámban, Jogtudományi Közlöny, 1991/11–12.sz.
- ⇒ Al Gore: Mérlegen a Föld, Ökológia és az emberi lélek, Föld Napja Alapítvány, Muzsák Kiadó, Budapest, 1993
- ⇒ An Introduction to the International Protection of Human Rights. Edited by Raija Hanski and Markku Suski Institute for Human Rights, Abo Akademi University
- ⇒ Ayres R. L.: Banking on the Poor: THE World Bank and World Poverty. Cambridge, Mass:The MIT Press, 1992.
- ⇒ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a Nemzetközi Bíróság Alapszabályai, Magyar ENSZ Társaság, 1987, Budapest
- ⇒ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, ENSZ, WFUNA, 1985
- ⇒ Az Európa Tanács válogatott egyezményei. Conseil de l'Europe–Osiris, Budapest–Strasbourg, 1999
- ⇒ Az Európai Unió Évkönyve, 1997–1998, DHV Magyarország, Osiris, Budapest, 1999
- ⇒ Balogh L.–Benkes M: Az európai fejlődés politikai dimenziói. Maecenas Kulturális Holding Rt.,1997.
- ⇒ Bán Tamás: Magyarország és az Európa Tanács Emberi Jogi Egyezménye. Magyar jog 1990/6.
- ⇒ Beauthier, G.H.: Les Droits du Citoyen Européen. Commission of the EC, Luxembourg, 1990
- ⇒ Berger, V.:Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, Sirey, 4e éd.,1994.
- ⇒ Berghe, G.van den : Political rights for European Citizen, Gower, London, 1982
- ⇒ Bevezetés az Európai Unió jogába és nyelvezetébe, Hvgorac, Lap és Könyvkiadó, Budapest, 2000*
- ⇒ Blutman, L.: Népek jogai–emberi jogok, Acta Humana, 1991/3 sz.
- ⇒ Bokorné Szegő H.: Nemzetközi jog. Aula Kiadó. Budapest, 1997
- ⇒ Bokorné Szegő Hanna: A nemzetközi szervezetek közreműködésével létrejött szerződések egyetemes jellegének kérdése. – Állam– és Jogtudomány 1973/2.
- ⇒ Bokorné Szegő Hanna: Az emberi jogok egyes csoportjainak megkülönböztetése és az alkotmányfejlődés. – Állam– és Jogtudomány 1989/2.
- ⇒ Bokorné Szegő Hanna: Az emberi jogok nemzetközi jogi aspektusai és az alkotmányfejlődés. – Budapest. MTA, 1988.

- ⇒ Bokorné Szegő Hanna: Az emberi jogok nemzetközi védelmével kapcsolatos szerződésekhez fűzött fenntartások. – Állam- és Jogtudomány 1991/3–4.
- ⇒ Bokorné Szegő, H.: Az emberi jogok nemzetközi jogi aspektusai és az alkotmányfejlődés. Budapest. MTA, 1988.
- ⇒ Buergenthal T. – Kiss A.: La protection internationale des Droits de l'Homme, Précis, – N.P. Engel Verlag, 1991.
- ⇒ Buergenthal, T. and Shelton, D.: Protecting Human Rights in the Americas: Case and Materials, Fourth revised edition. Kehl: N.P. Engel, 1995.
- ⇒ Building Greater Europe without dividing lines, Report of the Committee of Wise Persons to the Committee of Ministers, Council of Europe, 1998
- ⇒ Cancado Trindade & Jochen A. Frowein: Analyses of the legal implications for states that intend to ratify both the European Convention Human Rights and its Protocols and the Convention on Human Rights of the Commonwealth of Independent States (CIS) – Strasbourg, Council of Europe, 1995. (SG/INF(95)17)
- ⇒ Cernea, M.: Involuntary Resettlement in Development Projects: Policy Guidelines in World Bank Financed Projects. Washington: The World Bank
- ⇒ Charte social européenne, Comité européen des Droits sociaux, Conclusions XV–1 Tome 1–2. Editions du Conseil de l'Europe, 2000
- ⇒ Close, P.: Citizenship, Europe and change, Macmillan Press Ltd., London, 1995
- ⇒ Conditions of employment – guaranteed under the Social Charter Human rights Social Charter monographs – No.6.
- ⇒ Conférence sur l'égalité de la femme et de l'homme dans une Europe en mutation –actes, Poznan (Pologne), 31 mars–2 avril 1992
- ⇒ Constitution of the International Labour Organisation, Standing Orders of the International Labour Conference, International Labour Office, Geneva, 1989
- ⇒ Convention des Droits de l'Homme et des Libertés Fondamentales de la Communauté d'Etats Independants Minsk, 26 mai 1995, Traduction du texte russe, H(95)7
- ⇒ Craven, Matthew, The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights:
- ⇒ David C. Korten: When Corporations rule the World, 1995 by Kumarian Press, Inc. And Berett-Koehler Publishers, Inc., Copyright 1995. PCDF Forum, Magyar fordítás: Magyar Kapu Alapítvány EKF Hálózat, Budapest
- ⇒ Davidson, S.: Human Rights, Buckingham, Philadelphia, 1993.
- ⇒ Declaration of Minimum Humanitarian Standards – Turku Abo University, Institute for Human Rights, 1990
- ⇒ Donnely, J.: Universal Human Rights in Theory and Practice, Ithaca, Cornell University Press, 1986
- ⇒ Duffy K.: Final report, Concerning the Second Seminar supported jointly by the Council of Europe and the Fridrich Ebert Stiftung – Strasbourg, 1995 Sept,
- ⇒ ECOSOC, List of Non-Governmental Organisations in consultative status, 1995 July (E/1995/INF/5)
- ⇒ Ed. by Blackburn R.: Rights of Citizenship, Mansell Publishing Limited, London, 1993

- ⇒ Emberi jogok (Nemzetközi okmányok gyűjteménye). Budapest. MTA, Emberi Jogok Magyar Központja, 1993. (Eredeti: ENSZ, 1988.)
- ⇒ Emberi jogok a nemzetközi jogban (Alapvető okmányok gyűjteménye) – Budapest. MTA Emberi Jogok Magyar Központja, 1994.
- ⇒ Emberi jogok hazánkban /szerk.: Katonáné Soltész Márta. Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1988.
- ⇒ ENSZ, ECOSOC – Regional Platform for Action–Women in a changing world – Vienna, 1994. (E/ECE/RW/HLM)8)
- ⇒ Equality and Democracy: Utopia or challenge? – Proceedings, Conference organised by the Council of Europe as a contribution to the preparatory process of the United Nations 4th World Conference on Women (Beijing, 4–15 September 1995), Palais de l’Europe, 9–11 February 1995
- ⇒ Equality between sexes and the European Convention on Human rights, Human rights files No.14. A Survey of Strasbourg Case–Law by Maud Buquicchio–de Boer Secretary to the First Chamber of the European Commission of Human Rights
- ⇒ European Social Charter, The Charter, its Protocols, the revised Charter. Council of Europe Publishing, 1997
- ⇒ Evens, T.: Human Rights: A Reply to Geoffrey Bert. Review of International Studies. Vol.17.No.1 January 1991
- ⇒ Exclusion, equality before the law and non–discrimination – Proceedings, seminar organised by the Secretariat General of Council of Europe in Co–operation with „Intercenter” of Messina (Italy), Taormina–Mare (Italy), 29 September– October 1994
- ⇒ Feldman, D.: Civil Liberties and Human Rights in England and Wales, Oxford, Clarendon Press, 1993
- ⇒ Forsythe, D.P.: The Internationalization of Human Rights, Lexington Mass, Lexington Books, 1991
- ⇒ Forum d’information sur les politiques nationales en matiere de l’égalité entre femmes et les hommes – actes, Budapest (Hongrie), 6–8 novembre 1995
- ⇒ Földes Tamás: Emberi jogok, – Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1989
- ⇒ François L.: Les institutions politiques et administratives de la France, Faire le point, Hachette, 1976
- ⇒ *Fundamentum –Az emberi jogok folyóirata., Indok lapja, Budapest, 1997–2000*
- ⇒ Gazdag, F. –Kovács, P.: Az Európa Tanács 1949–1999. Tanulmányok–dokumentumok
- ⇒ Gibson, J.S.: International Organizations, Constitutional Law and Human Rights, New York, Praeger Publisher, 1991
- ⇒ Googrich, Leland M.: The United Nations. New York: Thomas Y. Crowell Company, 1959.
- ⇒ Gönczi–Horváth–Stipta–Zilinszky: Egyetemes jogtörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997
- ⇒ Gyulavári, T., Könczei, Gy.: Európai szociális jog, Osiris kiadó, Budapest, 2000
- ⇒ Gyulavári, T.–Kardos, G.: Szociális Jogok az Európai Unióban, Az Európai Bíróság esetjoga, AduPrint Kiadó, Budapest, 1999

- ⇒ Gyulavári, T.–Kardos,G.: Szociális jogok az Európai Unióban. Az Európai Bíróság esetjoga, AduPrint Kiadó, Budapest, 1999
- ⇒ Hajnal–Hárs–Ravasz : Mit kell tudni a nemzetközi szervezetekről?, Kossuth Könyvkiadó, 1987
- ⇒ Halász J. Kovács I.Szabó I.: Az állampolgárok alapjogai és kötelezettségei. Bp. Akadémia Kiadó, 1965.
- ⇒ Halmosy D.: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966.
- ⇒ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985
- ⇒ Hans–Peter Martin – Harald Schumann: A globalizáció csapdája, Támadás a demokrácia és a jólét ellen Perfekt Kiadó, Budapest 1998.
- ⇒ Hárs E.: A nemzetközi szervezetek világa. – Budapest. Gondolat, 1982.
- ⇒ Helsinki: Dix ans après – Moszkva, Editions du Progrés, 1985.
- ⇒ Herczeg G.: Az emberi jogok szerepe a nemzetközi jogban. Jogtudományi Közlöny 1992/1.
- ⇒ Horváth, J.; Évszámok könyve, Egyetemes és magyar történeti kiskronológia, Budapest, Korona Kiadó,1995. II. kötet
- ⇒ Human rights at the dawn of the 21st century – Proceedings, Interregional meeting organised by the Council of Europe in advance of the World Conference on Human Rights, Palais de l'Europe, Strasbourg 28–30 January 1993
- ⇒ Human rights in international law, Council of Europe Press, 1992
- ⇒ Human Rights, A continuing challenge for the Council of Europe, – Strasbourg, Council of Europe Press, 1995.
- ⇒ Human rights: a compilation of international instruments. New York, Geneva, UN, 1994–1997
- ⇒ Human Rights: questions and answers, 3rd ed. Paris, UNESCO, 1996
- ⇒ Humana C.: World Human Rights Guide, The Economist, Facts On File Publications, New York, Oxford, 1986
- ⇒ International Labour Conventions and Recommendations 1919–1991 Volume I–I. International Labour Office, Geneva, 1992,
- ⇒ International Labour Standards and Economic Interdependence Essay in Commemoration of the 75th Anniversary of the ILO and 50th Anniversary of the Declaration of Philadelphia International Labour Office, Geneva, 1994
- ⇒ International Workshop on the problems of equality in the current period of transition in the countries of Central and East Europe – Proceedings, Sofia , 13–15 December 1993
- ⇒ Jordán, Gy.: Az emberi jogok kérdése Kínában, Társadalmi Szemle 52. évf., 1997/6. sz.
- ⇒ Kardos Gábor: A diszkrimináció tilalma az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Emberi Jogok Bírósága illetve Bizottsága gyakorlatában. Jogtudományi Közlöny 1992/1.
- ⇒ Kardos Gábor: A emberi jogok kora? – Jogtudományi Közlöny 1994/7–8.
- ⇒ Kardos Gábor: A globális problémák és az emberi jogok. Liget 1994/5.

- ⇒ Kehl: N.P. Engel, 1993.
- ⇒ Kondorosi,F.: Civil társadalom–gondolat és tett, Acta Humana, 1998/31 sz. 3–21.o.
- ⇒ Kondorosi,F.: Jogaink–korlát a szabadsághoz. In: az emberi jogokról és a világról tizenéveseknek, Emberi Jogok Magyar Központja, Közalapítvány, Budapest, 1996.
- ⇒ Kondorosi,F.: Megjegyzések a civil társadalomról–hazai szemmel, Acta Humana, 1995/21. sz. 5–9. o.
- ⇒ Kovács I.–Tóth K. szerk. Alaptörvények és alkotmányok sorozat. Nyugat–Európa legújabb alkotmányai, KJK. Budapest, 1990
- ⇒ Kovács J. Szabó I : Az emberi jogok dokumentumokban. Budapest. KJK, 1976.
- ⇒ Környei, Á.: Regionalizmus az egyetemessé váló emberi jogokban, különös tekintettel az Amerikai Államok Szervezetére, Emberi Jogok Magyar Központja, Közalapítvány, fiatal kutatók emberi jogi tanulmányai sorozat, Budapest, 1999
- ⇒ Környezet és fejlesztés – Bp. WFUNA, 1992.
- ⇒ Kulcsár P.: Az emberi jogok és a nemzetközi kapcsolatok. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.
- ⇒ Kussbach E.: A háborús bűncselekményekre vonatkozó hatályos nemzetközi jogszabályok. Magyar Jog, 1995. 10. szám 577. old.
- ⇒ L'effectivité de la protection des droits de l'homme 50ans après la Déclaration universelle, Colloque régional européen, Strasbourg, 2–4 septembre 1998, Palais de l'Europe
- ⇒ L'Universalité des Droits de l'Homme dans un Monde Pluraliste, Colloque organisé par le Conseil de l' Europe, N.P. Engel, 1990.
- ⇒ La démocratie paritaire – Quarante années d'activité du Conseil de l'Europe Actes du séminaire, Strasbourg, 6 et 7 novembre 1989. Les éditions du Conseil de l'Europe, 1992
- ⇒ La protection sociale dans la Charte sociale européenne. Editions du Conseil de l'Europe, 1999
- ⇒ Léderer E.: Egyetemes Művelődéstörténet, Káldor Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1935
- ⇒ Les activités multilatérales du Conseil de l'Europe au matière d'égalité entre femmes les hommes dans des pays d'Europe Central et Orientale 1993–1995 – Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1996, (EG(96)3)
- ⇒ Les droits de la personne humaine et l'égalité:la responsabilité des médias – actes Séminaire, Strasbourg, 29 juin–1er juillet 1994
- ⇒ Les violences sexuelles á l'égard des femmes – Eléments pour une stratégie de lutte contre les divers formes de cette violence dans les Etats membres du Conseil de l'Europe. EG(91)1, Strasbourg 1991
- ⇒ Locke J.: Levél a vallási türelemről, Akadémia Kiadó, Budapest,1982
- ⇒ Lustiger J.–M.: Emberhez méltón, Vigília Kiadó, Budapest, 1997
- ⇒ Majtényi L.: OMBUDSMANN állampolgári jogok biztosa, KJK. Budapest, 1992
- ⇒ Mavi Viktor: Az Európa Tanács és az emberi jogok nemzetközi védelme. Jogtudományi Közlöny 1990/7–8.
- ⇒ Mavi Viktor: Az Európa Tanács és az emberi jogok. – Budapest, Imre László, 1993.

- ⇒ Mavi Viktor: Szolidaritási jogok vagy az emberi jogok harmadik nemzedéke? Állam- és Jogtudományi 1987–88/1–2.
- ⇒ Mavi Viktor: Univerzalizmus és regionalizmus az emberi jogok nemzetközi szabályozásában. Állam- és Jogtudomány 1989/3–4.
- ⇒ McGoldrick, D.: The Human Rights Committee. Its Role in the Development of the International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights. Oxford: Clarendon Press, 1991
- ⇒ Mourgeon J.: Les Droits de l'Homme Que sais-je, 1990 5e edition – Paris. Kovács I.–Tóth K. szerk. Alaptörvények és alkotmányok sorozat. Nyugat-Európa alkotmányai, KJK. Budapest, 1988
- ⇒ Nagy, B. (szerk): Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok. Budapest, Tankönyvkiadó, 1991
- ⇒ Ngom, B.: les droits de l'Homme de l'Afrique, Paris, Silex, 1984
- ⇒ Novak, Manfred, U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCCPR Commentary.
- ⇒ Opsal, Torkel.: The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal.
- ⇒ Oxford: Clarendon Press, 1992.
- ⇒ Press release of Council of Europe Directorate of Information (1994–1996)
- ⇒ Project on Human Dignity and Social Exclusion (HDSE) Report and Proposal for Plan of Action 1995–97 – Strasbourg, Council of Europe, 1995 Nov.
- ⇒ Rácz Attila: Alapvető jogok és kötelezettségek, (Jegyzet, 2. Kiadás). Bp. Államigazgatási Főiskola, 1994.
- ⇒ Répertoire des travaux du Conseil de l'Europe en matière d'égalité entre femmes et les hommes – (1950–1988), Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1988
- ⇒ Répertoire des travaux du Conseil de l'Europe en matière d'égalité entre femmes et les hommes – (1989–1992) Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1992
- ⇒ Report of the Director-General Activities of the ILO, 1998–99., Geneva, May–June 2000, 88th Session of International Labour Conference, International Labour Office, Geneva, ISBN 92–2–111505–4, ISSN 0074–6681 pp.
- ⇒ Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/51/36, 18 September 1996
- ⇒ Reprint kiadás: Aqua Kiadó Budapest, 1992
- ⇒ Revised European Social Charter and explanatory report – Directorate of Human Rights Social Charter Section – Strasbourg, 1996 July
- ⇒ Rials, S.: La Declaration des Droits de l'Homme et du Citoyen, Hachette, coll. 1988.
- ⇒ Robertson, A.H. and J.G. Merrills: Human Rights in Europe. Third Edition. Manchester University Press, 1993.
- ⇒ Schmidt Péter: A gazdasági, szociális, kulturális jogok természetéről. Jogtudományi Közlöny 1979/11.
- ⇒ Shihata, I.: The World Bank in a Changing World. Doordrecht: Martinus Nijhoff Publishers
- ⇒ Social Rights=Human Rights, No.1–13. (No.13 May 2000). Newsletter on the European Social Charter of the Council of Europe

- ⇒ Specific recommendations as to how a European report on Poverty and Social Exclusion might be carried out Report by Hugh Frazer, Director of the Combat Poverty Agency Dublin, Ireland – Strasbourg, 1994 April (CDPS.III.5.(94)2)
- ⇒ Steiner, Henry J.:Diverse Partners: Non–Governmental Organisations in the Human Rights Movement. Cambridge, MA: Harvard College, 1991
- ⇒ SVKI, Budapest, 1999
- ⇒ Szabó I: Az emberi jogok, Akadémia Kiadó, Budapest, 1968
- ⇒ Szabó Imre: Az ember, a jog és az emberi jogok. Jogtudományi Közlöny 1979/6.
- ⇒ Tabajdi Cs: Az önazonosság labirintusa, CP Stúdió Bt., Budapest
- ⇒ The conquest of Human Rights through history. European Teacher’s Seminar, Esneux (Belgium), 20–22 November 1989. Report, Strasbourg, Council of Europe Press, 1993. DECS/EGT889)45 2nd edition
- ⇒ The Council of Europe’s multilateral activities in the field of equality between women and men in countries of Central and East Europe 1993–1995, EG(96)3. Strasbourg, 18 April 1996
- ⇒ The High Commissioner for Human Rights: an introduction:making human rights a reality, UN , New York, 1996
- ⇒ The Human Rights Album of the Council of Europe, 1999
- ⇒ The International Bill of Human Rights: Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, International Covenant on Civil and Political Rights and Optional Protocols, UN, New York, 1993
- ⇒ The Limburg Principles on the implementation on the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Human Rights Quarterly, Vol(9)No.2
- ⇒ The Nairobi Forward–Looking Strategies for the Advancement of Women – UN , 1985. Kenya
- ⇒ Tóth J.: Az emberi méltóság forradalma. Gondolatok az emberi jogok társadalmi funkciójáról. – Bécs, Szépfalusi István Kiadó, 1978.
- ⇒ Tóth Judit: Emberi jogok, alkotmányozás, szociális jogok. – Jogtudományi Közlöny 1989/6.
- ⇒ Trade/Maratu Aorere, Private Bag, 18–901, Wellinton, New Zealand
- ⇒ Transnational corporations and world development, London/Boston, Mass: Published for UNCTAD by International Thomson Busines Press, 1966
- ⇒ UNESCO and human rights: standard–setting instruments, major meetings, publications, Paris, UNESCO, 1996.[SHS–96/WS/8]
- ⇒ United Nations Economic and Social Council, Commission on Human Rights resolutions 1996/42 and 1997/35, Preparations for the fiftieth anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, E/CN.4/RES/1997/35, 11 April 1997
- ⇒ United Nations Handbook 1996, Published by the Ministry of Foreign Affairs and
- ⇒ Vade–mecum de la Convention Européenne des Droits de l’Homme – Strasbourg, Conseil de l’Europe, 1991.
- ⇒ Válogatott ítéletek az Európai Bíróság esetjogából, I–II. kötet. Adecem, Budapest, 1999

- ⇒ van Dijk, P and G.J.H. van Hoof, : Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Second Edition. Deventer: Kluwer, 1990.
- ⇒ Van Kley, Dale K.: The French Idea of Freedom: The Old Regime and The Declaration of Rights of 1789, Stanford University Press, California, 1994.
- ⇒ Villey M.: Le Droit et les Droits de l'Homme, PUF, Questions, 1983.
- ⇒ Wachsmann P.: Les Droits de l'Homme 2e édition. – Paris, Dalloz, 1995.
- ⇒ „We the peoples” the role of the United Nations, in the 21st Century, Kofi A. Annan, Secretary –General of the United Nations, New York, 2000
- ⇒ Weissbrodt, D.: Human Rights: An Historic Perspective , Routledge, London, 1988
- ⇒ Weston, Burns H. : Human Rights in The World Community, Issues and Action, University Press of Pennsylvania, 1992.
- ⇒ Women in the working world – equality and protection within the European Social Charter, Human rights Social Charter monographs – No.2.

Felhasznált fontosabb művek jegyzéke

- ⇒ A Perspective on Its Development. Oxford: Claredon Press, 1995.
- ⇒ *Acta Humana – Emberi jogi közlemények – Budapest, MTA 1993–1998.*
- ⇒ Activities&achievements, The Council of Europe, 1998
- ⇒ Adoption of the Declaration and the Platform for Action of the Fourth World Conference on Women – Beijing, 4–15 Sept 1995, (A/CONF.177/L.9)
- ⇒ Akasha, K.: az emberi jogok értelmezése az iszlámban, Jogtudományi Közlöny, 1991/11–12.sz.
- ⇒ Al Gore: Mérlegen a Föld, Ökológia és az emberi lélek, Föld Napja Alapítvány, Muzsák Kiadó, Budapest, 1993
- ⇒ An Introduction to the International Protection of Human Rights. Edited by Raija Hanski and Markku Suski Institute for Human Rights, Abo Akademi University
- ⇒ Ayres R. L.: Banking on the Poor: THE World Bank and World Poverty. Cambridge, Mass:The MIT Press, 1992.
- ⇒ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a Nemzetközi Bíróság Alapszabályai, Magyar ENSZ Társaság, 1987, Budapest
- ⇒ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, ENSZ, WFUNA, 1985
- ⇒ Az Európa Tanács válogatott egyezményei. Conseil de l'Europe–Osiris, Budapest–Strasbourg, 1999
- ⇒ Az Európai Unió Évkönyve, 1997–1998, DHV Magyarország, Osiris, Budapest, 1999
- ⇒ Balogh L.–Benkes M: Az európai fejlődés politikai dimenziói. Maecenas Kulturális Holding Rt.,1997.
- ⇒ Bán Tamás: Magyarország és az Európa Tanács Emberi Jogi Egyezménye. Magyar jog 1990/6.
- ⇒ Beauchier, G.H.: Les Droits du Citoyen Européen. Commission of the EC, Luxembourg, 1990
- ⇒ Berger, V.:Jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, Sirey, 4e éd.,1994.
- ⇒ Berghe, G.van den : Political rights for European Citizen, Gower, London, 1982
- ⇒ Bevezetés az Európai Unió jogába és nyelvezetébe, Hvgorac, Lap és Könyvkiadó, Budapest, 2000*
- ⇒ Blutman, L.: Népek jogai–emberi jogok, Acta Humana, 1991/3 sz.
- ⇒ Bokorné Szegő H.: Nemzetközi jog. Aula Kiadó. Budapest, 1997
- ⇒ Bokorné Szegő Hanna: A nemzetközi szervezetek közreműködésével létrejött szerződések egyetemes jellegének kérdése. – Állam– és Jogtudomány 1973/2.
- ⇒ Bokorné Szegő Hanna: Az emberi jogok egyes csoportjainak megkülönböztetése és az alkotmányfejlődés. – Állam– és Jogtudomány 1989/2.
- ⇒ Bokorné Szegő Hanna: Az emberi jogok nemzetközi jogi aspektusai és az alkotmányfejlődés. – Budapest. MTA, 1988.
- ⇒ Bokorné Szegő Hanna: Az emberi jogok nemzetközi védelmével kapcsolatos szerződésekhez fűzött fenntartások. – Állam– és Jogtudomány 1991/3–4.

- ⇒ Bokorné Szegő, H.: Az emberi jogok nemzetközi jogi aspektusai és az alkotmányfejlődés. Budapest. MTA, 1988.
- ⇒ Buergenthal T. – Kiss A.: La protection internationale des Droits de l'Homme, Précis, – N.P. Engel Verlag, 1991.
- ⇒ Buergenthal, T. and Shelton, D : Protecting Human Rights in the Americas: Case and Materials, Fourth revised edition. Kehl: N.P. Engel, 1995.
- ⇒ Building Greater Europe without dividing lines, Report of the Committee of Wise Persons to the Committee of Ministers, Council of Europe, 1998
- ⇒ Cancado Trindade & Jochen A. Frowein: Analyses of the legal implications for states that intend to ratify both the European Convention Human Rights and its Protocols and the Convention on Human Rights of the Commonwealth of Independent States (CIS) – Strasbourg, Council of Europe, 1995. (SG/INF(95)17)
- ⇒ Cernea, M.: Involuntary Resettlement in Development Projects: Policy Guidelines in World Bank Financed Projects. Washington: The World Bank
- ⇒ Charte sociale européenne, Comité européen des Droits sociaux, Conclusions XV–1 Tome 1–2. Editions du Conseil de l'Europe, 2000
- ⇒ Close, P.: Citizenship, Europe and change, Macmillan Press Ltd., London, 1995
- ⇒ Conditions of employment – guaranteed under the Social Charter Human rights Social Charter monographs – No.6.
- ⇒ Conférence sur l'égalité de la femme et de l'homme dans une Europe en mutation –actes, Poznan (Pologne), 31 mars–2 avril 1992
- ⇒ Constitution of the International Labour Organisation, Standing Orders of the International Labour Conference, International Labour Office, Geneva, 1989
- ⇒ Convention des Droits de l'Homme et des Libertés Fondamentales de la Communauté d'Etats Independants Minsk, 26 mai 1995, Traduction du texte russe, H(95)7
- ⇒ Craven, Matthew, The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights:
- ⇒ David C. Korten: When Corporations rule the World, 1995 by Kumarian Press, Inc. And Berett-Koehler Publishers, Inc., Copyright 1995. PCDF Forum, Magyar fordítás: Magyar Kapu Alapítvány EKF Hálózat, Budapest
- ⇒ Davidson, S.: Human Rights, Buckingham, Philadelphia, 1993.
- ⇒ Declaration of Minimum Humanitarian Standards – Turku Abo University, Institute for Human Rights, 1990
- ⇒ Donnely, J.: Universal Human Rights in Theory and Practice, Ithaca, Cornell University Press, 1986
- ⇒ Duffy K.: Final report, Concerning the Second Seminar supported jointly by the Council of Europe and the Friedrich Ebert Stiftung – Strasbourg, 1995 Sept,
- ⇒ ECOSOC, List of Non-Governmental Organisations in consultative status, 1995 July (E/1995/INF/5)
- ⇒ Ed. by Blackburn R.: Rights of Citizenship, Mansell Publishing Limited, London,, 1993
- ⇒ Emberi jogok (Nemzetközi okmányok gyűjteménye). Budapest. MTA, Emberi Jogok Magyar Központja, 1993. (Eredeti: ENSZ, 1988.)

- ⇒ Emberi jogok a nemzetközi jogban (Alapvető okmányok gyűjteménye) – Budapest. MTA Emberi Jogok Magyar Központja, 1994.
- ⇒ Emberi jogok hazánkban /szerk.: Katonáné Soltész Márta. Budapest, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1988.
- ⇒ ENSZ, ECOSOC – Regional Platform for Action–Women in a changing world – Vienna, 1994. (E/ECE/RW/HLM)8)
- ⇒ Equality and Democracy: Utopia or challenge? – Proceedings, Conference organised by the Council of Europe as a contribution to the preparatory process of the United Nations 4th World Conference on Women (Beijing, 4–15 September 1995), Palais de l’Europe, 9–11 February 1995
- ⇒ Equality between sexes and the European Convention on Human rights, Human rights files No.14. A Survey of Strasbourg Case–Law by Maud Buquicchio–de Boer Secretary to the First Chamber of the European Commission of Human Rights
- ⇒ European Social Charter, The Charter, its Protocols, the revised Charter. Council of Europe Publishing, 1997
- ⇒ Evens, T.: Human Rights: A Reply to Geoffrey Bert. Review of International Studies. Vol.17.No.1 January 1991
- ⇒ Exclusion, equality before the law and non–discrimination – Proceedings, seminar organised by the Secretariat General of Council of Europe in Co–operation with „Intercenter” of Messina (Italy), Taormina–Mare (Italy), 29 September– October 1994
- ⇒ Feldman, D.: Civil Liberties and Human Rights in England and Wales, Oxford, Clarendon Press, 1993
- ⇒ Forsythe, D.P.: The Internationalization of Human Rights, Lexington Mass, Lexington Books, 1991
- ⇒ Forum d’information sur les politiques nationales en matière de l’égalité entre femmes et les hommes – actes, Budapest (Hongrie), 6–8 novembre 1995
- ⇒ Földes Tamás: Emberi jogok, – Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1989
- ⇒ François L.: Les institutions politiques et administratives de la France, Faire le point, Hachette, 1976
- ⇒ *Fundamentum –Az emberi jogok folyóirata., Indok lapja, Budapest, 1997–2000*
- ⇒ Gazdag, F. –Kovács, P.: Az Európa Tanács 1949–1999. Tanulmányok–dokumentumok
- ⇒ Gibson, J.S.: International Organizations, Constitutional Law and Human Rights, New York, Praeger Publisher, 1991
- ⇒ Googrich, Leland M.: The United Nations. New York: Thomas Y. Crowell Company, 1959.
- ⇒ Gönczi–Horváth–Stipta–Zilinszky: Egyetemes jogtörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997
- ⇒ Gyulavári, T., Könczei, Gy.: Európai szociális jog, Osiris kiadó, Budapest, 2000
- ⇒ Gyulavári, T.–Kardos, G.: Szociális Jogok az Európai Unióban, Az Európai Bíróság esetjoga, AduPrint Kiadó, Budapest, 1999
- ⇒ Gyulavári, T.–Kardos, G.: Szociális jogok az Európai Unióban. Az Európai Bíróság esetjoga, AduPrint Kiadó, Budapest, 1999

- ⇒ Hajnal–Hárs–Ravasz : Mit kell tudni a nemzetközi szervezetekről?, Kossuth Könyvkiadó, 1987
- ⇒ Halász J. Kovács I.Szabó I.: Az állampolgárok alapjogai és kötelezettségei. Bp. Akadémia Kiadó, 1965.
- ⇒ Halmosy D.: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966.
- ⇒ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985
- ⇒ Hans–Peter Martin – Harald Schumann: A globalizáció csapdája, Támadás a demokrácia és a jólét ellen Perfekt Kiadó, Budapest 1998.
- ⇒ Hárs E.: A nemzetközi szervezetek világa. – Budapest. Gondolat, 1982.
- ⇒ Helsinki: Dix ans après – Moszkva, Editions du Progrés, 1985.
- ⇒ Herczeg G.: Az emberi jogok szerepe a nemzetközi jogban. Jogtudományi Közlöny 1992/1.
- ⇒ Horváth, J.; Évszámok könyve, Egyetemes és magyar történeti kiskronológia, Budapest, Korona Kiadó, 1995. II. kötet
- ⇒ Human rights at the dawn of the 21st century – Proceedings, Interregional meeting organised by the Council of Europe in advance of the World Conference on Human Rights, Palais de l'Europe, Strasbourg 28–30 January 1993
- ⇒ Human rights in international law, Council of Europe Press, 1992
- ⇒ Human Rights, A continuing challenge for the Council of Europe, – Strasbourg, Council of Europe Press, 1995.
- ⇒ Human rights: a compilation of international instruments. New York, Geneva, UN, 1994–1997
- ⇒ Human Rights: questions and answers, 3rd ed. Paris, UNESCO, 1996
- ⇒ Humana C.: World Human Rights Guide, The Economist, Facts On File Publications, New York, Oxford, 1986
- ⇒ International Labour Conventions and Recommendations 1919–1991 Volume I–I. International Labour Office, Geneva, 1992,
- ⇒ International Labour Standards and Economic Interdependence Essay in Commemoration of the 75th Anniversary of the ILO and 50th Anniversary of the Declaration of Philadelphia International Labour Office, Geneva, 1994
- ⇒ International Workshop on the problems of equality in the current period of transition in the countries of Central and East Europe – Proceedings, Sofia , 13–15 December 1993
- ⇒ Jordán, Gy.: Az emberi jogok kérdése Kínában, Társadalmi Szemle 52. évf., 1997/6. sz.
- ⇒ Kardos Gábor: A diszkrimináció tilalma az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Emberi Jogok Bírósága illetve Bizottsága gyakorlatában. Jogtudományi Közlöny 1992/1.
- ⇒ Kardos Gábor: A emberi jogok kora? – Jogtudományi Közlöny 1994/7–8.
- ⇒ Kardos Gábor: A globális problémák és az emberi jogok. Liget 1994/5.
- ⇒ Kehl: N.P. Engel, 1993.
- ⇒ Kondorosi, F.: Civil társadalom–gondolat és tett, Acta Humana, 1998/31 sz. 3–21.o.

- ⇒ Kondorosi, F.: Jogaink–korlát a szabadsághoz. In: az emberi jogokról és a világról tizenéveseknek, Emberi Jogok Magyar Központja, Közalapítvány, Budapest, 1996.
- ⇒ Kondorosi, F.: Megjegyzések a civil társadalomról– hazai szemmel, Acta Humana, 1995/21. sz. 5–9. o.
- ⇒ Kovács I.–Tóth K. szerk. Alaptörvények és alkotmányok sorozat. Nyugat–Európa legújabb alkotmányai, KJK. Budapest, 1990
- ⇒ Kovács J. Szabó I.: Az emberi jogok dokumentumokban. Budapest. KJK, 1976.
- ⇒ Környei, Á.: Regionalizmus az egyetemessé váló emberi jogokban, különös tekintettel az Amerikai Államok Szervezetére, Emberi Jogok Magyar Központja, Közalapítvány, fiatal kutatók emberi jogi tanulmányai sorozat, Budapest, 1999
- ⇒ Környezet és fejlesztés – Bp. WFUNA, 1992.
- ⇒ Kulcsár P.: Az emberi jogok és a nemzetközi kapcsolatok. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978.
- ⇒ Kussbach E.: A háborús bűncselekményekre vonatkozó hatályos nemzetközi jogszabályok. Magyar Jog, 1995. 10. szám 577. old.
- ⇒ L'effectivité de la protection des droits de l'homme 50ans après la Déclaration universelle, Colloque régional européen, Strasbourg, 2–4 septembre 1998, Palais de l'Europe
- ⇒ L'Universalité des Droits de l'Homme dans un Monde Pluraliste, Colloque organisé par le Conseil de l' Europe, N.P. Engel, 1990.
- ⇒ La démocratie paritaire – Quarante années d'activité du Conseil de l'Europe Actes du séminaire, Strasbourg, 6 et 7 novembre 1989. Les éditions du Conseil de l'Europe, 1992
- ⇒ La protection sociale dans la Charte sociale européenne. Editions du Conseil de l'Europe, 1999
- ⇒ Léderer E.: Egyetemes Művelődéstörténet, Káldor Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1935
- ⇒ Les activités multilatérales du Conseil de l'Europe au matière d'égalité entre femmes les hommes dans des pays d'Europe Central et Orientale 1993–1995 – Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1996, (EG(96)3)
- ⇒ Les droits de la personne humaine et l'égalité: la responsabilité des médias – actes Séminaire, Strasbourg, 29 juin–1er juillet 1994
- ⇒ Les violences sexuelles á l'égard des femmes – Eléments pour une stratégie de lutte contre les divers formes de cette violence dans les Etats membres du Conseil de l'Europe. EG(91)1, Strasbourg 1991
- ⇒ Locke J.: Levél a vallási türelemről, Akadémia Kiadó, Budapest, 1982
- ⇒ Lustiger J.–M.: Emberhez méltón, Vigilia Kiadó, Budapest, 1997
- ⇒ Majtényi L.: OMBUDSMANN állampolgári jogok biztosa, KJK. Budapest, 1992
- ⇒ Mavi Viktor: Az Európa Tanács és az emberi jogok nemzetközi védelme. Jogtudományi Közlöny 1990/7–8.
- ⇒ Mavi Viktor: Az Európa Tanács és az emberi jogok. – Budapest, Imre László, 1993.
- ⇒ Mavi Viktor: Szolidaritási jogok vagy az emberi jogok harmadik nemzedéke? Állam– és Jogtudományi 1987–88/1–2.

- ⇒ Mavi Viktor: Univerzalizmus és regionalizmus az emberi jogok nemzetközi szabályozásában. Állam- és Jogtudomány 1989/3–4.
- ⇒ McGoldrick, D.: The Human Rights Committee. Its Role in the Development of the International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights. Oxford: Claredon Press, 1991
- ⇒ Mourgeon J.: Les Droits de l'Homme Que sais-je, 1990 5^é edition – Paris. Kovács I.–Tóth K. szerk. Alaptörvények és alkotmányok sorozat. Nyugat-Európa alkotmányai, KJK. Budapest, 1988
- ⇒ Nagy, B. (szerk): Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok. Budapest, Tankönyvkiadó, 1991
- ⇒ Ngom, B.: les droits de l'Homme de l'Afrique, Paris, Silex, 1984
- ⇒ Novak, Manfred, U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCCPR Commentary.
- ⇒ Opsal, Torkel,: The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal.
- ⇒ Oxford: Claredon Press, 1992.
- ⇒ Press relase of Council of Europ Directorate of Information (1994–1996)
- ⇒ Project on Human Dignity and Social Exclusion (HDSE) Report and Proposal for Plan of Action 1995–97 – Strasbourg, Council of Europe, 1995 Nov.
- ⇒ Rácz Attila: Alapvető jogok és kötelezettségek, (Jegyzet, 2. Kiadás). Bp. Államigazgatási Főiskola, 1994.
- ⇒ Répertoire des travaux du Conseil de l'Europe en matiere d'égalité entre femmes et les hommes – (1950–1988) , Strasbourg , Conseil de l'Europe, 1988
- ⇒ Répertoire des travaux du Conseil de l'Europe en matiere d'égalité entre femmes et les hommes – (1989–1992) Strasbourg , Conseil de l'Europe, 1992
- ⇒ Report of the Director-General Activities of the ILO, 1998–99., Geneva , May–June 2000, 88th Session of International Labour Conference, International Labour Office, Geneva, ISBN 92–2–111505–4, ISSN 0074–6681 pp.
- ⇒ Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/51/36, 18 September 1996
- ⇒ Reprint kiadás: Aqua Kiadó Budapest, 1992
- ⇒ Revised European Social Charter and explanatory report – Directorate of Human Rights Social Charter Section – Strasbourg, 1996 July
- ⇒ Rials, S,: La Declaration des Droits de l'Homme et du Citoyen, Hachette, coll. 1988.
- ⇒ Robertson, A.H. and J.G. Merrills: Human Rights in Europe. Third Edition. Manchester University Press, 1993.
- ⇒ Schmidt Péter: A gazdasági, szociális, kulturális jogok természetéről. Jogtudományi Közlöny 1979/11.
- ⇒ Shihata, I.: The World Bank in a Changing World. Doordrecht: Martinus Nijhoff Publishers
- ⇒ Social Rights=Human Rights, No.1–13. (No.13 May 2000). Newsletter on the European Social Charter of the Council of Europe
- ⇒ Specific recommendations as to how a European report on Poverty and Social Exclusion might be carried out Report by Hugh Frazer, Director of the Combat Poverty Agency Dublin, Ireland – Strasbourg, 1994 April (CDPS.III.5.(94)2)

- ⇒ Steiner, Henry J.:Diverse Partners: Non–Governmental Organisations in the Human Rights Movement. Cambridge, MA: Harvard College, 1991
- ⇒ SVKI, Budapest, 1999
- ⇒ Szabó I: Az emberi jogok, Akadémia Kiadó, Budapest, 1968
- ⇒ Szabó Imre: Az ember, a jog és az emberi jogok. Jogtudományi Közlöny 1979/6.
- ⇒ Tabajdi Cs: Az önazonosság labirintusa, CP Stúdió Bt., Budapest
- ⇒ The conquest of Human Rights through history. European Teacher’s Seminar, Esneux (Belgium), 20–22 November 1989. Report, Strasbourg, Council of Europe Press, 1993. DECS/EGT889)45 2nd edition
- ⇒ The Council of Europe’s multilateral activities in the field of equality between women and men in countries of Central and East Europe 1993–1995, EG(96)3. Strasbourg, 18 April 1996
- ⇒ The High Commissioner for Human Rights: an introduction:making human rights a reality, UN , New York, 1996
- ⇒ The Human Rights Album of the Council of Europe, 1999
- ⇒ The International Bill of Human Rights: Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, International Covenant on Civil and Political Rights and Optional Protocols, UN, New York, 1993
- ⇒ The Limburg Principles on the implementation on the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Human Rights Quarterly, Vol(9)No.2
- ⇒ The Nairobi Forward–Looking Strategies for the Advancement of Women – UN , 1985. Kenya
- ⇒ Tóth J.: Az emberi méltóság forradalma. Gondolatok az emberi jogok társadalmi funkciójáról. – Bécs, Szépfalusi István Kiadó, 1978.
- ⇒ Tóth Judit: Emberi jogok, alkotmányozás, szociális jogok. – Jogtudományi Közlöny 1989/6.
- ⇒ Trade/Maratu Aorere, Private Bag, 18–901, Wellinton, New Zealand
- ⇒ Transnational corporations and world development, London/Boston, Mass: Published for UNCTAD by International Thomson Busines Press, 1966
- ⇒ UNESCO and human rights: standard–setting instruments, major meetings, publications, Paris, UNESCO, 1996. [SHS–96/WS/8]
- ⇒ United Nations Economic and Social Council, Commission on Human Rights resolutions 1996/42 and 1997/35, Preparations for the fiftieth anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, E/CN.4/RES/1997/35, 11 April 1997
- ⇒ United Nations Handbook 1996, Published by the Ministry of Foreign Affairs and
- ⇒ Vade–mecum de la Convention Européenne des Droits de l’Homme – Strasbourg, Conseil de l’Europe, 1991.
- ⇒ Válogatott ítéletek az Európai Bíróság esetjogából, I–II. kötet. Adecem, Budapest, 1999
- ⇒ van Dijk,P and G.J.H. van Hoof, : Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Second Edition. Deventer: Kluwer, 1990.
- ⇒ Van Kley, Dale K.:The French Idea of Freedom: The Old Regime and The Declaration of Rights of 1789, Stanford University Press, California, 1994.

- ⇒ Villey M.: Le Droit et les Droits de l'Homme, PUF, Questions, 1983.
- ⇒ Wachsmann P.: Les Droits de l'Homme 2e édition. – Paris, Dalloz, 1995.
- ⇒ „We the peoples” the role of the United Nations, in the 21st Century, Kofi A. Annan, Secretary –General of the United Nations, New York, 2000
- ⇒ Weissbrodt, D.: Human Rights: An Historic Perspective, Routledge, London, 1988
- ⇒ Weston, Burns H. :Human Rights in The World Community, Issues and Action,University Press of Pennsylvania, 1992.
- ⇒ Women in the working world – equality and protection within the European Social Charter, Human rights Social Charter monographs – No.2.